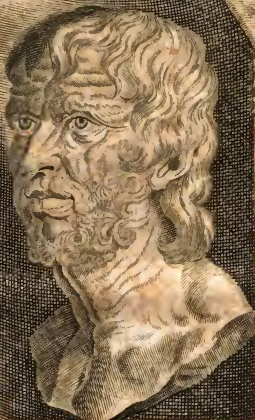
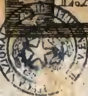

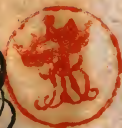
L. ANNÆVS SENECA.

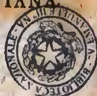
L. ANNÆI
SENECÆ
PHILOSOPHI
OPERA OMNIA.

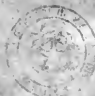
ACCESSIT
A VIRIS DOCTIS
AD
SENECAM
ANNOTATORVM
DELECTVS.

LIPSIÆ,
EX OFFICINA WEIDMANNIANA.
MDCCXLI.

LECTORI S.

EN tibi, Lector, nouam operum L. Annæi Senecæ editionem, eo potisſimum fine adornatam, vt & parari facilius, & omnium vſibus commodius inſeruire poſſet. Notas proinde quas adiectas vides, non tam oblectandis vario doctrinæ genere doctioribus, ſiue ex illis quæ viris magnis obſeruata fuere delectas, ſiue recens additas ſcias, ſed textui vnice illuſtrando, & iuuandis illis qui Senecam legere, non Commentarios volebant. Pleraſque Lipſio, Gronouio atque Fromondo, nonnullas aliis quoque viris doctis debemus, quorum nomina plerumque adiecimus. Textum quod attinet, emendatiſſimum eum fore confidimus, ex luculenta Io. Elzeuirii editione, quæ in minore forma An. 1659 prodiit, exſcriptum. Alia de quibus te moneamus non ſuccurrunt, nec eſt cur prolixa editionis huius commendatione, vti ea cupientem, & proficere ſapientibus Senecæ monitis geſtientem remoremur. Vale igitur, & Seneca noſtro, eoque doctore, teipſo fruere.

VITA
L. ANNÆI SENECÆ.

Natus est Cordubæ (ea vetus florensque in Hispania Bætica colonia est) e gente Annæa, cui ominis causa ab annis videtur nomen factum, respondetque cognomen Senecæ, item ominis boni; est enim a Senex Senecis. Patrem habuit Marcum Annæum Senecam, quem Declamatoris nomine a filio fere distinguunt. Matrem Elviam, item Hispanam, aut Hispaniensem, magni animi atque ingenii feminam. Pater, Augusti temporibus, Romam migrauit, cum coniuge & liberis, cumque ipso hoc Seneca nostro adhuc tenello. Ibi in optimis artibus optimum ingenium adoleuit. Eloquentiam a patre, vt videtur, didicit. Ipse vero non contentus domestica hac facultate, Philosophiæ simul animum adiecit, & insignes ac serios eius æui Philosophos assiduus audiuit; nominatim Attalum Stoicum, Sotionem eiusdem sectæ, itemque Papyrium Fabianum. Sed & Demetrium Cynicum admiratus est & coluit. A Philosophis ad Rempublicam tractandam accessit, ac Quæsturam primo gessit, Præturam statim ab exilio, Agrippina faciente: nam sub Claudio, primo imperii eius anno, cum Iulia Germanici accusata adulterii esset, & ipsa extorris est acta, & quasi inter adulteros Seneca in Corsicam relegatus. Consulatu etiam functum putat Lipsius, sed extra ordinem. At perpetuus ille eius honos, Principis Doctorem moderatoremque fuisse, optimi sane, quam diu huius consiliis monitisque se dedit. Opum & ante aulam largus fuit. Nam pater eas reliquerat. Ac in aula ipsa ingentes opes acquisiuit, ac pæne regias, siue potius venientes vltro admisit: plerasque enim ex Principis munificentia habuit. Atque hæc partim naturæ, partim melioris ingenii culturæ, partim denique fortunæ bona fuerunt. Nunc quid de moribus & virtutibus eius dicam, quarum tanta in eo vis apparuit, vt nec Magistratus splendor in tumorem dederit, nec aula ad familiare & cognatum pæne vitium, adulationem, flexerit, nec opes ad luxum prouocarint? Quam nihili & prope contemtim has res haberet, satis ostendit, cum apud Neronem calumniis varie vellicatus, animosa oratione principem accessit, commeatum petens, & opes suas refundens, referente Tacito. In victu mira frugalitas, ipse morum vitæque suæ censor & exactor rigidissimus. Ob has eminentes virtutes etiam illo æuo ingens de eo opinio, & vel imperio destinabatur. Sicut autem puram eius mentem non erexerunt prosperioris fortunæ blandimenta, sic nec deiecerunt aduersæ terriculamenta. Vixit in exilio annos circiter octo fortiter, imo, vt ipse ait, feliciter vixit, optimis studiis meditationibusque intentus. Mortem quantopere non extimuerit, hinc discere licet. Cum Præfectus Neronis necessitatem vltimam denuntiaret, nulla pauoris signa edidit, nihil triste in verbis eius aut vultu deprehensum. Flentes amicos, modo sermone, modo intentior, in modum coercentis, ad firmitudinem reuocauit. Et nouissimo quoque momento, suppeditante eloquentia, aduocatis scriptoribus, præclare multa disseruit, quæ in vulgus edita sunt. En dignam Philosopho, & quidem Stoico, mortem. In ipsis sapientiæ præceptis vocem simul & spiritum extremum reddidit.

FRA-

FRAGMENTA
EX LIBRIS SENECÆ
qui interciderunt.

Quintil. cap. III, *lib.* VIII.

NOstri autem in iungendo, aut deriuando paullum aliquid ausi, vix in hoc satis recipiuntur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium & Senecam etiam præfationibus esse tractatum, an *gradus eliminat*, apud Attium in tragœdia, dici oportuisset.

Cap. v. *eiusdem libri.*

Facit quasdam sententias sola geminatio, qualis est Senecæ in eo scripto, quod Nero ad Senatum misit occisa matre, cum se periclitatum videri vellet: Saluum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo.

Cap. II, *lib.* IX.

Noui vero, & præcipue declamatores, audacius, nec mehercules sine motu quodam imaginantur, vt Seneca in controuersia, cuius summa est, quod pater filium & nouercam, inducente altero filio, in adulterio deprehensos occidit. Duc, sequor: accipe hanc senilem manum, & quocumque vis imprime. Et paullo post, Adspice, inquit, quod diu non credidisti. Ego vero non video, nox oboritur, & crassa caligo. Habet hæc figura manifestius aliquid. Non enim narrari res, sed agi videtur. *ibidem.*

Nam in totum iurare, nisi vbi necesse est, graui viro parum conuenit. Et est a Seneca dictum eleganter, Non patronorum hoc esse, sed testium *Plinius Nat. Hist. lib.* VI, *c.* XVII.

Seneca etiam apud nos tentata Indiæ commentatione, LX amnes eius prodidit, gentes duodeuiginti centumque. Par labor sit montes enumerare. *Cap.* LIII, *lib.* IX.

Æui piscium memorandum nuper exemplum accepimus. Pausilypum villa est Campaniæ, haud procul Neapoli. in ea in Cæsaris piscinis a Pollione Ved o coniectum piscem, sexagesimum post annum exspirasse scribit Annæus Seneca, duobus aliis æqualibus eius ex eodem genere etiam tunc viuentibus.

Suetonius Tiberio, cap. LXXIII.

Seneca eum (Tiberium) scribit, intellecta defectione, exemtum annulum, quasi alicui traditurum, parumper tenuisse: dein rursus aptasse digito, &c.

A. Gellius, cap. II, *l.* XII. *Noct. Atticarum.*

Seneca in lib. XXII. Epistolarum moralium quas ad Lucilium composuit, deridiculos versus Q. Ennium de Cethego, antiquo viro; fecisse hos dicit:

——— Dictus ollis popularibus olim,
Qui tum viuebant homines, atque æuum agitabant,
Flos delibatus populi & suada medulla.

Ac deinde scribit iisdem versibus verba hæc: Admiror eloquentissi-

..ſimos viros, & deditos Ennio, pro optimis ridicula laudaſſe. Cicero certe inter bonos eius verſus & hos refert. Atque id etiam de Cicerone dicit: Non miror, inquit, fuiſſe qui hos verſus ſcriberet, cum fuerit qui laudaret: niſi forte Cicero ſummus orator agebat cauſſam ſuam, & volebat hos verſus videri bonos. Paullo poſt: Apud ipſum quoque, inquit Seneca, Ciceronem inuenies etiam in proſa oratione quædam, ex quibus intelligas, illum non perdidiſſe operam, quod Ennium legit. Ponit deinde quæ apud Ciceronem reprehendat, quaſi Enniana, quod ita ſcripſerit in libris de Republica: Vt, Menelao Laconi fuit ſuauiloquens iucunditas. & quod alio in loco dixerit, Breuiloquentiam in dicendo colat. Deinde: Non fuit, inquit Seneca, Ciceronis hoc vitium, ſed temporis. neceſſe erat hæc dici, cum illa legerentur. Deinde adſcribit, Ciceronem hæc ipſa interpoſuiſſe ad effugiendam infamiam nimis laſciuæ orationis & nitidæ. De Virgilio quoque eodem in loco verba hæc ponit: Virgilius quoque noſter non ex alia cauſſa duros quoſdam verſus, & enormes, & aliquid ſupra menſuram trahentes interpoſuit, quam vt Ennianus populus agnoſceret in nouo carmine antiquitatis aliquid. Addit non multo poſt ex Seneca: Quidam ſunt tam magni ſenſus Q. Ennii, vt licet ſcripti ſint inter hircoſos, poſſint tamen inter vnguentatos placere. Et cum reprehendiſſet verſus quos ſupra de Cethego poſuimus, Qui huiusmodi, inquit, verſus amant, liceat ſibi eoſdem admirari & Soterici lectos. Audias tamen commemorari ac referri pauca quædam quæ ipſe idem Seneca bene dixerit: quale eſt illud quod in hominem auarum & auidum & pecuniæ ſitientem dixit: Quid enim refert quantum habeas? multo illud plus eſt quod non habes.

Tertullianus de anima, c. XLII.

Multo coactius Seneca: poſt mortem, ait, omnia finiuntur, etiam ipſa. *Lactantius diuin. inſt. l.* I, *c.* IV.

Annæus quoque Seneca, qui ex Romanis vel acerrimus Stoicus fuit, quam ſæpe ſummum Deum merita laude proſequitur? Nam cum de immatura morte diſſereret, Non intelligis, inquit, auctoritatem ac maieſtatem iudicis tui? Rector is orbis terrarum, cælique & deorum omnium Deus: a quo iſta numina, quæ ſingula adoramus & colimus, ſuſpenſa ſunt. Item in Exhortationibus: Hic, cum prima fundamenta molis pulcherrimæ iaceret, & hoc ordiretur, quo neque maius quidquam nouit natura, nec melius, vt omnia ſub ducibus ſuis irent, quamuis ipſe per totum ſe corpus intenderat, tamen miniſtros regni ſui deos genuit. Et quam multa alia de Deo noſtris ſimilia locutus eſt? quæ nunc differo, quod aliis locis opportuniora ſunt. *Cap.* VII.

Et eſt illud verum, quod dixiſſe in Exhortationibus Senecam ſupra retuli, Genuiſſe regni ſui miniſtros Deum.

Eodem cap. VII.

Quod Seneca, vir acutus, in Exhortationibus ſuis vidit. Nos, inquit,

quit, aliunde pendemus. Itaqe ad aliquem respicimus, cui, quod est optimum in nobis, debeamus. Alius nos edidit, alius instruxit: Deus ipse se fecit. *Eiusdem lib. cap.* XVI.

Non illepide Seneca, in libris Moralis philosophiæ: Quid ergo est, inquit, quare apud poëtas salacissimus Iupiter desierit liberos tollere? Vtrum sexagenarius factus est, & illi lex Papia fibulam imposuit? an impetrauit ius trium liberorum? an tandem illi venit in mentem, Ab alio exspectes, alteri quod feceris? & timet, ne quis sibi faciat, quod ipse Saturno?

Lib. II, *cap.* II.

Recte igitur Seneca in libris Moralibus: Simulacra, inquit, deorum venerantur, illis supplicant genu posito: illa adorant: illis per totum assident diem, aut adstant: illis stipem iaciunt, victimas cædunt: & cum hæc tantopere suspiciant, fabros qui illa fecere, contemnunt. *Eiusdem lib. cap.* IV.

Merito igitur etiam senum stultitiam Seneca deridet. Non, inquit, bis pueri sumus (vt vulgo dicitur,) sed semper. Verum hoc interest, quod maiora nos ludimus.

Cap. IX.

Melius igitur Seneca, omnium Stoicorum acutissimus, qui vidit nil aliud esse Naturam, quam Deum. Ergò, inquit, Deum non laudabimus, cui naturalis est virtus? Nec enim illam didicit ex vllo. Immo laudabimus. quamuis enim naturalis illi sit, sibi illam dedit, quoniam Deus ipse Natura est.

Lib. III, *cap.* XV.

Eodem ductus errore Seneca, (quis enim veram viam teneret, errante Cicerone?) Philosophia, inquit, nihil aliud est, quam recta viuendi ratio: vel, honeste viuendi scientia: vel, ars recte vitæ agendæ. Non errabimus, si dixerimus, philosophiam esse legem bene honesteque viuendi. Et qui dixerit illam, regulam vitæ, suum illi nomen reddiderit. *Ibidem.*

Idem Seneca in Exhortationibus: Plerique, inquit, philosophorum tales sunt, vt sint diserti in conuicium suum. quos si audias in auaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, professionis indicium putes: adeo redundant in ipsos maledicta in publicam missa. quos non aliter intueri decet, quam medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena. *Ibidem.*

Faciet sapiens, inquit idem Seneca, etiam quæ non probabit, vt etiam ad maiora transitum inueniat: nec relinquet bonos mores, sed tempori aptabit: & quibus alii vtuntur in gloriam, aut voluptatem, vtetur agendæ rei caussa. Et paullo post: Omnia quæ luxuriosi faciunt, quæque imperiti, faciet & sapiens, sed non eodem modo, eodemque proposito. *Cap.* XVI *eiusdem libri.*

Et Seneca: Nondum sunt, inquit, mille anni, ex quo initia sapientiæ nota sunt. Multis ergo seculis humanum genus sine ratione vixit.

Cap. XXIII.

Fuisse Seneca inter Stoicos ait, qui deliberaret, vtrumne Soli quoque suos populos daret: inepte scilicet, qui dubitauerit.

Cap. XXV.

Platonem quidem redemisse Aniceris quidam traditur sestertiis VIII. Itaque insectatus est conuitiis redemtorem Seneca, quod paruo Platonem æstimauerit.

Lib. V, *cap.* IX.

Qui volent scire omnia, Senecæ libros in manus sumant, qui morum vitiorumque publicorum & descriptor verissimus, & accusator acerrimus fuit. *Eiusdem lib. cap.* XIV.

Recte igitur Seneca, incongruentiam hominibus obiectans, ait: Summa virtus illis videtur magnus animus. & iidem eum, qui contemnit mortem, pro furioso habent. quod est vtique summæ peruersitatis.

Lib. VI, *cap.* XVII.

Item Senecæ, in libris Moralis Philosophiæ dicentis: Hic est ille homo honestus, non apice, purpuraue, non lictorum insignis ministerio, sed nulla re minor: qui cum mortem in vicino videt, non sic perturbatur, tamquam rem nouam viderit: qui, siue toto corpore tormenta patienda sunt, siue flamma ore recipienda est, siue extendendæ per patibulum manus, non quærit quid patiatur, sed quam bene. Qui autem Deum colit, hæc patitur, nec timet.

Cap. XXIV, *lib.* VI.

Nec lucrari se quisquam putet, si delicti conscium non habebit. scit enim ille omnia in cuius conspectu viuimus, nec si vniuersos homines celare possumus: cui nihil absconditum, nihil potest esse secretum. Exhortationes suas Seneca mirabili sententia terminauit: Magnum, inquit, nescio quid, maiusque quam cogitari potest, numen est. cui viuendo operam damus, huic nos approbemus. Nihil prodest inclusam esse conscientiam: patemus Deo. Quid verius dici potest ab eo qui Deum nosset, quam dictum est ab homine veræ religionis ignaro? *Ibidem.*

Idem in eiusdem operis primo: Quid agis? inquit. quid machinaris? quid abscondis? Custos te tuus sequitur. Alium tibi peregrinatio subduxit, alium mors, alium valetudo: hæret hic, quo carere numquam potes. Quid locum abditum legis, & arbitros remoues? Putas tibi contigisse, vt oculos omnium effugias? Demens, quid tibi prodest non habere conscium, habenti conscientiam?

Eiusdem cap. XXV.

Quanto melius & verius Seneca? Vultisne vos, inquit, Deum cogitare? magnum & placidum, & maiestate leni verendum: amicum, & semper in proximo: non immolationibus & sanguine multo colendum: quæ enim ex trucidatione immerentium voluptas est, sed mente pura, bono honestoque proposito. Non templa illi, conge-

congestis in altitudinem saxis, struenda sunt: in suo cuique consecrandus est pectore.

Lib. VII, cap. XV.

Non inscite Seneca Romanæ vrbis tempora distribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam sub rege Romulo fuisse, a quo & genita, & quasi educata sit Roma: deinde pueritiam sub ceteris regibus, a quibus & aucta sit, & disciplinis pluribus, institutisque formata: at vero Tarquinio regnante, cum iam quasi adulta esse cœpisset, seruitium non tulisse, & reiecto superbæ dominationis iugo, maluisse legibus obtemperare, quam regibus: cumque esset adolescentia eius fine Punici belli terminata, tum denique confirmatis viribus cœpisse iuuenescere. Sublata enim Carthagine, quæ tam diu æmula Imperii fuit, manus suas in totum orbem terra marique porrexit: donec regibus cunctis & nationibus imperio subiugatis, cum iam bellorum materia deficeret, viribus suis male vteretur, quibus se ipsa confecit. Hæc fuit prima eius senectus, cum bellis lacerata ciuilibus, atque intestino malo pressa, rursus ad regimen singularis imperii recidit, quasi ad alteram infantiam reuoluta. Amissa enim libertate, quam Bruto duce & auctore defenderat, ita consenuit, tamquam sustentare se ipsa non valeret, nisi adminiculo regentium niteretur.

B. Hieronymus aduersus Iouinianum libro primo.

Claudia virgo Vestalis, cum in suspicionem venisset stupri, & simulacrum matris Idææ in vado Tiberis hæreret, ad comprobandam pudicitiam suam fertur cingulo duxisse nauem, quam multa millia hominum trahere nequiuerant. Melius tamen, inquit Lucani poetæ patruus, cum illa esset actum, si hoc quod euenit, ornamentum potius exploratæ fuisset pudicitiæ, quam dubiæ patrocinium.

Eodem libro.

Scripserunt Aristoteles, & Plutarchus, & noster Seneca, de matrimonio, libros, ex quibus & superiora nonnulla sunt, & ista quæ subiicimus. Amor formæ obliuio est, & insaniæ proximus, fœdum minimeque conueniens animo sospiti vitium. turbat consilia, altos & generosos spiritus frangit, a magnis cogitationibus ad humillimas detrahit: querulos, iracundos, temerarios, dure imperiosos, seruiliter blandos, omnibus inutiles, ipsi nouissime amori, facit. Nam cum fruendi cupiditate insatiabili flagrat, plura tempora suspicionibus, lacrymis, conquestionibus perdit, odium sui facit, & ipse nouissime sibi odio est.

Paullo infra.

Refert præterea Seneca, cognouisse se quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, fascia vxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præsentia eius carere poterat; potionemque nullam, nisi alterius tactam labris, vir & vxor hauriebant: alia deinceps non minus inepta facientes, in quæ improuida vis ardentis affectus erumpebat.

In

In fine.

Nam quid, ait Seneca, de viris pauperibus dicam? quorum in nomen mariti, ad eludendas leges quæ contra cælibes sunt, pars magna conducitur. Quomodo potest regere mores, & præcipere castitatem, & mariti auctoritatem tueri, qui nupsit?

B. Augustinus, de ciuitate Dei, lib. VI, *cap.* X.

Libertas sane quæ huic defuit, ne istam vrbanam theologiam, theatricæ simillimam, aperte sicut illam reprehendere auderet, Annæo Senecæ, quem nonnullis indiciis inuenimus Apostolorum nostrorum claruisse temporibus, non quidem ex toto, verum ex aliqua parte non defuit. Affuit enim scribenti, viuenti defuit. Nam in eo libro quem contra superstitiones condidit, multo copiosius ac vehementius reprehendit ipse ciuilem istam & vrbanam theologiam, quam Varro theatricam atque fabulosam. Dum enim de simulacris ageret: Sacros, inquit, immortales, inuiolabilesque deos in materia vilissima atque immobili dedicant. Habitus illis hominum, ferarumque, & piscium; quidam vero mixtos ex diuersis corporibus induunt. Numina vocant quæ si spiritu accepto subito occurrerent, monstra haberentur. Deinde aliquanto post, cum theologiam naturalem prædicans, quorundam philosophorum sententias digessisset, opposuit sibi quæstionem, & ait: Hoc loco dicet aliquis: Credam ego cælum & terram deos esse, & supra lunam alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem, quorum alter fecit Deum sine corpore, alter sine animo? Et ad hoc respondens, Quid tandem? inquit: Veriora tibi videntur T. Tatii, aut Romuli, aut Tulli Hostilii somnia? Cluacinam T. Tatius dedicauit deam, Picum Tiberinumque Romulus; Hostilius Pauorem atque Pallorem, teterrimos hominum affectus: quorum alter mentis territæ motus est, alter corporis, ne morbus quidem, sed color. Hæc numina potius credes, & cælo recipies? De ipsis vero ritibus crudeliter turpibus quam libere scripsit? ille, inquit, viriles sibi partes amputat, ille lacertos secat. Vbi iratos deos timent, qui sic propitios habere merentur? dii autem nullo ipsi debent coli genere, si & hoc volunt. Tantus est perturbatæ mentis & sedibus suis pulsæ furor, vt sic dii placentur, quemadmodum ne homines quidem sæuiunt. Teterrimi, & in fabulas traditæ crudelitatis tyranni, lacerauerunt aliquorum membra, neminem sua lacerare iusserunt. In regiæ libidinis voluptatem castrati sunt quidam, sed nemo sibi, ne vir esset, iubente domino, manus intulit. Se ipsi in templis contrucidant, vulneribus suis ac sanguine supplicant. Si cui intueri vacet quæ faciunt, quæque patiuntur; inueniet tam indecora honestis, tam indigna liberis, tam dissimilia sanis, vt nemo fuerit dubitaturus, furere eos, si cum paucioribus furerent; nunc sanitatis patrocinium est, insanientium turba. Iam illa quæ in ipso Capitolio fieri solere commemorat, & intrepide omnino coargu-

it, quis credat nisi ab irridentibus aut furentibus fieri? Nam cum in Sacris Ægyptiis Osirim lugeri perditum, mox autem de inuento magnum esse gaudium derisisset; cum perditio eius inuentioque fingatur, dolor tamen ille atque lætitia, ab eis qui nihil perdiderunt, nihilque inuenerunt, veraciter exprimatur: Huic tamen, inquit, furori certum tempus est. Tolerabile est, semel in anno insanire. In Capitolium perueni, pudebit publicatæ dementiæ, quod sibi vanus furor attribuit, officii. Alius numina Deo subiicit, alius horas Ioui nuntiat, alius lictor est, alius vnctor, qui vano motu brachiorum imitatur vngentem. Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos disponant: longe a templo, non tantum a simulacro, stantes, digitos mouent ornantium modo. Sunt quæ speculum teneant, sunt quæ ad vadimonia sua deos aduocent: sunt qui libellos offerant, & illos caussam suam doceant. Doctus Archimimus, senex iam decrepitus, quotidie in Capitolio mimum agebat, quasi dii libenter spectarent, quem homines desierant. Omne illic artificum genus, operantium diis immortalibus, desidet. Et paullo post: Hi tamen, inquit, etiam si superuacuum vsum, non turpem nec infamem Deo, promittunt: sedent quædam in Capitolio, quæ se a Ioue amari putant: nec Iunonis quidem, si credere poëtis velis, iracundissimæ respectu terrentur. Hanc libertatem Varro non habuit, tantummodo poëticam theologiam reprehendere ausus est, ciuilem non ausus est, quam iste concidit. Sed si verum attendamus, deteriora sunt templa, vbi hæc aguntur, quam theatra, vbi finguntur. Vnde in his sacris ciuilis theologiæ has partes potius elegit Seneca sapienti, vt eas in animi religione non habeat, sed in actibus fingat. Ait enim: quæ omnia sapiens seruabit tamquam legibus iussa, non tamquam diis grata. Et paullo post: Quid quod & matrimonia, inquit, deorum iungimus, & ne pie quidem, fratrum scilicet & sororum? Bellonam Marti collocamus: Vulcano Venerem: Neptuno Salaciam: quosdam tamen cælibes relinquimus, quasi conditio defecerit: præsertim cum quædam viduæ sint, vt Populonia, vel Fulgora, & diua Rumina, quibus non miror petitorem defuisse. Omnem istam ignobilem deorum turbam, quam longo æuo longa superstitio congessit, sic, inquit, adorabimus, vt meminerimus, cultum eius magis ad morem, quam ad rem pertinere. Nec leges ergo illæ, nec mos, in ciuili theologia id instituerunt, quod diis gratum esset, vel ad rem pertineret, sed iste, quem philosophi quasi liberum fecerunt: tamen quia ILLVSTRIS POPVLI ROMANI SENATOR erat, colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat.

Cap. XI, de eodem Seneca.

Hic inter alias ciuilis theologiæ superstitiones reprehendit etiam sacramenta Iudæorum, & maxime sabbata, inutiliter id eos facere affirmans, quod per illos singulos septem interpositos dies septimam fere partem ætatis suæ perdant vacando, & multa in tempore vrgen-

gentia non agendo lædantur. Christianos tamen, iam tunc Iudæis inimicissimos, in neutram partem commemorare ausus est: ne vel laudaret contra suæ patriæ veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forsitan voluntatem.

Ibidem.

De illis sane Iudæis cum loqueretur, ait: Cum interim vsque eo sceleratissimæ gentis consuetudo conualuit, vt per omnes iam terras recepta sit, victi victoribus leges dederunt. Mirabatur hæc dicens, & quid diuinitus ageretur, ignorans. Subiecit plane sententiam, qua significaret, quid de illorum sacramentorum ratione sentiret. Ait enim: Illi tamen caussas ritus sui nouerunt, & maior pars populi facit, quod cur faciat, ignorat.

Scriptor vitæ P. Virgilii Maronis.

Seneca tradidit, Iulium Montanum poëtam, solitum dicere, inuolaturum se quædam Virgilio, si & vocem posset, & os, & hypocrisin. eosdem enim versus, eo pronuntiante, bene sonare; sine illo, inarescere quasi mutos.

Seruius in VI *Æneid.*

Seneca scripsit de situ & sacris Ægyptiorum. hic dicit, circa Sienem, extremam Ægypti partem, esse locum, quem Philas, hoc est, Amicas vocant. ideo quod illic est placata ab Ægyptiis Isis, quibus irascebatur, quod membra mariti Osiridis non inueniebat, quem frater Typhon occiderat. Quæ inuenta postea cum sepelire vellet, elegit vicinæ paludis tutissimum locum, quem ad transitum constat esse difficilem. limosa enim est & papyris referta.

Idem Seruius in IX *Æneid.*

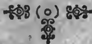
Ganges fluuius Indiæ est, qui secundum Senecam in situ Indiæ nouem alueis fluit, secundum Melonem septem: qui tamen & ipse commemorat, nonnullos dicere, quod tribus alueis fluat.

Priscianus lib. VII.

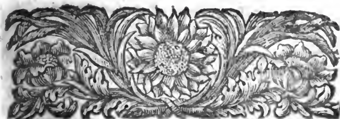
Seneca Ouidium sequens, Gausapa si sumsit, gausapa sumta proba.

Concilium Turonense II, *Can.* XV.

Aliqui Laici, dum diuersa perpetrant adulteria, hoc quod de se sciunt, in aliis suspicantur, sicut ait Seneca, pessimum in eo vitium esse, qui in id, quod insanit, ceteros putat furere.

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE DE IRA AD NOVATVM

LIBER PRIMVS.

Argumentum & Ordo.

LIBRI De Ira *scripti inter Philosophiæ primos videntur, certe inter eos quos habemus. Suspicamur ex verbis Senec. lib.* III. *cap.* XVIII. Modo C. Cæsar Sex. Papinium, cui pater erat consularis, Belienum Bassum Quæstorem suum flagellis cecidit. *Ait*, modo: *iam nunc recenti facto. Imo ipso Caligula viuo, e Cap. sequenti:* Quod tanto opere admiraris, isti belluæ cottidianum est: ad hoc viuit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. *Sane hæc omnia de homine qui est, non fuit. Scripsit tunc igitur: sed non edidit, (melior illi mens) etsi statim, opinor, ab eius morte.*

Argumentum *est, quod titulus præfert; De Ira noscenda, & deinde fugienda. Primus liber habet itaque descriptionem eius, & fœdum habitum iratorum ac faciem. tum definitiones; tum quæstiones, An in solum hominem cadat? asserit. An secundum naturam sit? negat, cum Stoicis. An vtilis sit, præsertim temperata? id quoque negat, & contra Peripateticos varie disputat, non acui animum ab ea aut robur: ne malis quidem irascendum esse, nec in cæde patris, raptu matris: tuendum tamen, & vindicandum. Denique non magni, sed imbecillis animi hanc notam esse. Libri in partibus pulchri & eminentes sunt, in toto parum distincti, & repetitionibus aut digestione confusi.*

Capvt I.

Exegisti a me, Nouate, vt scriberem quemadmodum posset ira leniri: nec immerito mihi videris hunc præcipue affectum pertimuisse, maxime ex omnibus tetrum ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti placidique inest; hic totus concitatus, & in impetu doloris est: armorum, sanguinis, suppliciorum, minime humana feruens cupiditate: dum alteri noceat, sui negligens, in ipsa irruens tela, & vltionis secum vltorem tracturæ auidus. Quidam itaque e sapientibus viris iram dixerunt breuem insaniam. æque enim impotens sui est, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod cœpit, pertinax & intenta, rationi consiliisque præclusa, vanis agitata caussis, ad dispectum æqui verique inhabilis, ruinis simillima, quæ super id quod oppressere, franguntur. Vt autem scias, non esse sanos, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intuere. Nam vt furentium certa indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra, & vehementius acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordiis sanguine; labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum se ipsos torquentium sonus, gemitus, mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo præruptus, & complosæ sæpius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasque minas agens, fœda visu & horrenda facies deprauantium se, atque intumescentium. Nescias, vtrum magis detestabile vitium sit, an deforme. Cetera licet abscondere, & in abdito alere: Ira se profert, & in faciem exit: quantoque maior est,

hoc

hoc efferuescit manifestius. Non vides, vt omnium animalium, simul ad nocendum insurrexerunt, procurrant notæ, *a*) ac tota corpora solitum quietumque egrediantur habitum & feritatem suam exasperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu: taurorum cornua iactantur in vacuum,& arena pulsu pedum spargitur: leones fremunt, inflantur irritatis colla serpentibus,rabidarum canum tristis aspectus est.Nullum est animal tam horrendum, tamquam perniciosum natura, vt non appareat in illo, simul ira inuasit, noua feritatis accessio Nec ignoro, ceteros quoque affectus vix occultari; libidinem, metumque, & audaciam dare sui signa, & posse prænosci. neque enim vlla vehementior intra cogitatio est, quæ nihil moueat in vultu. Quid ergo interest? Quod alii affectus apparent, hic eminet.

Cap. II. Iam vero si effectus eius damnaque intueri velis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis cædes ac venena, & reorum mutuas sordes, 1) & vrbium clades,& totarum exitia gentium,& principum sub ciuili hasta capita venalia, & subiectas tectis faces, nec intra mœnia coërcitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flamma relucentia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit. aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhausit. aspice tot memoriæ proditos duces, mali exempla fati. alium ira in cubili suo confodit; alium inter sacra mensæ ira percussit; alium inter leges celebrisque spectaculum fori lancinauit; alium filii parricidio dare sanguinem iussit; alium seruili manu regalem aperire iugulum; alium in cruces membra diuidere. Et adhuc singulorum supplicia narro. quid? tibi si libuerit, relictis in quos ira viritim exarsit, aspicere cæsas gladio conciones, &

a. h. e. Signa iræ.
1. *Mutuas sordes*) Qui accusant inuicem & accusantur. Lips.

plebem immiſſo milite contrucidatam, & in perniciem promiſcuam totos populos capitis damna paſſos tanquam aut curam noſtram deſerentibus, 2) aut auctoritatem contemnentibus. Quid? gladiatoribus quare populus iraſcitur, & tam inique, vt iniuriam putet, quod non libenter pereunt? contemni ſe iudicat, & vultu, geſtu, ardore, de ſpectatore in aduerſarium vertitur. Quidquid eſt, certe non eſt ira, ſed quaſi ira: ſicut puerorum, qui ſi ceciderunt, terram verberari volunt, & ſæpe ne ſciunt quidem, cui iraſcantur, ſed tantum iraſcuntur ſine cauſa & ſine iniuria, non tamen ſine aliqua iniuriæ ſpecie, nec ſine aliqua pœnæ cupiditate. Deluduntur itaque imitatione plagarum, & ſimulatis deprecantium lacrymis placantur, & falſa vltione falſus dolor tollitur.

CAP. III. Iraſcimur, inquit, ſæpe non illis qui læſerunt, ſed his qui læſuri ſunt: vt ſcias iram non tantum ex iniuria naſci. Verum eſt, iraſci nos læſuris: ſed ipſa cogitatione nos lædunt, & iniuriam qui facturus eſt, iam facit. Vt ſcias, inquit, non eſſe iram pœnæ cupiditatem, infirmiſſimi ſæpe potentiſſimis iraſcuntur: nec pœnam concupiſcunt, quam non ſperant. Primum diximus, cupiditatem eſſe pœnæ

2. *Tanquam aut curam noſtram deſerentibus*) Non hærent prioribus & lacuna eſt ingens. Fuere hic definitiones iræ, quas ita explicat, vt quæ opponi ſolerent adducat, nam eo hæc & ſequentia ſpectant. Diſputat enim Seneca contra Peripateticorum finitionem *ὀργή ἐστι λύπη μεθ' ὑπολήψεως τοῦ ὀλιγωρεῖσθαι*, h. e. *ira eſt dolor cum opinione nos contemni*: Et inter cetera argumenta illud quoque poſuerat, quod populus interdum gladiatoribus ignaue ſe gerentibus iraſcitur, a quibus tamen nullam accepit iniuriam, vt propterea pœnam ab iis exigi velit. Reſpondet autem Seneca, ſpeciem hic iniuriæ eſſe, quia tales *curam noſtram* & intentionem *deſerunt*, vel contemnunt auctoritatem. Item illam non eſſe veram iram, ſed tantum inanem quandam iræ ſimilitudinem. *Lipſ. Ruben. Muret.*

exi-

exigendæ, non facultatem: concupiſcunt autem homines & quæ non poſſunt. Deinde nemo tam humilis eſt, qui pœnam vel ſummi hominis ſperare non poſſit. ad nocendum potentes ſumus. Ariſtotelis finitio non multum a noſtra abeſt. ait enim, Iram eſſe cupiditatem doloris reponendi. Quid inter noſtram & hanc finitionem interſit, exſequi longum eſt. contra vtramque dicitur, feras iraſci, nec iniuria irritatas, nec pœnæ doloriſve alieni cauſa. Nam etiamſi hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicendum eſt; feras ira carere, & omnia præter hominem. Nam cum ſit inimica rationi, nuſquam tamen naſcitur, niſi vbi rationi locus eſt. Impetus habent feræ, rabiem, feritatem, incurſum: iram quidem non magis, quam luxuriam. Et in quaſdam voluptates intemperantiores homine ſunt. Non eſt quod credas illi qui dicit:

Non aper iraſci meminit, non fidere curſu
Ceruæ, nec armentis incurrere fortibus Vrſi.

Iraſci dicit, incitari, impingi. Iraſci quidem non magis ſciunt, quam ignoſcere. Muta animalia humanis affectibus carent: habent autem ſimiles illis quoſdam impulſus. Alioqui ſi amor in illis eſſet, & odium eſſet; ſi amicitia, & ſimultas, ſi diſſenſio, & concordia; quorum aliqua in illis quoque exſtant veſtigia: ceterum, humanorum pectorum propria bona malaque ſunt. Nulli niſi homini conceſſa prouidentia eſt, diligentia, cogitatio: nec tantum virtutibus humanis animalia, ſed etiam vitiis prohibita ſunt. Tota illorum vt extra, ita intra, forma humanæ diſſimilis eſt. Regium illud & principale aliter dictum, 1) vt vox eſt quidem, ſed non explanabilis, & perturbata, & verborum

1. *Regium illud & principale aliter dictum*) τὸ ἡγεμονικὸν, vt Græci vocant, h. e. principalis animæ pars, quam *regium* & alio nomine *principale* dictum hic ait.

inefficax: vt lingua, ſed deuincta, nec in motus varios ſoluta; ita ipſum principale parum ſubtile, parum exactum. Capit ergo viſus ſpeciesque rerum, 2) quibus ad impetus euocetur, ſed turbidas, & confuſas. Ex eo procurſus illarum tumultusque vehementes ſunt: metus autem, ſolicitudinesque, & triſtitia, & ira non ſunt; ſed his quædam ſimilia. Ideo cito cadunt, mutantur in contrarium, & cum acerrime ſæuierunt, expaueruntque, paſcuntur: & ex fremitu diſcurſuque vaſano ſtatim quies ſoporque ſequitur.

Cap. IV. Quid eſſet Ira, ſatis explicatum eſt: quo diſtet ab iracundia, apparet; quo ebrius ab ebrioſo, & timens a timido. Iratus poteſt non eſſe iracundus; iracundus poteſt aliquando iratus non eſſe. Cetera, quæ pluribus apud Græcos nominibus in ſpecies iram diſtinguunt, quia apud nos vocabula ſua non habent, præteribo: etiamſi amarum 1) nos acerbumque dicimus, nec minus ſtomachoſum, 2) rabioſum, clamoſum, difficilem, 3) aſperum: quæ omnia irarum differentiæ ſunt. Inter hos moroſum ponas licet, delicatum iracundiæ genus. 4) Quædam enim ſunt iræ, quæ intra clamorem conſidant;

2. *Viſus ſpeciesque rerum*) Græcis φαντασίας.

1. *Amarum*) Græcis *amari* πικροί. Deſcribit Ariſtotel. Ethic. Nicom. L. 4. c. 5. quorum ira ſolui difficilis, & diu iraſcuntur, & continent iram, fit autem pauſa, cum fuerint vlti.

2. *Stomachoſum*) Græcis ἀκρόχολοι, ſunt *ſtomachoſi*, deſcribit Ariſtot. l. c. quod in exceſſu ſint ad iram mobiles, in omnia in omnibus.

3. *Difficilem*) Græcis χαλεποί, qui nec ob quæ oportet, & plus quam oportet, & diutius exaſperantur, neque mitigantur ſine vltione. Id. Ariſtot.

4. *Delicatum iracundiæ genus.*) Nam moroſi ſunt, qui exacte nimis omnia fieri, dici, expoſcunt: quibusque difficile eſt placere & ſatisfacere. Proprie δυσάρεστοι. Lipſ.

5) quæ-

5) quædam non minus pertinaces, quam frequentes; quædam sæuæ manu, verbis parciores; quædam in verborum maledictorumque amaritudinem effusæ; quædam vltra querelas & auersationes non exeunt: quædam altæ grauesque sunt, & introrsus versæ. 6) Mille aliæ species sunt mali multiplicis.

Cap. V. Quid esset Ira, quæsitum est: an in vllum aliud animal, quam in hominem caderet: quo ab iracundia distaret, & quæ eius species sint. nunc quæramus, an Ira secundum naturam sit, 1) & an vtilis, atque ex aliqua parte retinenda. An secundum naturam sit, manifestum erit, si hominem inspexerimus: quo quid est mitius, dum in recto animi habitu est? quid autem ira crudelius est? Homine quid aliorum amantius? quid ira infestius? Homo in adiutorium mutuum generatus est: ira in exitium. Hic congregari vult, illa discedere: hic prodesse, illa nocere: hic etiam ignotis succurrere, illa etiam carissimos petere: hic aliorum commodis vel impendere se paratus est, ira in periculum, dummodo deducat, descendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quam qui optimo eius operi, & emendatissimo, hoc ferum ac perniciosum vitium assignat? Ira, vt diximus, auida pœna est: cuius cupidinem inesse pacatissimo hominis pectori, minime secundum eius naturam est. Beneficiis enim humana vita consistit, & concordia: nec terrore, sed mutuo amore, in fœdus auxiliumque commune constringitur. Quid ergo? non aliquando castiga-

5. *Intra clamorem considant*) h. e. non vltra exeant. vt apud ὀργίλους qui statim incalescunt, statim refrigerantur. *Lips.*
6. *Introrsus versæ*) Eorum, qui, vt Tacitus ait de Domitiano, *secreto suo satiati reponunt odia*, quorum ira, quo obscurior, eo irreuocabilior. Lips.
1. *Secundum naturam sit*) i. e. naturæ conueniens sit.

tio necessaria est? Quidni? sed hæc sincera, 2) cum ratione. non enim nocet, sed medetur specie nocendi. Quemadmodum quædam hastilia detorta, vt corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non vt frangamus, sed vt explicemus, elidimus: sic ingenia vitio praua, dolore corporis animique corrigimus. Nempe medicus primo in leuibus vitiis tentat non multum ex quotidiana consuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantum mutata vitæ dispositione firmare: proximum est, vt modus proficiat. 3) si modus & ordo non proficit; subducit aliqua, & circumcidit. si ne adhuc quidem respondet, interdicit cibis, & abstinentia corpus exonerat. si frustra molliora cesserunt; ferit venam, membrisque, si adhærentia nocent, & morbum diffundunt, manus affert: nec vlla dura videtur curatio, cuius salutaris effectus est. Ita legum præsidem, ciuitatisque rectorem decet, quamdiu potest verbis, & his mollioribus, ingenia curare, vt facienda suadeat, cupiditatemque honesti & æqui conciliet animis, faciatque vitiorum odium, pretium virtutum: transeat deinde ad tristiorem orationem, qua moneat adhuc & exprobret: nouissime ad pœnas, & has adhuc leues & reuocabiles decurrat: vltima supplicia sceleribus vltimis ponat, vt nemo pereat, nisi quem perire etiam percuntis intersit. 4)

CAP. IV. Hoc vno medentibus erit dissimilis, quod illi, quibus vitam non potuerunt largiri, facilem

2. *Sincera*) cui cupiditas non immixta, h. e. quæ pœnæ auida non est. *Lips.*

3. *Modus proficiat*) h. e. in modo, qualitate, & genere paulo ante dictorum aliquid immutat, vt hac ratione proficiat. *Lips.*

4. *Pereuntis intersit*) dum scilicet non amplius peccare finitur.

exitum

exitum præſtant: hic, damnatum, cum dedecore & traductione 1) vita exigit: non quia delectetur vllius pœna (procul eſt enim a ſapiente tam inhumana feritas) ſed vt documentum omnium ſint; & qui viui noluerunt prodeſſe, morte certe eorum reſpublica vtatur. Non eſt ergo natura hominis pœnæ appetens: & ideo nec ira quidem ſecundum naturam hominis, quia pœnæ appetens eſt. Et Platonis argumentum adferam: quid enim prohibet alienis vti, ex parte qua noſtra ſunt? 2) Vir bonus, inquit, non lædit. pœna lædit bono ergo pœna non conuenit: ob hoc nec ira: quia pœna iræ conuenit. Si vir bonus pœna non gaudet; non gaudebit nec eo quidem affectu, cui pœna voluptati eſt: ergo non eſt naturalis ira.

CAP. VII. Numquid, quamuis non ſit naturalis ira, aſſumenda eſt, quia vtilis ſæpe fuit? Extollit animos, & incitat: nec quicquam ſine illa magnificum in bello fortitudo gerit, niſi hinc flamma ſubdita eſt, & hic ſtimulus peragitauit, miſitque in pericula audaces. Optimum itaque quidam putant, temperare iram, non tollere: eoque detracto quod exundat, ad ſalutarem modum cogere: id vero retinere, ſine quo languebit actio, & vis ac vigor animi reſoluetur. Primum, facilius eſt excludere pernicioſa, quam regere: & non admittere, quam admiſſa moderari. Nam cum ſe in poſſeſſione poſuerunt, potentiora rectore ſunt, nec recidi ſe minuiue patiuntur. Deinde ratio ipſa, cui fræni traduntur, tamdiu potens eſt, quamdiu diducta eſt ab affecti-

1. *Traductione*) per theatra nimirum, per fora traduci ſolent ſupplicia ſubituri, ad exemplum ſcilicet, quo ſupplicia ſpectant. *Lipſ.*

2. *Ex parte qua noſtra ſunt*) h. e. ex parte qua nobiſcum faciunt, dogmata noſtra afferunt. *Lipſ.*

bus: si miscuit se illis, & inquinauit, non potest continere quos submouere potuisset. Commota enim semel & *concussa mens*, 3) ei seruit, à quo impellitur. Quarumdam rerum initia in nostra potestate sunt: vlteriora nos sua vi rapiunt, nec regressum relinquunt. Vt in præceps datis corporibus nullum sui arbitrium est, nec resistere morariue deiecta potuerunt, sed consilium omne & pœnitentiam irreuocabilis præcipitatio abscidit, & non licet eo non peruenire, quo non ire licuisset: ita animus, si in iram, amorem, aliosque se proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum. rapiat illum oportet, & ad imum agat suum pondus, & vitiorum natura procliuis.

CAP. VIII. Optimum est primum irritamentum iræ protinus spernere, ipsisque repugnare seminibus, & dare operam ne incidamus in iram. Nam si cœperit ferre transuersos, difficilis ad salutem recursus est. Quoniam nihil rationis est, vbi semel affectus inductus est, iusque illi aliquod voluntate nostra datum est. Faciet de cetero quantum volet, non quantum permiseris. In primis, inquam, finibus hostis arcendus est: nam cum intrauit, & portis se intulit, modum a captiuis non accipit. Neque enim sepositus est animus, & extrinsecus speculatur affectus, vt illos non patiatur vltra quam oportet procedere, sed in affectum ipse mutatur: ideoque non potest vtilem illam vim & salutarem, proditam iam infirmatamque, reuocare. Non enim, vt dixi, separatas ista sedes suas diductasque habent: sed affectus & ratio in melius peiusque mutatio animi est. Quomodo ergo ratio occupata & oppressa vitiis resurget, quæ iræ cessit? aut quemadmodum a confusione se liberabit, in

3. *Concussa mens*) rectius *excussa* vt persistat Seneca in translatione aurigæ, nimirum non regit amplius mens sed regitur, & seruit, excussa curru ab affectu vehementiore. *Gronov.*

qua

qua peiorum mixtura præualuit? Sed quidam, inquit, in ira se continent. Vtrum ergo ita, nihil vt faciant eorum quæ ira dictat, an vt aliquid? Si nihil faciunt, apparet non esse ad actiones rerum necessariam iram: quam vos, quasi fortius aliquid ratione haberet, advocabatis. Denique interrogo, valentior est quam ratio, an infirmior? Si valentior; quomodo illi modum ratio poterit imponere, cum parere nisi imbecilliora non soleant? Si infirmior est: sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium. At irati quidam constant sibi, & se continent. Quomodo? cum iam ira euanescit, & sua sponte decedit, non cum in ipso feruore est: tunc enim potentior est. Quid ergo? non aliquando in ira quoque & dimittunt incolumes intactosque quos oderunt, & a nocendo abstinent? faciunt. Quomodo? cum affectus repercussit affectum, & aut metus, aut cupiditas aliquid impetrauit. non rationis tunc beneficio quieuit, sed affectuum infida & mala pace.

Cap. IX. Denique nihil habet in se vtile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adiuuanda est, se contenta. Quoties impetu opus est, non irascitur, sed exsurgit, & in quantum putauit opus esse, concitatur remittiturque: non aliter, quam quæ tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt, in quantum torqueantur. Ira, inquit Aristoteles, necessaria est: nec quicquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, & spiritum accendat. Vtendum autem illa est; non vt duce, sed vt milite. Quod est falsum. Nam si exaudit rationem, & sequitur qua ducitur, iam non est ira: cuius proprium est contumacia. Si vero repugnat, & non vbi iussa est quiescit, sed libidine ferociaque prouehitur: tam inutilis animi minister est, quam miles, qui signum receptui negli-

negligit. Itaque si modum adhibere sibi patitur, alio nomine appellanda est: desinit ira esse, quam effrænatam indomitamque intelligo. si non patitur; perniciosa est, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non est, aut inutilis est. Nam si quis pœnam exigit, non ipsius pœnæ auidus, sed quia oportet; non est annumerandus iratis. Hic erit vtilis miles, qui scit parere consilio. Affectus quidem tam mali ministri, quam duces sunt: Ideo nunquam assumet ratio in adiutorium improuidos & violentos impetus, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat: quos nunquam comprimere possit, nisi pares illis similesque opposuerit: vt iræ metum, inertiæ iram, timori cupiditatem.

Cap. X. Absit hoc a virtute malum, vt vnquam ratio ad vitia confugiat. Non potest hic animus fidele otium capere: quatiatur necesse est, fluctueturque, qui malis suis tutus est, qui fortis esse, nisi irascitur, non potest; industrius, nisi cupit; quietus, nisi timet: in tyrannide illi viuendum est, in alicuius affectus venienti seruitutem. Non pudet virtutes in clientelam vitiorum demittere? Deinde desinit quicquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, & incipit par illi similisque esse. Quid enim interest, si æque affectus inconsulta res est sine ratione, quam ratio sine affectu inefficax? par vtrumque est, vbi esse alterum sine altero non potest. Quis autem sustineat affectum exæquari rationi? Ira, inquit, vtilis affectus est si modicus est. Imo si natura vtilis est, sed si impatiens imperii rationisque est, hoc duntaxat moderatione consequetur, vt quo minor fuerit, minus noceat. Ergo modicus affectus nihil aliud quam malum modicum est.

Cap. XI. Sed aduersus hostes, inquit, necessaria est ira. Nusquam minus: vbi non effusos esse oportet impetus, sed temperatos & obedientes. Quid

enim

enim eſt aliud, quod Barbaros tanto robuſtiores corporibus, tanto patientiores laborum comminuat, niſi ira infeſtiſſima ſibi? Gladiatores quoque ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus eſt ira, cum idem perficiat ratio? An tu putas venatorem iraſci feris? Atqui & venientes excipit, & fugientes perſequitur: & omnia illa ſine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonorumque tot millia ſuperfuſa Alpibus ita ſuſtulit, vt tantæ cladis notitiam ad ſuos non nuntius, ſed fama pertulerit, niſi quod erat illis ira pro virtute? quæ vt aliquando perculit, ſtrauitque obuia, ita ſæpius ſibi exitio eſt. Germanis quid eſt animoſius? quid ad incurſum acrius? quid armorum cupidius? quibus innaſcuntur innutriunturque: quorum vnica illis cura eſt, in alia negligentibus. Quid induratius ad omnem patientiam? vt quibus magna ex parte non tegumenta corporum prouiſa ſunt, non ſuffugia aduerſus perpetuum cæli rigorem. Hos tamen Hiſpani Gallique, & Aſiæ Syriæque molles bello viri, antequam legio viſatur, 1) cædunt: ob nullam rem aliam opportunos, 2) quam ob iracundiam. Agedum, illis corporibus, illis animis delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da diſciplinam: vt nihil amplius dicam, neceſſe erit nobis certe mores Romanos repetere. 3) Quo alio Fabius affectas imperii vires recreauit, quam quod cunctari, & trahere, & morari ſciuit, quæ omnia irati neſciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo ſtabat, ſi Fabius tantum auſus eſſet,

1. *Antequam legio viſatur)* Nimirum Syri & Aſiatici ſub Principibus Romanis inter Romana auxilia, vti alibi, ita in Germania etiam militabant. Moris autem erat vt auxilia ordirentur pugnam, perſequerentur legiones. *Lipſ.*
2. *Opportunos)* cædi vincique faciles. *Lipſ.*
3. *Repetere)* i. e, hodie amiſſos commemorare.

quan-

quantum Ira suadebat. 4) Habuit in consilio fortunam publicam; 5) & æstimatis viribus, ex quibus iam perire nihil sine vniuerso poterat, dolorem vltionemque seposuit: in vnam vtilitatem occasionis intentus, 6) iram ante vicit, quam Hannibalem. Quid Scipio? nonne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibusque quibus irascendum erat, bellum in Africam transtulit, tam lentus, vt opinionem luxuriæ segnitiæque malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam multum diuque sedit, & hunc suum publicumque dolorem æquo animo tulit, diutius Numantiam quam Carthaginem vinci? dum circumuallat, & includit hostem, eo compulit, vt ferro ipsi suo caderent.

CAP. XII. Non est itaque vtilis, nec in præliis quidem aut in bellis Ira. In temeritatem enim prona est: & pericula dum inferre vult, non cauet. Illa certissima est virtus, quæ se diu multumque circumspexit, & texit; & ex lento ac destinato prouexit. 1) Quid ergo? inquit; vir bonus non irascetur, si cædi patrem suum viderit, si rapi matrem? Non irascetur, sed vindicabit, sed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus stimulus, etiam sine ira, pietas sit? Aut dic eodem modo; Quid ergo? cum viderit secari patrem suum, filiumue, vir bonus non flebit, nec linquetur animo? quæ accidere feminis videmus, quoties illas leuis periculi suspicio perculit. Officia sua vir bonus exequitur inconfusus, intrepidus: &

4. *Tantum ausus esset &c.*) Si ausus esset pugnare, quod ira suadebat. *Lips.*

5. *Habuit in consilio fortunam publicam*) considerabat fortunam Reipublicæ hactenus aduersam, per quam vires exhaustæ, nullam vltra iacturam patiebantur. *Lips.*

6. *In vnam vtilitatem occasionis intentus*) h. e. ira seposita nihil aliud spectans quam fructum qui ex occasione dari poterat. *Lips.*

1. *Prouexit*) h. e. longius iuit. *Lips.*

sic bono viro digna faciet, vt nihil faciat viro indignum. Pater cædetur? defendam. cæsus est? exsequar: 2) quia oportet, non quia dolet. Cum hoc dicis, Theophraste, quæris inuidiam præceptis fortioribus, 3) &, relicto iudice, ad coronam venis. 4) quia vnusquisque in eiusmodi suorum casu irascitur, putas iudicaturos homines id fieri debere quod faciunt. Fere enim iustum quisque affectum iudicat quem agnoscit. 5) Irascuntur boni viri pro suorum iniuriis: sed idem faciunt, 6) si calda 7) non bene præbetur, si vitreum fractum est, si calceus luto sparsus est Non pietas illam iram, sed infirmitas mouet: sicut pueri, qui tam parentibus amissis flebunt, quam nucibus. Irasci pro suis, non est pii animi, sed infirmi. Illud pulchrum dignumque, parentibus, liberis, amicis, ciuibus prodire defensorem, ipso officio ducente: volentem, iudicantem, prouidentem, non impulsum & rabidum. Nullus enim affectus vindicandi cupidior est, quam ira: & ob id ipsum ad vindicandum inhabilis, præerapida & amens: vt omnis fere cupiditas ipsa sibi in id, in quod properat, opponitur. 8) Itaque nec in pace, nec in bello, vnquam bona fuit. Pacem enim similem bel-

2. *Exsequar*) id est vlciscar. Sic *de Const. Sap. c. 10.* Lips.

3. *Cum hoc dicis, Theophr. &c.*) Nimium istæ obiectiones sunt Theophrasti Peripatetici, quibus ad populi quippe captum accommodatis, inuidiam quæri Stoicis & robustioribus præceptis Seneca ait.

4. *Ad coronam venis*) A Iudiciis publicis sumtum, vbi orator sæpe a iudice ad coronam, h. e. ad circumstantem populum se vertebat. Lips.

5. *Quem agnoscit*) cui se succumbere deprehendit.

6. *Sed idem faciunt*) His argumentum Theophrasti populare elidit. Quid ais, inquit, irasci eos in suorum iniuriis, dabo tibi qui etiam in rebus minimis irascatur. *Lips.*

7. *Si calda*) h. e. aqua calefacta, quam inter epulas interponere, vel etiam vino miscere solebant. *Lips.*

8. *Opponitur*) ipsa sibi obstat.

li

li efficit: in armis vero obliuiſcitur Martem eſſe communem, venitque in alienam poteſtatem, dum in ſua non eſt. Deinde non ideo vitia in vſum recipienda ſunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. nam & febres quædam genera valetudinis leuant: nec ideo non ex toto illis caruiſſe melius eſt. Abominandum remedii genus eſt ſanitatem debere morbo. Simili modo ira, etiamſi aliquando, vt venenum, & præcipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non ideo ſalutaris omnino iudicanda eſt, ſæpe enim ſaluti fuere peſtifera.

Cap. XIII. Deinde quæ habenda ſunt in bonis, quo maiora, eo meliora & optabiliora ſunt. Si iuſtitia bonum eſt, nemo dicet meliorem futuram, ſi quid detractum ex ea fuerit: ſi fortitudo bonum eſt, nemo illam deſiderabit ex aliqua parte deminui: ergo & ira quo maior, hoc melior. quis enim vllius boni acceſſionem recuſauerit? atqui augeri illam inutile eſt: ergo & eſſe. Non eſt bonum, quod incremento malum fit. Vtilis, inquit, ira eſt, quia pugnaciores facit. Iſto modo & ebrietas. Facit enim proteruos & audaces: multique meliores ad ferrum fuere male ſobrii. Iſto modo, dic & phreneſim & inſaniam viribus neceſſariam: quia ſæpe validiores furor reddit. Quid? non aliquoties metus e contrario fecit audacem? & mortis timor etiam inertisſimos excitauit in prælium? Sed ira, ebrietas, timor, aliaque eiusmodi, fœda & caduca irritamenta ſunt: nec virtutem inſtruunt, quæ nihil vitiis eget, ſed ſegnem aliquando animum & ignauum paullulum alleuant. Nemo iraſcendo fit fortior, niſi qui fortis ſine ira non eſſet. Ita non in adiutorium virtutis venit, ſed in vicem. Quid quod, ſi bonum eſſet ira, perfectiſſimum quemque ſequeretur? at qui iracundiſſimi, infantes, ſeneſque, & ægri ſunt; & inualidum omne natura querulum eſt.

Cap. XIV. Non poteſt, inquit Theophraſtus, fieri-

fieri, vt bonus vir non irafcatur malis. Ifto modo, quo melior quisque, hoc iracundior erit? Vide ne contra placidior, folutusque affectibus, & cui nemo odio fit. Peccantes vero quid habet cur oderit, cum error illos in huiusmodi delicta compellat? non eft autem prudentis, errantes odiffe: alioquin ipfe fibi odio erit. Cogitet quam multa contra bonum morem faciat, quam multa ex his quæ egit, veniam defiderent. Iam irafcetur etiam fibi. Neque enim æquus iudex aliam de fua, aliam de aliena caufa, fententiam fert. Nemo, inquam, inuenitur qui fe poffit abfoluere: & innocentem quisque fe dicit, refpiciens teftem, 1) non confcientiam. Quanto humanius, mitem & partium 2) animum præftare peccantibus, & illos non perfequi, fed reuocare? Errantem per agros ignorantia viæ, melius eft ad rectum iter admouere, quam expellere. Corrigendus eft itaque qui peccat, & admonitione, & vi, & molliter, & afpere: meliorque tam fibi quam aliis faciendus, non fine caftigatione, fed fine ira. Quis enim cui medetur, irafcitur?

Cap. XV. At corrigi nequeunt, nihilque in illis leue aut fpei bonæ capax eft. Tollantur e cœtu mortalium, facturi peiora quæ contingunt: 1) & quo vno modo poffunt, definant mali effe: fed hoc fine odio. Quid enim eft cur oderim eum, cui tum maxime profum, cum illum fibi eripio? Num quis membra fua odit, tunc cum abfcidit? non eft illa ira, fed mifera curatio. Rabidos effligimus canes, trucem atque immanfuetum bouem cædimus, & morbidis pe-

1. *Refpiciens teftem*) h. e. innocentem quidem fe exiftimare poteft. quatenus criminis quod ad aliorum notitiam peruenerit non eft reus, neutiquam autem fi propriam refpiciat confcientiam.

2. *Patrium*) id eft qualis eft parentum in liberos. *Gronov.*

1. *Facturi peiora quæ contingunt*) h. e. contagione nocituri, & malitiam in alios transfufuri. *Lipf.*

coribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentosos fœtus extinguimus, liberos quoque, si debiles monstrosique editi sunt, mergimus. Non ira, sed ratio est, a sanis inutilia secernere. Nil minus quam irasci punientem decet: cum eo magis ad emendationem pœna proficiat, si iudicio lata est. Inde est, quod Socrates seruo ait: Cæderem te, nisi irascerer. Admonitionem serui in tempus sanius distulit, illo tempore se admonuit. Cuius erit temperatus affectus, cum Socrates non sit ausus se iræ committere? Ergo ad coërcitionem errantium, sceleratorumque, irato castigatore non opus est. Nam cum ira delictum animi sit, non oportet peccata corrigere peccantem.

Cap. XVI. Quid ergo? non irascar latroni? non irascar venefico? Non. Neque enim mihi irascor, cum sanguinem mitto. Omne pœnæ genus, remedii loco admoueo. Tu adhuc in prima parte versaris errorum, nec grauiter laberis, sed frequenter: Obiurgatio te primum secreta, deinde publica emendare, tentabit. Tu longius iam processisti, quam vt possis verbis sanari: ignominia contineberis. Tibi fortius aliquid & quod sentias, inurendum est: in exilium, & loca ignota mitteris. In te duriora remedia iam solida nequitia desiderat: & vincula publica, & carcer adhibebitur. Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelera contexens: & iam non caussis, quæ nunquam malo defuturæ sunt, impelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum caussa, peccare. 1) Perbibisti nequitiam, & ita visceribus immiscuisti, vt nisi cum ipsis exire non possit. Olim miser mori quæris. 2) bene de te merebimur: auferemus tibi istam, qua vexaris, insa-

1. *Peccare*) h. e. non illecebræ peccati, sed ipsum te peccatum & infamia eius delectant. *Lips.*

2. *Mori quæris*) h. e. ita studio malus es, vt mortem mereri omnino velle videaris.

niam;

niam; & per tua alienaque volutato supplicia, id, quod vnum bonum tibi superest, repræsentabimus, mortem. Quare irascar, cui cum maxime prosum? Interim optimum misericordiæ genus est, occidere. Si intrassem valetudinarium exercitatus & sciens, aut domum diuitis, 3) non idem imperassem omnibus, per diuersa ægrotantibus. Varia in tot animis vitia video, & ciuitati curandæ adhibitus sum: pro cuiusque morbo medicina quæratur. Hunc sanet verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egestas, hunc ferrum. Itaque etsi peruersa 4) induenda magistratui vestis, & conuocanda classico concio est: procedam in tribunal, non furens, nec infestus, sed vultu legis: & illa solennia verba, 5) leni magis grauique, quam rabida voce concipiam, & agi iubebo 6) non iratus, sed seuerus. Et cum ceruicem noxio præcidi imperabo, & cum parricidam in suam culleo, & cum mittam in supplicium militare, 7) & cum Tarpeio proditorem hostemue publicum imponam; 8) sine ira, eo vultu animoque ero, quo serpentes & animalia venenata percutio. Iracundia opus est ad puniendum. Quid? tibi videtur lex irasci his quos non nouit, quos non vidit, quos non futuros sperat? Illius itaque sumendus est animus, quæ non ira-

3. *In domum diuitis*) in qua in immensa illa seruorum multitudine haud dubie aliqui ægri.

4. *Peruersa*) Nimirum prætor & qui iudicio præsedebat, iam sententiam laturus ponebat prætextam, & in tunica sententiam ferebat; vel etiam in alia toga sordida. *Peruersa* igitur *vestis* est indecens, qualis seruilis & funesta.

5. *Solennia verba*) quibus sententia concipitur. *Lips.*

6. *Agi iubebo*) Post sententiam pronunciatam *age lictor* dicebant, id est hunc tolle, hunc verbera, suspende. *Lips.*

7. *Militare*) magis conueniet præcedentibus *militarem*, h.e. noxium, parricidam, militaris loci hominem, siue proditorem. *Lips.*

8. *Imponam*) vt sc. deiiciatur, ordinaria enim illa pœna erit, Tarpeio saxo quorundam criminum reos deiicere. *Lips.*

ſcitur, ſed conſtituit. Nam ſi bono viro ob mala facinora iraſci conuenit, & ob ſecundas res malorum hominum invidere conueniet. Quid enim eſt indignius, quam florere quoſdam, & eos indulgentia fortunæ abuti, quibus nulla poteſt ſatis mala inueniri fortuna? Sed tam commoda illorum ſine inuidia videbit, quam ſcelera ſine ira. Bonus iudex damnat improbanda; non odit. Quid ergo? non, cum eiusmodi aliquid ſapiens habebit in manibus, tangetur animus eius, eritque ſolito commotior? Fateor. Sentiet leuem, quendam, tenuemque motum. Nam, vt dixit Zeno, in ſapientis quoque animo, etiam cum vulnus ſanatum eſt, cicatrix manet. Sentiet itaque ſuſpiciones quasdam & vmbras affectuum: ipſis quidem carebit. Ariſtoteles ait, affectus quoſdam, ſi quis illis bene vtatur, pro armis eſſe. Quod verum foret, ſi velut bellica inſtrumenta ſumi deponique poſſent induentis arbitrio. Hæc arma quæ Ariſtoteles virtuti dat, ipſa per ſe pugnant, non exſpectant manum. habent, & non habentur. 9) Nil aliis inſtrumentis opus eſt: Satis nos inſtruxit ratione Natura. Hæc dedit telum, firmum, perpetuum, obſequens, nec anceps, nec quod in dominum remitti poſſet. Non ad prouidendum tantum, ſed ad res gerendas ſatis eſt per ſe ipſa ratio. Etenim quid eſt ſtultius, quam hanc ab iracundia petere præſidium: rem ſtabilem ab incerta, fidelem ab infida, ſanam ab ægra? Quid, quod ad actiones quoque, in quibus ſolis opera iracundiæ videtur neceſſaria, multo per ſe ratio fortior eſt? Nam cum iudicauit aliquid faciendum, in eo perſeuerat. nihil enim melius inuentura eſt ſe ipſa, quo mutetur: ideo ſtat ſemel conſtitutis. Iram ſæpe miſericordia retro egit. 10) habet enim non ſolidum robur, ſed vanum tumorem:

9. *Habent, & non habentur*) h. e. in nos imperium exercent, non patiuntur a nobis.

10. *Retro egit*) i. e. mutare propoſitum fecit. *Lipſ.*

vio-

violentisque principiis vtitur, non aliter quam qui a terra venti surgunt, & fluminibus paludibusque concepti, sine pertinacia vehementes sunt. Incipit magno impetu, deinde deficit ante tempus fatigata: & quæ nihil aliud quam crudelitatem ac noua genera pœnarum versauerat; cum animaduertendum est, iam infracta lenisque est. Affectus cito cadit: æqualis est ratio. Ceterum etiam vbi perseuerauerit ira, nonnunquam si plures sunt, qui perire meruerunt, post duorum triumue sanguinem, occidere desinit. Primi eius ictus acres sunt, sicut serpentium venena a cubili repentium nocent: innoxii dentes sunt, cum illos frequens morsus exhausit. Ergo non paria patiuntur, qui paria commiserant: & sæpe qui minus commisit, plus patitur; quia recentiori iræ obiectus est, & in totum inæqualis est. modo vltra quam oportet, excurrit, modo citerius 11) debito resistit. Sibi enim indulget, ex libidine iudicat, & audire non vult, & patrocinio non relinquit locum, & ea tenet quæ inuasit, & eripi sibi iudicium suum, etiam si prauum est, non finit. Ratio vtrique parti locum dat, & tempus dat. Deinde aduocationem 12) etiam sibi petit, vt excutiendæ spatium veritati habeat: ira festinat. Ratio id iudicari vult, quod æquum est. ira id æquum videri vult, quod iudicauit. Ratio nihil præter ipsum, de quo agitur, spectat: ira vanis & extra causam obuersantibus commouetur. Vultus illam securior, vox clarior, sermo liberior, cultus delicatior, aduocatio ambitiosior, 13) fauor popularis 14) exasperat. Sæpe infesta patrono, reum damnat: etiam si ingeritur oculis veritas, amat & tuetur errorem:

11. *Citerius*) interius, citra metam. *Lips.*
12. *Aduocationem*) moram & spatium deliberandi. *Lips.*
13. *Aduocatio ambitiosior*) aduocati qui amico præsentiam operamque commodabant. *Lips.*
14. *Fauor popularis*) in reum scilicet.

coargui non vult: & in male cœptis, honestior illi pertinacia videtur, quam pœnitentia. Cn. Piso fuit memoria nostra, vir a multis vitiis integer, sed prauus, & cui placebat pro constantia rigor. Is cum iratus duci iussisset eum, qui ex commeatu 15) sine commilitone redierat, quasi interfecisset quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum, non dedit. damnatus extra vallum ductus est, & iam ceruicem porrigebat, cum subito apparuit ille commilito, qui occisus videbatur. Tunc centurio supplicio præpositus, condere gladium speculatorem 16) iubet: damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam. 17) nam militi fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum, cum magno gaudio castrorum, commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci vtrumque, & eum militem qui non occiderat, & eum qui non perierat. Quid hoc indignius? quia vnus innocens apparuerat, duo peribant. Piso adiecit & tertium. Nam ipsum centurionem, qui damnatum reduxerat, duci iussit. Constituti sunt in eodem loco perituri tres, ob vnius innocentiam. O quam solers est iracundia, ad fingendas caussas furoris! Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te, quia caussa damnationis commilitoni fuisti: te, quia iussus occidere, imperatori non paruisti. Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali, non vult regi. Irascitur veritati ipsi, si contra voluntatem suam apparuerit: clamore, & tumultu, & totius corporis ia-

15. *Commeatu*) Commeatus & facultas tempusque præscriptum commeandi & remeandi. vid. Ep. 54. *Lips.*

16. *Speculatorem*) Genus militum, ii nimirum qui inter custodes corporis Imperatorii, velut in specula eius salutis erant, arma iis clypeus & lancea. vid. Lips. ad Taciti Histor. I, 24.

17. *Innocentiam*) quam amiserat innocentem damnando.

ctatione

ſtatione, quos deſtinauit, inſequitur, adiectis conuiciis maledictisque. Hoc non facit ratio: ſed ſi ita opus eſt, ſilens quietaque, totas domos funditus tollit, & familias reipublicæ peſtilentes cum coniugibus ac liberis perdit, tecta ipſa diruit, & ſolo exæquat; & inimica libertati nomina exſtirpat. Hæc non frendens, nec caput quaſſans, nec quicquam indecorum iudici faciens, cuius tum maxime placidus eſſe debet & in ſtatu vultus, cum magna pronuntiat. Quid opus eſt, inquit Hieronymus, cum velis cædere aliquem, prius tua labia mordere? Quid ſi ille vidiſſet, deſilientem de tribunali proconſulem, & faſces lictori auferentem, & ſua veſtimenta ſcindentem, quia tardius ſcindebantur aliena? 18) Quid opus eſt menſam euertere? quid pocula affligere? quid ſe in columnas impingere? quid capillos euellere? femur pectusque percutere? Quantam iram putas, quæ quia non tam cito in alium quam vult, erumpit, in ſe reuertitur? Tenetur itaque a proximis, & rogatur, vt ipſe ſibi placetur: quorum nihil facit, quisquis vacuus ira; meritam cuique pœnam iniungit. Dimittit ſæpe eum, cuius peccatum deprehendit; ſi pœnitentia facti ſpem bonam pollicetur; ſi intelligit, non ex alto venire nequitiam, ſed ſummo, quod aiunt, animo inhærere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnunquam magna ſcelera leuius, quam minora compeſcet: ſi illa lapſu, non crudelitate commiſſa ſunt; his ineſt latens & operta, & inueterata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem malo afficiet, ſi alter per negligentiam admiſit, alter curauit 19) vt nocens eſſet. Hoc ſemper in omni anim-

18. *Scindebantur aliena*) nempe damnatorum, quibus lictor veſtimenta contemtim & rapide auferebat, lacerabat & ſic verberabat. *Lipſ.*

19. *Curauit*) i. e. cura & ſtudio, atque adeo deliberato animo effecit.

aduersione seruabit, vt sciat, alteram adhiberi, vt emendet malos: alteram, vt tollat. In vtroque non præterita, sed futura intuebitur. Nam, vt Plato ait, Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur. Reuocari enim præterita non possunt: futura prohibentur. & quos volet nequitiæ male cedentis exempla fieri, palam occidet: non tantum vt pereant ipsi, sed vt alios pereundo deterreant. Hæc cui expendenda, æstimandaque sunt; vides quam debeat omni perturbatione liber accedere ad rem summa diligentia tractandam, potestatem vitæ necisque. Male irato ferrum committitur. Ne illud quidem iudicandum est, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non est enim illa magnitudo; tumor est: nec corporibus copia vitiosi humoris intensis, morbus incrementum est, sed pestilens abundantia. Omnes quos væcors animus supra cogitationes extollit humanas, altum quiddam & sublime spirare se credunt: ceterum nihil solidi subest, sed in ruinam prona sunt, quæ sine fundamentis creuere. Non habet ira cui insistat. non ex firmo mansuroque oritur, sed ventosa & inanis est: tantumque abest a magnitudine animi, quantum a fortitudine audacia, a fiducia insolentia, ab austeritate tristitia, a seueritate crudelitas. Multum, inquam, interest inter sublimem animum, & superbum. Iracundia nihil amplum decorumque molitur. Contra, mihi videtur veternosi & infelicis animi, imbecillitatis sibi conscii, sæpe indolescere. Vt exulcerata & ægra corpora, ad tactus leuissimos gemunt; ita muliebre maxime & puerile vitium est. At incidit & in viros. nam viris quoque puerilia ac muliebria ingenia sunt. Quid ergo? non aliquæ voces ab iratis emittuntur, quæ magno emissæ videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira & abominanda: Oderint, dum metuant. Sullano scias sæculo scriptam. Nescio vtrum sibi peius

ius optauerit, vt odio esset, an vt timori. Oderint. Occurrit illi, futurum, vt execrentur, insidientur, opprimant. Quid adiicit? Dii illi male faciant, adeo reperit dignum odio remedium. Oderint. Quid? dum pareant? non. Dum probent? non. Quid ergo? dum timeant. Sic nec amari quidem vellem. Magno hoc dictum spiritu putas? falleris. nec enim magnitudo ista est, sed immanitas. Non est quod credas irascentium verbis: quorum strepitus magni, minaces sunt, intus mens pauidissima. Non est quod existimes verum esse, quod apud disertissimum virum Liuium dicitur, Vir ingenii magni magis quam boni. Non potest illud separari: aut & bonum erit, aut nec magnum. quia magnitudinem animi inconcussam intelligo, & introrsus solidam, ab imo parem firmamque: qualis inesse malis ingeniis non potest. Terribilia enim esse, & tumultuosa, & exitiosa possunt: magnitudinem quidem, cuius firmamentum roburque bonitas est, non habebunt ceterum sermone, conatu, & omni extra paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid, quod tu magni putes, sicut C. Cæsar. qui iratus cœlo quod obstreperet 20) pantomimis, quos imitabatur studiosius quam spectabat, quodque comessatio sua fulminibus terreretur, prorsus parum certis, 21) ad pugnam vocauit Iouem, & quidem sine missione, 22) Homericum illum exclamans versum, ἢ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγὼ σε. Quanta dementia fuit? putauit, aut sibi noceri ne a Ioue quidem posse, aut se nocere etiam Ioui posse. Non puto parum momenti hanc eius vocem ad incitandas coniu-

20. *Cœlo quod obstreperet*) pro a cœlo quod obstreperet, h. e. tonaret.

21. *Parum certis*) h. e. quæ ferire certo non possent, quippe quæ ipsum illud scelestum caput non tangerent.

22. *Sine missione*) h. e. vt non dimitteretur ex pugna prius quam alteruter cecidisset. *Muret.*

 rato-

ratorum mentes addidisse. vltimae enim patientiae visum est, eum ferre, qui Iouem non ferret. Nihil ergo in ira, ne cum videtur quidem vehemens, deos hominesque despiciens, magnum, nihil nobile est: aut si videtur alicui magnum animum ira producere, videatur & luxuria. Ebore sustineri vult, purpura vestiri, auro tegi, terras transferre, 23) maria concludere, flumina praecipitare, nemora suspendere. Videatur & auaritia magni animi. aceruis auri argentique incubat, & prouinciarum nominibus agros colit, & sub singulis villicis latiores habet fines, quam quos Consules sortiebantur. Videatur & libido magni animi, transnatat freta, puerorum greges castrat, sub gladium mariti venit vxor, morte contempta. Videatur & ambitio magni animi. non est contenta honoribus annuis: si fieri potest, vno nomine occupare fastos vult, per omnem orbem titulos disponere. Omnia ista non refert, in quantum procedant, extendantque se: angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis & excelsa virtus est: nec quicquam magnum est, nisi quod simul & placidum.

LIBER SECVNDVS.

Argumentum & Ordo.

DVas partes habet. prior, *Quaestiunculas de Ira*; altera *aduersus hanc Remedia*. *Prior quaestio, An ira a solo impetu sit? negat, & animum iudiciumque mox accedere. Itaque rationem audit, & coerceri potest: non futurum, si ab illo solo, & natura, esset. Discriminat obiter Stoice Motus, & Affectus. Haec usque ad Cap. IV. inclusum. Quaestio deinde altera, An crudeli-*

23. *Terras transferre*) i. e. e montibus plana facere, e planis montes, item auectis terris maria inducere, *Lips.*

tas & sæuitia sit ab Ira? negat, & alium Affectum esse: initium tamen aut alimentum a crebra Ira sæpe habere. Cap. deinde VI, *An vir bonus peccatis aut peccantibus irascatur? abnuit, & toto affectu isto liberat sapientem, vsque ad Cap.* XI. *Ab eo quærit, An vtilis sit ira, quia a Contemptu vindicat, & malos terret? Non admittit, & timeri fatetur: quod non est bonum aut optabile bono. Nam & feræ, & morbi timentur. Hæc ad Cap.* XIII. *In eo fatetur, simulari a sapiente Iram posse, non tamen vsurpari. Neque simplicis aut generosi eam animi esse, quia liberæ & indomitæ gentes habent; imo ferocis, & a doctrina aut ratione inculti. Denique Cap.* XVIII. *vtiliter ad Remedia Iræ transit. Duo ea porrigit, Ne irascamur: & ne in ira peccemus. Ne incidamus, Educatio talis & talis iuuat: deinde pugna contra primas iræ causas & aduocatione semper ac tempore vti. Tum suspiciones pellendæ Luxus vitandus. Tum rebus sine sensu, hominibus exiguo sensu, iis quæ natura, vel bono nostro fiunt, non irasci. Culpas nostras videre & agnoscere, æquiores ita alienis futuros. Non temere credere; & credita, examinare ab animo facientis. Præcipue Fastus ponendus, & æstimatio sui; quæ iracundos & vindices facit. Pati potius, aut dissimulare: & a fœdo affectu abstinere, cuius deformitas in animo ac vultu expressa. Hæc vtilia, legantur, imbibantur.*

Capvt I.

PRimvs Liber, Nouate, benigniorem habuit materiam. facilis enim in procliua vitiorum decursus est. nunc ad exiliora veniendum est. Quærimus enim, vtrum ira iudicio, an impetu incipiat: id est, vtrum sua sponte moueatur. an quemadmodum pleraquæ, quæ intra nos insciis nobis oriuntur. Debet autem in hæc se demittere disputatio, vt ad illa quoque altiora possit exsurgere. Nam & in corpore nostra ossa, neruique & articuli, firmamenta

menta totius, & vitalia, minime ſpecioſa viſu, prius ordinantur: deinde hæc, ex quibus omnis in faciem aſpectumque decor eſt: poſt hæc omnia, qui maxime oculos rapit color, vltimus perfecto iam corpore affunditur. Iram quin ſpecies oblata iniuriæ moueat, non eſt dubium: ſed vtrum ſpeciem ipſam ſtatim ſequatur, & non accedente animo excurrat, an illo aſſentiente moueatur, quærimus. Nobis placet, nil ipſam per ſe audere, ſed animo approbante. Nam ſpeciem capere acceptæ iniuriæ, & vltionem eius concupiſcere, & vtrumque coniungere, nec lædi ſe debuiſſe, & vindicari debere, non eſt eius impetus, qui ſine voluntate noſtra concitatur. Ille ſimplex eſt: hic compoſitus, & plura continens. Intellexit aliquid, indignatus eſt, damnauit, vlciſcitur. hæc non poſſunt fieri, niſi animus eis, quibus tangebatur, aſſenſus eſt.

CAP. II. Quorſus, inquis, hæc quæſtio pertinet? Vt ſciamus, quid ſit ira. Nam ſi inuitis nobis naſcitur, nunquam rationi ſuccumbet. Omnes enim motus, qui non voluntate noſtra fiunt, inuicti & ineuitabiles ſunt: vt horror frigida aſperſis, ad quosdam tactus aſpernatio, 1) ad peiores nuntios ſubriguntur pili, & rubor ad improba verba ſuffunditur, ſequiturque vertigo prærupta cernentes. Quorum quia nihil in noſtra poteſtate eſt, nulla, quo minus fiant, ratio perſuadet: Ita præceptis fugatur. Eſt enim voluntarium animi vitium, non ex his quæ conditione quadam humanæ ſortis eueniunt; ideoque etiam ſapientiſſimis accidunt. Inter quæ & primus ille ictus animi ponendus eſt, qui nos poſt opinionem iniuriæ mouet. Hic ſubit etiam inter ludicra ſcenæ ſpectacula, & lectiones rerum vetuſtarum. ſæpe Clodio Ciceronem expellenti,

1. *Aſpernatio*) qua ſcilicet ſubtrahitur corpus vt tactus evitetur, quod facere ſolemus cum latera ex improuiſo titillantur. Sic guſtus aſpernari dicitur, quæ reſpuit, & quæ faſtidium faciunt.

&

& Antonio occidenti, videmur irasci. Quis non contra Marii arma, & contra Sullæ proscriptionem concitatur? Quis non Theodoto, & Achillæ, & ipsi puero, 2)non puerile auso facinus, infestus est? Cantus nos nonnunquam & concitata modulatio instigat: Martius quoque ille tubarum sonus mouet mentes, & atrox pictura & iustissimorum suppliciorum tristis aspectus. Inde est quod arridemus ridentibus, & contristat nos turba mœrentium,& efferuescimus ad aliena certamina: quæ non sunt iræ, non magis quam tristitia est, quæ ad conspectum mimici naufragii contrahit frontem: non magis quam timor, qui Hannibale post Cannas mœnia circumsidente, lectoris percutit animum: sed omnia ista motus sunt animorum moueri nolentium, nec affectus, sed principia præludentia affectibus. Sic enim militaris viri, in media pace iam togati aures tuba suscitat,equosque castrenses erigit crepitus armorum.Alexandrum aiunt, Xenophanto canente manum ad arma misisse.

Cap. III. Nihil ex his quæ animum fortuitu impellunt, affectus vocari debet. ista, vt ita dicam, patitur magis animus, quam facit. Ergo affectus est, non ad oblatas rerum species moueri, sed permittere se illis: & hunc fortuitum motum persequi. Nam si quis pallorem, & lacrimas procidentes, & irritationem humoris obscœni, altumue suspirium, & oculos subito acriores, aut quid his simile, indicium affectus, animique signum putat; fallitur, nec intelligit, hos corporis esse pulsus. Itaque & fortissimus plerumque vir, dum armatur, expalluit: & signo pugnæ dato, ferocissimo militi paululum genua tremuerunt: & magno imperatori, antequam inter se acies arietarent, cor exsiluit: & oratori eloquentissimo, dum ad dicen-

2. *Puero*) Ptolemæo Ægypti Regi, qui suadentibus Theodoto & Achilla, & facinus promouentibus Pompeium M. interfici curauit.

dum

dum componitur, summa riguerunt. Ira non moueri tantum, sed excurrere debet. est enim impetus. nunquam autem impetus sine assensu mentis est: neque enim fieri potest, vt de vltione & pœna agatur, animo nesciente. Putauit se aliquis læsum, voluit vlcisci: dissuadente aliqua caussa, statim resedit. Hanc, iram non voco, sed motum animi, rationi parentem. Illa est ira, quæ rationem transilit, quæ secum rapit. Ergo illa prima agitatio animi, quam species iniuriæ incussit, non magis ira est, quam ipsa iniuriæ species, sed ille sequens impetus, qui speciem iniuriæ non tantum accepit, sed approbauit. Ira est concitatio animi, ad vltionem voluntate & iudicio pergentis. Nunquid dubium est, quin timor fugam habeat, ira impetum? Vide ergo an putes aliquid sine assensu mentis aut peti posse, aut caueri.

Cap. IV. Et vt scias, quemadmodum incipiant affectus, aut crescant, aut efferantur, est primus motus non voluntarius quasi præparatio affectus, & quædam commutatio. alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari, cum læsus sim: aut oporteat hunc pœnas dare, cum scelus fecerit. tertius motus est iam impotens, qui non, si oportet, vlcisci vult: sed vtique, qui rationem euicit. Primum illum animi ictum effugere ratione non possumus: sicut ne illa quidem, quæ diximus accidere corporibus, ne nos oscitatio aliena sollicitet, ne oculi ad intentationem subitam digitorum comprimantur. Ista non potest ratio vincere: consuetudo fortasse, & assidua obseruatio extenuat. Alter ille motus, qui iudicio nascitur, iudicio tollitur.

Cap. V. Illud etiamnum quærendum est. Hi qui vulgo sæuiunt, & sanguine humano gaudent, an irascantur, cum eos occidunt a quibus nec acceperunt iniuriam, nec accepisse se existimant: qualis fuit Apollodorus aut Phalaris. Hæc non est ira: feritas est.

non

non enim quia accepit iniuriam, nocet: sed parata est, dum noceat, velle accipere. nec illi verbera lacerationesque in vltionem petuntur, sed in voluptatem. Quid ergo? Origo huius mali ab ira est: quæ vbi frequenti exercitatione & satietate in obliuionem clementiæ venit, & omne fœdus humanum eiecit animo, nouissime in crudelitatem transit. Rident itaque, gaudentque, & voluptate multa perfruuntur, plurimumque ab iratorum vultu absunt, per otium sæui. Hannibalem aiunt dixisse, cum fossam sanguine humano plenam vidisset: O formosum spectaculum! Quanto pulchrius illi visum esset, si flumen aliquod lacumque complesset? Quid mirum, si hoc maxime spectaculo caperis, innatus sanguini, & ab infante cædibus admotus? sequetur te fortuna crudelitatis tuæ per viginti annos secunda, dabitque oculis tuis gratum vbique spectaculum. videbis istud & circa Trasimenum, & circa Cannas, & nouissime circa Carthaginem tuam. Volesus nuper sub diuo Augusto proconsul Asiæ, cum trecentos vna die securi percussisset, incedens inter cadauera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumq; fecisset, Græce proclamauit: O rem regiam! Quid hic rex fecisset? Non fuit hæc ira, sed maius malum, & insanabile.

Cap. VI. Virtus, inquit, 1) vt honestis rebus propitia est, ita turpibus irata esse debet. Quid si dicatur, virtutem & humilem & magnam esse debere? at qui hæc dicit, illam extolli vult, & deprimi. quoniam lætitia, ob recte factum, clara magnificaque est; ira, ob alienum peccatum, sordida & angusti pectoris est: nec vnquam committet virtus, vt vitia, dum compescit, imitetur. ipsam iram castigandam habet, quæ nihilo melior est, sæpe etiam peior his delictis quibus irascitur. Gaudere lætarique, proprium & naturale

1. *Virtus inquit*) male hæc cohærent, & deesse nonnulla nemo non videt.

vir-

virtutis est: irasci non est ex dignitate eius, non magis quam mœrere. Atque iracundiæ tristitia comes est: & in hanc omnis ira vel post pœnitentiam, vel post repulsam reuoluitur. Et si sapientis est, peccatis irasci, magis irascetur maioribus, & sæpe irascetur. sequitur, vt non tantum iratus sit sapiens, sed iracundus. Atqui si nec magnam iram, nec frequentem, in animo sapientis locum habere credimus: quid est, quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus inquam esse non potest, si pro facto cuiusque irascendum est. Nam aut iniquus erit, si æqualiter irascetur delictis inæqualibus: aut iracundissimus, si toties excanduerit, quoties iram scelera meruerint. Et quid indignius, quam sapientis affectum ex aliena pendere nequitia? desinet ille Socrates posse eundem vultum domum referre, quem domo extulerat.

CAP. VII. Atqui si irasci sapiens debet turpiter factis, & concitari tristarique ob scelera, nihil est ærumnosius sapiente. omnis illi per iracundiam mœroremque vita transibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda videat? quoties processerit domo, per sceleratos illi, auarosque, & prodigos, & impudentes, & ob ista felices, incedendum erit: nusquam oculi eius flectentur, vt non quod indignentur, inueniant. Deficiet, si toties a se iram, quoties caussa poscet, exegerit. Hæc tot millia ad forum prima luce properantia, quam turpes lites, quanto turpiores aduocatos habent? Alius iudicia patris accusat, 1) quæ mereri satius fuit: alius cum matre consistit: 2) alius delator venit eius criminis, cuius manifestior reus est. & iudex damnaturus quæ fecit eligitur: & co-

1. *Judicia Patris accusat.*) i. e. supremum patris voluntatem & decreta, siue testamentum. *Lips.*

2. *Consistit.*) Forense verbum, & dicunt consistere aduersus aliquem vel cum aliquo, eum, qui congreditur iudicio & experitur, ab ipsa re, quia stabant. *Lips.*

rona pro mala caussa, bona patroni voce corrupta. Quid singula persequor? cum videris forum multitudine refertum, & Septa 3) concursu omnis frequentiae plena, & illum Circum, in quo maximam sui partem populus ostendit; hoc scito, istic tantundem esse vitiorum, quantum hominum. Inter istos quos togatos vides, nulla pax est: alter in alterius exitium leui compendio ducitur.

Cap. VIII. Nulli nisi ex alterius damno quaestus est: felicem oderunt, infelicem contemnunt: maiorem grauantur, minori graues sunt: diuersis stimulantur cupiditatibus: omnia perdita ob leuem voluptatem praedamque cupiunt. Non alia quam in ludo gladiatorio vita est, cum iisdem viuentium pugnantiumque. Ferarum iste conuentus est: nisi quod illae inter se placidae sunt, morsuque similium abstinent, hi mutua laceratione satiantur. Hoc vno ab animalibus mutis differunt: quod illa mansuescunt alentibus, horum rabies ipsos, a quibus est nutrita, depascitur. Nunquam irasci desinet sapiens, si semel coeperit, omnia sceleribus ac vitiis plena sunt, plus committitur, quam quod possit coërcitione sanari. Certatur ingenti quodam nequitiae certamine: maior quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia est. Expulso melioris aequiorisque respectu, quocumque visum est, libido se impingit. nec furtiua iam scelera sunt: praeter oculos eunt. adeoque in publicum missa nequitia est, & in omnium pectoribus eualuit, vt innocentia non rara, sed nulla sit. Numquid enim singuli aut pauci rupere legem? vndique, velut signo dato, ad fas nefasque miscendum coorti sunt.

——— Non hospes ab hospite tutus,
Non socer a genero. fratrum quoque gratia rara est.

3. *Septa*) locus amplus & vacuus in Campo Martio, vbi suffragia ferri solebant, extra Comitiale vero tempus vngi & otiosi conueniebat. *Lips.*

Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.
Lurida terribiles miscent aconita nouercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quota pars ista scelerum est? non descripsit castra ex vna parte contraria, parentum liberorumque sacramenta diuersa, subiectam patriæ ciuis manu flammam, & agmina infestorum equitum ad conquirendas proscriptorum latebras circumuolitantia, & violatos fontes venenis, & pestilentiam manu factam 1), & præductam obsessis parentibus fossam, plenos carceres, & incendia totas vrbes concremantia, dominationesque funestas, & regnorum publicorumque exitiorum clandestina consilia: & pro gloria habita, quæ quamdiu opprimi possunt, scelera sunt: raptus ac stupra, & ne os quidem libidini exceptum.

Cap. IX. Adde nunc publica periuria gentium, & rupta fœdera, & in prædam validioris quicquid non resistebat, abductum; circumscriptiones, furta, fraudes, infitiationes, quibus trina non sufficiunt fora. 1) Si tantum irasci vis sapientem, quantum scelerum indignitas exigit: non irascendum illi, sed insaniendum est. Illud potius cogitabis, non esse irascendum erroribus. quid enim si quis irascatur in tenebris parum vestigia certa ponentibus? quid si quis surdis, imperia non exaudientibus? quid si pueris, quod neglecto dispectu officiorum, ad lusus & ineptos æqualium iocos spectent? quid si illis irasci velis, qui ægrotant, senescunt, fatigantur? Inter cetera mortalitatis incommoda, & hæc est caligo mentium: nec tantum necessitas errandi, sed errorum amor. Ne singulis irascaris, vniuersis ignoscendum: generi humano venia tribuenda est. Si irasceris iuuenibus senibusque,

1. *Manu factam*) h. e. fraude, venenis, aut maleficiis arcessitam.

1. *Trina non sufficiunt fora*) nam tribus foris eo tempore ius dicebatur, foro Romano, Cæsaris & Augusti.

quod

quod peccant: irascere infantibus, quod peccaturi sunt. Num quis irascitur pueris, quorum ætas nondum nouit rerum discrimina? maior est excusatio & iustior, hominem esse, quam puerum. Hac conditione nati sumus, animalia obnoxia non paucioribus animi, quam corporis morbis: non quidem obtusa nec tarda, sed acumine nostro male vtentia, alter alteri vitiorum exempla. Quisque sequitur priores, male iter ingressos. quidni habeant excusationem, cum publica via errauerint?

Cap. X. In singulos seueritas imperatoris distringitur: at necessaria venia est, vbi totus deseruit 1) exercitus. Quid tollit iram sapientis? turba peccantium. Intelligit quam & iniquum sit & periculosum, irasci publico vitio. Heraclitus quoties prodierat, & tantum circa se male viuentium, imo male pereuntium viderat, flebat, miserebatur omnium qui sibi læti felicesque occurrebant, miti animo, sed nimis imbecillo: & ipse inter deplorandos erat. Democritum contra, aiunt, nunquam sine risu in publico fuisse. adeo nihil illi videbatur serium eorum, quæ serio gerebantur. Vbi istic iræ locus est? aut ridenda omnia, aut flenda sunt. Non irascetur sapiens peccantibus. Quare? quia scit neminem nasci sapientem, sed fieri. scit paucissimos omni æuo sapientes euadere: quia conditionem humanæ vitæ perspectam habet: nemo autem naturæ sanus irascitur. Quid enim si mirari velit, non in siluestribus dumis poma pendere? quid si miretur spineta sentesque non vtili aliqua fruge compleri? nemo irascitur, vbi vitium natura defendit. Placidus itaque sapiens & æquus erroribus, non hostis, sed correptor peccantium, hoc quotidie procedit animo. Multi mihi occurrent vino dediti, multi libidinosi, multi ingrati, multi auari, multi furiis

1. *Deseruit)* deserit exercitus, qui ducem prodit aut male habet.

ambitionis agitati. Omnia ista tam propitius aspiciet, quæ ægros suos medicus. Numquid ille cuius nauigium multam, vndique laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipsique nauigio irascitur? occurrit potius, & aliam excludit vndam, aliam egerit, manifesta foramina præcludit, latentibus & ex occulto sentinam ducentibus labore continuo resistit: nec ideo intermittit, quia quantum exhaustum est, subnascitur. Lento adiutorio opus est, contra mala continua & fœcunda, non vt desinant, sed ne vincant.

CAP. XI. Vtilis est, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret. Primum, ira si quantum minatur, valet; ob hoc ipsum quod terribilis est, & inuisa est. Periculosius est autem timeri, quam despici. Si vero sine viribus est, magis exposita contemptui est, & derisum non effugit. quid enim est iracundia in superuacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quædam, quia terribiliora, potiora sunt: nec hoc sapientis dici velim, quod feræ quoque telum est, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, hulcus malum? numquid ideo quicquam in istis boni est? an contra, omnia despecta, & fœda, & turpia, ipso quo timentur, sunt? Ira per se deformis est, & minime metuenda: at timetur a pluribus, sicut deformis persona ab infantibus. Quid, quod semper in auctores redundat timor, nec quisquam metuitur, ipse securus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille versus, qui medio ciuili bello in theatro dictus, totum in se populum non aliter conuertit, quam si missa esset vox publici affectus:

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita natura constituit, vt quod alieno metu magnum est, a suo non vacet. Leoni quam pauida sunt ad leuissimos strepitus pectora: acerrimas feras vmbra, vox, & odor insolitus exagitat. quicquid terret, & trepidat. Non est ergo quare concupiscat quisquam sapiens, timeri.

CAP.

CAP. XII. Nec ideo iram magnum quisquam putet, quia formidini est: quoniam quædam etiam contemptissima timentur: venena, & offa mortifera, & morsus. Nec est mirum, cum maximos ferarum greges linea pennis distincta 1) contineat, & in insidias agat: ab ipso effectu dicta formido. Vanis enim vana terrori sunt. Curriculi motus, rotarumque versata facies, leones redigit in caueam: elephantes porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo vmbra ab infantibus, a feris rubens pinna. non ipsa in se quicquam habet firmum aut forte, sed vanos animos mouet. Nequitia, inquit, de rerum natura tollenda est, si velis iram tollere: neutrum autem potest fieri. Primum, potest aliquis non algere, quamuis ex rerum natura hiems sit: & non æstuare, quamuis menses æstiui sint. aut loci beneficio aduersus intemperiem anni tutus est, aut patientia corporis sensum vtriusque peruincit. Deinde verte istud. necesse est prius virtutem ex animo tollas, quam iracundiam recipias: quoniam cum virtutibus vitia non coëunt. Nec magis quisquam eodem tempore & iratus potest esse, & vir bonus, quam æger & sanus. Non potest, inquit, omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominis natura patitur. Atque nihil est tam difficile & arduum, quod non humana mens vincat, & in familiaritatem perducat assidua meditatio: nullique sunt tam feri & sui iuris affectus, vt non disciplina perdomentur. Quodcunque sibi imperauit animus, obtinuit. Quidam ne vnquam riderent, consecuti sunt: vino quidam, alii Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus breui somno, vigiliam

1. *Linea pennis distincta*) funiculi extensi quos lineas appellant, & in iis intextæ variarum auium pinnæ ad feras terrendas vt in retia cogerentur, in veterum vsu fuere. vid. Oppianus Halieut. 4. Nemesianus, alii. Id totum formido a re vocabatur, quia feris eam dabat. Conf. & Epictet. ap. Arian. II, 1. *Lips.*

indefatigabilem extendit: didicerunt tenuiſſimis & adverſis funibus currere,& ingentia, vixque humanis toleranda viribus onera portare, & in immenſam altitudinem mergi,ac ſine vlla reſpirandi vice perpeti maria.

CAP. XIII. Mille ſunt alia, in quibus pertinacia impedimentum omne tranſcendit, oſtenditque nihil eſſe difficile, cuius ſibi ipſa mens patientiam indiceret. Iſtis, quos paullo ante retuli, aut nulla tam pertinacis ſtudii, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum conſequitur ille, qui meditatus eſt per intenſos funes ire? qui ſarcinæ ingenti ceruices ſupponere? qui ſomno non ſubmittere oculos? qui penetrare in imum mare? & tamen ad finem operis, non magno auctoramento, labor peruenit; Nos non aduocabimus patientiam, quos tantum præmium exſpectat, felicis animi immota tranquillitas? Quantum eſt effugere maximum malum iram, & cum illa rabiem, ſæuitiam, crudelitatem, furorem, & alios comites eius affectus? Non eſt quod patrocinium nobis quæramus,& excuſatam licentiam, dicentes, aut vtile id eſſe, aut ineuitabile. cui enim tandem vitio aduocatus defuit? non eſt quod dicas, excidi non poſſe. ſanabilibus ægrotamus malis; ipſaque nos in rectum genitos natura, ſi emendari velimus, iuuat. Nec, vt quibusdam dictum eſt, arduum in virtutes & aſperum iter eſt: plano adeuntur. Non vanæ vobis auctor rei venio. facilis eſt ad beatam vitam via: inite modo bonis auſpiciis, ipſisque diis bene iuuantibus. Multo difficilius eſt, facere iſta quæ facitis. quid enim quiete otioſius animi, quid ira laborioſius? quid clementia remiſſius, quid crudelitate negotioſius? Vacat pudicitia, libido occupatiſſima eſt. omnium denique virtutum tutela facilior eſt; vitia magno coluntur. Debet ira removeri? hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt eſſe minuendam. Tota dimittatur; nihil profutura eſt. ſine illa

illa facilius rectiusque scelera tollentur: mali punientur, & traducentur in melius.

Cap. XIV. Omnia, quæ debet sapiens, sine vllius malæ rei ministerio efficiet: nihilque admiscebit, cuius modum sollicitus obseruet. Nunquam itaque iracundia admittenda est: aliquando simulanda, si segnes audientium animi concitandi sunt. sicut tarde consurgentes ad cursum equos stimulis, facibusque subditis, 1) excitamus. Aliquando incutiendus est his metus, apud quos ratio non proficit. Irasci quidem non magis vtile est, quam mœrere, quam metuere. Quid ergo? non incidunt caussæ, quæ iram lacessant? Sed tunc maxime illi opponendæ manus sunt: nec est difficile, vincere animum; cum athletæ quoque in vilissima sui parte 2) occupati, tamen ictus doloresque patiantur, vt vires cædentis exhauriant; nec cum ira suadet, feriunt, sed cum occasio. Pyrrhum maximum præceptorem certaminis gymnici, solitum aiunt his quos exercebat, præcipere, ne irascerentur. Ira enim perturbat artem: & qua noceat tantum, non qua caueat, aspicit. Sæpe itaque ratio patientiam suadet, ira vindictam: & qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quosdam vnius verbi contumelia, non æquo animo lata, in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam silentio ferre noluerant, grauissimis malis obruti sunt, indignatique aliquid ex plenissima libertate deminui, seruile in sese attraxerunt iugum.

Cap. XV. Vt scias, inquit, iram habere in se generosi aliquid, liberas videbis gentes quæ iracundissimæ sunt: vt Germanos & Scythas. Quod euenit, quia fortiora solidaque natura ingenia, antequam

1. *Facibusque subditis*) nimirum equi nonnulli accensis facibus ad cursum prouocabantur, vt habet Solin. c. 45. legunt tamen nonnulli pro *facibusque*, *calcibusque*.

2. *In vilissima sui parte*) h. e. corpore.

disciplina molliantur, prona in iram sunt. Quædam enim non nisi melioribus innascuntur ingeniis. sicut valida arbusta & læta, quamuis neglecta tellus creat: alia fœcundi soli silua est. Itaque & ingenia natura fortia iracundiam ferunt, nihilque tenue & exile capiunt, ignea & feruida: sed imperfectus ille vigor est, vt omnibus quæ sine arte, ipsius tantum naturæ bono, exsurgunt. sed nisi cito domita sunt, quæ fortitudini apta erant, audaciæ temeritatique consuescunt. Quid? non mitioribus animis vitia leniora coniuncta sunt? vt misericordia, amor, & verecundia. Itaque tibi sæpe bonam indolem malis quoque suis ostendam, sed non ideo vitia non sunt, si naturæ melioris indicia sunt. Deinde omnes istæ feritate liberæ gentes, leonum luporumque ritu, vt seruire non possunt, ita nec imperare. Non enim humani vim ingenii, sed feri & intractabilis habent. nemo autem regere potest, nisi qui & regi.

Cap. XVI. Fere itaque imperia penes eos fuere populos, qui mitiore cœlo vtuntur: in frigora Septentrionemque vergentibus immansueta ingenia sunt, vt ait poëta,

——— *Suoque simillima cœlo.*

Animalia, inquit, generosissima habentur, quibus multum inest iræ. Errat, qui ea in exemplum hominis adducit, qaibus pro ratione est impetus: homini pro impetu, ratio est. Sed nec illis quidem omnibus idem prodest. Iracundia leones adiuuat, pauor ceruos, accipitrem impetus, columbam fuga. Quid, quod ne illud quidem verum est, optima animalia esse iracundissima? Feras putem, quibus ex raptu alimenta sunt, meliores, quo iratiores: patientiam laudauerim boum, & equorum frenos sequentium. Quid autem est, cur hominem ad tam infelicia exempla reuoces: cum habeas mundum, Deumque, quem ex omnibus animalibus, vt solus imitetur, solus intelligit? Simpli-

plicissimi, inquit, omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim & versutis comparantur: & simplices videntur, quia expositi sunt. quos quidem non simplices dixerim, sed incautos. Stultis, luxuriosis, nepotibusque hoc nomen imponimus, & omnibus vitiis parum callidis.

Cap. XVII. Orator, inquit, iratus aliquando melior est. Imo imitatus iratum. nam & histriones in pronunciando non irati populum mouent, sed iratum bene agentes. Et apud iudices itaque, & in concione, & vbicunque alieni animi ad nostrum arbitrium agendi sunt, modo iram, modo metum, modo misericordiam, vt aliis incutiamus, ipsi simulabimus: & sæpe id quod veri affectus non effecissent, effecit imitatio affectuum. Languidus, inquit, animus est, qui ira caret. Verum est, si nihil habet ira valentius. Nec latronem oportet esse, nec prædam; nec misericordem, nec crudelem. Illius nimis mollis animus, huius nimis durus est. Temperatus sit sapiens: & ad res fortius agendas non iram, sed vim adhibeat.

Cap. XVIII. Quoniam quæ de ira quæruntur, tractauimus, accedamus ad remedia eius. Duo autem, vt opinor, sunt: ne incidamus in iram, & ne in ira peccemus. Vt in corporum cura, alia de tuenda valetudine, alia de restituenda, præcepta sunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compescere, vt vincamus. Quædam ad vniuersam vitam pertinentia præcipientur: ea in educationem, & in sequentia tempora diuidentur. Educatio maximam diligentiam, plurimumque profuturam desiderat. facile est enim, teneros adhuc animos componere: difficulter reciduntur vitia, quæ nobiscum creuerunt. Opportunissima ad iracundiam feruidi animi natura est. nam cum elementa sint quatuor, ignis, aqua, aër, & terra: potestates pares his sunt, frigida, feruida, arida, atque humida. Et locorum itaque, & animalium, & cor-

porum, & morum varietates, mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicuius elementi maior vis abundauit. Inde quasdam humidas vocamus, aridasque regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animalium & hominum discrimina sunt.

Cap. XIX. Refert quantum quisque humidi in se calidique contineat. cuius in illo elementi portio præualebit, inde mores erunt. Iracundos feruidi mistura faciet: est enim actuosus & pertinax ignis. Frigidi mistura timidos facit: pigrum est enim contractumque frigus. Volunt itaque quidam ex nostris 1) iram in pectore moueri, efferuescente circa cor sanguine. Caussa cur hic potissimum assignetur iræ locus, non alia est, quam quod in toto corpore calidissimum pectus est. Quibus humidi plus inest, eorum paulatim crescit ira: quia non est paratus illis calor, sed motu acquiritur. Itaque puerorum feminarumque iræ acres magis, quam graues sunt, leuioresque dum incipiunt: siccis ætatibus vehemens robustaque ira est, sed sine incremento, non multum sibi adiiciens. quia inclinatum calorem frigus insequitur. Senes difficiles & queruli sunt, vt ægri & conualescentes, & quorum aut lassitudine, aut detractione sanguinis exhaustus est calor. In eadem caussa sunt siti fameque rabidi, & quibus exsangue corpus est, maligneque alitur & deficit. Vinum incendit iram: quia calorem auget pro cuiusque natura.

Cap. XX. Quidam ebrii efferuescunt, quidam sicci. Neque vlla alia caussa est, cur iracundissimi sint flaui rubentesque: quibus talis natura color est, qualis fieri ceteris inter iram solet. mobilis enim illis agitatusque sangnis est. Sed quemadmodum natura quosdam procliues in iram facit: ita multæ incidunt caussæ,

1. Ex nostris) i. e. Stoicis.

quæ

quæ idem possint quod natura. Alios morbus aut iniuria corporum in hoc perduxit, alios labor, & continua peruigilia, noctesque solicitæ, & desideria, amoresque: & quicquid aliud aut corpori nocuit aut animo, ægram mentem in querelas parat. Sed ista omnia initia caussæque sunt, plurimumque potest consuetudo, quæ, si grauis est, alit vitium. Naturam quidem mutare, difficile est: nec licet semel mixta nascentium elementa conuertere. Sed in hoc nosse profuit, vt calentibus ingeniis subtrahas vinum, quod pueris Plato negandum putat, & ignem vetat igne incitari. Nec cibis quidem implendi sunt, distendentur enim corpora, & animi cum corpore tumescent. Labor illos citra lassitudinem exerceat: vt minuatur, non vt consumatur calor, nimiusque ille feruor despumet. Lusus quoque proderunt. modica enim voluptas laxat animos, & temperat. Humidioribus, siccioribus & frigidis non est ab ira periculum: sed maiora vitia metuenda sunt, pauor, difficultas, & desperatio, & suspiciones.

Cap. XXI. Mollienda itaque, fouendaque talia ingenia, & in lætitiam euocanda sunt. Et quia aliis contra iram, aliis contra tristitiam remediis vtendum est, nec dissimilibus tantum ista, sed contrariis curanda sunt, semper ei occurremus, quod increuerit. Plurimum, inquam, proderit pueros statim salubriter institui. Difficile autem regimen est: quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti obseruatione res indiget. Vtrumque enim & quod extollendum, & quod deprimendum est, similibus alitur. facile autem etiam attendentem similia decipiunt. Crescit licentia spiritus, seruitute comminuitur. assurgit, si laudatur, & in spem sui bonam adducitur: sed eadem ista insolentiam & iracundiam generant. Sic itaque inter vtrumque regendus est, vt modo frænis vtamur, modo stimulis.

mulis: nihil humile, nihil feruile patiatur. Nunquam illi necesse sit rogare suppliciter: nec prosit rogasse. potius caussæ suæ, & prioribus factis, & bonis in futurum promissis 1) donetur. In certaminibus æqualium nec vinci illum patiamur, nec irasci. demus operam, vt familiaris sit his, cum quibus contendere solet: vt in certamine assuescat non nocere velle, sed vincere. Quoties superauerit, & dignum aliquid laude fecerit, attolli, non gestire patiamur. gaudium enim exultatio, exultationem tumor, & nimia æstimatio sui sequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in desidiam vero otiumque non resoluemus, & procul a contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis facit iracundos, quam educatio mollis & blanda. ideo vnicis quo plus indulgetur, pupillisque quo plus licet, corruptior animus est. Non resistet offensis, cui nihil vnquam negatum est, cui lacrimas solicita semper mater abstersit, cui de pædagogo satisfactum est. Non vides, vt maiorem quamque fortunam maior ira comitetur? In diuitibus nobilibusque & magistratibus præcipue apparet, cum quicquid leue & inane in animo erat, secunda se aura sustulit. Felicitas iracundiam nutrit, vbi aures superbas assentatorum turba circumstetit. Tibi enim respondeat; 2) Non pro fastigio te tuo metiris: ipse te proiicis. & alia, quibus vix sanæ, & ab initio bene fundatæ mentes, restiterint. Longe itaque ab assentatione pueritia remouenda est. audiat verum, & timeat interim, vereatur semper, maioribus assurgat. nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur. & diuitias parentum in conspectu habeat, non in vsu, exprobrentur illi perperam facta.

1. *Bonis in futurum promissis*) a puero scilicet de emendatione factis.

2. *Tibi enim respondeat*) imitatur his & sequentibus assentantes parasitorum voces.

Cap. XXII. Pertinebit ad rem, præceptores pædagogosque pueris placidos dari. Proximis applicatur omne quod tenerum est, & in eorum similitudinem crescit. nutricum & pædagogorum retulere mox in adolescentiam mores. Apud Platonem educatus puer, cum ad parentes relatus, vociferantem videret patrem; Numquam, inquit, hoc apud Platonem vidi. Non dubito quin citius patrem imitatus sit, quam Platonem. Tenuis ante omnia victus, & non pretiosa vestis: & similis cultus cum æqualibus. Non irascetur aliquem sibi comparari, quem ab initio multis parem feceris. Sed hæc ad liberos nostros pertinent. In nobis siquidem sors nascendi & educatio nec vitii locum, 1) nec iam præcepti habet: sequentia ordinanda sunt. Contra primas itaque caussas pugnare debemus. caussa iracundiæ, opinio iniuriæ est; cui non facile credendum est, nec apertis quidem manifestisque statim accedendum. Quædam enim falsa, veri speciem ferunt, Dandum semper est tempus: veritatem dies aperit. Ne sint aures criminantibus faciles. hoc humanæ naturæ vitium suspectum, notumque nobis sit, quod quæ inviti audimus, libenter credimus: & antequam iudicemus, irascimur.

Cap. XXIII. Quid, quod non criminationibus tantum, sed suspicionibus impellimur, & ex vultu risuque alieno peiora interpretati, innocentibus irascimur? Itaque agenda est contra se caussa absentis, & in suspenso ira retinenda. Potest enim pœna dilata exigi, non potest exacta reuocari. Notus est ille tyrannicida, qui imperfecto opere comprehensus, & ab Hippia tortus, vt conscios indicaret, circumstantes amicos tyranni nominauit, quibus quam maxime caram salutem eius sciebat. Et cum ille singulos, vt nominati

1. *Nec vitii locum*) non enim in nostra potestate est, in educatione nostra secus admissa, vtpote facta, quæ infecta fieri nequeunt, mutare.

erant,

erant, occidi iussisset, interrogauit: Ecquis superesset? Tu, inquit, solus: neminem enim alium, cui carus esses, reliqui. Effecit ira, vt tyrannus tyrannicidæ manus commodaret, & præsidia sua gladio suo cæderet. Quanto animosius Alexander? qui cum legisset epistolam matris, qua admonebatur, vt a veneno Philippi medici caueret, acceptam potionem non deterritus bibit. Plus sibi de amico suo credidit. dignus fuit qui innocentem haberet; dignus qui faceret. 1) Hoc eo magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius iræ fuit. quo rarior autem moderatio in regibus, hoc laudanda magis est. Fecit hoc & C. Cæsar, ille qui victoria ciuili clementissime vsus est. cum scrinia deprehendisset epistolarum ad Pompeium missarum ab iis, qui videbantur aut in diuersis, aut in neutris fuisse partibus, combussit: quamuis moderate soleret irasci, maluit tamen non posse. Gratissimum putauit genus veniæ, nescire quid quisque peccasset. Plurimum mali credulitas facit. sæpe ne audiendum quidem est: quoniam in quibusdam rebus satius est decipi, quam diffidere.

Cap. XXIV. Tollenda ex animo suspicio & coniectura, fallacissima irritamenta. Ille me parum humane salutauit, ille osculo meo non adhæsit, ille inchoatum sermonem cito abrupit, ille ad cœnam non vocauit, illius vultus auersior visus est. Non derit suspicioni argumentatio: simplicitate opus est, & benigna rerum æstimatione. Nihil nisi quod in oculos incurret, manifestumque erit, credamus: & quoties suspicio nostra vana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Hæc enim castigatio consuetudinem efficiet non facile credendi.

Cap. XXV. Inde & illud sequitur, vt minimis sordidisque rebus non exacerbemur. Parum agilis est

1. *Qui faceret*) sc. innocentem, recuperata nimirum valetudine.

puer,

puer, aut tepidior aqua potui, aut turbatus torus, aut mensa negligentius posita. Ad ista concitari, insania est. æger & infelicis valetudinis est, quem leuis aura contraxit: 1) affecti oculi, quos candida vestis obturbat: dissolutus deliciis, cuius latus alieno labore condoluit. Mindyridem aiunt fuisse ex Sybaritarum ciuitate; qui cum vidisset fodientem, & altius rastrum alleuantem, lassum se fieri questus, vetuit illum opus in conspectu suo facere. idem sæpius questus est, quod foliis rosæ duplicatis incubuisset. Vbi animum simul & corpus voluptates corrupere, nihil tolerabile videtur: non quia dura, sed quia molles patimur. Quid enim est cur tussis alicuius, aut sternutamentum, aut musca parum curiose fugata, nos in rabiem agat, aut obuersatus canis, aut clauis negligentis serui manibus elapsa? Feret iste æquo animo ciuile conuitium, & ingesta in concione curiaue maledicta, cuius aures tracti subsellii stridor offendit? Perpetietur hic famem, & æstiuæ expeditionis sitim, qui puero male diluenti niuem, irascitur?

Cap. XXVI. Nulla itaque res magis iracundiam alit, quam luxuria intemperans & impatiens; dure tractandus animus est: vt ictum non sentiat, nisi grauem. Irascimur aut his a quibus nec accipere iniuriam potuimus, aut his a quibus accipere potuimus. Ex prioribus quædam sine sensu sunt: vt librum, quem minutioribus litteris scriptum sæpe proiecimus, & mendosum lacerauimus: vt vestimenta, quæ quia displicebant, scidimus. His irasci quam stultum est: quæ iram nostram nec meruerunt, nec sentiunt? Sed nos offendunt videlicet, qui illa fecerunt. Primum, sæpe antequam hoc apud nos distinguamus, irascimur: deinde fortasse ipsi quoque artifices excusationes iustas afferent. Alius non potuit melius facere, quam

1. *Contraxit*) membra eius, vt in frigore fieri solet, adduxit. *Lips.*

fecit;

fecit: nec ad tuam contumeliam parum didicit. alius non in hoc, vt te offenderet, fecit. At vltimum, quid est dementius, quam bilem in homines collectam, in res effundere? Atqui vt his irasci dementis est, quæ anima carent, sic mutis animalibus: quia nulla est iniuria, nisi a consilio profecta. Nocere itaque nobis possunt, vt ferrum, aut lapis; iniuriam quidem facere non possunt. Atqui contemni se quidam putant, vbi equi iidem obsequentes alteri equiti, alteri contumaces sunt: tanquam iudicio, non consuetudine, & arte tractandi, quædam quibusdam subiectiora sint.

CAP. XXVII. Atqui vt his irasci stultum est, ita pueris, & non multum a puerorum prudentia distantibus. Omnia enim ista peccata, apud æquum iudicem, pro innocentia habent imprudentiam. 1) Quædam sunt, quæ nocere non possunt, nullamque vim nisi beneficam & salutarem habent: vt dii immortales, qui nec volunt obesse, nec possunt. Natura enim illis mitis & placida est, tam longe remota ab aliena iniuria, quam a sua. Dementes itaque & ignari veritatis, illis imputant sæuitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis: cum interim nihil horum, quæ nobis nocent prosuntue, ad nos proprie dirigatur. Non enim nos caussa mundo sumus, 2) hiemem æstatemque referendi. suas ista leges habent, quibus diuina exercentur, nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur. Nihil ergo horum in nostram iniuriam fit: imo contra, nihil non ad salutem. Quædam esse diximus, quæ nocere non possunt: quædam, quæ nolunt. In his erunt boni magistratus, parentesque, & præceptores, & iudices:

1. *Pro innocentia habent &c.)* i. e. loco innocentiæ eis est imprudentia, vel imprudentia eos reddit innocentes.

2. *Non enim nos caussa mundo sumus)* h. e. non propter nos, vel nostrâm causa mundus hyemem atque æstatem per vices inducit.

quo-

quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum, 3) & abstinentia, & alia quæ profutura torquent. Affecti sumus pœna? succurrat, non tantum quid patiamur, sed quid fecerimus: in consilium de vita nostra mittamur. Si verum ipsi dicere nobis voluerimus, pluris litem nostram æstimabimus. Si volumus æqui omnium rerum iudices esse, hoc primum nobis suadeamus; neminem nostrum esse sine culpa. Hinc enim maxima indignatio oritur. Nihil peccaui, nihil feci: imo nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coërcitione nos castigatos: cum illo ipso tempore peccemus, quo adiicimus malefactis arrogantiam & contumaciam. Quis est iste, qui se profitetur omnibus legibus innocentem? Vt hoc ita sit, quam angusta innocentia est, ad legem bonum esse? 4) quanto latius officiorum patet, quam iuris regula? quam multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt, quæ omnia extra publicas tabulas sunt?

CAP. XXVIII. Sed ne ad illam quidem arctissimam innocentiæ formulam 1) præstare nos possumus. Alia fecimus, alia cogitauimus: alia optauimus, aliis fauimus; in quibusdam innocentes sumus, quia non successit. Hoc cogitantes, æquiores simus delinquentibus, cedamus obiurgantibus: vtique nobis ne irascamur, (cui enim non, si nobis quoque?) minime diis. Non enim illorum, sed lege mortalitatis patimur, quicquid incommodi accidit. At morbi doloresque incurrunt. Vtique aliqua fugiendum est, domicilium putre sortitis. Dicetur aliquis male de te locutus. cogita an prior feceris, cogita de quam multis loquaris. Co-

3. *Scalpellum)* secandæ carni a medico adhibitum.

4. *Ad legem bonum esse)* id est ea tantum obseruare quæ lex præcipit, & ob quæ in ius vocari queas.

1. *Arctissimam innocentiæ formulam)* i. e. ipsam legum regulam, quæ minime late patet. *Lips.*

gitemus, inquam, alios non facere iniuriam, sed reponere: alios pronos 1) facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiam eos qui volentes scientesque faciunt, ex iniuria nostra non ipsam iniuriam petere. 2) Aut dulcedine vrbanitatis 3) prolapsus est, aut fecit aliquid, non vt nobis obesset, sed quia consequi ipse non poterat, nisi nos repulisset. Saepe adulatio, dum blanditur, offendit. Quisquis ad se retulerit, quotiens ipse in suspicionem falsam inciderit, quam multis officiis suis fortuna speciem iniuriae induerit, quam multos post odium amare coeperit, poterit non statim irasci: vtique si sibi tacitus ad singula quibus offenditur, dixerit: Haec & ipse commisi. Sed vbi tam aequum iudicem inuenies? Is qui nullius non vxorem concupiscit, & satis iustam caussam putat amandi, quod aliena est, idem vxorem suam aspici non vult: & fidei acerrimus exactor, est perfidus: & mendacia persequitur, ipse periurus: & litem sibi inferri aegerrime calumniator patitur. Pudicitiam seruulorum suorum attentari non vult, qui non pepercit suae. Aliena vitia in oculis habemus: a tergo nostra sunt. Inde est, quod tempestiua 4) filii conuiuia pater deterior filio castigat. Nihil alienae luxuriae ignoscit, qui nihil suae negauit: & homicidae tyrannus irascitur: & punit furta sacrilegus. Magna pars hominum est, quae non peccatis irascitur, sed peccantibus. Faciet nos moderatiores respectus nostri, si consuluerimus nos: Nun-

1. *Pronos*) h. e. ipsa natura ac indole ad talia procliues.
2. *Ex iniuria nostra non ipsam iniuriam*) hoc est petere emolumentum ex iniuria, atque adeo illud intendere, non hanc.
3. *Dulcedine vrbanitatis*) difficile namque & pulcre & acute excogitatum non proferre; dulce enim esse solet iis qui talia inuenere, si ad alios belli inuenti perueniat notitia.
4. *Tempestiua*) conuiuia tempestiua erant quae praeueniebant ordinarium coenandi tempus, circa horam quintam vespertinam instituta, vt diutius extrahi possent, cum alias circa horam nonam veteres Romani demum accumberent.

quid

quid & ipsi aliquid tale commisimus? Nunquid sic errauimus? Expeditne nobis ista damnari? Maximum remedium est iræ, mora. Nec ab illa pete initio, vt ignoscat, sed vt iudicet. desinet, si exspectat, nec vniuersam illam tentaueris tollere, graues habet impetus primos: tota vincetur, dum partibus carpitur.

Cap. XXIX. Ex his quæ nos offendunt, alia renunciantur nobis, alia ipsi audimus aut videmus. His quæ narrata sunt, non debemus cito credere. multi ementiuntur, vt decipiant, multi, quia decepti sunt. alius criminatione gratiam captat, & fingit iniuriam, vt videatur doluisse factam. Est aliquis malignus, & qui amicitias cohærentes diducere velit: est suspicax, & qui spectare ludos cupiat, vt ex longinquo tutoque speculetur, quos collisit. De paruula summa iudicaturo, tibi res sine teste non probaretur; testis, sine iureiurando non valeret vtrique parti dares aduocationem, 1) dares tempus, nec semel audires: magis enim veritas elucet, quo sæpius ad manum venit. Amicum condemnas de præsentibus, 2) antequam audias, antequam interroges? illi; antequam aut accusatorem suum nosse liceat, aut crimen, irasceris? Iam verum, iam quid vtrinque diceretur, audisti. Hic ipse qui ad te detulit, desinet dicere, si probare debuerit. Non est, inquit, quod me protrahas. ego productus negabo. Alioqui nihil vnquam tibi dicam. Eodem tempore & instigat, & ipse se certamini & pugnæ subtrahit. Qui dicere tibi nisi clam non vult, pæne non dicit. Quid est iniquius, quam secreto credere, palam irasci?

Cap. XXX. Quorundam ipsi testes sumus: in his naturam excutiemus, voluntatemque facientium. Puer est? ætati donetur: nescit, an peccet. Pater est? aut tantum profuit, vt illi etiam iniuriæ ius sit: aut for-

1. *Aduocationem*) moram. Sic supra L. I. c. 16.
2. *De præsentibus*) i. e. statim præsenti opera, simile loquendi genus occurrit lib. 2. de benef. c. 35. *Gronov.*

taſſis ipſum hoc meritum eius eſt, quo offendimur: Mulier eſt? errat. Iuſſus eſt? neceſſitati quis, niſi iniquus, ſuccenſet? Læſus eſt? non eſt iniuria, pati quod prior feceris. Iudex eſt? plus illius credas ſententiæ, quam tuæ. Rex eſt? ſi nocentem punit, cede iuſtitiæ: ſi innocentem, cede fortunæ. Mutum animal eſt, aut ſimile muto? imitaris illud, ſi iraſceris. Morbus eſt, aut calamitas? leuius tranſiliet ſuſtinentem. Deus eſt? tam perdis operam cum illi iraſceris, quam cum illum alteri precaris iratum. Bonus vir eſt, qui iniuriam fecit? noli credere. Malus? noli mirari. Dabit pœnas alteri, quas debet tibi: & iam ſibi dedit, qui peccauit. Duo ſunt, vt dixi, quæ iracundiam concitant. primum, ſi iniuriam videmur accepiſſe: de hoc ſatis dictum eſt. deinde, ſi inique accepiſſe: de hoc dicendum eſt. Iniqua quædam iudicant homines, quia pati non debuerint: quædam, quia non ſperauerint. Indigna putamus, quæ inopinata ſunt. Itaque maxime commouent, quæ contra ſpem expectationemque euenerunt. nec aliud eſt quare in domeſticis minima offendant: in amicis, iniuriam vocemus negligentiam.

Cap. XXXI. Quomodo ergo, inquit, inimicorum nos iniuriæ mouent? quia non exſpectauimus illas, aut certe non tantas. Hoc efficit amor noſtri nimius: inuiolatos nos etiam inimicis iudicamus eſſe debere. Regis quisque intra ſe animum habet, vt licentiam ſibi dari velit, in ſe nolit. Aut ignorantia nos itaque rerum, aut inſolentia iracundos facit. Ignorantia. quid enim mirum eſt, malos mala facinora edere? Quid noui eſt, ſi inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, ſeruus peccat? Turpiſſimam aiebat Fabius imperatori excuſationem eſſe, Non putaui: ego turpiſſimam homini puto. Omnia puta, expecta. etiam in bonis moribus aliquid exiſtet aſperius. Fert humana natura inſidioſos amicos, fert ingratos,

fert cupidos, fert impios. Cum de moribus vnius iudicabis, de publicis cogita. vbi maxime gaudebis, maxime metues: vbi tranquilla tibi omnia videntur, ibi nocitura non desunt, sed quiescunt. semper futurum aliquid, quod de offendat, existima. Gubernator nunquam ita totos sinus explicuit securus, vt non expedita ad contrahendum armamenta disponeret. Illud ante omnia cogita, fœdam esse & execrabilem vim nocendi, & alienissimam homini, cuius beneficio etiam sæua mansuescunt. Aspice elephantorum iugo colla submissa, taurorum pueris pariter ac feminis persultantibus terga impune calcata, & repentes inter pocula 1) sinusque innoxio lapsu dracones, & intra domum 2) vrsorum leonumque ora placida tractantibus, adulantesque dominum feras: pudebit cum animalibus permutasse mores. Nefas est nocere patriæ: ergo ciui quoque. nam hic pars patriæ est. Sanctæ partes sunt, si vniuersum venerabile est. Ergo & homini. nam hic in maiore tibi vrbe ciuis est. Quid si nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter se membra consentiunt, quia singula seruari, totius interest; ita homines singulis parcent, quia ad cœtum geniti sumus. salua autem esse societas nisi amore & custodia partium non potest. Ne viperas quidem & natrices, & si qua morsu aut ictu nocent, effligeremus, si vt reliqua mansuefacere possemus, aut efficere, ne nobis aliisue periculo essent. Ergo ne homini quidem nocebimus, quia peccauit, sed ne peccet: nec vnquam ad præteritum, sed ad futurum pœna referetur. non enim irascitur, sed cauet. Nam si puniendus est, cuicunque prauum maleficumque ingenium est, pœna neminem excipiet.

1. *Pocula*) rectius forsan oscula, erant enim in deliciis feminis dracones, qui eos osculis excipiebant, in sinu gerebant.
2. *Et intra domum*) inter indicia domitæ feritatis ponit, quod habitationis humanæ patiantur consortium. *Gronov.*

Cap. XXXII. At enim ira habet aliquam voluptatem: & dulce est, dolorem reddere. Minime. non enim vt in beneficiis honestum est, merita meritis repensare: ita iniurias iniuriis. illic, vinci turpe est: hic, vincere. Inhumanum verbum est, vt quidem 1) pro iusto receptum, Vltio: & a contumelia non differt nisi ordine. Qui dolorem regerit, tantum excusatius peccat. M. Catonem in balneo quidam percussit imprudens. quis enim illi sciens faceret iniuriam? postea satisfacienti Cato, Non memini, inquit, percussum me. Melius putauit, non agnoscere, quam vindicare. Nihil, inquis, post tantam petulantiam mali factum est? imo multum boni. cœpit Catonem nosse. Magni animi est, iniurias despicere. vltionis contumeliosissimum genus est, non esse visum dignum, ex quo peteretur vltio. Multi leues iniurias altius sibi demisere, dum vindicant: ille magnus & nobilis est, qui more magnæ feræ, latratus minutorum canum securus exaudit. Minus, inquit, contemnemur, si vindicauerimus iniuriam. Si tanquam ad remedium venimus, sine ira veniamus: non quasi dulce sit vindicari, sed quasi vtile. Sæpe autem satius fuit dissimulare, quam vlcisci.

Cap. XXXIII. Potentiorum iniuriæ hilari vultu, non patienter tantum ferendæ sunt. Facient iterum, si se fecisse crediderint. Hoc habent pessimum animi magna fortuna insolentes, quos læserunt, & oderunt. Notissima vox est eius, qui in cultu regum consenuerat, cum illum quidam interrogaret, Quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem? Iniurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo. Sæpe adeo iniuriam vindicari non expedit, vt ne fateri quidem expediat. C. Cæsar Pastoris splendidi equitis Romani filium cum in custodia habuisset, munditiis eius

1. *Vt quidem*) vtcunque, licet.

& cul-

& cultioribus capillis offenſus: rogante patre, vt ſalutem ſibi filii concederet, quaſi de ſupplicio eius admonitus, duci protinus iuſſit. Ne tamen omnia inhumane faceret aduerſum patrem, ad cœnam illum inuitauit eo die. venit Paſtor, nihil vultu exprobrante. Propinauit illi Cæſar heminam: & poſuit illi cuſtodem. perdurauit miſer, non aliter quam ſi filii ſanguinem biberet. Vnguentum & coronas miſit, & obſeruare iuſſit an ſumeret. ſumſit. Eo die, quo filium extulerat, imo quo non extulerat, 1) iacebat conuiua centeſimus, & potiones vix honeſtas natalibus liberorum, podagricus ſenex hauriebat: cum interim non lacrimas emiſit, non dolorem aliquo ſigno erumpere paſſus eſt. Cœnauit, tanquam pro filio exoraſſet. Quæris, quare? habebat alterum. 2) Quid ille Priamus? non diſſimulauit iram, & regis genua complexus eſt? funeſtam perfuſamque cruore filii manum ad os ſuum retulit, & cœnauit? ſed tamen ſine vnguento, ſine coronis: & illum hoſtis ſæuiſſimus multis ſolatiis, vt cibum caperet, hortatus eſt, non vt pocula ingentia, ſuper caput poſito cuſtode, ſiccaret. Contempſiſſet Romanus pater, ſi ſibi timuiſſet: nunc iram compeſcuit pietas. Dignus fuit, cui permitteret a conuiuio ad oſſa filii legenda diſcedere. Ne hoc quidem permiſit: benignus interim & comis adoleſcens propinationibus ſenem crebris, vt cura leniretur, admonens laceſſebat: contra ille ſe lætum, & oblitum quid eo eſſet actum die, præſtitit. Perierat alter filius, ſi carnifici conuiua non placuiſſet.

Cap. XXXIV. Ergo ira abſtinendum eſt, ſiue par eſt qui laceſſendus eſt, ſiue ſuperior, ſiue inferior. Cum pare contendere, anceps eſt: cum ſuperiore,

1. *Quo non extulerat*) Quota enim ei non ſoluerat, vtpote cuius funus ſolenni ritu efferre non liceret.

2. *Habebat alterum*) quem etiam interimere poterat Cæſar ſi eum irritaſſet.

furiosum: cum inferiore, sordidum. Pusilli hominis & miseri est, repetere mordentem. mures & formicæ, qua manum admoueris, ora conuertunt: imbecillia se lædi putant, si tanguntur. Faciet nos mitiores, si cogitauerimus, quid aliquando nobis profuerit ille, cui irascimur, & meritis offensa redimetur. Illud quoque occurrat, quantum commendationis nobis allatura sit clementiæ fama, & quam multos venia amicos vtiles fecerit. Ne irascamur inimicorum & hostium liberis. Inter Syllanæ crudelitatis exempla est, quod a rep. liberos proscriptorum submouit. Nihil est iniquius, quam aliquem heredem paterni odii fieri. Cogitemus, quoties ad ignoscendum difficiles erimus, an expediat omnes nobis inexorabiles esse. Quam sæpe veniam qui negauit, petit? quam sæpe pedibus eius aduolutus est, quem a suis repulit? Quid est gloriosius, quam iram amicitia mutare? Quos Populus R. fideliores habet socios, quam quos habuit pertinacissimos hostes? quod hodie esset imperium, nisi salubris prouidentia victos permiscuisset victoribus? Irascetur aliquis? tu contra beneficiis prouoca. Cadit statim simultas, ab altera parte deserta, nisi pariter, non pugnant. Si vtrinque concurritur, ille est melior, qui prior pedem retulit: victus est qui vicit. Percussit te? recede. referiendo enim, & occasionem sæpius feriendi dabis, & excusationem. non poteris reuelli, cum voles. Nunquid velit quisquam tam grauiter hostem ferire, vt relinquat manum in vulnere, & se ab ictu reuocare non possit? atqui tale ira telum est; vix retrahitur.

Cap. XXXV. Arma nobis expedita prospicimus, gladium commodum & habilem: non vitabimus impetus animi, his graues magis, furiosos & irreuocabiles? Ea demum velocitas placet, quæ vbi iussa est, vestigium sistit, nec vltra destinata procurrit, & quæ flecti, & a cursu ad gradum reduci potest. Ægros

scimus

ſcimus neruos eſſe, vbi inuitis nobis mouentur. ſenex, aut infirmi corporis eſt, qui cum ambulare vult, currit. animi motus eos putemus ſaniſſimos validiſſimosque, qui noſtro arbitrio ibunt, non ſuo ferentur. Nihil tamen æque profuerit, quam primum intueri deformitatem rei, deinde periculum. Non eſt vllius affectus facies turbatior. pulcherrima ora fœdauit, toruos vultus ex tranquilliſſimis reddidit. Linquit decor omnis iratos: & ſiue amictus illius compoſitus eſt ad legem, trahent veſtem; omnemque curam ſui effundent; ſi capillorum natura vel arte iacentium non informis eſt habitus, cum animo inhorreſcunt: tumeſcunt venæ, concutitur crebro ſpiritu pectus, rabida vocis eruptio colla diſtendit. tunc artus trepidi, inquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intus putas eſſe animum, cuius extra imago tam fœda eſt? quanto illi intra pectus terribilior vultus, acrior ſpiritus eſt, intenſior impetus, rupturus ſe niſi eruperit? Quales ſunt hoſtium, vel ferarum cæde madentium, aut ad cædem euntium aſpectus; qualia poëtæ inferna monſtra finxere, ſuccincta ſerpentibus, & igneo flatu; quales ad bella excitanda, diſcordiamque in populos diuidendam, pacemque lacerandam, teterrimæ inferum exeunt Furiæ; talem nobis iram figuremus, flamma lumina ardentia, ſibilo mugituque & gemitu & ſtridore, & ſi qua his inuiſior vox eſt, perſtrepentem, tela manu vtraque quatientem. neque enim illi, tegere ſe, cura eſt 1) toruam, cruentamque, & cicatricoſam, & verberibus ſuis liuidam, inceſſibus veſanis, offuſam multa caligine, incurſitantem, vaſtantem, fugantemque: & omnium odio laborantem, ſui maxime: ſi aliter nocere non poſſit, terras, maria, cælum ruere cupientem,

1. *Neque enim illi, tegere ſe, cura eſt*) quod ſi curæ eſſet, non tela vtraque manu quateret, ſed ſcutum altera teneret, qua ſe tutaretur.

infestam pariter, inuisamque. Vel, si videtur, sit qualis apud vates nostros est,

Sanguineum quatiens dextra Bellona flagellum,
Aut scissa gaudens vadit Discordia palla.

aut si qua magis dira facies excogitari diri affectus potest.

CAP. XXXVI. Quibusdam, vt ait Sextius, iratis profuit aspexisse speculum. perturbauit illos tanta mutatio sui: velut in rem præsentem adducti non agnouerunt se. & quantulum ex vera deformitate imago illa speculo repercussa reddebat? animus si ostendi, & si in vlla materia perlucere posset, intuentes nos confunderet, ater maculosusque, æstuans, & distortus, & tumidus. Nunc quoque tanta deformitas eius est per ossa carnesque, & tot impedimenta, effluentis: quid si nudus ostenderetur? Speculo equidem neminem deterritum ab ira credo. quid ergo? qui ad speculum venerat, vt se mutaret, iam mutauerat. 1) Iratis quidem nulla est formosior effigies, quam atrox & horrida, qualesque esse, etiam videri volunt. Magis illud videndum est, quam multis ira per se nocuerit Alii nimio feruore rupere venas, & sanguinem supra vires elatus clamor egessit, & luminum suffudit aciem in oculos vehementius humor egestus, & in morbos ægri recidere. nulla celerior ad insaniam via est. Multi itaque continuauerunt iræ furorem; nec quam expulerant mentem, vnquam receperunt. Aiacem in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egestatem sibi, ruinam domui imprecantur: & irasci se negant, non minus quam insanire, furiosi. Amicissimis hostes, vitandique carissimis: legum, nisi qua nocent, immemores, ad minima mobiles. non sermone, non officio, aditu faciles. Omnia per vim gerunt, gladiis & pugnare parati, & incumbere. Ma-

1. *Jam mutauerat*) habebat enim animum se compescendi, rationem audiebat, medicinamque quærebat. *Lips.*

ximum

ximum enim malum illos cepit, & omnia exsuperans vitia. Alia paullatim intrant: repentina & vniuersa vis huius est: omnes denique alios affectus sibi subiicit: amorem ardentissimum vincit. Transfoderunt itaque amata corpora, & in eorum quos occiderant, iacuere complexibus. Auaritiam durissimum malum, minimumque flexibile Ira calcauit; adacta opes suas spargere, & domui, rebusque in vnum collatis iniicere ignem. Quid? non ambitiosus magno æstimata proiecit insignia, honoremque delatum repulit? nullus affectus est, in quem non ira dominetur.

Liber Tertius.

Argumentum & Ordo.

Exsequitur alteram partem Remedii, priore medio libro positam, sed dilatam, Ne in ira peccemus: id est, refrænemus eam & cohibeamus. Id Varie fit: sed semper statimque faciendum in Affectu præcipiti & incitato. Quem Aristoteles excusat: sed ipse eum accusat, & fœditatem iterum iræ ostendit. Hæc ad Cap. Vsque IV. *Tum partitur, tria se dicturum, primum, Quemadmodum non irascamur; deinde, Quemadmodum ab ira liberemur; tertio, Quemadmodum alium irascentem sistamus placemusque. Hæc, etsi alibi cum repetitione priorum, tamen pulcherrime & Vtilissime ad finem libri exsequitur: & aurea siVe ætherea habebis monita & dicta.*

CAPVT I.

Quod maxime desiderasti, Nouate, nunc facere tentabimus, iram excidere animis, aut certe refrænare, & impetus eius inhibere. Id aliquando palam aperteque faciendum est, vbi minor vis mali patitur: aliquando ex occulto, vbi nimium ardet, omnique impedimento exasperatur & crescit. Refert, quantas vires, quamque integras habeat; vtrum-

vtrumne verberenda & agenda retro sit, an cedere ei debeamus, dum tempestas prima desæuit, ne remedia ipsa secum ferat: consilium pro moribus cuiusque capiendum erit. Quosdam enim preces vincunt: quidam insultant, instantque submissis. Quosdam terrendo placabimus: alios objurgatio, alios confessio, alios pudor cœpto deiecit: alios mora, lentum præcipitis mali remedium, ad quod nouissime descendendum est. Ceteri enim affectus dilationem recipiunt, & curari tardius possunt: huius incitata, & se ipsam rapiens violentia, non paullatim procedit, sed dum incipit, tota est. Nec aliorum more vitiorum solicitat animos, sed abducit: & impotentes sui, cupidosque vel communis mali, exagitat: nec in ea tantum, in quæ destinauit, sed in occurrentia obiter furit. Cetera vitia impellunt animos: ira præcipitat. Ceteris etiamsi resistere contra affectus suos non licet, at certe affectibus ipsis licet stare: hæc non secus quam fulmina procellæque, & si qua alia irreuocabilia sunt quia non eunt, sed cadunt, vim suam magis ac magis tendit. Alia vitia a ratione, hæc a sanitate desciscit. alia accessus lenes habent, & incrementa fallentia: in iram deiectus animorum est. 1) Nulla itaque res vrget magis attonita, & in vires suas prona; & siue successit, superba; siue frustratur, insana; ne repulsa quidem in tædium acta, vbi aduersarium fortuna subduxit, in se ipsam morsus suos vertit: nec refert, quantum sit ex quo surrexerit. Ex leuissimis enim in maxima euadit.

Cap. II. Nullam transit ætatem: nullum hominum genus excipit. Quædam gentes beneficio egestatis non nouere luxuriam. quædam, quia exercitæ & vagæ sunt, effugere pigritiam. quibus incultus mos, agrestis vita est, circumscriptio ignara est, & fraus,

1. *Deiectus animorum est)* h. e. animi toti semel & vno impetu in eam proruunt.

& quod-

& quodcunque in foro malum nascitur. Nulla gens est, quam non ira instiget, tam inter Graios quam barbaros potens: non minus perniciosa leges metuentibus, quam quibus iura distinguit modus virium. 1) Denique cetera singulos corripiunt: hic vnus affectus est, qui interdum publice concipitur. Nunquam vniuersus populus fœminæ amore flagrauit: nec in pecuniam aut lucrum tota ciuitas spem suam misit. ambitio viritim singulos occupat. Impotentia non est malum publicum: sæpe in iram vno agmine itum est. viri, feminæ, senes, pueri, principes, vulgusque consensere: & tota multitudo paucissimis verbis concitata, ipsum concitatorem antecessit. Ad arma protinus ignesque discursum est, & indicta finitimis bella, aut gesta cum ciuibus. Totæ cum stirpe omni crematæ domus: & modo eloquio fauorabilis habitus, in multo honore, iram suæ concionis excepit 2) in imperatorem suum legiones pila torserunt. Dissedit plebs tota cum patribus: publicum consilium, senatus, non exspectatis dilectibus, nec nominato imperatore, subitos iræ suæ duces legit: ac per tecta vrbis nobiles consectatus viros, supplicium manu sumpsit. Violauit legationes rupto iure gentium, rabiesque infanda ciuitatem tulit: 3) nec datum tempus, quo resideret tumor publicus: sed deductæ protinus classes, & oneratæ tumultuario milite. Sine more, sine auspiciis populus ductu iræ suoque egressus, fortuita raptaque pro armis gessit: deinde magna clade temeritatem audacis iræ luit.

---

1. *Quibus iura distinguit &c.*) h. e. quibus pro legibus suæ facultates sunt, qui sibi licere putant quod possunt.

2. *Et modo eloquio fauorabilis habitus &c.*) h. e. modo ad eloquium accederet autoritas & honor loquentis, excepit sine animo concepit populus iram, qua oratio affectum illum excitatura efferuescebat.

3. *Tulit*) h. e. abstulit, abripuit.

CAP.

CAP. III. Hic barbaris forte ruentibus in bella exitus eſt. cum mobiles animos ſpecies iniuriæ perculit, aguntur ſtatim: & qua dolor traxit, ruinæ modo regionibus incidunt incompoſiti, interriti, incauti, pericula appetentes ſua: gaudent feriri, & inſtare ferro, & tela corpore vrgere, & per ſuum vulnus exire.1) Non eſt, inquis, dubium, quin magna iſta & peſtifera ſit vis: ideo quemadmodum ſanari debeat, monſtra. Atqui, vt in prioribus libris dixi, ſtat Ariſtoteles defenſor iræ, & vetat illam nobis exſecari. Calcar ait eſſe virtutis: hac erepta, inermem animum & ad conatus magnos pigrum, inertemque fieri. Neceſſarium eſt itaque fœditatem eius ac feritatem coarguere, & ante oculos ponere, quantum monſtri ſit, homo in hominem furens; quantoque impetu ruat, non ſine pernicie ſua perniciosus, & ea deprimens, quæ mergi niſi cum mergente non poſſunt. Quid ergo? ſanum hunc aliquis vocat, qui velut tempeſtate correptus, non it, ſed agitur, & furenti malo ſeruit? nec mandat vltionem ſuam, ſed ipſe eius exactor, animo ſimul ac manu ſæuit, cariſſimorum, eorumque quæ mox amiſſa fleturus eſt, carnifex? Hunc aliquis affectum virtuti adiutorem comitemque dat; conſilia, ſine quibus virtus gerit nihil, obturbantem? Caducæ ſiniſtræque ſunt vires, & in malum ſuum validæ, in quas ægrum morbus & acceſſio erexit. Non eſt ergo, quod me putes tempus in ſuperuacuis conſumere, quod iram quaſi dubiæ apud homines opinionis ſit, infamem: cum aliquis ſit, & quidem de illuſtribus philoſophis, 2) qui illi indicat operas. 3) & tanquam vtilem ac ſpiri-

1. *Tela corpore vrgere & per ſuum vulnus exire*) In hoſtem ire per ipſam haſtam quæ vulnus fecit, ita vt tela per vulnus exeant: quod feræ facere ſolent & apri. *Lipſ.*

2. *De illuſtribus Philoſophis*) ipſe ſc. quem modo nominauit Ariſtoteles.

3. *Indicat operas*) qui negotia vtiliter expedienda iræ aſſignet, vt inutilem non eſſe appareat.

tuis

tus subministrantem in prœlia, in actus rerum, ad omne quodcunque calore aliquo gerendum est, vocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura, ostendenda est rabies eius effrænata & attonita: apparatusque illi reddendus est suus, eculei, & fidiculæ, & ergastula, & cruces, & circumdati defossis corporibus ignes, & cadauera quoque trahens vncus, varia vinculorum genera, varia pœnarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, & bestiarum immanium caueæ. Inter hæc instrumenta collocetur ira, dirum quiddam atque horridum stridens, omnibus per quæ furit detrior.

Cap. IV. Vt de ceteris dubium sit, nulli certe affectui peior est vultus, quem in prioribus libris descripsimus, asperum & acrem, & nunc subito retrorsum sanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore ac spiritu verso, subrubicundum, & similem cruento, venis tumentibus, oculis nunc trepidis & exsilientibus, nunc in vno obtutu defixis & hærentibus. Adiice dentium inter se arietatorum, & aliquem esse 1) cupientium, non alium sonum, quam est apris, tela sua attritu acuentibus. Adiice articulorum crepitum, cum se ipse manus frangunt, & pulsatum sæpius pectus, anhelitus crebros, tractosque altius gemitus, instabile corpus, incerta verba subitis exclamationibus, trementia labra, interdumque compressa, & dirum quiddam exsibilantia. Ferarum, mehercules, siue illas fames exagitat, siue infixum visceribus ferrum, minus tetra facies est, etiam cum venatorem suum semianimes morsu vltimo petunt, quam hominis ira flagrantis. Age, si exaudire voces ac minas vacet, qualia excarnificati animi verba sunt? nonne reuocare se quisque ab ira volet, cum intellexerit illam a suo primum malo incipere? Non vis ergo admoneam eos qui iram in summa po-

1. *Esse)* i. e. edisse & deuorasse, *Lips.*

tentia

tentia exercent, & argumentum virium existimant, & in magnis magnæ fortunæ bonis ponunt paratam vltionem, quam non sit potens, imo nec liber quidem dici possit, iræ suæ captus? 2) Non vis admoneam, quo diligentior quisque sit, & ipse se circumspiciat: alia animi mala ad pessimos quosque pertinere, iracundiam etiam eruditis hominibus, & in alia sanis, irrepere? adeo vt quidam simplicitatis indicium iracundiam dicant, & vulgo credatur facillimus 3) quisque huic obnoxius.

Cap. V. Quorsus, inquis, hoc pertinet? Vt nemo se iudicet tutum ab illa: cum lentos quoque natura, & placidos, in sæuitiam ac violentiam euocet. Quemadmodum aduersus pestilentiam nihil prodest firmitas coporis, & diligens valetudinis cura; promiscue enim imbecilla robustaque inuadit: ita ab ira tam inquietis moribus periculum est, quam compositis & remissis. quibus eo turpior ac periculosior est, quo plus in illis mutat. Sed cum primum sit, non irasci; secundum, retinere; tertium, alienæ iræ mederi: dicam primum, quemadmodum in iram non incidamus; deinde, quemadmodum nos ab illa liberemus; nouissime, quemadmodum irascentem retineamus placemusque, & ad sanitatem reducamus. Ne irascamur, præstabimus, si omnia vitia iræ nobis subinde proposuerimus, & illam bene æstimauerimus. Accusanda est apud nos, damnanda: perscrutanda eius mala, & in medium protrahenda sunt: vt qualis sit appareat, comparanda cum pessimis est. Auaritia acquirit, & contrahit, quo aliquis melior vtatur: ira impendit: paucis gratuita est. Iracundus dominus quosdam in fugam seruos egit, quosdam in mortem: quanto plus irascendo, quam id erat propter quod irascebatur, amisit?

2. *Captus*) rectius forsan *captiuus*. *Lips.*

3. *Facillimus*) i. e. benignissimus, lenissimus, qui facile ignoscit.

amisit? Ira patri luctum, marito diuortium attulit, magistratui odium, candidato repulsam. Peior est etiam; quam luxuria: quoniam illa sua voluptate fruitur, hæc alieno dolore. Vincit malignitatem & inuidiam; illæ enim infelicem fieri volunt, hæc facere. illæ fortuitis malis delectantur: hæc non potest exspectare fortunam, nocere ei quem odit, non noceri vult. 1) Nihil est simultatibus grauius: has ira conciliat. nihil est bello funestius: in hoc potentium ira prorumpit. ceterum etiam illa plebeia ira & priuata, inerme, & sine viribus bellum est. Præterea ira, vt seponamus quæ mox secutura sunt damna; insidias, perpetuam ex certaminibus mutuis solicitudinem, dat pœnas dum exigit: naturam hominis eiurat. Illa in amorem hortatur, hœc in odium: illa prodesse iubet, hæc nocere. Adiice, quod cum indignatio eius a nimio sui suspectu veniat, & animosa videatur, pusilla est & angusta. nemo enim non eo, a quo se contemptum iudicat, minor est. At ille ingens animus, & verus æstimator sui, non vindicat iniuriam, quia non sentit. Vt tela a duro resiliunt, & cum dolore cædentis solida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad sensum sui adducit, fragilior eo quod petit. 2) Quanto pulchrius est, velut nulli penetrabilem telo, omnes iniurias contumeliasque respuere? Vltio, doloris confessio est. non est magnus animus, quem incuruat iniuria. Aut potentior te, aut imbecillior læsit. si imbecillior, parce illi: si potentior, tibi.

Cap. VI. Nullum est argumentum magnitudinis certius quam nihil posse, quo instigeris, accidere. Pars superior mundi & ordinatior, ac propinqua side-

1. *Nocere ei quem odit, non noceri vult)* non contenta male alicui esse, ipsa vt male fit manum admouet.

2. *Fragilior eo quod petit)* iniuria teli instar aduersus petram vibrati, fragilior est eo quem petit viri sapientis animo, petræ instar inconcusso.

ribus, nec in nubem cogitur, nec intempestatem impellitur, nec versatur in turbinem: omni tumultu caret, inferiora fulminant. Eodem modo sublimis animus, quietus semper, & in statione tranquilla collocatus, intra se premens quibus ira contrahitur, modestus & venerabilis est & dispositus: quorum nihil invenies in irato. Quis enim traditus dolori & furens, non primam reiecit verecundiam? quis impetu turbidus, & in aliquem ruens, non quicquid in se verecundi habuit, adiecit? cui officiorum numerus aut ordo constitit incitato? quis linguæ temperauit? quis vllam partem corporis tenuit? quis se regere potuit immissum? 1) Proderit nobis illud Democriti salutare præceptum, quo monstratur tranquillitas, si neque priuatim, neque publice multa, aut maiora viribus nostris egerimus. Nunquam tam feliciter in multa discurrenti negotia dies transit, vt non aut ex homine, aut ex re offensa nascatur, quæ animum in iras paret. Quemadmodum per frequentia vrbis loca properanti in multos incursitandum est, & alicubi labi necesse est, alicubi retineri, alicubi respergi: ita in hoc vitæ actu dissipato & vago, multa impedimenta, multæ querelæ incidunt. Alius spem nostram fefellit, alius distulit, alius intercepit: non ex destinato proposita fluxerunt nulli fortuna tam dedita est, vt multa tentanti vbique respondeat. sequitur ergo, vt is cui contra quam proposuerat, aliqua cesserunt, impatiens hominum rerumque sit: ex leuissimis caussis irascatur, nunc personæ, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunæ, nunc sibi. Itaque vt quietus possit esse animus, non est iactandus, nec multarum, vt dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, supraque vires appetitarum. Facile est, leuia aptare ceruicibus, & in hanc aut in illam partem transferre sine lapsu: at quæ alienis in

1. *Immissum*) i. e. incitatum, & impetu actum, *Gronov.*

nos

nos manibus impoſita ægre ſuſtinemus, victi in proximo effundimus, & dum ſtamus ſub ſarcina, impares oneri vacillamus.

CAP. VII. Idem accidere in rebus ciuilibus ac domeſticis, ſcias. Negotia expedita & habilia ſequuntur actorem: ingentia, & ſupra menſuram agentis, nec dant ſe facile, & ſi occupata ſunt, premunt atque adducunt 1) adminiſtrantem, tenerique iam viſa, cum ipſo cadunt. Itaque fit, vt frequenter irrita ſit eius voluntas, qui non quæ facilia ſunt aggreditur, ſed vult facilia eſſe, quæ aggreſſus eſt. Quotiens aliquid conaberis, te ſimul & ea quæ paras, quibusque pararis, ipſe metire. Faciet enim te aſperum pœnitentia operis infecti. Hoc intereſt, vtrum quis feruidi ſit ingenii, an frigidi atque humilis. generoſo repulſa iram exprimet, languido inertique triſtitiam. Ergo actiones noſtræ nec paruæ ſint, nec audaces, nec improbæ. in vicinum ſpes exeat. nihil conemur, quod mox adepti quoque ſucceſſiſſe miremur.

CAP. VIII. Demus operam, ne accipiamus iniuriam, quam ferre neſcimus. Cum placidiſſimo & facillimo & minime obnoxio 1) moroſoque viuendum eſt. Sumuntur a conuerſantibus mores: & vt quædam in contactos corporis vitia tranſiliunt, ita animus mala ſua proximis tradit. Ebrioſus conuictores in amorem vini traxit: impudicorum cœtus fortem quoque &, ſi liceat, 2) virum emolliit: auaritia in proximos virus ſuum tranſtulit. Eadem ex diuerſo ratio virtutum eſt, vt omne quod ſecum habent, mitigent. nec tam valetudini profuit vtilis regio & ſalubrius cœlum;

---

1. *Adducunt*) contrahunt, incurvant.

1. *Obnoxio*) h. e. infirmo, qui facile & impune læditur, ac vexationi expoſitus eſt, eoque anxius & ſolicitus viuit, & vt natura euenit timidis omnia in ſiniſtram partem interpretatur. *Gronov.*

2. *Si liceat*) i. e. niſi peruertatur: Si per molles liceat.

quam animis parum firmis, in turba meliore versari. Quæ res quantum possit, intelliges, si videris feras quoque conuictu nostro mansuescere: nullique etiam immani bestiæ vim suam permanere, si hominis contubernium diu passa est. Retunditur omnis asperitas, paullatimque inter placida dediscitur. Accedit huc, quod non tantum exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus viuit: sed quod caussas irascendi non inuenit, nec vitium suum exercet. Fugere itaque debebit omnes, quos irritaturos iracundiam sciet. Qui sunt, inquis isti? multi ex variis caussis idem facturi. Offendet te superbus contemptu, dicax contumelia, petulans iniuria, liuidus malignitate, pugnax contentione, ventosus & mendax vanitate. Non feres a suspicioso timeri, a pertinace vinci, a delicato fastidiri. Elige simplices, faciles, moderatos; qui iram tuam nec euocent, & ferant. Magis adhuc proderunt submissi & humani, & dulces, non tamen vsque in adulationem. nam iracundos nimia assentatio offendit. Erat certe amicus noster, vir bonus, sed iræ paratioris, cui non magis erat tutum blandiri, quam maledicere. Cælium oratorem fuisse iracundissimum constat. cum quo, vt aiunt, cœnabat in cubiculo lectæ patientiæ cliens: sed difficile erat illi in copulam coniecto, 3) rixam eius cum quo hærebat, effugere. Optimum iudicauit quicquid dixisset sequi, & secundas agere. 4) Non tulit Cælius assentientem, sed exclamauit: Dic aliquid contra, vt duo simus. 5) Sed ille quoque,

3. *In copulam coniecto*) i. e. cum altero iuncto copulatoque, ita vt comitem paullo diutius haberet. Nimirum *in copulam coniici* dicitur vt in vincula coniici. *Lips. & Gron.*

4. *Secundas agere*) obsequi & præeunti ancillari. Sumtum ab histrionibus, quorum illi qui secundarum sunt partium, iis qui primarum sunt partium se submittunt, & eos excellere patiuntur. Hinc *secundas agere*, est demittere, blandiri. *Lips.*

5. *Vt duo simus*) sc. vnus videbatur vterque, quia eiusdem sensus & sermonis. *Lips.*

quod

quod non irasceretur iratus, cito sine aduersario desiit. Eligamus ergo vel hos potius, si conscii nobis iracundiæ sumus, qui vultum nostrum ac sermonem sequantur. facient quidem nos delicatos, & in malam consuetudinem inducent, nihil contra voluntatem audiendi; sed proderit, vitio suo interuallum & quietem dare. Difficilis quoque & indomita natura, blandientem feret: & nihil asperum tetrumque palpanti est. Quotiens disputatio longior & pugnacior erit, in prima resistamus, antequam robur accipiat. Alit se ipsa contentio: demissos altius 6) tenet. Facilius est se a certamine abstinere, quam abducere.

Cap. IX. Studia quoque grauiora iracundis omittenda sunt, aut certe citra lassitudinem exercenda: & animus non inter plura versandus, sed artibus amœnis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, & historia fabulis detineat: mollius delicatiusque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra componebat. quis autem ignorat, lituos & tubas concitamenta esse; sicut quosdam cantus blandimenta, quibus mens resoluatur? Confusis oculis prosunt virentia, & quibusdam coloribus infirma acies acquiescit, quorundam splendore præstringitur; sic mentes ægras studia læta permulcent. Forum, aduocationes, iudicia, fugere debemus, & omnia quæ exulcerant vitium: æque cauere lassitudinem corporis. consumit enim, quicquid in nobis mite placidumque est, & acria concitat. Ideo quibus stomachus suspectus est, processuri ad res agendas maioris negotii, bilem cibo temperant quam maxime mouet fatigatio: siue quia calorem inedia compellit, & nocet sanguini, cursumque eius, venis laborantibus, sistit: siue quia corpus attenuatum & infirmum incumbit animo. certe ob eandem caussam

6. *Demissos altius*) nimirum in *certamen descendere* adeoque demitti dicimur. *demissi altius* autem erunt, qui vltra quam par est in certamen descenderunt. *Gronov.*

iracundiores ſunt valetudine aut ætate feſſi. Fames quoque & ſitis, ex eisdem cauſſis, vitanda eſt: exaſperat & incendit animos.

CAP. X. Vetus dictum eſt, A laſſo rixam quæri: æque autem & ab eſuriente, & a ſitiente, & ab omni homine quem aliqua res vrit. Nam vt vlcera ad leuem tactum, deinde etiam ad ſuſpicionem tactus condoleſcunt: ita animus affectus, minimis offenditur. adeo vt quosdam ſalutatio, epiſtola, oratio, & interrogatio in litem euocent. Nunquam ſine querela ægra tanguntur. Optimum eſt itaque, ad primum mali ſenſum mederi ſibi: tum verbis quoque ſuis minimum libertatis dare, & inhibere impetum. Facile eſt autem affectus ſuos cum primum oriuntur, deprehendere. morbum ſigna præcurrunt. Quemadmodum tempeſtatis ac pluuiæ ante ipſas notæ veniunt: ita iræ, amoris, omniumque iſtarum procellarum animos vexantium, ſunt quædam prænuncia. Qui comitiali vitio ſolent corripi, iam aduentare valetudinem intelligunt, ſi calor ſumma deſeruit, & incertum lumen, neruorumque trepidatio eſt, ſi memoria ſublabitur, caputque verſatur. Solitis itaque remediis incipientem cauſſam occupant, & odore guſtuque, quicquid eſt quod alienat animos, repellitur: aut formentis contra frigus rigoremque pugnatur: aut ſi parum medicina profecit, vitauerunt turbam, & ſine teſte ceciderunt. Prodeſt morbum ſuum noſſe, & vires eius antequam ſpatientur, opprimere. Videamus quid ſit, quod nos maxime concitet. Alium verborum, alium rerum contumeliæ mouent. hic vult nobilitati ſuæ, hic formæ ſuæ parci. ille elegantiſſimus haberi cupit, ille doctiſſimus. hic ſuperbiæ impatiens eſt, hic contumaciæ; ille ſeruos non putat dignos quibus iraſcatur: hic intra domum ſæuus eſt, foris mitis. ille rogari, inuidiam iudicat: 1) hic,

1. *Inuidiam indicat*) quaſi graue fortunæ ſuæ & inuidioſum, quemquam ſibi ſupplicare, *Lipſ.*

non rogari, contumeliam. 2) Non omnes ab eadem parte feriuntnr.

Cap XI. Scire itaque oportet, quid in te imbecillum ſit, vt id maxime protegas. Non expedit omnia videre, omnia audire. multæ nos iniuriæ tranſeant: ex quibus pleraſque non accipit, qui neſcit. Non vis eſſe iracundus? ne ſis curioſus, Qui inquirit quid in ſe dictum ſit, qui malignos ſermones etiamſi ſecreto habiti ſint, eruit, ſe ipſe inquietat. Quædam interpretatio eo perducit, vt videantur iniuriæ. Itaque alia differenda ſunt, alia deridenda, alia donando Circumſcribenda multis modis ira eſt. pleraque in luſum iocumque vertantur. Socratem aiunt, colapho percuſſum nihil amplius dixiſſe, quam Moleſtum eſſe, quod neſcirent homines quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodum facta ſit iniuria refert, ſed quemadmodum lata. Nec video quare difficilis ſit moderatio, cum ſciam tyrannorum quoque, tumida & fortuna & licentia ingenia, familiarem ſibi ſæuitiam repreſſiſſe. Piſiſtratum certe, Athenienſium tyrannum, memoriæ proditur, cum multa in crudelitatem eius ebrius conuiua dixiſſet, nec deeſſent qui vellent manus ei commodare, & alius hinc, alius illinc faces ſubderent; placido animo tuliſſe, & hoc irritantibus reſpondiſſe, Non magis illi ſe ſuccenſere, quam ſi quis obligatis oculis in ſe incurriſſet. Magna pars querelas manu fecit, 1) aut falſa ſuſpicando, aut leuia aggrauando.

Cap. XII. Sæpe ad nos ira venit, ſæpius nos ad illam, quæ nunquam arceſſenda eſt: etiam cum incidit, reiiciatur. Nemo dicit ſibi: Hoc propter quod iraſcor, aut feci, aut feciſſe potui. Nemo animum facientis, ſed ipſum æſtimat factum. atqui illi intuen-

2. *Contumeliam*) quaſi ſuper be contemnatur. *id.*

1. *Manu fecit*) Sponte, ipſi fabricati ſunt & inuenerunt. *Lipſ.*

dus est; voluerit, an inciderit: coactus sit, an deceptus: odium secutus sit, an præmium: sibi morem gesserit, an manum alteri commodauerit. Aliquid peccantis ætas facit, aliquid fortuna: vt ferre ac pati, aut humanum, aut humile sit. Eo loco nos constituamus, quo ille est cui irascimur. nunc facit iracundos iniqua nostri æstimatio, & quæ facere vellemus, pati nolumus. Nemo se differt. 1) atqui maximum remedium iræ, dilatio est: vt primus eius feruor relanguescat, & caligo quæ premit mentem, aut residat, aut minus densa sit. Quædam ex his quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantum dies, molliet; quædam ex toto euanescent. Si in hoc erit petita aduocatio, 2) apparebit iam iudicium esse, non iram. Quicquid voles quale sit scire, tempori trade. nihil diligenter in fluctu cernitur. Non potuit impetrare Plato a se tempus, cum seruo suo irasceretur, sed ponere illum statim tunicam, & præbere scapulas verberibus iussit, sua manu ipse cæsurus. Postquam intellexit irasci se, sicut sustulerat manum suspensam detinebat, & stabat percussuro similis. Interrogatus deinde ab amico, qui forte interuenerat, quid ageret? Exigo, inquit, pœnas ab homine iracundo. Velut stupens, gestum illum sæuituri deformem sapienti viro seruabat, oblitus iam serui: quia alium quem potius castigaret, invenerat. Itaque abstulit sibi in suos potestatem, & ob peccatum quoddam commotior; Tu,inquit,Speusippe seruulum istum verberibus obiurga: nam ego irascor. Ob hoc non cecidit, propter quod alius cecidisset. Irascor, inquit: plus faciam quam oportet: libentius faciam. non sit iste seruus in eius potestate, qui in sua non est. Aliquis vult irato committi vltionem,cum Plato sibi ipse imperium abrogauerit? Nihil tibi liceat, dum irasceris. quare? quia vis omnia

1. *Se differt*) Sibi spatium deliberandi concedit. *Lips.*
2. *Aduocatio*) mora vt supra aliquoties.

licere.

licere. Pugna tecum ipſe. ſi iram vincere non potes, illa te incipit vincere. Si abſconditur, ſi illi exitus non datur, ſigna eius obruamus: & illam, quantum fieri poteſt, occultam ſecretamque teneamus.

Cap. XIII. Cum magna id noſtra moleſtia fiet. Cupit enim exilire, & incendere oculos, & mutare faciem; ſed ſi eminere illi extra nos licuit, ſupra nos eſt. In imo pectoris receſſu recondatur, feraturque, non ferat: imo in contrarium omnia eius indicia flectamus. Vultus remittatur, vox lenior ſit, gradus lentior; paullatim cum exterioribus interiora formentur. In Socrate iræ ſignum erat, vocem ſubmittere, loqui parcius. apparebat tunc illum ſibi obſtare. 1) Deprehendebatur itaque a familiaribus & coarguebatur: nec erat illi exprobratio latitantis iræ ingrata. Quid ni gauderet, quod iram ſuam multi intelligerent, nemo ſentiret? ſenſiſſet autem, niſi ius amicis obiurgandi ſe dediſſet, ſicut ipſe ſibi in amicos ſumpſerat. Quanto magis hoc nobis faciendum eſt? rogemus amiciſſimum quemque, vt tunc maxime aduerſus nos libertate vtatur, cum minime illam pati poterimus: nec aſſentiatur iræ noſtræ. Contra potens malum, & apud nos gratioſum, dum conſpicimus, 2) dum noſtri ſumus, aduocemus. 3)

Cap. XIV. Qui vinum male ferunt, & ebrietatis ſuæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant ſuis, vt e conuiuio auferantur. Intemperantiam in morbo ſuam experti, parere ſibi in aduerſa valetudine vetant. Optimum eſt, notis vitiis impedimenta proſpicere, & ante omnia ita componere animum, vt etiam grauiſſimis rebus ſubitisque concuſſus iram aut non ſentiat, aut magnitudine inopinatæ iniuriæ exor-

1. *Sibi obſtare*) h. e. affectui, ſeque reprimere.
2. *Conſpicimus*) rectius *conſipimus* Gronov.
3. *Aduocemus*) aduocationem amicorum petamus, Patronos & aſſiſtentes, qui obiurgent, teneant. *Lipſ.*

tam in altum retrahat, nec dolorem suum profiteatur. Id fieri posse apparebit, si pauca ex ingenta turba exempla protulero: ex quibus vtrumque discere licet, quantum mali habeat ira, vbi hominum præpotentum potestate tota vtitur: quantum sibi imperare possit, vbi metu maiore compressa est. Cambysen regem nimis deditum vino, Præxaspes vnus ex carissimis monebat, vt parcius biberet: Turpem esse dicens ebrietatem in rege, quem oculi omnium auresque sequerentur. Ad hoc ille: Vt scias, inquit, quemadmodum nunquam excidam mihi, 1) approbabo iam, & oculos post vinum in officio esse, & manus. Bibit deinde liberalius quam alias, capacioribus scyphis: & iam grauis, & temulentus, obiurgatoris sui filium procedere vltra limen iubet, alleuataque super caput sinistra manu stare. Tunc intendit arcum, & ipsum cor adolescentis (id enim se petere dixerat) figit, recisoque pectore hærens in ipso corde spiculum ostendit: ac respiciens patrem, satis ne certam haberet manum? interrogauit. At ille negauit Apollinem potuisse certius dimittere. Dii illum male perdant, animo magis quam conditione mancipium. Eius rei laudator fuit, cuius nimis erat spectatorem fuisse. occasionem blanditiarum putauit, pectus filii in duas partes diductum, & cor sub vulnere palpitans. Controuersiam illi facere de gloria debuit, & reuocare iactum, vt regi liberet in ipso patre certiorem manum ostendere. O Regem cruentum! o dignum in quem omnium suorum arcus verterentur! Cum execrati fuerimus illum, conuiuia suppliciis funeribusque soluentem, tamen sceleratius telum illud laudatum est, quam missum. Videbimus 2) quomodo se pater gerere debuerit, stans

1. *Excidam mihi*) apud me mancam, mente immotus. *Lips.*
2. *Videbimus*) Solennis hæc Senecæ reiicendi partem tractationis formula, etsi fieri possit vt nunquam dilatam partem tractare postea in mentem sibi veniat. vid. cap. seq. *Gronov.*

super

ſuper cadauer filii ſui, cædemque illam, cuius & teſtis fuerat & cauſſa: id de quo nunc agitur, apparet, iram ſupprimi poſſe. Non maledixit regi, nullum emiſit ne calamitoſi quidem verbum, cum æque cor ſuum, quam filii, transfixum videret. Poteſt dici, merito deuoraſſe verba. nam ſi quid tanquam iratus dixiſſet, nihil tanquam pater facere potuiſſet. 3) Poteſt, inquam, videri ſapientius ſe in illo caſu geſſiſſe, quam cum de potandi modo præciperet: quem ſatius erat vinum quam ſanguinem bibere, cuius manus poculis occupari pax erat? Acceſſit itaque ad numerum eorum, qui magnis cladibus oſtenderunt, quanti conſtarent regnum amicis bona conſilia.

Cap. XV. Non dubito, quin Harpagus quoque tale aliquid regi ſuo Perſarumque ſuaſerit, quo offenſus, liberos illi epulandos appoſuit, & ſubinde quæſiit, An placeret conditura? Deinde vt ſatis illum plenum malis ſuis vidit, afferri capita illorum iuſſit, &, Quomodo eſſet acceptus, interrogauit. Non defuerunt miſero verba, non os concurrit: 1) Apud regem, inquit, omnis cæna iucunda eſt. Quid hac adulatione profecit? ne ad reliquias inuitaretur. Non vero patrem damnare regis ſui factum, non vero quærere dignam tam truci portento pœnam: ſed hoc interim colligo, poſſe etiam ex ingentibus malis naſcentem iram abſcondi, & ad verba contraria ſibi cogi. Neceſſaria eſt iſta doloris refrænatio, vtique hoc ſortitis vitæ genus, & ad regiam adhibitis menſam. Sic editur apud illos, ſic bibitur, ſic reſpondetur; funeribus ſuis arridendum eſt. An tanti ſit vita, videbimus: alia iſta quæſtio eſt. Non conſolabimur tam triſte ergaſtulum, non adhortabimur ferre imperia carnificum, oſtendemus in omni ſeruitute apertam libertati

3. *Nihil tanquam pater facere potuiſſet*) h. e. iuſta filio ſoluere non potuiſſet. *Lipſ.*

1. *Non os concurrit*) non confuſe & perturbate reſpondit

viam,

viam. Si æger animus, & suo vitio miser est, huic miserias finire secum 2) licet. Dicam & illi qui in regem incidit, sagittis pectora amicorum petentem, & illi cuius dominus liberorum visceribus patres saturat: Quid gemis, demens, quid exspectas, vt te aut hostis aliquis per exitium gentis tuæ vindicet, aut rex a longinquo potens aduolet? Quocunque respexeris, ibi malorum finis est. Vides illum præcipitem locum? illic ad libertatem descenditur. Vides illud mare, illud flumen, illum puteum? libertas illic in imo sedet. Vides illam arborem, breuem, retorridam, infelicem? 3) pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? effugia seruitutis sunt. Nimis tibi operosos exitus monstramus, & multum animi ac roboris exigentes. Quæris, quod sit ad libertatem iter? quælibet in corpore tuo vena.

CAP. XVI. Quamdiu quidem nihil tam intolerabile nobis videtur, vt nos expellat e vita, iram in quocunque erimus statu, remoueamus. Perniciosa est feruentibus, omnis enim indignatio in tormentum suum proficit, & imperia grauiora sentit? quo contumacius patitur. Sic laqueos fera dum iactat, adstringit: sic aues viscum, dum trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt. Nullum tam arctum est iugum, quod non minus lædat ducentem, quam repugnantem. Vnum est leuamentum malorum ingentium, pati, & necessitatibus suis obsequi. Sed cum vtilis sit seruientibus, affectuum suorum, & huius præcipue rabidi atque effrænis continentia vtilior est regibus. Pereunt omnia, vbi quantum suadet ira, fortuna permittit; nec diu potest, quæ multorum malo exercetur, potentia stare. Periclitatur enim, vbi eos qui separatim gemunt, communis metus iunxit. Plerosque itaque modo singuli mactauerunt, modo vniuersi, cum

2. *Finire secum*) sine alia vltione, & destinatione. *Lips.*
3. *Infelicem*) sine fructu. *Lips.*

illos

illos conferre in vnum iras publicus dolor coëgisset. Atqui plerique sic iram, quasi insigne regium, exercuerunt. Sicut Darius, qui primus, post ablatum Mago imperium, Persas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cum bellum Scythis indixisset, Orientem cingentibus, rogatus ab Oebazo nobili sene, vt ex tribus liberis vnum in solatium patri relinqueret, duorum opera vteretur: plus quam rogabatur pollicitus, omnes se illi dixit remissurum: & occisos in conspectu parentis abiecit, crudelis futurus, si omnes abduxisset.

Cap. XVII. At quanto Xerxes facilior? qui Pythio, quinque filiorum patri, vnius vacationem petenti, quem vellet, eligere permisit: deinde quem elegerat, in partes duas distractum ab vtroque viæ latere posuit, & hac victima lustrauit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum. victus, & late longeque fusus, ac stratam vbique ruinam suam cernens, medius inter suorum cadauera incessit. Hæc barbaris regibus feritas in ira fuit: quos nulla eruditio, nullus litterarum cultus imbuerat. Dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi & vna educatum, inter epulas transfodit, & manu quidem sua, parum adulantem, & pigre ex Macedone ac libero in Persicam seruitutem transeuntem. Nam Lysimachum, æque familiarem sibi, leoni obiecit. Nunquid ergo hic Lysimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapsus, ob hoc cum ipse regnaret, mitior fuit? Nam Telesphorum Rhodium amicum suum vndique decurtatum, cum aures illi nasumque abscidisset, in cauea velut nouum animal aliquod & inusitatum diu pauit: cum oris detruncati mutilatique deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames & squalor & illuuies corporis, in stercore suo destituti, callosis super hæc genibus manibusque, quas in vsum pedum angustiæ loci cogebant. lateribus vero attritu

attritu exulceratis, non minus fœda quam terribilis erat forma eius visentibus: factusque pœna sua monstrum, misericordiam 1) quoque amiserat. tamen cum dissimillimus esset homini, qui illa patiebatur; dissimilior erat, qui faciebat.

CAP. XVIII. Vtinam ista sæuitia intra peregrina mansisset exempla, nec in Romanos mores cum aliis aduenticiis vitiis, & suppliciorum irarumque barbaria transisset! M. Mario, cui vicatim populus statuas posuerat, cui thure & vino Romanus populus supplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iussit; & quasi totiens occideret, quotiens vulnerabat, paullatim & per singulos artus lacerauit. Quis erat huius imperii minister? quis, nisi Catilina, iam in omne facinus manus exercens? hic illum ante bustum Q. Catuli carpebat, grauissimus mitissimi viri cineribus: supra quos vir mali exempli, popularis tamen, & non tam immerito quam nimis amatus, per stillicidia sanguinem dabat. Dignus erat Marius qui illa pateretur, Sylla qui iuberet, Catilina qui faceret: sed indigna Respublica quæ in corpus suum pariter & hostium & vindicum 1) gladios reciperet. Quid antiqua perscrutor? modo C. Cæsar Sextum Papinium, cui pater erat consularis, Betilienum Bassum quæstorem suum Procuratoris sui filium, alios Senatores & equites Romanos, vno die flagellis cecidit, torsit, non quæstionis, sed animi caussa. Deinde adeo impatiens fuit differendæ voluptatis, quam ingentem crudelitas eius sine dilatione poscebat, vt in xysto maternorum hortorum, qui porticum a ripa separat, inambulans, quosdam ex illis cum matronis atque aliis se-

1. *Misericordiam*) nam horrebant potius quam miserebantur, qui videbant,

1. *Et hostium & vindicum*) hostes Mariani, vindices Syllani videri volebant, Rempublicam a Marii oppressione vindicaturi.

natori-

natoribus ad lucernam decollaret. Quid instabat? quod periculum, aut priuatum, aut publicum vna nox minabatur? quantulum fuit, lucem exspectare? denique ne senatores populi Romani soleatus 2) occideret.

Cap. XIX. Quam superbæ fuerit crudelitatis, ad rem pertinet scire. quanquam aberrare alio possumus videri, & in deuium exire: sed hoc ipsum pars erit iræ, super solita sæuientis. Ceciderat flagellis senatores; ipse effecit, vt dici possit, solet fieri. torserat per omnia, quæ in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, tabularibus, 1) eculeo, igne, vultu suo. Et hoc loco respondebitur, magnam rem! si tres senatores, quasi nequam mancipia, inter verbera & flammas diuisit, homo qui de toto senatu trucidando cogitabat: qui optabat, vt populus Romanus vnam ceruicem haberet, vt scelera sua tot locis ac temporibus diducta, in vnum ictum & vnum diem cogeret. Quid tam inauditum quam nocturnum, supplicium? cum latrocinia tenebris abscondi soleant; animaduersiones, quo notiores sunt, plus ad exemplum emendationemque proficiunt. Et hoc loco respondebitur mihi: Quod tantopere admiraris, isti beluæ quotidianum est; ad hoc viuit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. Nemo certe inuenietur alius, qui imperauerit his, in quos animaduerti iubebat, os inserta spongia includi, ne vocis emittendæ haberent facultatem. Cui vnquam morituro non est relictum, qua gemeret? timuit, ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret: ne quid, quod nollet, audiret. sciebat autem innumerabilia esse, quæ obiicere illi nemo, nisi periturus, auderet. Cum spongiæ non inuenirentur, scindi vestimenta miserorum, & in os farciri pannos imperauit.

2. *Soleatus*) vt a conuiuio recens. *Lips.*
1. *Tabularibus*) de tabulis inter tormenta admotis arctatisque vt homo comprimeretur, & pæne elideretur, accipit *Lips.*

Quæ

Quæ ista sæuitia est? liceat vltimum spiritum trahere: da exituræ animæ locum: liceat illam non per vulnus emittere. 2)

CAP. XX. Adiicere his longum est, quod patres quoque occisorum eadem nocte, dimissis per domos centurionibus, confecit: id est, homo misericors luctu liberauit. Non enim Caii sæuitiam, sed iræ malum propositum est describere: quæ non tantum viritim furit, sed gentes totas lancinat, sed vrbes, sed flumina, & tuta ab omni sensu doloris conuerberat. Sicut rex Persarum, totius populi nares recidit in Syria: inde Rhinocolura loci nomen est. Pepercisse illum iudicas, quod non tota capita præcidit? nouo genere pœnæ delectatus est. Tale aliquid passi forent Æthiopes, qui ob longissimum vitæ spatium Macrobii appellantur. In hos enim, quia non supinis manibus exceperant seruitutem, missisque legatis libera responsa dederant, quæ contumeliosa reges vocant, Cambyses fremebat: & non prouisis commeatibus, non exploratis itineribus, per inuia, per arentia trahebat omnem bello vtilem turbam: cum intra primum iter deerant necessaria, nec quicquam subministrabat sterilis & inculta humanoque ignota vestigio regio: sustinebant famem primo tenerrima frondium, & cacumina arborum, tum coria igne mollita, & quicquid necessitas cibum fecerat: postquam inter harenas radices quoque & herbæ defecerant, apparuitque inops etiam animalium 1) solitudo, decimum quemque sortiti, alimentum habuerunt fame sæuius. Agebat adhuc ira regem præcipitem, cum partem exercitus amisisset, partem comedisset: donec timuit, ne & ipse vocaretur ad sortem, tum demum signum receptui dedit. Seruabantur interim illi generosæ aues, & instrumenta epularum

2. *Non per vulnus emittere*) per quod emittenda videbatur esse, si via per os ipsi obstrueretur.

1. *Animalium*) f. rectius *talium*. *Gronov.*

camelis

camelis vehebantur: cum ſortirentur milites eius, quis male periret, quis peius viueret.

Cap. XXI. Hic iratus fuit genti, & ignotæ, & immeritæ, ſenſuræ tamen: Cyrus flumini. Nam cum Babylonem oppugnaturus feſtinaret ad bellum, cuius maxima momenta in occaſionibus ſunt, Gynden late fuſum amnem vado tranſire tentauit: quod vix tutum eſt etiam cum ſenſit æſtatem, & ad minimum deductus eſt. Ibi vnus ex his equis, qui trahere regium currum albi ſolebant, abreptus, vehementer commouit regem. iurauit itaque, amnem illum regis commeatus auferentem, 1) eo ſe redacturum, vt tranſiri calcarique etiam a feminis poſſet. Huc deinde omnem tranſtulit belli apparatum, & tamdiu aſſedit operi, donec c & lxxx cuniculis diuiſum alueum in ccc & lx riuos diſpergeret. & ſiccum relinqueret in diuerſum fluentibus aquis. Periit itaque & tempus, magna in magnis rebus iactura, & militum ardor, quem inutilis labor fregit, & occaſio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indictum hoſti cum flumine gerit.

Cap. XXII. Hic furor (quid enim aliud voces?) Romanos quoque contigit. C. enim Cæſar villam in Herculanenſi pulcherrimam, quia mater ſua aliquando in illa cuſtodita erat, diruit, fecitque eius per hoc notabilem fortunam. ſtantem enim prænauigabamus: nunc cauſa dirutæ quæritur. Et hæc cogitanda ſunt exempla, quæ vites; & illa e contrario, quæ ſequaris, moderata, lenia: quibus nec ad iraſcendum cauſſa defuit, nec ad vlciſcendum poteſtas. Quid enim facilius fuit Antigono, quam duos manipulares duci iubere, qui incumbentes regio tabernaculo, faciebant, quod homines & periculoſiſſime & libentiſſime faciunt, de rege ſuo male exiſtimabant? Audierat omnia Antigonus, vtpote cum inter dicentes & audien-

1. *Regis commeatus auferentem*) h. e. tranſitum regis impedientem, & commeandi facultatem negantem.

audientem palla 1) intereffet: quam ille leuiter commouit, &, longius, inquit, difcedite, ne vos rex audiat. Idem quadam nocte, cum quosdam ex militibus fuis exaudiffet, omnia mala imprecantes regi, qui ipfos in illud iter & inextricabile lutum deduxiffet, acceffit ad eos qui maxime laborabant: & cum ignorantes a quo adiuuarentur, explicuiffet: Nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miferias incidiftis: ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Idem tam miti animo hoftium fuorum maledicta, quam ciuium tulit. Itaque cum in paruulo quodam caftello Græci obfiderentur, & fiducia loci contemnentes hoftem multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc ftaturam humilem, nunc collifum nafum deriderent: Gaudeo, inquit, & aliquid boni fpero: fi in caftris meis Silenum habeo. Cum hos dicaces fame domuiffet, captis fic vfus eft, vt eos qui militiæ vtiles erant, in cohortes defcriberet, ceteros præconi fubiiceret: id quoque fe negauit facturum fuiffe, nifi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam. Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in conuiuas fuos torquebat, qui ex duobus amicis quos paullo ante retuli, alterum feræ obiecit, alterum fibi. Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus eft, vixit.

Cap. XXIII. Non habuit hoc auitum ille vitium, ne paternum quidem. Nam fi qua alia in Philippo virtus, fuit & contumeliarum patientia, ingens inftrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum, Parrhefiaftes ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Athenienfium legatos venerat: audita benigne legatione, Philippus, Dicite, inquit, mihi, facere quid poffum, quod fit Athenienfibus, gratum? Excepit Demochares: Te, inquit, fufpendere. In-

1. *Palla*) Gloffæ quoque veterum velum interpretantur.

digna-

dignatio circumſtantium ad tam inhumanum reſponſum exorta eſt: quos Philippus conticeſcere iuſſit, & Therſitam illum ſaluum incolumemque demittere. At vos, inquit, ceteri legati, nuntiate Athenienſibus, multo ſuperbiores eſſe, qui iſta dicunt, quam qui impune dicta audiunt. Multa & diuus Auguſtus digna memoria fecit, dixitque: ex quibus appareat illi iram non imperaſſe. Timagenes hiſtoriarum ſcriptor, quædam in ipſum, quædam in vxorem eius, & in totam domum dixerat, nec perdiderat dicta. 1) magis enim circumfertur, & in ore hominum eſt, temeraria vrbanitas. Sæpe illum Cæſar monuit, vt moderatius lingua vteretur: perſeueranti, domo ſua interdixit. Poſtea Timagenes in contubernio Pollionis Aſinii conſenuit, a tota ciuitate direptus eſt. 2) nullum illi limen præcluſa Cæſaris domus abſtulit. Hiſtorias poſtea quas ſcripſerat, recitauit, & combuſſit, & libros acta Cæſaris Auguſti continentes in ignem poſuit. Inimicitias geſſit cum Cæſare. nemo amicitiam eius extimuit, nemo quaſi fulguritum refugit: 3) fuit qui præberet tam alte cadenti ſinum. Tulit hoc, vt dixi, Cæſar patienter, ne eo quidem motus, quod laudibus ſuis, rebusque geſtis manus attulerat. Nunquam cum hoſpite inimici ſui queſtus eſt: hoc duntaxat Pollioni Aſinio dixit, θηριοτροφεῖς. Paranti deinde excuſationem, obſtitit. Et, fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cum

1. *Nec perdiderat dicta*) h. e. non fruſtra & in ventum ſparſerat, nemine attendente, ſed ore omnium illa ferebantur.

2. *Direptus eſt*) h. e. amplectebatur eum eiusque familiaritatem ambibat, ſcripta amabat tota ciuitas. Sic noſter de Brev. vitæ c. 7. *diripitur ille toto foro patronus.* Auctor vitæ Perſii: *Editum librum continuo mirari homines & deripere cœperunt*: Martial. L. VII. Epigr. 75.

quod te diripiunt potentiores
per conuiuia, porticus, theatra. *Gronov.*

3. *Fulguritum refugit*) fulgure tactos enim ſacros putabant & vitabant. vid. Senec. L. I. de Clem. c. 7. *Lipſ.*

Pollio diceret: Si iubes Cæſar, ſtatim illi domo mea interdicam. Hoc me, inquit, putas facturum, cum ego vos in gratiam reduxerim? Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec vllam aliam habuerat cauſam defīnendi, 4) quam quod Cæſar cœperat.

Cap. XXIV. Dicatitaque quisque ſibi, quoties laceſſitur: Nunquid potentior ſum Philippo? illi tamen impune maledictum eſt. Nunquid in domo mea plus poſſum, quam toto orbe terrarum diuus Auguſtus potuit? ille tamen contentus fuit, a conuiciatore ſuo ſecedere. Quid eſt quare ego ſerui mei clarius reſponſum, 1) & contumaciorem vultum, & non peruenientem vsque ad me murmurationem, flagellis & compedibus expiem? quis ſum, cuius aures lædi nefas ſit? Ignouerunt multi hoſtibus: ego non ignoſcam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuſet, feminam ſexus, extraneum libertas, domeſticum familiaritas. Nunc primum offendit? cogitemus quamdiu placuerit. Sæpe & alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus eſt? fecit quod noluit. Inimicus? fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: ſtultiori remittamus. pro quocunque, illud reſpondeamus nobis, ſapientiſſimos quoque viros multa delinquere: neminem eſſe tam circumſpectum, cuius non diligentia aliquando ſibi ipſi excidat: neminem tam maturum, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum caſus impingat: neminem tam timidum offenſarum, qui non in illas, dum vitat, incidat.

Cap. XXV. Quomodo homini puſillo ſolatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, & æquiore animo filium in angulo fleuit, qui vidit acerba funera etiam ex regia duci: ſic animo

4. *Definendi)* ſubintellige *iraſci.*

1. *Clarius reſponſum)* altius & voce quoque animoſum. Sic Cornific. ad Herenn. L. 4. *iſte clarius eadem & alia dicere cœpit.* vid. & noſtrum de ira l. 16. & de Ben. VII, 28. *Gronov.*

æqui-

æquiore feret ab aliquo lædi, ab aliquo contemni, cuicumque venit in mentem, nullam esse tantam potentiam, in quam non incurrat iniuria. Quodsi etiam prudentissimi peccant, cuius non error bonam caussam habet? Respiciamus, quoties adolescentia nostra in officio parum diligens fuerit, in sermone parum modesta, in vino parum temperans. Si iratus est: demus illi spatium, quo dispicere quid fecerit, possit. se ipse castigabit. Denique debeat pœnas. non est quod cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium, quin se exemerit turbæ, & altius steterit, quisquis despexit lacessentes. proprium est magnitudinis veræ, non se sentire percussum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta respexit: sic irritus ingenti scopulo fluctus assultat. Qui non irascitur, inconcussus iniuria perstitit: qui irascitur, motus est. At ille quem modo altiorem omni incommodo posui, tenet quodam 1) amplexu summum bonum. nec homini tantum, sed ipsi fortunæ respondet: Omnia licet facias, minor es, quam vt serenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui vitam regendam dedi. plus mihi nocitura est ira, quam iniuria. Quid ni plus? illius modus certus est: ista quousque me latura sit, incertum est.

Cap. XXVI. Non possum, inquis, pati graue est, iniuriam sustinere. Mentiris, quis enim iniuriam non potest ferre, qui potest iram? 1) Adiice nunc, quod id agis vt & iram feras, & iniuriam. Quare fers ægri rabiem, & phrenetici verba? puerorum proteruas manus? nempe quia videntur nescire, quid faciant. Quid interest, quo quisque vitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrocinium est. Quid ergo? inquis, impune illi erit? Puta, te velle: tamen non erit. Maxima est enim factæ iniuriæ pœna, fecisse: nec quisquam grauius afficitur, quam qui ad suppli-

1. *Quodam*) rectius f. *quodammodo. Lips.*
1. *Qui potest iram*) quæ magis torquet quam iniuria.

cium pœnitentiæ traditur. Danique ad conditionem rerum humanarum respiciendum est, vt omnium accidentium æqui iudices simus: iniquus autem est, qui commune vitium singulis obiecit. Non est Æthiopis inter suos insignitus color: nec ruffus crinis & coactus in nodum apud Germanos virum dedecet. Nihil in vno iudicabis notabile aut fœdum, quod genti suæ publicum est. At ista quæ retuli, vnius regionis atque anguli consuetudo defendit: vide nunc quanto in his iustior venia sit, quæ per totum genus humanum vulgata sunt. Omnes inconsulti & improuidi sumus, omnes incerti, queruli, ambitiosi. Quid lenioribus verbis hulcus publicum abscondo? omnes mali sumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id vnusquisque in suo sinu inueniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? pestilentia est. Placidiores itaque inuicem simus, mali inter malos viuimus. Vna res nos facere potest quietos, mutuæ facilitatis conuentio. 2) Ille mihi iam nocuit: ego illi nondum. sed iam aliquem fortasse læsisti: sed lædes.

CAP. XXVII. Noli æstimare hanc horam, aut hunc diem; totum inspice mentis tuæ habitum. etiamsi nihil mali fecisti, potes facere. Quanto satius est, sanari iniuriam, quam vlcisci? Multum temporis vltio absumit. multis se iniuriis obiicit, dum una dolet. Diutius irascimur omnes, quam lædimur. quanto melius est, abire in diuersum, nec vitia vitiis componere? Num quis satis constare sibi videatur, si mulam calcibus repetat, & canem morsu? Ista, inquis, peccare se nesciunt. Primum, quam iniquus est, apud quem hominem esse, ad impetrandam veniam nocet? deinde, si cetera animalia iræ tuæ subducit, quod consilio carent: eo loco tibi sit, quisquis consilio caret. Quid

2. *Mutuæ facilitatis conuentio*) quasi iactum vt mutuo faciles simus in ignoscendo. *Lips.*

enim

enim refert, an alia mutis dissimilia habeat, si hoc quod in omni peccato muta defendit, simile habet, caliginem mentis? Peccauit. hoc enim primum, hoc enim extremum. Non est quod illi credas, etiam si dixit: Iterum non faciam. Et iste peccabit, & in istum alius, & tota vita inter errores volutabitur. Mansuete immansueta tractanda sunt. Quod in luctu dici solet, efficacissime & in ira dicetur: Vtrum aliquando desines, an nunquam? si aliquando, quanto satius est iram relinquere, quam ab ira relinqui? Sin semper hæc cogitatio durabit; vides quam impacatam tibi denunties vitam. qualis enim erit semper tumentis?

Cap. XXVIII. Adiice nunc, quod nisi bene te ipse succenderis, & subinde caussas quibus stimuleris, renouaueris, sua sponte ira discedet, & vires illi dies subtrahet. quanto satius est a te illam vinci, quam a se? Huic irasceris, deinde illi: seruis, deinde libertis: parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Vbique enim caussæ supersunt, nisi deprecator animus accessit. Hinc te illo furor rapiet, illinc alio: & novis subinde irritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O quam bonum tempus in re mala perdis! Quanto nunc satius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Rempublicam administrare, transferre in res domesticas operam: quam circumspicere quid alicui possis facere mali? quod aut dignitati eius, aut patrimonio, aut corpori vulnus infligas? cum id tibi contingere sine certamine ac periculo non possit, etiamsi cum inferiore concurses. Vinctum licet accipias, & ad arbitrium tuum omni patientiæ expositum: sæpe nimia vis cædentis aut articulum loco mouit, aut neruum in his quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam vbi patientiæ est nacta materiam. Adiice nunc, quod nihil tam imbecille natum est, vt sine elidentis periculo pereat. imbecillos valentissimis alias dolor,

dolor, alias casus exæquat. Quid, quod pleraque eorum, propter quæ irascimur, offendunt nos magis, quam lædunt? multum autem interest, vtrum aliquis voluntati meæ obstet, an desit: 1) eripiat, an non det. Atqui in æquo ponimus, vtrum aliquis auferat, an neget: vtrum spem nostram præcidat, an differat: vtrum contra nos faciat, an pro se: amore alterius, an odio nostri. Quidam vero non tantum iustas caussas standi contra nos, sed etiam honestas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum, his tamen non ignoscimus id facientibus; quod nisi facerent, improbaremus, imo, quod est incredibile, sæpe de facto bene existimamus, de faciente male.

CAP. XXIX. At mehercules vir magnus ac iustus, fortissimum quemque ex hostibus suis, & pro libertate ac salute patriæ pertinacissimum suspicit, & talem sibi ciuem, talem militem contingere optat. Turpe est, odisse quem laudes: quanto vero turpius, ob id aliquem odisse, propter quod misericordia dignus est? Si captiuus in seruitutem subito depressus reliquias libertatis tenet, nec ad sordida ac laboriosa ministeria agilis occurrit, si ex otio piger equum vehiculumque domini cursu non exæquat, si inter quotidianas vigilias fessum somnus oppressit, si rusticum laborem recusat, aut non fortiter obit, a seruitute vrbana & feriata translatus ad durum opus. Distinguamus, vtrum aliquis non possit, an nolit. multos absoluemus, si cœperimus ante iudicare, quam irasci. Nunc autem primum impetum sequimur. deinde quamuis vana nos concitauerint, perseueramus, ne videamur cœpisse sine caussa: & quod iniquissimum est, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. Retinemus enim illam, & augemus: quasi argumentum sit iuste irascentis,

1. *Obstet an desit*) obstet scilicet malitia & me lædendi animo, desit negligentia & infirmitate.

grani:

grauiter irasci, Quanto melius est, initia ipsa perspicere, quam leuia sint, quam innoxia? Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes: friuolis turbamur, & inanibus.

Cap. XXX. Taurum color rubicundus excitat, ad vmbram aspis exsurgit, vrsos leonesque mappa 1) proritat. Omnia, quæ natura fera ac rabida sunt, consternantur ad vana. Idem inquietis & stolidis ingeniis euenit: rerum suspicione feriuntur. adeo quidem, vt interdum iniurias vocent modica beneficia: in quibus frequentissima, certe acerbissima iracundiæ materia est. Carissimis enim irascimur, quod minora nobis præstiterint, quam mente concepimus, quam quæ alii tulerint: cum vtriusque rei paratum remedium sit. Magis alteri indulsit? nostra nos sine comparatione delectent. nunquam erit felix, quem torquebit felicior. Minus habeo quam speraui? sed fortasse plus speraui, quam debui. Hæc pars maxime metuenda est; hinc perniciosissimæ iræ nascuntur, & sanctissima quæque inuasuræ. Diuum Iulium plures amici confecerunt, quam inimici, quorum non expleuerat spes inexplebiles. Voluit quidem ille: neque enim quisquam liberalius victoria vsus est, ex qua nihil sibi vindicauit, nisi dispensandi potestatem: sed quemadmodum sufficere tam improbis desideriis posset, cum tantum omnes concupiscerent, quantum poterat vnus? Vidit itaque strictis circa sellam suam gladiis commilitones suos, Cimbrum Tullium acerrimum paullo ante suarum partium defensorem, aliosque post Pompeium demum Pompeianos. 2)

Cap. XXXI. Hæc res sua in reges arma conuertit, fidissimosque eo compulit, vt de morte eorum cogitarent, pro quibus & ante quos mori, votum habuerant.

1. *Mappa*) candicans nimirum & mota ac reciprocata. *Lips.*
2. *Post Pompeium demum Pompeianos*) cum ille non esset amplius partes eius sequentes.

Nulli ad aliena respicienti, sua placent. Inde diis quoque irascimur, quod aliquis nos antecedat, obliti quantum hominum retro sit, & paucis inuidentes quantum sequatur a tergo ingentis inuidiæ. 1) Tanta tamen importunitas hominum est, vt quamuis multum acceperint, iniuriæ loco sit, plus accipere potuisse. Dedit mihi præturam? sed consulatum speraueram. Dedit duodecim fasces? sed non fecit ordinarium consulem. 2) A me numerari voluit annum? sed deest mihi ad sacerdotium. Cooptatus in collegium sum? sed cur in vnum? Consummauit dignitatem meam? sed patrimonio nihil contulit. Ea dedit mihi, quæ debebat alicui dare. 3) de suo nihil protulit. Age potius gratias, pro his quæ accepisti: reliqua exspecta, & nondum plenum te esse gaude. Inter voluptates est, superesse quod speres. Omnes vicisti? primum te esse in animo amici tui lætare. multi te vincunt? considera; quanto antecedas plures, quam sequaris.

CAP. XXXII. Quod sit in te maximum vitium, quæris? falsas rationes conficis; data magno æstimas, accepta paruo. Aliud in alio nos deterreat. quibusdam timeamus irasci, quibusdam vereamur, quibusdam fastidiamus. Magnam rem sine dubio fecerimus, si seruulum infelicem in ergastulum miserimus. Quid properamus verberare statim, crura protinus frangere? non peribit potestas ista, si differetur. Sine id tempus veniat, quo ipsi iubeamus: nunc ex imperio iræ loquimur. cum illa abierit, tunc videbimus, quanti sit ista lis æstimanda. In hoc enim præcipue fallimur.

1. *Et paucis inuidentes quantum a tergo sequatur invidiæ*) h. e. quantum nos ipsos inuidiæ sequatur, a pluribus sc. illis qui retro sunt deterioris que fortunæ quam nos, dum paucis quibusdam melioris conditionis inuidemus ipsi.

2. *Ordinarium consulem*) h. e. non consulem qui annum inchoaret, sed suffectum.

3. *Debebat alicui dare*) cum sc. omnes honores sibi soli seruare non posset.

ad

ad ferrum venimus, ad capitalia supplicia: & vinculis, carcere, fame vindicamus rem, castigandam flagris leuioribus. Quomodo, inquis, nos iubes intueri, quam omnia per quæ lædi videmur, exigua, misera, puerilia sint? Ego vero nihil magis suaserim, quam sumere ingentem animum, & hæc propter quæ litigamus, discurrimus, anhelamus, videre quam humilia & abiecta sint, nulli qui altum quiddam aut magnificum cogitat, respicienda, Circa pecuniam plurimum vociferationis est: hæc, fora defatigat, patres liberosque committit, venena miscet, gladios tam percussoribus quam legionibus tradit. hæc est sanguine nostro delibuta. propter hanc vxorum maritorumque noctes strepunt litibus, & tribunalia magistratuum premit turba: reges sæuiunt, rapiuntque, & ciuitates longo sæculorum labore constructas euertunt, vt aurum argentumque in cinere vrbium scrutentur.

Cap. XXXIII. Libet intueri fiscos 1) in angulo iacentes. Hi sunt, propter quos oculi clamore exprimuntur: fremitu iudiciorum basilicæ resonant: euocati ex longinquis regionibus iudices sedent, iudicaturi, vtrius iustior auaritia sit. Quid si ne propter fiscum quidem, sed pugnum æris, aut imputatum 2) a seruo denarium, senex sine herede moriturus stomacho dirumpitur? Quid si propter vsuram haut millesimam, valetudinarius fenerator distortis pedibus, & manibus ad computandum modo 3) relictis, clamat, ac per vadimonia asses suos in ipsis morbi accessionibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ cum maxime depromimus, pecuniam proferas, si in medium proiicias quidquid thesauri tegunt, auaritia

1. *Fiscos*) Sportas, in quibus pecuniæ. *Lips.*
2. *Imputatum*) quem dicat seruus de peculio in rem Domini erogasse & reposcat. *Gruter.*
3. *Ad computandum modo*) quemadmodum nimirum solebant feneratores digitis assidue computare. *Lips.*

iterum

iterum sub terras referente quæ male egesserat; omnem istam congeriem dignam non putem, quæ frontem viri boni contrahat. Quanto risu prosequenda sunt, quæ nobis lacrimas educunt?

Cap. XXXIV. Cedo nunc, persequere cetera, cibos, potiones, horumque caussa 1) paratam ambitionem, munditias, verba, contumelias, & motus corporum parum honorificos, & suspiciones, & contumacia iumenta, & pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienæ: quibus efficitur, vt inter iniurias naturæ numeretur sermo homini datus. Crede mihi, leuia sunt: propter quæ non leuiter excandescimus, qualia quæ pueros in rixam & iurgium concitant. Nihil ex his, quæ tam tristes agimus, serium est, nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira & insania est, quod exigua magno æstimatis. Auferre hic mihi hereditatem voluit: hic me diu spe suprema captatum 2) criminatus est: hic scortum meum concupiuit. Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atque odii caussa est, idem velle.

Cap. XXXV. Iter angustum rixas transeuntium concitat: diffusa & late patens via ne populos quidem collidit. Ista quæ appetitis, quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant. Respondisse tibi seruum indignaris libertumque & vxorem, & clientem; deinde idem de republica libertatem sublatam quereris, quam domi sustulisti. Rursus si tacuit interrogatus, contumaciam vocas. Et loquatur, & taceat, & rideat. coram domino? inquis. imo coram patrefamilias. Quid clamas? quid voci-

1. *Caussa*) f. legendum *cura* hoc sensu ambitionem paratam ad curam istorum suscipiendam, qualis est eorum qui talibus gratiam captant.

2. *Captatum*) rectius f. *captato*, vt loquatur de illo qui captatori apud orbum frigidam suffudit. *Gronov.*

fera-

feratis? quid flagella media cœna petis, quod serui loquuntur, quod non eodem loco turba concionis est, & silentium solitudinis? In hoc habes aures, vt nisi modulata tantum & mollia, & ex dulci tracta compositaque accipiant? Et risum audias oportet, & fletum, & blanditias, & lites, & prospera, & tristia, & hominum voces, & fremitus animalium latratusque. Quid miser expauescis ad clamorem serui, ad tinnitum æris, ad ianuæ impulsum? cum tam delicatus fueris, tonitrua audienda sunt. Hoc quod de auribus dictum est, transfer ad oculos: qui non minus fastidio laborant, si male instituti sunt. macula offenduntur & sordibus, & argento parum splendido, & stagno 1) non ad solem perlucente. Hi nempe oculi, qui non ferunt nisi varium, ac recenti cura nitens marmor, qui mensam nisi crebris distinctam venis, qui nolunt domi nisi auro pretiosa calcare; æquissimo animo foris & scabras lutosasque semitas spectant, & maiorem partem occurrentium squalidam, parietes insularum exesos, ruinosos, inæquales.

Cap. XXXVI. Quid ergo aliud est quod illos in publico non offendat, domi moueat, quam opinio illic æqua & patiens, domi morosa & querula? Omnes sensus perducendi sunt ad firmitatem. natura patientes sunt, si animus illos desit 1) corrumpere: qui quotidie ad rationem reddendam vocandus est. Faciebat hoc Sextius, vt consummato die cum se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animum suum: Quod hodie malum tuum sanasti? cui vitio obstitisti? qua parte melior es? Desinet ira, & erit moderatior, quæ sciet sibi quotidie ad iudicem esse veniendum. Quid ergo pulchrius hac consuetudine excutiendi totum diem? qualis ille somnus post recognitionem sui sequi-

1. *Stagno*) f. rectius *stanno*. *Lipf.*
1. *Desit*) Sic Propertius: *Et mihi non desunt molles pendere corollæ.*

tur?

tur? quam tranquillus, altus ac liber, cum aut laudatus est animus, aut admonitus, & speculator sui censorque secretus cognoscit de moribus suis? Vtor hac potestate, & quotidie apud me caussam dico. cum sublatum e conspectu lumen est, & conticuit vxor moris iam mei conscia, totum diem meum scrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipse abscondo, mihi transeo: quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cum possim dicere: Vide ne istud amplius facias, nunc tibi ignosco. In illa disputatione pugnacius locutus es: noli postea congredi cum imperitis. nolunt discere, qui nunquam didicerunt. Illum liberius admonuisti, quam debebas. itaque non emendasti, sed offendisti. de cetero vide, non tantum an verum sit quod dicis, sed an ille cui dicitur, veri patiens sit.

Cap. XXXVII. Admoneri bonus gaudet: pessimus quisque correptorum asperrime patitur. In conuiuio quorundam te sales, & in dolorem tuum iacta verba tetigerunt: vitare vulgares conuictus memento. solutior est post vinum licentia, quia ne sobriis quidem pudor est. Iratum vidisti amicum tuum ostiario caussidici alicuius, aut diuitis, quod intrantem submouerat: & ipse pro illo iratus extremo 1) mancipio fuisti. Irasceris ergo catenario cani? & hic cum multum latrauit, obiecto cibo mansuescit. recede longius, & ride. Nunc iste aliquem se putat, quod custodit litigatorum turba limen obsessum. nunc ille qui intra iacet, felix fortunatusque est: & beati hominis iudicat ac potentis indicium, difficilem ianuam. nescit durissimum esse ostium carceris. Præsume animo, multa esse tibi patienda. Numquis se hieme algere miratur? numquis in mari nauseare, in via concuti? Fortis est animus, ad quæ præparatus venit. Minus

1. *Extremo)* nam vilissimi huic muneri destinabantur.

hono-

honorato loco positus, irasci cœpisti conuiuatori, vocatori, ipsi qui tibi præferebatur. Demens, quid interest, quam lecti premas partem? honestiorem te, aut turpiorem, potest facere puluinus? Non æquis quendam oculis vidisti, quia de ingenio tuo male locutus est. Recipis hanc legem? ergo te Ennius, quo non delectaris, odisset: & Hortensius simultates tibi indiceret: & Cicero, si derideres carmina eius, inimicus esset.

Cap. XXXVIII. Vis tu 1) æquo animo pati candidatus suffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis. nunquid maiorem quam Diogeni, philosopho Stoico? cui de ira cum maxime differenti, adolescens proteruus inspuit. tulit hoc ille leniter ac sapienter. Non quidem, inquit, irascor: sed dubito tamen, an irasci oporteat. Cato noster melius. cui cum caussam agenti, in frontem mediam quantum poterat attracta pingui saliua, inspuisset Lentulus, ille patrum nostrorum memoria factiosus & impotens, abstersit faciem, &, Affirmabo, inquit, omnibus, Lentule, falli eos, qui te negant os habere.

Cap. XXXIX. Contigit iam nobis, Nouate, bene componere animum, si aut non sentit iracundiam, aut superior est: videamus quomodo alienam iram leniamus. nec enim sani esse tantum volumus, sed sanare. Primam iram non audebimus oratione mulcere, surda est & amens: dabimus illi spatium. remedia in remissionibus 1) prosunt. nec oculos tumentes tentabimus, vim rigentem mouendo incitaturi, nec cetera vitia dum feruent. Initia morborum quies curat. Quantulum, inquis, prodest remedium tuum, si sua sponte desinentem iram placat? Primum, vt citius desinat,

1. *Vis tu*) idem est ac annon vis? vt multis exemplis probat Gronov.

1. *In remissionibus*) Sic Medici loquuntur: oppositum accessiones morborum.

efficit:

efficit: deinde custodiet, ne recidat: ipsum quoque impetum, quem non audet lenire, fallet. Remouebit omnia vltionis instrumenta. simulabit iram, vt tanquam adiutor, & doloris comes plus auctoritatis in consiliis habeat. moras nectet: & dum maiorem quærit pœnam, præsentem differet: omni arte requiem furori dabit. Si vehementior erit; aut pudorem illi cui non resistat, incutiet, aut metum. Si infirmior; sermones inferet, vel gratos, vel nouos, & cupiditate cognoscendi auocabit. Medicum aiunt, cum regis filiam curare deberet, nec sine ferro posset; dum tumentem mammam leuiter fouet, scalpellum spongia tectum induxisse. Repugnasset puella remedio palam admoto: eadem, quia non exspectauit, dolorem tulit.

CAP. XL. Quædam non nisi decepta sanantur. Alteri dices: Vide ne inimicis iracundia tua voluptati sit. Alteri: Vide ne magnitudo animi tui, creditumque apud plerosque robur, cadat. Indignor mehercule, & non inuenio dolendi modum: sed tempus exspectandum est. dabit pœnas. Serua istud in animo tuo, cum potueris, & pro mora reddes. Castigare vero irascentem, & vltro obirasci, incitare est. Varie aggredieris, blandeque: nisi forte tanta persona eris, vt possis iram comminuere: quemadmodum fecit diuus Augustus, cum cœnaret apud Vedium Pollionem. Fregerat vnus ex seruis eius cryſtallinum. rapi eum Vedius iussit, nec vulgari quidem periturum morte: murænis obiici iubebatur, quas ingentes in piscina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriæ caussa facere? sæuitia erat. Euasit e manibus puer, & confugit ad Cæsaris pedes: nihil aliud petiturus, quam vt aliter periret, nec esca fieret. Motus est nouitate crudelitatis Cæsar, & illum quidem mitti, crystallina autem omnia coram se frangi iussit, complerique piscinam. 1)

1. *Complerique piscinam)* terra sc. congesta, vt pisces in ea non amplius ali possent.

Fuit

Fuit Cæsari sic castigandus amicus: bene vsus est viribus suis. E conuiuio rapi homines imperas, & noui generis pœnis lancinari? si calix tuus fractus est, viscera hominis distrahentur? tantum tibi placebis, vt ibi aliquem duci iubeas, vbi Cæsar est?

Cap. XLI. Si cui tantum potentiæ est, vt iram ex superiori loco aggredi possit, male tractet, talem duntaxat, qualem modo retuli, feram, immanem, sanguinariam, quæ iam insanabilis est, nisi maius aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit præceptorum salutarium assidua meditatio, actusque rerum boni, & intenta mens ad vnius honesti cupiditatem. Conscientiæ satis fiat. nil in famam laboremus: sequatur vel mala, dum bene merentes. At vulgus animosa miratur, & audaces in honore sunt: placidi pro inertibus habentur. Primo forsitan aspectu: sed simul ac æqualitas vitæ fidem facit, non segnitiem illam animi esse, sed pacem, veneratur idem illos populus colitque. Nihil ergo habet in se vtile teter ille & hostilis affectus; at omnia e contrario, mala, ferrum, ignes: pudore calcato, cædibus inquinauit manus, membra liberorum dispersit. Nihil vacuum reliquit a scelere, non gloriæ memor, non infamiæ metuens, inemendabilis cum ex ira in odium occalluit.

Cap. XLII. Careamus hoc malo, purgemusque mentem, & exstirpemus radicitus ea vitia, quæ quamvis tenuia vndecumque exierint, renascentur: & iram non temperemus, sed ex toto remoueamus. Quod enim malæ rei temperamentum est? poterimus autem, adnitamur modo. Nec vlla res magis proderit, quam cogitatio mortalitatis, sibi quisque vt alteri dicat: Quid iuuat, tanquam in æternum genitos iras indicere, & breuissimam ætatem dissipare? quid iuuat, dies quos in voluptatem honestam impendere licet, in dolorem alicuius tormentumque transferre? Non

capiunt res istæ 1) iacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? quid certamina nobis arcessimus? quid imbecillitatis obliti, ingentia odia suscipimus, & ad frangendum fragiles consurgimus? Iam istas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis vetabit geri. iam par acerrimum media mors dirimet. Quid tumultuamur, & vitam seditiosi conturbamus? stat super caput fatum, & pereuntes dies imputat, 2) propiusque, ac propius accedit. Istud tempus, quod alienæ destinas morti, fortasse circa tuam est.

. CAP. XLIII. Quin potius vitam breuem colligis, placidamque & tibi & ceteris præstas? quin potius amabilem te, dum viuis, omnibus: desiderabilem, cum excesseris, reddis? Et quid illum, nimis ex alto 1) tecum agentem, detrahere cupis? quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem & contemptum, sed superioribus acidum ac molestum, exterrere viribus tuis tentas? Quid seruo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo irasceris? sustine paullum. venit ecce mors, quæ nos pares faciat. Ridere solemus inter matutina harenæ spectacula, tauri & vrsi pugnam inter se colligatorum: quos, cum alter alterum vexarit, 2) suus confector 3) exspectat. Idem facimus: aliquem nobiscum alligatum lacessimus: cum victo victorique finis, & quidem matutinus, 4) immineat. Quieti potius, pacatique, quantulumcumque superest, exigamus. nulli cadauer nostrum iaceat inuisum. Sæpe rixam conclamatum in vicino incendium soluit: & interventus feræ, latronem viatoremque diducit. Col-

1. *Res istæ*) i. e. humanæ.
2. *Pereuntes dies imputat*) quos perire nobis & excidere tristibus & prauis curis patimur, eos fatum colligit tamen, & in expensi tabulis ponit. *Lips.*
1. *Ex alto*) in fortuna & loco altiore. *Lips.*
2. *Vexarit*) i. e. ludicra pugna defatigarit.
3. *Suus confector*) bestiarius.
4. *Matutinus*) rectius f. matutus.

luctari

luctari cum minoribus malis non vacat, vbi metus maior apparuit. Quid nobis cum dimicatione & insidiis? numquid amplius isti cui irasceris, quam mortem optas? etiam te quiescente morietur. perdis operam: facere vis, quod futurum est. Nolo, inquis, vtique occidere, sed exsilio, sed ignominia, sed damno afficere. Magis ignosco ei, qui vulnus inimici, quam qui pusulam 5) concupiscit. hic enim non tantum mali animi est, sed pusilli. Siue de vltimis suppliciis cogitas, siue de leuioribus; quantulum est temporis, quo aut ille pœna sua torqueatur, aut tu malum gaudium ex aliena percipias? Iam ipsum spiritum exspuimus, interim dum trahimus. 6) Dum inter homines sumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo simus: detrimenta, iniurias, conuicia, vellicationes contemnamus, & magno animo breuia feramus incommoda. Dum respicimus, quod aiunt, versamusque nos, iam mortalitas aderit.

L. ANNAEI SENECAE
AD HELVIAM MATREM DE CONSOLATIONE
LIBER VNVS.

Argumentum & Ordo.

Scriptus hic libellus in exsilio, quod primo imperii Claudiani anno (Vrbis DCCXCIV.) *subiit, faciente impu-*

5. *Pusulam*) pusula apud Columellam est Erysipelas, siue sacer ignis, quem hodieque imprecari mos est. *Lips.*

6. *Iam ipsum spiritum exspuimus, interim dum trahimus*) h. e. nullum viuimus momentum, quo non aliquid vitæ perdamus. Alludit vero ad exspirationem quæ cum inspiratione semper coniuncta est. Lipsius ita distingui volebat: *Iam ipsum spiritum exspuimus. Interim dum trahimus, dum inter homines sumus, colamus &c.*

ra illa Messallina. Hæc omnium virorum mulier, adulterium Iuliæ Germanici filiæ obiecit: eique Senecam innexuit. Diximus in eius Vita. Iam ergo in Corsica relegatus, matrem solatur, & ostendit se casum hunc fortiter ferre, atque ipsam debere. Scripsit non statim initio exsilii (quod Præfatio dicit) sed extremo primo anno, aut initio sequentis: ac scripsit iam in aui & ingenii vigore ac robore, annos natus paullo plus quadraginta. Itaque scriptum ipsum tale est, animi & eloquentiæ plenum, numeris & structura compositum, atque etiam ordine præter cetera dispositum. Ausim dicere, palmam inter libellos poscit. Consolationis autem duo capita facit: Neque meo nomine dolere, neque tuo debes. Non Meo. nam nihil mihi mali est. quæ vulgus putat, Loci mutatio, Paupertas, Ignominia, Contemptus, *non sunt Mala: atque id ordine ostendit, ad Cap.* XIV. *Non etiam Tuo debes. nam duo sunt quæ adfligere te possint: vel, quod Præsidium aliquod in me amiseris, vel, quod Desiderium mei ferre non possis. Prius in te non cadit, qua ambitiosa non es, nec gratiam aut potentiam filiorum vnquam ostentasti. Non debet item alterum: quia supra sexum tuum fortis semper fuisti. Multa mala tolerasti, hoc etiam fer. Confer te ad Sapientiæ studia, quæ iuuabunt: verte ad fratres meos, & ex his & me nepotes: non es deserta. Officia & oblectamenta isti dabunt. Verte etiam ad sororem tuam, quæ solatium erit, & exemplum. Atque in eius laudibus libelli finis.*

Carmina hic visum præscribere; quæ Senecæ tribuuntur, & certe exsilium eius tangunt. Siue ab ipso igitur, siue de ipso scripta, ad argumentum & lucem libelli spectant.

L. ANNAEI SENECAE
Epigrammata super exsilio.

AD CORSICAM.

I. Corsica Phocaico tellus habitata colono,
Corsica, quæ Graio nomine Cyrnus eras;

Corsica Sardinia breuior, porrectior Ilua:
Corsica piscosis peruia fluminibus;
Corsica terribilis, cum primum incanduit æstas:
Sæuior, ostendit cum ferus ora Canis:
Parce relegatis, hoc est, iam parce sepultis.
Viuorum cineri sit tua terra leuis.

II. DE EADEM.

Barbara præruptis inclusa est Corsica saxis:
Horrida, desertis vndique vasta locis.
Non poma Autumnus, segetes non educat Æstas:
Canaque Palladio munere Bruma caret:
Vmbrarum nullo Ver est lætabile fœtu,
Nullaque in infausto nascitur herba solo:
Non panis, non haustus aquæ, non vltimus ignis:
Hic sola hæc duo sunt, exsul, & exsilium.

III. QVERELA.

Occisi iugulum quisquis scrutaris amici,
Tu miserum necdum me satis esse putas.
Desere confossum. victori vulnus iniquo
Mortiferum impressit mortua sæpe manus.

IV. ITEM.

Quisquis es, & nomen dicam? dolor omnia cogit,
Qui nostrum cinerem nunc, inimice, premis:
Et non contentus tantis, subitisque ruinis,
Stringis in exstinctum tela cruenta caput.
Crede mihi, vires aliquas Natura sepulchris
Attribuit: tumulos vindicat vmbra suos.
Ipsos crede Deos hoc nunc tibi dicere, Liuor,
Hoc tibi nunc Manes dicere crede meos:
Res est sacra, miser. Noli mea tangere fata.
Sacrilegæ bustis abstinuere manus.

V. ITEM.

Carmina mortifero tua sunt suffusa veneno,
Et sunt carminibus pectora nigra magis.
Nemo tuos fugiat, non vir, non femina, dentes,
Haud puer, haud ætas vndique tuta senis.

Vtque furens totas inmittit ſaxa per vrbes:
  In populum ſic tu verba maligna iacis.
Sed ſolet inſanos populus compeſcere ſanus:
  Et repetunt motum ſaxa remiſſa caput.
In te nunc ſtringit nullus non carmina vates,
  Inque tuam rabiem publica Muſa furit.
Dum ſua compoſitus nondum bene concutit arma
  Miles, & e noſtra lancea torta manu:
Bellus homo, & valide capitalia crimina ludis:
  Deque tuis manant atra venena iocis.
Sed tu perque iocum dicis vinumque, quid ad rem,
  Si plorem? riſus ſi tuus iſta facit?
Quare tolle iocos, non eſt iocos eſſe malignum.
  Nunquam ſunt grati, qui nocuere ſales.

VI. AD AMICVM.

Criſpe, meæ vires, laſſarumque ancora rerum:
  Criſpe vel antiquo conſpiciende foro:
Criſpe potens nunquam, niſi cum prodeſſe volebas:
  Naufragio littus, tutaque terra meo.
Solus honor nobis, arx & tutiſſima nobis:
  Et nunc afflicto ſola quies animo.
Criſpe: fides dulcis: placidique acerrima virtus:
  Cuius Cecropio pectora melle madent.
Maxima facundo vel auo, vel gloria patri;
  Quo ſolo careat, ſi quis in exſilio eſt.
At mea Cyrnææ ſaxis telluris adhærens
  Mens tecum eſt, nulla quæ cohibetur humo.

VII. DE QVALITATE TEMPORIS.

Omnia tempus edax depaſcitur, omnia carpit,
  Omnia ſede mouet, nil ſinit eſſe diu.
Flumina deficiunt, profugum mare littora ſiccat,
  Subſidunt montes, & iuga celſa ruunt.
Quid tam parua loquor? moles pulcherrima cæli
  Ardebit flammis tota repente ſuis.
Omnia mors poſcit. Lex eſt, non pœna, perire.
  Hic aliquo mundus tempore nullus erit.

VIII. VO-

VIII. VOTVM.

Sic mihi sit frater, maiorque, minorque, superstes,
Et de me doleant nil, nisi morte mea.
Sic illos vincam, sic vincar rursus amando:
Mutuus inter nos sic bene certet amor.
Sic dulci Marcus qui nunc sermone fritinnit,
Facundo patruos prouocet ore duos.

Hæc in schidis Pythœanis palam Senecæ adscribuntur: est & aliud, quod ob argumenti similitudinem viri docti pariter adsignant.

IX. AD CORDVBAM.

Corduba solue comas, & tristes indue vultus:
Inlacrimans cineri munera mitte meo.
Nunc longinqua tuum deplora, Corduba vatem:
Corduba non alio tempore mœsta magis.
Tempore non alio, quo versis viribus Orbis,
Incubuit belli tota ruina tibi.
Cum geminis oppressa malis vtrimque peribas:
Et tibi Pompeius, Cæsar & hostis erat.
Tempore non alio, quo ter tibi funera centum
Heu nox vna dedit, quæ tibi summa fuit.
Non, Lusitanus quateret cum mœnia latro,
Figeret & portas lancea torta tuas.
Ille tuus quondam magnus, tua gloria, ciuis
Infigat scopulo. Corduba solue comas,
Et gratare tibi, quod te Natura supremo
Alluit Oceano: tardius ista doles.

CAPVT I.

SÆpe iam, mater optima, impetum cepi consolandi te, sæpe continui. Vt auderem, multa me impellebant. primum, videbar depositurus omnia incommoda, cum lacrimas tuas, etiamsi supprimere non potuissem, interim certe abstersissem. deinde, plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, si prior ipse consurre-

ſurrexiſſem. præterea timebam, ne a me non victa fortuna aliquem meorum vinceret. Itaque vtcunque conabar, manu ſuper plagam meam impoſita, ad obliganda vulnera veſtra reptare. Hoc propoſitum meum, erant rurſus quæ retardarent. Dolori tuo, dum recens ſæuiret, ſciebam occurrendum non eſſe, ne illum ipſa ſolatia irritarent, & accenderent. nam in morbis quoque nihil eſt perniciofius, quam immatura medicina. Exſpectabam itaque dum ipſe vires ſuas frangeret, & ad ſuſtinenda remedia mora mitigatus, tangi ſe ac tractari pateretur. Præterea, cum omnia clariſſimorum ingeniorum monumenta, ad compeſcendos moderandosque luctus compoſita euoluerem, non inueniebam exemplum eius qui conſolatus ſuos eſſet, cum ipſe ab illis comploraretur. Ita in re noua hæſitabam, verebarque, ne hæc non conſolatio, ſed exulceratio eſſet. Quid quod nouis verbis, nec ex vulgari & quotidiana ſumptis allocutione, opus erat homini ad conſolandos ſuos ex ipſo rogo caput alleuanti? Omnis autem magnitudo doloris modum excedentis neceſſe eſt dilectum verborum eripiat, cum ſæpe vocem quoque ipſam intercludat. Vtcunque, connitar, non fiducia ingenii, ſed quia poſſum inſtar efficaciſſimæ conſolationis eſſe, conſolator. Cui nihil negares, huic hoc vtique te non eſſe negaturam (licet omnis mœror contumax ſit), ſpero, vt deſiderio tuo velis a me modum ſtatui.

Cap. II. Vide quantum de indulgentia tua promiſerim mihi: potentiorem me futurum apud te non dubito, quam dolorem tuum: quo nihil eſt apud miſeros potentius. Itaque ne ſtatim cum eo concurram, adero 1) prius illi, & quibus excitetur, ingeram: omnia proferam, & reſcindam quæ iam obducta ſunt. Dicet aliquis: Quod hoc genus eſt conſolandi, oblite-

1. *Adero)* a partibus eius ſtabo, ipſius cauſſam agam.

rata

rata mala reuocare, & animum in omnium ærumnarum suarum conspectu collocare, vix vnius patientem? Sed is cogitet, quæcumque vsque eo perniciosa sunt, vt contra remedium conualuerint, plerumque contrariis curari. Omnes itaque luctus illi suos, omnia lugubria admouebo. hoc erit non molli via mederi, sed vrere ac secare. Quid consequar? vt pudeat animum, tot miseriarum victorem, ægre ferre vnum vulnus, in corpore tam cicatricoso. Fleant itaque diutius, & gemant, quorum delicatas mentes eneruauit longa felicitas, & ad leuissimarum iniuriarum motus collabantur: at quorum omnes anni per calamitates transierunt, grauissima quoque forti & immobili constantia perferant. Vnum habet assidua infelicitas bonum, quod quos sæpe vexat, nouissime indurat. Nullam tibi fortuna vacationem dedit a grauissimis luctibus: ne natalem quidem tuum excepit. Amisisti matrem statim nata, imo dum nascereris: & ad vitam quodammodo exposita es. 2) Creuisti sub nouerca: quam tu quidem omni obsequio, & pietate, quanta vel in filia conspici potest, matrem fieri coegisti: nulli tamen non magno constitit & bona nouerca. Auunculum indulgentissimum, optimum ac fortissimum virum, cum aduentum eius exspectares, amisisti. Et ne sæuitiam suam fortuna leuiorem diducendo 3) faceret, intra tricesimum diem, carissimum virum tuum, ex quo mater trium liberorum eras, extulisti. Lugenti tibi luctus nuntiatus est, omnibus quidem absentibus liberis: quasi de industria in id tempus coniectis malis tuis, vt nihil esset vbi se dolor tuus reclinaret. Transeo tot pericula, tot metus, quos sine interuallo in te incursantes pertulisti: modo in eundem sinum, ex quo

2. *Exposita es*) quasi deserta a parente & ab abeunte relicta, quod fieri solet expositis.

3. *Diducendo*) i. e. distrahendo casus grauiores, & spatium et moram inter illos concedendo.

tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti. Intra vicesimum diem, quam filium meum in manibus & in osculis tuis mortuum funeraueras, raptum me audisti. hoc adhuc defuerat tibi, lugere viuos.

Cap. III. Grauissimum est ex omnibus, quæ vnquam in corpus tuum descenderunt, recens vulnus: fateor. non summam cutem rupit; pectus, & viscera ipsa diuisit. Sed quemadmodum triones leuiter saucii tamen vociferantur, & manus medicorum magis, quam ferrum horrent: at veterani, quamuis confossi, patienter ac sine gemitu, velut aliena corpora, exsecari patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationes quidem & vlulatus, & alia per quæ fere muliebris dolor tumultuatur, amoue. perdidisti 1) enim tot mala, si nondum misera esse didicisti. Ecquid videor tecum timide egisse? nil tibi subduxi ex malis tuis, sed omnia coaceruata ante te posui. Magno id animo feci: constitui enim vincere dolorem tuum, non circumscribere. 2)

Cap. IV. Vincam autem, puto. primum si ostendero nihil me pati, propter quod possim dici miser, nedum propter quod miseros etiam, quos contingo, faciam: deinde si ad te transiero, & probauero, ne tuam quidem grauem esse fortunam, quæ tota ex mea pendet. Hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire gestit, nihil mali esse mihi: si potero, ipsas res quibus me putas premi, non esse intolerabiles, faciam manifestum. Sin id credi non potuerit: at ego mihi ipse magis placebo, quod inter eas res beatus ero, quæ miseros solent facere. Non est quod de me aliis credas: ipse tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non esse miserum. Adiiciam, quo securior sis, nec fieri quidem posse miserum.

1. *Perdidisti*) incassum & sine vtilitate tolerasti.
2. *Circumscribere.*) per actus & ambages fallere.

CAP. V. Bona conditione conditi sumus, si eam non deseruerimus. Id egit rerum natura, vt ad bene viuendum non magno apparatu opus esset: vnusquisque facere se beatum potest. Leue momentum in aduenticiis rebus est, & quod in neutram partem magnas vires habeat: nec secunda sapientem euehunt, nec aduersa demittunt. Laborauit enim semper, vt in se plurimum poneret, intra se omne gaudium peteret. Quid ergo? sapientem me esse dico? minime. nam id quidem si profiteri possem, non tantum negarem miserum me esse, sed omnium fortunatissimum, & in vicinium Deo perductum prædicarem. Nunc, quod satis est ad omnes miserias leniendas, sapientibus viris me dedi; & nondum in auxilium mei validus, in aliena castra confugi, eorum scilicet, qui facile se & sua tuentur. Illi me iusserunt stare assidue, velut in præsidio positum, & omnes conatus fortunæ, & omnes impetus prospicere multo ante quam incurrant. Illis grauis est, quibus est repentina: facile eam sustinet, qui semper exspectat. Nam & hostium aduentus eos prosternit, quos inopinate occupauit: at qui futuro se bello ante bellum parauerunt, compositi & aptati; primum, qui tumultuosissimus est, ictum facile excipiunt. Nunquam ego fortunæ credidi, etiamsi videretur pacem agere: omnia illa, quæ in me indulgentissime conferebat, pecuniam, honores, gloriam, eo loco posui, vnde posset ea sine motu meo repetere. Interuallum inter me & illa magnum habui. itaque abstulit illa, non auulsit. Neminem aduersa fortuna comminuit, nisi quem secunda decepit. Illi qui munera eius velut sua & perpetua amauerunt, qui se propter illa suspici voluerunt, iacent & mœrent cum vanos & pueriles animos, omnis solidæ voluptatis ignaros, falsa & mobilia oblectamenta destituunt. At ille qui se lætis rebus non inflauit, nec mutatis contrahit; aduersus vtrumque statum inuictum animum tenet

tenet, exploratæ iam firmitatis. nam in ipsa felicitate, quid contra infelicitatem valeret, expertus est. Itaque ego in illis quæ omnes optant, existimaui semper, nihil veri boni inesse: quin inania, & specioso ac decepturo fuco circumlita inueni, intra nihil habentia fronti suæ simile. Nam in illis quæ mala vocantur, nihil tam terribile ac durum inuenio, quam opinio vulgi minabatur. verbum quidem ipsum, persuasione quadam & consensu, iam asperius ad aures venit, & audientes tanquam triste, & exsecrabile ferit: ita enim populus iussit: sed populi scita ex magna parte sapientes abrogant.

Cap. VI. Remoto igitur iudicio plurium, quos prima rerum facies, vtcunque credita est, 1) aufert, videamus quid sit exsilium: nempe, loci commutatio est. Angustare ne videamur vim eius, & quicquid pessimum in se habet, subtrahere: hanc commutationem loci sequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Aduersus ista postea confligam: interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipsa loci commutatio. Carere patria, intolerabile est. Aspice agedum hanc frequentiam, cui vix vrbis immensæ tecta sufficiunt. maxima pars illius turbæ patria caret: ex municipiis & coloniis suis, ex toto denique orbe terrarum confluxerunt. Alios adducit ambitio, alios necessitas officii publici, alios imposita legatio, alios luxuria, opulentum & opportunum vitiis locum quærens: alios liberalium studiorum cupiditas, alios spectacula: quosdam traxit amicitia, quosdam industria, latam ostendendæ virtuti nacta materiam: quidam vænalem formam attulerunt quidam vænalem eloquentiam. Nullum non hominum genus concurrit in vrbem, & virtutibus & vitiis magna pretia ponentem. Iube omnes istos ad nomen citari,

1. *Vtcunque credita est*) i. e. fide simplici, sine examine.

&, Vn-

&, Vnde domo quisque ſit, quære: videbis maiorem partem eſſe, quæ relictis ſedibus ſuis, venerit in maximam quidem ac pulcherrimam vrbem, non tamen ſuam. Deinde ab hac ciuitate diſcede, quæ velut communis patria poteſt dici; omnes vrbes circumi. nulla non magnam partem peregrinæ multitudinis habet Nunc tranſi ab iis quarum amœna poſitio, & opportunitas regionis plures allicit: deſerta loca, & aſperrimas inſulas, Sciathum & Seriphum, Gyarum, & Coſuram pete. nullum inuenies exſilium, 1) in quo non aliquis animi cauſſa 2) moretur. Quid tam nudum inueniri poteſt, quid tam abruptum vndique, quam hoc ſaxum? 3) quid ad copias reſpicienti ieiunius? quid ad homines immanſuetius? quid ad ipſum loci ſitum horribilius? quid ad cœli naturam intemperatius? plures tamen hic peregrini, quam ciues conſiſtunt. Vsque eo ergo commutatio ipſa locorum grauis non eſt, vt hic quoque locus a patria quosdam abduxerit. Inuenio qui dicant ineſſe naturalem quandam animis irritationem cummutandi ſedes, & transferendi domicilia. Mobilis enim & inquieta mens homini data eſt: nunquam ſe tenet; ſpargitur, & cogitationes ſuas in omnia nota atque ignota dimittit, vaga, & quietis impatiens, & nouitate rerum lætiſſima. Quod non miraberis, ſi primam eius originem adſpexeris. Non ex terreno & graui concreta corpore: ex illo cæleſti ſpiritu deſcendit. cæleſtium autem natura ſemper in motu eſt: fugit, & velociſſimo curſu agitur. Adſpice ſidera mundum illuſtrantia; nullum eorum perſtat. labitur aſſidue, & locum ex loco mutat: quamuis cum vniuerſo vertatur, in contrarium nihilominus ipſi mundo refertur: per omnes ſignorum

1. *Exſilium*) hic locum exſulibus deſtinatum notat.
2. *Animi cauſſa*) voluptatis cauſſa, neminis iuſſu coactus.
3. *Saxum*) Corſica, quia rupibus inacceſſa, vt habet Strabo. Hinc ſupra in Epigr. *Barbara præruptis incluſa eſt vndique Saxis.* *Lipſ.*

partes

partes discurrit; perpetua eius agitatio, & aliunde alio commigratio est. Omnia voluuntur semper, in transitu sunt, & vt lex & naturæ necessitas ordinauit, aliunde alio deferuntur. Cum per certa annorum spatia orbes suos explicuerint, iterum ibunt per quæ venerant. I nunc, & animum humanum, ex iisdem quibus diuina constant compositum seminibus, moleste ferre puta transitum ac migrationem: cum Dei natura, assidua & citatissima commutatione, vel delectet se, vel conseruet. A cœlestibus, agedum, te ad humana conuerte, videbis gentes, populosque mutasse sedem. Quid sibi volunt in mediis Barbarorum regionibus Græcæ vrbes? quid inter Indos Persasque Macedonicus sermo? Scythia, & totus ille ferarum indomitarumque gentium tractus, ciuitates Achaiæ Ponticis impositas littoribus ostentat. Non perpetuæ hiemis sæuitia, non hominum ingenia, ad similitudinem cæli sui horrentia transferentibus domus suas obstiterunt. Atheniensis in Asia turba est: Miletus LXXV. vrbium populum in diuersa effudit: totum Italiæ latus, quod infero mari alluitur, maior Græcia fuit. Tuscos Asia sibi vindicat: Tyrii Africam incolunt: Hispaniam Pœni: Græci se in Galliam immiserunt, in Græciam Galli: Pyrenæus Germanorum transitus non inhibuit: per inuia, per incognita versauit se humana leuitas. Liberos, coniugesque, & graues senio parentes traxerunt. Alii longo errore iactati, non iudicio elegerunt locum sed lassitudine proximum occupauerunt: alii armis sibi ius in aliena terra fecerunt; quasdam gentes, cum ignota peterent, mare hausit, quædam ibi consederunt, vbi illas rerum inopia deposuit. Nec omnibus eadem caussa relinquendi quærendique patriam fuit. Alios excidia vrbium suarum, hostilibus armis elapsos, in aliena, spoliatos suis, expulerunt: alios domestica seditio submouit: alios nimia superfluentis populi frequentia, ad exonerandas vires, emisit: alios pesti-

pestilentia, aut frequens terrarum hiatus, aut aliqua intoleranda infelicis soli vitia eiecerunt: quosdam fertilis oræ, & in maius laudatæ, fama corrupit: alios alia caussa exciuit domibus suis. Illud itaque est manifestum, nihil eodem loco mansisse, quo genitum est. assiduus humani generis discursus est. quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Noua vrbium fundamenta iaciuntur: noua gentium nomina, extinctis prioribus, aut in accessionem validioris conversis, oriuntur. Omnes autem istæ populorum transportationes, quid aliud, quam publica exsilia sunt.

CAP. VII. Quid tam longo te circuitu traho? quid interest enumerare Antenorem Patavii conditorem, & Euandrum in ripa Tiberis regna Arcadum collocantem? quid Diomedem, aliosque quos Troianum bellum, victos simul victoresque, per alienas terras dissipauit? Romanum imperium nempe auctorem exsulem respicit: quem profugum, capta patria, exiguas reliquias trahentem, necessitas & victoris metus, longinqua quærentem, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes provincias misit? vbicunque vicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum libentes nomina dabant, & relictis aris suis trans maria sequebatur colonus senex.

CAP. VIII. Res quidem non desiderat plurium enumerationem: vnum tamen adiiciam, quod in oculos se ingerit. Hæc ipsa insula sæpe iam cultores mutauit. Vt antiquiora quæ vetustas obduxit, transeam, Phocide relicta, Graii qui nunc Massiliam colunt, prius in hac insula consederunt. Ex qua quid eos fugauerit, incertum est: vtrum cæli grauitas, an præpotentis Italiæ conspectus, an natura importuosi maris. nam in caussa non fuisse feritatem accolarum, eo apparet, quod maxime tunc trucibus & inconditis Galliæ populis se interposuerunt. Transierunt deinde

Ligu-

Ligures in eam, transierunt & Hispani, quod ex similitudine ritus apparet. eadem enim tegumenta capitum, idemque genus calceamenti, quod Cantabris est, & verba quædam nam totus sermo, conuersatione Græcorum Ligurumque, a patria desciuit. Deductæ deinde sunt duæ ciuium Romanorum coloniæ: altera a Mario, altera a Sylla. Toties huius aridi & spinosi saxi mutatus est populus. Vix denique inuenies vllam terram, quam etiam nunc indigenæ colant. permixta omnia & insiticia sunt: alius alii successit. Hic concupiuit, quod alii fastidio fuit: ille vnde expulerat, eiectus est. Ita fato placuit, nullius rei eodem semper loco stare fortunam. Aduersus ipsam mutationem locorum, detractis ceteris incommodis quæ exsilio adhærent, satis hoc remedii putat Varro, doctissimus Romanorum, quod quocumque venimus, eadem rerum natura vtendum est. M. Brutus satis hoc putat, quod licet in exsilium euntibus virtutes suas ferre secum. Hæc etiam si quis singula parum iudicat efficacia ad consolandum exsulem, vtraque in vnum collata fatebitur plurimum posse. Quantulum enim est, quod perdidimus? duo quæ pulcherrima sunt, quocumque nos mouerimus, sequentur: natura communis, & propria virtus. Id actum est, mihi crede, ab illo, quisquis formator vniuersi fuit, siue ille Deus est potens omnium, siue incorporalis ratio 1) ingentium operum artifex, siue diuinus spiritus, 2) per omnia maxima minima, æquali intentione diffusus, siue fatum & immutabilis caussarum inter se cohærentium series: id, inquam, actum est, vt in alienum arbitrium, nisi vilissima quæque, non caderent. Quidquid optimum homini est, id extra humanam potentiam iacet: nec dari, nec eripi potest. Mundus hic,

1. *Incorporalis ratio*) ratio Dei, quæ incorporalis dicitur, quod ipsum Deum animal esse & corporeum crederent Stoici. *Lips.*
2. *Diuinus Spiritus*) virtus quædam plastica.

quo-

quo nihil neque maius, neque ornatius, rerum Natura genuit: animus contemplator, admiratorque mundi, pars eius magnificentissima, propria nobis & perpetua, tamdiu nobiscum mansura, quamdiu ipsi manebimus. Alacres itaque & erecti, quocunque res tulerit, intrepido gradu properemus.

CAP. IX. Emetiamur quascunque terras, nullam inuenire intra mundum est alienam nobis. vndecunque ex æquo ad cælum erigitur acies: 1) paribus intervallis omnia diuina ab omnibus humanis distant. Proinde dum oculi mei ab illo spectaculo, cuius insatiabiles sunt, non abducantur, dum mihi lunam solemque intueri liceat, dum ceteris inhærere sideribus, dum ortus eorum, occasus, interuallaque, & causas inuestigare velocius meandi, vel tardius, spectare tot per noctem stellas micantes, & alias immobiles, alias non in magnum spatium exeuntes, sed intra suum se circumagentes vestigium, quasdam subito erumpentes, quasdam igne fuso perstringentes aciem, quasi decidant, vel longo tractu cum luce multa præteruolantes; dum cum his sim, & cælestibus, qua homini fas est, immiscear; dum animum, ad cognatarum rerum conspectum tendentem, in sublimi semper habeam: quantum refert mea, quid calcem? At non est hæc terra frugiferarum aut lætarum arborum ferax: non magnis & nauigabilibus fluminum alueis irrigatur: nihil gignit, quod aliæ gentes petant, vix ad tutelam incolentium fertilis: non pretiosus hic lapis cæditur, non auri argentique venæ eruuntur. Angustus animus est, quem terrena delectant. ad illa abducendus est, quæ vbique æque apparent, vbique æque splendent: & hoc cogitandum est, ista veris bonis per falsa & praue credita 2) obstare. Quo longiores porticus expedierint, quo

1. *Acies*) sc. oculorum.
2. *Per falsa & praue credita*) dum δόξαις h. e. opinionem de illis falsam arripimus.

altius turres sustulerint, quo latius vicos porrexerint, quo depressius æstiuos specus foderint, quo maiori mole fastigia cœnationum subnexerint: hoc plus erit, quod illis cælum abscondat. In eam te regionem casus eiecit, in qua latissimum receptaculum casa est. Næ tu pusilli animi es, & sordide se consolantis, si ideo id fortiter pateris, quia Romuli casam nosti. Dic illud potius: Istud humile tugurium nempe virtutes recipit, iam omnibus templis formosius erit, cum illic iustitia conspecta fuerit, cum continentia, cum prudentia, pietas, omnium officiorum recte dispensandorum ratio, humanorum diuinorumque scientia. Nullus angustus est locus qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exilium graue est, in quo licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro, quem de Virtute composuit, ait, se vidisse Marcellum Mitylenis exsulantem, &, quantum modo natura hominis pateretur, beatissime viuentem, neque vnquam bonarum artium cupidiorem quam illo tempore. Itaque adiicit, visum sibi se magis in exsilium ire, qui sine illo rediturus esset, quam illum in exsilio relinqui. O fortunatiorem Marcellum, eo tempore, quo exsilium suum Bruto approbauit, quam quo reipublicæ consulatum! Quantus vir ille fuit, qui effecit, vt aliquis exsul sibi videretur, quod ab exsule recederet? qui in admirationem sui abduxit hominem, etiam Catoni suo mirandum? Idem Brutus ait, C. Cæsarem Mitylenas præteruectum, quia non sustineret videre deformatum virum. Illi quidem reditum impetrauit Senatus, publicis precibus, tam solicitus ac mœstus, vt omnes illo die Bruti habere animum viderentur, & non pro Marcello, sed pro se deprecari, ne exsules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo consecutus est, quo die illum exsulem Brutus relinquere non potuit, Cæsar videre. Contigit enim illi testimonium vtriusque. Brutus sine Marcello reuerti se doluit: Cæsar erubuit.

Num

Num dubitas, quin ille tantus vir, sic ad tolerandum æquo animo exsilium se ipse adhortatus sit? Quod patria cares, non est miserum. Ita te disciplinis imbuisti, vt scires omnem locum sapienti viro patriam esse. Quid puorro? hic qui te expulit, non ipse per annos decem continuos patria caruit? propagandi sine dubio imperii caussa: sed nempe caruit. nunc ecce trahit illum ad se Africa resurgentis belli minis plena, trahit Hispania, quæ fractas & afflictas partes refouet, trahit Ægyptus infida, totus denique orbis, qui ad occasionem concussi imperii intentus est. Cui primum rei occurret? cui parti se opponet? Aget illum per omnes terras victoria sua. Illum suspiciant & colant gentes: tu viue Bruto miratore contentus. Bene ergo exsilium tulit Marcellus: nec quicquam in animo eius mutauit loci mutatio, quamuis eam paupertas sequeretur. in qua nihil mali esse, quisquis modo nondum peruenit in insaniam omnia subuertentis auaritiæ, atque luxuriæ, intelligit. Quantulum est enim, quod in tutelam homini necessarium sit? & cui deesse hoc potest, vllam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem pertinet, intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse. corporis exigua desideria sunt: frigus submouere vult, alimentis famem ac sitim extinguere: quicquid extra concupiscitur, vitiis, non vsibus laboratur. Non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium ventrem onerare, nec conchylia vltimi maris ex ignoto littore eruere. Dii istos deæque perdant, quorum luxuria tam inuidiosi imperii 3) fines transcendit. Vltra Phasim capi volunt, quod ambitiosam popinam instruat: nec piget a Parthis, a quibus nondum pœnas repetiimus, aues petere. Vndique conuehunt omnia nota fastidienti gulæ. Quod dissolutus deliciis stomachus vix admittat, ab vltimo

3. *Tam inuidiosi imperii*) intelligit Imperium Romanum.

 porta-

portatur Oceano. Vomunt vt edant, edunt vt vomant: & epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? si quis concupiscit, illi paupertas etiam prodest. Inuitus enim sanatur: & si remedia ne coactus quidem recipit, interim certe dum non potest, nolenti similis est. C. Cæsar, quem mihi videtur rerum natura edidisse, vt ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent, centies sestertio cœnauit vno die: & in hoc omnium adiutus ingenio, vix tamen inuenit, quomodo trium prouinciarum tributum vna cœna fieret. O miserabiles, quorum palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur! pretiosos autem, non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo, sed raritas, & difficultas parandi facit. Alioquin si ad sanam illis mentem placeat reuerti, quid opus est tot artibus ventri seruientibus? quid mercaturis? quid vastatione siluarum? quid profundi perscrutatione? passim iacent alimenta, quæ rerum natura omnibus locis deposuit. sed hæc velut cæci transeunt, & omnes regiones peruagantur, maria traiiciunt, & cum famem exiguo possint sedare, magno irritant.

Cap. X. Libet dicere: Quid deducitis naues? quid manus & aduersus feras & aduersus homines armatis? quid tanto tumultu discurritis? quid opes opibus aggeritis? non vultis cogitare, quam parua vobis corpora sint? Nonne furor & vltimus mentium error est, cum tam exiguum capias, cupere multum? Licet itaque augeatis census, promoueatis fines: nunquam tamen corpora vestra laxabitis. Cum bene cesserit negotiatio, multum militia retulerit, cum indagati vndique cibi coierint, non habebitis vbi istos apparatus vestros collocetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet maiores nostri, quorum virtus etiam nunc vitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum: quibus terra cubile erat: quorum tecta non-

dum

dum auro fulgebant: quorum templa nondum gemmis nitebant. Itaque tunc per fictiles deos religiose iurabatur: qui illos inuocauerant, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant. 1) Scilicet minus beate viuebat dictator noster, 2) qui Samnitum legatos audit, cum vilissimum cibum in foco ipse manu sua versaret, illa, qua iam sæpe hostem percusserat, lauream que in Capitolini Iouis gremio reposuerat, quam Apicius 3) nostra memoria vixit! qui in ea vrbe, ex qua aliquando philosophi, velut corruptores iuuentutis, abire iussi sunt, scientiam popinæ professus, disciplina sua sæculum infecit: cuius exitum nosse, operæ pretium est. Cum sestertium millies 4) in culinam congessisset, cum tot congiaria Principum, & ingens Capitolii vectigal singulis comessationibus exsorpsisset; ære alieno oppressus, rationes suas tunc primum coactus inspexit. superfuturum sibi sestertium centies computauit: & velut in vltima fame victurus, si in sestertio centies vixisset, veneno vitam finiuit. Quanta luxuria erat, cui sestertium centies egestas fuit? I nunc, & puta pecuniæ modum ad rem pertinere, non animi.

CAP. XI. Sestertium centies aliquis extimuit: & quod alii voto petunt, veneno fugit. illi vero tam prauæ mentis homini vltima potio saluberrima fuit. Tunc venena edebat, bibebatque, cum immensis epulis non delectaretur tantum, sed gloriaretur, cum vitia sua ostentaret, cum ciuitatem in luxuriam suam conuerteret, cum iuuentutem ad imitationem sui solicitaret, etiam sine malis exemplis, per se docilem.

1. *Ad hostem morituri redibant*) vt Regulus, ad Carthaginenses ob iuramenti fidem rediens, mortem licet se manere nosset.

2. *Dictator noster*) M. Curius. vid. Florum & Liuium.

3. *Apicius*) tres fuere hoc nomine celebres gulones, iste Augusti ætate vixit. *Lips.*

4. *H S. millies*) nostro more & sermone *duos milliones & semis*. Id.

Hæc accidunt diuitias non ad rationem reuocantibus, cuius certi sunt fines: sed ad vitiosam consuetudinem, cuius immensum & incomprehensibile arbitrium est. Cupiditati nihil satis est: naturæ satis est etiam parum. Nullum ergo paupertas exsulis incommodum habet: nullum enim tam inops exsilium est, quod non alendo homini abunde fertile sit. At vestem, an domum desideraturus est exsul? Si hæc quoque ad vsum tantum desiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen. æque enim exiguo tegitur corpus, quam alitur. nihil homini natura, quod necessarium faciebat, fecit operosum. Si desiderat saturatam multo conchylio purpuram, intextam auro, variisque coloribus distinctam & artibus; non fortunæ iste vitio, sed suo pauper est. etiam si illi, quidquid amisit, restitueris, nihil ages. plus enim restituto deerit ex eo quod cupit; quam exsuli ex eo quod habuit. Si desiderat aureis fulgentem vasis supellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum insania pretiosum, & seruorum turbam quæ quamuis magnam domum angustet, iumentorum corpora differta & coacta pinguescere, & nationum omnium lapides; ista congerantur licet, nunquam explebunt inexplebilem animum. non magis, quam vllus sufficiet humor ad satiandum eum, cuius desiderium non ex inopia, sed ex æstu ardentium viscerum oritur. non enim sitis illa, sed morbus est. Nec hoc in pecunia tantum, aut alimentis euenit: eadem natura est in omni desiderio, quod non ex inopia, sed ex vitio nascitur. quicquid illi congesseris; non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continebit itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet: qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus quoque paupertas sequetur. Necessariis rebus & exsilia sufficiunt: superuacuis nec regna. Animus est qui diuites facit. hic in exsilia sequitur, & in solitudinibus asperrimis, cum quantum

ſatis eſt ſuſtinendo corpori, inuenit, ipſe bonis ſuis abundat & fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet, non magis, quam ad deos immortales omnia iſta, quæ imperita ingenia, & nimis corporibus ſuis addicta, ſuſpiciunt. Lapides, aurum & argentum, & magni læuatique menſarum orbes, terrena ſunt pondera: quæ non poteſt amare ſincerus animus, ac naturæ ſuæ memor; leuis ipſe, & exſertus, & quandoque emiſſus fuerit, ad ſumma emicaturus. interim, quantum per moras membrorum, & hanc circumfuſam grauem ſarcinam licet, celeri & volucri cogitatione diuina perluſtrat. Ideoque nec exſulare vnquam poteſt liber, & diis cognatus, & omni mundo omnique æuo par. Nam cogitatio eius circa omne cœlum, & in omne præteritum futurumque tempus immittitur. Corpuſculum hoc, cuſtodia & vinculum animi, huc atque illuc iactatur: in hoc ſupplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. animus quidem ipſe ſacer & æternus eſt, & cui non poſſunt iniici manus.

CAP. XII. Nec me putes ad eleuanda incommoda paupertatis, quam nemo grauem ſentit niſi qui putat, vti tantum præceptis ſapientum. Primum aſpice, quanto maior pars ſit pauperum, quos nihilo notabis triſtiores ſolicitioresque diuitibus: imo neſcio an eo lætiores ſint, quo animus eorum in pauciora diſtringitur. Tranſeamus a pauperibus: veniamus ad locupletes. quam multa ſunt tempora, quibus pauperibus ſimiles ſunt? Circumciſæ ſunt peregrinantium ſarcinæ: & quotiescunque feſtinationem neceſſitas itineris exigit, comitum turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum ſuarum ſecum habent? cum omnem apparatum caſtrenſis diſciplina ſubmoueat. Nec tantum conditio illos temporum, aut locorum inopia, pauperibus exæquat: ſumunt quosdam dies,1) cum

1. *Sumunt quosdam dies*) vid. de hoc more Senec. ep. 18.

iam illos diuitiarum tædium cepit, quibus humi cœnent, & remoto auro, argentoque, fictilibus vtantur. Dementes! hoc quod aliquando concupiscunt, semper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis caussa imitantur! Me quidem, quoties antiqua exempla respexi, paupertatis vti solatiis pudet. quoniam quidem eo temporum luxuria prolapsa est, vt maius viaticum exsulum sit, quam olim patrimonium principum fuit. Vnum fuisse Homero seruum, tres Platoni, nullum Zenoni, a quo cœpit Stoicorum rigida ac virilis sapientia, satis constat. num ergo quisquam eos miseros vixisse dicet, vt non ipse miserrimus ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ sequester fuit, ære collato funeratus est. Attilius Regulus, cum Pœnos in Africa funderet, ad Senatum scripsit, mercenarium suum discessisse, & ab eo desertum esse rus: quod Senatui publice curari, dum abesset Regulus, placuit. Fuit næ tanti, seruum non habere, vt colonus eius populus Rom. esset. Scipionis filiæ ex ærario dotem acceperunt: quia nihil illis reliquerat pater. Æquum mehercules erat populum Rom. tributum Scipioni semel conferre, cum a Carthagine semper exigeret. O felices viros puellarum, quibus populus Rom. loco soceri fuit! Beatioresne istos putas, quorum pantomimæ decies sestertio nubunt, quam Scipionem, cuius liberi a senatu tutore suo, in dotem æs graue acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cuius tam clare imagines sunt? indignatur exsul aliquid sibi deesse, cum defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus? cum omnibus illis, id quod deerat, ideo honestius suppletum sit, quia defuerat? His ergo aduocatis non tantum tuta est, sed etiam gratiosa paupertas.

CAP. XIII. Responderi potest: Quid artificiose ista diducis, quæ singula sustineri possunt, collata non possunt? Commutatio loci tolerabilis est, si tantum locum mutes: paupertas tolerabilis est, si ignominia absit, quæ vel sola opprimere animos solet. Aduersus hunc, quisquis me malorum turba terrebit, his verbis vtendum erit. Si contra vnamquamlibet partem fortunæ satis tibi roboris est, idem aduersus omnes erit. cum semel animum virtus indurauit, vndique inuulnerabilem præstat. Si auaritia dimisit, vehementissima generis humani pestis; moram tibi ambitio non faciet. Si vltimum diem non quasi pœnam, sed quasi naturæ legem adspicis; ex quo pectore mortis metum eieceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis caussa homini datam, sed propagandi generis; quem non violauerit hoc secretum & infixum visceribus ipsis exitium, omnis alia cupiditas intactum præteribit. Non singula vitia ratio, sed pariter omnia prosternit: in vniuersum semel vincitur. Ignominia tu putas quemquam sapientem moueri posse, qui omnia in se reposuit, qui ab opinionibus vulgi secessit? Plus etiam quam ignominia, est mors ignominiosa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando solus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intrauit, ignominiam ipsi loco detracturus. neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis vsque eo ad conspiciendam veritatem excæcatus est, vt ignominiam putet M. Catonis fuisse, duplicem in petitione præturæ & consulatus repulsam? ignominia illa præturæ & consulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, nisi a se ante contemptus est. Humilis & proiectus animus fit isti contumeliæ opportunus: qui vero aduersus sæuissimos casus se extollit, & ea mala quibus alii opprimuntur,

euertit, ipsas miserias infularum loco[1]) habet: quando ita affecti sumus, vt nihil æque magnam apud nos admirationem occupet, quam homo fortiter miser. Ducebatur Athenis ad supplicium Aristides: cui quisquis occurrerat, deiiciebat oculos, & ingemiscebat, non tanquam in hominem iustum, sed tanquam in ipsam iustitiam animaduerteretur. Inuentus est tamen, qui in faciem eius inspueret. poterat ob hoc moleste ferre, quod sciebat neminem id ausurum puri oris. At ille abstersit faciem, & subridens ait comitanti se magistratui: Admone istum, ne postea tam improbe oscitet. Hoc fuit contumeliæ ipsi contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemptu nihil esse grauius; mortem ipsis potiorem videri. His ego respondebo, & exsilium sæpe contemptione omni carere. Si magnus vir cecidit, magnus iacuit. non magis illum contemni, quam cum ædium sacrarum ruinæ calcantur, quas religiosi æque ac stantes adorant.

Cap. XIV. Quoniam meo nomine nihil habes, mater carissima, quod te in infinitas lacrimas agat, sequitur vt caussæ tuæ te stimulent. Sunt autem duæ: nam aut illud te mouet, quod præsidium aliquod videris amisisse: aut, quod desiderium ipsum per se pati non potes. Prior pars mihi leuiter perstringenda est. noui enim animum tuum, nihil in suis præter ipsos amantem. Viderint illæ matres, quæ potentiam liberorum muliebri impotentia exercent, quæ, quia feminis honores non licet gerere, per illos ambitiosæ sunt; quæ patrimonia filiorum & exhauriunt, & captant; quæ eloquentiam commodando aliis fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimum gauisa es, minimum vsa: tu liberalitati nostræ semper imposuisti modum, cum tuas non imponeres: tu filiafamilias,

1. *Infularum loco)* Infulæ propriæ sacerdotibus, victimis & rebus sacris. Hi tales & hæc talia sacrosancta censentur & venerationem habent. *Lips.*

locu-

locupletibus filiis vltro contulisti,tu patrimonia nostra sic administrasti, vt tanquam in tuis laborares, tanquam alienis abstineres: tu gratiæ nostræ, tanquam alienis rebus vtereris, pepercisti, & ex honoribus nostris nihil ad te nisi voluptas & impensa pertinuit. nunquam indulgentia ad vtilitatem respexit. Non potes itaque erepto filio desiderare, quæ incolumi nunquam ad te pertinere duxisti.

CAP. XV. Illo omnis consolatio mihi vertenda est, vnde vera vis materni doloris oritur. Ego complexu filii carissimi careo, non conspectu eius, non sermone fruor. vbi est ille, quo viso tristem vultum relaxaui, in quo omnes solicitudines meas deposui? vbi colloquia, quorum inexplebilis eram? vbi studia, quibus libentius quam femina, familiarius quam mater, inteream? vbi ille occursus? vbi matre visa semper puerilis hilaritas? 1) Adiicis istis loca ipsa gratulationum & conuictuum, &, vt necesse est, efficacissimas ad vexandos animos recentis conuersationis notas. Nam hoc quoque aduersus te crudeliter fortuna molita est,quod te ante tertium demum diem 2) quam percussus sum, securam, nec quicquam tale metuentem, regredi voluit. bene nos longinquitas locorum diuiserat: bene aliquot annorum absentia huic te malo præparauerat: redisti, non vt voluptatem ex filio perciperes, sed ne consuetudinem desiderii perderes. Si multo ante abfuisses, fortius tulisses, ipso interuallo desiderium molliente: si non recessisses,vltimum certe fructum biduo diutius videndi filium tulisses. Nunc crudele fatum ita composuit, vt nec fortunæ

1. *Puerilis hilaritas*) hoc est simplex & non affectata, qualis puerorum esse solet, hilaritas atque blanditiæ.

2. *Ante tertium demum diem*) Res ita fuit. Romam ex Hispania rediit, interfuit morti & funeri nepotuli sui: iterumque abiit, & in via de fato filii & exsilio audiuit. In via inquam cum biduum iam abfuisset. Venit igitur abiitque, iterumque rediit, hoc casu excita & ex via retracta, *Lips.*

mea

meæ interesses, nec absentiæ assuesceres. Sed quanto isto duriora sunt, tanto maior tibi virtus aduocanda est & velut cum hoste noto, ac sæpe iam victo, acrius est congrediendum. Non ex intacto corpore 3) tuo sanguis hic fluxit: per ipsas cicatrices percussa es.

CAP. XVI. Non est quod vtaris excusatione nominis muliebris, cui pæne concessum est immoderatum in lacrimas ius, non immensum tamen: & ideo maiores decem mensium spatium lugentibus viros dederunt, vt cum pertinacia muliebris mœroris publica constitutione deciderent. 1) non prohibuerunt luctus, sed finierunt. Nam & infinito dolore, cum aliquem ex carissimis amiseris, affici, stulta indulgentia est: & nullo, inhumana duritia. Optimum inter pietatem & rationem temperamentum est, & sentire desiderium, & opprimere. Non est quod ad quasdam feminas respicias; quarum tristitiam semel sumptam mors finiuit. nosti quasdam, quæ amissis filiis, imposita lugubria nunquam exuerunt. a te plus exigit vita ab initio fortior. non potest muliebris excusatio contingere ei, a qua omnia vitia muliebria abfuerunt. Non te maximum sæculi malum, impudicitia, in numerum plurium adduxit. non gemmæ te, non margaritæ flexerunt: non tibi diuitiæ, velut maximum generis humani bonum, refulserunt: non te bene in antiqua & seuera institutam domo, periculosa etiam probis peiorum detorsit imitatio. Nunquam te fœcunditatis tuæ, quasi exprobraret ætatem, puduit: nunquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumescentem vterum abscondisti, quasi indecens onus; nec intra viscera tua conceptas spes liberorum elisisti. Non faciem lenociniis ac coloribus polluisti,

3. *Non ex intacto corpore*) nimirum malum malo superuenit, vulneri vulnus. Vide enim de continuis huius feminæ luctibus supra cap. 2.

1. *Deciderent*) quasi pacto & lege transigerent. *Lips.*

nun-

nunquam tibi placuit vestis, quæ nihil amplius nudaret, cum poneretur : vnicum tibi ornamentum, pulcherrima & nulli obnoxia ætati 2) forma, maximum decus, visa est pudicitia. Non potes itaque, ad obtinendum dolorem, muliebre nomen prætendere, ex quo te virtutes tuæ seduxerunt. tantum debes a feminarum lacrimis abesse, quantum a vitiis. Ne feminæ quidem te sinent intabescere vulneri tuo, sed leuiori necessario mœrore cito defunctam, iubebunt exsurgere: si modo illas intueri voles feminas, quas conspecta virtus inter magnos viros posuit. Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegerat. Si numerare funera Corneliæ velles, amiserat decem : si æstimare, amiserat Gracchos. Flentibus tamen circa se, & fatum eius exsecrantibus interdixit, Ne fortunam accusarent, quæ sibi filios Gracchos dedisset. Ex hac femina debuit nasci, qui diceret in concione : Tu matri meæ maledicas, quæ me peperit? Multo mihi videtur animosior vox matris. Filius magno æstimabat Gracchorum natales : mater & funera. Rutilia Cottam filium secuta est in exsilium, & vsque eo fuit indulgentia constricta, vt mallet exsilium pati, quam desiderium : nec ante in patriam, quam cum filio rediit. Eumdem iam reducem, & in Rep. florentem tam fortiter amisit, quam secuta est : nec quisquam lacrimas eius post elatum filium notauit. In expulso virtutem ostendit, in amisso prudentiam. nam & nihil illam a pietate deterruit, & nihil in tristitia supervacua stultaque detinuit. Cum his te numerari feminis volo, quarum vitam semper imitata es : earum in coercenda comprimendaque ægritudine optime sequeris exemplum. Scio rem non esse in nostra potestate, nec vllum affectum seruire : minime vero eum, qui ex dolore nascitur. Ferox enim, & aduersus omne

2. Ætati) f. rectius arti. Gronov.

reme-

remedium contumax eſt. volumus eum interim obruere, & deuorare gemitus: per ipſum tamen compoſitum fictumque vultum lacrimæ profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum occupamus: at illum inter ipſa, quibus auocatur, ſpectacula, leuis aliqua deſiderii nota ſubruit. Ideo melius eſt, illum vincere, quam fallere. Nam qui aut deluſus voluptatibus, aut occupationibus abductus eſt, reſurgit, & ipſa quiete impetum ad ſæuiendum colligit: at quisquis rationi ceſſit, in perpetuum componitur. Non ſum itaque tibi monſtraturus illa, quibus vſos multos eſſe ſcio, vt peregrinatione te vel longa detineas, vel amœna delectes; vt rationum accipiendarum diligentia, patrimonii adminiſtratione multum occupes temporis; vt ſemper nouo te aliquo negotio implices: omnia iſta ad exiguum momentum proſunt, nec remedia doloris, ſed impedimenta ſunt: ego autem malo illum deſinere, quam decipi. Itaque illo te duco, quo omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum eſt, ad liberalia ſtudia, illa ſanabunt vulnus tuum, illa omnem triſtitiam tibi euellent. His etſi nunquam aſſueſſes, nunc vtendum erat: ſed quantum tibi patris mei antiquus rigor permiſit, omnes bonas artes non quidem comprehendiſti, attigiſti tamen. Vtinam quidem virorum optimus, pater meus, nimis maiorum conſuetudini deditus, voluiſſet te ſapientum præceptis erudiri potius, quam imbui! non parandum tibi nunc contra fortunam eſſet auxilium, ſed proferendum. Propter iſtas quæ litteris non ad ſapientiam vtuntur, ſed ad luxuriam inſtruuntur, minus eſt indulgere ſtudiis paſſus. beneficio tamen rapacis ingenii plus, quam pro tempore, hauſiſti: iacta ſunt diſciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas reuertere: tutam te præſtabunt. illæ conſolabantur, illæ delectabunt, illæ ſi bona fide animum tuum intrauerunt, nunquam amplius intrabit dolor, nunquam ſolicitudo, nun-

nunquam afflictionis irritæ superuacua vexatio; nulli horum patebit pectus tuum; nam ceteris vitiis iampridem clusum est. Hæc quidem certissima præsidia sunt, & quæ sola te fortunæ eripere possint: sed quia dum in illum portum, quem studia promittunt, perueneris, adminiculis quibus innitaris opus est, volo interim solatia tua tibi ostendere. Respice fratres meos: quibus saluis, fas tibi non est accusare fortunam. in vtroque habes quod te diuersa virtute delectet: alter honores industria consecutus est, alter sapienter contempsit. Acquiesce alterius filii dignitate, alterius quiete, vtriusque pietate. noui fratrum meorum intimos affectus. alter in hoc dignitatem excolit, vt tibi ornamento sit: alter in hoc se ad tranquillam quietamque vitam recepit, vt tibi vacet. Bene liberos tuos & in auxilium, & in oblectamentum, fortuna disposuit: potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui. Certabunt in te officiis: & vnius desiderium, duorum pietate supplebitur. Audacter possum promittere: nihil tibi deerit, præter numerum. Ab his ad nepotes quoque respice; Marcum blandissimum puerum, ad cuius conspectum nulla potest durare tristitia: nihil tam magnum, nihil tam recens in cuiusquam pectore fuerit, quod non circumfusus ille permulceat. Cuius non lacrimas illius hilaritas supprimat? cuius non contractum solicitudine animum illius argutiæ soluant? quem non in iocos vocabit illa lasciuia? quem non in se convertet, & abducet infixum cogitationibus, illa neminem satiatura garrulitas? Deos oro, contingat hunc habere nobis superstitem. In me omnis fatorum crudelitas lassata consistat: quicquid matri dolendum fuit, in me transierit: quicquid auiæ, in me. Floreat reliqua in suo statu turba: nihil de orbitate, nihil de conditione mea querar. Fuerim tantum, nihil amplius, doliturae domus piamentum. Tene in gremio tuo cito tibi naturum pronepotes Nouatillam; quam

ſic in me tranſtuleram, ſic mihi adſcripſeram, vt poſſit videri, quod me amiſit, quamuis ſaluo patre, pupilla. hanc & pro me dilige. Abſtulit illi nuper fortuna matrem: tua poteſt efficere pietas, vt perdidiſſe ſe matrem doleat tantum, non & ſentiat. Nunc mores eius compone, nunc formam: altius præcepta deſcendunt, quæ teneris imprimuntur ætatibus. Tuis aſſueſcat ſermonibus: ad tuum fingatur arbitrium. multum illi dabis, etiamſi nihil dederis præter exemplum. Hoc iam tibi ſollemne officium pro remedio erit. non poteſt animum pie dolentem a ſolicitudine auertere, niſi aut ratio, aut honeſta occupatio. Numerarem inter magna ſolatia patrem quoque tuum, niſi abeſſet. nunc tamen ex affectu tuo, quid illius interſit, cogita: intelliges, quanto iuſtius ſit, te illi ſeruari, quam mihi impendi. quoties te immodica vis doloris inuaſerit, & ſequi ſe iubebit, patrem cogita. cui tu quidem tot nepotes pronepoteſque dando effeciſti ne vnica eſſes: conſummatio tamen ætatis actæ feliciter, in te vertitur. Illo viuo, nefas eſt, te, quod vixeris, queri.

Cap. XVII. Maximum adhuc ſolatium tuum tacueram, ſororem tuam: illud fideliſſimum pectus tibi, in quod omnes curæ tuæ pro indiuiſo transferuntur: illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miſcuiſti, in huius primum reſpiraſti ſinu. Illa quidem affectus tuos ſemper ſequitur. in mea tamen perſona, non tantum pro te dolet. Illius manibus in vrbem perlatus ſum, illius pio maternoque nutricio 1) per longum tempus æger conualui: illa pro quæſtura mea gratiam ſuam extendit: & quæ ne ſermonis quidem, aut claræ ſalutationis ſuſtinuit audaciam, pro me vicit indulgentia verecundiam. Nihil illi ſeductum 2) vitæ genus, nihil modeſtia, in tanta

1. *Nutricio)* pro nutricatu, ſic & Columella. *Lipſ.*
2. *Seductum)* i. e. priuatum, a turba remotam.

femi-

feminarum petulantia, rustica, 3) nihil quies, nihil secreti & ad otium repositi mores obstiterunt, quo minus pro me etiam ambitiosa fieret. Hæc est, mater carissima, solatium, quo reficiaris: illi quantum potes te iunge, illius arctissimis amplexibus alliga. Solent mœrentes, ea quæ maxime diligunt, fugere, & libertatem dolori suo quærere: tu ad illam te, & quicquid cogitaueris, confer. siue seruare habitum istum voles, siue deponere, apud illam inuenies vel finem dolori tuo, vel comitem. Sed si prudentiam perfectissimæ feminæ noui, non patietur te nihil profuturo mœrore consumi, & exemplum tibi suum, cuius ego etiam spectator fui, narrabit. Carissimum virum amiserat, auunculum nostrum, cui virgo nupserat, in ipsa nauigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, euictisque tempestatibus corpus eius naufraga euexit. O quam multarum egregia opera in obscuro iacent! Si huic illa simplex admirandis virtutibus contigisset antiquitas: quanto ingeniorum certamine celebraretur vxor, quæ oblita imbecillitatis, oblita etiam, firmissimis metuendi maris, caput suum periculis pro sepultura obiecit, & dum cogitat de viri funere, nihil de suo timuit? Nobilitatur carminibus omnium, quæ se pro coniuge vicariam 4) dedit. hoc amplius est, discrimine vitæ sepulcrum viro quærere: maior est amor, qui pari periculo minus redimit. Post hoc nemo miratur, quod per sedecim annos, quibus maritus eius 5) Ægyptum obtinuit, nunquam in publico conspecta est, neminem prouincialem domum suam admisit: nihil a viro petiit, nihil a se peti passa est. Itaque loquax, & ingeniosa in contumelias præfectorum prouincia, in qua etiam qui vitauerunt

3. *Rustica*) modestia rustica, id est simplex & non affectata.
4. *Pro coniuge vicariam*) Ea Alcestis fuit Poëtarum scriptis nobilitata. *Lips.*
5. *Maritus eius*) Vetrasius Pollio, vt ostendit *Lipsius.*

culpam, non effugerunt infamiam, velut vnicum sanctitatis exemplum suspexit: & quod illi difficillimum est, cui etiam periculosi sales placent, omnem verborum licentiam continuit, & hodie similem illi, quamuis nunquam speret, semper optat. Multum erat, si per sedecim annos illam prouincia probasset: plus est, quod ignorauit. Hæc non ideo refero, vt eius laudes exsequar, quas circumscribere est, tam parce transcurrere: sed vt intelligas, magni animi esse feminam, quam non ambitio, non auaritia, comites omnis potentiæ & pestes, vicerunt: non metus mortis eam, exarmata naui naufragium suum spectantem, deterruit, quo minus exanimi viro hærens, quæreret, non quemadmodum inde exiret, sed quemadmodum efferret. Huic parem virtutem exhibeas oportet, & animum a luctu recipias, & id agas, ne quis te putet partus tui pœnitere. Ceterum quia necesse est, cum omnia feceris, cogitationes tamen tuas subinde ad me recurrere, nec quemquam nunc ex liberis tuis frequentius tibi obuersari: non quia illi minus cari sint, sed quia naturale est, manum sæpius ad id referre quod doleat: qualem me cogites, accipe. Lætum & alacrem, velut optimis rebus, sunt autem optimæ, quum animus omnis cogitationis expers operibus suis vacat; & modo se leuioribus studiis oblectat, modo ad considerandam suam vniuersique naturam, veri auidus insurgit. Terras primum, situmque earum quærit. deinde conditionem circumfusi maris, cursusque eius alternos & recursus: tunc quicquid inter cælum terrasque plenum formidinis interiacet, perspicit, & hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum niuisque & grandinis iactu tumultuosum spatium: tum peragratis humilioribus, ad summa prorumpit, & pulcherrimo diuinorum spectaculo fruitur, æternitatisque suæ memor, in omne quod fuit, futurumque est omnibus sæculis, vadit.

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE AD POLYBIVM DE CONSOLATIONE LIBER ΑΚΕΦΑΛΟΣ.

Argumentum & Ordo.

Scriptum in exsilio est, dum animo & corpore iacet (fatendum est, & scriptio clamat) anno circiter exsilii eius tertio. Nam palam meminit Britanniæ apertæ, *quod circa id tempus fuit. Polybius autem, inter præpotentes Claudii libertos, a studiis titulum habuit, & Græce Latineque dicas eruditum; ex laudibus quidem quas Seneca accumulat, eminenter. Solatur eum in fraterna morte: & Dispositio tota latet, quia principium, & pluscula, desunt. In iis quæ sunt, hæc est. Negat dolendum in Vnius morte, quoniam mundus ipse, & quidquid in eo, hac lege damnantur. Item, quia Vanus dolor, & sine fructu. Tertio, Natos nos esse ad tristia; eoque adsuescendum. Quarto, Voluptatem defuncti aduocat, illum nolle. Quinto, Constantia & exemplo præire aliis fratribus debere: quia persona illustris, & oculi in eam Versi. Sexto, & a studiis solatium petere Vult, quæ semper adamauit. Hæc & talia Vsque ad Cap.* XXXI. *Ab eo deinde Exempla spargit eorum, qui fortiter tulere: inter hos (non sine Vili adulatione) ipsius Cæsaris, quem & mire laudat: & denique Polybium iterum ad Studia & libros mittit, remedium in dolorem. Seneca hoc scriptum esse, negare non licet: editioni destinatum ab eo, non arbitror, sed pro præsenti fortuna abiecte & demisse scriptum, ad seruulum, heu, quot laudibus exornatum! Pudet, pudet, inimicus Senecæ fuit & gloriæ eius, quisquis Vulgauit.*

Ex Capite XX. 1)

*** nostra corpora compares, 2) firma sunt: si redigas ad conditionem naturæ omnia destruentis, & vnde edidit eodem reuocantis, caduca sunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & si qua his multo mirabiliora sequentium annorum exstruxit ambitio, aliquando solo æquata visentur. Ita est. nihil perpetuum, pauca diuturna sunt. aliud alio modo fragile est: rerum exitus variantur: ceterum quicquid cœpit, & desinit. Mundo quidam minantur interitum, & hoc vniuersum, quod omnia diuina humanaque complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, & in confusionem veterem tenebrasque demerget. Eat nunc aliquis, & singulas comploret animas: Carthaginis ac Numantiæ Corinthique cinerem, & si quid altius cecidit, lamentetur: cum etiam hoc, quod non habet quo cadat, 3) sit interiturum. Eat aliquis, & fata, tantum aliquando nefas ausura, sibi non pepercisse conqueratur.

Cap. XXI. Quis tam superbæ impotentisque arrogantiæ est, vt in hac naturæ necessitate, omnia ad eumdem finem reuocantis, se vnum ac suos seponi velit: ruinæque, etiam ipsi mundo imminenti, aliquam domum subtrahat? Maximum ergo solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnesque passuri: & ideo mihi videtur rerum natura, quod grauissimum fecit, commune fecisse, vt crudelitatem fati consolaretur æqualitas. Illud quoque te

1.) pauca deesse, non capita XIX, erroremque inde esse, quod liber hic libro de breuitate vitæ, cuius capita XX sunt, subiunctus fuerit, docet *Lipsius*.

2. *Nostra corpora compares*) de operibus magnis mirandisque locutus videtur: & illis inquit si corpora hæc compares caduca & fragilia, dicas firma illa esse, at non sunt si ad naturæ communem legem. *Lips.*

3. *Quo cadat*) nihil enim extra mundum, sed vt ille canit, *in se magna ruunt*. *Lips.*

non

non minimum adiuuerit, si cogitaueris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem desideras, nec tibi. noles enim longum esse, quod irritum est. Nam si quicquam tristitia profecturi sumus, non recuso, quicquid lacrimarum fortunæ meæ superfuit, tuæ fundere. inueniam etiam nunc, per hos exhaustos iam fletibus domesticis oculos quod effluat, si modo id tibi futurum bono est. Quid cessas? conqueramur. atque adeo ipse hanc litem meam faciam. Iniquissima omnium iudicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuisse, qui munere tuo tantam venerationem receperat, vt, quod raro vlli contingit, felicitas eius effugeret inuidiam. Ecce eum dolorem illi, quem saluo Cæsare accipere maximum poterat, impressisti: & cum bene illum vndique circumisses, intellexisti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? nunquam illi obnoxius fuit, nunc quoque quantum potest, illam a se abiicit, & in tanta felicitate acquirendi, nullum maiorem ex ea fructum, quam contemptum eius petit. Eriperes illi amicos? sciebas tam amabilem esse, vt facile in locum amissorum posset alios substituere. Vnum enim hunc ex his quos in Principali domo potentes vidi, cognouisse videor: quem omnibus amicum habere cum expediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? solidior est hæc apud eum, quam vt a te quoque ipsa concuti posset. Eriperes bonam valetudinem? sciebas animum eius liberalibus disciplinis, quibus non innutritus tantum, sed innatus est, sic esse fundatum, vt supra omnes corporis dolores emineret. Eriperes spiritum? quantulum nocuisses? longissimum illi æuum ingenii fama promisit. Id egit ipse, vt meliore sui parte duraret, & compositis eloquentiæ præclaris operibus, a mortalitate se vindicaret. Quamdiu fuerit vllus litteris honor, quamdiu steterit aut Latinæ linguæ potentia, aut

Græcæ gratia, vigebit cum maximis viris: quorum se ingeniis vel contulit, vel, si hoc verecundia eius recusat, applicuit. 1)

CAP. XXII. Hoc ergo vnum excogitasti, quomodo illi maxime posses nocere. Quo melior enim est quisque, hoc sæpius ferre te consueuit, sine vllo delectu furentem, & inter ipsa beneficia metuendam. Quantulum erat, tibi immunem ab hac iniuria præstare eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certa peruenisse, & non ex tuo more temere incidisse? Adiiciamus, si vis, ad has querelas, ipsius adolescentis interceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certe eras dignissimus, qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi testimonium æquale omnium hominum. desideratur in tuum honorem, laudatur in suum: nihil in illo fuit, quod non libenter agnosceres. Tu quidem etiam minus bono fratri fuisses bonus: sed in illo pietas tua idoneam nacta materiam, multo se liberius exercuit. Nemo potentiam eius iniuria sensit, nunquam ille te fratrem vlli minatus est. Ad exemplum se modestiæ tuæ formauerat, cogitabatque quantum tu & ornamentum tuorum esses, & onus. 1) Suffecit ille huic sarcinæ. O dura fata, & nullis æqua virtutibus! antequam felicitatem suam nosset frater tuus, exemptus est. Parum autem me indignari scio: nihil est enim difficilius quam magno dolori paria verba reperire. Iam nunc tamen si quid proficere possumus, conqueramur. Quid tibi voluisti tam iniusta, & tam violenta fortuna? Tam cito indulgentiæ tuæ te pœnituit? quæ ista crudelitas est? in medios fratres impetum facere, & tam cruenta rapina concordissimam turbam imminuere, tam

1. *Applicuit*) i. e. quam proxime ad ea accessit.

1. *Et onus*) quem scilicet imitari & eo se dignum reddere, difficile erat.

bene

bene ſtipatam optimorum adoleſcentium domum, in nullo fratre degenerantem, turbare, & ſine vlla cauſſa delibare voluiſti? Nihil ergo prodeſt innocentia ad omnem legem exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis ſummæ potentia ſumma conſeruata abſtinentia, nihil ſincerus & tutus literarum amor, nihil ab omni labe mens vacans? Luget Polybius, & in vno fratre, quid de reliquis poſſis, admonitus, etiam de ipſis doloris ſui ſolatiis timet. facinus indignum! luget Polybius, & aliquid propicio dolet Cæſare. hoc ſine dubio impotens fortuna captaſti, vt oſtenderes neminem contra te, ne a Cæſare quidem, poſſe defendi.

CAP. XXIII. Diutius accuſare fata poſſumus, mutare non poſſumus. ſtant dura & inexorabilia. nemo illa conuicio, nemo fletu, nemo cauſſa mouet: nihil vnquam parcunt vlli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrimis, nihil proficientibus. facilius enim nos illi dolor iſte adiiciet, 1) quam illum nobis reducet. Qui ſi nos torquet, non adiuuat, primo quoque tempore deponendus eſt: & ab inanibus ſolatiis, atque amara quadam libidine dolendi, animus recipiendus. Nam lacrimis noſtris, ni ratio finem fecerit, fortuna non faciet. Omnes agedum mortales circumſpice: larga vbique flendi, & aſſidua materia, alium ad quotidianum opus laborioſa egeſtas vocat: alium ambitio nunquam quieta ſolicitat: alius diuitias, quas optauerat, metuit, & voto laborat ſuo: alium ſolicitudo, alium labor torquet, alium ſemper veſtibulum obſidens turba: hic habere ſe dolet liberos, hic perdidiſſe. Lacrimæ nobis deerunt, ante quam cauſſæ dolendi. Non vides qualem vitam nobis rerum natura promiſerit, quæ primum naſcentium omen fletum eſſe voluit? Hoc principio edimur, huic omnis ſequentium annorum ordo conſentit. ſic vitam agimus: ideoque moderate id fieri debet a nobis

1. *Nos illi dolor iſte adiiciet*) h. e. efficiet vt ipſi quoque ſicut ille quem lugemus, moriamur.

quod sæpe faciendum est: & respicientes, quantum a tergo rerum tristium immineat, si non finire lacrimas, at certe reseruare debemus. Nulli parcendum est rei magis quam huic, cuius tam frequens vsus est. Illud quoque te non minimum adiuuerit, si cogitaueris, nulli minus gratum esse dolorem tuum, quam ei cui præstari videtur. Torqueri ille te aut non vult, aut non intelligit. nulla itaque eius officii ratio est, quod ei cui præstatur, si nihil sentit, superuacuum est: si sentit, ingratum.

Cap. XXIV. Neminem toto orbe terrarum esse, qui delectetur lacrimis tuis, audacter dixerim. Quid ergo? quem nemo aduersus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, vt cruciatu tuo noceat tibi: vt te velit abducere ab occupationibus tuis, id est, a studio, & a Cæsare? Non est hoc simile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri præstitit, venerationem tanquam parenti, cultum tanquam superiori, ille desiderio tibi esse vult, tormento esse non vult. Quid itaque iuuat dolori intabescere: quem, si quis defuncti sensus est, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cuius incerta posset voluntas videri, omnia hæc dubie ponerem, & dicerem: Siue te torqueri lacrimis nunquam desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo est: siue non vult, vtrique vestrum inertem dolorem dimitte. nec impius frater sic desiderari debet, nec pius sic velit. In hoc vero, cuius tam explorata pietas, pro certo habendum est, nihil esse illi posse acerbius, quam hic si tibi casus eius acerbus est, si te vllo modo torquet. si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine vllo flendi fine & conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil æque a lacrimis tam inutilibus abducet, quam si cogitaueris, fratribus te tuis exemplo esse debere, fortiter hanc fortunæ iniuriam sustinendi. Quod duces magni faciunt, rebus affectis, vt hilaritatem de industria

simul

ſimulent, & aduerſas res adumbrata lætitia abſcondant, ne militum animi, ſi fractam ducis ſui mentem viderint, & ipſi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum eſt. Indue diſſimilem animo tuo vultum, &, ſi potes, proiice omnem ex toto dolorem: ſin minus, introrſus abde & contine, ne appareat, & da operam, vt fratres tui te imitentur: qui honeſtum putabunt, quodcunque facientem viderint, animumque ex vultu tuo ſument. Et ſolatium debes eſſe, & conſolator illorum: nunc poteris autem horum mœrori obſtare, ſi tuo indulſeris.

CAP. XXV. Poteſt & illa res a luctu te prohibere nimio, ſi tibi ipſe renuntiaueris, nihil horum quæ facis poſſe ſubduci. Magnam tibi partem 1) hominum conſenſus impoſuit: hæc tibi tuenda eſt. Circumſtat te omnis iſta conſolantium frequentia, & in animum tuum inquirit, ac perſpicit quantum roboris ille adverſus dolorem habeat, & vtrumne tu tantum rebus ſecundis dextere vti ſcias, an & aduerſas poſſis viriliter ferre. obſeruantur oculi tui. Liberiora omnia ſunt iis, quorum affectus regi poſſunt: tibi nullum ſecretum liberum eſt in multa luce fortuna te poſuit. omnes ſcient, quomodo te in iſto tuo geſſeris vulnere: vtrumne ſtatim percuſſus arma ſubmiſeris, an in gradu ſteteris. 2) Olim te in altiorem ordinem & amor Cæſaris extulit, & tua ſtudia deduxerunt: nihil te plebeium decet, nihil humile. Quid autem tam humile ac muliebre eſt, quam conſumendum ſe dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. multa tibi non permittit opinio de ſtudiis ac moribus tuis recepta; multum a te homines exigunt, multum exſpectant. Si volebas tibi omnia licere; ne conuer-

1. *Magnam tibi partem*) ad ſcenicas partes reſpicit. *Lipſ. & Gronov.*

2. *Arma ſubmiſeris, an in gradu ſteteris*) a gladitoribus. *Lipſ.*

tiſſes in te ora omnium. nunc autem tibi præſtandum eſt, quantum promiſiſti omnibus illis, qui opera ingenii tui laudant, qui deſcribunt: quibus, cum fortuna tua opus non ſit, ingenio opus eſt. Cuſtodes animi tui ſunt. nihil vnquam itaque poteſt indignum facere perfecti & eruditi viri profeſſione, vt non multos admirationis de te ſuæ pœniteat. Non licet tibi flere immodice; nec hoc tantummodo non licet, nec ſomnum quidem extendere in partem diei licet, aut a tumultu rerum in otium ruris quieti confugere aut aſſidua laborioſi officii ſtatione fatigatum corpus voluptaria peregrinatione recreare, aut ſpectaculorum varietate animum detinere, aut tuo arbitrio diem diſponere.

Cap. XXVI. Multa tibi non licent, quæ humillimis & in angulo iacentibus licent. Magna ſeruitus eſt, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere. audienda ſunt tot hominum millia, tot diſponendi libelli, tantus rerum ex orbe toto coëuntium congeſtus, vt poſſit per ordinem ſuum principis maximi animo ſubiici, erigendus tuus eſt. Non licet tibi, inquam, flere: vt multos flentes audire poſſis, vt periclitantium, & ad miſericordiam mitiſſimi Cæſaris peruenire cupientium lacrimæ, tibi tuæ aſſiccandæ ſunt. Hoc tamen etiam non in leuioribus remediis 1) adiuuabit. cum voles omnium rerum obliuiſci, cogita Cæſarem: vide quantam huius in te indulgentiæ fidem, quantam induſtriam debeas intelliges non magis tibi incuruari licere, quam illi, ſi quis modo eſt fabulis traditus, cuius humeris mundus innititur. Cæſari quoque ipſi, cui omnia licent, propter hoc ipſum multa non licent. Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius induſtria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo ſe Cæſar orbi terrarum dedicauit, ſibi eripuit:

1. *Non in leuioribus remediis*) i. e. inter præcipua remedia quæ iuuare te poſſint, hoc quoque erit.

& ſide-

& ſiderum modo, quæ irrequieta ſemper curſus ſuos explicant, nunquam illi licet nec ſubſiſtere, nec quicquam ſuum facere. Ad quendam itaque modum tibi quoque eadem neceſſitas iniungitur: non licet tibi ad vtilitates tuas, ad ſtudia tua reſpicere. Cæſare orbem terrarum poſſidente, impartiri te nec voluptati, nec dolori, nec vlli alii rei potes: totum te Cæſari debes. Adiice nunc, quod cum ſemper prædices cariorem tibi ſpiritu tuo Cæſarem eſſe; fas tibi non eſt, ſaluo Cæſare, de fortuna queri. Hoc incolumi, ſalui tibi ſunt tui: nihil perdidiſti: non tantum ſiccos oculos tuos eſſe, ſed etiam lætos oportet. in hoc tibi omnia ſunt: hic pro omnibus eſt. Quod longe a ſenſibus tuis prudentiſſimis piiſſimisque abeſt, aduerſus felicitatem tuam parum gratus eſt, ſi tibi quicquam, hoc ſaluo, flere permittis. Monſtrabo etiamnum, non quidem firmius remedium, ſed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda triſtitia. nam quamdiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inueniet acceſſum: omnia in te Cæſar tenebit: cum ab illo diſceſſeris, tunc, velut occaſione data, inſidiabitur ſolitudini tuæ dolor, & requieſcenti animo tuo paullatim irrepet. Itaque non eſt, quod vllum tempus vacare patiaris a ſtudiis. tunc tibi litteræ, tuæ, tam diu ac tam fideliter amatæ, gratiam referant: tunc te illæ antiſtitem & cultorem ſuum vindicent: tunc Homerus & Virgilius, tam bene de humano genere meriti, quam tu de omnibus & de illis meruiſti, quos pluribus notos eſſe voluiſti quam ſcripſerant, 2) multum tecum morentur. tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiſeris. Tunc Cæſaris tui opera, vt per omnia ſæcula domeſtico narrrentur præconio, quantum potes

2. *Quos pluribus notos eſſe voluiſti quam ſcripſerant*) h. e. quam quibus ſcripſerant, vnde Homerum Latine, Virgilium Græce conuerſum a Polybio fuiſſe patet, *Lipſ.* vide & cap. XXXI.

com-

compone: nam ipse tibi optime formandi condendique res gestas, & materiam dabit, & exemplum.

CAP. XXVII. Non audeo te vsque eo producere, vt fabellas quoque & Æsopeos logos, intentatum Romanis ingeniis opus, solita tibi venustate connectas. difficile est quidem, vt ad hæc hilariora studia tam vehementer perculsus animus, tam cito possit accedere: hoc tamen argumentum habeto iam corroborati eius, & redditi sibi, si poterit se a seuerioribus scriptis ad hæc solutiora producere. In illis enim quamuis ægrum eum adhuc, & secum reluctantem, auocabit ipsa rerum quas tractabit austeritas: hæc quæ remissa fronte commentanda sunt, non feret, nisi cum iam sibi ab omni parte constiterit. Itaque debebis cum seueriore materia primum exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque magno tibi erit leuamento, si sæpe te sic interrogaueris: Vtrumne meo nomine doleo, an eius qui decessit? Si meo, perit meæ indulgentiæ iactatio, & incipit dolor, hoc vno excusatus quod honestus est, cum ad vtilitatem respicit, a pietate desciscere. 1) Nihil autem minus bono viro conuenit, quam in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo; necesse est, alterutrum ex his duobus esse iudicem. Nam si nullus defunctis sensus superest, euasit omnia frater meus vitæ incommoda, & in eum restitutus est locum, in quo fuerat antequam nasceretur, & expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iste est furor, pro eo me nunquam dolore desinere, qui nunquam doliturus est? Si est aliquis defunctis sensus; nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emissus, tandem sui iuris & arbitrii gestit, & rerum naturæ spectaculo fruitur, & humana omnia ex superiore loco despicit; diuina vero, quorum rationem tamdiu frustra quæsierat, propius intuetur. Quid

1. *Desciscere*) malim *desciscens*.

itaque

itaque eius desiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus est? beatum deflere, inuidia est: nullum, dementia.

CAP. XXVIII. An hoc te mouet, quod videtur ingentibus, & cum maxime circumfusis, bonis caruisse? cum cogitaueris multa esse quæ perdidit, cogita plura esse quæ non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non suspicio lacesset, non edax & inimica semper alienis processibus inuidia consectabitur, non metus solicitabit, non leuitas fortunæ cito munera sua transferentis inquietabit. Si bene computes, plus illi remissum, quam ereptum est. Non opibus fruetur, non tua simul ac sua gratia; non accipiet beneficia, non dabit. Miserum putas quod ista amisit, an beatum quod non desiderat? mihi crede, is beatior est, cui fortuna superuacua est, quam is cui parata est. Omnia ista bona, quæ nos speciosa, sed fallaci voluptate delectant; pecunia, dignitas, potentia, aliaque complura, ad quæ generis humani cæca cupiditas opstupescit, cum labore possidentur, cum inuidia conspiciuntur; eosque ipsos quos exornant, & premunt; plus minantur, quam prosunt. lubrica & incerta sunt; nunquam bene tenentur. nam vt nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamen magnæ felicitatis tutela solicita est. Si velis credere altius veritatem intuentibus, omnis vita supplicium est. In hoc profundum inquietumque proiecti mare, alternis æstibus reciprocum, & modo alleuans nos subitis incrementis, modo maioribus damnis deferens, assidueque iactans, nunquam stabili consistimus loco: pendemus & fluctuamur, & alter in alterum illidimur, & aliquando naufragium facimus, semper timemus. In hoc tam procelloso, & in omnes tempestates exposito mari nauigantibus, nullus portus nisi mortis est. Ne itaque inuideris fratri tuo: quiescit. tandem liber, tandem tutus, tandem æternus est: superstitem Cæsarem, omnem-

omnemque eius prolem, superstitem te cum omnibus habet fratribus. Antequam quicquam ex suo fauore fortuna mutaret, stantem adhuc illam, 1) & munera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto & libero cœlo, ex humili atque depresso in eum emicuit locum, quisquis ille est, qui solutas vinculis animas beato recipit sinu: & nunc libere vagatur, omniaque rerum naturæ bona cum summa voluptate perspicit. Erras, non perdidit lucem frater tuus, sed securiorem sortitus est. omnibus illo nobis commune est iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, sed antecessit.

CAP. XXIX. Est, mihi crede, magna felicitas in ipsa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi est. quis in tam obscura & inuoluta veritate diuinat, vtrumne fratri tuo mors inuiderit, an consuluerit? Illud quoque, qua iustitia in omnibus rebus es, necesse est te adiuuet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quod talem fratrem amisisti, sed beneficium datum, quod tamdiu pietate eius vti fruique licuit. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti non relinquit: auidus, qui non lucri loco habet quod accepit, sed damni, quod reddidit. Ingratus est, qui iniuriam vocat finem voluptatis: stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum, nisi præsentium, qui non & in præteritis acquiescit, & ea iudicat certiora quæ abierunt, quia de illis, ne desinant, non est timendum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo quæ habet ac videt, frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit. cito enim nos omnis voluptas relinquit, quæ fluit & transit, & pæne antequam veniat, aufertur. Itaque in præteritum tempus animus mittendus est, & quicquid nos vnquam

1. *Stantem adhuc illam*) nondum se auertentem & abeuntem. *Lips.*

delectauit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum est. Longior fideliorque est memoria voluptatum, quam præsentia. Quod habuisti ergo optimum fratrem, in summis bonis pone. Non est quod cogites, quanto diutius habere potueris, sed quamdiu habueris. Rerum natura illum tibi, sicut ceteris fratribus, non mancipio dedit, sed commodavit: cum visum est deinde, repetiit, nec tuam in eo satietatem secuta est, sed suam legem. Si quis pecuniam creditam soluisse se moleste ferat, eam præsertim cuius vsum gratuitum acceperit, nonne iniustus habebitur? Dedit natura fratri tuo vitam, dedit & tibi: quæ suo iure vsa, a quo voluit debitum suum citius exegit. non illa in culpa est, cuius nota erat conditio, sed mortalis animi spes auida, quæ subinde quid rerum natura sit obliuiscitur, nec vnquam sortis suæ meminit, nisi cum admonetur. Gaude itaque habuisse te tam bonum fratrem, & vsum fructum eius, quamuis breuior voto tuo fuerit, boni consule. Cogita iucundissimum esse, quod habuisti, humanum, quod perdidisti. Nec enim quicquam minus inter se consentaneum est, quam aliquem moueri, quod sibi talis frater parum diu contigerit: non gaudere, quod tamen contigerit. At inopinanti ereptus est. Sua quemque credulitas decipit: & in eis quæ diligit, voluntaria mortalitatis obliuio. Natura nulli se necessitatis suæ gratiam facturam esse testata est. Quotidie præter oculos nostros transeunt notorum ignotorumque funera: nos tamen aliud agimus, & subitum id putamus esse, quod nobis tota vita denuntiatur futurum. Non est itaque ista fatorum iniquitas, sed mentis humanæ prauitas, insatiabilis rerum omnium: quæ indignatur inde se exire, quo admissa est precario.

CAP. XXX. Quanto ille iustior, 1) qui nuntiata

1. *Quanto ille iustior*) Xenophontem intelligit, vt ex sequentibus patet.

filii

filii morte, dignam magno viro vocem emisit? Ego cum genui, tum moriturum sciui. Prorsus non mireris ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset. 2) Non accepit tanquam nouum nuntium, filii mortem. quid est enim noui, hominem mori, cuius tota vita nihil aliud quam ad mortem iter est ? Ego cum genui, tum moriturum sciui. Deinde adiecit rem maioris & prudentiæ & animi: Huic rei sustuli. Omnes huic rei tollimur: quisquis ad vitam editur, ad mortem destinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamusque id cum reposcemur. alium alio tempore fata comprehendent, neminem præteribunt. In procinctu stet animus: & id quod necesse est, nunquam timeat: quod incertum est, semper exspectet. Quid dicam duces, ducumque progenies, & multis aut consulatibus conspicuos, aut triumphis, sorte defunctos inexorabili? tota cum regibus regna, populique cum gentibus tulere fatum suum. Omnes, imo omnia in vltimum diem spectant. non idem vniuersis finis est. Alium in medio cursu vita deserit, alium in ipso aditu relinquit, alium in extrema senectute fatigatum iam & exire cupientem vix emittit: alio quidem atque alio tempore, omnes tamen in eundem locum tendimus. Vtrumne stultius sit nescio, mortalitatis legem ignorare, an impudentius, recusare. Agedum illa quæ multo ingenii tui labore celebrata sunt, in manus sume, vtriuslibet3) auctoris carmina: quæ tu ita resoluisti, vt quamuis structura illorum recesserit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam transtulisti, vt (quod difficillimum erat) omnes virtutes in alienam te orationem secutæ sint. Nullus erit in illis scriptis

2. *Qui fortior mori posset)* nam Gryllus Xenophontis filius fortiter dimicans inter equites occubuit.

3. *Vtriuslibet)* Homeri scilicet & Virgilii. Vide supra c. XXVI.

liber,

liber, qui non plurima varietatis humanæ incertorumque casuum & lacrimarum, ex alia atque alia caussa fluentium, exempla tibi suggerat. Lege, quanto spiritu ingentibus intonueris rebus: pudebit te subito deficere, & ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne commiseris, vt quisquis ex templo ac modo scripta tua mirabatur, quærat quomodo tam grandia, tamque solida, tam fragilis animus conceperit. Potius ab istis quæ te torquent, ad hæc tot & tanta quæ consolantur, converte, ac respice optimos fratres, respice vxorem, filium respice. Pro omnium horum salute, hac tecum portione fortuna decidit. Multos habes in quibus acquiescas.

CAP. XXXI. Ab hac de infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud de valere vnus dolor, quam hæc tam multa solatia. Omnes istos vna tecum perculsos vides, nec posse tibi subuenire, imo etiam, vltro exspectare vt a te subleuentur, intelligis: & ideo quanto minus in illis doctrinæ minusque ingenii est, tanto magis resistere te necesse est communi malo. Est autem hoc ipsum solatii loco, inter multos dolorem suum diuidere: qui quia dispensatur inter plures, exigua debet apud te parte subsidere. Non desinam totiens tibi offerre Cæsarem. illo moderante terras, & ostendente, quanto melius beneficiis imperium custodiatur, quam armis, illo rebus humanis præside, non est periculum, ne quid perdidisse te sentias. in hoc vno tibi satis præsidii, satis solatii est. Attolle te, & quotiens lacrimæ suboriuntur oculis tuis, totiens illos in Cæsarem dirige; siccabuntur maximi & clarissimi conspectu numinis. Fulgor eius illos, vt nihil aliud possint adspicere, præstringet, in se hærentes detinebit. Hic tibi, quem tu diebus intueris ac noctibus, a quo numquam deiicis animum, cogitandus est, hic contra fortunam aduocandus; nec dubito, cum tanta illi adversus omnes suos sit mansuetudo, tantaque indul-

gentia, quin multis iam solatiis tuum istud vulnus obduxerit, nonnulla quæ dolori obstarent tuo, congesserit. Quid porro? vt nihil horum fecerit, nonne protinus ipse conspectus per se tantummodo, cogitatusque Cæsar, maximo solatio tibi est? Dii illum Deæque omnes terris diu commodent. acta hic D. Augusti æquet, annos vincat, ac, quam diu inter mortales erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filium longa fide 1) approbet, & ante illum consortem patris, quam successorem accipiat. Sera, & nepotibus demum nostris dies nota sit, qua illum gens sua 2) cælo asserat.

CAP. XXXII. Abstine ab hoc manus tuas, fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi ea parte qua prodes, ostenderis. patere illum generi humano iam diu ægro & affecto mederi: patere, quicquid prioris Principis furor concussit, in locum suum restituere ac reponere. Sidus hoc, quod præcipitato in profundum, ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, & patrios triumphos ducat, & nouos: quorum me quoque spectatorem futurum, quæ primum obtinet locum ex virtutibus eius, promittit clementia. nec enim sic me deiecit, vt nollet erigere: imo ne deiecit quidem, sed impulsum a fortuna & cadentem sustinuit, & in præceps euntem leniter diuinæ manus vsus moderatione deposuit. Deprecatus est pro me senatum, & vitam mihi non tantum dedit, sed etiam petiit. Viderit, qualem volet æstimari caussam meam. vel iustitia eius bonam perspiciet, vel clementia faciet, vtrumque in æquo mihi eius beneficium erit, siue innocentem me scierit esse, siue voluerit. Interim magnum

1. *Longa fide*) quia diu nimirum cum ipso imperaturus. *Lips.*
2. *Gens sua*) Claudiam & Imperatoriam stirpem intelligit Lipsius, f. rectius intelligentur dii in numerum suum Cæsarem cooptaturi.

mise-

miseriarum mearum solatium est, videre misericordiam eius totum orbem peruagantem: quæ cum ex ipso angulo, in quo ego defossus sum, complures multorum iam annorum ruina obrutos effoderit, & in lucem reduxerit, non vereor ne me vnum transeat. Ipse autem optime nouit tempus, quo cuique debeat succurrere: ego omnem operam dabo, ne peruenire ad me erubescat. O felicem clementiam tuam, Cæsar! quæ efficit, vt quietiorem sub te agant vitam exsules, quam nuper sub Caio egere principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladium exspectant, nec ad omnem nauium conspectum pauent. Per te habent, vt fortunæ sæuientis modum, ita spem quoque melioris eiusdem, ac præsentis quietem. Scias licet ea demum fulmina esse iustissima, quæ etiam percussi colunt.

CAP. XXXIII. Hic itaque princeps, qui publicum omnium hominum solatium est, aut me omnia fallunt, aut iam recreauit animum tuum, & tam magno vulneri maiora adhibuit remedia: iam te omni confirmauit modo: iam omnia exempla, quibus ad animi æquitatem compellereris, tenacissima memoria retulit: iam omnium præcepta sapientum assueta sibi facundia explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupauerit. aliud habebunt hoc dicente pondus verba, velut ab Oraculo missa. omnem vim doloris tui diuina eius contundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te solum fortuna desumpsit sibi, quem tam graui afficeret iniuria. nulla domus in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliqua comploratione. Transibo exempla vulgaria, quæ etiam si minora, tamen mira sunt: ad fastos te, & annales perducam publicos. Vides omnes has imagines, quæ impleuere Cæsareum atrium? nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est: nemo non ex istis, in ornamentum sæculorum refulgentibus viris, aut

desiderio suorum tortus est, aut a suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exsilio nuntiata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: & quam iuris æqui 1) impatiens pietas Africani fuerit, cunctis apparuit. eodèm enim die, quo viatoris manibus fratrem abstulerat, tribuno quoque plebis priuatus intercessit. tam magno tamen fratrem desiderauit hic animo, quam defenderat. Quid referam Æmilianum Scipionem, qui vno pæne eodemque tempore, spectauit patris triumphum, duorumque fratrum funera? adolescentulus tamen, ac propemodum puer, tanto animo tulit illam familiæ suæ, super ipsum Paulli triumphum concidentis, subitam vastitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne vrbi Romanæ aut Scipio deesset, aut Carthago superesset.

CAP. XXXIV. Quid referam duorum Lucullorum direptam morte concordiam? Quid Pompeios? quibus ne hoc quidem sæuiens reliquit fortuna, vt vna denique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompeius, primum sorori superstes, cuius morte 1) optime cohærentis Romanæ pacis vincula resoluta sunt. Idemque vixit superstes optimo fratri: quem fortuna in hoc erexerat, ne minus alte eum deiiceret, quam patrem deiecerat: & post hunc tamen casum non tantum dolori, sed bello suffecit. Innumerabilia vndique exempla seperatorum morte fratrum succurrunt, imo contra, vix vlla vnquam horum paria conspecta sunt vna senescentia: sed contentus nostræ domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis, vt for-

1. *Iuris æqui*) i. e. tribunitiæ potestatis & legum publicarum, quas fratrem defendens præferuide violabat.

1. *Cuius morte* &c) videtur hic Seneca Pompeiam confudisse cum Cæsaris filia Pompeio M. nupta, qua mortua pacis vincula resoluta esse constat.

tunam

tunam vlli queratur luctum intulisse: quam sciet etiam Cæsarum lacrimas concupisse. Diuus Augustus amisit Octauiam sororem carissimam, & ne ei quidem rerum natura lugendi necessitatem abstulit, cui cælum destinauerat: imo vero idem omni genere orbitatis vexatus, sororis filium successioni præparatum suæ perdidit. Denique ne singulos eius luctus enumerem, & generos ille amisit, & liberos, & nepotes: ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dum inter homines erat, sensit. Tamen tot tantosque luctus cepit rerum omnium capacissimum eius pectus, victorque diuus Augustus non gentium tantummodo externarum, sed etiam dolorum fuit. Caius Cæsar, diui Augusti auunculi mei filius ac nepos, circa primos iuuentæ suæ annos Lucium fratrem carissimum sibi, princeps iuuentutis principem eiusdem iuuentutis amisit, in apparatu Parthici belli, & grauiore multo animi vulnere, quam postea corporis, ictus est: quod vtrumque piissime idem, & fortissime tulit. Cæsar patruus meus, Drusum Germanicum patrem meum, minorem natu quam ipse erat fratrem, intima Germaniæ recludentem, & gentes ferocissimas Romano subiicientem imperio, in complexu & osculis suis amisit: modum tamen lugendi non sibi tantum, sed etiam aliis fecit: ac totum exercitum, non solum mœstum, sed etiam attonitum, corpus Drusi sui sibi vindicantem, ad morem Romani luctus redegit: iudicauitque non militandi tantum disciplinam esse seruandam, sed etiam dolendi. Non potuisset ille lacrimas alienas compescere, nisi prius pressisset suas.

CAP. XXXV. M. Antonius auus meus, nullo minor nisi eo a quo victus est, tunc cum Remp. constitueret, & triumuirali potestate præditus, nihil supra se, exceptis vero duobus collegis, omnia infra se cerneret, fratrem 1) interfectum audiuit. Fortuna im-

1. *Fratrem*) C. Antonium, qui iussu Bruti in Macedonia in-

potens, quales ex humanis malis tibi ipſa ludos facis! Eo ipſo tempore, quo M. Antonius ciuium ſuorum vitæ ſedebat mortisque arbiter, M. Antonii frater duci iubebatur ad ſupplicium. Tulit hoc tamen tam triſte vulnus eadem magnitudine animi, qua omnia alia aduerſa tolerauerat: & hoc fuit ei lugere, viginti legionum 2) ſanguine fratri parentare. Sed vt omnia alia exempla prætercam, vt in me quoque ipſo alia taceam funera, bis me fraterno luctu fortuna aggreſſa eſt: bis intellexit lædi me poſſe, vinci non poſſe. Amiſi Germanicum fratrem: quem quomodo amauerim, intelligit profecto, quisquis cogitat quomodo ſuos fratres pii fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, vt nec relinquerem quicquam quod exigi deberet a bono fratre, nec facerem quod reprehendi poſſet in Principe. 3) Hæc ergo puta tibi parentem publicum referre exempla, eumdem oſtendere quam nihil ſacrum intactumque ſit fortunæ, quæ ex his penatibus auſa eſt funera ducere, ex quibus erat deos petitura. Nemo itaque miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut inique. Poteſt enim hæc aduerſus priuatas domos vllam æquitatem noſſe, aut vllam modeſtiam, cuius implacabilis ſæuitia totiens ipſa funeſtauit puluinaria? 4) Faciamus licet illi conuicium, non noſtro tantum ore, ſed etiam publico: non tamen mutabitur: aduerſus omnes ſe preces, omnesque ceremonias erigit. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit; nihil inauſum ſibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibit violentior per omnia, ſicut ſemper eſt ſolita, eas quoque domos auſa iniuriæ cauſſa intrare,

terfectus eſt, vt eſt apud Plutarchum in vita Bruti, & Dionem L. 47.

2. *Viginti legionum)* quæ nimirum erant in Bruti & Caſſii partibus, cum ab Antonio & Octauio Cæſare vincerentur.

3. *Principe)* h. e. primario viro.

4. *Puluinaria)* quæ deorum ſunt vt lecti priuatorum.

in quas per templa aditur, 5) & atram laureatis foribus induet vestem.

CAP. XXXVI. Hoc vnum obtineamus ab illo votis ac precibus publicis, si nondum illi genus humanum placuit consumere, si Romanum adhuc nomen propitia respicit, hunc Principem, lapsis hominum rebus datum, sicut omnibus mortalibus, sibi esse sacrosanctum velit. discat ab illo clementiam, atque sit mitissimo omnium Principum mitis. Debes itaque omnes intueri eos, quos paullo ante retuli, aut adscitos cœlo, aut proximos, & ferre æquo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus: quas ne ab eis quidem, per quos viuimus, abstinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis & euincendis doloribus, & in quantum modo homini fas est, per diuina ire vestigia. Quamuis in aliis rebus dignitatum ac nobilitatum magna discrimina sint, virtus in medio posita est: neminem dedignatur, qui modo dignum se illa iudicet. Optime certe illos imitaberis, qui cum indignari possent non esse ipsos expertes huius mali, tamen in hoc vno se ceteris exæquari hominibus, non iniuriam, sed ius mortalitatis iudicauerunt; tuleruntque nec nimis acerbe & aspere quod acciderat, nec molliter & effeminate. Nam & non sentire mala sua, non est hominis: & non ferre, non est viri. Non possum tamen, cum omnes circumiuerim Cæsares, quibus fortuna fratres & sorores eripuit, hunc præterire ex omni Cæsarum numero excerpendum: quem rerum natura in exitium opprobriumq, humani generis edidit, a quo imperium euersum funditus, Principis piissimi recreat clementia. C. Cæsar, amissa sorore Drusilla, is homo qui non magis dolore quam

5. *In quas per templa aditur*) palatium respicere videtur, in cuius limine complura templa, quibus salutatis ad palatium accedere solebant, vt docent aliquam multa veterum loca, Suetonii in Calig. c. 23. Martialis in præf. L. 4. Epigr. & aliorum.

gaudere principaliter posset, conspectum conuersationemque ciuium suorum profugit, exequiisque sororis suae non interfuit, iusta sorori non praestitit, sed in Albano suo tesseris ac foro 1) & prouocatis 2) huiusmodi aliis occupationibus acerbissimi funeris leuabat mala. Pro pudor imperii! principis Romani lugentis sororem, alea solatium animi fuit. Idem ille Caius furiosa inconstantia, modo barbam capillumque summittens, modo Italiae ac Siciliae oras errabundus permetiens, & nunquam satis certus vtrum lugeri vellet, an coli sororem. Eodem enim tempore, quo templa illi constituebat ac puluinaria, eos qui parum moesti fuerant, crudelissima afficiebat animaduersione. Eadem enim intemperie animi aduersarum rerum ictus ferebat, qua secundarum elatus euentu, supra humanum intumescebat modum. Procul istud exemplum ab Romano viro, luctum suum aut intempestiuis auocare lusibus, aut sordium ac squalloris foeditate irritare, aut alienis malis oblectare, minime humano solatio. Tibi vero nihil ex consuetudine mutandum tua. quoniam quidem ea instituisti amare studia, quae & optime felicitatem extollunt, & facillime minuunt calamitatem: eademque & ornamenta hominum maxima sunt, & solatia.

CAP. XXXVII. Nunc itaque te studiis tuis immerge altius, nunc illa tibi velut munimenta animi circumda, nec ex vlla tui parte inueniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo scriptorum monumento tuorum. hoc enim vnum est rebus humanis opus, cui nulla tempestas noceat, quod nulla consumat vetustas: cetera, quae per constructionem lapidum, & marmoreas moles, aut terrenos tumulos

1. *Foro*) forus est tabula lusoria siue alueus, quem vocis significatum ex Suetonii loco in Augusto, primus eruit Cl. Salmasius.

2. *Prouocatis*) i. e. lacessitis, arcessitis, quaesitis.

im

in magnam eductos altitudinem constant, non propagabunt longam diem: quippe & ipsa intereunt. Immortalis est ingenii memoria: hanc tuo fratri largire, in hac eum colloca. melius illum duraturo semper consecrabis ingenio, quam irrito dolore lugebis. Quod ad ipsam fortunam pertinet, etiamsi nunc agi apud te caussa eius non potest: omnia enim illa quæ nobis dedit, ob hoc ipsum, quod aliquid eripuit, inuisa sunt: tunc tamen erit agenda, cum primum æquiorem te illi iudicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa prouidit, quibus hanc emendaret iniuriam: multa etiam nunc dabit quibus redimat: denique ipsum quod abstulit, ipsa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio vti tuo, noli adesse dolori tuo. Potest quidem eloquentia tua, quæ parua sunt approbare pro magnis; rursus magna attenuare, & ad minima deducere: sed alio ista vires seruet suas, nunc tota se in solatium tuum conferat. Sed tamen dispice, ne hoc iam quoque ipsum sit superuacuum. aliquid enim a nobis natura exigitur: plus vanitate contrahitur. Nunquam autem ego a te, ne ex toto mœreas, exigam. Et scio inueniri quosdam duræ magis quam fortis prudentiæ viros, qui negent doliturum esse sapientem. Hi vero videntur nunquam in huiusmodi casum incidisse. alioquin excussisset illis fortuna superbam sapientiam, & ad confessionem eos veri etiam inuitos compulisset. Satis præstiterit ratio, si id vnum ex dolore, quod & superest & abundat, exciderit. vt quidem nullum omnio esse eum patiatur, nec sperandum vlli, nec concupiscendum est. Hunc potius modum seruet, qui nec impietatem imitetur, nec insaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & piæ mentis est, nec emotæ. Fluant lacrimæ, sed eædem desinant; trahantur ex imo pectore gemitus, sed iidem & finiantur. Sic rege animum tuum, vt & sapientibus te approbare possis, & fratribus. Effice, vt fre-

quenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, vt illum & ſermonibus celebres, & aſſiduas recordatione repræſentes tibi. Quod ita denique conſequi poteris, ſi tibi memoriam eius iucundam magis, quam flebilem feceris. naturale eſt enim, vt ſemper animus ab eo refugiat, ad quod cum triſtitia reuertitur. Cogita modeſtiam eius, cogita in rebus agendis ſolertiam, in exſequendis induſtriam, in promiſſis conſtantiam. Omnia dicta eius ac facta & aliis expone, & tibimet ipſe commemora. Qualis fuerit cogita, qualiſque ſperari potuerit. quid enim de illo non tuto ſponderi fratre poſſet? Hæc, vtcunque potui, longo iam ſitu obſoleto & hebetato animo compoſui: quæ ſi aut parum reſpondere ingenio tuo, aut parum mederi dolori videbuntur, cogita quam non poſſit is alienæ vacare conſolationi, quem ſua mala occupatum tenent; quem non facile Latina ei verba homini ſuccurrant, quem Barbarorum inconditus & barbaris quoque humanioribus grauis fremitus circumſonat.

L. AN-

L. Annaei Senecae
Ad Marciam De Consolatione
Liber Vnvs.

Argumentum & Ordo.

Marcia gratiosa & diues matrona, ut apparet: filia A. Cremutii Cordi, viri a studiis scriptisque etiam inclyti. Filium habuit, qui iam grandior obiit, maritus, pater & sacerdos: triennium autem iam ibat (ex Cap. I. *in fine) ab eius morte. Itaque argumentor, hoc Scriptum editum initio Claudiani temporis, nec ante. Nam sub Tiberio auctum Metilium hunc (ita vocabatur) honoribus, vix probabile: sub Caio igitur, qui & alia acta Tiberii rescidit, & nominatim A. Cremutii Cordi scripta lectitari permisit. Quod eodem isto Cap.* I. *quoque tangitur: neque igitur ante potuit hac Consolatio edi, præsertim inueterato dolore, ut loquitur, & triennali illo lapsu. Imo bene consideranti, sub Claudio, & post exsilium fortasse hac scripta censeantur. In paruo est. ipse libellus inter insignes, etsi adulatione feminea haud expers. Duæ partes sunt. Priore laudat illam, & a suo atque alienis deinde Exemplis solatur: usque ad Cap.* VI. *Posteriore ad Rationes transit, & primam illam communem, luctu nihil profici: tum secundum Naturam eum non esse, sed a mollicie nostra, & incogitantia, quod quæ fieri possunt futura non prouidemus. Iterum deinde Exempla virorum, & mulierum. Tum ad sortem conditionemque nascendi transit, cui mors annexa: usque ad Cap.* XIX. *Ibi Dilemma inserit, Nec matri, nec ipsi male factum. De matre, breuiter: gratiosa est, nec nisi opinione vexatur. De filio, pluribus: in quiete est, & casibus, vitiisque ereptus. Quid si ad ista in tam corrupta ciuitate iuisset? Tem-*

Tempestiue igitur subductus: & Patris deinde (Cremutii) persona inducitur filiam solantis & erigentis, & magno ore, ad supera illa & cæli spectacula, vocantis.

CAPVT I.

Nisi te, Marcia, scirem tam longe ab infirmitate muliebris animi, quam a ceteris vitiis recessisse, & mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aspici: non auderem obuiam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter hærent & incubant. nec spem concepissem, tam iniquo tempore, 1) tam inimico iudice, 2) tam inuidioso crimine, 3) posse me efficere, vt fortunam tuam absolueres. Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi, & magno experimento approbata virtus tua. Non est ignotum, qualem te in personam patris tui gesseris: quem non minus quam liberos dilexisti: excepto eo, quod non optabas superstitem. nec scio an & optaueris. Permittit enim sibi quædam & contra bonum morem magna pietas. Mortem 4) A. Cremutii Cordi, parentis tui, quantum poteras, inhibuisti. Postquam tibi aperuit, inter Seianianos satellites illam vnam patere seruituris fugam, non fauisti consilio eius, sed dedisti manus victa, fudistique lacrimas palam, & gemitus deuorasti quidem, non tamen hilari fronte texisti: & hoc illo sæculo, 5) quo magna pietas erat, nihil impie facere. Vt vero aliquam occasionem mutatio temporum dedit: ingenium patris tui, de quo sumptum erat supplicium, in vsum hominum reduxisti, & a vera illum vindicasti

1. *Iniquo tempore*) quia inueteratus dolor in alteram naturam iam abierat. *Lips.*
2. *Inimico iudice*) ipsa te quæ odisti & aduersaris solantes.
3. *Tam inuidioso crimine*) ablati talis filii & in tali ætate.
4. *Mortem*) quam sponte sumebat, vid. inf. c. 22.
5. *Et hoc illo seculo*) Tiberii scilicet, quo multi parentes ipsi siue palam accusarunt, siue clam detulerunt.

morte,

morte, ac restituisti in publica monumenta 6) libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo 7) scripserat. Optime meruisti de Romanis studiis: magna illorum pars arserat. optime de posteris: ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori suo magno imputata. optime de ipso: cuius viget vigebitque memoria, quamdiu fuerit in pretio Romana cognosci; quamdiu quisquam erit, qui reuerti velit ad acta maiorum; quamdiu quisquam, qui velit scire, quid sit vir Romanus; quid subactis iam ceruicibus omnium, & ad Seianianum iugum adactis, indomitus sit homo, ingenio, animo, manu liber. 8) Magnum mehercule detrimentum respublica ceperat, si illum ob duas partes pulcherrimas in obliuionem coniectum, eloquentiam & libertatem, non eruisses. Legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus, vetustatem nullam timet. At illorum carnificum cito scelera quoque, quibus solis memoriam meruerunt, tacebunt. Hæc magnitudo animi tui vetuit me ad sexum tuum respicere: vetuit ad vultum, quem tot annorum continua tristitia, vt semel obduxit, tenet. Et vide quam non surreptam tibi, nec fucum facere affectibus tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi. & vis scire hanc quoque plagam esse sanandam? ostendi tibi æque magni vulneris cicatricem. Alii itaque molliter agant, & blandiantur: ego condigere cum tuo mœrore constitui, & defessos exhaustosque oculos, si verum audire vis, magis iam ex consuetudine, quam ex desiderio fluentes, continebo, si fieri potuerit, te fauente remediis tuis; sin minus, vel inuita. teneas licet & amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filii locum

6. *In publica monumenta)* i. e. Bibliothecas.

7. *Sanguine suo)* quo nimirum luit quod eos scripsisset, laudauerat nimirum in opere *de bellis ciuilibus* Brutum & Cassium tanquam vltimos Romanorum, quod in perniciem ipsi cessit.

8. *Manu liber)* scriptione & stylo. *Lips.*

super-

superstitem fecisti. Quis enim erit finis? omnia in superuacuum tentata sunt. fatigatae allocutiones amicorum; auctoritates magnorum & affinium tibi virorum; studia, hereditarium & paternum bonum, surdas aures, irrito ac vix ad breuem occupationem proficiente solatio, transeunt. Illud ipsum naturale remedium temporis, quod maximas ærumnas quoque componit, in te vna vim suam perdidit. Tertius iam præteriit annus cum interim nihil ex primo illo impetu cecidit: renouat se, & corroborat quotidie luctus: & iam sibi ius mora fecit, eoque adductus est, vt putet turpe desinere. Quemadmodum omnia vitia penitus insidunt, nisi, dum surgunt, oppressa sint: ita quoque hæc tristia & misera, & in se sæuientia, ipsa nouissime acerbitate pascuntur, & fit infelicis animi praua voluptas dolor. Cupissem itaque primis temporibus ad istam curationem accedere. leuiore medicina fuisset oriens adhuc restinguenda vis: vehementius contra inueterata pugnandum est. Nam vulnerum quoque sanitas facilis est, dum a sanguine recentia sunt: tunc & vruntur, & in altum reuocantur,9) & digitos scrutantium recipiunt. vbi corrupta in malum vlcus veterarunt, difficilius curantur. Non possum nunc per obsequium, nec molliter assequi tam durum dolorem: frangendus est.

Cap. II. Scio, a præceptis incipere omnes qui monere aliquem volunt, & in exempla desinere: mutari hunc interim morem expedit. Aliter enim cum alio agendum est. Quosdam ratio ducit: quibusdam nomina clara opponenda sunt, & auctoritas, quæ liberum non relinquat animum ad speciosa stupentem. Duo tibi ponam ante oculos maxima, & sexus & sæculi tui, exempla: alterius, feminæ, quæ se tradidit

9. *In altum reuocantur*) tentando & explorando. Videtur enim repeti & renouari vulnus, dum stilus immittitur. *Lips.*

feren-

ferendam dolori: 1) alterius quæ pari affecta casu, maiore damno, non tamen dedit longum in se malis suis dominum, sed cito animum in sedem suam reposuit. Octavia & Liuia, altera soror Augusti, altera vxor, amiserunt filios iuuenes, vtraque spe futuri principis certa Octauia Marcellum, cui & auunculus & socer incumbere 2) cœperat, in quem onus imperii reclinare. adolescentem animo alacrem, ingenio potentem; sed & frugulitatis continentiæquæ 3) in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandum; patientem laboris, voluptatibus alienum; quantumcumque imponere illi auunculus, & (vt ita dicam) inædificare voluisset, laturum. Bene legerat 4) nulli cessura ponderi fundamenta. Nullum finem, per omne vitæ suæ tempus, flendi gemendique fecit: nec vllas admisit voces, salutare aliquid afferentes. Ne auocari quidem se passa est. Intenta in vnam rem, & toto animo affixa, talis per omnem vitam fuit, qualis in funere. non dico non ausa consurgere, sed alleuari recusans: secundam orbitatem iudicans, lacrimas mittere. Nullam habere imaginem filii carissimi voluit, nullam sibi fieri de illo mentionem. Oderat omnes matres, & in Liuiam maxime furebat: quia videbatur ad illius filium transisse, sibi promissa felicitas. Tenebris & solitudini familiarissima, ne ad fratrem quidem respiciens, carmina celebrandæ Marcelli memoriæ composita, aliosque studiorum honores reiecit, & aures suas aduersus omne solatium clausit: a solemnibus officiis seducta, & ipsam magnitudinis fraternæ nimis circumlucentem fortunam exosa, defodit se, & abdidit. Assidentibus liberis, nepotibus, lugubrem vestem non deposuit: non sine contumelia omnium suorum, quibus saluis orba sibi videbatur.

1. *Ferendam dolori)* omissis habenis illi regimen dedit. *Lips.*
2. *Incumbere)* vt in fulcrum.
3. *Frugalitatis continentiæque)* subintellige caussa.
4. *Bene legerat)* enim, Octauia, mater eius.

CAP.

Cap. III. Liuia amiſerat filium Druſum, magnum futurum principem, iam magnum ducem. Intrauerat penitus Germaniam, & tibi ſigna Romana fixerat, vbi vix vllos eſſe Romanos notum erat. In expeditione deceſſerat, ipſis illum hoſtibus ægrum cum veneratione & pace mutua proſequentibus, nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro republica obierat, ingens ciuium prouinciarumque, & totius Italiæ deſiderium, per quam effuſis in officium lugubre municipiis coloniiſque. vſque in vrbem ductum erat funus triumpho ſimillimum. Non licuerat matri vltima filii oſcula, gratumque extremi ſermonem oris haurire. Longo itinere reliquias Druſi ſui proſecuta, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quaſi totiens illum amitteret, irritata, vt primum tamen intulit tumulo, ſimul & illum, & dolorem ſuum poſuit: nec plus doluit quam aut honeſtum erat Cæſari, aut æquum matri. Non deſiit itaque Druſi ſui celebrare nomen, vbique illum ſibi priuatim publiceque repræſentare, & libentiſſime de illo loqui, de illo audire: cum memoriam alterius 1) nemo poſſet retinere ac frequentare, 2) quin illam triſtem ſibi redderet. Elige itaque, vtrum exemplum putas probabilius. 3) ſi illud prius ſequi vis, eximis te numero viuorum; auerſaberis & alienos liberos, & tuos ipſumque deſiderans, 4) triſte matribus omen occurres. 5) Voluptates honeſtas, permiſſas, tanquam

1. *Alterius*) Marcelli, quem mater Octauia nunquam ſine triſtitia commemorari audiuit.

2. *Frequentare*) memoriam alicuius frequentare eſt frequenter eius meminiſſe.

3. *Probabilius*) h. e. magis probandum & laudandum.

4. *Ipſumque deſiderans*) ſenſus eſt: auerſaberis alienos & tuos, imo & ipſum, tum maxime, cum immoderate illum deſideras: dum præ ingenti deſiderio luctus modum non facis, nam de quo audire refugit, eum & auerſari videtur. *Ruben.*

5. *Triſte matribus omen occurres*) pro ſuperſtitione veterum, qui omina ex occurſu captabant. Tu igitur orbitate ſic triſtis matribus eam præſagies. *Lipſ.*

parum

parum decoras fortunæ tuæ reiicies, inuisam habebis lucem: & ætati tuæ, quod non præcipitet te quamprimum, & finiat, infestissima eris: quod turpissimum alienissimumque est animo tuo, in meliorem noto partem, ostendes te viuere nolle, mori non posse. Si ad hoc maximæ feminæ te exemplum applicueris; moderatius ac mitius eris in ærumnis, nec te tormentis macerabis. Quæ enim, malum, amentia est, pœnas a se infelicitatis exigere: & mala sua augere? Quam in omni vita seruasti, morum probitatem & verecundiam, in hac quoque re præstabis. est enim quædam & dolendi modestia. Illum ipsum iuuenem dignissime quietum semper nominans cogitansque, 6) facies, & meliore pones loco, si matri suæ, qualis viuus solebat, hilaris, & cum gaudio occurrat.

CAP. IV. Nec te ad fortiora ducam præcepta, vt inhumano ferre humana iubeam modo, vt ipso funebri die oculos matris exsiccem: ad arbitrum tecum veniam: hoc inter nos quæretur, vtrum magnus esse debeat, an perpetuus dolor. Non dubito, quin Liuiæ Augustæ, quam familiariter coluisti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad suum consilium vocat: illa in primo feruore, cum maxime impatientes ferocesque sunt miseriæ, se consolandam Areo philosopho viri sui præbuit & multum eam rem profuisse sibi confessa est: plus quam populum Romanum, quem nolebat tristem tristitia sua facere: plus quam Augustum, qui subducto altero adminiculo 1) titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat: plus quam Tiberium filium, cuius pietas efficiebat, vt in illo acerbo & defleto gen-

6. *Dignissime quietum semper nominans cogitansque facies)* sensus planus est, si quietum accipiatur quasi bis positum. hoc sensu: qui dignissime quietus est, eum tu quoque talem efficies, si amoto querulo luctu memoriam eius serues.

1. *Altero adminiculo)* Druso, supererat autem adhuc Tibeberius.

tibus funere, nihil sibi nisi numerum deesse sentiret. Hic, vt opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud feminam opinionis suæ custodem diligentissimam.

Vsque in hunc diem Liuia (quantum quidem ego sciam, assiduus viri tui comes, cui non tantum quæ in publicum emittuntur, nota sunt, sed omnes quoque secretiores animorum vestrorum motus) dedisti operam ne quid esset, quod in te quisquam reprehenderet. Nec id in maioribus modo obseruasti, sed in minimis, ne quid faceres, cui famam, liberrimam Principum iudicem, velles ignoscere. Nec quicquam pulchrius existimo in fastigio collocatis, quam multarum rerum veniam dare, nullius petere. Seruandus itaque tibi in hac re tuus mos est, ne quid committas, quod minus aliterue factum velis.

Cap. V. Deinde oro atque obsecro, ne te difficilem amicis, & intractabilem præstes. Non est enim quod ignores, omnes hos nescire quemadmodum se gerant: loquantur aliquid coram te de Druso, an nihil: ne aut obliuio clarissimi iuuenis illi faciat iniuriam, aut mentio tibi. Cum secessimus, & in vnum conuenimus, facta eius dictaque quanto meruit suspectu 1) celebramus: coram te altum nobis de illo silentium est. Cares itaque maxima voluptate, filii tui laudibus, quas non dubito quin vel impendio vitæ, si potestas detur, in æuum omne sis prorogatura. Quare patere, imo arcesse sermones, quibus ille narretur & apertas aures præbe ad nomen memoriamque filii tui: nec hoc graue duxeris, ceterorum more, qui in eiusmodi casibus partem mali putant, audire solatia. Nunc incubuisti tota in alteram partem, & oblita meliorum, fortunam tuam, qua deterior est, aspicis. Non conuertis te ad conuictus filii tui, occursusque iucundos, non ad pueriles dulcesque blandicias, non

1. *Suspectu*) admiratione.

ad

ad incrementa studiorum: vltimam illam faciem rerum premis. Illi, tanquam parum ipsa per se horrida sit, quicquid potes congeris. Ne, obsecro te, concupieris, peruersissimam gloriam infelicissimam 2) videri.

CAP. VI. Simul cogita, non esse magnum, se rebus prosperis fortem gerere, vbi secundo cursu vita procedit: nec gubernatoris quidem artem tranquillum mare & obsequens ventus ostendit: aduersi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne submiseris te, imo contra fige stabilem gradum: & quicquid onerum supra cecidit, sustine, primo duntaxat strepitu conterrita. Nulla re maior inuidia fortunæ fit, quam æquo animo. Post hoc ostendit 1) illi filium incolumem, ostendit ex amisso nepotes. Tuum illic Marcia negotium actum, tibi Areus assedit: te mutata persona consolatus est Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius quam vlla vnquam mater amiserit. (non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam.) si fletibus fata vincuntur, conferamus: eat omnis inter luctus dies: noctem sine somno tristitia consumat: ingerantur lacerato pectori manus, & in ipsam faciem impetus fiat: atque omni se genere sæuitiæ profecturus mœror exerceat. Sed si nullis planctibus defuncta reuocantur; si sors immota, & in æternum fixa, nulla miseria mutatur, & mors tenet quicquid abstulit; desinat dolor, qui perit. Quare regamus: nec nos ista vis transuersos auferat. Turpis est nauigii rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deseruit, permisit tempe-

2. *Infelicissimam*) f. legendum *infelicissima* hoc sensu: ne concupieris peruersissimam gloriam, quæ est vt infelicissima videaris. ferri tamen etiam accusatiuus potest verbi substantiui infinitiuo subintellecto.

1. *Ostendit*) Philosophus nempe eam solaturus ipsi in animum reuocauit; tanquam solatii argumenta alterum filium Tiberium, & nepotes incolumes.

ſtati ratem: at ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauum tenentem & obnixum.

CAP. VII. At enim naturale deſiderium ſuorum eſt. Quis negat, quamdiu modicum eſt? nam ex diſceſſu, non ſolum amiſſione, cariſſimorum neceſſarius morſus eſt, & firmiſſimorum quoque animorum contractio. Sed plus eſt quod opinio adiicit, quam quod natura imperauit. Adſpice mutorum animalium quam concitata ſint deſideria, & tamen quam breuia. Vaccarum vno die alteroue mugitus auditur: nec diutius equarum vagus ille amensque diſcurſus eſt. Ferae cum veſtigia catulorum conſectatae ſunt, & ſiluas peruagatae: cum ſaepe ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tempus extinguunt. Aues cum ſtridore magno inanes nidos circumfremunt: intra momentum tamen quietae, volatus ſuos repetunt. Nec vlli animali longum foetus ſui deſiderium eſt, niſi homini: qui adeſt dolori ſuo, nec tantum quantum ſentit, ſed quantum conſtituit, afficitur. Vt ſcias autem non eſſe hoc naturale, luctibus frangi, primum magis feminas quam viros, magis barbaros quam placidos eruditaeque gentis homines, magis indoctos quam doctos, eadem orbitas vulnerat. Atqui ea, quae a natura vim acceperunt, eamdem in omnibus ſeruant. Apparet non eſſe naturale, quod varium eſt. Ignis omnes aetates, omnium vrbium ciues, tam viros quam feminas, vret: ferrum in omni corpore exhibebit ſecandi potentiam: quare? quia vires illi a natura datae ſunt, quae nihil in perſonam conſtituit. Paupertatem, luctum, ambitionem alius aliter ſentit, prout illum conſuetudo infecit: & imbecillum impatientemque reddit praeſumpta opinio de non timendis terribilis.

CAP. VIII. Deinde quod naturale eſt, non decreſcit mora: dolorem dies conſumit. licet contumaciſſimum, quotidie inſurgentem, & contra remedia efferueſcentem; tamen illum, efficaciſſimum mitigandae

gandae

gandæ ferociæ, tempus eneruat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnum ingens tristitia, & iam videtur duxisse callum, non illa concitata, qualis initio fuit, sed pertinax & obstinata: tamen hanc quoque ætas tibi minutatim eximet. Quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nunc de ipsa custodis, multum autem interest, vtrum tibi permittas mœrere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiæ conuenit, finem luctus potius facere, quam exspectare: nec illum opperiri diem, quo te inuita dolor desinat? ipsa illi renuntia.

CAP. IX. Vnde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione nostri, si id non fit naturæ iussu? quod nihil nobis mali, antequam eueniat, proponimus, sed vt immunes ipsi, & aliud pacatius ingressi iter, alienis non admonemur casibus, illos esse communes. Tot præter domum nostram ducuntur exsequiæ: de morte non cogitamus. tot acerba funera: nos togam nostrorum infantium, nos militiam, & paternæ hæreditatis successionem animo agitamus. tot diuitum subita paupertas in oculos incidit: & nobis nunquam in mentem venit, nostras quoque opes æque in lubrico positas. Necesse est itaque magis corruamus, qui quasi ex inopinato ferimur. Quæ multo ante præuisa sunt, languidius incurrunt. Vis tu scire te ad omnes expositam ictus stare, & illa quæ alios tela fixerunt, circa te vibrasse? velut murum aliquem, aut obsessum multo hoste locum, & arduum adscensu, inermis adeas, exspecta vulnus, & illa superne volantia cum sagittis pilisque saxa puta in tuum librata corpus. Quoties aut ad latus, aut pone tergum ceciderint, exclama: Non decipies me, fortuna, nec securam aut negligentem opprimes. scio quid pares. alium percussisti, me petisti. Quis vnquam res suas, quasi periturus, adspexit? quis vnquam nostrum de exsilio, de egestate, de luctu cogitare ausus est? quis non, si admoneatur vt cogi-

cogitet, tanquam dirum omen respuat, & in capita inimicorum aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat? Non putaui futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis scis posse fieri, quod multis vides euenisse? Egregium versum & dignum, qui non e Publio 1) exiret:

Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest.

Ille amisit liberos: & tu amittere potes. Ille damnatus est: & tua innocentia sub ictu est. Hic nos error decipit, hic effeminat, dum patimur, quae nunquam pati nos posse prauidimus. Aufert vim praesentibus malis, qui futura prospexit.

Cap. X. Quicquid est hoc, Marcia, quod circa nos ex aduenticio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria, & exclusorum clientium turba referta vestibula, clara, nobilis, aut formosa coniux, ceteraque ex incerta & mobili sorte pendentia: alieni commodatique apparatus sunt. nihil horum dono datur: collaticiis, & ad dominos redituris instrumentis scena adornatur. Alia ex his primo die, alia secundo referentur; pauca vsque ad finem perseuerabunt. Ita non est quod nos suspiciamus, tanquam inter nostra positi: mutuo accepimus. Vsusfructus noster est, cuius tempus ille arbiter muneris sui temperat: nos oportet in promptu habere, quae in incertum diem data sunt, & appellatos, sine querela reddere. Pessimi est debitoris, creditori facere conuicium. Omnes ergo nostros, & quos superstites lege nascendi optamus, & quos praecedere iustissimum ipsorum votum est, sic amare debemus, tanquam nihil nobis de perpetuitate, imo nihil de diuturnitate eorum promissum sit. Saepe admonendus est animus, amet vt recessura, imo tanquam recedentia. quicquid a fortuna datum est, tan-

1. *Publio*) mimographo, quem ob mores & vitae genus improbat Seneca.

quam

quam ex templo abiturum possideat. Rapite ex liberis voluptates, fruendos vos inuicem liberis date, & sine dilatione omne gaudium haurite. nihil de hodierna die promittitur. nimis magnam aduocationem 1) dedi: nihil de hac hora. Festinandum est. instat a tergo mors: iam disiicietur iste comitatus: iam contubernia ista sublato clamore soluentur. Rapina rerum omnium est, (miseri, nescitis?) & fuga, viuere. Si mortuum tibi filium doles, eiús temporis quo natus est, crimen est. mors enim illi nascenti determinata est. In hanc legem datus; hoc fatum ab vtero statim prosequebatur. In regnum fortunæ, & quidem durum atque inuictum peruenimus, illius arbitrio digna atque indigna passuri. corporibus nostris impotenter, contumeliose, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in pœnam admotis, vel in remedium: alios vinciet; id nunc hosti licebit, nunc ciui: alios per incerta nudos maria iactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in harenam quidem aut littus explodet, sed in alicuius ventrem immensæ beluæ decondet; alios morborum variis generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque medios detinebit. Vt varia & libidinosa, mancipiorumque suorum negligens domina, & pœnis & muneribus errabit. Quid opus est partes deflere? tota vita flebilis est. Vrgebunt noua incommoda, priusquam veteribus satisfeceris. Moderandum est itaque, vobis maxime, quæ immoderate fertis: & in metus, & in dolores humanum pectus dispensandum.

CAP. XI. Quæ demum ista tuæ publicæque con-

1. *Aduocationem*) spatium & moram. Verbi notio a iudiciis manauit: nam qui parum instructi ad respondendum aduocationem a iudice solent petere, i. e. spatium deliberandi aduocandique amicos & peritos. Cicero: *Omnibus vnde petitur hoc consilii dederim, vt binas advocationes postulent.* Inde translatum ad omnem moram & tergiuersationem. Vetus Poëta:
Cur differs mea lux rogata semper,
Cur longam petis aduocationem? Gronov.

ditionis obliuio est? Mortalis nata es, mortales peperisti: putre ipsa fluidumque corpus, & caussis 1) morbisque repetita, sperasti tam imbecilla materia solida & aeterna gestasse? Decessit filius tuus, id est, decucurrit ad hunc finem, ad quem, quae feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis ista quae in foro litigat, in theatris desidet, in templis precatur turba, dispari gradu vadit. Et quae veneraris, & quae despicis, vnus exaequabit cinis. Hoc iubet illa Pythicis oraculis adscripta vox, nosce te. Quid est homo? quodlibet quassum vas, & quodlibet fragile: iactatu, non tempestate magna, vt dissiperis, est opus. Vbicumque arictaueris, solueris. Quid est homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienae opis indigens, ad omnem fortunae contumeliam proiectum: cum bene lacertos exercuit, cuiuslibet ferae pabulum, cuiuslibet victima, ex infirmis fluidisque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, aestus, laboris impatiens: ipso rursus situ & otio iturum in tabem, alimenta metuens sua, quorum modo inopia, modo copia rumpitur: anxiae solicitaeque tutelae, praecarii spiritus, & male haerentis, quem pauor repentinus adiectusue ex improuiso sonus auribus grauis excutit: soli semper sibi nutrimentum vitiosum & inutile. Miramur in hoc mortem vnius, qua singulis opus est? Nunquid enim vt concidat, res magni molimenti est? Odor illi saporque, & lassitudo, & vigilia, & humor, & cibus, & sine quibus viuere non potest, mortifera sunt. Quocunque se mouet, infirmitatis suae statim conscium, non omne caelum ferens, aquarum nouitatibus, flatuque non familiaris aurae, & tenuissimis caussis atque offensionibus mor-

1. *Caussis*) caussa idem quod morbus, sicut & Graec. *αἰτία*. Hinc Tibullus El. IX. L. I. *Non illi sontica caussa* h. e. morbus sonticus, hinc *caussarium* quod paullo post pro morbido Seneca posuit.

bidum,

bidum, putre, caussarium, 2) fletu vitam auspicatum: cum interim quantos tumultus hoc tam contemptum animal mouet? in quantas cogitationes oblitum conditionis suæ venit? Immortalia, æterna volutat animo, & in nepotes pronepotesque disponit: cum interim longa conantem eum mors opprimit: & hoc quod senectus vocatur, pauci sunt circuitus annorum.

CAP. XII. Dolor tuus, o Marcia, si modo illi vlla ratio est, vtrum sua spectat incommoda, an eius qui decessit? Vtrumne amisso filio mouet, quod nullas ex illo voluptates cepisti: an quod maiores, si diutius vixisset, percipere potuisti? Si nullas te percepisse dixeris; tolerabilius efficies detrimentum tuum. minus enim homines desiderant ea, ex quibus nihil gaudii lætitiæque perceperunt. Si confessa fueris percepisse magnas voluptates; oportet te non de eo quod detractum est queri, sed de eo gratias agere quod collegisti. Prouenerunt enim satis magni fructus laborum tuorum ex ipsa educatione: nisi forte hi, qui catulos auesque, & friuola animorum oblectamenta, summa diligentia nutriunt, fruuntur aliqua voluptate ex visu tactuque & blanda adulatione mutorum; liberos nutrientibus, non fructus educationis, ipsa educatio est. Licet itaque tibi nihil industria eius contulerit, nihil diligentia custodierit nihil prudentia quæsierit: ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est. At potuit longior esse, & maior. Melius tamen tecum actum est, quam si omnino non contigisset. quoniam si ponatur electio, vtrum satius sit non diu felicem esse, an nunquam: melius est, discessura nobis bona, quam nulla contingere. Vtrumne malles degenerem aliquem, & numerum tantum nomenque filii expleturum habuisse, an tantæ indolis, quantæ tuus fuit? Iuuenis citó prudens, cito pius, cito maritus, cito pater, cito

2. *Caussarium*) idem ac morbidum vide paullo ante.

omnis officii curiosus, cito sacerdos, omnia tam propera. Nulli fere & magna bona, & diuturna, contingunt. non durat, nec ad vltimum exit, nisi lenta felicitas. Filium tibi dii immortales non diu daturi, statim talem dederunt, qualis diu effici potest. Ne illud quidem dicere potes, electam te a diis, cui frui non liceret filio. Circui per omnem notorum & ignotorum frequentiam oculis: occurrent tibi passi vbique maiora. Senserunt ista magni duces, senserunt principes. ne deos quidem fabulæ immunes reliquerunt; puto vt nostrorum funerum leuamentum esset, etiam diuina concidere. Circumspice, inquam, omnes. nullam tam miseram nominabis domum, quæ non inveniat in miseriore solatium. Non, mehercule, tam male de moribus tuis sentio, vt putem posse te leuius pati casum tuum, si tibi ingentem numerum lugentium produxero. maliuoli solatii genus est, turba miserorum. Quosdam tamen referam; non vt scias, hoc solere hominibus accidere: ridiculum est enim, mortalitatis exempla colligere: sed vt scias fuisse multos, qui lenierunt aspera, ferendo placide. A felicissimo incipiam. L. Sylla filium amisit: nec ea res aut militiam eius, & acerrimam virtutem in hostes ciuesque, contudit: aut effecit, vt cognomen illud vsurpasse saluo videretur, quod amisso filio assumpsit: nec odia hominum veritus, quorum malis, illius nimis secundæ res constabant: nec inuidiam deorum, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed istud inter res nondum iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerit: etiam inimici fatebuntur, bene illum arma sumpsisse, bene posuisse: hoc de quo agitur constabit, non esse maximum malum quod etiam ad felicissimos peruenit.

Cap. XIII. Ne nimis admiretur Græcia illum patrem, 1) qui in ipso sacrificio nuntiata filii morte,

1. *Patrem*) Xenophontem.

tibi-

tibicinem tantum tacere iussit, & coronam capiti detraxit, cetera rite perfecit, Puluillus effecit pontifex, cui postem tenenti, & Capitolium dedicanti, mors filii nuntiata est: quam ille exaudisse dissimulans, & sollemnia pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem, & ad filii sui nomen. 2) Ioue propitiato. Putasses eius luctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & fausta nuncupatione, non abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem destitit. Idem tamen, vt rediit domum, & impleuit oculos, & aliquas voces flebiles misit: & peractis, quæ mos erat præstare defunctis, ad Capitolinum 3) illum rediit vultum. Paullus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo vinctum ante currum egit Persen, inclyti regis nomen, duos filios in adoptionem dedit: quos sibi seruauerat, extulit. Quales retentos putas, cum inter commodatos Scipio fuisset? Non sine motu vacuum Paulli currum 4) populus Romanus aspexit, concionatus est tamen, & egit diis gratias, quod compos voti factus esset. Precatum enim se, vt si quid ob ingentem victoriam inuidiæ dandum esset, 5) id suo potius, quam publico damno solueretnr. Vides quam magno animo tulerit?

2. *Et ad filii sui nomen*) i. e. dum filium appellaret, qui triste de morte eius nuntium afferebat.

3. *Capitolinum*) eleganter: posito vultu tristiore, lætiorem rursus sumsit, & quem in Capitolio habuerat. *Lips.*

4. *Vacuum Paulli currum*) minores enim liberi cum parente triumphante in currum collocabantur.

5. *Si quid inuidiæ dandum esset*) Superstitio veterum erat, φθόνον, inuidiam, rebus magnis insidiari, h. e. Deos prosperis miscere acerba, vnde φθονερὸν τὸ δαιμόνιον dicebant. Inuidiæ itaque isti placandæ gratia ipsi se quandoque casui cuidam vltro submittebant, vt minore malo maius redimerent. Notum Polycratis exemplum.

orbi-

orbitati suæ gratulatus est. Ecquem magis poterat mouere tanta mutatio? solatia simul atque auxilia perdidit: non contigit tamen tristem Paullum Persi videre.

Cap. XIV. Quid nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, & quæram miseros? quasi non difficilius sit, inuenire felices. Quota quæque domus vsque ad exitum omnibus partibus suis constitit, in qua non aliquid turbatum sit? Vnum quemlibet annum occupa: & ex eo magistratus cita. Lucium, si vis, Bibulum, & C. Cæsarem. videbis inter collegas inimicissimos concordem fortunam. L. Bibuli, melioris quam fortioris viri, duo simul filii interfecti sunt: Ægyptio quidem militi ludibrio habiti: vt non minus ipsa orbitate, auctor eius, 1) digna res lacrimis esset. Bibulus tamen, qui, toto honoris sui anno ob inuidiam collegæ, domi latuerat, postero die quam geminum funus renunciatum est, processit ad solita & publica officia. Quid minus poterat, quam vnum diem duobus filiis dare? tam cito liberorum luctum finiuit, qui consulatum anno luxerat. C. Cæsar cum Brittanniam peragraret, nec Oceano felicitatem suam continere posset, audiuit decessisse filiam, publica secum fata ducentem. 2) In oculis erat iam Cn. Pompeius, non æquo laturus animo quemquam alium esse in Rep. magnum, & modum impositurus incrementis, quæ grauia illi videbantur, etiam cum in commune crescerent: tamen intra tertium diem imperatoria obiit munia, & tam cito dolorem vicit, quam omnia solebat.

1. *Auctor eius*) Lipsius legit *auctores.* hoc sensu: Interfecti sunt filii Bibuli & ludibrio habiti ab Ægyptiis, contemtissimo hominum inter Romanos genere, vt adeo non minus ob orbitatem, quam auctores, homines abiectissimos, digna lacrymis res esset.

2. *Publica secum fata ducentem*) nam eius morte sublata concordia fuit.

Cap

CAP. XV. Quid aliorum tibi funera Cæſarum referam? quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, vt ſic quoque generi humano proſint, oſtendentes, ne eos quidem, qui diis geniti deoſque geniturí dicantur, ſic ſuam fortunam in poteſtate habere, quemadmodum alienam. Diuus Auguſtus amiſſis liberis, nepotibus, exhauſta Cæſarum turba, adoptione deſertam domum fulſit. Tulit tamen fortiter: tanquam eius iam res ageretur, cuius cum maxime intererat, de diis neminem queri. Tib. Cæſar & quem genuerat, & quem adoptauerat, amiſit: ipſe tamen pro roſtris laudauit filium, ſtetitque in conſpectu poſito corpore, interiecto tantummodo velamento, quod pontificis oculos a funere arceret, & flente populo Romano non flexit vultum: experiendum ſe dedit Seiano ad latus ſtanti, quam patienter poſſet ſuos perdere. Videſne quanta copia virorum maximorum ſit, quos non excepit hic omnia proſternens caſus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publice priuatimque congeſta erant? Sed videlicet it in orbem iſta tempeſtas; & ſine dilectu vaſtat omnia, agitque vt ſua. Iube ſingulos conferre rationem; nulli contigit impune naſci.

CAP XVI. Scio quid dicas: Oblitus es feminam te conſolari: virorum refers exempla. Quis autem dixerit naturam maligne cum muliebribus ingeniis egiſſe, & virtutes illarum in arctum retraxiſſe? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honeſta (libeat) facultas eſt: laborem doloremque ex æquo, ſi conſueuere, patiuntur. In qua iſtud vrbe, dii boni, loquimur? In qua regem Romanis capitibus Lucretia & Brutus deiecerunt; Bruto libertatem debemus, Lucretiæ Brutum. In qua Clœliam, contempto hoſte & flumine, ob inſignem audaciam tantum non in viros transſcripſimus. Equeſtri inſidens ſtatuæ, in ſacra via, celeberrimo loco, Clœlia exprobrat iuuenibus noſtris

nostris puluinum 1) ascendentibus, in ea illos vrbe sic ingredi, in qua etiam feminas equo donauimus. Quod tibi si vis exempla referri feminarum, quæ suos fortiter desiderauerunt, non ostiatim quæram: ex vna tibi familia duas Cornelias dabo. Primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem. duodecim illa partus, totidem funeribus recognouit. & de ceteris facile est, quos nec editos, nec amissos ciuitas sensit. 2) Ti. Gracchum, & Caium, quos etiam qui bonos viros negauerit, magnos fatebitur, & occisos vidit & insepultos. consolantibus tamen miseramque dicentibus. Nunquam, inquit, non felicem me dicam, quæ Gracchos peperi. Cornelia Liuium Drusum, clarissimum iuuenem, illustris ingenii, vadentem per Gracchana vestigia, imperfectis tot rogationibus, intra penates interemptum suos amiserat, incerto cædis auctore: tamen & acerbam mortem filii, & inultam, tam magno animo tulit, quam ipse leges tulerat. Iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reuerteris, si tela, quæ in Scipiones, Scipionumque matres ac filios exegit, quibus Cæsares petiit, ne a te quidem continuit. Plena & infesta variis casibus vita est: a quibus nulli longa pax, vix induciæ sunt. Quatuor liberos sustuleras, Marcia. nullum aiunt frustra cadere telum, quod in confertum agmen immissum est. Mirum est, tantam turbam non potuisse sine inuidia damnoue præteruehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quod non tantum filios eripuit, sed elegit. Nunquam tamen iniuriam dixeris, ex æquo cum potentiore diuidere: duas tibi reliquit filias, & harum nepotes: & ipsum quem maxime luges, prioris 3) oblita, non ex toto abstulit. Habes ex illo duas filias. si male fers, magna onera: si bene, magna solatia. In hoc de perduxit, vt illas cum videris, admonearis filii,

1. *Puluinum*) i. e. lecticam in qua puluinus.
2. *Nec editos nec amissos ciuitas sensit*) h. e. qui in tenera ætate vita sunt functi.
3. *Prioris*) filii alterius qui antea obierat.

non

non doloris. Agricola, euersis arboribus, quas aut ventus radicitus euulsit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, sobolem ex illis residuam fouet, & amissarum semina statim plantasque disponit: & momento (nam vt in damna, ita ad incrementa rapidum veloxque tempus est) adolescunt amissis lætiora. Has nunc Metilii tui filias in eius vicem substitue, & vacantem locum exple. Vnum dolorem geminato solatio leua. Hæc quidem natura mortalium est, vt nihil magis placeat, quam quod amissum est, iniquiores sumus aduersus relicta, ereptorum desiderio, sed si æstimare volueris; quam tibi valde fortuna, etiam cum seuierit, pepercerit, scies te habere plus quam solatia. Respice tot nepotes, duas filias.

CAP. XVII. Dic illud quoque, Marcia; Moueret me, si esset cuique pro moribus fortuna, nunquam mala bonos sequerentur: nunc video, excempto discrimine, & eodem modo, malos bonosque iactari. Graue est tamen, quem educaueris iuuenem, iam matri, iam patri præsidium ac decus, amittere. Quis negat graue esse? sed humanum est. Ad hoc genita es vt perderes, vt perires, vt sperares, metueres, alios teque inquietares, mortem & timeres & optares, & quod est pessimum, nunquam scires cuius esses status. Si quis Syracusas petenti diceret: Omnia incommoda, omnes voluptates futuræ peregrinationis tuæ ante cognosce, deinde ita nauiga. Hæc sunt quæ mirari possis. videbis primum ipsam insulam ab Italia angusto intercisam freto, quam continenti quondam cohæsisse constat: subitum illo mare irrupit, &

Hesperium Siculo latus abscidit:

deinde videbis (licet enim tibi auidissimum maris verticem stringere) stratam illam fabulosam Charybdim, quamdiu ab Austro vacat, 1) at si quid inde vehemen-

1. *Quamdiu ab Austro vacat*) h. e. quamdiu ab austro ventus non spirat, tum enim strata & tranquilla est charybdis.

tius

tius spirauit, magno hiatu profundoque nauigia sorbentem. Videbis celebratissimum carminibus fontem Arethusam, nitidissimi ac perlucidi ad imum stagni, gelidissimas aquas profundentem: siue illas ibi primum nascentes inuenit, siue immersum terris flumen integrum subter tot maria, & a confusione peioris vndæ seruatum, reddidit. Videbis portum 2) quietissimum omnium, quos aut natura posuit in tutelam classium, aut adiuuit manus, sic tutum, vt ne maximarum quidem tempestatum furori locus sit. Videbis vbi Athenarum potentia fracta: 3) vbi tot millia captiuorum, ille excisis in infinitam altitudinem saxis, lautumius 4) carcer incluserat: ipsam ingentem ciuitatem, & laxius turritam, quam multarum vrbium fines sint: tepidissima hiberna, & nullum diem sine iuteruentu solis. Sed cum omnia ista cognoueris, grauis & insalubris æstas hiberni cæli beneficia corrumpet. Erit Dionysius illic tyrannus, libertatis, iustitiæ, legum exitium, dominationis cupidus etiam post Platonem, vitæ etiam post exsilium: alios vret, alios verberabit, alios ob leuem offensam iubebit detruncari: arcesset ad libidinem mares feminasque, & inter fœdos regiæ intemperantiæ greges parum erit simul binis coire. Audisti quid te inuitare possit, quid absterrere: proinde aut nauiga, aut resiste. Post hanc denuntiationem, si quis dixisset intrare se Syracusas velle, satisne iustam querelam de vllo, nisi de se, habere posset, qui non incidisset in illa, sed prudens sciensque venisset? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio, tu si filios sustuleris, poteris habere formosos, poteris & deformes: & si fortasse tibi multi

2. *Portum*) Syracusanum.

3. *Vbi Athenarum potentia fracta*) prope Syracusas Nicia & Demosthene ducibus.

4. *Lautumius*) *Latomias Syracusanas* memorat Cic. in Verrinis.

nascen-

nascentur, esse ex illis aliquis tam seruator patriæ, quam proditor poterit. Non est quod desperes tantæ dignationis futuros, vt nemo tibi propter illos maledicere audeat: propone tamen & tantæ futuros turpitudinis, vt ipsi maledictum sit. Nihil vetat illos tibi suprema præstare, & laudari te a liberis tuis: sed sic te para, tanquam in ignem positura, vel puerum, vel iuuenem, vel senem. Nil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus est, quod parens sequitur. Post has leges propositas, si liberos tollis, omni deos inuidia liberas, qui tibi nihil spoponderunt.

CAP. XVIII. Ad hanc imaginem agedum totius vitæ introitum referamus. Syracusas visere deliberanti tibi, quicquid delectare poterat, quicquid offendere, exposui: puta nascenti me tibi venire in consilium. intratura es vrbem diis hominibusque communem, omnia complexam, certis legibus æternisque deuinctam, indefatigata cælestium officia voluentem. Videbis illic innumerabiles stellas, miraberis vno sidere omnia impleri, solem quotidiano cursu diei noctisque spatia signantem, annuo æstates hiemesque æqualiter diuidentem. Videbis nocturnam lunæ successionem, a fraternis occursibus lene remissumque lumen mutuantem, & modo occultam, modo toto ore terris imminentem, accessionibus damnisque mutabilem, semper proximæ dissimilem. Videbis quinque sidera diversas agentia vias, & in contrarium 1) præcipiti mundo nitentia; ex horum leuissimis motibus fortunæ populorum dependent, & maxima ac minima perinde formantur, prout æquum iniquumue sidus incessit. Miraberis conlecta nubila, & cadentes aquas, & obliqua fulmina, & cæli fragorem. Cum satiatos spectaculo supernorum in terram oculos deieceris, excipiet

1. *Et in contrarium*) proprio suo motu lata contra primum illum motum. *Lips.*

té alia fortuna rerum, aliterque mirabilis. Hinc camporum in infinitum patentium fusa planicies; hinc montium magnis & niualibus surgentium iugis erecti in sublime vertices: deiectus fluminum, & ex vno fonte in Orientem Occidentemque defusi amnes; & summis cacuminibus nemora nutantia, & tantum siluarum cum suis animalibus auiumque concentu dissono. Varii vrbium situs, & seclusæ nationes locorum difficultate. quarum aliæ se in erectos subtrahunt montes, aliæ ripis, lacu, vallibus, palude circumfunduntur: adiuta cultu seges, & arbusta sine cultore fertilia, & riuorum lenis inter prata discursus, & amœni sinus, & littora in portum recedentia, sparsæ tot per vastum insulæ, quæ interuentu suo maria distinguunt. Quid lapidum gemmarumque fulgor, & inter rapidorum cursum torrentium aurum arenis interfluens, & in mediis terris, medioque rursus mari nitentes ignium faces, & vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici sinu 2) scindens, & ingenti licentia exæstuans? Videbis his inquietis, & sine vento fluctuantibus aquis immani, & excedenti terrestria magnitudine animalia, quædam grauia & alieno se magisterio mouentia, quædam velocia, concitatis perniciora remigiis, quædam haurientia vndas, & magno prænauigantium periculo efflantia. Videbis hic nauigia, quas non mouere terras quærentia. Videbis nihil humanæ audaciæ intentatum, erisque & spectatrix, & ipsa pars magna conantium: disces, docebisque artes, alias quæ vitam instruant, alias quæ ornent, alias quæ regant. Sed istic erunt mille corporum & animorum pestes, & bella, & latrocinia, & venena, & naufragia, & intemperies cæli corporisque,

2. *Triplici sinu*) in quatuor enim partes terram scindi, & quamuis earum chlamydem referre, quæ a tribus partibus Oceano cingatur, veteres suspicati, nec inepte, fuerunt. vid. Lips. Physiol. Stoic. L. 2. Diss. 17.

& cariſſimorum acerba deſideria, & mors, incertum facilis, an per pœnam cruciatumque. Delibera tecum, & perpende quid velis. vt in illa venias per iſta exeundum eſt. Reſpondebis, velle te viuere quidni? Imo, puto, ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Viue ergo vt conuenit. Nemo, inquis, nos conſuluit. Conſulti ſunt de nobis parentes noſtri: qui cum conditionem vitæ noſſent, in hanc nos ſuſtulerunt.

CAP. XIX. Sed vt ad ſolatia veniam, videamus primum quid curandum ſit, deinde quemadmodum. Mouet lugentem deſiderium eius, quem dilexit. Id per ſe tolerabile apparet. Abſentes enim abfuturoſque, dum viuerent, non flemus, quamuis omnis vſus illorum nobis & conſpectus ereptus ſit. Opinio eſt ergo, quæ nos cruciat: & tanti quodque malum eſt, quanti illud taxauimus. In noſtra poteſtate remedium habemus. Iudicemus illos abeſſe, & nosmet ipſi fallamus: dimiſimus illos, imo conſecuturi præmiſimus. Mouet & illud lugentem: Non erit qui me defendat, qui a contemptu vindicet. Vt minime probabili, ſed vero ſolatio vtar: in ciuitate noſtra plus gratiæ orbitas confert, quam eripit. Adeoque ſenectutem ſolitudo, quæ ſolebat deſtruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorum ſimulent, & liberos eiurent, & orbitatem manu faciant. 1) Scio quid dicas: Non mouent me detrimenta mea. etenim non eſt dignus ſolatio, qui filium ſibi deceſſiſſe, ſicut mancipium, moleſte fert: cui quicquam in filio reſpicere, præter ipſum, vacat. Quid igitur te, Marcia, mouet? vtrum, quod filius tuus deceſſit: an quod non diu vixit? Si, quod deceſſit, ſemper debuiſti dolere: ſemper enim ſciſti mori. Cogita, nullis defunctum malis affici. illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabulam eſſe.

1. *Manu faciant*) ſponte & vltro ſe faciant orbatos, ſic paſſim Seneca loquitur.

Nullas imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec obliuionis amnem, nec tribunalia, & reos, & in illa libertate tam laxa vllos iterum tyrannos. Luserunt ista poëtæ, & vanis nos agitauere terroribus. Mors omnium dolorum & solutio est & finis: vltra quam mala nostra non exeunt, quæ nos in illam tranquillitatem in qua antequam nasceremur iacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis misеretur, & non natorum misereatur. Mors nec bonum nec malum est. Id enim potest aut bonum aut malum esse, quod aliquid est: quod vero ipsum nihil est, & omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunæ tradit. Mala enim bonaque circa aliquam versantur materiam. Non potest id fortuna tenere, quod natura dimisit: nec potest miser esse, qui nullus est. Excessit filius tuus terminos, intra quos seruitur. Excepit illum magna & æterna pax: non paupertatis metu, non diuitiarum cura, non libidinis per voluptatem animos carpentis stimulis incessitur, non inuidia felicitatis alienæ tangitur, nec suæ premitur, nec conuiciis quidem vllis verecundæ aures verberantur: nulla publica clades prospicitur, nulla priuata: non solicitus futuri pendet ex euentu, semper incertiora rependenti. Tandem ibi constitit, vnde nil eum pellat, vbi nil terreat.

CAP. XX. O ignaros malorum suorum, quibus non mors vt optimum inuentum naturæ laudatur! quæ siue felicitatem includit, siue calamitatem repellit, siue satietatem aut lassitudinem senis terminat, siue iuuenile æuum, dum meliora sperantur, in flore deducit, 1) siue pueritiam ante duriores gradus reuocat: omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum, de nullis melius merita, quam de his ad quos venit antequam inuocaretur. Hæc seruitutem inuito domino remittit: hæc captiuorum catenas leuat: hæc e carcere educit, quos

1. *In flore deducit*) h. e. dum adhuc floret finit, atque exitum ei parat.

quos exire imperium impotens vetuerat. hæc exſulibus in patriam ſemper animum oculoſque tendentibus, oſtendit, nihil intereſſe inter quos quiſque iaceat. hæc, vbi res communes fortuna male diuiſit, & æquo iure genitos alium alii donauit, exæquat omnia. hæc eſt, quæ nihil quicquam alieno fecit arbitrio. hæc eſt, in qua nemo humilitatem ſuam ſenſit. hæc eſt, quæ nulli paruit. hæc eſt, Marcia, quam pater tuus concupiuit. Hæc eſt, inquam, quæ effecit, vt naſci non ſit ſupplicium: quæ efficit, vt non concidam aduerſus minas caſuum, vt ſeruare animum ſaluum ac potentem ſui poſſim. Habeo quo appellam. Video iſtic cruces non vnius quidem generis, ſed aliter ab aliis fabricatas. capite quidam conuerſos in terram ſuſpendere, alii per obſcœna ſtipitem egerunt, alii brachia patibulo explicuerunt. Video fidiculas, video verbera: & membris & ſingulis articulis ſingula machinamenta: ſed video & mortem. Sunt iſtic hoſtes cruenti, ciues ſuperbi: ſed video iſtic & mortem. Non eſt moleſtum ſeruire, vbi ſi domini pertæſum eſt, licet vno gradu ad libertatem tranſire. contra iniurias vitæ, beneficium mortis habeo. Cogita, quantum boni opportuna mors habeat, quam multis diutius vixiſſe nocuerit. Si Cn. Pompeium, decus iſtius firmamentumque imperii, Neapoli valetudo abſtuliſſet, indubitatus populi Romani princeps exceſſerat. At nunc exigui temporis adiectio faſtigio illum ſuo depulit. Vidit legiones in conſpectu ſuo cæſas: & ex illo prœlio, in quo prima acies ſenatus fuit, quam infelices reliquiæ ſunt, imperatorem ipſum ſuperfuiſſe! Vidit Ægyptium carnificem, & ſacroſanctum victoribus corpus ſatelliti præſtitit, etiam ſi incolumis fuiſſet pœnitentiam ſalutis acturus. quid enim erat turpius, quam Pompeium viuere beneficio regis? 2) M. Cicero ſi eo

2. *Regis*) qui Regis enim beneficio viuit, ſeruus videtur: digna ſane magnitudine Romana ſententia.

tempore, quo Catilinæ ſicas deuitauit, quibus pariter cum patria petitus eſt, concidiſſet, liberata Rep. conſeruator eius: ſi denique filiæ ſuæ funus ſecutus fuiſſet, etiam tunc felix mori potuit. Non vidiſſet ſtrictos in ciuilia capita mucrones: nec diuiſa percuſſoribus occiſorum bona, vt etiam de ſuo perirent: 3) non haſtam conſularia ſpolia vendentem: nec cædes, nec locata publice latrocinia, bella, rapinas, tantum Catilinarum. 4) Marcum Catonem ſi a Cypro & hereditatis regiæ diſpenſatione redeuntem mare deuoraſſet, vel cum illa pecunia, quam afferebat ciuili bello ſtipendium, nonne illo bene actum foret? hoc certe ſecum tuliſſet, neminem auſurum coram Catone peccare. Nunc annorum adiectio pauciſſimorum, virum libertati non ſuæ tantum, ſed publicæ natum, coëgit Cæſarem fugere, Pompeium ſequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit illi: omnium etiam malorum remiſit patientiam. Nimis tamen cito periit, & immaturus. Primum, puta illum ſuperfuiſſe: comprehende quantum plurimum procedere homini licet: quantulum eſt? Ad breuiſſimum tempus editi, cito ceſſuri loco, venienti in pactum hoc, proſpicimus hoſpitium. 5) De noſtris ætatibus loquor, quas incredibili celeritate conuolui conſtat. computa vrbium ſæcula. videbis quam non diu ſteterint, etiam quæ vetuſtate gloriantur. Omnia humana breuia & caduca ſunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, vrbibusque, & fluminibus, & ambitu maris, puncti loco ponimus, ad vniuerſa referentes: minorem portionem ætas noſtra,

3. *De ſuo perirent*) ipſi præmium ſuæ mortis eſſent. Sic Florus: miſera Resp. in exitium ſuum merces erat. *Lipſ.*

4. *Tantum Catilinarum*) i. e. non vidiſſet tot vno tempore Catilinas. *Lipſ.*

5. *Venienti in pactum hoc proſpicimus hoſpitium*) h. e. liberis noſtris hac conditione in hanc lucem natos, huc venientes, excipimus.

quam

quam puncti habet, si tempori comparetur omni. cuius maior est mensura quam mundi: vtpote cum ille se intra huius spatium toties remetiatur. Quid ergo interest id extendere, cuius quantumcumque fuerit incrementum, non multum aberit a nihilo? vno modo multum est quod viuimus: si satis est. Licet mihi vates, 6) & in memoriam traditæ senectutis viros nomines, centenos denosque percenseas annos: cum ad omne tempus dimiseris animum, nulla erit illa breuissimi longissimique æui differentia, si inspecto quanto quis vixerit spatio, comparaueris quanto non vixerit. Deinde non immaturus decessit: vixit enim quantum debuit viuere. Nihil enim illi iam vltra supererat. Non vna hominibus senectus est, vt ne animalibus quidem. intra quatuordecim quædam annos defatigantur: & hæc illis longissima ætas est, quæ homini prima. dispar cuique viuendi facultas data est: nemo nimis cito moritur, qui victurus diutius quam vixit, non fuit. Fixus est cuique terminus: manebit semper vbi positus est: nec illum vlterius diligentia aut gratia promouebit; scit libenter illum vlterius diligentiam ex consilio perdidisse. 7) Tulit suum, ---- *metasque dati peruenit ad æui.* Non est itaque quod sic te oneres: Potuit diutius viuere. Non est interrupta eius vita, nec vnquam se annis casus interiecit. soluitur quod cuique promissum est: eunt vi sua fata, nec adiiciunt quicquam, nec ex promisso semel demunt: frustra vota ac studia sunt. Habebit quisque quantum illi dies primus adscripsit. ex illo quo primum lucem vidit, iter mortis ingressus est, accessitque fato propior: & illi ipsi, qui adiiciebantur ado-

6. *Vates*) Sibyllas longæuas. *Lips.*

7. *Scit libenter &c.*) superflua hæc esse & idem iterare putat Lipsius, legi tamen posse putat: *Si libeat nec illum interius diligentia & consilio perduces.* Vt sensus sit vitam vt produci ita nec contrahi posse, fatali meta ipsi præfixa.

lescentiæ anni, vitæ detrahebantur. In hoc omnes errore versamur, vt non putemus ad mortem, nisi senes inclinatosque iam vergere: cum illo infantia statim, & iuuenta, omnisque ætas ferat. Agunt opus suum fata: nobis sensum nostræ necis auferunt: quoque facilius obrepat mors, sub ipso vitæ nomine latet. Infantem in se pueritia conuertit, pueritiam pubertas, pubertatem iuuentus, iuuentutem senectus abstulit. Incrementa ipsa, si bene computes, damna sunt.

CAP. XXI. Quereris, Marcia, non tam diu vixisse filium tuum, quam potuisset? Vnde enim scis, an diutius illi expedierit? an illi hac morte consultum sit? Quem inuenire hodie potes, cuius res tam bene positæ sunt & fundatæ, vt nihil illi, procedenti tempore, timendum sit? Labuntur humana, ac fluunt: neque pars vitæ nostræ tam obnoxia aut tenera est, quam quæ maxime placet. Ideoque felicissimis optanda mors est: quia in tanta inconstantia turbaque rerum, nihil nisi quod præteriit, certum est. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filii tui corpus, & summa pudoris custodia inter luxuriosæ vrbis oculos conseruatum, potuisse ita morbos euadere, vt ad senectutem formæ illæsum perferret decus?

CAP. XXII. Cogita animi mille labes. neque enim recta ingenia, qualem in adolescentia spem sui fecerant, vsque in senectutem pertulerunt: sed interuersa plerumque sunt. Aut sera, eoque fœdior luxuria inuasit, & coëgit dehonestare speciosa principia: aut in popinam ventremque præcoquis summa 1) illis curarum fuit, quid essent, quid biberent. Adiice incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum ossa viuis legentium, & totas in viscera manus de-

1. *Præcoquis summa*) *præcoquis & summa* legit Lips. vt sensus sit: aut sera & fœda luxuria occupat aut præcoquis & in primis annis. Gronouius copulam omittendam, & distinguendum, *illis* autem παρέλκειν putat.

mitten-

mittentium, & non simplici dolore pudenda curantium. Post hæc exsilium. non fuit innocentior filius tuus, quam Rutilius. Carcerem. non fuit sapientior, quam Socrates. Voluntario vulnere transfixum pectus. non fuit sanctior quam Cato. Cum ista perspexeris, scies optime cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat vitæ stipendium, cito in tutum recepit. Nihil est tam fallax, quam vita humana: nihil tam insidiosum. non mehercule quisquam accepisset, nisi daretur inscii. itaque si felicissimum est, non nasci: proximum puta, breuitate vitæ defunctos, cito in integrum restitui. Propone illud acerbissimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti suo Satrio Secundo congiarium 2) dedit. Irascebatur illi ob vnum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat, Seianum in ceruices nostras nec imponi quidem, sed escendere. 3) Decernebatur illi statua in Pompeii theatro ponenda, quod exustum Cæsar reficiebat. Exclamauit Cordus. Tunc vere theatrum perire. Quis ergo non rumperetur, supra cineres Cn. Pompeii constitui Seianum, & in monumentis maximi imperatoris consecrari perfidum militem? consecratur. Subscriptio, 4) & acerrimi canes, quos ille, vt sibi vni mansuetos, omnibus feros haberet, sanguine humano pascebat, circumlatrare hominem, & illum imperatum, 5) incipiunt. Quid faceret? si viuere vellet, Seianus rogandus erat: si mori, filia. vterque inexorabilis: constituit filiam fallere. Vsus itaque balneo,

2. *Congiarium*) metaphora. vt donum solet in vino, pecunia dari; sic Seianus patrem tuum & res eius elargitus est Satrio. *Lips.*

3. *Nec imponi quidem, sed escendere*) h. e. non a principe & senatu, quibus hoc ius, imponi, sed ipsum vafre ascendere. *Id.*

4. *Subscriptio*) Gronov. legit: *Consecratur subscriptione*, solennibus dedicationis accusationem Cordi additam dicens.

5. *Et illum imperatum*) h. e. iussi a Seiano Cordum circumlatraat. *Gronov.*

& quo plus virium poneret, 6) in cubiculum se quasi gustaturus contulit: & dimissis pueris, quædam per fenestram, vt videretur edisse, proiecit: a cœna deinde, quasi iam satis in cubiculo edisset, abstinuit: alteroque die, & tertio idem fecit. Quarto, ipsa infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te, Carissima, inquit, filia, & hoc vnum, tota celata vita, iter mortis ingressus sum, & iam medium fere teneo, Reuocare me nec debes, nec potes. Atque ita lumen omne præcludi iussit, & se in tenebris condidit. Cognito consilio eius, publica voluptas erat, quod e faucibus auidissimorum luporum educeretur præda. Accusatores, Seiano auctore, adeunt consulum tribunalia: queruntur mori Cordum, interpellantes quod coëgerant. 7) adeo illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quæstione, an morte rei perderentur. 8) dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se absoluerat. Videsne, Marcia, quantæ iniquorum temporum vices ex inopinato ingruant? fles quod alicui tuorum mori necesse fuit? pæne non licuit.

CAP. XXIII. Præter hoc, quod omne futurum incertum est, & ad deteriora certius: facilius ad superos iter est, animis cito ab humana conuersatione dimissis. minus enim fæcis ponderisque traxerunt: antequam obducerentur, & altius terrena conciperent, liberati, leuiores ad originem suam reuolant, &

6. *Quo plus virium poneret*) quo maxime imminutis viribus excederet. *Gronov.*

7. *Interpellantes quod coëgerant*) interpellando impedituri ad quod faciendum sæua crudelitate eum impulerant.

8. *Perderentur*) rectius *probiberentur* Muret. & Gronov. nimirum quæstio agitata fuit, liceretne bonis & testamentis saluis iis mori? puto tamen retineri posse *perderentur*. nimirum eo præcipue tendebat quæstio, an voluntaria morte se eripere harpyis illis aliquis posset, & an proinde perderent reum tyranni.

faci-

facilius, quicquid est illud, absoluti transfluunt. 1) Nec vnquam magnis ingeniis cara in corpore mora est. exire atque erumpere gestiunt, ægre has angustias ferunt, vagi per omne sublime, & ex alto assueti humana despicere. Inde est quod Plato clamat: Sapientis animum totum in mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac semper cupidine ferri in exteriora tendentem. Quid tu, Marcia, cum videres senilem in iuuene prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio, diuitias sine auaritia, honores sine ambitione, voluptates sine luxuria appetentem, diu tibi putabas illum sospitem posse contingere? Quicquid ad summum peruenit, ad exitum prope est. Eripit se aufertque ex oculis perfecta virtus: nec vltimum tempus exspectant; quæ in primo maturuerunt. Ignis quo clarior fulsit, citius exstinguitur; viuacior est, qui cum lenta difficilique materia commissus, fumoque demersus, ex sordido lucet. eadem enim detinet caussa, quæ maligne alit. sic ingenia quo illustriora, breuiora sunt. Nam vbi incremento locus non est, vicinus occasus est. Fabianus ait, quod nostri quoque parentes videre, puerum Romæ fuisse, statura ingentis viri: sed hic cito decessit; & moriturum breui nemo non prudens dixit. non poterat enim ad illam ætatem peruenire, quam præceperat. Ita est indicium imminentis exitii maturitas, & appetit finis, vbi incrementa consumpta sunt.

Cap. XXIV. Incipe virtutibus illum, non annis æstimare: satis diu vixit. pupillus relictus, sub tutorum cura vsque ad decimumquartum annum fuit: sub matris tutela semper. cum haberet suos penates, relinquere tuos noluit. Adolescens statura, pulchritudine, cetero

1. *Absoluti transfluunt*) *obsoleti illitique eluunt*; ita restituit ex Codd. MSS. Gronov.

corpo-

corporis robore castris natus, militiam recusauit, ne a te discederet. Computa, Marcia, quam raro liberos videant, quæ in diuersis domibus habitant: cogita, tot illos perire annos matribus, & per solicitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent: scies multum patuisse hoc tempus, 1) ex quo nihil perdidisti. Nunquam a conspectu tuo recessit: sub oculis tuis studia formauit, excellentis ingenii, & æquaturi auum, nisi obstitisset verecundia, quæ multorum profectus silentio pressit. Adolescens rarissimæ formæ, in tam magna mulierum turba viros corrumpentium, nullius spei se præbuit: & cum quarundam vsque ad tentandum peruenisset improbitas, erubuit, quasi peccasset, quod placuerat. Hac sanctitate morum effecit, vt puer admodum dignus sacerdotio videretur, materna sine dubio suffragatione; sed ne mater quidem nisi pro bono candidato valuisset. Harum in contemplatione virtutum filio iungere, tanquam si nunc ille tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo auocetur: nunquam tibi solicitudini, nunquam mœrori erit. Quod vnum ex tam bono filio poteras dolere, doluisti; cetera exempta casibus, plena voluptatis sunt, si modo vti filio scis, si modo quid in illo pretiosissimum fuerit, intelligis. Imago dumtaxat filii tui periit, & effigies non simillima: ipse quidem æternus, meliorisque nunc status est, dispoliatus oneribus alienis, & sibi relictus. Hæc quæ vides ossa circumuoluta neruis, & obductam cutem, vultumque, & ministras manus, & cetera quibus inuoluti sumus, vincula animorum tenebræque sunt. Obruitur his animus, offuscatur, inficitur, arcetur a veris & suis, in falsa coniectus: omne illi cum hac carne graui certamen est, ne

1. *Scies multum patuisse &c.*) h. e. computatione istiusmodi instituta agnosces satis magnum esse istud tempus, ex quo nihil tibi periit, cum præsentem semper filium intueri tibi licuerit.

abstra-

abstrahatur & fidat: nititur illo, vnde dimissus est: ibi illum æterna requies manet, e confusis crassisque pura & liquida visentem.

CAP. XXV. Proinde non est quod ad sepulcrum filii tui curras. pessima eius, & ipsi molestissima istic iacent, ossa cineresque: non magis illius partes quam vestes, aliaque tegumenta corporum. Integer ille, nihilque in terris relinquens, fugit, & totus excessit: paullumque supra nos commoratus, dum expurgatur, & inhærentia vitia situmque omnis mortalis æui excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices currit animas, excipitque illum cœtus sacer, Scipiones, Catonesque, vtique contemptores vitæ, & mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia, illic nepotem suum, quamquam illic omnibus omne cognatum est, applicat sibi, noua luce gaudentem, & vicinorum siderum meatus docet: nec ex coniecturis, sed omnium ex vero peritus, in arcana naturæ libens ducit. Vtque ignotarum vrbium monstratus hospiti gratus est; ita sciscitanti cælestium caussas, domesticus interpres. In profunda terrarum permittere aciem iuuat: delectat enim ex alto relicta respicere. Sic itaque, Marcia, te gere, tanquam sub oculis patris filiique posita, non illorum quos noueras, sed tanto excellentiorum, & in summo locatorum: erubesce quicquam humile aut vulgare, & mutatos in melius tuos flere. In æterna rerum per vasta & libera spatia dimissos, non illos interfusa maria discludunt, nec altitudo montium, aut imæ valles, aut incerta vada Syrtium. tramites omnia plani, & ex facili mobiles, & expediti, & inuicem peruii sunt, intermixtique sideribus.

CAP. XXVI. Puta itaque ex illa arce cælesti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo ciuilia bella defleuit, quo proscribentes in æternum ipse proscripsit, sed tanto elatiore, quanto

est

est ipse sublimior, dicere: Cur te, filia, tam longa tenet ægritudo? Cur in tanta veri ignorantia versaris, vt inique actum iudices cum filio tuo, quod in tædium versus vitæ, ipse ad maiores se recepit suos? Nescis quantis fortuna procellis disturbet omnia? quam nullis benignam facilemque se præstiterit, nisi qui minimum cum illa contraxerant? Regesne tibi nominem felicissimos futuros, si maturius illos mors instantibus subtraxisset malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, si aliquid ætati detraxeris? an nobilissimos viros clarissimosque ad ictum militaris gladii composita ceruice formatos? Respice patrem atque auum 1) tuum. Ille in alieni percussoris venit arbitrium: Eo nihil in me cuiquam permisi, & cibo prohibitus ostendi, quam magno & quam viuaci animo scripsissem. Cur in domo nostra diutissime lugetur, qui felicissime moritur? Coimus in vnum omnes, videmusque vos alta nocte circumdari. Nil apud vos, vt putatis, optabile, nil excelsum, nil splendidum: sed humilia cuncta, & grauia, & anxia, & quotam partem luminis nostri cernentia? Quid dicam, nulla hic arma mutuis furere concursibus, nec classes classibus frangi, nec parricidia aut fingi, 2) aut cogitari, nec fora litibus strepere dies perpetuos: nihil in obscuro, detectas mentes, & aperta præcordia, & in publico medioque vitam, & omnis æui prospectum, euentumque? Iuuabat vnius sæculi me facta componere, in parte vltima mundi, & inter paucissimos gesta: tot sæcula, tot ætatum contextum & seriem, quicquid annorum est, licet visere, licet surrectura, licet ruitura regna prospicere, & magnarum vrbium lapsus, & maris nouos cursus. Nam si potest tibi solatio esse desiderii tui commune fatum, nihil quo stat loco stabit. omnia sternet, abducetque secum vetustas:

1. *Patrem atque auum*) patrem Cremutium Cordum, auum qui itidem in ciuili discordia forsan petiit. *Lips.*
2. *Fingi*) parari, strui.

nec

nec hominibus solum, (quota enim ista fortuitæ potentiæ portio est:) sed locis, sed regionibus, sed mundi partibus ludet: tot supprimet montes: & alibi rupes in altum nouas exprimet: maria sorbebit, flumina auertet: & commercio gentium rupto, societatem generis humani cœtusque dissoluet. Alibi hiatibus vastis subducet vrbes, tremoribus quatiet, & ex infimo pestilentiæ halitus mittet, & inundationibus, quicquid habitatur, obducet: necabitque omne animal orbe submerso, & ignibus vastis torrebit incendetque mortalia. Et cum tempus aduenerit, quo se mundus renouaturus extinguat, viribus ista se suis cædent, & sidera sideribus incurrent, & omni flagrante materia, vno igne, quicquid nunc ex disposito lucet, ardebit. Nos quoque felices animæ, & æterna sortitæ, cum Deo visum erit iterum ista moliri, labentibus cunctis, & ipsæ parua ruinæ ingentis accessio, in antiqua elementa vertemur. Felicem filium tuum, Marcia, qui ista iam nouit.

L. AN-

L. Annaei Senecae
De Providentia
sive
Quare bonis viris mala accidant cum sit providentia.
Liber Unus.

Argumentum & Ordo.

Aureus hic libellus est, & scriptum post Caligulam video ex Cap. IV. *Ego mirmillonem, inquit, sub C. Cæsare audivi de raritate munerum querentem. In præterito loquitur, & de homine ac tempore, quod fuit. Puto igitur sub Claudio, statim a reditu: imo quid si hæc philosophica quædam in exsilio? nam diu ibi hæsit, annos circiter octo, & iuste hoc elegerit, sibi solando. Argumentum enim est, Providentiam esse: nec obstare, quod bonis mala quædam, sed externa, obveniant. Primo igitur universe illam asserit, a mundi motu, ordine, constantia: quæ omnia rectorem clamant. Deinde ad Quæsitum proprie, Quare ergo mala bonis? Ait primo, Deum amare bonos; nec immittere igitur iis mala. Instar parentis dumtaxat castigare, & coërcere. Deinde, non videri ea mala bonis: nec vinci iis, sed exerceri, & per aspera indurari. Deum velut agonothetam esse, & robustis his athletis suis delectari. Hæc ita communiter, & velut præparans, ad Cap.* III. *Ab eo magis distincte quinque rationes, cur eveniant, exsequi pergit. Primo, pro ipsis esse, quibus accidunt: secundo, pro universis: tertio, volentibus evenire: quarto, evenire fato & æterna lege. Primam rationem tractat Cap.* III, IV. *docetque pro ipsis esse, sicut medicina pro ægris. Indurantur etiam sic a Deo, qui se dignos producit in pugnam; alios viliores, in otio & umbra habet. Secundam tractat Cap.* V. *pro omni-*

omnibus esse. Vt viri boni, sic habiti, clament aliis & ostendant non esse Bona aut Mala, quæ vulgus putet. Ad vera igitur illa spectent; & illa petant, hæc fugiant. Ibidem tertiam nectit, Volentes excipere: nam præbent se Deo & Fato. Quarta excipit, Fatum esse, & ab æterno constitutum, quid gaudeas doleasque. Denique repetit, mala hæc non esse: & Deum inducit pulcherrime adhortantem, & ad robur excitantem. Stoice in fine. Si piget & ferre tædet, quis tenet? patet ianua, exi.

CAPVT I.

QUæsisti a me, Lucili, quid ita, si Prouidentia mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala? Hoc commodius in contextu operis 1) redderetur, cum præesse vniuersis prouidentiam probaremus, & interesse nobis Deum: sed quoniam a toto particulam reuelli placet, & vnam contradictionem manente lite integra 2) soluere: faciam rem non difficilem, caussam deorum agam. Superuacuum est in præsentia ostendere, non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse, & quæ casus incitat, sæpe turbari & cito arietare: 3) hanc inoffensam velocitatem procedere æternæ legis imperio, tantum rerum terra marique gestantem, tantum clarissimorum luminum & ex dispositione lucentium: non esse materiæ errantis hunc ordinem: neque quæ temere coierunt, tanta arte pendere, vt terrarum grauissimum pondus sedeat immotum, & circa se properantis cæli fugam spectet; vt infusa vallibus maria molliant terras, nec vllum incrementum fluminum sentiant; vt ex minimis semini-

1. *Contextu operis*) quod desideramus. Siue seorsim de prouidentia scripsit: siue magno moralium operi inseruit, vbi a Deo & prouidentia orsus transiit ad homines & virtutes. *Lips.*
2. *Manente lite integra*) h. e. primaria quæstione an detur prouidentia. *Id.*
3. *Arietare*) incurrere in se & impedire. *Id.*

bus nascantur ingentia. Ne illa quidem quæ videntur confusa & incerta, pluuias dico nubesque, & elisorum fulminum iactus, & incendia ruptis montium verticibus effusa, tremores labantis soli, & alia quae tumultuosa pars rerum circa terras mouet, sine ratione, quamuis subita sint, accidunt: sed suas & illa caussas habent non minus, quam quæ alienis locis conspecta miracula sunt, vt in mediis fluctibus calentes aquæ, & noua insularum in vasto exsilientium mari spatia. Iam vero si quis obseruauerit nudari littora pelago in se recedente, eademque intra exiguum tempus operiri, credet cæca quadam volutatione modo contrahi vndas, & introrsum agi, modo erumpere, & magno cursu repetere sedem suam: cum illæ interim portionibus crescunt, & ad horam ac diem subeunt, ampliores minoresque, prout illas lunare sidus elicuit, ad cuius arbitrium oceanus exundat. Suo ista tempori referventur: eo quidem magis, quod tu non dubitas de prouidentia, sed quereris. In gratiam te reducam cum diis, aduersus optimos optimis. Neque enim rerum natura patitur, vt vnquam bona bonis noceant. Inter bonos viros ac Deum amicitia est, conciliante virtnte. amicitiam dico? imo etiam necessitudo & similitudo: quoniam quidem bonus ipse tempore tantum a Deo differt, discipulus eius, æmulatorqne, & vera progenies: quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, sicut seueri patres, durius educat. Itaque cum videris bonos viros acceptosque diis, laborare, sudare, per arduum ascendere, malos autem lasciuire, & voluptatibus fluere: cogita filiorum nos modestia delectari, vernularum licentia: illos disciplina tristiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat. bonum virum in deliciis non habet: 4) experitur, indurat, sibi illum præparat.

4. *In deliciis non habet*) h. e. non molliter educat, quod antea dicebat, lusibus tantum & iocis vt vernulæ inseruituros.

CAP.

Cap. II. Quare multa bonis viris aduerſa eueniunt? Nihil accidere bono viro mali poteſt. Non miſcentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum ſuperne deiectorum imbrium, tanta medicatorum vis fontium, non mutant ſaporem maris, nec remittunt quidem: ita aduerſarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in ſtatu, & quicquid euenit, in ſuum colorem trahit. 1) Eſt enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non ſentit illa: ſed vincit, & alioquin quietus placiduſque, contra incurrentia attollitur. Omnia aduerſa, exercitationes putat. Quis autem, vir modo, & erectus ad honeſta, non eſt laboris appetens iuſti, & ad officia cum periculo promptus? cui non induſtrioſo otium pœna eſt? Athletas videmus, quibus virium cura eſt, cum fortiſſimis quibusque confligere, & exigere ab his, per quos certamini præparantur, vt totis contra ipſos viribus vtantur. cædi ſe vexarique patiuntur: & ſi non inueniunt ſingulos pares, pluribus ſimul obiiciuntur. Marcet ſine aduerſario virtus. tunc apparet quanta ſit, quantum valeat, quantumque polleat, cum quid poſſit, patientia oſtendit. Scias licet, idem viris bonis eſſe faciendum, vt dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur, quicquid accidit, boni conſulant, in bonum vertant. Non quid, ſed quemadmodum feras, intereſt. Non vides, quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? illi excitari iubent liberos, ad ſtudia obeunda mature, feriatis quoque diebus non patiuntur eſſe otioſos, & ſudorem illis, & interdum lacrimas, excutiunt: at matres fouere in ſinu, continere in vmbra volunt; nunquam flere, nunquam triſtari, nunquam laborare. Patrium habet Deus aduerſus bonos viros animum, & illos fortiter

1. *In ſuum colorem trahit*) nim. vt vinum rubrum paucas guttas albentes ſibi immiſſas ſuo colore tingit ita vir bonus in bonum vertit bene ferendo, bene interpretando omnia.

amat: &, Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, vt verum colligant robur. Languent per inertiam saginata: nec labore tantum, sed motu, 2) & ipso sui onere deficiunt. Non fert vllum ictum illæsa felicitas. at vbi assidua fuit cum incommodis suis rixa, callum per iniurias ducit, nec vlli malo cedit: sed etiam si ceciderit, de genu pugnat. 3) Miraris tu, si Deus ille bonorum amantissimus, qui illos quam optimos esse atque excellentissimos vult, fortunam illis cum qua exerceantur assignat? Ego vero non miror, si quando impetum capiunt spectandi magnos viros, colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati est, si adolescens constantis animi irruentem feram venabulo excepit, si leonis incursum interritus pertulit: tantoque spectaculum est gratius, quanto id honestior fecit. Non sunt ista, quæ possunt deorum in se vultum conuertere, sed puerilia, & humanæ oblectamenta leuitatis. Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo Deus: ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus, vtique si & prouocauit. Non video, inquam, quid habeat in terris Iupiter pulchrius, si conuertere animum velit, quam vt spectet Catonem, iam partibus non semel fractis stantem nihilominus inter ruinas publicas rectum. Licet, inquit, omnia in vnius ditionem concesserint, custodiantur legionibus terræ, classibus maria, Cæsarianus portas miles obsideat: Cato, qua exeat, habet. Vna manu latam libertati viam faciet. ferrum istud, etiam ciuili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas. libertatem, quam patriæ non potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatum opus; eripe

2. *Motu*) ipso etiam motu, nam omnis motus non labor est, alii tamen Codd. habent *mole*.

3. *De genu pugnat*) vt facere solent prolapsi, valde fatigati vel saucii.

te rebus humanis. Iam Petreius & Iuba 4) concurrerunt, iacentque alter alterius manu cæsi. Fortis & egregia fati conuentio: sed quæ non deceat magnitudinem nostram. tam turpe est Catoni, mortem ab vllo petere, quam vitam. Liquet mihi, cum magno spectasse gaudio deos, cum iam ille vir, acerrimus sui vindex, alienæ saluti consulit, & instruit discedentium fugam: dum etiam studia nocte vltima tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit, & illam sanctissimam animam, indignamque quæ ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certum & efficax vulnus. 5) non fuit Diis immortalibus satis, spectare Catonem semel: retenta ac reuocata virtus est, vt in difficiliori parte se ostenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quam repetitur. Quidni libenter spectarent alumnum suum, tam claro ac memorabili exitu euadentem? mors illos consecrat, quorum exitum & qui timent, laudant.

CAP. III. Sed iam procedente oratione ostendam, quam non sint quæ videntur, mala. Nunc illud dico, ista quæ tu vocas aspera, quæ aduersa & abominanda, primum pro ipsis esse, quibus accidunt; deinde pro vniuersis: quorum maior diis cura est, quam singulorum. Post hæc, volentibus accidere; ac dignos malo esse, si nolint. His adiiciam, fato ista fieri, & recte eadem lege bonis euenire, qua sunt boni: persuadebo inde tibi, ne vnquam boni viri miserearis. potest enim miser dici, non potest esse. Difficillimum, ex omnibus

4. *Petreius & Iuba*) qui in partibus Pompeianis erant, rebusque omnibus desperatis inter se conueniebant, vt in proprios enses mutuo irruerent. vid. Dio, Florus, Liuius, Appianus.

5. *Parum certum & efficax vulnus*) nimirum, vt notum, vulnus gladio factum, manu deinde diduxit & viscera ex corpore protracta sparsit, cum conualescere alias ex vulnere posse videretur.

quæ propoſui, videtur quod primum dixi: pro ipſis eſſe quibus eueniunt iſta, quæ horremus ac tremimus. Pro ipſis eſt, inquis, in exſilium proiici, in egeſtatem deduci liberos, coniugem efferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo eſſe, miraberis quoſdam ferro & igne curari, nec minus fame ac ſiti. Sed ſi cogitaueris tecum, remedii cauſſa quibusdam & radi oſſa & legi, & extrahi venas, & quædam amputari membra, quæ ſine totius pernicie corporis hærere non poterant: hoc quoque patieris probari tibi, quædam incommoda pro his eſſe, quibus accidunt, tam mehercules quam quædam quæ laudantur atque appetuntur, contra eos eſſe, quos delectauerunt: ſimillima cruditatibus, ebrietatibusque, & ceteris quæ necant per voluptatem. Inter multa magnifica Demetrii noſtri, & hæc vox eſt, a qua recens ſum. ſonat adhuc, & vibrat in auribus meis. Nihil, inquit, mihi videtur infelicius eo, cui nihil vnquam euenit aduerſi. Non licuit enim illi ſe experiri. Vt ex voto illi fluxerint omnia, vt ante votum; male tamen de illo dii iudicauerunt. indignus viſus eſt, a quo vinceretur aliquando fortuna, quæ ignauiſſimum quemque refugit. quaſi dicat: Quid ego iſtum mihi aduerſarium aſſumam? ſtatim arma ſubmittet. non opus eſt in illum tota potentia mea: leui comminatione pelletur. non poteſt ſuſtinere vultum meum. Alius circumſpiciatur, cum quo conferre poſſimus manum: pudet congredi cum homine vinci parato. Ignominiam iudicat gladiator, cum inferiore componi; & ſcit eum ſine gloria vinci, qui ſine periculo vincitur. Idem facit fortuna, fortiſſimos ſibi pares quærit, quoſdam faſtidio tranſit. Contumaciſſimum quemque & rectiſſimum aggreditur, aduerſus quem vim ſuam intendat. Ignem experitur in Mucio, paupertatem in Fabricio, exſilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone.

Magnum

Magnum exemplum, nisi mala fortuna, non inuenit. Infelix est Mucius, quod dextera ignes hostium premit, & ipse a se exigit erroris sui pœnas? quod Regem, quem armata manu non potuit, exusta fugat? Quid ergo? felicior esset, si in sinu amicæ foueret manum? Infelix est Fabricius, quod rus suum, quantum a repub. vacauit, fodit? quod bellum tam cum Pyrrho, quam cum diuitiis gerit? quod ad focum cœnat illas ipsas radices, & herbas, quas in agro repurgando triumphalis senex vulsit? Quid ergo? felicior esset, si in ventrem suum longinqui littoris pisces, & peregrina aucupia congereret? si conchyliis superi atque inferi maris, pigritiam stomachi nauseantis erigeret? si ingenti pomorum strue cingeret primæ formæ 1) feras, captas multa cæde venantium? Infelix est Rutilius, quod qui illum damnauerunt, caussam dicent omnibus sæculis? quod æquiore animo passus est se patriæ eripi, quam sibi exsilium? 2) Quod Sullæ dictatori solus aliquid negauit, & reuocatus non tantum retro cessit, sed longius fugit? Viderint, inquit, isti, quos Romæ deprehendit felicitas tua. Videant largum in foro sanguinem, & supra Seruilium lacum (id enim proscriptionis Sullanæ spoliarium est) senatorum capita, & passim vagantes per vrbem percussorum greges: & multa millia ciuium Romanorum, vno loco post fidem, 3) imo per ipsam fidem, 4) trucidata. Videant ista, qui exsulare non possunt. Quid ergo? felix est L. Sulla, quod illi descendenti ad forum gladio submouetur, quod capita consularium virorum patitur appendi, &

1. *Primæ formæ*) h. e. conspicuæ magnitudinis.
2. *Quam sibi exsilium)* Syllæ enim patriæ eum reddere cupienti obnixus, exsilium vltro tenuit nec eripere adeo sibi passus est.
3. *Post fidem*) nam deditici erant. *Lips.*
4. *Per ipsam fidem*) quia sic induxit vt arma ponerent, alioqui cædi non ita faciles. *Id.*

precium cædis per quæstorem ac tabulas publicas numerat? & hæc omnia facit ille, qui legem Corneliam 5) tulit. Veniamus ad Regulum. quid illi fortuna nocuit, quod illum documentum fidei, documentum patientiæ fecit? Figunt cutem claui, & quocunque fatigatum corpus reclinauit, vulneri incumbit, & in perpetuam vigiliam ſuſpenſa ſunt lumina. Quanto plus tormenti, tanto plus erit gloriæ. Vis ſcire, quam non pœniteat hoc pretio æſtimaſſe virtutem? Refice tu illum, & mitte in ſenatum: eandem ſententiam dicet. Feliciorem ergo tu Mecænatem putas, cui amoribus anxio, & moroſæ vxoris quotidiana repudia deflenti, ſomnus per ſymphoniarum cantum, ex longinquo lene reſonantium, quæritur? Mero ſe licet ſopiat, & aquarum fragoribus auocet, & mille voluptatibus mentem anxiam fallat: tam vigilabit in pluma, quam ille in cruce. Sed illi ſolatium eſt, pro honeſto dura tolerare, & ad cauſſam a patientia reſpicit: hunc voluptatibus marcidum, & felicitate nimia laborantem, magis his quæ patitur vexat cauſſa patiendi. Non vsque eo in poſſeſſionem generis humani vitia venerunt, vt dubium ſit, an electione fati data, plures Reguli naſci, quam Mecænates velint. Aut ſi quis fuerit, qui audeat dicere, Mecænatem ſe quam Regulum naſci maluiſſe: idem iſte, taceat licet, naſci ſe Terentiam 6) maluit. Male tractatum Socratem iudicas, quod illam potionem publice mixtam, non aliter quam medicamentum immortalitatis obduxit, & de morte diſputauit vſque ad ipſam? male cum illo actum eſt, quod gelatus eſt ſanguis, ac paullatim frigore inducto venarum vigor conſtitit? Quanto magis huic inuidendum eſt,

5. *Corneliam*) de Sicariis, ipſe eorum caput. *Lipſ.*

6. *Terentiam*) vxorem Mecænatis. Ille (facete inquit) ita mollis, vt nec virum ſe, ſed Tireſia ſuffragante feminam malit. *Lipſ.*

quam

quam illis quibus gemina ministratur, quibus exoletus omnia pati doctus, exsectæ virilitatis, aut dubiæ, suspensam 7) auro niuem diluit? Hi quicquid biberint, vomitu remetientur tristes, & bilem suam regustantes: at ille, venenum lætus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, satis dictum est: summamque illi felicitatem contigisse, consensus hominum fatebitur. quem sibi rerum natura delegit, cum quo metuenda collideret. Inimicitiæ potentum graues sunt? opponatur simul Pompeio, Cæsari, Crasso. Graue est, a deterioribus honore anteiri? Vatinio postferatur. Graue est, ciuilibus bellis interesse? toto terrarum orbe pro caussa bona tam infeliciter, quam pertinaciter, militet. Graue est, sibi manus afferre? faciat. Quid per hoc consequar? vt omnes sciant, non esse hæc mala, quibus ego dignum Catonem putaui.

Cap. IV. Prospera in plebem ac vilia ingenia deveniunt: at calamitates terroresque mortalium sub iugum mittere, proprium magni viri est. Semper vero esse felicem, & sine morsu animi transire vitam, ignorare est rerum naturæ alteram partem. Magnus es vir: sed vnde scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ virtutis? Descendisti ad Olympia: si nemo præter te, coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tanquam viro forti, sed tanquam consulatum præturamue adepto. honore auctus es. Idem dicere & bono viro possum, si illi nullam occasionem difficilior casus dedit, in qua vna vim sui animi ostenderet. Miserum te iudico, quod nunquam fuisti miser, transisti sine aduersario vitam. Nemo sciet, quid potueris: ne tu quidem ipse. Opus est enim ad notitiam sui, experimento. quod quisque posset, nisi tentando non didicit. Itaque quidam vltro se cessantibus malis obtulerunt, & virtuti ituræ in obscurum occasionem,

7. *Suspensam*) in manibus ministri, suspensum aurum tenentis.

per quam enitesceret, quæsierunt. Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus aduersis, non aliter quam fortes milites bellis. Ego myrmillonem sub C. Cæsare de raritate munerum 1) audiui querentem: Quam bella, inquit, ætas perit! Auida est periculi virtus, & quo tendat, non quid passura sit, cogitat: quoniam & quod passura est, gloriæ pars est. Militares viri gloriantur vulneribus, læti fluentem meliori casu sanguinem 2) ostentant. Idem licet fecerint qui integri reuertuntur ex acie, magis spectatur qui saucius redit. Ipsis inquam Deus consulit, quos esse quam honestissimos cupit, quoties illis materiam præbet aliquid animose fortiterque faciendi: ad quam rem opus est aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelligas. Vnde possum scire, quantum aduersus paupertatem tibi animi sit, si diuitiis diffluis? vnde possum scire, quantum aduersus ignominiam & infamiam, odiumque populare, constantiæ habeas, si inter plausus senescis? si te inexpugnabilis, & inclinatione quadam mentium pronus fauor sequitur? Vnde scio, quam æquo animo laturus sis orbitatem, si, quoscumque sustulisti, vides? Audiui te cum alios consolareris: tunc conspexissem, si te ipsa consolatus esses, si te ipse dolere vetuisses. Nolite, obsecro vos, expauescere ista, quæ dii immortales velut stimulos admouent animis. Calamitas, virtutis occasio est. Illos merito quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, nouum veniet. magis vrgent sæua inexpertos. graue est feræ ceruici iugum. Ad suspicionem vulneris tiro pallescit: audaciter veteranus cruorem suum

1. *Munerum*) h. e. spectaculorum publicorum, in quibus gladiatores committebantur.

2. *Fluentem meliori casu sanguinem*) meliori casu, quippe qui ex vulnere lethali & ictu mortifero non sit. *Gronov.*

spectat,

ſpectat, qui ſcit ſe ſæpe viciſſe poſt ſanguinem. Hos itaque Deus, quos probat, quos amat, indurat, recognoſcit, exercet. eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere, molles venturis malis ſeruat. Erratis enim, ſi quem iudicatis exceptum: veniet ad illum diu felicem ſua portio. Quisquis videtur dimiſſus eſſe, dilatus eſt. Quare Deus optimum quemque aut mala valetudine, aut aliis incommodis, afficit? Quare in caſtris quoque periculoſa fortiſſimis imperantur? Dux lectiſſimos mittit, qui nocturnis hoſtes aggrediantur inſidiis, aut explorent iter, aut præſidium loco deiiciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, Male de me imperator meruit; ſed, Bene iudicauit. Idem dicant quicumque iubentur pati timidis ignauisque flebilia: Digni viſi ſumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura poſſet pati. Fugite delicias. fugite eneruatam felicitatem, qua animi permadeſcunt, niſi aliquid interuenit, quod humanæ ſortis admoneat, velut perpetua ebrietate ſopiti. Quem ſpecularia 3) ſemper ab adflatu vindicarunt, cuius pedes inter fomenta ſubinde mutata tepuerunt, cuius cœnationes ſubditus & parietibus circumfuſus calor temperauit, hunc leuis aura non ſine periculo ſtringet. Cum omnia, quæ exceſſerunt modum, noceant; periculoſiſſima felicitatis intemperantia eſt. Mouet cerebrum, in vanas mentem imagines euocat, multum inter falſum ac verum mediæ caliginis fundit. Quidni ſatius ſit, perpetuam infelicitatem quæ aduocat ad virtutem ſuſtinere, quam infinitis atque immodicis bonis rumpi? Leuior ieiuno 4) mors eſt: cruditate diſſiliunt.

3 *Specularia*) lapides pellucentes, quorum olim idem vſus in feneſtris qui apud nos vitri.

4 *Ieiuno*) rectius *ieiunio*, ſc. qui ieiunio pereunt, morte leui & quem vix ſentiant intereunt; contra qui ex intemperantia & filia eius cruditate moriuntur, mortem ſentiunt toto corpore, membris diſſolutis, & quaſi abiunctis, hoc eſt disſiliunt. *Gronov.*

Hanc

Hanc itaque rationem dii ſequuntur in bonis viris, quam in diſcipulis ſuis præceptores: qui plus laboris ad his exigunt, in quibus certior ſpes eſt. Nunquid tu inuiſos eſſe Lacedæmoniis liberos ſuos credis, quorum experiuntur indolem publice verberibus admotis? ipſi illos patres adhortantur, vt ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac ſemianimes rogant, perſeuerent vulnera præbere vulneribus. 5) Quid mirum, ſi dure generoſos ſpiritus Deus tentat? nunquam virtutis molle documentum eſt. Verberat nos & lacerat fortuna? patiamur. non eſt ſæuitia: certamen eſt. quo ſæpius adierimus, fortiores erimus. Solidiſſima pars eſt corporis, quam frequens vſus agitauit. Præbendi fortunæ ſumus, vt contra ipſam ab ipſa duremur. Paullatim nos ſibi pares faciat. contemptum periculorum aſſiduitas periclitandi dabit. Sic ſunt nauticis corpora, ferendo mari dura: agricolis, manus tritæ: ad excutienda tela, militares lacerti valent: agilia ſunt membra curſoribus. Id in quoque ſolidiſſimum eſt, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus patientia peruenit: quæ quid in nobis efficere poſſit, ſcies, ſi adſpexeris, quantum nationibus nudis & inopia fortioribus, labor præſtet. Omnes conſidera gentes, in quibus Romana pax deſinit; 6) Germanos dico, & quicquid circa Iſtrum vagarum gentium 7) occurſat. Perpetua illos hiems, triſte cælum premit, maligne ſolum ſterile ſuſtentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, ſuper durata glacie ſtagna perſultant, in alimentum feras captant. Miſeri tibi videntur? nihil miſerum eſt, quod in naturam conſuetudo perduxit. paullatim enim voluptati ſunt,

5. *Vulnera præbere vulneribus*) id eſt cutem iam laceram ſciſſamque nouæ præbere lacerationi.

6. *In quibus Romana pax deſinit*) i. e. quæ in Romanorum poteſtate non ſunt, vt adeo bella cum iis ſint gerenda.

7. *Vagarum gentium*) quales Scythæ, Sarmatæ, Hamaxobii·

quæ

quæ necessitate cœperunt. Nulla illis domicilia, nullæ sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit; vilis, & hic quærendus manu victus; horrenda iniquitas cæli, intecta corpora: hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita est. Quid miraris bonos viros, vt confirmentur. concuti? Non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens ventus incursat: ipsa enim vexatione constringitur, & radices certius figit. Fragiles sunt, quæ in aprica valle creuerunt. Pro ipsis ergo bonis viris est, vt esse interriti possint, multum inter formidolosa versari, & æquo animo ferre quæ non sunt mala, nisi male sustinenti.

Cap. V. Adiice nunc, quod pro omnibus est, 1) optimum quemque, vt ita dicam, militare, & edere operas. Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ostendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona esse nec mala: apparebunt autem bona esse, si illa non nisi bonis viris tribuerit, & mala esse, si malis tantum irrogauerit. Detestabilis erit cæcitas, si nemo oculos perdiderit, nisi cui eruendi sunt. Itaque careant luce Appius & Metellus. 2) Non sunt diuitiæ bonum. Itaque habeat illas & Ellius leno: vt homines pecuniam cum in templis consecrauerint, videant & in fornice. Nullo modo magis potest Deus concupita traducere, quam si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit. At iniquum est, bonum virum debilitari, aut configi, aut alligari, malos integris corporibus solutos ac delicatos incedere. Quid porro? non est iniquum, fortes viros arma sumere, & in castris pernoctare, & pro vallo obligatis stare vulneribus: interim in vrbe securos esse, percisos 3) & professos

1. *Quod pro omnibus est*) secunda pars scripti, iuxta partitionem supra sub init. c. 3. factam.

2. *Appius & Metellus*) qui erant viri boni, vt adeo cæcitas, quæ ipsis obuenit, malum esse nequeat.

3. *Percisos*) ad fœdos illos referendum de quibus Martialis: *Pervidi gaudes, percisus Papile ploras*, Lips.

impu-

impudicitiam? Quid porro? non est iniquum, nobilissimas virgines 4) ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquietatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem sæpe consulitur. cum illo tempore vilissimus quisque, aut in campo otium suum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit. boni viri laborant, impendunt, impenduntur, 5) & volentes quidem: non trahuntur a fortuna, sequuntur illam, & æquant gradus. si scissent, 6) antecessissent. Hanc quoque animosam Demetrii fortissimi viri vocem audisse me memini: Hoc vnum, inquit, dii immortales, de vobis queri possum, quod non ante mihi voluntatem vestram notam fecistis. Prior enim ad ista venissem, ad quæ nunc vocatus adsum. Vultis liberos sumere? illos vobis sustuli. Vultis aliquam partem corporis? sumite. Non magnam rem promitto. cito totum relinquam. Vultis spiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quominus recipiatis, quod dedistis. a volente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo est? maluissem offerre, quam tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuistis. sed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, nisi retinenti. Nihil cogor, nihil patior inuitus: nec seruio Deo, sed assentio. eo quidem magis, quod scio omnia certa & in æternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt, & quantum cuique restet, prima nascentium hora disposuit. Caussa pendet ex caussa, priuata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum est; quia non, vt putamus, incidunt cuncta, sed veniunt.

4. *Nobilissimas virgines*) Vestales, quas genere patricio famæ integra oportebat esse.

5. *Impendunt, impenduntur*) argute: non solum sua sed seipsos impendunt.

6. *Si scissent*) si potuissent. quamuis & sequentia ita interpretari suadeant, modo sciuissent, fortunæ consilia ipsi vltro fecissent & præueuissent eius nutus.

Olim

Olim constitutum est, quid gaudeas, quid fleas: & quamuis magna videatur varietate singulorum vita distingui, summa in vnum venit. accepimus peritura perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? ad hoc parati sumus. Vtatur, vt vult, suis natura corporibus: nos læti ad omnia & fortes cogitemus, nihil perire de nostro. Quid est boni viri? præbere se fato. Grande solatium est, cum vniuerso rapi. Quicquid est quod nos sic viuere iussit, sic mori: eadem necessitate & deos alligat. irreuocabilis humana pariter ac diuina cursus vehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. semper paret, semel iussit. Quare tamen Deus tam iniquus in distributione fati fuit, vt bonis viris paupertatem, vulnera, & acerba funera adscriberet? Non potest artifex mutare materiem: hæc passa est. Quædam separari a quibusdam non possunt, cohærent, indiuidua sunt. Languida ingenia, & in somnum itura, aut in vigiliam somno simillimam, inertibus nectuntur elementis: vt efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore fato 7) opus est. Non erit illi planum iter: sursum oportet ac deorsum eat, fluctuetur, ac nauigium in turbido regat. contra fortunam illi tenendus est cursus. Multa accident dura, aspera, sed quæ molliat & complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes viros. Vide quam alte ascendere debeat virtus: scies illi non per secura vadendum esse.

Ardua prima via est, & qua vix mane recentes
Enituntur equi: medio est altissima cælo:
Vnde mare & terras ipsi mihi sæpe videre
Fit timor, & pauida trepidat formidine pectus.
Vltima prona via est, 8) & eget moderamine certo.
Tunc etiam, quæ me subiectis excipit vndis,
Ne ferar in præceps, Tethys solet ipsa vereri.

7. *Fortiore fato*) quod nascatur scilicet ex materia non inerti nec iacente, acrioribusque elementis. *Lips.*

8. *Prona via est*) demergens & inclinata. *Lips.*

Hæc

Hæc cum audiſſet ille generoſus adoleſcens, 9) Placet, inquit, via. eſcendo. eſt tanti per iſta ire caſuro. Non deſinit acrem animum metu territare:

Vtque viam teneas, nulloque errore traharis,
Per tamen aduerſi gradieris cornua tauri,
Æmoniosque arcus, violentique ora leonis.

Poſt hæc ait *Iunge datos currus.* his quibus deterreri me putas, incitor: libet illic ſtare, vbi ipſe ſol trepidat. humilis & inertis eſt, tuta ſectari: per alta virtus it.

Cap. VI. Quare tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri? ille vero non patitur. Omnia mala ab illis remouit, ſcelera & flagitia, & cogitationes improbas, & auida conſilia, & libidinem cæcam, & alieno imminentem auaritiam: ipſos tuetur ac vindicat. Nunquid hoc quoque a Deo aliquis exigit, vt bonorum virorum etiam ſarcinas ſeruet? remittunt 1) ipſi hanc Deo curam: externa contemnunt. Democritus diuitias proiecit, onus illas bonæ mentis exiſtimans: quid ergo miraris, ſi id Deus bono accidere, patitur, quod vir bonus aliquando vult ſibi accidere? Filios amittunt viri boni. quidni, cum aliquando & ipſi occidant? In exſilium mittuntur. quidni, cum aliquando ipſi patriam non repetituri relinquant? Occiduntur. quidni, cum aliquando ipſi ſibi manus afferant? Quare quædam dura patiuntur? vt alios pati doceant. nati ſunt in exemplar. Puta itaque Deum dicere: Quid habetis, quod de me queri poſſitis vos, quibus recta placuerunt? Aliis bona falſa circumdedi, & animos inanes velut longo fallacique ſomnio luſi. auro illos, argento & ebore ornaui: intus boni nihil eſt. Iſti, quos pro felicibus aſpicitis, ſi non qua occurrunt, ſed qua latent, videritis, miſeri ſunt, ſordidi, turpes, ad ſimilitudinem parietum ſuorum extrinſecus

9. *Ille generoſus adoleſcens)* Phaëthon.
1. *Remittunt)* non exigunt a Deo.

culti,

culti. Non eſt iſta ſolida & ſincera felicitas: cruſta eſt, & quidem tenuis. Itaque dum illis licet ſtare, & ad arbitrium ſuum oſtendi, nitent & imponunt: cum aliquid incidit, quod diſturbet ac detegat, tunc apparet quantum altæ ac veræ fœditatis alienus ſplendor abſconderit. Vobis dedi bona certa, manſura: quanto magis verſaueritis, & vndique inſpexeritis, meliora, maioraque. Permiſi vobis, metuenda contemnere, cupiditates faſtidire. non fulgetis extrinſecus: bona veſtra introrſus obuerſa ſunt. Sic mundus exteriora contempſit, ſpectaculo ſui lætus. Intus omne poſui bonum: non egere felicitate, felicitas veſtra eſt. At multa incidunt triſtia, horrenda, dura toleratu. Quia non poteram vos iſtis ſubducere, animos veſtros aduerſus omnia armaui. Ferte fortiter: hoc eſt, quo Deum antecedatis. ille extra patientiam malorum eſt, vos ſupra patientiam. Contemnite paupertatem: nemo tam pauper viuit, quam natus eſt. Contemnite dolorem: aut ſoluetur, aut ſoluet. 2) Contemnite fortunam: nullum illi telum quo feriret animum, dedi. Contemnite mortem: quæ vos aut finit, aut transfert. 3) Ante omnia caui, ne quis vos teneret inuitos. patet exitus. Si pugnare non vultis, licet fugere. Ideoque ex omnibus rebus, quas eſſe vobis neceſſarias volui, nihil feci facilius, quam mori. Prono animam loco poſui: trahitur. 4) Attendite modo, & videbitis, quam breuis ad libertatem, & quam expedita, ducat via. Non tam longas in exitu vobis, quam intrantibus, moras poſui: alioqui magnum in vos regnum fortuna tenuiſſet, ſi homo tam tarde moreretur, quam naſcitur. Omne tempus, omnis vos locus doceat,

2. *Aut ſoluetur aut ſoluet*) aut dolor ſoluetur & ceſſabit, aut ſoluet vos & hac vita educet.

3. *Aut finit aut transfert*) finit, ſi pereunt animæ, transfert, ſi manent & ad ſidera ſua eunt.

4. *Trahitur*) lapſura proinde ſponte ſi non trahatur.

quam facile sit renunciare naturæ, & munus suum illi impingere. 5) Inter ipsa altaria & sollemnes sacrificantium ritus, dum optatur vita, mortem condiscite. Corpora opima taurorum exiguo concidunt vulnere, & magnarum virium animalia humanæ manus ictus impellit. tenui ferro commissura ceruicis abrumpitur: & cum articulus ille, qui caput collumque connectit, incisus est, tanta illa moles corruit. Non in alto latet spiritus, nec vtique ferro eruendus est: non sunt vulnere impresso penitus scrutanda præcordia: in proximo mors est. Non certum ad hos ictus destinaui locum: quacumque peruium est. Ipsum illud quod vocatur mori, quo anima discedit a corpore, breuius est, quam vt sentiri tanta velocitas possit. Siue fauces nodus elisit, siue spiramentum aqua præclusit; siue in caput lapsos subiacentis soli duritia comminuit; siue haustus ignis cursum animæ remeantis interscidit: quicquid est, properat. Ecquid erubescitis? quod tam cito fit, timetis diu?

5. *Impingere*) quod fit, cum velut indignantes abimus & vitam proiicimus. *Lips.*

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE

AD SERENVM DE TRANQVILLITATE ANIMI

LIBER.

Argumentum & Ordo.

ET hic libellus inter Ԍtiles, & materie ac tractatu insignes. Scriptus est initio reditus sui ab exsilio, cum ad Aulam, & Neroni instituendo, admotus fuit. Hoc apparet ex Capitis I. *Ԍerbis: Circumfudit me ex longo frugalitatis situ Ԍenientem multo splendore luxuria, & Ԍndique circumsonuit. Luxuriam in aula tangit, ignotam sibi antea & inuisam. Ordo in scripto confusus est, imo Ԍix est: & traiectio, aut defectus, nisi fallor, in multis apparet. Summarium tamen hoc est. Occasio scribendi a sua inconstantia, & quod animi semper pendeat, parum firmi in alterutra parte, aut quieti. Hoc ait illorum esse, qui in Ԍia sunt ad Sapientiam; sed nondum peruenerunt, nec fructum eius gustant, Tranquillitatem. O magnum bonum! & quid ea est? describit. Quomodo perueniam? Inconstantiam fugiendo. Quid igitur ea? & hanc graphice describit. Ea pellitur Ԍariis remediis. primum Occupatione: eaque Ԍel Publica, si tempora & indoles tua ferent: Ԍel Priԍata, Ԍt in optimis studiis meditationibusque Ԍersere. Non tamen subito a Rep. fugiendum: multas eius partes esse, & Ԍnam aliquam licere amplecti. Hæc Ԍsque ad Cap.* IV. *Tum addit; Si ad negotia imus, tria consideranda: Nos ipsos, Negotium, Homines quorum caussa, aut cum quibus, actitamus. In Nobis, æstimandas Vires, quid & quatenus possimus, neque Ԍltra tendamus. In Negotiis, an nos iis pares? item an non catena eorum sit, & longius ducent. regressus semper liberos haben-*

habendos. In Hominibus, an digni illi labore nostro, & temporis impendio? non sunt autem Vani, Ambitiosi, nec in seria vlla re occupati. Deinde Cap. VII. *parum cohærenter addit, Amicum inprimis fidum tranquillitati & oblectamento facere: sed qui ingenio tristi non sit, & omnia accusanti. Iterum non optimus textus, & Cap.* VIII. *de Patrimoniorum modo, ea nec magna, nec nulla Tranquillitati apta; sed media: & qua parcimonia producantur. Luxus autem vitandus, etiam in vtilibus vita instrumentis, vt Bibliotheca & libris. Post hæc etiam saltus, Cap.* X. *& Molestias in omni vita interuenire: sed Consuetudine molliri, tum Adspectu alienæ sortis, quæ sæpe deterior. Item Cupiditates non longe mittendas, sed ad propinqua, aut facilia prehendi. Atque hæc Proficienti & Tironi præcipit: nam Sapienti non opus, qui pugnat, imo vincit omnem fortunam. Quam talem & talem præcogitat, & ipsa præuisione mollit aut frangit. Hæc adusque Cap.* XII. *Ab eo alia tractatiuncula, Non esse in Superuacuis laborandum, neque (quantum potest) in Alienis. Democriti caleste præceptum inculcat: Nec priuatim, nec publice, multa agi. Iam Cap.* XIV. *a Leuitate arcet, itemque Pertinacia: id est, neque assidue in vita mutare: nec si male elegeris, præfracte inhærere. Omnia autem æquo, ac pæne hilari oculo adspicere. Quid enim vita, nisi mimus? Postremo Simulatio (Cap.* XVI.*) fugienda, & anxia sui compositio: simplicitas assumatur, & interdum hilaritas, atque etiam conuiuia aut liberalior potus. Mergit hoc curas, & animum liberat atque attollit. In fine claudit, dixisse se, Quæ Tueri Tranquillitatem possint, quæ Restituere: ex quibus videas partitionem quæ fuit, sed mehercules nunc non exstat. Itaque vt multa Seneca, in partibus laudatum opusculum est; ordo vniuersi labat. atque id iniuria temporum, aut exscriptorum.*

CAPVT

CAPVT I.

INquirenti mihi in me quædam vitia apparebant, Seneca, 1) in aperto posita, quæ manu prenderem, quædam obſcuriora, & in receſſu, quædam non continua, ſed ex interuallis redeuntia: quæ vel moleſtiſſima dixerim, vt hoſtes vagos, & ex occaſionibus aſſilientes, per quos neutrum licet, nec tanquam in bello paratum eſſe, nec tanquam in pace ſecurum. Illum tamen habitum in me maxime deprehendo (quare enim non verum vt medico fatear?) nec bona fide liberatum iis, quæ timebam & oderam, nec rurſus obnoxium. In ſtatu vt non peſſimo, ita maxime querulo & moroſo poſitus ſum: nec ægroto, nec valeo. Non eſt quod dicas, omnium virtutum tenera eſſe principia, tempore ipſis duramentum & robur accedere. Non ignoro, etiam, quæ in ſpeciem 2) laborant, dignitatem dico, & eloquentiæ famam, & quidquid ad alienum ſuffragium venit, 3) mora convaleſcere: & quæ veras vires parant, & quæ ad placendum fuco quodam ſubornantur, exſpectant annos, donec paullatim colorem diuturnitas ducat: ſed ego vereor, ne conſuetudo, quæ rebus affert conſtantiam, hoc vitium in me altius figat. Tam bonorum, quam malorum, longa conuerſatio amorem induit. Hæc animi inter vtrumque dubii, nec ad recta fortiter, nec ad praua vergentis, infirmitas qualis ſit, non tam ſemel tibi poſſum, quam per partes oſtendere.

1. *Seneca*) Gronov. in primo capite loquentis Annæi Sereni, cui hic libellus dicatus eſt, perſonam induci putat, quod & a Cicerone factum deprehenditur, qui ſæpe loquentes repræſentat in libris ſuis eos, quibus eos inſcripſerat. Quantum video non male.

2. *In ſpeciem*) explicant: quæ laborant in oſtentationem, ſicut ambitio quæ vt dignitatem, & eloquentiam quæ vt famam aſſequatur laborat. Sed verior forſan lectio eſt *in ſpem.* *Gronov.*

3. *Ad alienum ſuffragium venit*) ab aliorum iudiciis pendet-

Dicam quæ accidant mihi: tu morbo nomen inuenies. Tenet me summus amor parcimoniæ, fateor. placet non in ambitionem cubile compositum, non ex arcula 4) prolata vestis, non mille ponderibus aut tormentis splendere cogentibus pressa: sed domestica, & vilis, nec seruata, nec sumenda sollicite. Placet cibus, quem nec parent 5) familiæ, nec spectent: 6) non ante multos imperatus dies, 7) nec multorum manibus ministratus, sed parabilis facilisque, nihil habens accersiti pretiosiue, vbilibet non defuturus, nec patrimonio grauis, nec corpori, nec rediturus qua intrauerat. Placet minister incultus & rudis vernula; argentum graue rustici patris, sine vllo opere & nomine artificis; & mensa non varietate macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones ciuitati nota: sed in vsum posita, quæ nullius conuiuæ oculos nec voluptate moretur, nec accendat inuidia. Cum bene ista placuerunt, præstringit animum apparatus alicuius pædagogii, 8) diligentius, quam in tralatu 9) vestita, & auro culta mancipia, & agmen seruorum nitentium. Iam domus etiam qua calcatur preciosa, & diuitiis per omnes angulos dissipatis, tecta ipsa fulgentia, & affectator comesque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas, & circumfluentes ipsa

4 *Ex arcula*) in quam depositas vestes ponderibus, vt niterent, premebant. *Lips.*

5. *Nec parent familiæ*) in quo parando non multi occupantur. *Id.*

6. *Nec spectent*) Nec grex puerorum adstet mensæ ministrans.

7. *Non ante multos imperatus dies*) non cibus qui tanto opus habeat apparatu, vt aliquot ante diebus imperari debeat.

8. *Pædagogii*) puerorum qui sub pædagogo.

9. *In tralatu*) h. e. in *pompa*. Pompæ enim transferri, ferri, transuehi dicuntur. Vocem eodem prorsus modo habes apud Val. Max. II, 4. Rem optime illustrat ipse Seneca Ep. 110. *Gronov.*

con-

conuiuia? quid epulas loquar, ſcena ſua dignas? 10) Circumfudit me ex longo frugalitatis ſitu venientem, multo ſplendore luxuria, & vndique circumſonuit. Paullum titubat acies: facilius aduerſus illam animum, quam oculos attollo. Receto itaque non peior, ſed triſtior: nec inter illa friuola mea tam altus incedo, tacitusque morſus ſubit, & dubitatio, nunquid illa meliora ſint. nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet vim præceptorum ſequi, & in mediam ire Rempublicam: placet honores faſceſque, non purpura aut virgis adductum capeſſere, ſed vt amicis propinquiſque, & omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior vtiliorque ſim, propius compoſitus. 11) Sequor Zenonem, Cleanthem, Chryſippum: quorum tamen nemo ad Rempub. acceſſit, nemo non miſit. 12) Vbi aliquid animum, inſolitum arietari, percuſſit, vbi aliquid occurrit, aut indignum (vt in omni vita humana multa ſunt) aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno æſtimandæ popoſcerunt, ad otium conuertor, & quemadmodum pecoribus, fatigatis quoque, velocior domum gradus eſt: placet intra parietes ſuos vitam coërcere. Nemo vllum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus. ſibi ipſe animus hæreat, ſe colat, nihil alieni agat, nihil quod ad iudicem ſpectet: ametur expers publicæ priuatæque curæ tranquillitas. Sed vbi lectio fortior erexit animum, & aculeos ſubdiderunt exempla nobilia: proſilire libet in forum, commodare alteri vocem, alteri operam,

10. *Scena ſua dignas*) Cum domus & cœnatio & miniſtri tam culti ſint, quidni epulæ quæ in hoc velut theatro exhibentur? *Lipſ.*

11. *Propius compoſitus*) quaſi in arenam certamenque iam venerim propius commiſſus.

12. *Nemo non miſit*) ad Rempublicam nempe, ad quam capeſſendam Philoſophi iſti alios hortabantur & inſtruebant, ipſi ab ea abſtinentes.

etsi nihil profuturam, tamen conaturam prodesse: alicuius coërcere in foro superbiam, male secundis rebus elati. In studiis 13) puto mehercule melius esse res ipsas intueri, & harum caussa loqui, ceterum verba rebus permittere, vt qua duxerint, hac inelaborata sequatur oratio. Quid opus est saeculis duratura componere? Vis tu non id agere, 14) ne te posteri taceant? morti natus es: minus molestiarum habet funus tacitum. Itaque occupandi temporis caussa, in vsum tuum, non in praeconium, aliquid simplici stylo scribe. minore labore opus est studentibus in diem. 15) Rursus vbi se animus cogitationis magnitudine leuauit, ambitiosus in verba est, altiusque vt spirare, ita eloqui gestit, & ad dignitatem rerum exit oratio: oblitus tum legis pressiorisque iudicii, sublimis feror, & ore iam non meo. Ne singula diutius persequar, in omnibus rebus haec me sequitur bonae mentis infirmitas: cui ne 16) paullatim defluam vereor, aut quod est solicitius; ne semper casuro similis pendeam, & plus fortasse sit, quam quod ipse prouideo. Familiariter enim domestica aspicimus, & semper iudicio fauor officit. Puto multos potuisse ad sapientiam peruenire, nisi putassent se peruenisse: nisi quaedam in se dissimulassent. Non est enim quod nos magis aliena iudices adulatione perire, quam nostra. Quis sibi verum dicere ausus est? quis non inter laudantium blandientiumque positus greges, plurimum tamen sibi ipse assentatus est? Rogo itaque, si quod habes remedium, quo hanc fluctuationem meam sistas, dignum putes

13. *In studiis*) Recte Lipsius hic defectum aut confusionem aliquam subesse suspicatus est.

14. *Non id agere*) *nunc id* rescribit Lipsius. Inque ea vocula emphasin quaerit. tu nunc mortalis & breuis aeui capere animo vis immortalitatem?

15. *In diem*) non annos aut aeuum, vt ii qui aeuum cogitant. *Lips.*

16. *Cui ne*) parum haeret. f. legendum *quin ne*. *Lips.*

me,

me, qui tibi tranquillitatem debeam. Non esse periculosos motus animi, nec quicquam tumultuosi afferentes, scio, vt vera tibi similitudine id de quo queror exprimam, non tempestate vexor, sed nausea. Detrahe ergo quidquid hoc est mali, & succurre in conspectu terrarum 17) laboranti.

CAP. II. Quæro mehercule iamdudum, Serene, ipse tacitus, cui talem affectum animi similem putem. nec vlli propius admouerim exemplo, quam eorum qui ex longa & graui valetudine expliciti, motiunculis, leuibusque interim offensis perstringuntur, & cum reliquias effugerint, suspicionibus tamen inquietantur, medicisque iam sani manum porrigunt, & omnem calorem corporis sui calumniantur. Horum, Serene, non parum sanum est corpus, sed sanitati parum assueuit: sicut est quidam tremor etiam tranquilli maris, aut lacus, cum ex tempestate requieuit. Opus est itaque non illis durioribus, quæ etiam transcurrimus, vt alicubi obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi instes grauius; sed illud quod vltimum venit, vt fidem tibi habeas, & recta ire via te credas, nihil auocatus transuersis multorum vestigiis passim discurrentium, quorundam circa ipsam errantium viam. Quod desideras autem, magnum & summum est, Deoque vicinum, non concuti. Hanc stabilem animi sedem Græci Εὐθυμίαν vocant, de qua Democriti volumen egregium est: ego Tranquillitatem voco. nec enim imitari, & transferre verba, ad illorum formam, necesse est: res ipsa, de qua agitur, aliquo signanda nomine est, quod appellationis Græcæ vim debet habere, non faciem. Ergo quærimus: quomodo animus semper æqualis, secundoque cursu eat, propitiusque sibi sit, & sua lætus adspiciat: & hoc

17. *In conspectu terrarum*) prope portum. Sic enim allegoriam continuat, cum nauseæ antea quæ est nauigantium fecerit mentionem.

gaudium non interrumpat, sed placido statu maneat, nec attollens se vnquam, nec deprimens. Id Tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perueniri possit, in vniuersum 1) quæramus: sumes tu ex publico remedio, quantum voles. Totum interim vitium in medium protrahendum est: ex quo cognoscet quisque partem suam: simul tu intelliges, quanto minus negocii habeas cum fastidio tui, quam hi quos ad professionem speciosam alligatos, 2) & sub ingenti titulo laborantes, in sua simulatione pudor magis, quam voluntas tenet. Omnes in eadem caussa sunt, & hi qui leuitate vexantur, ac tædio, assiduaque mutatione propositi, quibus semper magis placet quod reliquerunt: & illi, qui marcent & oscitantur. Adiice illos, qui non aliter, quam quibus difficilis somnus est, versant se, & hoc atque illo modo componunt, donec quietem lassitudine inueniant: statum vitæ suæ formando subinde, in eo nouissime manent, in quo illos non mutandi odium, sed senectus ad nouandum pigra deprehendit. Adiice & illos, qui non constantia in vita parum leues sunt, sed inertia. Viuunt, non quomodo volunt, sed quomodo cœperunt. Innumerabiles deinceps proprietates sunt, sed vnus effectus vitii, displicere sibi. Hoc oritur ab intemperie animi, & cupiditatibus timidis, aut parum prosperis, vbi aut non audent, quantum concupiscunt, aut non consequuntur, & in spem toti prominent, semper instabiles mobilesque. quod necesse est accidere pendentibus ad vota sua. Omni vita pendent, & inhonesta se ac difficilia docent, coguntque: & vbi sine præmio labor est, torquet illos irritum dedecus, nec dolent praua, sed frustra voluisse. Tunc illos & pœnitentia cœpti tenet,

1. *In vniuersum*) i. e. in genere, non habito ad te speciatim respectu.

2. *Ad professionem speciosam alligatos*) qui verbis speciosis sunt philosophi, non re.

& inci-

& incipiendi timor, subrepitque illa iactatio animi, non inuenientis exitum, quia nec cupiditatibus suis imperare, nec obsequi possunt; & cunctatio vitæ parum se explicantis, & inter destituta vota torpentis animi situs. Quæ omnia grauiora sunt, vbi odio infelicitatis operosæ ad otium perfugerunt, & ad secreta studia, quæ pati non potest animus ad ciuilia erectus agendique cupidus, & natura inquietus; parum scilicet in se solatiorum habens: ideoque detractis oblectationibus, quas ipsæ occupationes discurrentibus præbent, domum, solitudinem, parietes non fert, inuitus adspicit se sibi relictus. Hinc illud est tædium, & displicentia sui, & nusquam residentis animi volutatio, & otii sui tristis atque ægra patientia: vtique vbi caussas fateri pudet, & tormenta introrsus egit verecundia, in angusto inclusæ cupiditates, sine exitu, se ipsæ strangulant. Inde mœror marcorque, & mille fluctus mentis incertæ, quam inchoata habent suspensam, deplorata tristem: inde ille affectus otium suum detestantium, querentiumque nihil ipsos habere quod agant, & alienis incrementis inimicissima inuidia. Alit enim liuorem infelix inertia; & omnes destrui cupiunt, quia se non potuerunt prouehere: & ex hac deinde auersatione alienorum processuum & suorum desperatione, obirascens fortunæ animus, & de sæculo quærens, & in angulos se retrahens, & pœnæ incubans suæ, dum tædet sui, pigetque. Natura enim humanus animus agilis est, & pronus ad motus. grata omnis illi excitandi se abstrahendique materia est, gratior pessimis quibusque ingeniis, quæ occupationibus libenter deteruntur. Vt vlcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & fœdam corporum scabiem delectat, quicquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates velut mala vlcera eruperunt, voluptati esse laborem vexationemque. Sunt enim quædam, quæ corpus quoque nostrum

cum

cum quodam dolore delectant: vt versare se, & mutare nondum fessum latus, & alio atque alio positu ventilari. Qualis ille Homericus Achilles 3) est, modo pronus, modo supinus, in varios habitus se ipse componens. quod proprium ægri est, nihil diu pati, & mutationibus vt remediis vti. Inde peregrinationes suscipiuntur vagæ, & littora pererrantur, & modo mari se, modo terra experitur semper præsentibus infesta leuitas. Nunc Campaniam petamus. iam delicata fastidio sunt: inculta videantur. Bruttios & Lucanos saltus persequamur. Aliquid tamen inter deserta amœni requiratur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squallore releuentur. Tarentum petatur, laudatusque portus, & hiberna cæli mitioris, & tecta vel antiquæ satis opulenta turbæ. 4) Iam flectamus cursum ad vrbem. nimis diu a plausu & fragore aures vacauerunt: iuuat iam & humano sanguine frui. Aliud ex alio iter suscipitur, & spectacula spectaculis mutantur. vt ait Lucretius,

Hoc se quisque modo semper fugit.

Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse, & vrget grauissimus comes. Itaque scire debemus, non locorum vitium esse quo laboramus, sed nostrum. Infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec voluptatis, nec nostræ, nec vllius rei diutius. Hoc quosdam egit ad mortem, quod proposita sæpe mutando, in eadem reuoluebantur, & non reliquerant nouitati locum. Fastidio illis esse cœpit vita, & ipse mundus: & subit illud rabidarum deliciarum. Quousque eadem?

3. *Homericus Achilles*) Iliad. ω.

4. *Tecta vel antiquæ satis opulenta turbæ*) sententia est: tecta etiam nunc tam multa, & lata, vt vel antiquam turbam, i. e. quæ olim fuit, possint capere. Nam Tarentum, Croton, Metapontus, magna illa & florentissima olim oppida, tunc deserta. *Lips.*

CAP.

CAP. III. Aduersus hoc tædium quo auxilio putem vtendum, quæris. Optimum erat (vt ait Athenodorus) actione rerum & Reip. tractatione, & officiis ciuilibus se detinere. nam vt quidam sole, & exercitatione, & cura corporis, diem educunt, 1) athletisque vtilissimum est, lacertos suos, roburque cui se vni dicauerunt, maiore temporis parte nutrire: ita nobis animum ad rerum ciuilium certamen parantibus, in opere esse, non longe pulcherrimum est? Nam cum vtilem se efficere ciuibus mortalibusque propositum habeat, simul & exercetur & proficit, qui in mediis se officiis posuit, communia priuataque pro facultate administrans. Sed quia in hac, inquit, tam insana hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus, parum tuta simplicitas est, & plus futurum semper est quod obstet, quam quod succedat, a foro quidem & publico recedendum est: sed habet, vbi se etiam in priuato lare explicet magnus animus. nec vt leonum animaliumque impetus caueis coërcetur: sic hominum, quorum maxime in seducto actiones sunt. Ita tamen delituerit, vt vbicumque otium suum absconderit, prodesse velit & singulis & vniuersis, ingenio, voce, consilio. Nec enim is solus Reip. prodest, qui candidatos extrahit, 2) & tuetur reos, & de pace belloque censet: sed qui iuventutem exhortatur, qui in tanta bonorum præceptorum inopia, virtute instruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque cursu ruentes prensat ac retrahit, & si nihil aliud, certe moratur, in priuato publicum negotium agit. An ille plus præstat, qui inter peregrinos

1. *Diem educunt*) i. e. transigunt; ne tædio sit. Sic & ep. 122. & Statius Theb. 11.
- - Tyriis ea causa colonis
Insomnem ludo certatim educere noctem. *Gronov.*

2. *Extrahit*) producit ad petendum, suffragator est. Vide Plinium L. 3. Ep. 20. & Senecam nostrum Ep. 8.

& ci-

& ciues, aut vrbanus prætor 3) adeuntibus adſeſſoris verba 4) pronunciat; quam quid ſit iuſtitia, quid pietas, quid patientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quam gratuitum bonum ſit bona conſcientia? Ergo ſi tempus in ſtudia conferas, quod ſubduxeris officiis, non deſerueris, 5) nec munus detrectaueris. Neque enim ille ſolus militat, qui in acie ſtat, & cornu dextrum læuumque defendit: ſed & qui portas tuetur, & ſtatione minus periculoſa, non ocioſa tamen fungitur; vigiliasque ſeruat, & armamentario præeſt. quæ miniſteria quamvis incruenta ſint, in numerum ſtipendiorum veniunt. Si te ad ſtudia reuocaueris, omne vitæ faſtidium effugeris: nec noctem fieri optabis tædio lucis, nec tibi grauis eris, nec aliis ſuperuacuus: multos in amicitiam attrahes, affluetque ad te optimus quiſque. Nunquam enim quamuis obſcura virtus latet, ſed mittit ſui ſigna. quiſquis dignus fuerit, veſtigiis 6) illam colliget. Nam ſi omnem conuerſationem tollimus, & generi humano renunciamus, viuimusque in nos tantum conuerſi; ſequetur hanc ſolitudinem, omni ſtudio carentem, inopia rerum agendarum. Incipiemus ædificia alia ponere, alia ſubuertere, & mare ſubmouere, & aquas contra difficultates locorum ducere, & male diſpenſare tempus, quod nobis natura conſumendum dedit. Alii parce illo vtimur, alii prodige: alii ſic impendimus, vt poſſimus rationem reddere: alii, vt nullas habeamus reliquias. 7) Quare nihil turpius eſt, quam grandis

3. *Inter peregrinos & ciues &c.*) primus Prætor in vrbe ius & inter ciues dixit vrbanus ideo dictus, poſt ob multitudinem peregrinorum eo non ſufficiente, alter additus qui ius diceret inter peregrinos & ciues.

4. *Adſeſſoris verba*) nam quicquid decernebat Prætor, id conſilio adſeſſoris faciebat, qui ipſa etiam verba ſuggerebat.

5. *Non deſerueris*) a militia petitum.

6. *Veſtigiis*) ſumta a feris translatio quæ ex veſtigiis indagantur

7. *Vt nullas habeamus reliquias*) vt nihil appareat, nihil facti operis extet.

natu

natu ſenex, qui nullum aliud habet argumentum, quo ſe probet diu vixiſſe, præter ætatem. Mihi, cariſſime Serene, 8) nimis videtur ſubmiſiſſe temporibus ſe Athenodorus, nimis cito refugiſſe. Nec ego negauerim aliquando cedendum: ſed ſenſim relato gradu, & ſaluis ſignis, ſalua militari dignitate. Sanctiores tutioresque ſunt hoſtibus ſuis, qui in fidem cum armis veniunt. Hoc puto virtuti faciendum, ſtudioſoque virtutis. ſi præualebit fortuna, & præcidet agendi facultatem; non ſtatim auerſus inermiſque fugiat, latebras quærens, quaſi vllus locus ſit, in quo non poſſit fortuna perſequi: ſed parcius ſe inferat officiis, & cum dilectu inueniat aliquid, in quo vtilis ciuitati ſit. Militare non licet? honores ſpectet. priuato viuendum eſt? ſit orator. ſilentium indictum eſt? tacita aduocatione ciues iuuet. periculoſum etiam ingreſſu forum eſt? in domibus, in ſpectaculis, in conuiuiis, bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem conuiuam agat. Officia ſi ciuis amiſerit, hominis exerceat. Ideo magno animo nos non vnius vrbis mœnibus clauſimus, ſed in totius orbis commercium emiſimus, patriamque nobis mundum profeſſi ſumus: vt liceret latiorem virtuti campum dare. Præcluſum tibi tribunal eſt, & roſtris prohiberis, aut comitiis? reſpice poſt te, quantum latiſſimarum regionum pateat, quantum populorum. nunquam tibi ita magna pars obſtruetur, vt non maior relinquatur. Sed vide, ne totum iſtud vitium tuum ſit. non vis enim niſi conſul, aut prytanes, 9) aut ceryx, 10) aut ſufes 11) adminiſtrare Remp. Quid ſi militare nolis, niſi impe-

8. *Mihi charisſime Serene*) hactenus Athenodori ſententia, nunc Senecæ qui aliquid diſtinguit & mutat. *Lipſ.*

9. *Prytanes*) Athenienſium magiſtratus.

10. *Ceryx*) κῆρυξ præco, legatus. Etiam qui Sacra Cereris tractabat dictus eſt *Ceryx*. *Lipſ.*

11. *Sufes*) Pœnorum ſupremus dictator.

rator,

miseræ ciuitati tot Harmodios? 13) Socrates tamen in medio erat, & lugentes patres consolabatur, & desperantes de Rep. exhortabatur, & diuitibus, opes suas metuentibus, exprobrabat seram periculosæ auaritiæ pœnitentiam; & imitari volentibus magnum circumferebat exemplar, cum inter triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenæ ipsæ in carcere occiderunt: & qui tuto insultauerat agmini tyrannorum, eius libertatem libertas non tulit: 14) vt scias & in afflicta Rep. esse occasionem sapienti viro ad se proferendum, & in florenti ac beata, pecuniam, inuidiam, mille alia vitia inermia regnare. Vtcumque ergo se Resp. dabit, vtcumque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus: vtique mouebimus, nec alligati metu torpebimus. Imo ille vir fuerit, qui periculis vndique imminentibus, armis circa & catenis frementibus, non alliserit virtutem, 15) nec absconderit. Non enim debet; cernulare se voluit nec obruere. 16) Vt opinor, Curius Dentatus aiebat, Malle esse se mortuum, quam viuere. 17) Vltimum malorum est, ex viuorum numero exire, antequam

---

13. *Harmodios*) tyrannicidas, qualis Harmodius fuerat. conf. L. 7. de Benef. c. 14.

14. *Libertas non tulit*) libertate fruens populus Atheniensis non tolerauit.

15. *Non alliserit virtutem*) i. e peruicacia præpostera se vitamque non fregerit: quasi in scopulum nauem vltro miserit. *Lips*

16. *Non enim debet; cernulare se voluit nec obruere*) Lipsius legit: *Non enim cernuare* (vel etiam *cernulare*) *se vult nec obruere*. Neutrum enim sapiens facit, nec cernuat se & abiicit pronum ac præcipitem, nec item obruit & abscondit. Vt adeo hæc plane priori clausulæ respondeant, illudque *cernulare* explicet τὸ *allidere* prioris commatis. Sic noster Ep. 8. *Non euertit eos fortuna, sed cernulat & allidit.*

17. *Quam viuere*) repetendum verbum commune *mortuum*. Sententia est malle se esse reuera mortuum, quam mortuum inter viuos agere. *Lips.*

moriaris. Sed faciendum erit, si in Reip. tempus minus tractabile incideris, vt plus otio ac litteris vindices: nec aliter quam in periculosa nauigatione, subinde portum petas: nec exspectes donec res te dimittant, sed ab illis te ipse disiungas.

Cap. IV. Inspicere autem debemus primum nosmet ipsos, deinde quæ aggredimur negotia, deinde eos quorum caussa, aut cum quibus agendum est. Ante omnia, necesse est se ipsum æstimare: quia fere plus nobis videmur posse, quam possumus. Alius eloquentiæ fiducia prolabitur, alius patrimonio suo plus imperauit, quam ferre possit: alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorumdam parum idonea est verecundia rebus ciuilibus, quæ primam frontem 1) desiderant: quorumdam contumacia non facit ad aulam. quidam non habent iram in potestate: & illos ad temeraria verba quælibet indignatio effert. quidam vrbanitatem nesciunt continere, nec periculosis abstinent salibus. Omnibus his vtilior negotio quies est. ferox impatiensque natura, irritamenta nocituræ libertatis euitet.

Cap. V. Æstimanda sunt deinde ipsa, quæ aggredimur, & vires nostræ cum rebus, quas tentaturi sumus, comparandæ. Debet enim semper plus esse virium in vectore, quam in onere. necesse est opprimant onera, quæ ferente maiora sunt. Quædam præterea non tam magna sunt negotia, quam fœcunda, multumque negotiorum ferunt. & hæc refugienda sunt, ex quibus noua occupatio multiplexque nascetur. Nec accedendum eo, vnde liber regressus non sit: his admouenda manus est, quorum finem aut facere, aut certe sperare possis. Relinquenda, quæ latius actu procedunt, 1) nec vbi proposueris, desinunt.

1. *Primam frontem*) h. e. notabilem duritie & eximiam, forte tamen rectius legeris *firmam. Lips.*

1. *Latius actu procedunt*) quæ dum agis & perficis, semper nouam agendi materiam pariunt, atque adeo latius procedunt.

Cap. VI. Hominum vtique delectus habendus est: an digni sint, quibus partem vitæ nostræ impendamus, an ad illos temporis nostri iactura perueniat. Quidam enim vltro officia nostra nobis imputant. 1) Athenodorus ait, ne ad cœnam quidem se iturum ad eum, qui sibi nil pro hoc debiturus sit. Puto intelligis, multo minus ad eos iturum, qui cum amicorum officiis parem mensam faciunt, 2) qui fercula pro congiariis numerant: quasi in alienum honorem intemperantes sint. Deme illis testes spectatoresque, non delectabit popina secreta. Considerandum est, vtrum natura tua agendis rebus, an otioso studio contemplationique aptior sit; & eo inclinandum, quo te vis ingenii refert. Isocrates Ephorum iniecta manu a foro subduxit, vtiliorem componendis monumentis historiarum ratus. Male enim respondent coacta ingenia. reluctante natura, irritus labor est.

Cap. VII. Nihil tamen æque oblectauerit animum, quam amicitia fidelis & dulcis. Quantum bonum est, vbi sunt præparata pectora, in quæ tuto secretum omne descendat, quorum conscientiam minus quam tuam timeas, quorum sermo solicitudinem leniat, sententia consilium expediat, hilaritas tristitiam dissipet, conspectus ipse delectet? Quos scilicet, vacuos, quantum fieri poterit, a cupiditatibus, eligemus. Serpunt enim vitia, & in proximum quemque transiliunt, & contactu nocent. Itaque, vt in pestilentia curandum est, ne corruptis iam corporibus &

1. *Nobis imputant*) i. e. cum ipsi pro iis debeant, nos etiam debere existimant. *Lips.*

2. *Parem mensam faciunt*) pares rationes facere dicuntur, qui ita sine rationes sine rem reddunt, vt æquent acceptis expensa, vt computatione vltro citroque facta nihil sit reliqui. Hinc ioco faceto: *cum amicorum officiis parem mensam facere* dicuntur, qui tanti æstimant mensam vel cœnam, vt eam pro omnibus amicorum officiis imputent. *Gronov.*

morbo flagrantibus assideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, vt quam minime inquinatos assumamus. Initium morbi est, ægris sana miscere. Nec hoc præceperim tibi, vt neminem nisi sapientem sequaris, aut attrahas. vbi enim istum invenies, quem tot sæculis quærimus? pro optimo, est minime malus. Vix tibi esset facultas delectus felicioris, si inter Plathonas & Xenophontas, & illum Socratici fœtus prouentum bonos quæreres: aut si tibi potestas Catonianæ fieret ætatis, quæ plerosque dignos tulit, qui Catonis sæculo nascerentur, sicut multos peiores, quam vnquam alias, maximorumque molitores scelerum. Vtraque enim turba opus erat, vt Cato posset intelligi. habere debuit & bonos, quibus se approbaret: & malos, in quibus vim suam experiretur. Nunc vero in tanta bonorum egestate, minus fastidiosa fiat electio. Præcipue tamen vitentur tristes, & omnia deplorantes, quibus nulla non caussa in querelas placet. Constet illi licet fides & beneuolentia, tranquillitati tamen inimicus est comes perturbatus, & omnia gemens.

Cap. VIII. Transeamus ad patrimonia, maximam humanarum ærumnarum materiam. Nam si omnia alia quibus angimur, compares, mortes, ægrotationes, metus, desideria, dolorum laborumque patientiam, cum iis quæ nobis mala pecunia nostra exhibet; hæc pars multum prægrauabit. Itaque cogitandum est, quanto leuior dolor sit, non habere, quam perdere: & intelligemus, paupertati eo minorem tormentorum, quo minorem damnorum esse materiam. Erras enim, si putas animosius detrimenta diuites ferre. maximis minimisque corporibus par est dolor vulneris. Bion eleganter ait,

Non

Non minus molestum esse caluis, 1) quam comatis, pilos velli. Idem scias licet de pauperibus locupletibusque, par illis esse tormentum. vtrisque enim pecunia sua obhæsit, nec sine sensu reuelli potest. Tolerabilius autem est, vt dixi, faciliusque, non acquirere, quam amittere: ideoque lætiores videbis, quos nunquam fortuna respexit, quam quos deseruit. Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi, & effecit ne quid sibi eripi posset. Tu istud paupertatem, inopiam, egestatem voca, & quod voles ignominiosum securitati nomen impone: putabo hunc non esse felicem, si quem mihi alium inueneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum est, inter auaros, circumscriptores, latrones, plagiarios, vnum esse, cui noceri non possit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, potest idem dubitare & de deorum immortalium statu, an parum beate degant: quod illis non prædia, nec horti sint, nec alieno colono rura preciosa, nec grande in foro fœnus. Non te pudet, quisquis diuitiis adstupes? respice agedum mundum: nudos videbis deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas, an diis immortalibus similem, qui se fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu Demetrium Pompeianum 2) vocas, quem non puduit locupletiorem esse Pompeio? Numerus illi quotidie seruorum, velut imperatori exercitus, referebatur, 3) cui iam dudum diuitiæ esse debuerant, duo vicarii, 4) & cella laxior. At Diogeni seruus vnicus fugit, nec eum reducere, cum monstraretur, tanti putauit. Turpe est, inquit, Manen sine

1. *Non minus molestum esse caluis quam &c.*) Hysterologia est perfrequens in Seneca. Nam dictum vult non minus molestum comatis quam caluis pilos velli. *Lips.*

2. *Demetrium Pompeianum*) Pompeii M. libertum.

3. *Numerus referebatur*) catalogus exhibebatur, vt videre posset, qui abessent, qui periissent, qui accessissent.

4. *Vicarii*) lautiores serui alios quasi subseruos habebant, & qui vices eorum gererent. *Lips.*

Diogene posse viuere, Diogenem sine Mane non posse. Videtur mihi dixisse: Age tuum negotium, fortuna. nihil apud Diogenem iam tuum est. Fugit mihi servus? imo liber abiit. Familia vestiarium 5) petit, victumque: tot ventres auidissimorum animalium tuendi sunt: emenda vestis, & custodiendæ rapacissimæ manus, & flentium detestantiumque ministeriis vtendum. Quanto ille felicior, qui nihil vlli debet, nisi, cui facillime negat, sibi? Sed quoniam non est tantum roboris nobis, angustanda certe sunt patrimonia, vt minus ad iniurias fortunæ simus expositi. Habiliora sunt corpora in bello, quæ in arma sua contrahi possunt, quam quæ superfunduntur, & vndique magnitudo sua vulneribus obiecit. Optimus pecuniæ modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul a paupertate discedit.

CAP. IX. Placebit autem hæc nobis mensura, si prius parcimonia placuerit: sine qua nec vllæ opes sufficiunt, nec vllæ non satis patent; præsertim cum in vicino remedium sit, & possit ipsa paupertas in diuitias se, aduocata frugalitate, conuertere. Assuescamus a nobis remouere pompam, & vsus rerum, non ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio sitim, libido qua necesse est fluat. Discamus membris nostris inniti: cultum victumque non ad noua exempla componere, sed vt maiorum suadent mores. Discamus continentiam augere, luxuriam coërcere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem æquis oculis adspicere, frugalitatem colere, etiamsi nos pudebit desideriis naturalibus paruo parata remedia adhibere: spes effrænatas, & animum in futura eminentem velut sub vinculis habere, id agere, vt diuitias a nobis potius quam a fortuna petamus. Non potest, inquam,

5. *Vestiarium*) pecuniam ad vestem. vt congiarium pecunia ad congios. Salarium pecunia ad salem.

tanta

tanta varietas & iniquitas casuum ita depelli, vt non multum procellarum irruat magna armamenta 1) pandentibus: cogendæ in arctum res sunt, vt tela in vanum cadant. Ideoque exsilia interim calamitatesque in remedium cessere, & leuioribus incommodis grauiora sanata sunt, vbi parum audit præcepta animus, nec curari mollius potest. Quid ni consulitur, si & paupertas & ignominia, & rerum euersio adhibetur? malo malum opponitur. Assuescamus ergo cœnare posse sine populo, & seruis paucioribus seruiri, & vestes parare in quod inuentæ sunt, habitare contractius. Non in cursu tantum circique certamine, sed in his spatiis vitæ interius 2) flectendum est. Studiorum quoque, quæ liberalissima impensa est, tamdiu rationem habebo, quamdiu modum. Quo mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus vix tota vita sua indices perlegit? Onerat discentem turba, non instruit: multoque satius est paucis te auctoribus tradere, quam errare per multos. Quadringenta millia librorum Alexandriæ arserunt, pulcherrimum regiæ opulentiæ monumentum. alius laudauerit, sicut Liuius, qui elegantiæ regum curæque egregium id opus ait fuisse. Non fuit elegantia illud, aut cura, sed studiosa luxuria. imo ne studiosa quidem: quoniam non in studium, sed in spectaculum comparauerunt: sicut plerisque, ignaris etiam seruilium litterarum, 3) libri non studiorum instrumenta, sed cœnationum ornamenta sunt. Paretur itaque librorum quantum satis sit, nihil in apparatum. Honestius, inquis, in hos impensas, quam in Corinthia pictasque

1. *Armamenta*) pulcre hoc a nauibus.

2. *Interius*) citerius non vlterius. Nam artis in circo, currum introrsus flectere ad ipsas metas, nec tamen impingere aut euertere. *Lips.*

3. *Etiam seruilium litterarum*) quas vel serui sciunt, vt legere, scribere, & quæ communis vsus requirit.

tabulas effuderin. Vitiosum est vbique, quod nimium est. Quid habes cur ignoscas homini armaria cedro atque ebore aptanti, corpora conquirenti aut ignotorum auctorum, aut improbatorum, & inter tot millia librorum oscitanti, cui voluminum suorum frontes maxime placent; titulique? Apud desidiosissimos ergo videbis, quicquid orationum historiarumque est, & tecto tenus exstructa loculamenta. Iam enim inter balnearia & thermas, bibliotheca quoque, vt necessarium domus ornamentum expolitur. Ignoscerem plane, si e studiorum nimia cupidine oriretur: nunc ista exquisita, & cum imaginibus suis descripta sacrorum opera ingeniorum, in speciem & cultum parietum comparantur.

Cap. X. At in aliquod genus vitae difficile incidisti, & tibi ignoranti vel publica fortuna, vel priuata laqueum impegit, quem nec soluere possis, nec abrumpere. Cogita compeditos primo aegre ferre onera, & impedimenta crurum: deinde vbi non indignari illa, sed pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet; consuetudo facile. Inuenies in quolibet genere vitae oblectamenta, & remissiones, & voluptates, si nolueris malam putare vitam potius, quam inuidiosam facere. 1) Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quam quod cum sciret, quibus aerumnis nasceremur, calamitatum mollimentum consuetudinem inuenit, cito in familiaritatem grauissima adducens. Nemo duraret, si rerum aduersarum eandem vim assiduitas 2) haberet, quam primus ictus. Omnes cum

1. *Si nolueris malam putare vitam potius, quam inuidiosam facere*) est argute dictum in omni genere vitae solatia sua & oblectamenta esse, si eam, quamcunque sortitus es, malueris conciliare tibi & non putare malam, si potius imperaueris tibi, vt eam non malam existimes.

2. *Assiduitas*) continuatio.

fortuna copulati sumus. aliorum aurea catena est, 3) & laxa: aliorum arcta & sordida. Sed quid refert? eadem custodia vniuersos circumdedit. alligatique sunt etiam qui alligauerunt, nisi tu forte leuiorem in sinistra catenam putas. 4) Alium honores, alium opes vinciunt: quosdam nobilitas, quosdam humilitas premit: quibusdam aliena supra caput imperia sunt, quibusdam sua: quosdam exsilia vno loco tenent, quosdam sacerdotia. Omnis vita seruitium est. Assuescendum itaque conditioni suæ, & quamminimum de illa querendum: & quidquid habet circa se commodi, apprehendendum est. Nihil tam acerbum est, in quo non æquus animus solatium inueniat. Exiguæ sæpe areæ in multos vsus describentis arte patuere, & quamvis angustum pedem 5) dispositio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus. possunt & dura molliri, & angusta laxari, & grauia scite ferentes minus premere. Non sunt præterea cupiditates in longinquum mittendæ, sed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his, quæ aut non possunt fieri, aut difficulter possunt, prope posita, speique nostræ alludentia 6) sequamur, sed sciamus, omnia æque leuia esse, extrinsecus diuersas facies habentia, introrsus pariter vana. Nec in-

---

3. *Aliorum aurea catena est*) Regum scilicet, Principum, divitum.

4. *Alligatique sunt etiam qui alleganerunt, nisi tu forte leuiorem in sinistra catenam putas*) Nimirum triplex ratio in vrbe asseruandi captiuos: aut enim in *carcere* habebant, vt fere seruitia & capita viliora: aut in *custodia militari*: aut in *ædibus magistratuum*. Custodiæ militaris modus, vt is qui in noxa esset, catenam manui dextræ alligatam haberet, quæ eadem militis sinistram vinciret custodiæ eius præfecti. atque eo hoc loco alluditur.

5. *Pedem*) pedaturam, ποδισμόν. An pedem etiam pro solo & area capimus? quia id ædificii & corporis scilicet imum, & cui stat innixum. *Lips.*

6. *Alludentia*) quæ velut se offerunt blande & ostentant.

videamus altius ſtantibus: quæ excelſa videbantur, prærupta ſunt. Illi rurſus, quos ſors iniqua in ancipiti poſuit, tutiores erunt ſuperbiam detrahendo rebus per ſe ſuperbis, & fortunam ſuam quammaxime poterunt, in planum 7) deferendo. Multi quidem ſunt, quibus neceſſario hærendum ſit in faſtigio ſuo, ex quo non poſſunt, niſi cadendo deſcendere: ſed hoc ipſum teſtentur, maximum onus ſuum eſſe, quod aliis graues eſſe cogantur, nec ſubleuatos ſe, ſed ſuffixos: iuſtitia, manſuetudine, humana lege, & benigna manu, præparent multa ad ſequiores caſus præſidia, quorum ſpe ſecurius pendeant. Nihil tamen æque hos ab his animi fluctibus vindicauerit, quam ſemper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunæ arbitrium deſinendi dare, ſed ſe ipſos, multo quidem citra extrema, hortentur conſiſtere. Sic & aliquæ cupiditates animum acuent, ſed finitæ: non in immenſum incertumque producent.

CAP. XI. Ad imperfectos & mediocres, & male ſanos, hic meus ſermo pertinet, non ad ſapientem. Huic non timide, nec pedetentim ambulandum eſt: tanta enim fiducia ſui eſt, vt obuiam fortunæ ire non dubitet, nec vnquam loco illi ceſſurus ſit: nec habet vbi illam timeat: quia non mancipia tantum, poſſeſſionesque, & dignitatem, ſed corpus quoque ſuum, & oculos, & manum, & quidquid eſt cariorem vitam facturum, ſeque ipſum inter precaria numerat, viuitque vt commodatus ſibi, & repoſcentibus ſine triſtitia redditurus. Nec ideo eſt vilis ſibi, quia ſcit ſe ſuum non eſſe: ſed omnia tam diligenter faciet, tam circumſpecte, quam religioſus homo ſanctusque ſolet tueri fidei commiſſa. Quandocumque autem reddere iubebitur, non queretur cum fortuna: ſed dicet: Gratias ago pro eo quod poſſedi, habuique. Magna

7. *In planum*) in humile & æquum.

quidem

quidem res tuas mercede colui: sed quia imperas, cedo gratus libensque; si quid habere me tui volueris, etiam nunc seruabo: si aliud placet, ego vero factum signatumque argentum, domum, familiamque meam reddo, restituo. Appellauerit natura, quæ prior nobis credidit. & huic dicemus, Recipe animum meliorem quam dedisti: non tergiuersor, nec refugio. paratum habes a volente, quod non sentienti dedisti, aufer. Reuerti vnde veneris: quid graue est? male viuet, quisquis nesciet bene mori. Huic itaque primum rei pretium detrahendum est, & spiritus inter vilia numerandus. Gladiatores (ait Cicero) inuisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt: fauemus, si contemptum eius præ se ferunt. idem euenire nobis scias. sæpe enim caussa moriendi est, timide mori. Fortuna illa quæ ludos sibi facit, Quo, inquit, te reseruem, malum & trepidum animal? eo magis convulneraberis & confodieris, quia nescis præbere iugulum. At tu & viues diutius, & morieris expeditius, qui ferrum non subducta ceruice, nec manibus oppositis, sed animose recipis. Qui mortem timebit, nihil vnquam pro homine viuo faciet. at qui scit, hoc sibi cum conciperetur, statim conditum, viuet ad formulam: & simul illud quoque eodem animi robore præstabit, ne quid ex his quæ eueniunt, subitum sit. Quidquid enim fieri potest, quasi futurum prospiciendo, malorum omnium impetus molliet. qui ad præparatos exspectantesque nihil afferunt noui: securis, & beata tantum spectantibus, graues eueniunt. Morbus enim, captiuitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum est. Sciebam in quam tumultuosum me contubernium natura clusisset. totiens in vicinia mea conclamatum est, 1) totiens præter limen immaturas exsequias fax cereusque præcessit: sæpe altius ruentis

1. *Conclamatum est*) super mortuo & funere.

ædificii fragor ſonuit: multos ex his quos forum, curia, ſermo, mecum contraxerat, nox abſtulit, & vinctas ad ſodalitium manus copulatas intercidit. Mirer aliquando ad me pericula acceſſiſſe, quæ circa me ſemper errauerunt? Magna pars hominum eſt, quæ nauigatura, de tempeſtate non cogitat. Nunquam me in bona re mali pudebit auctoris. Publius 2) tragicis comicisque vehementior ingeniis, quotiens mimicas ineptias, & verba ad ſummam caueam 3) ſpectantia reliquit, inter multa alia cothurno, non tantum ſipario, 4) fortiora, & hoc ait:

Cuiuis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt.

Hoc ſi quis in medullas demiſerit, & omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia eſt, ſic adſpexerit, tanquam illis liberum & ad ſe iter ſit: multo ante ſe armabit, quam petatur. Sero animus ad periculorum patientiam, poſt pericula, inſtruitur. Non putaui hoc futurum. nunquam hoc euenturum credidiſſem. Quare autem non? Quæ ſunt diuitiæ, quas non egeſtas, & fames, & mendicitas a tergo ſequatur? Quæ dignitas, cuius non prætextam, & augurale, 5) & lora patricia, 6) & ſordes comitentur, & exportatio, 7) & notæ, & mille maculæ, & extrema contemptio? Quod regnum eſt, cui non parata ſit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? nec magnis

2. *Publius*) Syrus, mimographus, de quo ſupra.

3. *Ad ſummam caueam*) ad minutam plebem: cuius in theatris ibi locus. *Lipſ.*

4. *Sipario*) genus veli mimicum. vid. Feſtus.

5. *Augurale*) augurale dixit, vt triumphalia, conſularia dicebant, pro ornamentis vel inſignibus, vel veſtibus huiusmodi. Imo quid ſi *baculum* intelligas neutro genere, vt ſignificetur lituus toties obuius in nummis? *Gronov.*

6. *Lora patricia*) mulleos, ſiue lunatos patriciorum calceos. *Lipſ.*

7. *Exportatio*) de exſilio & deportatione in inſula Lipſ. de exportatis & per ſeditioſas factiones tractis Gronov. interpretatur.

ista interuallis diuisa, sed horæ momentum interest inter solium, & aliena genua. 8) Scito ergo, omnem conditionem versabilem esse. & quidquid in vllum incurrit, posse in te quoque incurrere. Locuples es? numquid ditior Pompeio? cui cum Caius vetus cognatus, hospes nouus, aperuisset Cæsaris domum, vt suam cluderet, 9) defuit panis & aqua: cum tot flumina possideret in suo orientia, & suo cadentia, mendicauit stillicidia: fame ac siti periit, in palatio cognati, dum illi heres publicum funus 10) esurienti locat. Honoribus summis functus es? nunquid aut tam magnis, aut tam insperatis, aut tam vniuersis, quam Seianus? Quo die illum senatus deduxerat 11), populus in frusta diuisit: in quem quidquid congeri poterat, dii hominesque contulerant, ex eo nihil superfuit, quod carnifex traheret. Rex es? non ad Crœsum te mittam, qui togum suum & escendit iussus, & extingui vidit, factus non regno tantum, sed etiam morti suæ superstes: non ad Iugurtham, quem populus Romanus intra annum quam timuerat, spectauit. 12) Ptolemæum Africæ regem, Armeniæ Mithridatem, inter Caianas custodias vidimus. alter in exsilium missus est: alter vt meliori fide mitteretur, 13) optabat. In tanta rerum, sursum ac deorsum euntium, versatione, si non quidquid fieri

8. *Aliena genua*) sensus: Horæ spatio hæc verti ita possunt, vt qui in alto sedisti, cuius genua supplices tangebant, idem deiectus aduoluere aliena genua. *Lips.*

9. *Vt suam cluderet*) *suam* valet *eius.* Sententia est: ideo recepit in suam domum, vt tanquam hæres domum eius clauderet & obsignaret. *Lips.*

10. *Publicum funus*) Ita enim ludebat Caius, qui mori eum coëgit se hærede, & publicis deinde exequiis quasi fato suo functum honestauit. *Lips.*

11. *Deduxerat*) honoris caussa, vt moris erat, vtpote quem consortio imperii donandum crederet, atque adeo in senatum venientem frequens comitabatur.

12. *Spectauit*) triumphatum scilicet.

13. *Vt meliori fide mitteretur*) damnatus ergo exsilio, sed per viam interfectus videtur. *Lips.*

potest,

potest, pro futuro habes, das in te vires rebus aduersis, quas infregit, quisquis prior vidit. Proximum ab his erit, ne aut in superuacuis, aut ex superuacuo laboremus: id est, ne aut quæ non possumus consequi, concupiscamus: aut adepti, cupiditatum vanitatem nostrarum sero, post multum pudorem, intelligamus. id est, ne aut labor irritus sine effectu sit, aut effectus labore indignus. Fere enim ex his tristitia sequitur, si aut non successit, aut successus pudet.

CAP. XII. Circumcidenda est concursatio, qualis est magnæ parti hominum, domos, & theatra, & fora pererrantium. Alienis se negotiis offerunt, semper aliquid agentibus similes. Horum si aliquem exeuntem de domo interrogaueris: Quo tu? quid cogitas? respondebit tibi: Non mehercule scio: sed aliquos videbo, aliquid agam. Sine proposito vagantur, quærentes negotia: nec quæ destinauerunt, agunt, sed in quæ incurrerunt. Inconsultus illis vanusque cursus est, qualis formicis, per arbusta repentibus; quæ in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His plerique similem vitam agunt, quorum non immerito quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam, quasi ad incendium currentium, misereris: vsque eo impellunt obuios, & se aliosque præcipitant: cum interim cucurrerint, aut salutaturi aliquem non resalutaturum, aut funus ignoti hominis prosecuturi, aut iudicium sæpe litigantis, aut sponsalia sæpe nubentis, & lecticam affectati, quibusdam locis & ipsi tulerint. deinde domum cum superuacua redeuntes lassitudine, iurant nescisse se ipsos, quare exierint, vbi fuerint, postero die erraturi per eadem illa vestigia. Omnis itaque labor aliquo referatur, aliquo respiciat. Non industria, 1) inquietos & insanos, falsæ rerum imagines

1. *Non industria*) non laboris studium ex recta ratione susceptum, sed prauum de rebus iudicium nostros homines pererrantes, theatra & fora agitat, eoque merito pro insanis habentur.

agi-

agitant. nam ne illi quidem ſine aliqua ſpe mouentur, proritat illos alicuius rei ſpecies, cuius vanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo vnumquemque ex his, qui ad augendam turbam exeunt, inanes & leves cauſſæ per vrbem circumducunt, nihilque habentem in quo laboret, lux orta expellit: & cum multorum fruſtra liminibus illiſus nomenclatores perſalutavit; a multis excluſus, neminem ex omnibus difficilius domi, quam ſe, conuenit. Ex hoc malo dependet illud teterrimum vitium, auſcultatio, & publicorum ſecretorumque inquiſitio, & multarum rerum ſcientia, quæ nec tuto narrantur, nec tuto audiuntur. Hoc ſecutum puto Democritum, ita cœpiſſe: Qui tranquille volet viuere, nec priuatim agat multa, nec publice: ad ſuperuacua ſcilicet referentem. Nam ſi neceſſaria ſunt, & priuatim, & publice, non tantum multa, ſed innumerabilia agenda ſunt: vbi vero nullum officium ſolemne nos citat, inhibendæ actiones ſunt.

CAP. XIII. Nam qui multa agit, ſæpe fortunæ poteſtatem ſui facit: quam tutiſſimum eſt raro experiri, ceterum ſemper de illa cogitare, & ſibi nihil de fide eius promittere. Nauigabo, niſi ſi quid inciderit: & prætor fiam, niſi ſi quid obſtiterit: & negotiatio mihi reſpondebit, niſi ſi quid interuenerit. Hoc eſt, quare ſapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. non illum caſibus hominum excepimus, ſed erroribus: nec illi omnia vt voluit cedunt, ſed vt cogitauit. inprimis autem cogitauit, aliud poſſe propoſitis ſuis reſiſtere. Neceſſe eſt autem leuius ad animum peruenire deſtitutæ cupiditatis dolorem, cui ſucceſſum non vtique promiſeris.

CAP. XIV. Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis deſtinatis rebus indulgeamus. transeamus in ea, in quæ nos caſus deduxerit: nec mutationes aut conſilii aut ſtatus pertimeſcamus: dummodo nos leuitas, inimiciſſimum quieti vitium, non excipiat. Nam & per-

tina-

tinacia necesse est anxia & misera sit, cui fortuna sæpe aliquid extorquet: & leuitas multo grauior, nusquam se continens. Vtrumque infestum est tranquillitati, & nihil mutare posse, & nihil pati. Vtique animus ab omnibus externis in se reuocandus est. sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat: recedat, quantum potest, ab alienis, & se sibi applicet, damna non sentiat, etiam aduersa benigne interpretetur. Nuntiato naufragio, Zeno noster, cum omnia sua audiret submersa: Iubet, inquit, me fortuna expeditius philosophari. Minabatur Theodoro 1) philosopho tyrannus 2) mortem, & quidem insepultam. Habes, inquit, cur tibi placeas: hemina sanguinis in tua potestate est. nam quod ad sepulturam pertinet, o te ineptum, si putas interesse, supra terram, an infra putrescam. Canus Iulius, vir inprimis magnus, cujus admirationi ne hoc quidem obstat, quod nostro sæculo natus est, cum Caio diu altercatus, postquam abeunti Falaris 3) ille dixit, Ne forte inepta spe tibi blandiaris, duci te iussi: Gratias, inquit, ago, optime princeps. Quid senserit, dubito: multa enim occurrunt mihi. Contumeliosus esse voluit, & ostendere quanta crudelitas esset, in qua mors beneficium erat? An exprobrauit illi quotidianam dementiam? agebant enim gratias, & quorum liberi occisi, & quorum bona ablata erant. An tanquam libertatem libenter accepit? Quidquid est, magno animo respondit. Dicet aliquis. Potuit post hæc iubere illum Caius viuere. Non timuit hoc Canus. nota erat Caii in talibus imperiis fides: 4) Credisne, illum decem medios vsque ad supplicium dies 5) sine vlla sollicitudine

1. *Theodoro*) Cyrenaico, cognomento Atheo.

2. *Tyrannus*) Lysimachus Rex.

3. *Falaris*) comparat Caium Romanum tyrannum cum illo Siculo.

4. *Fides*) non enim illa reuocare solebat.

5. *Decem medios vsque ad supplicium dies*) ex Sc̄to Tiberiano, de quo Suetonius in Tiberio c. 75. caussam habes apud Dionem I, 57.

exe-

exegisse? verisimile non est, quæ vir ille dixerit, quæ fecerit, quam in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cum centurio, agmen periturorum trahens, illum quoque excitari iubet. Vocatus, numerauit calculos, & sodali suo, Vide, inquit, ne post mortem meam mentiaris te vicisse. Tum annuens centurioni: Testis, inquit, eris, vno me antecedere. Lusisse tu Canum illa tabula putas? illusit. Tristes erant amici, talem amissuri virum. Quid mœsti, inquit, estis? Vos quæritis, an immortales animæ sint: ego iam sciam. nec desiit in ipso veritatem fine scrutari, & ex morte sua quæstionem habere. Prosequebatur illum philosophus suus: nec iam procul erat tumulus, in quo Cæsari Deo nostro fiebat quotidianum sacrum. Quid, inquit, Cane, nunc cogitas? aut quæ tibi mens est? Obseruare, inquit Canus, proposui illo velocissimo momento, an sensurus sit animus, exire se. promisitque, si quid explorasset, circumiturum amicos, & indicaturum quis esset animarum status. Ecce in media tempestate tranquillitas: ecce animus æternitate dignus, qui fatum suum in argumentum veri vocat: qui in vltimo illo gradu positus, exeuntem animam percontatur: nec vsque ad mortem tantum, sed aliquid etiam ex ipsa morte discit. Nemo diutius philosophatus. sed non raptim relinquetur magnus vir, & cum cura dicendus. dabimus te in omnem memoriam, clarissimum caput, Caianæ cladis magna portio. 6)

Cap. XV. Sed nihil prodest priuatæ tristitiæ caussas abiecisse. Occupat enim nonnunquam odium generis humani, & occurrit tot scelerum felicium turba, cum cogitaueris, quam sit rara simplicitas, quam ignota innocentia, & vix vnquam, nisi cum expedit, fides, & libidinis lucra 1) damnaque pariter inuisa, & am-

6. *Magna portio*) ingentium damnorum quæ orbi intulit Caius tu vnus magna pars.

1. *Libidinis lucra*) cum homines vides qui per libidines ditantur. *Lips.*

bitio vsque eo iam se suis non continens terminis, vt per turpitudinem splendeat. Agitur animus in noctem, & velut euersis virtutibus, quas nec sperare licet, nec habere prodest, tenebræ oboriuntur. In hoc itaque flectendi sumus, vt omnia vulgi vitia non inuisa nobis, sed ridicula videantur: & Democritum potius imitemur, quam Heraclitum. Hic enim quoties in publicum processerat, flebat: ille ridebat. huic omnia quæ agimus, miseriæ; illi ineptiæ videbantur. Eleuanda ergo omnia, & facili animo ferenda. humanius est deridere vitam, quam deplorare. Adiice, quod de humano quoque genere melius meretur qui ridet illud quam qui luget. Ille & spei bonæ aliquid relinquit; hic tamen stulte deflet, quæ corrigi posse desperat. & vniuersa contemplatus, maioris animi est, qui risum non tenet, quam qui lacrimas, quando leuissimum affectum animi mouet, & nihil magnum, nihil seuerum, nec serium quidem, ex tanto apparatu putat. Singula, propter quæ læti ac tristes sumus, sibi quisque proponat, & sciat verum esse, quod Bion dixit, Omnia hominum negotia similia initiis esse, nec vitam illorum magis sanctam aut seueram esse, quam conceptus inchoatos. Sed satius est, publicos mores & humana vitia placide accipere, nec in risum, nec in lacrimas excidere. Nam alienis malis torqueri, æterna miseria est: alienis delectari malis, voluptas inhumana. sicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filium efferat, & frontem suam fingere. In tuis quoque malis id agere te oportet, vt dolori tantum des quantum poscit, non quantum consuetudo. Plerique enim lacrimas fundunt, vt ostendant: & toties siccos oculos habent, quoties spectator defuit: turpe iudicantes, non flere, cum omnes faciant. Adeo penitus hoc se malum fixit, ex aliena opinione pendere, vt in simulationem etiam simplicissima res, dolor, veniat.

veniat. Sequitur pars, quæ ſolet non immerito contriſtare, & in ſolicitudinem adducere, vbi bonorum exitus mali ſunt. Vt, Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exſilio viuere, Pompeius & Cicero clientibus ſuis præbere ceruicem: Cato ille, virtutum viua imago, incumbens gladio, ſimul de ſe ac de Repub. palam facere. 2) Neceſſe eſt torqueri, tam iniqua præmia fortunam perſoluere. & quid ſibi quisque nunc ſperet, cum videat peſſima optimos pati? Quid ergo eſt? vide quomodo quisque illorum tulerit: & ſi fortes fuerunt, ipſorum illos animos deſidera; ſi muliebriter & ignaue periere, nihil periit. Aut digni ſunt, quorum virtus tibi placeat: aut indigni, quorum deſideretur ignauia. Quid enim eſt turpius, quam ſi maximi viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, & dicamus: Tanto fortior, tanto felicior! humanos effugiſti caſus, liuorem, morbum: exiſti ex cuſtodia: non tu dignus mala fortuna diis viſus es, ſed indignus in quem iam aliquid fortuna poſſet. Subducentibus vero ſe, & in ipſa morte ad vitam reſpectantibus, manus iniiciendæ ſunt. Neminem flebo lætum, neminem flentem. ille lacrimas meas ipſe abſterſit: hic ſuis lacrimis effecit, ne vllis dignus ſit. Ego Herculem fleam, quod viuus vritur: aut Regulum, quod tot clauis configitur: aut Catonem, quod vulnera ſua fortiter tulit? Omnes iſti leui temporis impenſa inuenerunt, quomodo æterni fierent: ad immortalitatem moriendo venerunt. Eſt & illa ſolicitudinum non mediocris materia, ſi te anxie componas, nec vlli ſimpliciter oſtendas: qualis multorum vita eſt, ficta, & oſtentationi parata. Torquet enim aſſidua obſeruatio ſui, & deprehendi aliter, ac ſolet, metuit: nec vnquam cura ſoluimur, vbi toties nos æſtimari putamus, quoties aſpici. Nam & multa

2. *Palam facere*) vtrumque ſcilicet vno tempore periiſſe.

incidunt, quæ inuitos denudent: & vt bene cedat tanta sui diligentia, non tamen iucunda vita, aut secura est, semper sub persona viuentium. Ad illa quantum habet voluptatis, sincera & per se ornata simplicitas, nihil obtendens moribus suis? Subit tamen & hæc vita contemptus periculum, si omnia omnibus patent. sunt enim qui fastidiant, quicquid propius adierunt. Sed nec virtuti periculum est, ne admota oculis reuilescat: & satius est simplicitate contemni, quam perpetua simulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus. multum interest, simpliciter viuas, an negligenter. Multum & in se recedendum est. conuersatio enim dissimilium, bene composita disturbat; & renouat affectus, & quidquid imbecillum in animo, nec percuratum est, exulcerat. Miscenda tamen ista, & alternanda sunt, solitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominum desiderium, hæc nostri: & erit altera alterius remedium. odium turbæ sanabit solitudo, tædium solitudinis turba. Nec in eadem intentione æqualiter retinenda mens est, sed ad iocos reuocanda. Cum pueris Socrates ludere non erubescebat: & Cato vino laxabat animum, curis publicis fatigatum: & Scipio triumphale illud & militare corpus mouit ad numeros; non molliter se infringens, vt nunc mos est etiam incessu ipso vltra muliebrem mollitiem fluentibus; sed vt illi antiqui viri solebant, inter lusum ac festa tempora, virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam si ab hostibus suis spectarentur. Danda est remissio animis: meliores acrioresque requieti surgent. Vt fertilibus agris non est imperandum: cito enim exhauriet illos nunquam intermissa fœcunditas: ita animorum impetus assiduus labor frangit. Vires recipient paullum resoluti, & remissi. Nascitur ex assiduitate laborum, animorum hebetatio quædam, & languor: nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quandam volupta-

voluptatem haberet lusus iocusque: quorum frequens vsus, omne animis pondus, omnemque vim eripiet. Nam & somnus refectioni necessarius est: hunc tamen si per diem noctemque continues, mors erit. Multum interest, remittas aliquid, an soluas. Legum conditores festos instituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publice cogerentur: tanquam necessarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, vt dixi, viri quidam sibi menstruas certis diebus ferias dabant: quidam nullum non diem, inter & otium & curas, diuidebant. qualem Pollionem Asinium, oratorem magnum, meminimus: quem nulla res vltra decimam retinuit. ne epistolas quidem post eam horam legebat, ne quid nouæ curæ nasceretur: sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interiunxerunt, & in postmeridianas horas aliquid leuioris operæ distulerunt. Maiores quoque nostri nouam relationem, post horam decimam, in senatu fieri vetabant. Miles vigilias diuidit, & nox immunis 3) est ab expeditione redeuntium. Indulgendum est animo: dandumque subinde otium, quod alimenti ac virium loco sit: & in ambulationibus apertis vagandum, vt cœlo libero & multo spiritu augeat attollatque se animus. Aliquando vectatio iterque, & mutata regio, vigorem dabunt, conuictusque & liberalior potio: nonnunquam & vsque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, sed vt deprimat. Eluit enim curas, & ab imo animum mouet: & vt morbis quibusdam, ita tristitiæ medetur: liberque non ob licentiam linguæ dictus est inuentor vini, sed quia liberat seruitio curarum animum, & asserit, vegetatque & audaciorem in omnes conatus facit. Sed vt libertatis, ita vini salubris moderatio est. Et Solonem, Arcesilaumque indulsisse vino credunt. Catoni

3. *Immunis*) excusantur a vigiliis qui de die in expeditione & contra hostem alibi fuerunt.

ebrietas obiecta est: facilius efficiet, quisquis obiecerit, hoc crimen honestum, quam turpem Catonem. Sed nec sæpe faciendum est, ne animus malam consuetudinem ducat: & aliquando tamen in exsultationem libertatemque extrahendus, tristisque sobrietas remouenda paullisper. Nam, siue Græco poëtæ credimus, aliquando & insanire iucundum est: siue Platoni, frustra poëticas fores compos sui pepulit: siue Aristoteli, nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ fuit. Non potest grande aliquid & supra ceteros loqui, nisi mota mens. Cum vulgaria & solita contempsit, instinctuque sacro surrexit excelsior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non potest sublime quicquam & in arduo positum contingere, quamdiu apud se est. Desciscat oportet a solito, & efferatur, & mordeat frænos, & rectorem rapiat suum: eoque ferat quo per se timuisset escendere. Habes, Serene carissime, quæ possint tranquillitatem tueri, quæ restituere, quæ surrepentibus vitiis resistant. Illud tamen scito, nihil horum satis esse validum, rem imbecillam seruantibus, nisi intenta & assidua cura circumeat animum labentem.

L. ANNAEI SENECAE

DE CONSTANTIA SAPIENTIS,

SIVE

QVOD IN SAPIENTEM NON CADIT INIVRIA.

Argumentum & Ordo.

MAgni animi, magni ingenii, atque etiam eloquii hoc scriptum: vno verbo, inter optima. Editum sub tempus prioris illius puto, de Tranquillitate: cui vulgo etiam iungunt, male. Diuersum argumentum est, & tali serie. Orditur a Stoicorum laude, quorum Paradoxum tractat, Sapientem non affici iniuria. Quid ergo? aiebat Serenus: non Cato contumeliis affectus, verberibus, & sputis? Ab hac obiectione ingreditur in materiem: &, Non est tamen iniuriis, inquit: fuit enim Sapiens, atque in Sapientem iniuria non cadit. Quod tamen ea mente dici ait, non vt non fiat, sed vt non admittat. Tangi potest iniuria, sed non lædi: a te esse, in illo non esse. Hæc pulcherrime exsequitur ad Cap. IV. Diuidit deinde dicenda in duas partes, idque a discrimine iniuriæ & Contumeliæ. Priore, negat illam cadere in Sapientem; posteriore, nec istam. De iniuria, hæc sunt argumenta: Sapiens nullius mali patiens: at malum est Iniuria. Secundum, Iniuria detrahit & deminuit: Sapienti nihil eripitur. habet in se vno omnia reposita, & firmiter, vt Stilpo. Tertium, Fortis ab infirmo non læditur: non ergo a Malitia Virtus. Hic obiicitur, Atqui Socrates nonne iniuria damnatus? Ita, sed sine sua iniuria. Illi intulerunt, ipse non accepit: sed sapientia reiecit. Sicut venenum mihi das, ego antidoto vim eius infringo: scelus tu facis, ego

non patior. Quartum argumentum, iniuria cum Iniustitia mixta est: non hæc cadit in Sapientem: minime ergo illa. Quintum, Sapienti nemo prodest: ergo nec lædit. Sextum, Iniuria a Spe aut metu est: Sapiens neutro eorum tangitur. Septimum ultimumque, Iniuriam nemo immotus accipit: non mouetur Sapiens. Atque hic conclusio prioris partis, & adhortatio ad dogma animis accipiendum. Altera erat de Contumelia, quam explicat Cap. X. *quid proprie sit; & tum a Sapiente arcet. Primo, quia Sapiens magnitudinem suam nouit: non ergo contumelia ad eum pertinet. quæ nomen & rem habet a contemptu. Secundo, Superbi & insolentes inferunt contumeliam: ipse tales spernit: itaque & ab iis istam. Tertio, Nemo maiorem melioremque contemnit: is est Sapiens. Ergo in se dicta ridet, ut in conuiniis ioculos puerorum Sed quid? fert igitur hæc omnia Sapiens? non castigat aut compescit? imo facit interdum: sicut illos ipsos pueros solemus: non quia malum ille acceperat, sed quia hi fecerunt. Atque hactenus (ad Cap.* XIV.) *in solam Contumeliam, aut Iniuriam: iam mixtim utramque refutat. Hoc argumento, Securitas propria est Sapientis: non est, si alterutram accipit, aut potest accipere. Simile & Epicurei dicunt: etsi minus fortiter. Denique leuia pleraque, quibus vulgus offenditur; suadet reiicere, & ridere ne ridearis. Conclusio, Quomodo eunti ad Sapientiam, Quomodo qui peruenit, ferendæ iniuriæ? Illi, cum morsu aliquo animi, & adhuc pugna; huic, sine alterutro, & victor iam agit ante se utramque & triumphat. Ego itero, magni animi scriptum est: robur ab eo, in temporum hac hominumque cottidiana malitia, capiamus.*

CAPVT I.

TAntum inter Stoicos, Serene, & ceteros sapientiam professos interesse, quantum inter feminas & mares, non immerito dixerim: cum

cum vtraque turba ad vitæ ſocietatem tantumdem conferat; ſed altera pars ad obſequendum, altera imperio nata ſit. Ceteri ſapientes molliter & blande, vt fere domeſtici & familiares medici, ægris corporibus, non qua optimum & celerrimum eſt medentur, ſed qua licet: Stoici virilem ingreſſi viam, non vt amœna ineuntibus videatur curæ habent, ſed vt quamprimum nos eripiant, & in illum editum verticem educant, qui adeo extra omnem teli iactum ſurrexit, vt ſupra fortunam emineat. At ardua per quæ vocamur, & confragoſa ſunt. Quid enim plano aditur excelſum? Sed ne tam aprupta quidem ſunt, quam quidam putant. prima tantum pars ſaxa rupesque habet, & invii ſpeciem: ſicut pleraque ex longinquo ſpeculantibus abſciſſa & connexa videri ſolent, cum aciem longinquitas fallat. Deinde propius adeuntibus eadem illa, quæ in vnum congeſſerat error oculorum, paullatim adaperiuntur: tum illis, quæ præcipitia ex interuallo apparebant, redit lene faſtigium. Nuper cum incidiſſet mentio M. Catonis, indigne ferebas (ſicut es iniquitatis impatiens) quod Catonem ætas ſua parum intellexiſſet, quod ſupra Pompeios & Cæſares ſurgentem, infra Vatinios 1) poſuiſſet: & tibi indignum videbatur, quod illi diſſuaſuro legem, toga in foro eſſet erepta, quodque a Roſtris, vsque ad arcum Fabianum, per ſeditioſæ factionis manus tractus, voces improbas, & ſputa, & omnes alias inſanæ multitudinis contumelias pertuliſſet. Tunc ego reſpondi, habere te quod Reipublicæ nomine moueréris, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius, ac peſſimus quisque vænundabat, & cæca cupiditate corrupti, non intelligebant, ſe, dum vendunt, & venire.

Cap. II Pro ipſo quidem Catone ſecurum te eſſe iuſſi. Nullum enim ſapientem nec iniuriam accipere,

1. *Vatinios*) Vatinius homo fœdus, cui in prætura Cato poſtpoſitus.

nec contumeliam posse: Catonem autem certius exemplar sapientis viri nobis deos immortales dedisse, quam Vlyssem & Herculem prioribus sæculis. Hos enim Stoici nostri sapientes pronunciauerunt, inuictos laboribus, & centemptores voluptatis, & victores omnium terrorum. Cato cum feris manus non contulit, quas consectari venatoris agrestisque est: nec monstra igne ac ferro persecutus est, nec in ea tempora incidit, quibus credi posset cælum vnius humeris inniti, excussa iam antiqua credulitate, & seculo ad summam perducto solertiam. Cum ambitu congressus, multiformi malo, & cum potentiæ immensa cupiditate, quam totus orbis in tres diuisus 1) satiare non poterat, aduersus vitia ciuitatis degenerantis, & pessum sua mole sidentis, stetit solus, & cadentem Rempublicam, quantum modo vna retrahi manu 2) poterat, retinuit: donec vel abreptus, vel abstractus, comitem se diu sustentatæ ruinæ dedit: simulque exstincta sunt, quæ nefas erat diuidi. Neque enim Cato post libertatem vixit, nec libertas post Catonem. Hinc tu putas iniuriam fieri potuisse a populo, quod aut præturam illi detraxit, aut togam? quod sacrum illud caput purgamentis oris asperfit? Tutus est sapiens, nec vlla affici aut iniuria, aut contumelia potest.

CAP. III. Videor mihi intueri animum tuum incensum, & efferuescentem. paras acclamare: Hæc sunt quæ auctoritatem præceptis vestris detrahant. magna promittis, & quæ ne optari quidem, nedum credi possint: deinde ingentia locuti, cum pauperem negastis esse sapientem, non negatis solere illi & seruum, & vestem, & tectum, & cibum deesse; cum sapientem negastis insanire, non negatis & alienari, & parum sana verba emittere, & quicquid vis morbi

1) *In tres diuisus*) Crassum, Pompeium & Cæsarem.
2) *Vna manu*) quæ prouerbio afferitur infirma, *Lips.*

cogit,

cogit, audere; cum ſapientem negaſtis ſeruum eſſe, iidem non itis infitias, & venumiturum, & imperata facturum, & domino ſuo ſeruilia præſtiturum miniſteria. Ita, ſublato alte ſupercilio, in eadem quæ cæteri, deſcenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid & in hoc eſſe ſuſpicor, quod prima ſpecie pulchrum atque magnificum eſt: nec iniuriam, nec contumeliam accepturum eſſe ſapientem. Multum autem intereſt, vtrum ſapientem extra indignationem, an extra iniuriam ponas. Nam ſi dicis illum æquo animo laturum; nullum habet priuilegium. contigit illi res vulgaris, & quæ diſcitur ipſa iniuriarum aſſiduitate, patientia. Si negas accepturum iniuriam, id eſt, neminem illi tentaturum facere; omnibus relictis negotiis, Stoicus fio. Ego vero ſapientem non imaginario honore verborum exornare conſtitui, ſed eo loco ponere, quo nulla permittatur iniuria. Quid ergo? nemo erit qui laceſſat, qui tentet? Nihil in rerum natura tam ſacrum eſt, quod ſacrilegum non inueniat: ſed non ideo diuina minus in ſublimi ſunt, ſi exiſtunt, qui magnitudinem, multum vltra ſe poſitam, non icturi appetant. Inuulnerabile eſt, non quod non feritur, ſed quod non læditur. Ex hac tibi nota ſapientem exhibeo. Nunquid dubium eſt, quin certius robur ſit, quod non vincitur, quam quod non laceſſitur? cum dubiæ ſint vires inexpertæ; ac merito certiſſima firmitas habeatur, quæ omnes incurſus reſpuit. Sic tu ſapientem melioris ſcito eſſe naturæ, ſi nullius illi iniuria nocet, quam ſi nulla ſit. Et illum fortem virum dicam, quem bella non ſubigunt, nec admota vis hoſtilis exterret: non cui pingue otium eſt, inter deſides populos. Huiuſmodi igitur ſapientem nulli eſſe iniuriæ obnoxium. Itaque non refert, quam multa in illum coniiciantur tela, cum ſit nulli penetrabilis. Quomodo quorumdam lapidum inexpugnabilis ferro duritia eſt, nec ſecari adamas, aut cædi, vel deteri

poteſt,

potest, sed incurrentia vltro retundit: quemadmodum quædam non possunt igne consumi, sed flamma circumfusa, rigorem suum habitumque conseruant: quemadmodum proiecti in altum scopuli mare frangunt, nec ipsi vlla sæuitiæ vestigia, tot verberati seculis ostentant: ita sapientis animus solidus est, & id roboris collegit, vt tam tutus sit ab iniuria, quam illa quæ retuli.

Cap. IV. Quid igitur? non erit aliquis qui sapienti facere tentet iniuriam? tentabit, sed non perventuram ad eum. Maiore enim interuallo a contactu inferiorum abductus est, quam vt vlla vis noxia vsque ad illum vires suas perferat. Etiam cum potentes, & imperio editi, & consensu seruientium validi, nocere ei intendent: tam citra sapientem omnes eorum impetus deficient, quam quæ neruo tormentisue in altum exprimuntur, cum extra visum exsilierunt, citra cælum tamen flectuntur. Quid? tu putas, cum stolidus ille rex 1) multitudine telorum diem obscurasset, vllam sagittam in Solem incidisse? aut demissis in profundum catenis Neptunum potuisse contingi? Vt cælestia humanas manus effugiunt, & ab his qui templa diruunt, aut simulacra constant, nihil divinitati nocetur: ita quicquid fit in sapientem proterve, petulanter, superbe, frustra tentatur. At satius erat, neminem esse qui facere vellet. Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. Et non fieri, eorum interest qui facturi sunt, non eius qui pati, ne si fiat quidem, non potest. Imo nescio, an magis vires sapientia ostendat tranquillitatis inter lacessentia: sicut maximum argumentum est imperatoris armis virisque pollentis, tuta securitas & in hostium terra. Diuidamus si tibi videtur, Serene, iniuriam a contumelia. prior illa natura grauior est: hæc leuior, & tan-

1. *Stolidus ille Rex*) Xerxes.

tantum delicatis grauis: qua non læduntur, sed offenduntur. Tanta est tamen animorum dissolutio & vanitas, vt quidam nihil acerbius putent. Sic inuenies seruum, qui flagellis quam colaphis cædi malit, & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quam contumeliosa verba. Ad tantas ineptias peruentum est, vt non dolore tantum, sed doloris opinione vexemur: more puerorum, quibus metus incutit vmbra, & personarum deformitas, & deprauata facies, lacrimas vero euocant nomina parum grata auribus, & digitorum motus & alia, quæ impetu quodam erroris improuidi refugiunt.

Cap. V. Iniuria propositum hoc habet, aliquem malo afficere: malo autem sapientia non relinquit locum. Vnum enim malum illi est turpitudo: quæ intrare eo, vbi iam virtus honestumque est, non potest: iniuria ergo ad sapientem non peruenit. Nam si iniuria alicuius mali patientia est, sapiens autem nullius mali est patiens, nulla ad sapientem iniuria pertinet. Omnis iniuria deminutio eius est, in quem incurrit. nec potest quisquam iniuriam accipere sine aliquo detrimento vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos positarum: sapiens autem nihil perdere potest, omnia in se reposuit, nihil fortunæ credit, bona sua in solido habet, contentus virtute, quæ fortuitis non indiget. Ideoque nec augeri, nec minui potest. nam in summum perducta, incrementi non habent locum. Nihil eripit fortuna, nisi quod dedit: virtutem autem non dat; ideo nec detrahit. Libera est, inuiolabilis, immota, inconcussa; sic contra casus indurat, vt nec inclinari quidem, nedum vinci possit. Aduersus apparatus terribilium, rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, siue illi dura, siue secunda ostentantur. Itaque nihil perdet, quod perire sensurus sit. Vnius enim in possessione virtutis est, ex qua depelli nunquam potest: ceteris precario vtitur. quis autem iactura mouetur alieni?

alieni? Quodsi iniuria nihil lædere poteſt ex his quæ propria ſapientis ſunt, quia virtute ſua ſalua ſunt: iniuria ſapienti non poteſt fieri. Megara Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit. ab hoc Stilpon philoſophus interrogatus, nunquid perdidiſſet, Nihil, inquit: omnia namque mea mecum ſunt. Atqui & patrimonium eius in prædam ceſſerat, & filias rapuerat hoſtis, & patria in alienam ditionem venerat, & ipſum rex circumfuſus victoris exercitus armis ex ſuperiore loco rogitabat. Ille victoriam illi excuſſit: & ſe, vrbe capta, non inuictum tantum, ſed indemnem eſſe teſtatus eſt. habebat enim ſecum vera bona, in quæ non eſt manus iniectio. At ea quæ diſſipata & direpta ferebantur, non iudicabat ſua, ſed adventicia, & nutum fortunæ ſequentia: ideo non vt propria dilexerat. Omnium enim extrinſecus affluentium lubrica & incerta poſſeſſio eſt. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, aut vicinus impotens, aut diues aliquis regnum orbæ ſenectutis 1) exercens, facere iniuriam poſſit, cui bellum & hoſtis ille, egregiam artem quaſſandarum vrbium profeſſus, eripere nihil potuit. Inter micantes vbique gladios, & militarem in rapina tumultum, inter flammas & ſanguinem ſtragemque impulſæ ciuitatis, inter fragorem templorum ſuper deos ſuos cadentium, vni homini pax fuit. Non eſt itaque quod audax iudices promiſſum: cuius tibi, ſi parum fidei habeo: ſponſorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere. ſed ſi prodit in medium, qui dicat.

Cap. VI. Non eſt, quod dubites, an tollere ſe homo natus ſupra humana poſſit, an dolores, damna vlcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa ſe frementium ſecurus adſpiciat, & dura placide ferat,

1. *Regnum orbæ ſenectutis*) nam orbi iſti gratioſi, imo imperioſi & potentes, ob ſequentium eos hæredipetarum potentiam.

& ſe-

& ſecunda moderate: nec illis cedens, nec his fretus, vnus idemque inter diuerſa ſit, nec quicquam ſuum, niſi ſe putet eſſe, ea quoque parte 1) qua melior eſt. En aſſum hoc vobis probaturus, ſub iſto tot ciuitatum euerſore, munimenta incuſſu arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis ac latentibus foſſis repente reſidere, & æquaturum editiſſimas arces aggerem creſcere: at nulla machinamenta poſſe reperiri, quæ bene fundatum animum agitent. Erepſi modo e ruinis domus, & incendiis vndique relucentibus, flammas per ſanguinem fugi. Filias meas qui caſus habeat, an peior publico, neſcio. Solus, & ſenior, & hoſtilia circa me omnia videns, tamen integrum incolumemque eſſe cenſum meum profiteor; teneo, habeo quicquid mei habui. Non eſt quod me victum, victoremque te credas. vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia, vbi ſint neſcio: quod ad res meas pertinet, mecum ſunt, mecum erunt. Perdiderunt iſti diuites patrimonia; libidinoſi amores ſuos, & magno pudoris impendio dilecta ſcorta; ambitioſi curiam, & forum, & loca exercendis in publico vitiis deſtinata; fœneratores perdiderunt tabellas ſuas, quibus auaritia falſo læta, diuitias imaginatur: ego quidem omnia integra illibataque habeo. Proinde iſtos interroga qui flent, qui lamentantur, ſtrictis gladiis nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hoſtem onerato ſinu 2) fugiunt. Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, humanis diuiniſque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius ſolidis & inexſuperabilibus munimentis præcincta ſunt. Non Babylonios illi muros contuleris, quos Alexander intrauit; non Carthaginis aut Numantiæ mœnia, vna

1. *Ea quoque parte)* id eſt nec ſe quidem totum pro ſuo habet, ſed animum quo proprie eſt homo. *Lipſ.*

2. *Onerato ſinu)* ſupellectile pretioſa, & aliis quæ ſalua eſſe cupiant.

manu capta: non Capitolium, arcemue; habent ista hostile vestigium. Illa quæ sapientem tuentur, a flamma & ab incursu tuta sunt: nullum introitum præbent, excelsa, inexpugnabilia, diis æqua.

CAP. VII. Non est quod dicas, ita vt soles, hunc sapientem nostrum nusquam inueniri. Non fingimus istud humani ingenii vanum decus, nec ingentem imaginem falsæ rei concipimus, sed qualem confirmamus, exhibuimus, 1) & exhibebimus. Raro forsitan, magnisque ætatum interuallis inuenitur. neque enim magna, & excedentia solitum ac vulgarem modum, crebro gignuntur: ceterum hic ipse M. Cato, a cuius mentione hæc disputatio processit, vereor ne supra nostrum exemplar sit. Denique validius debet esse quod lædit, eo quod læditur: non est autem fortior nequitia virtute. non potest ergo lædi sapiens. Iniuria in bonos nisi a malis non tentatur: bonis inter se pax est: mali tam bonis perniciosi quam inter se. Quodsi lædi nisi infirmior non potest: malus autem bono infirmior est: nec iniuria bonis, nisi a dispari, verenda est: iniuria in sapientem virum non cadit. Illud enim iam non es admonendus, neminem bonum esse nisi sapientem. Si iniuste, inquis, Socrates damnatus est, iniuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, posse euenire, vt faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam: tanquam si quis rem quam e villa mea surripuit, in domo mea ponat: ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Potest aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit. Si quis cum vxore sua tanquam aliena concumbat, adulter erit, quamuis illa adultera non sit. Aliquis mihi venenum dedit, sed vim suam remixtum cibo perdidit: venenum illud dando, scelere se obligauit, etiamsi non nocuit. Non minus latro

1. *Exhibuimus*) in Stilpone nimirum quem cap. antec. loquentem induxit.

est,

est, cuius telum oppositâ veste elusum est. Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt. Quædam eius conditionis sunt, & hac vice copulantur, vt alterum sine altero esse possit, alterum sine altero non possit. Quod dico, conabor facere manifestum. Possum pedes mouere, vt curram; currere non possum, vt pedes non moueam. possum, quamuis in aqua sim, non natare: si nato, non possum in aqua non esse. Ex hac sorte & hoc est, de quo agitur. si iniuriam accepi, necesse est factam esse. si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt, quæ submoueant iniuriam. Vt, intentam manum deiicere casus potest, & emissa tela declinare; ita iniurias qualescunque potest aliqua res depellere, & in medio intercipere, vt & factæ sint, nec acceptæ,

CAP. VIII. Præterea, nihil iniustum iustitia pati potest: quia non coëunt contraria: iniuria autem non potest fieri nisi iniuste: ergo sapienti iniuria non potest fieri. Nec est quod mireris, si nemo potest illi iniuriam facere, nec prodesse quidem quisquam potest. & sapienti nihil deest, quod accipere possit loco muneris: & malus nihil potest tribuere sapienti. Habere enim prius debet, quam dare: nihil autem habet, quod ad se transferri sapiens gauisurus sit. Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti, aut prodesse: quemadmodum diuina nec iuuari desiderant, nec lædi possunt. sapiens autem vicinus proximusque diis consistit, excepta mortalitate, similis Deo. Ad illa nitens pergensque excelsa, ordinata, intrepida, æquali & concordi cursu fluentia, secura, benigna, bono publico natus, & sibi & aliis salutaris, nihil humile concupiscet, nihil flebit, qui rationi innixus, per humanos casus diuino incedet animo. Non habet vbi accipiat iniuriam. ab homine me tantum dicere putas? nec a fortuna qui-

dem: quæ quotiens cum virtute congressa est, nunquam par recessit. Si maximum illud, vltra quod nihil habet iratæ leges, aut sæuissimi domini minantur, in quo imperium suum fortuna consumit; æquo placidoque animo accipimus, & scimus mortem malum non esse, ob hoc ne iniuriam quidem: multo facilius alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias, locorum commutationes orbitates, discidia, quæ sapientem, etiamsi vniuersa circumueniant, non mergunt; nedum ad singulorum impulsus mœreat. Et si fortunæ iniurias moderate fert; quanto magis hominum potentium, quos scit fortunæ manus esse?

CAP. IX. Omnia itaque sic patitur, vt hiemis rigorem, vt intemperantiam cæli, vt feruores morbosque, & cetera forte accidentia. Nec de quoquam tam bene iudicat, vt illum quicquam putet consilio fecisse: quod in vno sapiente est, aliorum omnium non consilia, sed fraudes, & insidiæ, & motus animorum inconditi sunt: quos casibus adnumerat. Omne autem fortuitum citra nos sæuit, & iniuriatur. Illud quoque cogitat, iniuriarum latissime patere materiam illis, per quæ periculum nobis quæsitum est: vt accusatore submisso, aut criminatione falsa, aut irritatis in nos potentiorum motibus, quæque alia inter togatos 1) latrocinia sunt. Est & illa iniuria frequens, si lucrum alicui excussum est, aut præmium diu captatum; si magno labore affectata hereditas auersa est; & quæstuosæ domus gratia erepta. 2) hæc effugit sapiens, qui nescit nec in spe, nec in metu viuere. Adiice nunc, quod iniuriam nemo immota mente acci-

1. *Inter togatos*) lites, fraudes, calumniæ, quibus fortuna aut vita petitur, in foro exercentur vel in aula: idqve ab inermibus & togatis, solo linguæ telo. *Lips.*

2. *Quæstuosæ domus gratia erepta*) si gratiam amiserit domus; ex qua multum lucri ad eum redire poterat.

pit,

pit, sed ad sensum eius perturbatur: caret autem perturbatione vir erectus: moderator sui, altæ quietis & placidæ. Nam si illum tangit iniuria, & mouet, & impedit. caret autem ira sapiens, quam excitat iniuriæ species: nec aliter careret ira, nisi & iniuria, quam scit sibi non posse fieri. Inde tam erectus lætusque est, inde continuo gaudio elatus, adeo ad offensiones rerum hominumque non contrahitur, vt ipsa illi iniuria vsui sit, per quam experimentum sui capit, & virtutem tentat. Faueamus, obsecro vos, huic proposito, æquisque & animis & auribus assimus, dum sapiens iniuriæ excipitur: nec quicquam ideo petulantiæ nostræ, aut rapacissimis cupiditatibus, aut cœcæ temeritati superbiæque detrahitur. Saluis vitiis vestris, hæc sapienti libertas quæritur. non vt vobis facere non liceat 3) iniuriam, agimus: sed vt ille omnes iniurias in altum dimittat, patientiaque se ac magnitudine animi defendat. Sic in certaminibus sacris, 4) plerique vicere, cædentium manus obstinata patientia fatigando. Ex hoc puta genere sapientem eorum, qui exercitatione longa ac fideli, robur perpetiendi lassandique omnem inimicam vim consecuti sunt.

CAP. X. Quoniam priorem partem percurrimus, ad alteram transeamus: qua iam quibusdam propriis, plerisque vero communibus contumeliam refutabimus. Est minor iniuria, quam queri magis quam exsequi 1) possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putauerunt. Hunc affectum mouet humilitas animi, contrahentis se, ob factum dictum-

3. *Non vt vobis facere non liceat*) non id agimus, non ea nostra sententia est, quod a vobis fieri iniuria nulla possit, sed quod ea contemnatur a sapiente.

4. *Certaminibus sacris*) ita dicti Græciæ agones, quia diis vel heroibus sacri.

1. *Exsequi*) vindicare, vlcisci.

que inhonorificum. Ille me hodie non admisit, cum alios admitteret: sermonem meum aut superbe auersatus est, aut palam risit: & non in medio me lecto, sed imo 2) collocauit: & alia huius notæ. Quæ quid vocem, nisi querelas nauseantis animi, in quas fere delicati & felices incidunt? non vacat enim hæc notare, cui peiora instant. Nimio otio, ingenia natura infirma & muliebria, & inopia veræ iniuriæ lasciuientia, his commouentur: quorum pars maior constat vitio interpretantis. Itaque nec prudentiæ quicquam in se esse, nec fiduciæ ostendit qui contumelia afficitur. non dubie enim contemptum se iudicat: & hic morsus non sine quadam humilitate animi euenit, supprimentis se ac descendentis. Sapiens autem a nullo contemnitur, magnitudinem suam nouit: nullique tantum de se licere, renunciat sibi: & omnes has quas non miserias animorum, sed molestias dixerim, non vincit, sed ne sentit quidem. Alia sunt quæ sapientem feriunt, etiamsi non peruertunt: vt dolor corporis, & debilitas, aut amicorum liberorumque amissio, & patriæ bello flagrantis calamitas. Hæc non nego sentire sapientem. nec enim lapidis illi duritiam ferriue asserimus. nulla virtus est, quæ non sentias, perpeti.

CAP. XI. Quid ergo est? Quosdam ictus recipit: sed receptos euincit, sanat, & comprimit. hæc vero minora ne sentit quidem, nec aduersus ea solita illa virtute vtitur dura tolerandi: sed aut non annotat, aut digna risu putat. Præterea, cum magnam partem contumeliarum superbi insolentesque faciant, & male felicitatem ferentes: habet quo istum affectum inflatum respuat, pulcherrimam virtutem omnium, animi sanitatem, magnitudinemque. illa, quidquid huiusmodi est, transcurrit, vt vanas somniorum spe-

2. *Sed imo*) inter cœnandum.

cies,

cies, visusque nocturnos, nihil habentes solidi, atque veri. Simul illud cogitat, omnes inferiores esse, quam vt illis audacia sit, tanto excelsiora despicere. Contumelia a contemptu dicta est: qnia nemo, nisi quem contempsit, tali iniuria notat; nemo autem maiorem melioremque contemnit, etiamsi facit aliquid quod contemnentes solent. Nam & pueri os parentum feriunt, & crines matris turbauit lacerauitque infans, & sputo aspersit, aut nudauit in conspectu suorum tegenda, & verbis obscœnioribus non pepercit: & nihil horum contumeliam dicimus. quare? quia qui fecit, contemnere non potest. Eadem caussa est, cur nos mancipiorum nostrorum vrbanitas, in dominos contumeliosa, delectet, quorum audacia ita demum sibi in conuiuas ius facit, si cœpit a domino. Vt quisque contemptissimus, & ludibrio est, ita solutissimæ linguæ est. Pueros quidem in hoc mercantur procaces, & eorum impudentiam acuunt, & sub magistro habent, qui probra meditate effundant: nec has contumelias vocamus, sed argutias.

CAP. XII. Quanta autem dementia est, iisdem modo delectari, modo offendi: & rem ab amico dictam, maledictum vocare; a seruulo, iocularē conuicium? Quem animum nos aduersus pueros habemus, hunc sapiens aduersus omnes, quibus etiam post iuuentam canosque puerilitas est. An quicquam isti profecerunt, quibus animi mala sunt, auctique in maius errores, qui a pueris magnitudine tantum formaque corporum differunt. ceterum non minus vagi incertique, voluptatum sine delectu appetentes, trepidi, & non ingenio, sed formidine quieti? 1) Non ideo quicquam, inter illos puerosque, interesse quis dixerit, quod illos talorum nucumque & æris minuti avaritia est; his

1. *Formidine quieti*) quod scilicet vereantur, ne sibi iniuriam facientibus paria referantur.

 auri

auri argentique & vrbium. quod illi inter ipsos magistratus gerunt, & prætextam falcesque ac tribunal imitantur; hi eadem in campo foroque & in curia serio ludunt. illi in littoribus arenæ congestu simulacra domuum excitant; hi vt magnum aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus, & tectis moliendis occupati, ad tutelam corporum inuenta, in periculum 2) verterunt. Ergo par pueris, longiusque progressis, sed in alia maioraque error est. Non immerito itaque horum contumelias sapiens, vt iocos, accipit; & aliquando illos, tanquam pueros, malo pœnaque admonet, & afficit: non quia accepit iniuriam, sed quia fecerunt, & vt desinant facere. Sic enim & pecora verbere domantur: nec irascimur illis, cum sessorem recusauerint: sed compescimus, vt dolor contumaciam vincat. Ergo & illud solutum scies, quod nobis opponitur. Quare si non accepit iniuriam nec contumeliam sapiens, punit eos qui fecerunt? non enim se vlciscitur, sed illos emendat.

CAP. XIII. Quid est autem, quare hanc animi firmitatem non credas in virum sapientem cadere, cum tibi in aliis idem notare, sed non ex eadem caussa liceat? Quis enim phrenetico medicus irascitur? quis febricitantis, & a frigida prohibiti maledicta, in malam partem accipit? Hunc affectum aduersus omnes habet sapiens, quem aduersus ægros suos medicus: quorum nec obscœna, si remedio egent, contractare, nec reliquias & effusa intueri dedignatur, nec per furorem sæuientium excipere conuicia. Scit sapiens, omnes hos qui togati purpuratique incedunt, valentes coloratosque male sanos esse: quos non aliter videt, quam ægros intemperantes. Itaque ne succenset quidem, si quid in morbo petulantius ausi sunt aduersus medentem, & quo animo honores eorum nihilo æsti-

2. *In periculum*) ob ruinas crebras ex mole & altitudine. *Lips.*

 mat,

mat, eodem parum honorifice facta. Quemadmodum non placet sibi, si illum mendicus coluerit, nec contumeliam iudicabit, si illi homo plebis vltimæ salutanti mutuam salutationem non reddiderit: si nec se suspiciet quidem, si illum multi diuites suspexerint. scit enim illos nihil a mendicis differre, imo miseriores esse. illi enim exiguo, hi multo egent. Et rursum non tangetur, si illum rex Medorum, Attalusue Asiæ, salutantem silentio ac vultu arroganti transierit. scit statum eius non magis habere quicquam inuidendum, quam eius cui in magna familia cura obtigit, ægros insanosque compescere. Num moleste feram, si mihi non reddiderit nomen aliquis ex his, qui ad Castoris 1) negotiantur, nequam mancipia ementes vendentesque, quorum tabernæ pessimorum seruorum turba refertæ sunt? non, vt puto. quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? Ergo vt huius humanitatem inhumanitatemque negligit, ita & regis. Habes sub te Parthos, Medos, & Bactrianos: sed quos metu contines, sed propter quos remittere arcum tibi non contigit, sed postremos, sed vænales, sed nouum aucupantes dominium. Nullius ergo mouebitur contumelia: Omnes enim inter se differunt: sapiens quidem pares illos, ob æqualem stultitiam, omnes putat. Iam si semel se dimiserit eo, vt aut iniuria moneatur, aut contumelia; non poterit vnquam esse securus: securitas autem proprium bonum sapientis est. Nec committet, vt vindicando sibi contumeliam factam, honorem habeat ei qui fecit. necesse est enim, a quo quisque contemni moleste fert, suspici gaudeat.

CAP. XIV. Tanta quosdam dementia tenet, vt contumeliam sibi posse fieri putent a muliere. Quid refert, quantum habeat, quot lecticarios, quam one-

1. *Ad Castoris*) sc. templum, vbi tabernæ vænalium seruorum, *Lips.*

ratas aures, quam laxam sellam? æque impudens animal est, & nisi scientia accessit ac multa eruditio, ferum, cupiditatum incontinens. Quidam se a cinerario 1) impulsos moleste ferunt, & contumeliam vocant ostiarii difficultatem, nomenclatoris superbiam, cubicularii supercilium. O quantus inter ista risus tollendus est, quanta voluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplanti quietem suam! Quid ergo? sapiens non accedet ad fores, quas durus janitor obsidet? Ille vero si res necessaria vocabit, experietur, & illum, quisquis erit, tanquam canem acrem, obiecto cibo leniet: nec indignabitur aliquid impendere, vt limen transeat, cogitans & in pontibus quibusdam pro transitu dari. Itaque illi quoque, quisquis erit, qui hoc salutationum publicum exercet, 2) donabit; scit emere venalia. Ille pusilli animi est, qui sibi placet, quod ostiario libere respondit, quod virgam eius fregit: quod ad dominum accessit, & petiit corium. 3) Facit se aduersarium qui contendit, & vt vincat, par fuit. At sapiens colaphis percussus, quid faciet? quod Cato, cum illi os percussum esset: non excanduit, non vindicauit iniuriam; nec remisit quidem, sed factam negauit. Maiore animo non agnouit quam ignouisset. Non diu in hoc hærebimus. quis enim nescit, nihil ex his quæ creduntur bona aut mala, ita videri sapienti, vt omnibus? Non respicit quid homines turpe iudicent, aut miserum; non it qua populus: sed vt sidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduersus opinionem omnium vadit.

1. *Cinerario*) ornatore mulierum.

2. *Salutationum publicum exercet*) publicum exercere dicuntur, qui vectigalia publica redimunt, inde publicani facete autem hoc ad rem præsentem transfert, quia pro admissione ad salutandum pecuniola dabatur. *Lips.*

3. *Petiit corium*) i. e. petijt vt ostiarius vapulet, & sibi de corio eius satisfiat. *Muret. & Gronov.*

CAP. XV. Definite itaque dicere? Non accipiet ergo sapiens iniuriam si cædatur? si oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, si obscœnorum vocibus improbis per forum agetur? si in conuiuio regis, recumbere infra mensam, vescique cum seruis ignominiosa officia sortitis jubebitur? si quid aliud ferre cogetur eorum, quæ excogitari pudori ingenuo molesta possunt? In quantumcumque ista vel numero, vel magnitudine creuerint, eiusdem naturæ erunt. Si non tangent illum parua, ne maiora quidem: si non tangent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate vestra coniecturam capitis ingentis animi: & cum cogitastis, quantum putetis vos pati posse, sapientis patientiæ paullo vlteriorem terminum ponitis. At illum in aliis mundi finibus sua virtus collocauit, nihil vobiscum commune habentem. Quare etsi aspera, & quantumcumque toleratu gravia sint, audituque & visu refugienda, non obruetur eorum cœtu: & qualis singulis, talis vniuersis obsistet. Qui dicit, illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinem intra certos fines tenet: male agit. vincit nos fortuna, nisi tota vincatur. Nec putes istam Stoicam esse duritiam: Epicurus, quem vos patronum inertiæ vestræ assumitis, putatisque mollia ac desidiosa præcipere, & ad voluptates ducentia: Raro, inquit, sapienti interuenit 1) fortuna. Quam pæne emisit viri vocem! Vis tu fortius loqui, & illam ex toto submouere? Domus hæc sapientis angusta, sine cultu, sine strepitu, sine apparatu, nullis obseruatur ianitoribus, turbam vænali fastidio digerentibus: 2) sed per hoc limen vacuum, & ab ostiariis liberum,

1. *Interuenit*) i. e. eum interpellat, adit, dat, aufert &c. vt ius in eum habere sese ostendat. *Lips.*

2. *Turbam vænali fastidio digerentibus*) i. e. intrantes cum fastu ac fastidio, vt quisque dedit aut daturus speratur, disponentibus atque eligentibus. *Lips.*

fortuna non transit. scit non esse illic sibi locum, vbi sui nihil est. Quodsi Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulsit, aduersus iniurias exsurgit: quid apud nos incredibile videri potest, aut supra humanæ naturæ mensuram? Ille ait iniurias tolerabiles esse sapienti, nos iniurias non esse.

CAP. XVI. Nec est, quod dicas hoc naturæ repugnare. Non negamus rem incommodam esse, verberari & impelli, & aliquo membro carere: sed omnia ista negamus iniurias esse. non sensum illis doloris detrahimus: sed nomen iniuriæ, quod non potest recipi virtute salua. Vter verius dicat, videbimus: ad contemptum quidem iniuriæ vterque consentit. Quæris quid inter duos intersit? Quod inter gladiatores fortissimos. quorum alter premit vulnus, & stat in gradu, alter respiciens ad clamantem populum, significat nihil esse, & intercedi non patitur. Non est, quod putes magnum, quo dissidemus. Illud quo de agitur, quod vnum ad nos pertinet, vtraque exempla hortantur: contemnere iniurias, & quas iniuriarum vmbras ac suspiciones dixerim, contumelias ad quas despiciendas non sapienti opus est viro, sed tantum consipiente, 1) qui sibi possit dicere: Vtrum merito mihi ista accidunt, an immerito? Si merito, non est contumelia, iudicium est. si immerito: illi qui iniusta facit, erubescendum est. Et quid est illud, quod contumelia dicitur? in capitis mei leuitatem iocatus est, & in oculorum valetudinem, & in crurum gracilitatem, & in staturam. Quæ contumelia est, quod apparet, audire? Coram vno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur: & eorum aliis libertatem non relinquimus, quæ ipsi in nos dicere assueuimus. Iocis temperatis delectamur, immodicis irascimur.

1. *Consipiente*) i. e. mentis compote. *Lips.*

CAP.

CAP. XVII. Chrysippus ait quemdam indignatum, quod illum aliquis Veruecem marinum dixerat. In senatu flentem vidimus FidumCornelium, Nasonis generum, cum illum Corbulo Struthiocamelum depilatum dixisset. Aduersus alia maledicta, mores & vitam conuulnerantia frontis illi firmitas constitit: aduersus hoc tam absurdum lacrimæ prociderunt tanta animorum imbecillitas est vbi ratio discessit. Quid quod offendimur, si quis sermonem nostrum imitatur, si quis incessum, si quis vitium aliquod corporis aut linguæ exprimit? quasi notiora illa fiant alio imitante, quam nobis facientibus. Senectutem quidam inuiti audiunt, & canos, & alia, ad quæ voto peruenitur. Paupertatis maledictum quosdam perussit: quam sibi obiecit, 1) quisquis abscondit. Itaque materia petulantibus, & per contumeliam vrbanis detrahitur, si vltro illam & prior occupes nemo aliis risum præbuit, qui ex se cepit. Vatinium hominem natum & ad risum, & ad odium, scurram fuisse venustum ac dicacem, memoriæ proditum est. in pedes suos ipse plurima dicebat, & in fauces concisas; 2) sic inimicorum, quos plures habebat quam morbos, & in primis Ciceronis vrbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritia oris, qui assiduis conuiciis depudere didicerat: cur is non possit, qui studiis liberalibus, & sapientiæ cultu, ad aliquem profectum peruenerit? Adiice, quod genus vltionis est, eripere ei qui fecit contumeliæ voluptatem. Solent dicere: Miserum me, puto non intellexit! adeo fructus contumeliæ, in sensu, & indignatione, patientis est. Deinde non deerit illi aliquando parem inuenire, qui te quoque vindicet.

CAP. XVIII. C. Cæsar inter cetera vitia, quibus a-

1. *Quam sibi obiecit*) in probrum suum vertit, ignominiosam esse agnoscit.
2. *Concisas*) strumis sæpius exsectis. *Lips.*

bun-

bundabat, contumeliosus mirabiliter ferebatur omnibus aliqua nota feriendis, ipse materia risus benignissima. Tanta illi palloris insaniam testantis fœditas erat, tanta oculorum sub fronte anili latentium torvitas, tanta capitis destituti, & emendicatis capillis aspersi deformitas. adiice obsessam setis ceruicem, & exilitatem crurum, & enormitatem pedum. Immensum est, si velim singula referre, per quæ in patres avosque suos contumeliosus fuit, per quæ in vniuersos ordines: ea referam, quæ illum exitio dederunt. Asiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum, & vix æquo animo alienas contumelias laturum. Huic in conuiuio, id est, in concione, voce clarissima, qualis in concubitu esset vxor eius, obiecit. Dii boni, hoc virum audire, Principem scire, & vsque eo licentiam peruenisse, vt non dico consulari, non dico amico, sed tantum marito Princeps & adulterium suum narret, & fastidium? Chæreæ, tribuno militum, sermo non pro manu 1) erat, languidus sono, & infracta voce suspectior. 2) Huic Cajus signum petenti modo Veneris, modo Priapi dabat: aliter atque aliter exprobrans armato mollitiam. Hæc ipse perlucidus, crepidatus, armillatus. 3) Coëgit itaque illum vti ferro, ne sæpius signum peteret. Ille primus inter coniuratos manum sustulit: ille ceruicem mediam vno ictu decidit: plurimum deinde vndique publicas ac priuatas iniurias vlciscentium gladiorum ingestum est. sed primus vir fuit, qui minime visus est. At idem Caius omnia contumelias putabat, &

1. *Sermo non pro manu*) mollis & languidus, cum manus promta & virilis. *Lips.*

2. *Suspectior*) vtpote quæ Eunuchos & parum viros prodat.

3. *Perlucidus, crepidatus, armillatus*) pellucida autem vestis, crepida & armilla muliebria sunt ornamenta; vt adeo ipsum Caium mollem & effeminatum exprobrare tamen Chæreæ hoc vitium voluisse dicat.

sicut

ſicut ferendarum impatiens, faciendarum cupidiſſimus. Iratus fuit Herennio Macro, quod illum Caium ſalutauerat: nec impune ceſſit primipilario, quod Caligulam dixerat. Hoc enim in caſtris natus, & alumnus legionum vocari ſolebat, nullo nomine militibus familiarior vnquam factus: ſed iam Caligulam conuicium & probrum iudicabat cothurnatus. Ergo hoc ipſum ſolatio erit, etiamſi noſtra facilitas vltionem omiſerit, futurum aliquem, qui pœnas exigat a procace, & ſuperbo, & iniurioſo: quæ vitia nunquam in vno homine, & in vna contumelia conſumuntur. Reſpiciamus eorum exempla, quorum laudamus patientiam: vt Socratis, qui comœdiarum publicatos in ſe, & ſpectatos ſales, in partem bonam accepit, riſitque non minus, quam cum ab vxore Xanthippe immunda aqua perfunderetur. Antiſtheni mater barbara & Threſſa obiiciebatur: reſpondit, & deorum matrem Idæam eſſe.

CAP. XIX. Non eſt in rixam colluctationemque veniendum. procul auferendi pedes ſunt: & quidquid horum ab imprudentioribus fiet (fieri autem niſi ab imprudentibus non poteſt) negligendum. Et honores & iniuriæ vulgi, in promiſcuo habendi ſunt: nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliarum aut tædio, neceſſaria omittemus: & publicis priuatiſque officiis, aliquando etiam ſalutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi: aliquando etiam obirati potentibus, detegemus hunc affectum intemperanti libertate. Non eſt autem libertas, nihil pati. Fallimur. libertas eſt, animum ſupponere iniuriis, & eum facere ſe, ex quo ſolo ſibi gaudenda veniant: exteriora deducere a ſe, ne inquieta agenda ſit vita, omnium riſus, omnium linguas timenti. Quis eſt enim, qui non poſſit contumeliam facere, ſi quiſquam poteſt? Diuerſo autem remedio

vtetur sapiens, affectatorque sapientiæ. Imperfectis enim, & adhuc ad publicum se iudicium dirigentibus, hoc proponendum est, inter iniurias ipsos contumeliasque debere versari. Omnia leuiora accidunt exspectantibus. quo quisque honestior genere, fama, patrimonio est, hoc se fortius gerat: memor, in prima acie altos ordines 1) stare: contumelias & verba probrosa & ignominias, & cetera dehonestamenta, velut clamorem hostium ferat, & longinqua tela, & saxa sine vulnere circa galeas crepitantia. Iniurias vero, vt vulnera, alia armis, alia pectori infixa, non deiectus, ne motus quidem gradu, sustineat. Etiamsi premeris & infesta vi vrgeris, cedere tamen turpe est: assignatum a natura locum tuere. Quæris quis hic sit locus? viri. Sapienti aliud auxilium est huic contrarium. Vos enim rem geritis: illi parta victoria est. Ne repugnate vestro bono, & hanc spem, dum ad verum peruenitis, alite in animis: libentesque meliora excipite, & opinione ac voto iuuate. Esse aliquem inuictum, esse aliquem in quem nihil fortuna possit, e Republica humani generis est.

1. *Altos ordines*) nam ibi centuriones & militum primi.

L. AN-

L. Annaei Senecae AD NERONEM CAESAREM DE CLEMENTIA

Liber Primvs.

Argumentum & Ordo.

HI *libri scripti initio Principatus Neronis, quod ipse lib. I. Cap.* IX. *palam indicat, cum scribit eum ingressum annum decimum nonum. Et vero digni Principe libri, ac materies: atque vtinam legant, & mites simul magnosque animos ab iis sumant! Exordium est a laude Neronis, nec falsa, vt initia illa erant. Deinde Cap.* III. *diuidit scriptum in tres partes: vnam Manuductionis; alteram, quæ naturam Clementiæ explicet; tertiam, quæ ad eam perducat, & firmet. In prima, primus totus liber absumitur: & præmittit de Vtilitate Clementiæ, & Regibus maxime conuenire. Decoram illis, quia capita reip. sunt, nos velut corpus & membra: atqui corpori quis non parcit & indulget? Necessariam etiam esse, in copia peccantium: quos si punis semper, solitudinem facis. Ab exemplo Deorum, qui nobis parcunt: item a Fama, quia omnia Regum patent, & minima sæuitia protrahitur. A Securitate, nam ita imperantes, tutiores; adiungitque facta quædam Augusti. Contra in Tyrannis, qui per sæuitiam odia, pericula, exitia sibi gignunt. At Princeps igitur raro punit, & molliter aut modice, animo atque exemplo parentum. Atque ea moderatio in scholis, militia, animalibus, seruis, cum fructu adhibetur. Etiam a Natura adhibetur,* ab

ab apum imagine: quarum Rex aculei est expers. Iam Princeps aut Sua, aut Aliena caussa punit, cum punit. Non debet rigide in Sua, quia vltionis solatio non eget in tam alta fortuna. Non in Aliena, nisi (ad instar Legis) vt aut emendet, aut alios faciat meliores, siue tutiores. Hac autem omnia magis raritas animaduersionum praestabit: qua crebra vilescunt, & spernuntur. In clausula, detestatio Saeuitiae, & mala ab ea, atque exitia.

CAPVT I.

SCribere de clementia. Nero Cæsar, institui: vt quodammodo speculi vice fungerer, & te tibi, ostenderem, peruenturum ad voluptatem maximam omnium. Quamuis enim recte factorum verus fructus sit fecisse, nec vllum virtutum pretium dignum illis extra ipsas sit: iuuat tamen inspicere & circuire bonam conscientiam, tum immittere oculos in hanc immensam multitudinem, discordem, seditiosam, impotentem, in perniciem alienam suamque pariter exsultaturam, si hoc iugum fregerit, & ita loqui secum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electusque sum, qui in terris deorum vice fungerer: ego vitæ necisque gentibus arbiter. qualem quisque sortem, statumque habeat, in manu mea positum est. Quid cuique mortalium fortuna datum velit, meo ore pronunciat: ex nostro responso lætitiæ caussas, populi vrbesque concipiunt. Nulla pars vsquam, nisi volente propitioque me, floret. Hæc tot millia gladiorum, quæ pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur: quas nationes funditus excidi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumque capiti regium circumdari decus oporteat, quæ ruant vrbes, quæ oriantur, mea iurisdictio est. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua supplicia compulit, non iuuenilis impetus, non temeritas hominum & contumacia,

quæ

quæ ſæpe tranquilliſſimis pectoribus quoque patientiam extorſit: non ipſa oſtendæ per terrores potentiæ dira, ſed frequens magnis imperiis, gloria. Conditum, imo conſtrictum apud me ferrum eſt: ſumma parſimonia etiam viliſſimi ſanguinis. nemo non, cui alia deſint, hominis nomine apud me gratioſus eſt. Seueritatem abditam, clementiam in procinctu habeo. ſic me cuſtodio, tanquam legibus, quas ex ſitu ac tenebris in lucem euocaui, rationem redditurus ſim. Alterius ætate prima motus ſum, alterius vltima: alium dignitati donaui, alium humilitati: quoties nullam inueneram miſericordiæ cauſſam, mihi peperci. Hodie diis immortalibus, ſi a me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus ſum. Potes hoc Cæſar prædicare audacter, omnium quæ in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam Reip. ereptum. Rariſſimam laudem, & nulli adhuc Principum conceſſam concupiſti innocentiam. Non perdis operam; nec bonitas iſta tua ſingularis ingratos aut malignos æſtimatores nacta eſt. refertur tibi gratia. Nemo vnus homo, vni homini, tam carus vnquam fuit, quam tu populo Romano, magnum longumque eius bonum. Sed ingens tibi onus impoſuiſti: nemo iam diuum Auguſtum, nec Tiberii Cæſaris prima tempora loquitur; nemo quod te imitari velit exemplar extra te quærit. Principatus tuus ad anni guſtum 1) exigitur. Difficile hoc fuiſſet, ſi non naturalis tibi iſta bonitas eſſet, ſed ad tempus ſumpta. nemo enim poteſt perſonam diu ferre. Ficta cito in naturam ſuam recidunt; quibus veritas ſubeſt, quæque (vt ita dicam) ex ſolido enaſcuntur, tempore ipſo in maius meliusque procedunt. Ma-

1. *Anni guſtum*) nim. annum iam in principatu fuerat Nero, laudatiſſime egerat. itaque non alio nec ad alios inquit, ſed ad te vocaris, & ad vnius illius anni guſtum. *Lipſ.*

gnam adibat aleam populus Romanus, cum incertum esset, quo se statim nobilis indoles daret: iam vota publica in tuto sunt. nec enim periculum est, ne te subita tui capiat obliuio. Facit quidem auidos nimia felicitas: nec tam temperatæ cupiditates sunt vnquam, vt in eo quod contingit, desinant. gradus a magnis ad maiora fit: & spes improbissimas complectuntur, insperata assecuti. Omnibus tamen nunc ciuibus tuis & hæc confessio exprimitur, esse felices: & illa, nihil iam his accedere bonis posse, nisi vt perpetua sint. Multa illos cogunt ad hanc confessionem, qua nulla in homine tardior est: securitas alta, affluens: ius supra omnem iniuriam positum. Obuersatur oculis lætissima forma Reip. cui ad summam libertatem nihil deest, nisi pereundi licentia. Præcipue tamen æqualis ad maximos imosque peruenit clementiæ tuæ admiratio. Cetera enim bona, pro portione fortunæ suæ, quisque sentit aut exspectat, maiora minoraque: ex clementia omnes idem sperant. Nec est quisquam, cui tam valde innocentia sua placeat, vt non stare in conspectu clementiam, paratam humanis erroribus, gaudeat.

Cap. II. Esse autem aliquos scio, qui clementia pessimum quemque putent sustineri: quoniam nisi post crimen superuacua est, & sola hæc virtus inter innocentes cessat. Sed primum omnium, sicut medicinæ apud ægros vsus, etiam apud sanos honor est: ita clementiam quamuis pœna digni inuocent, etiam innocentes colunt. Deinde, habet hæc in persona quoque innocentium locum: quia interim fortuna pro culpa est: nec innocentiæ tantum clementia succurrit, sed sæpe virtuti, quoniam quidem conditione temporum incidunt quædam, quæ possint laudata puniri. Adiice, quod magna pars hominum est, quæ reuerti ad innocentiam possit. Sed non tamen vul-

go ignoſcere decet. nam vbi diſcrimen inter malos bonosque ſublatum eſt, confuſio ſequitur, & vitiorum eruptio. Itaque adhibenda eſt moderatio, quæ ſanabilia ingenia diſtinguere a deploratis ſciat. Nec promiſcuam habere ac vulgarem clementiam oportet, nec abſciſam. nam tam omnibus ignoſcere crudelitas eſt, quam nulli. Modum tenere debemus: ſed quia difficile eſt temperamentum, quidquid æquo plus futurum eſt, in partem humaniorem præponderet.

CAP. III. Sed hæc ſuo loco melius dicentur: nunc in tres partes omnem hanc materiam diuidam. Prima erit manumiſſionis: 1) ſecunda quæ naturam clementiæ habitumque demonſtret. nam cum ſint vitia quædam virtutes imitantia, non poſſunt ſecerni, niſi ſigna quibus dignoſcantur impreſſeris. tertio loco quæremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, & vſu ſuam faciat. Nullam vero ex omnibus virtutibus magis homini conuenire, cum ſit nulla humanior, conſtet neceſſe eſt: non ſolum inter nos, qui hominem ſociale animal, communi bono genitum videri volumus: ſed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad vtilitatem ſuam ſpectant. nam ſi quietem petit & otium, hanc virtutem naturæ ſuæ nactus eſt, quæ pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis, quam regem aut principem decet. Ita enim magnæ vires decori gloriæque ſunt, ſi illis ſalutaris potentia eſt.

1. *Manumiſſionis*) Lipſius legendum eſſe ſuſpicatur *manuductionis*, cum tota prima pars in commendanda clementia, eiusque neceſſitate & fructu oſtendendo verſetur. Gronouius timide ſe ſuſpicari ait *mappæmiſſionis*, vt verbo e circenſibus ducto ſignificet primum operis velut e carceribus decurſum in commendanda clementia fore occupatum. idem poſſe & *commiſſionis* legi ait, nam *committi* ludi dicuntur cum incipiunt.

nam pestifera vis est, valere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis fundataque est, quem omnes tam supra se esse, quam pro se sciunt; cuius curam excubare pro salute singulorum atque vniuersorum quotidie experiuntur; quo procedente, non tanquam malum aliquod aut noxium animal e cubili prosilierit, diffugiunt, sed tanquam ad clarum ac beneficum sidus certatim aduolant, obiicere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi, & substernere corpora sua, si per stragem illi humanam iter ad salutem struendum sit. Somnum eius nocturnis excubiis muniunt: latera obiecti circumfusique defendunt: incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis vrbibusque consensus, sic protegendi amandique reges, & se suaque iactandi, quocumque desiderauerit imperantis salus. Nec hæc vilitas sui est, aut dementia, pro vno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus vnam animam redimere, nonnunquam senis & inualidi. Quemadmodum totum corpus animo deseruit, & cum hoc tanto maius tantoque speciosius sit: ille in occulto maneat tenuis, & in qua sede latitet incertus: tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt; illum hæc cutis munit, illius iussu iacemus, aut inquieti discurrimus; cum ille imperauit, siue auarus dominus est, mare lucri caussa scrutamur; siue ambitiosus, iamdudum dexteram flammis obiecimus, aut voluntarie subsiluimus: sic hæc inmensa multitudo, vnius animæ circumdata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur.

CAP. IV. Suam itaque incolumitatem amant, cum pro vno homine denas legiones in aciem deducunt, cum in prima fronte procurrunt, & aduersa vulneribus pectora ferunt: ne Imperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vinculum, per quod Resp. cohæ-

ret:

ret: ille spiritus vitalis, quem hæc tot millia trahunt nihil ipsa per se futura, nisi onus & præda, si mens illa imperii subtrahatur.

- - - - *Rege incolumi mens omnibus vna.*
Amisso rupere fidem. - - - -

Hic casus Romanæ pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tamdiu ab isto periculo aberit hic populus, quamdiu sciet ferre frænos: quos si quando abruperit, vel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, hæc vnitas & hic maximi imperii contextus in partes multas dissiliet: idemque huic vrbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo Principes regesque, & quocumque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari vltra priuatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica priuatis potiora sunt: sequitur, vt is quoque carior sit, in quem se Resp. conuertit. Olim enim ita se induit Reip. Cæsar, vt seduci alterum non possit, sine vtriusque pernicie. nam vt illi viribus opus est, ita & huic capite.

CAP. V. Longius videtur recessisse a proposito oratio mea: at mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligitur, animus Reip. tu es, illa corpus tuum: vides, vt puto, quam necessaria clementia sit. tibi enim parcis, cum videris alteri parcere. Parcendum itaque est etiam improbandis ciuibus, non aliter quam membris languentibus, & si quando misso sanguine opus est, sustinendum est, ne vltra quam necesse sit incidas. Est ergo, vt dicebam, clementia omnibus quidem hominibus secundum naturam, maxime tamen decora Imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod seruet, qantoque in maiore materia apparet. Quantulum enim nocet priuata crudelitas? Principum sæuitia, bellum est. Cum autem virtutibus inter se sit concordia, nec vlla altera

melior aut honestior sit: quædam tamen quibusdam personis aptior est. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil est. Quid enim maius, aut fortius, quam malam fortunam retundere? Hæc tamen magnanimitas in bona fortuna laxiorem locum habet, meliusque in tribunali, quam in plano 1) conspicitur. Clementia in quamcumque domum peruenerit, eam felicem tranquillamque præstabit: sed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid enim est memorabilius, quam eum cuius iræ nihil obstat, cuius grauiori sententiæ ipsi qui pereunt assentiuntur, quem nemo interpellaturus est, imo si vehementius excanduit, nec deprecaturus quidem, ipsum sibi manum iniicere, & potestate sua in melius placidiusque vti? hoc ipsum cogitantem: Occidere contra legem nemo non potest: seruare nemo, præter me. Magnam fortunam magnus animus decet, qui nisi se ad illam extulit, & altior stetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi est proprium, placidum esse, tranquillumque, & iniurias atque offensiones superne despicere. Muliebre est, furere in ira: ferarum vero, nec generosarum quidem, præmordere & vrgere proiectos. Elephanti leonesque transeunt, quæ impulerunt: ignobilis bestiæ pertinacia est. Non decet regem sæua, & inexorabilis ira; non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exæquat: at si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus & meritis amittere, facit quod nulli nisi rerum potenti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, nunquam nisi inferiori datur. Seruare, proprium est excellentis fortunæ: quæ nunquam magis suspici debet, quam cum illi contingit idem posse quod diis, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quam mali. Deorum itaque si-

1. *In plano*) in humili sorte atque abiecta.

bi

bi animum afferens Princeps, alios ex ciuibus suis, quia vtiles bonique sunt, libens videat, alios in numerum 2) relinquat: quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur.

CAP. VI. Cogitate 1) in hac ciuitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens elidi-tur, quotiens aliquid obstitit, quod cursum eius velut torrentis rapidi moraretur: in qua tribus eodem tempore theatris viæ 2) postulantur: in qua consumitur, quidquid terris omnibus aratur: quanta solitudo & vastitas futura sit, si nihil relinquitur, nisi quod iudex seuerus absoluerit. Quotus quisque ex quæstoribus est, qui non ea ipsa lege teneatur, qua quærit? Quotus quisque accusator vacat culpa? & nescio, an nemo ad dandam veniam difficilior sit, quam qui illam petere sæpius meruit. Peccauimus omnes: alii grauia, alii leuiora, alii ex destinato, alii forte impulsi, aut aliena nequitia ablati: alii in bonis consiliis parum fortiter stetimus, & innocentiam inuiti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantum, sed vsque ad extremum æui delinquemus. Etiamsi quis tam bene purgauit animum, vt nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando peruenit.

CAP. VII. Quoniam deorum feci mentionem, optime hoc exemplum Principi constituam, ad quod formetur, vt se talem esse ciuibus, quales sibi deos velit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina? expedit vsque ad vltimam infesta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cuius non

---

2. *In numerum*) sine nomine siue magno vsu, tantum vt turbam faciant.

1. *Cogitate*) f. rectius *cogita tu*, cum ad Neronem omnis dirigatur sermo. *Lips.*

2. *Tribus theatris viæ*) i. e. viæ ad tria theatra, tot enim Romæ erant, Balbi nimirum, Marcelli & Pompeii.

membra aruspices colligant? 1) Quodsi dii placabiles, & æqui, delicta potentium non statim fulminibus persequuntur: quanto æquius est, hominem hominibus præpositum, miti animo exercere imperium, & cogitare, vtrum mundi status gratior oculis pulchriorque sit sereno & puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies est quieti moderatique imperii, quam sereni cæli & nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obscurum est, inter trementes & ad repentinum sonitum expauescentes, nec eo quidem qui omnia turbat inconcusso. Facilius privatis ignoscitur, pertinaciter se vendicantibus. possunt enim lædi, dolorque eorum ab iniuria venit. timent præterea contemptum: & non retulisse lædentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui vltio in facili est, is omissa ea, certam laudem mansuetudinis consequitur. Humili loco positis exercere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem iræ suæ gerere, liberius est: leues inter paria ictus sunt: regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia, non ex maiestate est.

CAP. VIII. Graue putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent? Ista, inquit, 1) seruitus est, non imperium. Quid tu? non experiris istud nobis esse, tibi seruitutem? 2) Alia conditio est eorum qui in turba, quam non excedunt, latent: quo-

1. *Aruspices colligant*) i. e. qui non fulmine feriantur. Nam talium membra, si disiecta aruspices colligebant. *Lips.*

1. *Inquit*) fingit Seneca aliquem sibi alloquenti Cæsarem hoc modo intercedere.

2. *Quid tu? non experiris istud nobis esse, tibi seruitutem?*) Gronov. restituit: *Quid? tu non experiris, istam vobis esse seruitutem?* Hoc sensu: quicquid dicat, qui intercedit, non moror: teipsum enim Nero Cæsar appello an non imperium vobis seruitus sit?

rum

rum & virtutes vt appareant, diu luctantur, & vitia tenebras habent. Vestra facta dictaque rumor excipit: & ideo nullis magis curandum est, qualem famam habeant, quam qui qualemcumque meruerint, magnam habituri sunt. Quam multa tibi non licent, quæ nobis beneficio tuo licent? Possum in qualibet parte vrbis solus incedere, sine timore, quamuis nullus sequatur comes, nullus sit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato viuendum est. Aberrare a fortuna tua non potes: obsidet te, & quocumque descendis, magno apparatu sequitur. Est hæc summa magnitudinis seruitus, non posse fieri minorem: sed cum diis tibi communis ista necessitas est. nam illos quosque cælum alligatos tenet: nec magis illis descendere datum est, quam tibi tutum. 3) Fastigio tuo affixus es. Nostros motus pauci sentiunt. prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum sine sensu publico licet: tibi non magis, quam Soli, latere contingit. Multa contra te lux est. omnium in istam conuersi oculi sunt. Prodire te putas? oriris: loqui non potes, nisi vt vocem tuam, quæ vbique sunt gentes, excipiant. irasci non potes, nisi vt omnia tremant. sic neminem potes affligere, nisi vt quidquid circa fuerit, quatiatur. Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu; sic animaduersiones magnarum potestatum terrent latius, quam nocent: non sine caussa. Non enim quantum fecerit, sed quantum facturus sit, cogitatur in eo, qui omnia potest. Adiice nunc, quod priuatos homines ad accipiendas iniurias opportuniores, acceptarum patientia facit: regibus certior est ex mansuetudine securitas. Quia frequens vindicta paucorum

2. *Quam tibi tutum*) dii per naturam, tu ob securitatem non descendis. *Lips.*

odium reprimit, omnium irritat: voluntas oportet ante sæuiendi, quam caussa, deficiat. Alioquin quemadmodum præcisæ arbores plurimis ramis repullulant, & multa satorum genera vt densiora surgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum, tollendo. Parentes enim liberique eorum, qui interfecti sunt, & propinqui, & amici, in locum singulorum succedunt.

CAP. IX. Hoc quam verum sit, admonere te exemplo domestico volo. Diuus Augustus fuit mitis Princeps, si quis illum a principatu suo æstimare incipiat: in communi quidem Rep. gladium mouit. Cum hoc ætatis esset, quod tu nunc es, duodeuicesimum egressus annum, iam pugiones in sinum amicorum absconderat, iam insidiis M. Antonii consulis latus petierat, iam fuerat collega proscriptionis: sed cum annum quadragesimum transisset, & in Gallia moraretur, delatum est ad eum indicium, L. Cinnam, stolidi ingenii virum, insidias ei struere. Dictum est & vbi, & quando, & quemadmodum aggredi vellet. vnus ex consciis deferebat. Constituit se ab eo vindicare: consilium amicorum aduocari iussit. Nox illi inquieta erat, cum cogitaret adolescentem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn. Pompeii nepotem damnandum. Iam vnum hominem occidere non poterat: cum M. Antonio proscriptionis edictum inter cœnam dictarat. Gemens subinde voces emittebat varias, & inter se contrarias. Quid ergo? ego percussorem meum securum ambulare patiar, me solicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot ciuilibus bellis frustra petitum caput, tot naualibus, tot pedestribus prœliis incolume, postquam terra marique pax parta est, non occidere constituit, sed immolare? nam sacrificantem placuerat adoriri. Rursus silentio interposito, maiore multo voce, sibi, quam Cinnæ, irascebatur:

tur: Quid viuis, si perire te tam multorum interest? quis finis erit suppliciorum? quis sanguinis? Ego sum nobilibus adolescentulis expositum caput, in quod mucrones acuant. Non est tanti vita, si vt ego non peream, tam multa perdenda sunt. Interpellauit tandem illum Liuia vxor: &, Admittis, inquit, muliebre consilium? Fac quod medici solent: qui vbi vsitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profecisti: Saluidienum Lepidus secutus est, Lepidum Muræna, Murænam Cæpio, Cæpionem Egnatius, vt alios taceam, quos tantum ausos pudet: nunc tenta quomodo tibi cedat clementia. Ignosce L. Cinnæ. deprehensus est: iam nocere tibi non potest, prodesse famæ tuæ potest. Gauisus sibi, quod aduocatum inuenerat, vxori quidem gratias egit: renuntiari autem extemplo amicis, quos in consilium rogauerat, imperauit, & Cinnam vnum ad se accersit; dimissisque omnibus e cubiculo, cum alteram Cinnæ poni cathedram iussisset: Hoc, inquit, primum a te peto, ne me loquentem interpelles, ne medio sermone meo proclames: dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cum in hostium castris inuenissem, non factum tantum mihi inimicum, sed natum, seruaui, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix es, & tam diues, vt victo victores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, præteritis compluribus. quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cum sic de te meruerim, occidere me constituisti. Cum ad hanc vocem exclamasset, procul hanc ab se abesse dementiam: Non præstas inquit, fidem, Cinna: convenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras, adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui commissum esset ferrum. Et cum defixum videret, nec ex conuentione iam, sed ex conscientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipse sis prin-

princeps? male mehercule cum populo Romano agitur, si tibi ad imperandum nihil præter me obstat. Domum tueri tuam non potes. nuper libertini hominis gratia in priuato iudicio superatus es. Adeo nihil facilius potes, quam contra Cæsarem aduocare? 1) Cedo, si spes tuas solus impedio. Paullusne te, & Fabius Maximus, & Cossi, & Seruilii ferent, tantumque agmen nobilium, non inania nomina præferentium, sed eorum qui imaginibus suis decori sunt? Ne totam eius orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutius enim quam duabus horis locutum esse constat, cum hanc pœnam. 2) qua sola erat contentus futurus, extenderet: Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat: contendamus, vtrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas. Post hæc detulit vltro consulatum, questus, quod non auderet petere: amicissimum fidelissimumque habuit, heres solus fuit illi: nullis amplius insidiis ab illo petitus est.

Cap. X. Ignouit abauus tuus 1) victis. nam si non ignouisset, quibus imperasset? Sallustium, & Cocceios, & Duillios, & totam cohortem primæ admissionis, ex aduersariorum castris conscripsit. Iam Domitios, Messallas, Asinios, Cicerones, & quidquid floris in ciuitate erat, clementiæ suæ debebat. Ipsum Lepidum quamdiu mori passus est? 2) Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: & pontificatum

1. *Advocare*) vocare & cogis qui adsint, consilium suggerant, patrocinentur. *Gronov.*

2. *Hanc pœnam*) vt exprobraret ei & obiiceret.

1. *Abauus tuus*) per matrem, nam Agrippina alterius Agrippinæ filia. & hæc Iuliæ atque ea Augusti.

2. *Quamdiu mori passus est*) In exsilio enim vltimam vitæ partem exegit Lepidus Triumuir, in quo semper morienti & in agone constituto videbatur similis.

ma-

maximum, non nisi mortuo illo, transferri in se passus est. maluit enim illum honorem vocari, quam spolium. Hæc eum clementia ad salutem securitatemque perduxit; hæc gratum ac fauorabilem reddidit; quamuis nondum subactis Reipub. ceruicibus manum imposuisset: hæc hodieque præstat illi famam, quæ vix viuis principibus seruit. Deum esse, non tanquam iussi credimus. Bonum principem Augustum, & bene illi conuenisse parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam caussam, quam quod contumelias quoque suas, quæ acerbiores principibus solent esse, quam iniuriæ, nulla crudelitate exsequebatur: quod probrosis in se dictis arrisit: quod dare illum pænas apparebat, 3) cum exigeret: quod quoscumque ob adulterium familiæ suæ damnauerat, adeo non occidit, vt dimissis, quo tutiores essent, diplomata daret. Hoc est ignoscere, cum scias multos futuros qui pro te irascantur, & tibi alieno sanguine gratificentur; non dare tantum salutem, sed præstare.

Cap. XI. Hæc Augustus senex, aut iam in senectutem annis vergentibus: in adolescentia caluit, arsit ira, multa fecit, ad quæ inuitus oculos retorquebat. **Comparare nemo mansuetudini tuæ audebit diuum Augustum, etiamsi in certamen iuuenilium annorum deduxerit senectutem plus quam maturam. Fuerit moderatus & clemens: nempe post mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe post fractas in Sicilia classes, & suas & alienas: nempe post Perusinas aras, & proscriptiones. Ego vero clementiam non voco, lassam crudelitatem. Hæc est, Cæsar, clementia vera, quam tu præstas, quæ non sæuitiæ pœniten-**

3. *Quod dare illum pænas apparebat*) ægre enim sibi ipsi faciens puniendo, dabat quasi pœnas dum exigeret.

tia

tia cœpit: nullam habere maculam, nunquam ciuilem sanguinem fudisse. Hæc est in maxima potestate, verissima animi temperantia, & humani generis incomprehensibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantum in ciues suos liceat, experiendo tentare, sed hebetare aciem imperii sui. Præstitisti, Cæsar, ciuitatem incruentam, & hoc quod magno animo gloriatus es, Nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse: eo maius est mirabiliusque; quod nulli vnquam citius gladius commissus est. Clementia ergo non tantum honestiores, sed tutiores præstat: ornamentumque imperiorum est, simul certissima salus. Quid enim est, cur reges consenuerint, liberisque ac nepotibus tradiderint regna; tyrannorum exsecrabilis ac breuis potestas est? Quid interest inter tyrannum & regem? species enim ipsa fortunæ ac licentia par est, nisi quod tyranni in voluptate sæuiunt, reges non nisi ex caussa ac necessitate.

CAP. XII. Quid ergo? non reges quoque occidere solent? sed quoties id fieri publica vtilitas persuadet: tyrannis sæuitia cordi est. Tyrannus autem a rege distat factis, non nomine. Nam & Dionysius maior iure meritoque præferri multis regibus potest: & L. Sullam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostium? Descenderit licet Dictatura sua, & se togæ reddiderit: 1) quis tamen vnquam tyrannus tam auide humanum sanguinem bibit, quam ille, qui septem millia ciuium Romanorum contrucidari iussit? Et cum in vicino, ad ædem Bellonæ sedens, exaudisset conclamationem tot millium sub gladio gementium, exterrito senatu: Hoc

1. *Togæ reddiderit*) Dictator ergo in sago, qui rei gerendæ caussa creatus.

aga-

agamus, inquit, P. C. ſeditioſi pauculi meo iuſſu occiduntur. Hoc non eſt mentitus: pauci, Sullæ videbantur. Sed mox de Sulla conſequemur, 2) quomodo hoſtibus iraſcendum ſit: vtique ſi in hoſtile nomen ciues, & ex eodem corpore abrupti, tranſierint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, vt magnum inter regem tyrannumque diſcrimen ſit: vterque licet non minus armis valletur, ſed alter arma habet, quibus in munimentum pacis vtitur; alter vt magno timore magna odia compeſcat. Nec illas ipſas manus, quibus ſe commiſit, ſecurus adſpicit: contrariis in contraria agitur. 3) nam & inuiſus eſt, quia timetur, & timeri vult, quia inuiſus eſt: & illo execrabili verſu, qui multos dedit præcipites, vtitur:

Oderint dum metuant. - - - -

Ignarus quanta rabies oriatur, vbi ſupra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor cohibet animos: aſſiduus vero & acer, & extrema admouens, in audaciam iacentes excitat, & omnia experiri ſuadet. Sic feras lineis & pinna 4) cluſas contineas: eaſdem a tergo eques telis inceſſat: tentabunt fugam per ipſa quæ fugerant, proculcabuntque formidinem. 5) Acerrima virtus eſt, quam vltima neceſſitas extundit. Relinquat oportet ſecuri aliquid metus, multoque plus ſpei, quam periculorum, oſtentet: alioquin vbi quieſcenti paria metuun-

2. *De Sulla conſequemur*) vel omittendum *de Sylla*, vel legendum: *Sed mox de Sylla, cum loquemur quomodo &c.* Lipſ.

3. *Contrariis in contraria agitur*) ad metum remouendum arma ſatellitum habet, & ecce ab iis ipſis metum habet. Ita ſecuritas ei in terrorem vertit. *Lipſ.*

4. *Lineis & pinna*) Funiculi extenſi quos lineas appellant, & iis intextæ variarum auium pinnæ, ad feras terrendas & coercendas, vt in retia agerentur, in veterum vſu fuere.

5. *Formidinem*) ita appellabatur totum iſtud ex lineis & pinnis contextum, quod modo deſcripſimus, a re, quia feris eam dabat. *Lipſ.*

tur,

tur, incurrere in pericula iuuat,& aliena anima 6) abuti. Placido tranquilloque regi fida sunt auxilia sua, quibus ad communem salutem vtatur: gloriosusque miles (publicæ enim securitati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, vt parentis custos. At illum acerbum, & sanguinarium, necesse est grauentur stipatores sui.

Cap. XIII. Non potest habere quisquam bonæ ac fide voluntatis ministros, quibus in tormentis, & eculeo, & ferramentis ad mortem paratis vtitur, quibus non aliter quam bestiis homines obiectat: omnibus rei obnoxior ac solicitior, vt qui homines deosque testes ac vindices facinorum timeat, eo perductus, vt non liceat illi mutare mores. Hoc enim, inter cetera, vel pessimum habet crudelitas: quod perseuerandum est, nec ad meliora patet regressus. Scelera enim sceleribus tuenda sunt. quid autem eo infelicius, cui iam esse malo necesse est? O miserabilem illum, sibi certe! nam ceteris misereri eius nefas sit, qui cædibus ac rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cuncta reddidit, tam externa quam domestica: cum arma metuat, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui vbi circumspexit quæque fecit, quæque facturus est, & conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit: sæpe mortem timet, sæpius optat, inuisior sibi quam seruientibus. E contrario, is cui curæ sunt vniuersa, quamquam alia magis, alia minus tuetur, nullam non Reip. partem tanquam sui nutrit, inclinatus ad mitiora, etiamsi ex vsu est animaduertere, ostendens quam inuitus aspero remedio manus admoueat; in cuius animo nihil hostile, nihil efferum est.

6. *Aliena anima*) quæ iam vt aliena consideratur, quippe quæ sit in potestate tyranni qui timetur.

Qui

Qui potentiam ſuam placide ac ſalutariter exercet, approbare imperia ſua ciuibus cupiens: felix abunde ſibi viſus, ſi fortunam ſuam publicauerit; ſermone affabilis, acceſſuque facilis; vultu, qui maxime populos demeretur, amabilis, æquis deſideriis propenſus, etiam iniquis acerbus a tota ciuitate amatur, defenditur, colitur, Eadem de illo homines ſecreto loquuntur, quæ palam. Tollere filios cupiunt, & publicis malis ſterilitas indicta recluditur: bene ſe meriturum de liberis ſuis quiſque non dubitat, quibus tale ſeculum oſtenderit. Hic Princeps ſuo beneficio tutus, nihil præſidiis eget: arma ornamenti cauſſa habet.

Cap. XIV. Quod ergo officium eius eſt? quod bonorum parentum, qui obiurgare liberos nonnumquam blande, nonnumquam minaciter ſolent, aliquando admonere etiam verberibus. Numqnid aliquis ſanus filium, a prima offenſa, exheredat? niſi magnæ & multæ iniuriæ patientiam euicerint, niſi plus eſt, quod timet, quam quod damnat, non accedit ad decretorium ſtylum. 1) Multa ante tentat, quibus dubiam indolem, & peiore loco iam poſitam; reuocet: ſimul deplorata eſt, vltima experitur. Nemo ad ſupplicia exigenda peruenit, niſi qui remedia conſumpſit. Hoc quod parenti, etiam Principi faciendum eſt: quem appellauimus Patrem Patriæ, non adulatione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data ſunt. Magnos & Felices & Auguſtos diximus, & ambitioſæ maieſtati quidquid potuimus titulorum congeſſimus, illis hoc tribuentes: Patrem quidem patriæ appellauimus, vt ſciret datam ſibi poteſtatem patriam: quæ eſt temperatiſſima, liberis conſulens, ſuaque poſt illos reponens. Tarde ſibi pater membra ſua abſcidat:

1. *Decretorium ſtylum*) i. e. vltimum & quo ſententiam abdicationis in filium ſcribit. *Lipſ.*

etiam cum abſciderit, reponere cupiat; & in abſcindendo gemat, cunctatus multum diuque. Prope enim eſt vt libenter damnet, qui cito: prope vt inique puniat, qui nimis. Erixonem equitem Romanum memoria noſtra, quia filium ſuum flagellis occiderat, populus in foro graphiis confodit. Vix illum Auguſti Cæſaris auctoritas, infeſtis tam patrum quam filiorum manibus eripuit.

CAP. XV. T. Arium, qui filium deprehenſum in parricidio, exſilio damnauit, cauſſa cognita, nemo non ſuſpexit, quod contentus exſilio, & exſilio delicato. Maſſiliæ parricidam continuit, & annua illi præſtitit, quanta præſtare integro ſolebat. Hæc liberalitas effecit, vt in qua ciuitate nunquam deeſt patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus merito damnatus eſſet, quem is pater damnare potuiſſet, qui odiſſe non poterat. Hoc ipſo exemplo dabo, quem compares bono patri bonum Principem. Cogniturus de filio T. Arius, aduocauit in conſilium Cæſarem Auguſtum. venit in priuatos penates, aſſedit, pars alieni conſilii fuit. Non dixit: Imo in meam domum veniat. Quod ſi factum eſſet, Cæſaris futura erat cognitio, non patris. Audita cauſſa, excuſſiſque omnibus, & his quæ adoleſcens pro ſe dixerat, & his quibus arguebatur, petit, vt ſententiam ſuam quiſque ſcriberet: ne ea omnium fieret, quæ Cæſaris fuiſſet. Deinde priusquam aperirentur codicilli, iurauit ſe T. Arii hominis locupletis hereditatem non aditurum. Dicet aliquis, puſillo animo. timuit, ne videretur locum ſpei ſuæ aperire velle, filii damnatione. Ego contra ſentio. Quilibet noſtrum debuiſſet aduerſus opiniones malignas ſatis fiduciæ habere in bona conſcientia: Principes multa debent etiam famæ dare. Iurauit ſe non aditurum hereditatem. Arius quidem eodem die & alterum heredem perdidit, ſed Cæſar libertatem

ſen-

ſententiæ ſuæ redemit: & poſtquam approbauit gratuitam eſſe ſeueritatem ſuam, quod principi ſemper curandum eſt, dixit, relegandum, quo patri videretur. Non culleum, non ſerpentes, non carcerem decreuit: memor non de quo cenſeret, ſed cui in conſilio eſſet. Moliſſimo genere pœnæ contentum eſſe debere patrem dixit, in filio adoleſcentulo, impulſo in id ſcelus, in quo ſe, quod proximum erat ab innocentia, timide geſſiſſet: debere illum ab vrbe & a parentis oculis ſubmoueri.

Cap. XVI. O dignum, quem in conſilium patres aduocarent! ô dignum, quem coheredem innocentibus liberis ſcriberent! Hæc clementia Principem decet, vt quocumque venerit, manſuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis ſit, vt illum perire non ſentiat. qualiscumque, pars imperii eſt. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non eſt vnum imperandi genus. imperat Princeps ciuibus ſuis, pater liberis, præceptor diſcentibus, tribunus vel centurio militibus. Nonne peſſimus pater videbitur, qui aſſiduis plagis liberos, etiam ex leviſſimis cauſſis, compeſcet? Vter autem præceptor liberalibus ſtudiis dignior, qui excarnificabit diſcipulos, ſi memoria illis non conſtiterit, aut ſi parum agilis in legendo oculus hæſerit: an qui monitionibus, & verecundia, emendare ac docere malit? Tribunum centurionemque da ſæuum: deſertores faciet. Quibus tamen ignoſcitur? Numquidnam æquum eſt, grauius homini & durius imperari, quam imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret domandi peritus magiſter. Fiet enim formidoloſus & contumax, niſi eum tactu blandiente permulſeris. Idem facit venator, qui inſtituit catulos veſtigia ſequi: quique iam exercitatis vtitur ad excitandas vel perſequendas feras. Nec crebro illis minatur:

contunde enim animos, & quidquid est indolis, comminuetur trepitatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adiicias his licet, tardiora agentes iumenta: quæ cum ad contumelias & miserias nata sint, nimia sæuitia coguntur iugum detrectare.

Cap. XVII. Nullum animal morosius est, nullum maiore arte tractandum, quam homo; nulli magis parcendum. Quid enim stultius, quam in iumentis & canibus erubescere, iram exercere, pessima autem conditione sub homine hominem esse? Morbis medemur, nec irascimur: atqui & hic morbus est animi: mollem medicinam desiderat, ipsumque medentem minime infestum ægro. Mali medici est, desperare, ne cures. Idem in his, quorum animus affectus est, facere debebit, cui credita salus omnium est: non cito spem proiicere, nec mortifera signa pronunciare. Luctetur cum vitiis, resistat; aliis morbum suum exprobret; quosdam molli curatione decipiat, citius meliusque sanaturus remediis fallentibus. Agat Princeps curam, non tantum salutis, sed etiam honestæ cicatricis. Nulla regi gloria est ex sæua animaduersione. quis enim dubitat posse? at contra maxima, si vim suam continet, si multos iræ alienæ eripuit, neminem suæ impendit.

Cap. XVIII. Seruis imperare moderate, laus est: & in mancipio cogitandum est, non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat æqui bonique natura: quæ parcere etiam captiuis, & pretio paratis, iubet. Quanto iustius iubet hominibus liberis, ingenuis, honestis, non vt mancipiis abuti, sed his quo gradu antecedas, quorumque tibi non tradita seruitus sit, sed tutela? Seruis ad statuam licet confugere, cum in seruum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune ius animantium vetet: quia

quia eiusdem naturæ est, cuius tu. Quis non Vedium Pollionem peius oderat, quam serui sui, quod murænas sanguine humano saginabat: & eos qui se aliquid offenderant, in viuarium, quid aliud quam serpentium, abiici iubebat? O hominem mille mortibus dignum! siue deuorandos seruos obiiciebat murænis, quas esurus erat, siue in hoc tantum illas alebat, vt sic aleret. Quemadmodum domini crudeles tota ciuitate commonstrantur, inuisique & detestabiles sunt: ita regum & iniuria latius patet, & infamia, atque odium sæculis traditur. Quanto autem non nasci fuit, 1) quam 2) numerari inter publico malo natos?

CAP. XIX. Excogitare nemo quicquam poterit, quod magis decorum regenti sit quam clementia: quocunque modo is, & quocunque iure præpositus ceteris erit. Eo scilicet formosius id esse, magnificentiusque fatebimur, quo in maiori præstabitur potestate: quam non oportet noxiam esse, si ad naturæ legem componitur. Natura enim commenta est regem: quod & ex aliis animalibus licet cognoscere, & ex apibus: quarum regi amplissimum cubile est, medioque ac tutissimo loco. Præterea onere vacat, exactor alienorum operum; & amisso rege, totum dilabitur examen. nec vnquam plus vnum patiuntur, melioremque pugna quærunt. Præterea insignis regi forma est, dissimilisque ceteris, tum magnitudine, tum nitore, hoc tamen maxime distinguitur. Iracundissimæ, ac pro corporis captu pugnacissimæ sunt apes, & aculeos in vulnere relinquunt: rex ipse sine aculeo est. Noluit illum natura nec sæuum esse, nec vltionem magno constituturam petere: telumque detraxit, & iram eius

1. *Non nasci fuit*) *non est nasci* idem est ac non vtile est, non iuuat nasci. Sic noster in præf. Nat. qu. *Gronov.*

2. *Quam*) optimi autores vsurpant pro magis quam. Sic noster de Benef. l. 3. c. 2. *Gronov.*

inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens est. Est enim illi mos, exerere se in paruis, & ingentium rerum documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores: cum tanto hominum moderatior esse animus debeat, quanto vehementius nocet. Vtinam quidem eadem homini lex esset: & ira cum telo suo frangeretur: nec sæpius liceret nocere quam semel, nec alienis viribus exercere odia! facile enim lassaretur furor, si per se sibi satisfaceret, & si mortis periculo vim suam effunderet. Sed ne nunc quidem illi cursus tutus est. Tantum enim necesse est timeat, quantum timeri voluit: & manus omnium obseruet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti se iudicet, nullumque momentum immune a metu habeat. Hanc aliquis agere vitam sustinet: cum liceat innoxium aliis & ob hoc securum, salutare potentiæ ius lætis omnibus, tractare? Errat enim, si quis existimat tutum esse ibi regem, vbi nihil a rege tutum est. Securitas securitate mutua paciscenda est. Non opus est instruere in altum editas arces; nec in adscensum arduos colles emunire, nec latera montium abscidere, multiplicibus se muris turribusque sepire: saluum regem in aperto clementia præstabit. Vnum est inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius est, quam viuere optantibus cunctis, & vota non sub custode nuncupantibus? si paullum valetudo titubauit, non spem hominum excitari, sed metum? nihil esse cuiquam tam pretiosum, quod non pro salute præsidis sui commutatum velit? omne quod illi contingit, sibi quoque euenire deputet? In hoc 1) assiduis bonitatis argumentis probauit, non Remp. suam esse, sed se Reipublicæ. Quis huic audeat struere aliquod

1. *In hoc*) Lipsius legit *is hac* vel defectum subesse suspicatur, forte non male explices *in hoc* hoc fine atque euentu.

peri-

periculum? quis ab hoc non, si possit, fortunam quoque auertere velit, sub quo iustitia, pax, pudicitia, securitas, dignitas florent: sub quo opulenta ciuitas copia bonorum omnium abundat? Nec alio animo rectorem suum intuetur, quam si dii immortales potestatem visendi sui faciant: intueamur venerantes colentesque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hæc affectare, hæc imitari decet: maximum ita haberi, vt optimus simul habeatur.

CAP. XX. A duabus caussis 1) punire princeps solet, si aut se vindicat, aut alium. Prius de ea parte disseram, quæ ipsum contingit. difficilius est enim moderari, vbi dolori debetur vltio, quam vbi exemplo. Superuacuum est hoc loco admonere, ne facile credat, vt verum excutiat, vt innocentiæ faueat, & appareat; vt non minorem agi rem periclitantis, quam iudicis, sciat: hoc ad iustitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, vt manifeste læsus, animum in potestate habeat: & pœnam, si tuto poterit, donet: sin minus temperet: longeque sit in suis, quam in alienis, exorabilior iniuriis. Nam quemadmodum non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum qui cum suis stimulis exagitetur, non prosilit: qui intelligit magni animi esse, iniurias in summa potentia pati, nec quidquam esse gloriosius principe impune læso.

CAP. XXI. Vltio duas res præstare solet: aut solatium affert ei qui accepit iniuriam, aut in reliquum securitatem. Principis maior est fortuna, quam vt so-

1. *A duabus causis*) eleganter præpos. *A* caussam notat. Sic Liv. L. 5. *Nunc ab secundis rebus magis etiam incauti.* Gronov.

latio egeat: manifeſtiorque vis, quam vt alieno malo opinionem ſibi virium quærat. Hoc dico, cum ab inferioribus petitus violatusque eſt. nam ſi, quos pares aliquando habuit, infra ſe videt, ſatis vindicatus eſt. Regem & ſeruus occidit, & ſerpens, & ſagitta: ſeruauit quidem nemo, niſi maior eo quem ſeruauit. Vti itaque animoſe debet tanto munere deorum, dandi auferendique vitam potens: in his præſertim, quos ſcit aliquando ſimile faſtigium obtinuiſſe: hoc arbitrium adeptus, vltionem impleuit, perfecitque quantum veræ pœnæ ſatis erat. Perdidit enim vitam, qui debet: & quisquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de capite regnoque ſententiam exſpectauit, in ſeruatoris ſui gloriam viuit, plusque nomini eius confert incolumis, quam ſi ex oculis ablatus eſſet. Aſſiduum enim ſpectaculum alienæ virtutis eſt: in triumpho cito tranſiſſet. Si vero regnum quoque ſuum tuto relinqui apud eum potuit, reponique eo vnde deciderat: ingenti incremento ſurgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege victo nihil, præter gloriam, ſumere. Hoc eſt etiam ex victoria ſua triumphare, teſtarique, nihil ſe quod dignum eſſet victore, apud victos inueniſſe. Cum ciuibus, & ignotis, atque humilibus, eo moderatius agendum eſt, quo minoris eſt afflixiſſe eos. Quibusdam libenter parcas: a quibusdam te vindicare faſtidias: & non aliter quam ab animalibus paruis & obterentem inquinantibus, reducenda manus eſt: at in iis qui in ore ciuitatis ſeruati punitique erunt, occaſione notæ clementiæ vtendum eſt.

Cap. XXII. Tranſeamus ad alienas iniurias: in quibus vindicandis hæc tria lex ſecuta eſt, quæ Princeps quoque ſequi debet: aut vt eum quem punit, emendet; aut vt pœna eius ceteros meliores reddat; aut vt ſublatis malis ſecuriores ceteri viuant. Ipſos facilius emendabis minore pœna; diligentius enim

vi-

viuit, cui aliquid integri supereſt. Nemo dignitati perditæ parcit. impunitatis genus eſt iam non habere pœnæ locum. Ciuitatis autem mores magis corrigit parcitas animaduerſionum. facit enim conſuetudinem peccandi multitudo peccantium: & minus grauis nota eſt, quam turba damnatorum leuat: & ſeueritas, quod maximum remedium habet, aſſiduitate amitit auctoritatem. Conſtituit bonos mores ciuitati Princeps, & vitia eius facilius compeſcit, 1) ſi patiens eorum eſt, non tanquem probet, ſed tanquam inuitus, & cum magno tormento ad caſtigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipſa clementia regentis. Grauior multo pœna videtur, quæ a miti viro conſtituitur.

Cap. XXIII. Præterea videbis ea ſæpe committi, quæ ſæpe vindicantur. Pater tuus plures intra quinquennium culleo inſuit, 1) quam omnibus ſæculis inſutos accepimus. multo minus audebant liberi nefas vltimum admittere, quamdiu ſine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altiſſimi viri. 2) & rerum naturæ peritiſſimi maluerunt, velut incredibile ſcelus, & vltra audaciam poſitum præterire, quam dum vindicant, oſtendere poſſe fieri. Itaque parricidæ cum lege cœperunt, & illis facinus pœna monſtrauit. peſſimo vero loco pietas fuit, poſtquam ſæpius culleos vidimus, quam cruces. In qua ciuitate raro homines puniuntur, in ea conſenſus fit innocentiæ, & indulgetur velut publico bono. Putet ſe innocentem eſſe ciuitas, erit. magis iraſcitur a communi frugalitate de-

1. *Et vitia eius facilius compeſcit*) genuinam lectionem ex Codd. Ms. & *vitia ernit* reſtituit *Gronov.*

1. *Culleo inſuit*) quæ erat pœn. parricidarum.

F 2. *Altiſſimi Viri*) Solonem intelligit, qui interrogatus cur contra parricidium nullam legem, ſanxiſſet, reſpondit ſe id neminem commiſſurum putaſſe, vid. Cic. pro Roſcio. *Lipſ.*

 ſciſcen-

ſciſcentibus, ſi paucos eos eſſe viderit. Periculoſum eſt, mihi crede, oſtendere ciuitati, quanto plures mali ſint.

CAP. XXIV. Dicta eſt aliquando in Senatu ſententia, vt ſeruos a liberis cultus diſtingueret: deinde apparuit, quantum periculum immineret, ſi ſerui noſtri numerare nos cœpiſſent, 1) Idem ſcito metuendum eſſe, ſi nulli ignoſcitur: cito apparebit, pars ciuitatis deterior quanto prægrauet. Non minus Principi turpia ſunt multa ſupplicia, quam medico multa funera. Remiſſius imperanti, melius paretur. Natura contumax eſt humanus animus, & in contrarium atque arduum nitens; ſequiturque facilius, quam ducitur. Et vt generoſi atque nobiles equi, melius facili fræno reguntur: ita clementiam voluntaria innocentia impetu ſuo ſequitur, & dignam putat ciuitas, quam ſeruet ſibi. plus itaque hac via proficitur. Crudelitas minime humanum malum eſt, indignum tam miti animo. Ferina iſta rabies eſt, ſanguine gaudere ac vulneribus: & abiecto homine, in ſilueſtre animal tranſire.

CAP. XXV. Quid enim intereſt, oro te Alexander, leoni Lyſimachum obiicias, an ipſe laceres dentibus tuis? tuum illud os eſt, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potius ungues eſſe, tibi rictum illum edendorum hominum capacem! Non exigimus a te, vt manus iſta, exitium familiarium certiſſimum, vlli ſalutaris ſit: vt iſte animus ferox, inſatiabile gentium malum, citra ſanguinem cædemque ſatietur: clementia vocetur, ad occidendum amicum carnifex inter homines. Hoc eſt, quare vel maxime abominanda ſit ſæuitia, quod excedit fines, primum ſolitos, deinde

1. *Numerare nos)* perpaucos ſcilicet, & numero ſeruis longe inferiores.

huma-

humanos. Noua supplicia conquirit, ingenium advocat, instrumenta excogitat, per quæ varietur atque extendatur dolor, & delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad insaniam peruenit vltimam, cum crudelitas versa est in voluptatem: & iam occidere hominem iuuat. Nam talem virum a tergo sequitur euersio, odia, venena, gladii. tam multis periculis petitur, quam multorum ipse periculum est: privatisque nonnunquam consiliis, alias vero consternatione publica circumuenitur. Leuis enim & priuata pernicies, non totas vrbes mouet: quod late furere cœpit, & omnes appetit, vndique configitur. Serpentes paruulæ fallunt, nec publice conquiruntur: vbi aliqua solitam mensuram transiit, & in monstrum excreuit, vbi fontes potu infecit, & si afflauit, deurit obteritque quacumque incessit, ballistis petitur. Possunt verba dare, 1) & euadere pusilla mala, ingentibus obuiam itur. Sic vnus æger nec domum quidem perturbat: at vbi crebris mortibus pestilentiam esse apparuit, conclamatio ciuitatis, ac fuga est, & diis ipsis manus intentantur 2) Sub vno aliquo tecto flamma apparuit: familia vicinique aquam ingerunt. at incendium vastum, & multas iam domos depastum, parte vrbis obruitur.

Cap. XXVI. Crudelitatem priuatorum seruiles quoque manus, sub certo crucis periculo, vltæ sunt: tyrannorum, gentes populique, & quorum erat malum, & hi quibus imminebat, exscindere aggressi sunt. Aliquando sua præsidia in ipsos consurrexerunt, perfidiamque, & impietatem, & feritatem, & quidquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse do-

1. *Verba dare*) fallere, latere. *Lips.*

2. *Intentantur*) lapidatis nimirum templis, subuersis aris, statuis proiectis, vt est apud Sueton. in Calig. *Gronov.*

cuit?

cuit? non diu apparet 1) nequitia, nec quantum iubetur, peccat. Sed puta tutam esse crudelitatem: quale eius regnum est? non aliud, quam captarum vrbium forma, & terribiles facies publici metus. Omnia mœsta, trepida, confusa: voluptates ipsæ timentur. Non conuiuia secura ineunt, in quibus lingua solicite etiam ebriis custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparentur licet magna impensa, & regijs opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen ludi in carcere iuuent? Quod istud, dii boni, malum est, occidere, sæuire, delectari sono cathenarum, & ciuium capita decidere, quocumque ventum est multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare? Quæ alia vita esset, si leones vrsique regnarent? si serpentibus in nos, ac noxiosissimo cuique animali daretur potestas? Illa rationis expertia, & a nobis immanitatis crimine damnata, abstinent suis, & tuta est etiam inter feras similitudo: horum ne a necessariis quidem rabies temperat sibi, sed externa suaque in æquo habet, quo possit exercitatior a singulorum cædibus, deinde in exitia gentium serpere. Et iniicere tectis ignem, aratrum vetustis vrbibus inducere, potentiam putat: & vnum ocidi iubere aut alterum, parum imperatorium credit: nisi eodem tempore grex miserorum subiectus stetit, crudelitatem suam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, & ad vitam ab ipsa morte reuocare, & mereri clementia ciuicam. 2) Nullum ornamentum Principis fastigio dignius pulchriusque est, quam illa corona ob ciues seruatos. Non hostilia arma detracta victis, non currus barbarorum sanguine cruenti, non parta bello spolia. Hæc diui-

1. *Non diu apparet*) ministrat, apparitorem agit.
2. *Ciuicam*) subintellige coronam, quæ ob ciuem seruatum dabatur.

na

na potentia est, gregatim ac publice seruare: multos autem occidere, & indiscretos, incendii ac ruinæ potentia est.

LIBER SECVNDVS.

Argumentum & Ordo.

ITerum Neronis laudatio, & generosæ eius vocis. Tum ad secundam partem transit, Naturam Clementiæ, ipsamque definit. Magis aperit a vitio contrario, & Crudelitatem producit ac describit. Fines deinde suos Clementiæ dat, quam a misericordia vult remotam: nam hanc Stoicis vitium esse. Neque Ignoscere etiam, aut Veniam dare concedit: sed Parcere, Consulere, & quæ verbis magis, quam rebus, illi distinguunt. Hic libri finis, sed non Materiæ: & ex diuisione liquet multa abesse, temporum vitio sublata. Dolendum in tam pulchra tractatione; nec secundus hic liber, opinor, primo cesserit.

CAPVT I.

VT de clementia scriberem, Nero Cæsar, vna me vox tua maxime compulit: quam ego non sine admiratione, &, cum diceretur, audisse memini, & deinde aliis narrasse. Vocem generosam, magni animi, magnæ lenitatis: quæ non composita, nec alienis auribus data, subito erupit; & bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animaduersurus in latrones duos Burrus præfectus tuus, vir egregius, & tibi Principi notus, exigebat a te, scriberes, in quos & ex qua causa animaduerti velles. hoc sæpe dilatum, vt aliquando fieret, instabat. Inuitus inuito cum chartam protulisset, traderetque, exclamasti; Vellem nescire litteras. O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quæ Romanum

manum imperium incolunt, quæque iuxta iacent dubiæ libertatis, 1) quæque se contra viribus aut animis attolunt! O vocem, in concionem omnium mortalium mittendam, in cuius verba Principes regesque iurent! 2) O vocem publica generis humani innocentia dignam, cui redderetur antiquum illud seculum! Nunc profecto consentire decebat ad æquum bonumque, expulsa alieni cupidine, ex qua omne animi malum oritur: pietatem integritatemque, cum fide ac modestia, resurgere: & vitia diuturno abusa regno, tandem felici ac puro sæculo dare locum.

Cap. II Futurum hoc, Cæsar, ex magna parte sperare & confiteri libet. tradetur ista animi tui mansuetudo, diffundeturque paullatim per omne imperii corpus, & cuncta in similitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo, inde omnia vegeta sunt atque erecta, aut languore demissa: prout animus eorum viuit, aut marcet. Et erunt ciues, erunt socii digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores reuertentur. parcetur vbique manibus tuis. Diutius me morari hic patere, non vt blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos est. maluerim veris offendere, quam placere adulando. quid ergo est? præter id quod bene factis dictisque tuis quam familiarissimum esse te cupio, vt quod nunc natura & impetus est, fiat iudicium; illud mecum considero, multas voces magnas, sed detestabiles, in vitam humanam peruenisse, celebresque vulgo ferri: vt illam, Oderint, dum metuant. Cui Græcus versus 1) similis est, qui se mortuo terram misceri ignibus iubet, & alia huius notæ. Ac

1. *Dubiæ libertatis*) limitaneæ gentes, & quæ vt potentior ingruit huc illuc in seruitium eunt. *Lips.*

2. *Regesque iurent*) Gronouius ex Mss. restituit *vtinam iurarent.*

1. *Græcus versus*) ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί.

nescio,

nescio, quomodo ingenia immania, & inuisa, materia secundiori 2) expresserunt sensus vehementes & concitatos. Nullam adhuc vocem audiui ex bono lenique animosam. Quid ergo est? vt raro, inuitus, & cum magna cunctatione, ita aliquando scribas necesse est istud, quod tibi in odium litteras adduxit: sed, sicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

CAP. III. Et ne forte decipiat nos speciosum clementiae nomen, aliquando & in contrarium abducat: videamus quid sit clementia; qualisque sit, & quos fines habeat. Clementia est temperantia animi, in potestate vlciscendi: vel, lenitas superioris aduersus inferiorem in constituendis poenis. Plura proponere, est tutius; ne vna definitio parum rem comprehendat, &, vt ita dicam, formula excidat. 1) itaque dici potest &, inclinatio animi ad lenitatem in poena exigenda. Illa finitio contradictiones inueniet, quamuis maxime ad verum accedat, si dixerimus, clementiam esse moderationem aliquid ex merita ac debita poena remittentem. reclamabitur, nullam virtutem quicquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam esse, quae se flectit citra id quod merito constitui posset. Huic contrariam imperiti putant seueritatem; sed nulla virtus virtuti contraria est.

CAP. IV. Quid ergo opponitur clementiae? Cru-

2. *Materia secundiori*) h. e. obsequentiori, faciliori, translatione a fingendo & cera desumta. Sensus est: Nescio quomodo homines non ingenio carentes, sed additam ei habentes immanitatem, facilius se dante ac praebente materia, in qua stringere velut & torquere sensum minime vulgarem & personae suae congruentem illis accidit, dicta non languida sed excitata sunt eiaculati. *Gronov.*

1. *Formula excidat*) Iuris verbum. qui in ordinario iudicio agebant petebantque, conceptis verbis faciebant: si plus minusue dixissent, caussa & formula cadebant. *Lips.*

deli-

delitas, quæ nihil aliud est, quam atrocitas animi in exigendis pœnis. Sed quidam non exigunt pœnas, crudeles tamen sunt: tanquam, qui ignotos homines & obuios non in compendium, sed occidendi caussa occidunt. Nec interficere contenti, sæuiunt; vt Sinis 1) ille & Procrustes, 2) & piratæ, qui captos verberant, & in ignem viuos imponunt. Hæc crudelitas quidem: sed quia nec vltionem sequitur (non enim læsa est) nec peccato alicui irascitur (nullum enim antecessit crimen) extra finitionem nostram cadit: quæ finitio continebat in exigendis pœnis intemperantiam animi. Possumus dicere, non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui voluptati sæuitia est: possumus insaniam vocare. nam varia sunt genera eius, & nullum certius, quam quod in cædes hominum & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi caussam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem aiunt non quidem in homines innocentes, sed super humanum ac probabilem modum sæuisse. Possumus effugere cauillationem, & ita finire, vt sit crudelitas, inclinatio animi ad asperiora. Hanc clementia repellit longius a se; nam seueritatem illi conuenire, adesse certum est. Ad rem pertinet, quærere hoc loco, quid sit misericordia. Plerique enim vt virtutem eam laudant, & bonum hominem vocant misericordem. Et hæc vitium animi est. Vtraque circa seueritatem, circaque clementiam posita sunt: quæ vitare debemus, ne per speciem seueritatis in crudelitatem, neue per speciem clementiæ in misericordiam incidamus. In hoc, leuiore periculo erratur, sed par error est a vero recedentium.

CAP. V. Ergo quemadmodum religio deos colit,

1. *Sinis*) famosus in Isthmo latro, qui homines arboribus flexis alligabat & sic dabat distrahendos.

2. *Procrustes*) latro a Theseo in Attica occisus.

su-

superstitio violat: ita clementiam mansuetudinemque omnes boni præstabunt, misericordiam autem vitabunt. Est enim vitium pusilli animi, ad speciem alienorum malorum succidentis. Itaque pessimo cuique familiarissima est. Anus & mulierculæ sunt, quæ lacrimis nocentissimorum mouentur, quæ si liceret, carcerem effringerent. Misericordia non caussam, sed fortunam spectat; clementia rationi accedit. Scio male audire apud imperitos sectam Stoicorum, et tanquam nimis duram, & minime principibus regibusque bonum daturam consilium. Obiicitur enim illi, quod sapientem negat misereri, negat ignoscere. Hæc si per se ponantur, inuisa sunt. videntur enim nullam spem relinquere humanis erroribus, sed omnia delicta ad pœnam deducere. Quod si est, quidni hæc secta, 1) quæ dediscere humanitatem iubet, portumque aduersus fortunam certissimum mutuo auxilio 2) cludit? Sed nulla secta benignior leniorque est, nulla amantior hominum, & communibus bonis attentior: vt propositum sit vsui esse aut auxilio, nec sibi tantum, sed vniuersis singulisque consulere. Misericordia est ægritudo animi, ob alienarum miseriarum speciem: aut, tristitia ex alienis malis contracta, quæ accidere immerentibus credit. Ægritudo autem in sapientem virum non cadit: serena eius mens est, nec quidquam incidere potest quod illam obducat. Nihilque æque hominem, quam magnus animus decet: non potest autem magnus esse idem, si metus & mœror confundit, si mentem obducit & contrahit. Hoc sapienti ne in suis quidem accidet calamitatibus, sed omnem fortunæ iram reuerberabit, & ante se franget. eandem

1. *Quidni hæc secta*) elliptice, subintellige ex præcedentibus *inuisa sit? Gronov.*

2. *Mutuo auxilio*) Mens Senecæ poscit *mutuum auxilium* vel certe *mutui auxilii. Lips.*

ſemper faciem ſeruabit, placidam, inconcuſſam: quod facere non poſſet, ſi triſtitiam reciperet. Adiice, quod ſapiens prouidet, & in expedito conſilium habet: nunquam autem liquidum ſincerumque ex turbido venit. Triſtitia enim inhabilis eſt ad diſpiciendas res, vtilia excogitanda, periculoſa vitanda, æque æſtimanda. Ergo non miſeretur, quia & ſine miſeria animi non fit. cetera omnia, quæ qui miſerentur, ſolent facere, hic libens & alius animo faciet.

CAP. VI. Succurret alienis lacrimis, non accedet: dabit manum naufrago, exſuli hoſpitium, egenti ſtipem, non hanc contumelioſam, qua pars maior horum qui ſe miſericordes videri volunt, abiicit & faſtidit quos adiuuat, contingique ab his timet: ſed vt homo homini, ex communi dabit. Donabit lacrimis maternis filium, & cathenas ſolui iubebit, & ludo eximet, 1) & cadauer etiam noxium ſepeliet. At faciet iſta tranquilla mente, vultu ſuo. Ergo non miſerebitur ſapiens, ſed ſuccurret, ſed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calamitoſos, pro portione, improbandos & emendandos, bonitatem ſuam permittet. Afflictis vero, & fortuitis laborantibus, multo libentius ſubueniet. Quotiens poterit, fortunæ intercedet. vbi enim opibus potius vtetur, aut viribus, quam ad reſtituenda quæ caſus impulit? vultum quidem non deiiciet, nec animum ob æruſcantis ciuis 2) aridam ac pannoſam maciem, & innixam baculo ſenectutem: ceterum omnibus dignis proderit, & deorum more, calamitoſos propitius reſpiciet. Miſericordia vicina eſt miſeriæ: habet enim ali-

1. *Ludo eximet*) beſtiario vel gladiatorio. *Lipſ.*

2. *Eruſcantis ciuis*) *aruſcantis* Lipſ. interpretatur: minuta æra rogantis & colligentis. Sed id diſplicet Gronouio, qui legendum putat; *ob Iri alicuius.*

quid

quid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem & ipsi suffunduntur: tam mehercule, quam morbum esse, non hilaritatem, semper arridere ridentibus, & ad omnium oscitationem ipsum quoque os diducere. Misericordia vitium est animorum, nimis miseriæ fauentium: quam si quis a sapiente exigit, prope est, vt lamentationem exigat, & in alienis funeribus gemitus. At quare non ignoscat, dicam.

CAP. VII. Constituamus nunc quoque quid sit venia, vt sciamus dari illam a sapiente non debere. Venia est pœnæ meritæ remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propositum est. Ego vt breviter, tanquam in alieno iudicio dicam: ei ignoscitur qui puniri debuit; sapiens autem nihil facit quod non debet, nihil prætermittit quod debet. itaque pœnam quam exigere debet, non donat: sed illud quod ex venia consequi vis, honestiore tibi via tribuit. Parcit enim sapiens, consulit & corrigit. Idem facit, quod si ignosceret, nec ignoscit: quoniam qui ignoscit, fatetur aliquid se, quod fieri debuit, omisisse. Aliquem verbis tantum admonebit, pœna non afficiet, ætatem eius emendabilem intuens: aliquem inuidia criminis manifeste laborantem, iubebit incolumem esse: quia deceptus est, quia per vinum lapsus. Hostes dimittet salvos, aliquando etiam laudatos, si honestis caussis pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti sunt. Hæc omnia non veniæ, sed clementiæ opera sunt. Clementia liberum arbitrium habet: non sub formula, 1) sed ex æquo & bono iudicat. & absoluere illi licet, & quanti vult, taxare litem. Nihil ex his facit, tanquam iusto minus fecerit, sed tanquam id quod con-

1. *Non sub formula*) qua agitur petiturue, vide supra.

ſtituit, iuſtiſſimum ſit. Ignoſcere autem eſt, quæ iudicas punienda, non punire. Venia, debitæ pœnæ remiſſio eſt: clementia hoc primum præſtat, vt quos dimittit, nihil aliud illos pati debuiſſe pronuntiet. Plenior eſt ergo quam venia, & honeſtior. De verbo (vt mea fert opinio) controuerſia eſt, de re quidem conuenit. Sapiens multa remittet, multos parum ſani, ſed ſanabilis ingenii, ſeruabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantum rectas proceraſque arbores colunt: ſed illis quoque quas aliqua deprauauit cauſſa adminicula quibus regantur, applicant. Alias circumcidunt, ne proceritatem rami premant: quaſdam infirmas vitio loci, nutriunt: quibuſdam, aliena umbra laborantibus, cælum aperiunt. Secundum hæc, videbit perfectus ſapiens, quod ingenium qua ratione tractandum ſit, quo modo in rectum praua flectantur.

Multa deſunt.

L. An-

L. ANNAEI SENECAE

AD PAVLLINVM
DE
BREVITATE VITÆ
LIBER VNVS.

Argumentum & Ordo.

DE *tempore huius scripti, apparet post Caium, & quidem statim conceptum: si non fallunt illa, cap.* XVIII. *Modo intra paucos illos dies, quibus C. Cæsar periit. Hoc apparet, at de bonitate constat. O pulchri, o vtilis argumenti! tractemus, & imbibamus. Hypothesis est, Vitam non esse breuem, sed a nobis fieri: vel non vtendo, vel male, aut vane, vtendo. Hæc sic diducit. Primum, Vitiis mancipamur, quibus æuum absumitur & perit. Secundo, Inutiliter occupamur, in parum seriis, & quæ Officia vocamus. Tertio, Opinione aut præsumtione peccamus, & hoc breuem facit, quod longam vitam censemus Præsentia spernimus, futura disponimus, tanquam in magna & certa copia. Et plerique ad vana, aut aliena, labimur, & perdimus vitam quasi per lusum. Hæc talia ad Cap. vsque* X. *Inde partitur in tria omne Tempus, Præteritum, Præsens, Futurum: & quam male aut inepte nos in singulis geramus, docet. Inuehitur in occupationes futiles, in delicias, in luxus, ignaua otia, etiam superflua litterarum studia. Hic aliquid sistit, & vtinam hodiernos etiam Philologos trahat aut mutet! Solum tempus bene poni, quod Sapientiæ studiis impenditur: per quam vita vere sit longa. Contra vulgus æstimat eam a Fortuna: vt hæc læta aut tristis obuenit, sic vitam æstimat breuem aut longam.*

In tristibus mortem appetunt, in lætis timent. Adhortatio in fine ad Paullinnm: quid ad illum? ad se quisque ducat, vt mature sapiat; in portum vitæ & honestum otium secedat. Mihi voueo, & nitor.

CAPVT I.

MAIOR pars mortalium, Paulline, 1) de naturæ malignitate conqueritur, quod in exiguum æui gignimur, quod hæc tam velociter, tam rapide dati nobis temporis spatia decurrant: adeo vt, exceptis admodum paucis, ceteros in ipso vitæ apparatu vita destituat. Nec huic publico, vt opinantur, malo, turba tantum & imprudens vulgus ingemuit: clarorum quoque virorum hic affectus querelas euocauit. Inde illa maximi medicorum 2) exclamatio est, Vitam breuem esse, longam artem. Inde Aristotelicum rerum natura exigenti, 3) minime conveniens sapienti viro lis est: illam animalibus tantum indulsisse, vt quina aut dena secula edurent, homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorem terminum stare. Non exiguum temporis habemus: sed multum perdimus. Satis longa vita, & in maximarum rerum consummationem large data est, si tota bene collocaretur. Sed vbi per luxum ac negligentiam defluit, vbi nulli rei bonæ impenditur; vltima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est, non accepimus breuem vitam, sed fecimus: nec inopes eius, sed prodigi sumus. Sicut amplæ & regiæ opes, vbi ad malum dominum per-

1. *Paulline*) Senecæ vxor Paullina. Frgone fratri eius aut patri inscribit? Illi potius ex ætate, de qua cap. 19. *Lips.*

2. *Maximi medicorum*) Hippocratis.

3. *Exigenti*) quasi dicas expostulanti. Sic Ep. 27.

venerunt, momento diſſipantur: at quamuis modicæ, ſi bono cuſtodi traditæ ſunt, vſu creſcunt: ita ætas noſtra, bene diſponenti, multum patet.

CAP. II. Quid de rerum natura querimur? illa ſe benigne geſſit. vita, ſi ſcias vti, longa eſt. Alium inſatiabilis tenet auaritia: alium in ſuperuacuis laboribus operoſa ſedulitas: alius vino madet: alius inertia torpet: alium defatigat ex alienis iudiciis ſuſpenſa ſemper ambitio: alium mercandi præceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, ſpe lucri ducit. Quosdam torquet cupido militiæ, nunquam non aut alienis periculis intentos, aut ſuis anxios: ſunt quos ingratus ſuperiorum cultus voluntaria ſeruitute conſumat. Multos aut affectatio alienæ fortunæ, aut ſuæ odium detinuit: pleroſque nihil certum ſequentes, vaga & inconſtans, & ſibi diſplicens leuitas, per noua conſilia iactauit. Quibuſdam nihil quo curſum dirigant, placet, ſed marcentes oſcitanteſque fata deprehendunt: adeo vt quod apud maximum poëtarum, more oraculi dictum eſt, verum eſſe non dubitem:

Exigua pars eſt, vitæ quam nos viuimus.

ceterum quidem omne ſpatium, non vita, ſed tempus eſt. Vrgentia circumſtant vitia vndique: nec reſurgere, aut in diſpectum veri attollere oculos ſinunt, ſed merſos, & in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad ſe licet, ſi quando aliqua quies fortuito contigit: velut in profundo mari, in quo poſt ventum quoque volutatio eſt, fluctuantur, nec vnquam illis a cupiditatibus ſuis otium inſtat. De iſtis me putas diſſerere, quorum in confeſſo mala ſunt? aſpice illos, ad quorum felicitatem concurritur: bonis ſuis effocantur. Quam multis graues ſunt diuitiæ? quam multorum eloquentia, quotidiano

ostentandi ingenii spatio, 1) sanguinem educit? quam multi continuis voluptatibus pallent? quam multis nihil liberi relinquit circumfusus clientium populus? Omnes denique istos, ab infimis vsque ad summos, pererra: hic aduocat, hic adest: ille periclitatur, ille defendit, ille iudicat. Nemo se sibi vindicat: alius in alium consumimur. 2) Interroga de istis, quorum nomina ediscuntur: 3) his illos dignosci videbis notis: Hic illius cultor est, ille illius, suus nemo. Deinde dementissima quorumdam indignatio est, queruntur de superiorum fastidio, quod ipsis adire volentibus non vacauerint. Audet quisquam de alterius superbia queri, qui sibi ipse nunquam vacat? Ille tamen, quisquis est, insolenti quidem vultu, sed aliquando respexit: ille aures suas ad tua verba demisit: ille te ad latus suum recepit. tu non inspicere te vnquam, non audire dignatus es.

CAP. III. Non est itaque quod ista officia cuiquam imputes: quoniam quidem cum illa faceres, non esse cum alio volebas, sed tecum esse non poteras. Omnia licet quae vnquam ingenia fulserunt, in hoc vnum consentiant, nunquam satis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Praedia sua occupari a nullo patiun-

1. *Quotidiano ostentandi ingenii spatio*) Imago est ab exercitio cursorum, quorum proprie spatium, depromta; illis cursu calefactis educitur sudor. Sic inquit eloquentia multorum, quotidiano ostentandi ingenii spatio, dum quotidie dicendo ostentandi ingenii illud spatium ingenti contentione decurrunt, non sudorem sed sanguinem eliquat & educit. *Gronov.*

2. *Consumimur*) In gratiam fructumque alter alterius impendimur.

3. *Quorum nomina ediscuntur*) notum clientum & salutatorum nomina edidicisse clientes. Sententia igitur est: Interroga de omni hoc officioso populo, occurret hic, illum colit, alius alium, sese nemo. *Lips.*

tur:

tur: & ſi exigua contentio eſt de modo finium, ad lapides & arma diſcurrunt: in vitam ſuam incedere alios ſinunt, imo vero ipſi etiam poſſeſſores eius futuros inducunt. Nemo inuenitur, qui pecuniam ſuam diuidere velit: vitam vnusquisque quam multis diſtribuit? Adſtricti ſunt in continendo patrimonio: ſimul ad temporis iacturam ventum eſt, profuſiſſimi in eo, cuius vnius honeſta auaritia eſt. Liber itaque ex ſeniorum turba comprehendere aliquem. Perueniſſe te ad vltimum ætatis humanæ videmus; centeſimus tibi, vel ſupra, premitur annus, agedum, ad computationem ætatem tuam reuoca. Dic quantum ex iſto tempore creditor, quantum amica, quantum rex, quantum cliens abſtulerit: quantum lis vxoria, quantum ſeruorum coërcitio, quantum officioſa per vrbem diſcurſatio. Adiice morbos, quos manu fecimus: 1) adiice, quod & ſine vſu iacuit: videbis te pauciores annos habere, quam numeras. Repete memoria tecum, quando certus conſilii fueris, quotus quisque dies vt deſtinaueras receſſerit; qui tibi vſus tui fuerit; quando in ſtatu ſuo vultus, quando animus intrepidus; quid tibi in tam longo æuo facti operis ſit; quam multi vitam tuam diripuerint, te non ſentiente quid perderes; quantum vanus dolor, ſtulta lætitia, auida cupiditas, blanda conuerſatio abſtulerit: quam exiguum tibi de tuo relictum ſit: intelliges, te immaturum mori.

CAP. IV. Quid ergo eſt in cauſſa? tanquam ſemper victuri viuitis: nunquam vobis fragilitas veſtra ſuccurrit. Non obſeruatis quantum iam temporis tranſierit. velut ex pleno & abundanti perditis: cum interim fortaſſe ille ipſe, alicui vel homini vel rei donatus, vltimus dies ſit. Omnia, tanquam mortales,

1. *Manu fecimus*) culpa noſtra contraximus, familiaris Senecæ Phraſis.

tenetis: 1) omnia, tanquam immortales, concupiscitis. Audies plerosque dicentes: A quinquagesimo in otium secedam; sexagesimus annus ab officiis me demittet. Et quem tandem longioris vitæ prædem accipis? quis ista, sicuti disponis, ire patietur? Non pudet te reliquias vitæ tibi reseruare, & id solum tempus bonæ menti destinare, quod in nullam rem conferri possit? Quam serum est, tunc viuere incipere, cum desinendum est? quæ tam stulta mortalitatis obliuio, in quinquagesimum & sexagesimum annum differre sana consilia; & inde velle vitam inchoare, quo pauci perduxerunt? Potentissimis, & in altum sublatis hominibus, excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis suis præferant. Cupiunt interim ex illo fastigio suo, si tuto liceat, descendere. Nam vt nihil extra lacessat, aut quatiat: in te ipsa fortuna ruit.

CAP. V. Diuus Augustus, cui dii plura quam vlli præstiterunt, non desiit quietem sibi precari, vacationem a Rep. petere. Omnis eius sermo ad hoc semper reuolutus est, vt sibi speraret otium. Hoc labores suos, etiamsi falso, dulci tamen oblectabat solatio, aliquando se victurum sibi. In quadam ad senatum missa epistola, cum requiem suam non vacuam fore dignitatis, nec a priore gloria discrepantem, pollicitus esset, hæc verba inueni: Sed ista fieri speciosius, quam promitti possunt. me tamen cupido temporis optatissimi mihi, prouexit, vt quoniam rerum lætitia moratur adhuc, præciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine. Tanta visa est res otium, vt illam,

2. *Tenetis*) ita vtimini, imo abutimini tanquam statim morituri. Sic *Muret.* Gronouius tamen interpretatur, quicquid vobis adest, id possidetis tanquam mortales, quasi indies perdituri. Et nihilominus omnia quæritis tanquam immortales.

quia

quia vſu non poterat, cogitatione præſumeret. Qui omnia videbat ex ſe vno pendentia, qui hominibus gentibusque fortunam dabat, illum diem lætiſſimus cogitabat, quo magnitudinem ſuam exueret. Expertus erat, quantum illa bona, per omnes terras fulgentia, ſudoris exprimerent, quantum occultarum ſolicitudinum tegerent: cum ciuibus primum, deinde cum collegis, nouiſſime cum affinibus, coactus armis decernere, mari terraque ſanguinem fudit; per Macedoniam, Siciliam, Ægyptum, Syriam, Aſiamque & omnes prope oras bello circumactus, Romana cæde laſſos exercitus ad externa bella conuertit. Dum Alpes pacat, immixtosque mediæ paci & imperio hoſtes perdomat, dum vltra Rhenum, Euphratem & Danubium terminos mouet, in ipſa vrbe, Murenæ, Cæpionis, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat inſidias: filia, & tot nobiles iuuenes adulterio velut ſacramento adacti, iam infractam ætatem territabant; plusque & iterum timenda cum Antonio mulier. 1) Hæc vlcera cum ipſis membris abſciderat: alia ſubnaſcebantur. velut cum graue multo ſanguine eſt corpus, partes ſemper aliquæ rumpebantur. Itaque otium optabat: in huius ſpe & cogitatione labores eius reſidebant. hoc votum erat eius, qui voti compotes facere poterat. Marcus Cicero inter Catilinas Clodiosque iactatus, Pompeiosque & Craſſos, partim manifeſtos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum republica, & illam peſſum euntem tenet, nouiſſime abductus, nec ſecundis rebus quietus, nec aduerſarum patiens, quotiens illum ipſum conſulatum ſuum non ſine cauſſa,

1. *Cum Antonio mulier*) Nubia, qui ſcilicet adulteria iſtiusmodi, viam ad pericula Augusto creanda ſternebant, vt Antonii & Cleopatræ exemplo patet.

ſed

sed sine fine laudatum, detestatur? quam flebiles voces exprimit in quadam ad Atticum epistola, iam victo patre Pompeio, adhuc filio in Hispania fracta arma refouente? Quid agam, inquit, hic, quaeris? moror in Tusculano meo semiliber. Alia deinceps adiicit, quibus & priorem aetatem complorat, & de praesenti queritur, & de futura desperat. Semiliberum se dixit Cicero. at mehercules nunquam sapiens in tam humile nomen procedet, nunquam semiliber erit: integrae semper libertatis & solidae, solutus, & sui iuris, altior ceteris. Quid enim supra eum potest esse, qui supra fortunam est?

CAP. VI. Liuius Drusus, vir acer & vehemens, cum leges nouas & mala Gracchana 1) mouisset, stipatus ingenti totius Italiae coetu, exitum rerum non providens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat semel inchoatas relinquere, exsecratus inquietam a primordiis vitam, dicitur dixisse, Vni sibi, nec puero quidem, vnquam ferias contigisse. Ausus enim & pupillus adhuc & praetextatus, iudicibus reos commendare, & gratiam suam foro interponere tam efficaciter, vt quaedam iudicia constet ab illo rapta. 2) Quo non irrumperet tam immatura ambitio? scires in malum ingens, & priuatum, & publicum, euasurum illam tam praecoquem audaciam. Sero itaque querebatur, nullas sibi ferias contigisse: a puero seditiosus, & foro gravis. Disputatur, an ipse sibi manus attulerit. subito enim vulnere per inguen accepto, collapsus est: aliquo dubitante, an mors voluntaria esset: nullo, an tempestiua. Superuacuum est commemorare plures: qui cum aliis felicissimi viderentur, ipsi in se verum testimonium dixerunt, prodentes o-

1. *Mala Gracchana*) Leges Gracchi retulit de coloniis deducendis.

2. *Rapta*) sententias per illum extortas,

mnem

mnem actum annorum suorum. Sed his querelis nec alios mutauerunt, nec se ipsos. Nam cum verba eruperunt, affectus ad consuetudinem relabuntur. Vestra mehercule vita, licet supra mille annos exeat, in arctissimum contrahetur. Ista vitia nullum non saeculum deuorabunt: hoc vero spatium, quod, quamvis natura currit, ratio dilatat, cito vos effugiat necesse est. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velocissimae omnium rei moram facitis, sed abire vt rem superuacuam ac reparabilem finitis. In primis autem & illos numero, qui nulli rei, nisi vino ac libidini vacant. nulli enim turpius occupati sunt, ceteri, etiamsi vana gloriae imagine teneantur, speciose tamen errant. Licet auaros mihi, licet vel iracundos enumeres, vel odia exercentes iniusta, vel bella: omnes isti virilius peccant. in ventrem ac libidinem proiectorum inhonesta labes est. Omnia istorum tempora excute: adspice quamdiu computent, quamdiu insidientur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quamdiu colantur, quantum vadimonia sua atque aliena occupent, quantum conuiuia, quae iam ipsa officia sunt; videbis, quemadmodum illos respirare non sinant vel mala sua, vel bona. Denique inter omnes conuenit, nullam rem bene exerceri posse ab homine occupato: non eloquentiam, non liberales disciplinas: quando districtus animus nihil altius recipit, sed omnia velut inculcata respuit. Nihil minus est hominis occupati, quam viuere: nullius rei difficilior est scientia.

CAP. VII. Professores aliarum artium vulgo multique sunt. quasdam vero ex his pueri ad modum ita percepisse visi sunt, vt etiam praecipere possent: viuere tota vita discendum est: & quod magis fortasse miraberis, tota vita discendum est mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, cum diuitiis, offi-

ciis,

ciis, voluptatibus renunciassent, hoc vnum in extremam vsque ætatem egerunt, vt viuere scirent: plures tamen ex his nondum se scire confessi, e vita abierunt: nedum vt isti sciant. Magni, mihi crede, & supra humanos errores eminentis viri est, nihil ex suo tempore delibari sinere: & ideo vita eius longissima est, cui, quantumcumque patuit, totum ipsi vacauit. Nihil inde incultum otiosumque iacuit: nihil sub alio fuit. neque enim quidquam reperit dignum, quod cum tempore suo permutaret, custos eius parcissimus. Itaque satis illi fuit. his vero necesse est defuisse, ex quorum vita multum populus tulit. Nec est quod putes, hinc illos non intelligere damnum suum. plerosque certe audies ex his quos magna felicitas grauat, inter clientium greges, aut caussarum actiones, aut ceteras honestas miserias exclamare interdum, Mihi viuere non licet. Quid ni non liceat? omnes illi qui te sibi aduocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abstulit? quot ille candidatus? quot illa anus, efferendis heredibus lassa? quot ille ad irritandam auaritiam captantium simulatus æger? quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitia, sed in apparatu habet? Dispunge, inquam, ac recense vitæ tuæ dies: videbis paucos admodum & reiiculos apud te resedisse. Assecutus ille quos optauerat fasces, cupit ponere, & subinde dicit: Quando hic annus præteribit? Facit ille ludos, quorum sortem 1) sibi obtingere magno æstimauit: Quando, inquit, istos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, & magno concursu omnia, vltra quam audiri potest, complet: Quando, inquit, res proferentur? 2) Præcipitat quisque vitam suam, & futuri desiderio laborat, præsentium tædio. At ille, qui

1. *Quorum sortem*) Nam inter Prætores sors aut ludos aut iurisdictionem dabat.
2. *Proferentur*) quod feriis fiebat cessante actu rerum.

nul-

nullum non tempus in vsus suos confert, qui omnes dies tanquam vitam ordinat, nec optat crastinum, nec timet. Quid enim est, quod iam vlla hora nouæ voluptatis possit afferre? Omnia nota, omnia ad satietatem percepta sunt: de cetero, fors fortuna vt volet ordinet; vita iam in tuto est. Huic adiici potest, detrahi nihil: & adiici sic, quemadmodum saturo iam, non pleno, aliquid cibi, quod nec desiderans capit.

CAP. VIII. Non est itaque quod quemquam, propter canos aut rugas, putes diu vixisse. non enim ille diu vixit, sed diu fuit. Quid enim? si illum multum putes nauigauisse, quem sæua tempestas a portu exceptum huc & illuc tulit, ac viribus ventorum ex diuerso furentium per eadem spatia in orbem egit? non ille multum nauigauit, sed multum iactatus est. Mirari soleo, cum video aliquos tempus petere, & eos qui rogantur facillimos. Illud vterque spectat, propter quod tempus petitum est: ipsum quidem neuter. Quasi nihil petitur, quasi nihil datur: re omnium pretiosissima luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis est, quia sub oculos non venit: ideoque vilissima æstimatur, imo pæne nullum pretium eius est. Annua congiaria homines clarissimi accipiunt, & his aut laborem, aut operam, aut diligentiam suam locant: nemo æstimat tempus. vtuntur illo laxius, quasi gratuito. At eosdem ægros vide, si mortis periculum admotum est propius, medicorum genua tangentes: si metuunt capitale supplicium, omnia sua, vt viuant, paratos impendere, tanta in illis discordia affectuum est. Quodsi posset, quemadmodum præteritorum annorum cuiusque numerus proponi, sic futurorum: quomodo illi, qui paucos viderent superesse, trepidarent, quomodo illis parcerent: Atqui facile est, quamuis exiguum, dispensare, quod certum est; id debet seruari diligentius, quod nescias quando

do deficiat. Nec est tamen, quod ignorare putes illos, quam cara res sit. Dicere solent eis quos validissime diligunt, paratos se partem annorum suorum dare. Dant, nec intelligunt: dant autem ita, vt sine illorum incremento sibi detrahant: sed hoc ipsum an detrahant, nesciunt: ideo tolerabilis est illis iactura detrimenti latentis. Nemo restituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit qua cœpit ætas, nec cursum suum aut reuocabit aut supprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit velocitatis suæ, tacita labetur. Non illa se regis imperio, non favore populi longius proferet. sicut missa est a primo, decurret: nusquam diuertet, nusquam remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita festinat: mors interim aderit, cui, velis nolis, vacandum est.

CAP. IX. Potestne quisquam, 1) dico, hominum eorum qui prudentiam iactant, & operosius occupati sunt, quam vt melius possint viuere? Impendio vitæ vitam instruunt, cogitationes suas in longum ordinant: maxima porro vitæ iactura, dilatio est. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit præsentia, dum vlteriora promittit. Maximum viuendi impedimentum est, exspectatio, quæ pendet ex crastino. Perdis hodiernum: quod in manu fortunæ positum est, disponis: quod in tua, dimittis. Quo spectas, quo te extendis? omnia quæ ventura sunt, in incerto iacent: protinus viue. Clamat ecce maximus vates, & velut diuino ore instinctus salutare carmen canit:

Optima quæque dies miseris mortalibus æui,
Prima fugit.

Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupas, fugit: cum occupaueris, tamen fugiet. Itaque cum ce-

1. *Potestne quisquam*) Subintellige ex præcedentibus morti vacare.

leritate temporis, vtendi velocitate certandum est, velut ex torrente rapido, nec semper casuro, cito hauriendum est. Hoc quoque pulcherrime ad exprobrandam infinitam cogitationem, quod non optimam quamque ætatem, sed diem dicit. Quid securus, & in tanta temporum fuga lentus, menses tibi, & annos, & longam seriem, vtcumque auiditati tuæ visum est, exporrigis? de die tecum loquitur, & de hoc ipso fugiente. Non dubium est ergo, quin prima quæque optima dies fugiat mortalibus miseris, id est, occupatis: quorum pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad quam imparati inermesque veniunt. Nihil enim prouisum est: subito in illam, nec opinantes inciderunt: accedere eam cottidie non sentiebant. Quemadmodum aut sermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit; peruenisse se ante sciunt, quam appropinquasse: ita hoc iter vitæ assiduum & citatissimum, quod dormientes vigilantesque eodem gradu facimus, occupatis non apparet, nisi in fine.

CAP. X. Quod proposui, si in partes velim & argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quæ probem breuissimam esse occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrariis philosophis, sed ex veris & antiquis, contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum, nec minutis vulneribus, sed incursu auertendam aciem. Non probam cauillationem esse, retundi debere, non vellicari. Tamen vt illis error exprobretur suus, docendi, non tantum deplorandi sunt. In tria tempora vita diuiditur: quod est, quod fuit, & quod futurum est. Ex his quod agimus, breue est: quod acturi sumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc est enim, in quod fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest. Hoc amittunt occupati. nec enim illis vacat præterita respicere; & si vacet, iniucunda est pœnitendæ rei re-

cordatio. Inuiti namque ad tempora male exacta animum reuocant, nec audent ea retentare, quorum vitia etiam quæ aliquo præsentis voluptatis lenocinio subripiebantur, retractando patescunt. Nemo, nisi a quo omnia acta sunt sub censura sua, 1) quæ nunquam fallitur, libenter se in præteritum retorquet. Ille qui multa ambitiose concupiit, superbe contempsit, impotenter vicit, insidio se decepit, auare rapuit, prodige effudit, necesse est memoriam suam timeat. Atqui hæc est pars temporis nostri sacra ac dedicata, 2) omnes humanos casus supergressa, extra regnum fortunæ subducta: quam non inopia, non metus, non morborum incursus exagitat. Hæc nec turbari, nec eripi potest: perpetua eius & intrepida possessio est. Singuli tantum dies, & hi per momenta præsentes sunt: at præteriti temporis omnes, cum iusseris, aderunt ad arbitrium tuum se inspici ac detineri patientur: quod facere occupatis non vacat. Securæ & quietæ mentis est, in omnes vitæ suæ partes discurrere: occupatorum animi velut sub iugo sunt, flectere se ac respicere non possunt. Abiit igitur vita eorum in profundum; & vt nihil prodest, quantum libet ingeras, si non subest quod excipiat, ac seruet: sic nihil refert, quantum temporis detur, si non est vbi subsidat. per quassos foratosque animos transmittitur. Præsens tempus breuissimum est, adeo quidem, vt quibusdam nullum videatur: in cursu enim semper est. fluit & præcipitatur: ante desinit esse, quam venit: nec magis moram patitur, quam mundus, aut sidera, quorum irrequieta semper agitatio, nunquam in eodem vestigio manet. Solum igitur ad occupatos præsens pertinet tempus: quod tam breue est, vt arripi non possit, & id ipsum illis, districtis in multa, subducitur.

1. *Sub censura sua*) rectæ rationis.
2. *Sacra ac dedicata*) quæ violari nequit.

Cap.

Cap. XI. Denique vis ſcire, quam non diu viuant? vide quam cupiant diu viuere. Decrepiti ſenes paucorum annorum acceſſionem votis mendicant, minores natu ſe ipſos eſſe fingunt: mendacio ſibi blandiuntur; & tam libenter fallunt, quam ſi fata vna decipiant. Iam vero cum illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum pauentes moriuntur, non tanquam exeant de vita, ſed tanquam extrahantur? ſtultos ſe fuiſſe, quod non vixerint, clamitant; & ſi modo euaſerint ex illa valetudine, in otio victuros. Tunc quam fruſtra parauerint, quibus non fruerentur, quam incaſſum omnis labor ceciderit, cogitant. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni ſpatioſa ſit? nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio ſpargitur, nihil inde fortunæ traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahitur, nihil ſuperuacuum eſt: tota (vt ita dicam) in reditu eſt. 1) Quantulacumque itaque abunde ſufficit: & ideo quandocunque vltimus dies venerit, non cunctabitur vir ſapiens ire ad mortem certo gradu... Quæris forte, quos occupatos vocem? non eſt quod me ſolos putes dicere, quos a baſilica 2) immiſſi demum canes 3) eiiciunt; quos aut in ſua vides turba 4) ſpecioſius elidi, aut in aliena 5) contemptius; quos officia domibus ſuis euocant, vt alienis foribus illidant; quos haſta prætoris 6) infami lucro, 7) &

1. *In reditu eſt*) a pecunia, quæ occupatur & in fœnore eſt, nihil hic otioſi.
2. *A baſilica*) vbi iudicia exerceri ſolita.
3. *Canes*) quos cuſtodes & æditui immittunt in morantes.
4. *In ſua turba*) cum ipſi deducuntur.
5. *In aliena*) cum deducunt vt clientes.
6. *Haſta prætoris*) cui ſubiiciebantur quæ publice vænibant.
7. *Infami lucro*) nam inuidiam eæ venditiones fere habent, addo quod famam alienam lædunt.

quandoque suppuraturo 8) exercet. Quorumdam otium occupatum est. in villa, aut in lecto suo, in media solitudine, quamuis ab omnibus recesserunt, sibi ipsi molesti sunt: quorundam non otiosa vita est dicenda, sed desidiosa occupatio.

Cap. XII. Illum tu otiosum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretiosa, anxia subtilitate concinnat, & maiorem dierum partem in æruginosis lamellis consumit? qui in ceromate 1) [nam, proh facinus, ne Romanis quidem vitiis laboramus] spectator puerorum rixantium sedet? qui vinctorum suorum greges in ætatum & colorum paria diducit? qui athletas novissimos pascit? Quid? illos otiosos vocas, quibus apud tonsorem multæ horæ transmittuntur, dum decerpitur, si quid proxima nocte succreuit, dum de singulis capillis in consilium itur, dum aut disiecta coma restituitur: aut deficiens 2) hinc atque illinc in frontem compellitur? Quomodo irascuntur, si tonsor paullo negligentior fuit? tanquam virum tonderet. 3) Quomodo excandescunt, si quid ex iuba sua decisum est, si quid extra ordinem iacuit, nisi omnia in annulos suos reciderunt? Quis est istorum, qui non malit rempublicam suam turbari, quam comam? qui non solicitior sit de capitis sui decore, quam de salute? qui non comptior esse malit, quam honestior? Hos tu otiosos vocas, inter pectinem speculumque occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, dicendis canticis operati sunt: dum vocem, cuius rectum cursum natura &

8. *Suppuraturo*) ab vlcere occulto, quod tempore in pus & saniem vertit. Talia hæc lucra inquit, quia interdum mutatio rerum, & rescinduntur quæ sic gesta, puta si in tyrannide, aut si inique.
1. *Ceromate*) loco gymnasii, vbi illo vnguento se vngebant.
2. *Aut deficiens*) cum caluaster aliquis esse incipit.
3. *Tanquam virum tonderet*) quos cultus negligentior decet.

opti-

optimum & simplicissimum fecit, inflexu modulationis inertissimæ torquent? Quorum digiti aliquod inter se carmen metientes semper sonant: quorum cum ad res serias, sæpe & tristes, adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio? non habent isti otium, sed iners negotium. Conuiuia mehercule horum non posuerim inter vacantia tempora, cum videam quam soliciti argentum ordinent, quam diligenter exoletorum suorum tunicas succingant, quam suspensi sint, quomodo aper a coco exeat: quanta celeritate, signo dato, glabri 4) ad ministeria discurrant: quanta arte scindantur aues in frusta non enormia: quam curiose infelices pueruli ebriorum sputa detergeant. 5) Ex his elegantiæ lautitiæque fama captatur, & vsque eo in omnes vitæ successus mala sua illos sequuntur, vt nec bibant sine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter otiosos numeraueris, qui sella se & lectica huc & illuc ferunt, & ad gestationum suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quando lauari debeant, quando natare, quando cœnare, alius admonet: & vsque eo nimio delicati animi languore soluuntur, vt per se scire non possint, an esuriant. Audio quendam ex delicatis (si modo deliciæ vocandæ sunt, vitam & consuetudinem humanam dediscere) cum ex balneo inter manus elatus, & in sella positus esset, dixisse interrogando, Iam sedeo? Hunc tu ignorantem an sedeat, putas scire an viuat, an videat, an otiosus sit? non facile dixerim, vtrum magis miserear, si hoc ignorauit, an si se ignorare finxit. Multarum quidem rerum obliuionem sentiunt, sed multarum & imitantur: quædam vitia illos, quasi felicitatis argumenta, delectant. Nimis humilis & con-

4. *Glabri)* antea exolet dixit.
5. *Sputa detergeant)* vid. ep. 47.

tempti hominis esse videtur, scire, quid faciat. I nunc,& mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule prætereunt quam fingunt, & tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioso in hoc vnum seculo, processit, vt iam mimorum arguere possimus negligentiam. Esse aliquem, qui vsque eo deliciis interierit, vt an sedeat, alteri credat?

CAP. XIII. Non est ergo otiosus hic: aliud nomen imponas, æger est, imo mortuus est. Ille otiosus est, cui otii sui sensus est: hic vero semiuiuus, cui ad intelligendos corporis sui habitus indice opus est. quomodo potest hic alicuius temporis dominus esse? Persequi singulos longum est: quorum aut latrunculi, aut pila, aut excoquendi in sole corporis cura, consumpsere vitam Non sunt otiosi, quorum voluptates multum negotii habent. Nam de illis nemo dubitauit, quin operose nihil agant, qui in litterarum inutilium studiis detinentur: quæ iam apud Romanos quoque magna manus est. Græcorum iste morbus fuit, quærere quem numerum remigum Vlysses habuisset: prior scripta esset Ilias, an Odyssea: præterea an eiusdem esset auctoris Alia deinceps huius notæ: quæ siue contineas, nihil tacitam conscientiam iuuant; siue proferas, non doctior videberis, sed molestior. Ecce Romanos quoque inuasit inane studium superuacua discendi. His diebus audiui quemdam sapientem referentem, quæ primus quisque ex Romanis ducibus fecisset. Primus nauali prælio Duillius vicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnum ista, etsi ad veram gloriam non tendunt, circa ciuilium tamen operum exempla versantur. Non est profutura talis scientia: est tamen quæ nos speciosa rerum vanitate detineat. Hoc quoque quærentibus remittamus, quis Romanis primus persuasit nauem conscendere? Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipsum appel-

appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocabatur: vnde publicæ tabulæ, codices dicuntur: & naues nunc quoque, quæ ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus subuehunt, caudicariæ vocantur. Sane & hoc ad rem pertineat, quod Valerius Coruinus primus Messanam vicit, & primus ex familia Valeriorum, vrbis captæ in se translato nomine Messana appellatus est, paullatimque vulgo permutante litteras, Messalla dictus. Num & hoc quemquam curare permittas, quod primus L. Sulla in circo leones solutos dedit, cum alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos missis a rege Boccho iaculatoribus? & hoc sane remittatur. Num & Pompeium primum in circo elephantorum duodeuiginti pugnam edidisse, commissis more prœlii noxiis hominibus, ad vllam rem bonam pertinet? Princeps ciuitatis, & inter antiquos principes, vt fama tradidit, bonitatis eximiæ, memorabile putauit spectaculi genus, nouo more perdere homines. Depugnant? parum est. lacinantur? parum est: ingenti mole animalium exterantur. 1) Satius erat ista in obliuionem ire, ne quis postea potens disceret, inuideretque rei minime humanæ.

CAP. XIV. O quantum caliginis mentibus humanis obiicit magna felicitas! Ille se supra rerum naturam esse tunc credidit, cum tot miserorum hominum cateruas sub alio cælo natis beluis obiiceret; cum bellum inter tam disparia animalia committeret; cum in conspectu populi Romani multum sanguinis funderet, mox plus ipsum fundere coacturus. At idem postea Alexandrina perfidia deceptus, vltimo mancipio transfodiendum se præbuit, tum demum intellecta inani

1. *Exterantur*) Sic Phædr. fab. 41. *Asinus calcibus frontem exterit.*

iactatione cognominis sui. Sed vt illo reuertar, vnde decessi, & in alia materia ostendam superuacuam quorumdam diligentiam; idem narrabat, Metellum victis in Sicilia Pœnis, triumphantem, vnum omnium Romanorum ante currum centum & viginti captiuos elephantos duxisse: Sullam, vltimum Romanorum protulisse pomœrium, quod nunquam prouinciali, sed Italico agro acquisito mos proferre apud antiquos fuit. Hoc scire magis prodest, quam Auentinum montem extra pomœrium esse, vt ille affirmabat, propter alteram ex duabus caussis: aut quod plebs eo secessisset, aut quod Remo auspicante illo loco aues non addixissent. Alia deinceps innumerabilia, quæ aut ficta sunt, aut mendacii similia. Nam vt concedas omnia eos fide bona dicere, vt ad præstationem scribant; 1) tamen cuius ista errores minuent? cuius cupiditates prement? quem fortiorem, quem iustiorem, quem liberaliorem facient? Dubitare se interim Fabianus noster aiebat, an satius esset nullis studiis admoueri, quam his implicari. Soli omnium otiosi sunt, qui sapientiæ vacant: soli viuunt nec enim suam tantum ætatem bene tuentur: omne æuum suo adiiciunt. Quidquid annorum ante illos actum est, illis acquisitum est. Nisi ingratissimi simus, illi clarissimi sacrarum opinionum conditores, nobis nati sunt, nobis vitam præparauerunt. Ad res pulcherrimas, ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducimur: nullo nobis sæculo interdictum est: in omnia admittitur: & si magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis angustias libet, multum per quod spatiemur temporis est. Disputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quiescere, hominis naturam cum

4. *Vt ad præstationem scribant*) vt ipsi scripti dictique periculum suscipiant. *Lips.*

Stoi-

Stoicis vincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in consortium 2) omnis æui pariter incedere. Quidni ab hoc exiguo & caduco temporis transitu, in illa nos toto demus animo, quæ immensa quæ externa sunt, quæ cum melioribus communia? Isti qui per officia discursant, qui se aliosque inquietant, cum bene insanierint, cum omnium limina quotidie perambulauerint, nec vllas apertas fores præterierint, cum per diuersas domos meritoriam salutationem circumtulerint: quotum quemque ex tam immensa, & variis cupiditatibus districta, vrbe poterunt videre? quam multi erunt, quorum illos aut somnus, aut luxuria, aut inhumanitas submoueat? quam multi, qui illos, cum diu torserint, simulata festinatione transcurrant? quam multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, & per obscuros ædium aditus profugient? quasi non inhumanius sit decipere, quam excludere. quam multi hesterna crapula semisomnes & graues, illis miseris somnum suum rumpentibus, vt alienum exspectent, vix alleuatis labiis insusurratum 3) millies nomen, oscitatione superbissima reddent? Hos in veris officiis morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie, & Democritum, ceterosque antistites bonarum artium, qui Aristotelem & Theophrastum volent habere quam familiarissimos. nemo horum non vocabit, nemo non venientem ad se beatiorem, amantioremque sui dimittit, nemo quemquam vacuis a se manibus abire patietur. Nocte conueniri, & interdiu, ab omnibus mortalibus possunt. Horum te mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret, suos tibi contri-

2. *In consortium*) Id est cum natura illa æterna & rerum parente omnia præterita & præsentia videre.

3. *Insusurratum*) a nomenclatoribus.

buet: nullius ex his sermo periculosus erit, nullius amicitia capitalis, nullius sumptuosa obseruatio.

Cap. XV. Feres ex his, quidquid voles: per illos non stabit, quo minus quantum plurimum ceperis, haurias. Quæ illum felicitas, quam pulchra senectus manet, qui se in horum clientelam contulit? habebit cum quibus de minimis maximisque rebus deliberet, quos de se quotidie consulat, a quibus audiat verum sine contumelia, laudetur sine adulatione, ad quorum se similitudinem effingat. Solemus dicere, non fuisse in nostra potestate, quos sortiremur parentes: sorte nobis datos. nobis vero ad nostrum arbitrium nasci licet. Nobilissimorum ingeniorum familiæ sunt. elige in quam adscisci velis: non in nomen tantum adoptaberis, sed in ipsa bona. quæ non erunt sordide nec maligne custodienda, maiora fient, quo illa pluribus diuiseris. Hi tibi dabunt ad æternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo eiiciet, sublevabunt: hæc vna ratio est extendendæ mortalitatis, imo in immortalitatem vertendæ. Honores, monumenta, quidquid aut decretis ambitio iussit, aut operibus exstruxit, cito subruitur: nihil non longa demolitur vetustas, & mouet ocius, quod consecrauit. Sapientiæ noceri non potest. nulla delebit ætas præsens, nulla diminuet sequens, ac deinde semper vlterior aliquid ad venerationem conferet. quoniam quidem in vicino versatur inuidia: simplicius longe posita miramur. Sapientis ergo multum patet vita: non idem illum qui ceteros terminus includit. solus generis humani legibus soluitur; omnia illi sæcula, vt Deo, seruiunt. Transiuit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit. Instat? hoc vtitur. venturum est? hoc præcipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in vnum collatio. illorum breuissima ac solicitissima ætas est, qui præteritorum obliuiscuntur, præsentia negli-

negligunt, de futuro timent: cum ad extrema venerint, sero intelligunt miseri, tamdiu se, dum nihil agunt, occupatos fuisse.

CAP. XVI. Nec est quod hoc argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum mortem inuocant. Vexat illos imprudentia incertis affectibus, & incurrentibus in ipsa quæ metuunt. mortem sæpe ideo optant, quia timent. Illud quoque argumentum non est, quod putes, diu viuentium, quod sæpe illis longus videtur dies: quod dum veniant ad condictum tempus cœnæ, tarde ire horas queruntur. nam si quando illos deserunt occupationes, in otio relicti æstuant, nec quomodo id disponant, aut extrahant, sciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quod interiacet, omne tempus graue est: tam mehercule, quam cum dies muneris gladiatorii edictus est, aut cum alicuius alterius vel spectaculi vel voluptatis exspectatur constitutum, transilire medios dies volunt. Omnis illis speratæ rei longa dilatio est. Ad illud tempus, quod amant, breue est, & præceps, breuiusque multo fit suo vitio: aliunde enim alio transfugiunt, & consistere in vna cupiditate non possunt. non sunt illis longi dies, sed inuisi. At contra, quam exiguæ noctes videntur, quas in complexu scortorum, aut vino exigunt? Inde etiam poëtarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus visus est Iupiter, voluptate concubitus delinitus, duplicasse noctem. Quid aliud est vitia nostra incendere, quam auctores illis inscribere deos, & dare morbo, exemplo diuinitatis, excusatam licentiam? Possunt istis non breuissimæ videri noctes, quas tam care mercantur? diem noctis exspectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipsæ voluptates eorum trepidæ, & variis terroribus inquietæ sunt, subitque cum maxime exsultantes solicita cogitatio: Hæc

quam

quam diu? Ab hoc affectu reges suam fleuere potentiam: nec illos magnitudo fortunæ suæ delectauit, sed venturus aliquando finis exterruit. Cum per magna camporum spatia porrigeret exercitum, nec numerum eius, sed mensuram comprehenderet Persarum rex insolentissimus, lacrimas profudit, quod intra centum annos nemo ex tanta iuuentute superfuturus esset. At illis erat admoturus fatum ipse, qui flebat, perditurusque alios in terra, alios in mari, alios in prœlio, alios in fuga, & intra exiguum tempus consumpturus illos, quibus centesimum annum timebat.

Cap. XVII. Quid, quod gaudia quoque eorum trepida sunt? non enim solidis caussis innituntur, sed eadem, qua oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora esse, etiam ipsorum confessione misera: cum hæc quoque, quibus se attollunt, & supra hominem efferunt, parum sincera sint? Maxima quæque bona sollicita sunt: nec vlli fortunæ minus bene, quam optimæ, creditur. Alia felicitate ad tuendam felicitatem opus est: & pro ipsis, quæ successerunt votis, vota facienda sunt. Omne enim, quod fortuito euenit, instabile est: quo altius surrexit, opportunius est in occasum. neminem porro casura delectant. Miserrimam ergo necesse est, non tantum breuissimam, vitam eorum esse, qui magno parant labore, quod maiore possideant: operose assequuntur quæ volunt, anxii tenent quæ assecuti sunt. Nulla interim nunquam amplius redituri temporis est ratio. Nouæ occupationes veteribus substituuntur, spes spem excitat, ambitionem ambitio: miseriarum non finis quæritur, sed materia mutatur. Nostri nos honores torserunt? plus temporis alieni auferunt. Candidati laborare desiuimus? suffragatores incipimus. Accusandi deposuimus molestiam? iudicandi nan-

nanciſcimur. Iudex deſiit eſſe? quæſitor eſt. Alienorum bonorum mercenaria procuratione conſenuit? ſuis opibus deſtinetur. Marium caliga dimiſit? 1) conſulatus exercet. Quintius dictaturam properat euadere? ab aratro revocabitur. Ibit in Pœnos nondum tantæ maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, ſui conſulatus decus, fraterni ſponſor: 2) ni per ipſum mora ſit, cum Ioue 3) reponetur? ciuiles ſeruatorem agitabunt ſeditiones, & poſt faſtiditos a iuuene diis æquos honores, iam ſenem contumacis exſilii 4) delectabit ambitio. Nunquam deerunt vel felices, vel miſeræ ſolicitudinis cauſſæ: per occupationes intercludetur otium: nunquam agetur, ſemper optabitur.

CAP. XVIII. Excerpe itaque te vulgo, Paulline cariſſime, & in tranquilliorem portum, non pro ætatis ſpatio iactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus ſubieris, quot tempeſtates partim priuatas ſuſtinueris, partim publicas in te conuerteris. Satis iam per laborioſa & inquieta documenta exhibita virtus eſt: experire quid in otio faciat. Maior pars ætatis, certe melior, Reip. data ſit: aliquid temporis tui ſume etiam tibi. Nec te ad ſegnem aut inertem quietem voco: non vt ſomno, & caris turbæ voluptatibus, quidquid eſt in te indolis viuæ, demergas. Non eſt iſtud acquieſcere. inuenies maiora omnibus adhuc ſtrenue tractatis operibus, quæ repoſitus & ſecurus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes admini-

1. *Caliga dimiſit*) deſiit gregarius miles eſſe, qui caligas geſtabant.

2. *Fraterni ſponſor*) vt enim fratri ſuo L. Scipioni bellum contra Antiochum mandaretur, ipſe ſe legatum iturum promiſit, atque ita de ſucceſſu quaſi ſpopondit.

3. *Cum Ioue*) nimirum vt apud Val. Max. eſt L. 4. c. 1. volebant ipſi in ipſa Iouis optimi Maximi cella ſtatuas ponere.

4. *Contumacis exſilii*) quod Linterni egit ibi mortuus.

ſtras,

ſtras, tam abſtinenter quam alienas, tam diligenter quám tuas, tam religioſe quam publicas. in officio amorem conſequeris; in quo odium vitare difficile eſt: ſed tamen, mihi crede, ſatius eſt vitæ ſuæ rationes, quam frumenti publici noſſe. Iſtum animi vigorem, rerum maximarum capaciſſimum, a miniſterio honorifico quidem, ſed parum ad beatam vitam apto, ad te reuoca: & cogita non id egiſſe te ab ætate prima, omni cultu ſtudiorum liberalium, vt tibi multa millia frumenti bene committerentur: maius quiddam & altius de te promiſeras. Non deerunt & frugalitatis exactæ homines, & laborioſæ operæ. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta ſunt, quam nobiles equi: quorum generoſam pernicitatem quis vnquam graui ſarcina preſſit? Cogita præterea, quantum ſollicitudinis ſit, ad tantam te molem obiicere. cum ventre humano tibi negotium eſt: nec rationem patitur, nec æquitate mitigatur, nec vlla prece flectitur populus eſuriens. Modo intra paucos illos dies, quibus C. Cæſar periit, ſi quis inferis ſenſus eſt, hoc grauiſſime ferens, quod decedebat populo Romano ſuperſtite, 1) ſeptem aut octo certe dierum cibaria ſupereſſe? dum ille pontes nauibus iungit, & viribus imperii ludit, aderat vltimum malorum obſeſſis quoque, alimentorum egeſtas. Exitio pæne ac fame conſtitit, & quæ famem ſequitur rerum omnium ruina, furioſi, & externi, & infeliciter ſuperbi regis 2) imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, ſaxa, ignes, Caium excepturi, ſumma diſſimulatione tantum inter viſcera latentis mali tegebant; cum ratione ſcilicet. Quædam enim ignorantibus ægris curanda

1. *Quod decedebat P. R. ſuperſtite*) nota enim vox eius deteſtabilis, qua vnam ceruicem eſſe toti populo optabat.

2. *Regis*) Xerxis.

ſunt.

ſunt. cauſſa multis moriendi fuit, morbum ſuum noſſe.

CAP. XIX. Recipe te ad hæc tranquilliora, tutiora, maiora. Simile tu putas eſſe, vtrum cures, vt incorruptum a fraude aduehentium & negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore vitietur, & concaleſcat, vt ad menſuram pondusque reſpondeat: an ad hæc ſacra & ſublimia accedas, ſciturus quæ materia ſit diis, quæ voluptas, quæ conditio, quæ forma? quis animum tuum caſus exſpectet, vbi nos a corporibus dimiſſos natura componat? quid ſit, quod huius mundi grauiſſima quæque in medio ſuſtineat, ſupra leuia ſuſpendat, in ſummum ignem ferat, ſidera vicibus ſuis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto ſolo, mente ad iſta reſpicere? nunc dum calet ſanguis, vigentibus ad meliora eundum eſt. Exſpectat te in hoc genere vitæ multum bonarum artium, amor virtutum atque vſus, cupiditatum obliuio, viuendi atque moriendi ſcientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum conditio miſera eſt: eorum tamen miſerrima, qui ne ſuis quidem occupationibus laborant. ad alienum dormiunt ſomnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum; amare & odiſſe, res omnium liberrimas, iubentur. Hi ſi velint ſcire, quam breuis ipſorum vita ſit, cogitent, ex quota parte ſua ſit. Cum videris itaque prætextam ſæpe iam ſumptam, cum celebre in foro nomen, non inuideris. Iſta vitæ damno parantur: vt vnus ab illis numeretur annus, 1) omnes annos ſuos conterent. Quosdam autem cum in ſummum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes, ætas reliquit: quosdam cum in

1. *Vt vnus ab illis numeretur annus*) conſulatum ſc. conſecutis.

con-

consummationem dignitatis per mille indignitates irrupissent, misera subiit cogitatio, ipsos laborasse in titulum sepulcri: 2) quorumdam vltima senectus, dum in nouas spes vt iuuenta disponitur, inter conatus magnos & improbos inualida defecit.

CAP. XX. Fœdus ille, quem in iudicio pro ignotissimis litigatoribus grandem natu, & imperitæ coronæ assentationes captantem, spiritus liquit. turpis ille, qui viuendo lassus citius quam laborando, inter ipsa officia collapsus est. turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, diu tractus 1) risit heres. Præterire, quod mihi occurrit exemplum, non possum. Turannius fuit exactæ diligentiæ senex; qui post annum nonagesimum, cum vacationem procurationis a C. Cæsare vltro accepisset, componi se in lecto, & velut exanimem a circumstante familia plangi iussit. Lugebat domus otium domini senis, nec finiuit ante tristitiam, quam labor illi suus restiutus est. Adeone iuuat occupatum mori? Idem plerisque animus est: diutius cupiditas illis laboris, quam facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant: senectutem ipsam nullo alio nomine grauem iudicant, quam quod illos seponit. Lex a quinquagesimo anno militem non cogit, a sexagesimo senatorem non citat: difficilius homines a se otium impetrant, quam a lege. Interim dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuo sunt miseri, vita est sine fructu, sine voluptate, sine vllo profectu animi: nemo in conspicuo mortem habet, nemo non procul spes intendit. Quidam vero disponunt etiam illa quæ vltra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum

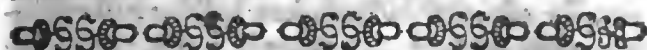
2. *In titulum sepulcri*) hoc vno fructu, vt honores eorum sepulcro inscriberentur.

1. *Diu tractus*) cuius spes diu dilata est.

mu-

munera, & ambitiosas exsequias. At mehercule istorum funera, tanquam minimum vixerint, ad faces & ad cereos a) ducenda sunt.

a. *Ad faces & ad cereos)* pueri & acerba funera ad faces elata sed cereis immixtis.

L. ANNAEI SENECAE

DE VITA BEATA

Ad Gallionem fratrem

LIBER VNVS.

Argumentum & Ordo.

SENEX *hunc libellum scripsit, & velut Defensionem praescripsit contrà calumniatores, qui Opes & Vitam obiectabant. Beatam vitam in virtute esse: sed hanc externa non spernere, si accedant. Sublime scriptum est, pulcherrimum in partibus, & quod monita sensusque aureos habet. Partes eius duae sunt: Quid sit Beata vita? & Quomodo eo perueniatur? De priore, negat in Opinione aut More quaerendam: per trita si itur, longius ab ea abitur. Ratio sola audienda est. ea dicit, Beatam vitam esse conuenientem naturae suae: id est, positam in Virtute Non in voluptate, cum Epicuro? minime. & diffuse hunc & asseclas refellit. vsque eo; vt nec iungi cum virtute voluptatem velit, & totum hoc nomen repudiet. Haec ad Cap.* XVI. *Inde pars altera. Ad perueniendum igitur sola virtus amplectenda, cetera spernenda? Negat; admitti quidem externa posse, sed non vt finem. Imo iis qui in via adhuc sunt, & proficientium numero, opus esse aliqua indulgentia Fortunae. Hic priuatam suam caussam calide iam & robu-*

ste agit, & obiicientem inducit, Cur tu de Virtute sic locutus, alia etiam habes? cur seruos? nummos, villas supellectilem? Varie respondet: ac primo Sapientem se non esse, sed conari esse. Deinde aliis summatibus viris, Platoni, Zenoni, Aristoteli iam olim hæc obiecta. At quin omnes isti non quomodo viuerent, sed viuendum esset, docebant. Ardua res, Virtus. Suspiciendi, etiam qui conantur ascendere, etsi decidunt interim, aut hærent. Tum de Opibus ex professo, an habendæ Sapienti? a Cap. XXI. *Et asserit haberi, etsi non amari: quæsitas tamen honeste, & benigne emittendas aut emissas. Insurgit deinde in istos blatterones, & mucronem styli, Socrate inducto, stringit: sed finis deficit, & quæ vulgo attexuntur, alterius scripti sunt atque argumenti.*

CAPVT I.

VIuere, Gallio frater, omnes beate volunt: sed ad peruidendum, quid sit quod beatam vitam efficiat, caligant. Adeoque non est facile consequi beatam vitam, vt ab ea quisque eo longius recedat, quo ad illam concitatius fertur, si via lapsus est: quæ vbi in contrarium ducit, ipsa velocitas maioris interualli caussa fit. Proponendum est itaque primum, quid sit quod appetamus: tunc circumspiciendum est, qua contendere illo celerrime possimus: intellecturi in ipso itinere, si modo rectum erit, quantum quotidie profligetur, 1) quantoque propius ab eo simus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quamdiu quidem passim vagamur, non ducem secuti, sed fremitum & clamorem dissonum in

1. *Profligetur*) promoueatur. Sic *profligare bellum* apud Liuium dicitur L. 21. *Lips.*

di-

diuerſa vocantium, conteritur vita inter errores, breuis, etiamſi dies noctesque bonæ menti laboremus. Decernatur itaque & quo tendamus, & qua: non ſine perito aliquo, cui explorata ſint ea, in quæ procedimus. Quoniam quidem non eadem hic, quæ in ceteris peregrinationibus, conditio eſt. In illis comprehenſus aliquis limes, & interrogati incolæ, non patiuntur errare: at hic tritiſſima quæque via, & celeberrima, maxime decipit. Nihil ergo magis præſtandum eſt, quam ne, pecorum ritu, ſequamur antecedentium gregem, pergentes non qua eundum eſt, ſed qua itur. Atqui nulla res nos maioribus malis implicat, quam quod ad rumorem componimur: optima rati ea, quæ magno aſſenſu recepta ſunt, quorumque exempla nobis multa ſunt: nec ad rationem, ſed ad ſimilitudinem viuimus. Inde iſta tanta coaceruatio aliorum ſuper alios ruentium. Quod in ſtrage hominum magna euenit, cum ipſe ſe populus premit, nemo ita cadit, vt non alium in ſe attrahat: primi exitio ſequentibus ſunt: hoc in omni vita accidere videas licet; nemo ſibi tantummodo errat, ſed alieni erroris & cauſſa & auctor eſt. Nocet enim applicari antecedentibus. & dum vnuſquiſque mauult credere, quam iudicare, nunquam de vita iudicatur, ſemper creditur: verſatque nos & præcipitat traditus per manus error, alieniſque perimus exemplis. Sanabimur, ſi modo ſeparemur à cœtu: nunc vero ſtat contra rationem, defenſor mali ſui, populus. Itaque id euenit, quod in comitiis, in quibus eos factos prætores iidem qui fecere mirantur, cum ſe mobilis fauor circumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. hic exitus eſt omnis iudicii, in quo ſecundum plures datur.

CAP. II. Cum de beata vita agitur, non eſt quod

mihi illud difceffionum more 1) refpondeas: Hæc pars maior effe videtur. ideo enim peior eft. Non tam bene cum rebus humanis agitur, vt meliora pluribus placeant: argumentum peffimi, turba eft. Quæramus quid optimum factum fit, non quid vfitatiffimum: & quid nos in poffeffione felicitatis æternæ conftituat, [illegible] quid vulgo, veritatis peffimo interpreti, probat[illegible]t Vulgum autem tam chlamydatos, quam coronat[illegible]) voco. Non enim colorem veftium, quibus pr[illegible]a corpora funt, adfpicio: oculis de homine non credo. habeo melius certiusque lumen, quo a falfis vera diiudicem. Animi bonum, animus inueniat. Hic, fi vnquam illi refpirare & recedere in fe vacauerit, o quam fibi ipfe verum, tortus a fe, fatebitur, ac dicet: Quidquid feci adhuc, infectum effe mallem: quidquid dixi, cum recogito, mutis inuideo: quidquid optaui, inimicorum exfecrationem puto: quidquid timui, dii boni, quanto leuius fuit: quam quod concupiui? Cum multis inimicitias geffi, & in gratiam ex odio (fi modo vlla inter malos gratia eft) redii: mihi ipfi nondum amicus fum. Omnem operam dedi, vt me multitudini educerem, & aliqua dote notabilem facerem: quid a-

1. *Difceffionum more*) Sententiæ in fenatu voce, difceffione, manu dicebantur. Primum vbi dicebant interrogati affentio; alterum vbi duabus pluribusue diuerfis fententiis dictis Conful compendii cauffa difcesfionem permittebat: i. e. finguli conferrent fe ad fubfellia, in quibus auctores fententiarum fedebant. Tertium vbi fublata manu fignificabant fe affentiri fedibus fuis manentes. *Lipf.*

2. *Tam chlamydatos quam coronatos*) chlamydati in Græcia militares, qui fupra vulgum & a vulgo difcreti, fupra quos tamen στεφανηφόροι coronati præcipua in oriente dignitas, quales fingulæ fere ciuitates Græciæ Afiæque habebant. Romano more dixiffet, tam candidatos quam prætextatos. Sed parcens proceribus Romanis Græculos traducere maluit. *Salmaf.*

liud

liud quam telis me oppoſui, & maleuolentiæ quod morderet oſtendi? Vides iſtos, qui eloquentiam laudant, qui opes ſequuntur, qui gratiæ adulantur, qui potentiam extollunt? omnes aut ſunt hoſtes, aut (quod in æquo eſt) eſſe poſſunt. Quam magnus mirantium, tam magnus inuidentium populus eſt.

CAP. III. Quin potius quæro aliquid vſu bonum, quod ſentiam, non quod oſtendam: iſta quæ ſpectantur, ad quæ conſiſtitur, quæ alter alteri ſtupens monſtrat, foris nitens, introrſus miſera ſunt. Quæramus aliquid non in ſpeciem bonum, ſed ſolidum & æquabile, & a ſecretiore parte formoſius. Hoc eruamus. nec longe poſitum eſt, inuenietur: ſcire tantum opus eſt, quo manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina tranſimus, offenſantes in ipſa, quæ deſideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones præteribo: nam & enumerare illas longum eſt, & coarguere noſtram accipe. Noſtram vero cum dico, non alligo me ad vnum aliquem ex Stoicis proceribus: eſt & mihi cenſendi ius. Itaque aliquem ſequar, aliquem iubebo ſententiam diuidere: fortaſſe & poſt omnes citatus, nihil improbabo ex his quæ priores decreuerint, & dicam: Hoc amplius cenſeo. Interim, quod inter omnes Stoicos conuenit, rerum naturæ aſſentior. ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumque formari, ſapientia eſt. Beata eſt ergo vita, conueniens naturæ ſuæ: quæ non aliter contingere poteſt, quam ſi primum ſana mens eſt, & in perpetua poſſeſſione ſanitatis ſuæ. Deinde, fortis ac vehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis ſui pertinentiumque ad id curioſa; non anxie tamen: aliarum rerum quæ vitam inſtruunt, diligens, ſine admiratione cuiusquam: vſura fortunæ muneribus, non ſeruitura. Intelligis, etiam ſi non adiiciam, ſequi perpetuam tranquillitatem, liber-

libertatem; depulſis his,quæ aut irritant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, & pro illis quæ parua ac fragilia ſunt, & in ipſis flagitiis noxia, ingens gaudium ſubit, inconcuſſum, & æquabile: tum pax & concordia animi,& magnitudo cum manſuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas eſt.

CAP. IV. Poteſt aliter quoque definiri bonum noſtrum, id eſt eadem ſententia,non iisdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in anguſtum coarctatur, & aut in cornua, ſinuata media parte, curuatur,aut recta fronte explicatur; vis illi, vtcumque ordinatus eſt, eadem eſt, & voluntas pro iisdem partibus ſtandi: ita definitio ſummi boni alias diffundi poteſt & exporrigi, alias colligi, & in ſe cogi. Idem vtique erit,ſi dixero: Summum bonum eſt, animus fortuita deſpiciens,virtute lætus; aut, Inuicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanitate multa, & conuerſantium cura. Libet & ita definire, vt beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque ſit, niſi bonus malusque animus: honeſti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant: qui nullum maius bonum eo, quod ſibi ipſe dare poteſt, nouerit, cui vera voluptas erit, voluptatum contemptio. Licet, ſi euagari velis, idem in aliam atque aliam faciem, ſalva & integra poteſtate, 1) transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, & erectum, & interritum ac ſtabilem, extra metum, extra cupiditatem poſitum? cui vnum bonum honeſtas, vnum malum turpitudo? Cetera vilis turba rerum, nec detrahens quicquam beatæ vitæ, nec adiiciens, ſine auctu ac detrimento ſummi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum neceſſe eſt, velit nolit, ſe-

1) *Integra poteſtate*) ſenſu & ſignificatu.

qua-

quatur hilaritas continua, & lætitia alta atque ex alto veniens, vt quæ suis gaudeat, nec maiora domesticis cupiat. Quidni ista penset bene cum minutis, & frivolis, & non perseuerantibus corpusculi motibus? quo die infra voluptatem fuerit, & infra dolorem erit.

CAP. V. Vides autem, quam malam & noxiam seruitutem seruiturus sit, quem voluptates doloresque, incertissima dominia, impotentissimaque, alternis possidebunt. Ergo exeundum ad libertatem est: hanc non alia res tribuit, quam fortunæ negligentia. Tum illud orietur inæstimabile bonum, quies mentis in tuto collocatæ, & sublimitas: expulsisque terroribus, ex cognitione veri gaudium grande & immotum, comitasque & diffusio animi: quibus delectabitur non vt bonis, sed vt ex bono suo ortis. Quoniam liberaliter agere cœpi, potest beatus dici, qui nec cupit, nec timet, beneficio rationis. Quoniam & saxa timore & tristitia carent, nec minus pecudes: non ideo tamen quisquam felicia dixerit, quibus non est felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum & animalium redegit hebes natura, & ignoratio sui. Nihil interest inter hos, & illa: quoniam illis nulla ratio est, his praua, & malo suo atque in peruersum solers. Beatus enim nemo dici potest, extra veritatem proiectus; beata ergo vita est, in recto certoque iudicio stabilita, & immutabilis. Tunc enim pura mens est, & soluta omnibus malis, cum non tantum lacerationes, sed etiam vellicationes effugerit: statura semper vbi constitit, ac sedem suam etiam irata & infestante fortuna vindicatura. Nam quod ad voluptatem pertinet, licet circumfundatur vndique, per omnes vias influat, animumque blandimentis suis leniat, aliaque ex aliis admoueat, quibus totos partesque nostri sollicitet: quis mortalium, cui vllum super-

est hominis vestigium, per diem noctemque titillari velit, deserto animo, corpori operam dare?

Cap. VI. Sed & animus quoque, inquit, 1) voluptates habebit suas. Habeat sane, cedatque luxuriæ & voluptatum arbiter, impleat se omnibus eis quæ oblectare sensus solent: deinde præterita respiciat, & exoletarum voluptatum memor exsultet prioribus, futurisque iam immineat, ac spes ordinet suas, & dum corpus in præsenti sagina iacet, cogitationes ad futura præmittat. hoc mihi videtur miserior, quoniam mala pro bonis legere, dementia est. Nec sine sanitate quisquam beatus est: nec sanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus est ergo iudicii rectus; beatus est præsentibus, qualiacumque sunt, contentus, amicusque rebus suis: beatus is, cui omnem habitum rerum suarum ratio commendat. Vident & illi, qui summum bonum voluptatem dixerunt, quam turpi illud loco posuerint. Itaque negant posse voluptatem a virtute diduci, & aiunt, nec honeste quemquam viuere, vt non iucunde viuat; nec iucunde, vt non honeste quoque. Non video, quomodo ista diversa in eamdem copulam coniiciantur. Quid est, oro vos, cur separari voluptas a virtute non possit? videlicet, quod omne boni ex virtute principium est: ex huius radicibus etiam ea, quæ vos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed si ista indiscreta essent, non videremus quædam iucunda, sed non honesta: quædam vero honestissima, sed aspera, & per dolores exigenda.

Cap. VII. Adiice nunc, quod voluptas etiam ad vitam turpissimam venit: at virtus malam vitam non admittit. & infelices quidam non sine voluptate, imo

1. *inquit*) ab Epicuro aliquis, nam tota hæc in illum diffusa est disputatio. *Lips.*

ob

ob ipſam voluptatem ſunt: quod non eueniret, ſi virtuti ſe voluptas immiſcuiſſet, qua virtus ſæpe caret, nunquam indiget. Quid diſſimilia, imo diuerſa componitis? Altum quiddam eſt virtus, excelſum, regale, inuictum, infatigabile: voluptas, humile, ſervile, imbecillum, caducum, cuius ſtatio ac domicilium fornices & popinæ ſunt. Virtutem in templo inuenies, in foro, in curia, pro muris ſtantem, pulverulentam, coloratam, calloſas habentem manus: voluptatem latitantem ſæpius, ac tenebras captantem; circa balnea ac ſudatoria, ac loca ædilem metuentia; 1) mollem, eneruem, mero atque vnguento madentem, pallidam aut fucatam, & medicamentis pollutam. Summum bonum immortale eſt, neſcit exire: nec ſatietatem habet, nec pœnitentiam. nunquam enim recta mens vertitur: nec ſibi odio eſt, nec quidquam mutauit optima. at voluptas tunc cum maxime delectat, exſtinguitur. Nec multum loci habet. itaque cito implet: & tædio eſt, & poſt primum impetum marcet. Nec id vnquam certum eſt, cuius in motu natura eſt. ita ne poteſt quidem vlla eius eſſe ſubſtantia, quod venit tranſitue celerrime, in ipſo vſu ſui periturum. Eo enim peruenit, vbi deſinat: & dum incipit, ſpectat ad finem.

CAP. VIII. Quid, quod tam bonis, quam malis, voluptas ineſt? nec minus turpes dedecus ſuum, quam honeſtos egregia delectant. Ideoque præceperunt veteres, optimam ſequi vitam, non iucundiſſimam: vt rectæ ac bonæ voluntatis non dux, ſed comes voluptas ſit. Natura enim duce vtendum eſt; hanc ratio obſeruat, hanc conſulit. Idem eſt ergo beate viuere, & ſecundum naturam. Hoc quid ſit, iam aperiam. Si corporis dotes, & apta naturæ, conſeruabimus dili-

1. *loca ædilem metuentia*) nam ædilibus cura popinarum, & eorum quæ ad libidines ac luxum ſpectabant.

genter & impauide, tanquam in diem data & fugacia; si non subierimus eorum seruitutem, nec nos aliena possederint; si corpori grata & aduenticia eo nobis loco fuerint, quo sunt in castris auxilia, & armaturae leves. Seruiant ista, non imperent: ita demum vtilia sunt menti. Incorruptus vir sit externis, & insuperabilis, miratorque tantum sui: fidens animi, atque in vtrumque paratus, artifex vitae. Fiducia eius non sine scientia sit, scientia non sine constantia: maneant illi semel placita, nec vlla in decretis eius litura sit. Intelligitur, etiamsi non adiecero, compositum ordinatumque fore talem virum, & in his quae aget cum comitate, magnificum. Erit vera ratio sensibus insita, & capiens inde principia. nec enim habet aliud vnde conetur, aut vnde ad verum impetum capiat, & in se reuertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, rectorque vniuersi Deus, in exteriora quidem tendit, sed tamen in totum vndique in se redit. 1) Idem nostra mens faciat: cum secuta sensus suos, per illos se ad externa porrexerit; & illorum & sui potens sit, & (vt ita dicam) deuinciat summum bonum. Hoc modo vna efficietur vis ac potestas, concors sibi; & ratio illa certa nascetur, non diffidens nec haesitans in opinionibus comprehensionibusque, nec in sua persuasione. Quae cum se disposuit, & partibus suis consensit, & (vt ita dicam) concinuit, summum bonum tetigit. Nihil enim praui, nihil lubrici superest: nihil in quo arietet, aut labet. 2) Omnia faciet ex imperio suo, nihilque inopinatum accidet: sed quidquid aget, in bonum exibit, facile & parate, & sine

1. *In se redit*) Videtur mundus cum mouetur in extima tendere; sed orbe suo in se redit, aut potius mouendo manet. *Lips.*

2. *Arietet aut labet*) *Arietet* in prauo; *labet* in lubrico. *Lips.*

ter-

tergiuersatione agentis. Nam pigritia & hæsitatio, pugnam & inconstantiam ostendit. Quare audacter licet profitearis, summum bonum esse, animi concordiam. Virtutes enim ibi esse debebunt, vbi consensus atque vnitas erit; dissident vitia.

Cap. IX. Sed tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud colis, quam quia aliquam ex illa speras voluptatem. Primum, non si voluptatem præstatura virtus est, ideo propter hanc petitur. non enim hanc præstat, sed & hanc; 1) nec huic laborat, sed labor eius, quamuis aliud petet, hoc quoque assequetur. Sicut in aruo, quod segeti proscissum est, aliqui flores internascuntur, non tamen huic herbulæ, quamuis delectet oculos, tantum operis insumptum est: aliud fuit serenti propositum, hoc superuenit: sic & voluptas non est merces, nec caussa virtutis, sed accessio: nec quia delectat, placet; sed quia placet, delectat. Summum bonum in ipso iudicio est, & habitu optime mentis: quæ cum sinum impleuit, & finibus se suis cinxit, consummatum est summum bonum, nec quidquam amplius desiderat. Nihil enim extra totum est. non magis quam vltra finem. Itaque erras, cum interrogas, quid sit illud propter quod virtutem petam? quæris enim aliquid supra summum. Interrogas, quid petam ex virtute? ipsam. nihil enim habet melius, ipsa pretium sui. An hoc parum magnum est? Cum tibi dicam, summum bonum est, infragilis animi rigor & prouidentia, & subtilitas, & sanitas, & libertas, & concordia & decor: aliquid etiamnum exigis maius, ad quod ista referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quæro, non ventris, qui pecudibus ac beluis laxior est.

Cap. X. Dissimulas, inquit, quid a me dicatur.

1. *Sed & hanc*) h. e. non solam præstat *voluptatem* multo minus primario.

ego

ego enim nego quemquam posse iucunde viuere, nisi simul & honeste viuat: quod non potest mutis contingere animalibus, nec bonum suum cibo metientibus. Clare, inquam, ac palam testor, hanc vitam, quam ego iucundam voco, non sine adiecta virtute contingere. At quis ignorat, plenissimos esse voluptatibus vestris stultissimos quosque? & nequitiam abundare iucundis, animumque ipsum non tantum genera voluptatis praua, sed multa suggerere? In primis insolentiam & nimiam æstimationem sui, tumoremque elatum supra ceteros, & amorem rerum suarum cæcum & improuidum: delicias fluentes, ex minimis ac puerilibus caussis exsultationem; iam dicacitatem, & superbiam contumeliis gaudentem, desidiam, dissolutionemque segnis animi indormientis sibi. Hæc omnia virtus discutit, & aurem peruellit, & voluptates æstimat, antequam admittat: nec quas probauit, magni pendit, (vtique enim admittit) nec vsu earum, sed temperantia læta est. temperantia autem cum voluptates minuat, summi boni iniuria est. Tu voluptatem complecteris: ego compesco. tu voluptate frueris: ego vtor. tu illam summum bonum putas: ego nec bonum. tu omnia voluptatis caussa facis: ego nihil. Cum dico, me nihil voluptatis caussa facere, de illo loquor sapiente, 1) cui soli concedis voluptatem.

CAP. XI. Non voco autem sapientem, supra quem quidquam est, nedum voluptas. Atqui ab hac occupatus, quomodo resistet labori, ac periculo, egestati, & tot humanam vitam circumstrepentibus minis? quomodo conspectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, & tantum acerrimorum hostium, tam molli aduersario victus? Quidquid vo-

1. *De illo loquor sapiente*) h. e. de eo qui metam Philosophiæ attigit, ad quam ego nondum perueni.

lu-

luptas suaserit, faciet. Age, non vides quam multa suasura sit? Nihil, inquis, poterit suadere turpiter, quia adiuncta virtuti est. Non tu vides iterum, quale sit summum bonum, cui custode opus est, vt bonum sit? Virtus autem quomodo voluptatem reget, quam sequitur: cum sequi parentis sit, regere imperantis? a tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem virtutis apud vos officium, voluptates prægustare. Sed videbimus, an apud quos tam contumeliose tractata virtus est, adhuc virtus sit: quæ habere nomen suum non potest, si loco cessit. interim de quo agitur, multos ostendam voluptatibus obsessos, in quos fortuna omnia munera sua effudit, quos fatearis necesse est malos. Adspice Nomentanum & Apicium, terrarum ac maris (vt isti vocant) bona conquirentes, & super mensam recognoscentes omnium gentium animalia. Vide hos eosdem e suggestu rosæ 1) exspectantes popinam suam, aures vocum sono, spectaculis oculos, saporibus palatum suum delectantes. Mollibus lenibusque fomentis totum lacessitur eorum corpus: & ne nares interim cessent, odoribus variis inficitur locus ipse, in quo luxuriæ parentatur. Hos esse in voluptatibus dices: nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent.

CAP. XII. Male, inquit, illis erit: quia multa interueniunt, quæ perturbant animum, & opiniones inter se contrariæ mentem inquietabunt. Quod ita esse concedo. sed nihilominus illi ipsi stulti, & inæquales, & sub ictu pœnitentiæ positi, magnas percipiunt voluptates: vt fatendum sit, tam longe tum illos ab omni molestia abesse, quam a bona mente: & (quod plerisque contingit) hilarem insaniam insanire, ac per risum furere. At contra, sapientium remissæ vo-

1. *E suggestu rosæ*) E rosis enim struebant triclinia.

luptates

luptates & modestæ, ac pene languidæ sunt, compressæque, & vix notabiles: vt quæ neque arcessite veniant, nec quamuis per se accesserint, in honore sint, neque vllo gaudio percipientium exceptæ. Miscent enim illas, & interponunt vitæ, vt ludum iocumque inter seria. Desinant ergo inconuenientia iungere, & virtuti voluptatem implicare, per quod vitium pessimis quibusque adulantur. Ille effusus in voluptates, reptabundus semper atque ebrius, quia scit se cum voluptate viuere, credit & cum virtute: audit enim voluptatem a virtute separari non posse: deinde vitiis suis sapientiam inscribit, & abscondenda profitetur, Ita non ab Epicuro impulsi luxuriantur, sed vitjis dediti, luxuriam suam in philosophiæ sinu abscondunt: & eo concurrunt, vbi audiunt laudari voluptatem. Nec æstimatur voluptas illa Epicuri (ita enim mehercules sentio) quum sobria & sicca sit: sed ad nomen ipsum aduolant, quærentes libidinibus suis patrocinium aliquod ac velamentum. Itaque quod vnum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi verecundiam. Laudant enim ea quibus erubescebant, & vitio gloriantur: ideoque ne resurgere quidem adolescentiæ licet, cum honestus turpi desidiæ titulus accessit.

CAP. XIII. Hoc est, cur ista voluptatis laudatio perniciosa sit, quia honesta præcepta intra latent: quod corrumpit, apparet. In ea quidem ipse sententia sum (inuitis hoc nostris popularibus 1) dicam) sancta Epicurum & recta præcipere, & si propius accesseris, tristia: voluptas enim illa ad paruum & exile reuocatur: & quam nos virtuti legem dicimus, eam ille dicit voluptati. Iubet illam parere naturæ: parum est autem luxuriæ, quod naturæ satis est. Quid ergo est? Ille quisquis desidiosum otium, & gulæ ac libidinis vi-

1. *Nostris popularibus*) Stoicis.

cei

ces felicitatem vocat, bonum malæ rei quærit auctorem: & tum illo venit, blando nomine inductus, sequitur voluptatem, non quam audit, sed quam attulit; & vitia sua cum cœpit putare similia præceptis, indulget illis, non timide nec obscure: luxuriatur etiam inoperto capite. 2) itaque non dico, quod plerique nostrorum, sectam Epicuri flagitiorum magistram esse: sed illud dico, male audit, infamis est: & immerito. Hoc scire quis potest, nisi interius admissus? frons ipsa dat locum fabulæ, & ad malam spem inuitat. Hoc tale est, quale vir fortis stolam 3) indutus. Constante tibi pudicitia, veritas 4) salua est: nulli corpus tuum patientiæ vacat, sed in manu tympanum est. 5) Titulus itaque honestus eligatur, & inscriptio ipsa excitans animum ad ea repellenda quæ statim eneruant, cum venerint, vitia. Quisquis ad virtutem accessit, dedit generosæ indolis spem: qui voluptatem sequitur, videtur eneruis, fractus, degenerans vir, peruenturus in turpia: nisi aliquis distinxerit illi voluptates, vt sciat, quæ ex eis intra naturale desiderium sistant, quæ in præceps ferantur, infinitæque sint, & quo magis implentur, eo magis inexplebiles. Agedum, virtus antecedat: tutum erit omne vestigium. Voluptas nocet nimia: in virtute non est verendum, ne quid nimium sit: quia in ipsa est modus. Non est bonum, quod magnitudine laborat sua.

CAP. XIV. Rationabilem porro sortiris naturam,

2. *Inoperto capite*) h. e. impudentes.

3. *stolam*) quod muliebre vestimentum, vtebantur autem cinædi quoque vestibus stolarum ad instar ad pedes vsque demissis.

4. *Veritas*) *virilitas* leg. Gronov. Nempe impudici parum viri & semiuiri.

5. *In manu tympanum est*) quod molles gestabant, & Galli matris Deum, in manu itaque hoc tantum esse dicit, h. e. externa parum honesta videri, saluis interioribus.

qua

quæ melius res, quam ratio proponitur? & si placet illa iunctura, si hoc placet 1) ad beatam vitam ire comitatu; virtus antecedat, comitetur voluptas, & circa corpus, 2) vt membra versetur. Virtutem quidem excellentissimam omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis est. Prima virtus sit, hæc ferat signa; habebimus nihilominus voluptatem, sed domini eius & temperatores erimus. aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere principia, vtroque caruere, virtutem enim amittunt: ceterum non ipsi voluptatem, sed ipsos voluptas habet: cuius aut inopia torquentur, aut copia strangulantur. Miseri, si deseruntur ab illa: miseriores, si obruuntur! sicut deprehensi mari Syrtico, modo in sicco relinquuntur, modo torrente vnda fluctuantur. Euenit autem hoc nimia intemperantia, & amore cæco rei. nam mala pro bonis petenti, periculosum est assequi. Vt feras cum labore periculoque venamur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est: sæpe enim laniant dominos: ita habentes magnas voluptates, in magnum malum euasere, captæque cepere. Quæ quo plures maioresque sunt, eo ille minor, ac plurium seruus est, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum huius rei imagine. quemadmodum qui bestiarum cubilia indagat, & - - - *laqueo captare feras* magno æstimat, & - - - *magnos canibus circumdare saltus*, vt illarum vestigia premat, potiora deserit, multisque officiis renuntiat: ita qui sectatur voluptatem, omnia postponit: & primam libertatem negligit, ac pro ventre 3) dependit: nec voluptates sibi emit, sed se voluptatibus vendit.

1. *Si hoc placet*) hæc vsque ad verbum *virtus* glossema Pinciano esse videntur.
2. *Et circa corpus*) circa virtutem; quæ instar habet corporis, vt membra versetur.
3. *Pro ventre*) cibi causa alteri se mancipat.

Cap.

CAP. XV. Quid tamen, inquit, prohibet in vnum virtutem voluptatemque confundi, & effici summum bonum, vt idem & honestum & iucundum sit? Quia pars honesti non potest esse, nisi honestum: nec summum bonum habebit sinceritatem suam, si aliquid in se viderit dissimile meliori: Nec gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamuis bonum sit, absoluti tamen boni pars est: non magis quam lætitia & tranquillitas, quamuis ex pulcherrimis caussis nascantur. Sunt enim ista bona, sed consequentia summum bonum, non consummantia. Qui vero voluptatis virtutisque societatem facit, & ne ex æquo quidem, 1) fragilitate alterius boni, quidquid in altero vigoris est, hebetat: libertatemque illam ita demum, si nihil se pretiosius nouit, inuictam, sub iugum mittit. Nam (quæ maxima seruitus est) incipit illi opus esse fortuna; sequitur vita anxia, suspiciosa, trepida, casuum pauens, temporumque suspensa momentis. Non das virtuti fundamentum graue, immobile, sed iubes illam in loco volubili stare. Quid autem tam volubile est, quam fortuitorum exspectatio: & corporis, rerumque corpus afficientium varietas? Quomodo hic potest Deo parere: & quidquid euenit, bono animo excipere, nec de fato queri, casuum suorum benignus interpres, si ad voluptatum dolorumque punctiunculas concitatur? Sed nec patriæ quidem bonus tutor aut vindex est, nec amicorum propugnator, si ad voluptates vergit. Illo ergo summum bonum ascendat, vnde nulla vi detrahatur: quo neque dolori, neque spei, neque timori sit aditus, nec vlli rei quæ deterius summi boni ius faciat. Escendere autem illo sola virtus potest: illius gradu

1. *Et ne ex æquo quidem*) quemadmodum Epicurus, qui non pari passu cum virtute voluptatem incedere finit, sed hanc etiam anteponit, dum Summum Bonum in ea collocat.

cliuus iste frangendus est: illa fortiter stabit, & quidquid euenerit, feret; non patiens tantum, sed etiam volens: omnemque temporum difficultatem sciet legem esse naturæ. Et vt bonus miles, feret vulnera, enumerabit cicatrices, & transuerberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem: habebit in animo illud vetus præceptum: Deum sequere. Quisquis autem queritur, & plorat, & gemit: imperata facere vi cogitur, & inuitus rapitur ad iussa nihilominus. Quæ autem dementia est, potius trahi quam sequi? tam mehercule, quam stultitia & ignorantia conditionis suæ, dolere, quod est aliquid tibi aut incidit durius. æque mirari, aut indigne ferre ea, quæ tam bonis accidunt quam malis. morbos dico, funera, debilitates, & cetera ex transverso in vitam humanam incurrentia. Quidquid ex vniuersi constitutione patiendum est, magno excipiatur animo. ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia: nec perturbari his, quæ vitare nostræ potestatis non est. In regno nati sumus: Deo parere, libertas est.

CAP. XVI. Ergo in virtute posita est vera felicitas. Quid hæc tibi suadebit? nequid aut bonum, aut malum existimes, quod nec virtute, nec malitia continget. deinde, vt sis immobilis & contra malum ex bono, vt, qua fas est, Deum effingas. 1) Quid tibi pro hac expeditione promittitur? ingentia & æqua diuinis. Nihil cogeris: nullo indigebis, liber eris, tutus, indemnis: nihil frustra tentabis, nihil prohibeberis. Omnia tibi ex sententia cedent: nihil ad-

1. *Deum effingas*) imitando Deum, Deus h. e. *ὅμοιος τῷ Θεῷ* euades, quod veteres finem philosophiæ esse dicebant.

ver-

versum accidet, nihil contra opinionem ac voluntatem. Quid ergo? virtus ad viuendum beate sufficit, perfecta illa & diuina? Quid ni sufficiat? imo superfluit. Quid enim deesse potest extra desiderium omnium posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit? Sed ei qui ad virtutem tendit, etiamsi multum processit, opus est tamen aliqua fortunæ indulgentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exsoluit, & omne vinculum mortale. Quid ergo interest? quod alii alligati sunt, alii adstricti, alii districti 2) quoque. Hic qui ad superiora progressus est, & se altius extulit, laxam cathenam trahit, nondum liber, iam tamen pro libero.

CAP. XVII. Si quis itaque ex istis qui philosophiam conlatrant, quod solent, dixerit: Quare ergo tu fortius loqueris quam viuis? Quare superiori verba summittis; & pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas, & damno moueris; & lacrimas, audita coniugis aut amici morte, demittis; & respicis famam, & malignis sermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi est, quam naturalis vsus desiderat? cur non ad præscriptum tuum cœnas? cur tibi nitidior supellex est? cur apud te vinum ætate tua vetustius bibitur? cur autem disponitur? 1) cur arbores, præter vmbram nihil daturæ, conseruntur? quare vxor tua locupletis domus censum auribus gerit? quare pædagogium 2) pretiosa veste succingitur? quare ars est apud te, ministrare: nec temere, & vt libet, collocatur argentum, sed perite seruitur, & est aliquis scindendi obsonii

2. *Alii districti*) Nota discrimina inter *alligari*, *adstringi*, *distringi*. Primum mollius, istud arctius, tertium varie & non vno vinculo. *Lips.*

1. *Cur autem disponitur*) vinum sc. in apothecis ordine annorum. *Lips.*

2. *Pædagogium*) pueri pædagogiani & molliculi, *Id.*

magiſter? Adiice, ſi vis, cur trans mare poſſides? cur plura, quam noſti? turpiter aut tam negligens es, vt non noueris pauculos ſeruos: aut tam luxurioſus, vt plures habeas, quam quorum notitiæ memoria ſufficiat. Adiuuabo poſtmodum conuicia, & plura mihi quam putas, obiiciam: nunc hoc reſpondebo tibi. Non ſum ſapiens, &, vt maleuolentiam tuam paſcam, nec ero. Exigo itaque a me, non vt optimis par ſim, ſed vt malis melior. hoc mihi ſatis eſt, quotidie aliquid ex vitiis meis demere, & errores meos obiurgare. Non perueni ad ſanitatem, ne perueniam quidem: delinimenta magis quam remedia podagræ meæ compono, contentus ſi rarius accedit, & ſi minus verminatur. 3) Veſtris quidem pedibus comparatus, debilis curſor ſum.

Cap. XVIII. Hæc non pro me loquor: ego enim in alto vitiorum omnium ſum: ſed pro illo cui aliquid acti eſt. Aliter, inquit, loqueris: aliter viuis. Hoc, maligniſſima capita, & optimo cuique inimiciſſima, Platoni obiectum eſt, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. Omnes enim iſti dicebant, non quemadmodum ipſi viuerent, ſed quemadmodum viuendum eſſet. De virtute, non de me loquor: & cum vitiis conuitium facio, in primis meis facio. cum potuero, viuam quomodo oportet. Nec malignitas me iſta multo veneno tincta deterrebit ab optimis. ne virus quidem iſtud, quo alios ſpargitis, vos necatis, me impediet, quo minus perſeuerem laudare vitam, non quam ago, ſed quam agendam ſcio, quo minus virtutem adorem, & ex interuallo ingenti reptabundus ſequar. Expectabo ſcilicet, vt quidquam maliuolentiæ inuiolatum ſit: cui ſacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur & aliquis non iſtis diues nimis videatur, quibus Deme-

3. *Verminatur*) minus ſe monet & quaſi vermium vellicatione vexat. *Lipſ.*

trius Cynicus parum pauper est? Virum acerrimum, & contra omnia naturæ desideria pugnantem; hoc pauperiorem, quam ceteri Cynici, quod cum sibi interdixerit habere, interdixit & poscere; negant satis egere. Vides enim? non virtutis scientiam, sed egestatis professus est. 1)

CAP. XIX. Diodorum Epicureum philosophum, qui intra paucos dies finem vitæ suæ manu sua imposuit, negant ex decreto Epicuri fecisse, quod sibi gulam præsecuit. alii dementiam videri volunt factum hoc eius, alii temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bona conscientia, reddidit sibi testimonium vita excedens, laudauitque ætatis in portu, & ad ancoram actæ quietem: & dixit, Quid vos inuiti audistis, quasi vobis quoque faciendum sit:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

De alterius vita, de alterius morte disputatis, & ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem virorum, sicut ad occursum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim vobis, neminem videri bonum: quasi aliena virtus, exprobratio delictorum vestrorum sit. Inuiti splendida cum sordibus vestris confertis, nec intelligitis quanto id vestro detrimento audeatis. Nam si illi qui virtutem sequuntur, auari, libidinosi, ambitiosique sunt: quid vos estis, quibus ipsum nomen virtutis odio est? Negatis quemquam præstare quæ loquitur, nec ad exemplar orationis suæ viuere. Quid mirum? cum loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempestates eua-

1. *Vides enim? &c.)* εἰρωνικῶς hæc dicuntur. Quasi dicat: quid vos inepti? Demetrius quid professus est nisi ad virtutem ire? non hercules ad egestatem, nisi quatenus opes officiunt bonæ menti, *Lips.*

dentia? cum refigere 1) se crucibus conentur, in quas vnusquisque vestrum clauos suos ipse adigit? 2) ad supplicium tamen acti, stipitibus singulis 3) pendent. Hi qui in se ipsos animaduertunt, 4) quot cupiditatibus, tot crucibus distrahuntur: & maledici, in alienam contumeliam venusti sunt. Crederem illis hoc vacare, 5) nisi quidam ex patibulo suos spectatores conspuerent.

Cap. XX. Non præstant philosophi quæ loquuntur? multum tamen præstant, quod loquuntur, quod honesta mente concipiunt. Nam quidem si & paria dictis agerent, quid esset illis beatius? interim non est, quod contemnas bona verba, & bonis cogitationibus plena præcordia. Studiorum salutarium, etiam citra effectum, laudanda tractatio est. Quid mirum, si non ascendunt in altum ardua aggressi? sed viros suspice, etiamsi decidunt, magnæ conantes. Generosa res est, respicientem non ad suas, sed ad naturæ suæ vires, conari alta, tentare, & mente maiora concipere, quam quæ etiam ingenti animo adornatis effici possint. Qui sibi hoc proposuit: Ego mortem eodem vultu audiam, quo videbo. ego laboribus, quanticumque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. ego diuitias & præsentes & absentes æque

1. *Refigere*) resoluere & se liberare a crucibus, quas cupidines & affectus sui cuique struunt. *Lips.*

2. *Clauos suos ipse adigit*) vos contra clauos adeo non reuellitis, vt magis magisque infigatis. *Muret.*

3. *Stipitibus singulis*) i. e. isti sapientiæ studiosi non pluribus crucibus districti, vt vos: sed vno simplici ligno pendent, vna aliaque cupidine retenti eoque facilius liberandi.

4. *In seipsos animaduertunt*) dum sc. ipsi clauos suos in cruces adigunt.

5. *Crederem illis hoc vacare*) sensus est: crederem tantum illis otii esse a suis crucibus & doloribus, vt in alios possint esse venusti & dicta iacere, nisi certum haberem & a patibulatis quibusdam conspui spectatores. *Gronov.*

con-

contemnam: nec si aliubi iacebunt, tristior; nec si circa me fulgebunt, animosior. ego fortunam nec venientem sentiam, nec recedentem. ego terras omnes tanquam meas videbo, 1) meas tamquam omnium. ego sic viuam, quasi sciam aliis me natum: & naturæ rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim melius genere negotium meum agere potuit? vnum me donauit omnibus: vni mihi omnes. Quidquid habebo, nec sordide custodiam, nec prodige spargam. nihil magis possidere me credam, quam bene donata: non numero, nec pondere beneficia, nec vlla, nisi accipientis æstimatione, pendam. Numquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis caussa, omnia conscientiæ faciam: populo teste fieri credam, quidquid me nescio faciam. Edendi erit bibendique finis, desideria naturæ restinguere, non implere aluum, & exinanire. Ego amicis iucundus, inimicis mitis & facilis, exorabor antequam roger, honestis precibus occurram. Patriam meam esse mundum sciam, & præsides deos; hos supra me, circaque me stare, factorum dictorumque censores. Quandocumque autem natura spiritum repetet, aut ratio dimittet, 2) testatus exibo, bonam me conscientiam amasse, bona studia: nullius per me libertatem diminutam, minime meam.

Cap. XXI. Qui hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: næ ille, etiamsi non tenuerit, magnis tamen excidet ausis. Vos quidem, qui virtutem cultoremque eius odistis, nihil noui facitis. nam & solem lumina ægra formidant, & auer-

1. *Videbo)* nempe meam. Sententia est: audita aliena mors non magis me afficiet, quam adstans & visa mea. Est familiare illud Senecæ hyperbaton, non visa magis mouebit quam audita. *Lips.*

2. *Ratio dimittet)* voluntaria & deliberata morte.

ſantur diem ſplendidum nocturna animalia, quæ ad primum eius ortum ſtupent, & latibula ſua paſſim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete conuicio. inſtate, commordete: citius multo frangetis dentes, quam imprimetis. Quare ille philoſophiæ ſtudioſus eſt, & tam diues vitam agit? quare opes contemnendas dicit, & habet? vitam contemnendam putat, & tamen viuit? valetudinem contemnendam, & tamen illam diligentiſſime tuetur, atque optimam mauult? Et exſilium nomen vanum putat, & ait, Quid eſt enim mali, mutare regiones? & tamen ſi licet, ſeneſcit in patria? Et inter longius tempus & breuius nihil intereſſe iudicat: tamen ſi nihil prohibet, extendit ætatem, & in multa ſenectute placidus viret? Ait iſta debere contemni: non, ne habeat: ſed ne ſolicitus habeat. non abigit illa a ſe: ſed abeuntia ſecurus proſequitur. Diuitias quidem vbi tutius fortuna deponet, quam ibi, vnde ſine querela reddentis receptura eſt? M. Cato cum laudaret Curium & Coruncanium, & ſæculum illud in quo cenſorium crimen erat, paucæ argenti lamellæ, poſſidebat ipſe quadringenties ſeſtertium: minus ſine dubio quam Craſſus, plus tamen quam cenſorius Cato. Maiore ſpacio, ſi comparentur, proauum vicerat, quam a Craſſo vinceretur. Et ſi maiores illi obueniſſent opes, non ſpreuiſſet. nec enim ſe ſapiens indignum vllis muneribus fortuitis putat. Non amat diuitias, ſed mauult: non in animum illas, ſed in domum recipit: nec reſpuit poſſeſſas, ſed continet, & maiorem virtuti ſuæ materiam ſubminiſtrari vult.

CAP. XXII. Quid autem dubii eſt, quin maior materia ſapienti viro ſit, animum explic[illegible]di ſuum in diuitiis, quam in paupertate? cum in hac vnum genus virtutis ſit, non inclinari, nec deprimi: in diuitiis, & tem-

& temperantia, & liberalitas, & diligentia, & diſpoſitio, & magnificentia, campum habeat patentem. Non contemnet ſe ſapiens, etiamſi fuerit minimæ ſtaturæ; eſſe tamen ſe procerum volet. & exilis corpore, ac amiſſo oculo valebit: malet tamen ſibi eſſe corporis robur. Et hæc ita vt ſciat eſſe aliud in ſe valentius malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. Quædam enim, etiamſi in ſummam rei parua ſunt, vt & ſubduci ſine ruina principalis boni poſſint: adiiciunt tamen aliquid ad perpetuam lætitiam, & ex virtute naſcentem. Sic illum afficiunt diuitiæ, & exhilarant, vt nauigantem ſecundus & ferens ventus, vt dies bonus, & in bruma ac frigore apricus locus. Quis porro ſapientum, noſtrorum dico, quibus vnum eſt bonum virtus, negat etiam hæc quæ indifferentia vocamus, habere in ſe aliquid pretii, & alia aliis eſſe potiora? Quibusdam ex his tribuitur aliquid honoris, quibusdam multum. Ne erres itaque, inter potiora diuitiæ ſunt. Quid ergo, inquis, me derides, cum eumdem apud te locum habeant, quem apud me? Vis ſcire, quam non habeant eumdem locum? mihi diuitiæ ſi effluxerint, nihil auferent, niſi ſemet ipſas: tu ſtupebis, & videberis tibi ſine te relictus, ſi illæ a te receſſerint. apud me diuitiæ aliquem locum habent: apud te, ſummum. ad poſtremum, diuitiæ meæ ſunt: tu diuitiarum es.

Cap. XXIII. Define ergo philoſophis pecunia interdicere: nemo ſapientiam paupertate damnauit. Habebit philoſophus amplas opes: ſed nulli detractas, nec alieno ſanguine cruentas, ſine cuiusquam iniuria partas, ſine ſordidis quæſtibus, quarum tam honeſtus ſit exitus quam introitus, quibus nemo ingemiſcat, niſi malignus. In quantum vis, exaggera illas, honeſtæ ſunt: in quibus cum multa ſint quæ quisque ſua dicere velit,

nihil est quod quisquam suum possit dicere. 1)Ille verò fortunæ benignitatem a se non submouebit, & patrimonio per honesta quæsito nec gloriabitur, nec erubescet. Habebit tamen etiam quo glorietur, si aperta domo,& admissa in res suas ciuitate,poterit dicere: Quod quisque suum agnouerit, tollat. O magnum virum,optime diuitem,si opus ad hanc vocem consonet! si post hanc vocem tantundem habuerit! ita dico, si tutus & securus scrutationem populo præbuerit: si nihil quisquam apud illum inuenerit, quo manus iniiciat: audacter & propalam erit diues. Sicut sapiens nullum denarium intra limen suum admittet,male intrantem: ita & magnas opes, munus fortunæ, fructumque virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim est, quare illis bonum locum inuideat? veniant, hospitentur. Nec iactabit illas, nec abscondet. alterum infruniti animi est; alterum timidi & pusilli, velut magnum bonum intra sinum continentis. Nec, vt dixi, eiiciet illas e domo. Quid enim dicet? vtrumne, inutiles estis: an, Ego vti diuitiis nescio? Quemadmodum etiam si pedibus suis poterit iter conficere, ascendere tamen vehiculum malet: sic si poterit esse diues, volet: & habebit vtique opes, sed tanquam leues & auolaturas: nec vlli alii, nec sibi graues esse patietur. Donabit. Quid erexistis aures? quid expeditis sinum? 2)Donabit, aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum summo consilio, dignissimos eligens: vt qui meminerit, tam expensorum quam acceptorum rationem esse reddendam. Donabit ex recta & probabili caussa. nam inter turpes

1. *Nihil est quod quisquam suum possit dicere*) Sensus est: Honestæ sunt diuitiæ, & illarum rerum abundantia, quæ hominum appetitum possint excitare vt suas esse cupiant, sed in quibus tamen nihil sit quod iure suum quisquam dicere, sibique adeo tanquam iniuste ereptum vindicare possit.

2. *Sinum*) ad accipiendum scilicet. *Lips.*

ia-

iacturas malum munus est. Habebit sinum facilem, non perforatum: ex quo multa exeant, nihil excidat.

Cap. XXIV. Errat, si quis existimat facilem rem esse donare. Plurimum ista res habet difficultatis, si modo consilio tribuitur, non casu & impetu spargitur. Hunc promereor, illi reddo: 1) huic succurro, huius misereor. illum instruo, dignum quem non deducat 2) paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non dabo, quamuis desit: quia etiamsi dedero, erit defuturum. quibusdam offeram, quibusdam etiam inculcabo. Non possum in hac re esse negligens; nunquam magis nomina facio, 3) quam cum dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? imo non perditurus. Eo loco sit donatio, vnde repeti non debeat, reddi possit. Beneficium collocetur, quemadmodum thesaurus alte obrutus: quem non eruas, nisi fuerit necesse. Quid domus ipsa diuitis viri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantum ad togatos 4) vocat? hominibus prodesse natura iubet: serui liberine sint, ingenui an libertini, iustæ libertatis, an inter amicos datæ, quid refert? vbicumque homo est, ibi beneficio locus est. Potest itaque pecuniam etiam intra limen suum diffundere, & liberalitatem exercere: quæ non quia liberis debetur, sed quia a libero animo proficiscitur, ita nominata est. Hæc apud sapientem nec vnquam in turpes indignosque impingitur, nec vn-

1. *Hunc promereor, illi reddo*) h. e. Hunc vltro deuincio & beneficiis ad me duco, alteri do quod debeam.

2. *Deducat*) h. e. deprimat, detrahatque ad alta enirentes.

3. *Nomina facio*) pecuniam colloco. Est enim fœnerari dare in loco.

4. *Togatos*) ciues ac liberos.

quam

quam ita defatigata errat, vt non quotiens dignum inuenerit, quasi ex pleno fluat. Non est ergo quod perperam exaudiatis, quæ honeste, fortiter, animose, a studiosis sapientiæ dicuntur: & hoc primum attendite. Aliud est, studiosus sapientiæ: aliud, iam adeptus sapientiam. Ille tibi dicet: Optime loquor, sed adhuc inter mala volutor plurima. Non est, quod me ad formulam meam exigas: cum maxime facio me & formo, & ad exemplar ingens attollo. si processero, quantum proposui, exige, vt dictis facta respondeant. Assecutus vero humani boni summam, aliter tecum aget, & dicet: Primum, non est, quod tibi permittas de melioribus ferre sententiam. mihi iam quod argumentum est recti contigit, malis displicere. Sed vt tibi rationem reddam, quam nulli mortalium inuideo, audi quid promittam, & quanti quæque æstimem. Diuitias nego bonum esse: nam si essent, bonos facerent. nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonum non potest; hoc illis nomen nego. ceterum & habendas esse, & vtiles, & magna commoda vitæ adferentes, fateor.

CAP. XXV. Quid ergo est? quare illas non in bonis numerem, & quid in illis præstem aliud, quam vos, quoniam inter vtrosque conuenit habendas, audite. Pone in opulentissima me domo, pone aurum argentumque in promiscuo vsu sit: non suspiciam me ob ista, quæ etiam si apud me, extra me tamen sunt. In sublicium pontem me transfer, & inter egentes abiice: non ideo tamen me despiciam, quod in illorum numero consideo, qui manum ad stipem porrigunt. quid enim ad rem, an frustum panis desit, cui non deest mori posse? Quid ergo est? domum illam splendidam malo, quam pontem. Pone in instrumentis splendentibus, & delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam, quod mihi molle erit amiculum,

culum, quod purpura in conuiuiis meis substernetur. Nihilo miserior ero, si lassa ceruix mea in manipulo fœni acquiescet, si super Circense tomentum, 1) per farturas veteris lintei effluens, incubabo. Quid ergo est? malo quid mihi animi sit ostendere, pexatus & gausapatus, quam nudis scapulis aut semitectis. Vt omnes mihi dies ex voto cedant, nouæ gratulationes prioribus subtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc illinc percutiatur animus, damno, luctu, incursionibus variis, nulla omnino hora sine aliqua querela sit, non ideo me dicam inter miserrima miserum, non ideo aliquem execrabor diem. prouisum est enim a me, ne quis mihi ater dies esset. Quid ergo est? malo gaudia temperare, quam dolores compescere Hoc tibi ille Socrates dicet: Fac me victorem vniuersarum gentium; delicatus ille Liberi currus triumphantem vsque ad Thebas 2) a solis ortu vehat; iura reges Persarum petant: me hominem esse tum maxime cogitabo, cum Deus vndique consalutabor. Huic tam sublimi fastigio coniunge protinus præcipitem mutationem: in alienum imponar ferculum, exornaturus victoris superbi ac feri pompam: non humilior sub alieno curru agar, quam in meo steteram. Quid ergo est? vincere tamen, quam capi malo. Totum fortunæ regnum despiciam: sed ex illo, si dabitur electio, molliora sumam. Quidquid ad me venerit, bonum fiet: sed malo faciliora ac iucundiora veniant, & minus vexatura tractantem. Non est enim quod vllam existimes esse sine labore virtutem, sed quædam virtutes stimulis quædam

1. *Circense tomentum*) Culcitæ infarctum, e villis lanisue breuibus, sed & e paleis aut sectis stramentis. Hoc postremum genus vilissimum & Circense dictum, vel quia venale illic vel quia inibi pauperes indormiebant. *P. Faber*.

2. *Thebas*) patria illæ Bacchi, vbi Indis domitis triumphauit.

fræ-

frænis egent. Quemadmodum corpus in procliuo retineri debet, in ardua impelli: ita quædam virtutes in procliui sunt, quædam cliuum subeunt. An dubium sit, quin ascendat, nitatur, obluctetur patientia, fortitudo, perseuerantia, & quæcumque alia duris opposita virtus est, & fortunam subigit? Quid ergo? non æque manifestum est per deuexum ire liberalitatem, mansuetudinem? In his continemus animum, ne prolabatur: in illis exhortamur, incitamusque. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illa quæ impugnatæ fiunt fortiores: diuitiis illas diligentiores, quæ suspensum gradum ponunt, & pondus suum sustinent.

CAP. XXVI. Cum hoc ita diuisum sit, malo has in vsu mihi esse, quæ exercendæ tranquillius sint; quam eas quarum experimentum sanguis & sudor est. Ergo non ego, inquit sapiens, aliter viuo quam loquor, sed vos aliter auditis. Sonus tantummodo verborum ad aures vestras peruenit: quid significet, non quæritis. Quid ergo inter me stultum, & te sapientem interest, si vterque habere volumus? Plurimum. Diuitiæ enim apud sapientem virum in seruitute sunt: apud stultum in imperio. sapiens diuitiis nihil permittit: vobis diuitiæ omnia. Vos,tanquam aliquis vobis æternam possessionem earum promiserit,assuescitis illis, & cohæretis: sapiens tunc maxime paupertatem meditatur, cum in mediis diuitiis constitit. Nunquam imperator ita paci credit, vt non se præparet bello: quod etiamsi non geritur, indictum est. Vos domus formosa, tanquam nec ardere nec ruere possit, insolentes: vos opes, tanquam periculum omne transcenderint, maioresque sint quam quibus consumendis satis virium habeat fortuna, obstupefaciunt. Otiosi diuitiis luditis, nec prouidetis illarum periculum.

culum. ſicut barbari plerumque incluſi, & ignari marchinarum, ſegnes laborem obſidentium ſpectant, nec quo illa pertineant, quæ ex longinquo ſtruuntur, intelligunt. Idem vobis euenit. marcetis in veſtris rebus: nec cogitatis, quot caſus vndique immineant, iamque pretioſa ſpolia laturi. 1) Sapienti quiſquis abſtulerit diuitias, omnia illi ſua relinquet: viuit enim præſentibus lætus, futuri ſecurus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem ius aduerſus humana atque eadem poteſtas eſt, perſuaſi mihi, quam ne ad opiniones veſtras actum vitæ meæ flecterem. Solita conferte vndique verba: non conuiciari vos putabo, ſed vagire velut infantes miſerrimos. Hæc dicet ille, cui ſapientia contigit; quem animus vitiorum immunis increpare alios, non quia odit, ſed in remedium, iubet. Adiiciet his illa: Exiſtimatio me veſtra non meo nomine, ſed veſtro mouet. odiſſe, & laceſſere virtutem, bonæ ſpei eiuratio eſt. Nullam mihi iniuriam facitis. ſicut ne diis quidem hi, qui aras euertunt; ſed malum propoſitum apparet, malumque conſilium, etiam vbi nocere non potuit. Sic veſtras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poëtarum: quorum alius illi alas impoſuit, alius cornua; alius adulterum illum induxit, & abnoctantem: 2) alius ſæuum in deos, alius iniquum in homines: alius raptorum ingenuorum corruptorem, & cognatorum quidem: alius parricidam, & regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil aliud actum eſt, quam vt pudor hominibus peccandi demeretur, ſi tales deos crediddiſſent. Sed quamquam iſta me nihil lædant, veſtra tamen vos moneo cauſſa: ſuſpicite virtutem. Credite his, qui

1. *Laturi*) referendum ad *caſus* qui velut hoſtes imminent.
2. *Abnoctantem*) a Junone ſua noctibus emanentem. *Lipſ.*

illam

illam diu secuti, magnum quoddam ipsos, & quod in dies maius appareat, sequi clamant. Et ipsam vt deos, & professores eius vt antistites colite: & quotiens mentio sacra litterarum interuenerit, fauete linguis. Hoc verbum non, vt plerique existimant, a fauore trahitur: sed imperatur silentium, vt rite peragi possit sacrum, nulla voce mala obstrepente.

CAP. XXVII. Quod multo magis necessarium est imperari vobis, vt quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti & compressa voce audiatis. Cum sistrum 1) aliquis concutiens ex imperio mentitur; cum aliquis secandi lacertos suos artifex, brachia atque humeros suspensa manu cruentat; cum aliqua genibus per viam repens vlulat; laurumque linteatus senex, & medio lucernam die præferens, conclamat, iratum aliquem deorum; concurritis & auditis, & diuinum esse eum, inuicem mutuum alentes stuporem, adfirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgauit, omnique honestiorem curia reddidit, proclamat: Quis iste furor? quæ ista inimica diis hominibusque natura est? infamare virtutes, & malignis sermonibus sancta violare? Si potestis, bonos laudate: si minus, transite. Quod si vobis exercere tetram istam licentiam placet, alter in alterum incursitate. nam cum in cælum insanitis, non dico sacrilegium facitis, sed operam perditis. Præbui ego aliquando Aristophani materiam iocorum: tota illa comicorum poëtarum manus in me venenatos sales suos effudit. Illustrata est virtus mea, per ea ipsa, per quæ petebatur. produci enim illi & tentari expedit; nec vlli magis intelligunt quanta sit, quam qui vires eius lacessendo senserunt. Duritia silicis nulli magis

1. *Sistrum*) crepitaculum æneum quo Isidis Sacerdotes vtebantur.

quam

quam ferientibus, nota est. Præbeo me non aliter, quam rupes aliqua in vadoso meri destituta, quam fluctus non desinunt vndecumque moti sunt verberare: nec ideo aut loco eam mouent, aut per tot ætates crebro in cursu suo consumunt. Assilite, facite impetum: ferendo vos vincam. In ea, quæ firma & insuperabilia sunt, quidquid incurrit, malo suo vim suam exercet. Proinde quærite aliquam mollem cedentemque materiam, in quam tela vestra figantur. Vobis autem vacat aliena scrutari mala, & sententias ferre de quoquam? Quare hic philosophus laxius habitat, quare hic lautius cœnat? Papulas obseruatis alienas, obsiti plurimis vlceribus. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorum corporum næuos aut verrucas derideat, quem fœda scabies depascitur. Obiicite Platoni, quod petierit pecuniam: Aristoteli, quod acceperit: Democrito, quod neglexerit: Epicuro, quod consumpserit: mihi ipsi 1) Alcibiadem & Phædrum obiectate. O vos vsu maxime felices, cum primum vobis imitari vitia nostra contigerit! Quin potius mala vestra circumspicitis, quæ vos ab omni parte confodiunt, alia grassantia extrinsecus, alia in visceribus ipsis ardentia? Non eo loco res humanæ sunt, etiamsi statum vestrum parum nostis, vt vobis tantum otii superfit, vt in probra meliorum agitare linguam vacet.

Cap. XXVIII. Hoc vos non intelligitis, & alienum fortunæ vestræ vultum geritis: sicut plurimi, quibus in circo aut in theatro desidentibus, iam funesta domus est, nec annunciatum malum. At ego ex alto prospiciens, video quæ tempestates aut immineant vobis, paullo tardius rupturæ nimbum suum, aut iam vicinæ, vos ac vestra rapturæ, propius ac-

1. *Mihi ipsi*) accipiendum de Socrate, qui ob amores in Alcibiadem & Phædrum nonnullis fuit suspectus.

cesserint. Qu'd porro? nonne nunc quoque (etiam si parum sentitis) turbo quidam animos vestros rotat, & inuolu t, fugientes, petentesque eadem, & nunc in sublime alleuatos, nunc in infima allisos rapit? ****

L. ANNAEI SENECAE

DE OTIO AVT SECESSV SAPIENTIS

LIBRI PARS.

Argumentum & Ordo.

LIBER *hic an Epistola fuerit, nescio: diuellendus tamen a vita beata, cum qua commune nihil habet. Sed nec quando scriptum istud, scio: materies & tractatio bona est, atque erudita. Quarebatur, An Sapienti non liceret in otium, & a rep. secedere? Quarebatur inter Stoicos; qui consensu eo vocabant. Ipse adfirmat; & principium scripti deest, quae supersunt, ita habent. Ait ab exemplo principum Stoicorum id ius moremque esse: qui etsi miserunt ad remp. non iuerunt. Quosdam autem a prima atate otium, sed honestum, amplecti: quosdam in vltima, tanquam veteranos, & emeritis iam stipendiis, illuc ire. Honestum autem otium in studiis Sapientiae, & contemplatione Naturae, esse. Addit hac Stoicis, sed & Epicureis placere: etsi in leui dissensu. quod isti otium ex proposito petant; illi ex caussa. Nempe si resp desperate corrupta; si parua alicui auctoritas aut gratia; item si valetudo infirma Concludit, etiam in otio Rempublicam tractari. quam duplicem facit, Paruam & Magnam. Illa est, finibus certis, legibusque compre-*

hen-

benſa: Vt Athenienſis, aut Romana. Hac ipſe Mundus totus, cui Natura ciues nos dedit. Magnam, etiam in otio & ſeceſſu Sapiens colit tractatque, ſcribendo aut docendo. Hoc Zeno, & Chryſippus fecere, & plus generi humano profuere, quam omnium actuoſorum ſudores & diſcurſus.

Ex Capite XXVIII. 1)

* Circi nobis magno conſenſu vitia commendant. Licet nihil aliud quod ſit ſalutare tentemus, proderit tamen per ſe ipſum ſecedere. meliores erimus ſinguli. Quid, quod ſecedere ad optimos viros, & aliquod exemplum eligere, ad quod vitam dirigamus, licet? quod in otio non fit. 2) Tunc poteſt obtinere quod ſemel placuit, vbi nemo interuenit, qui iudicium adhuc imbecillum, populo adiutore, detorqueat. tunc poteſt vita æquali & vno tenore procedere, quam propoſitis diuerſiſſimis ſcindimus. Nam inter cetera mala illud peſſimum eſt, quod vitia ipſa mutamus. ſic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo iam familiari. Aliud ex alio placet, vexatque nos hoc quoque, quod iudicia noſtra non tantum praua, ſed etiam leuia ſunt. Fluctuamus, aliudque ex alio comprehendimus; petita relinquimus, relicta repetimus: alternæ inter cupiditatem noſtram, & pœnitentiam vices ſunt. Pendemus enim toti ex alienis iudiciis; & id optimum nobis videtur, quod petiores laudatoresque multos habet, non id quod laudandum pe-

1. Cap. XXVIII.) Coniunxere quidam ſequentia cum præc. libro de vita beata, ſed argumentum eſt diuerſiſſimum. Ne citationes tamen aliorum irritæ ſint, iſte capitum numerus fuit retentus. Non multa autem deeſſe inde conſtat, quod ſeq. cap. materiam diuidit.

2. *Quod in otio non fit)* legendum: *quod niſi in otio non fit. Gronov.*

tendumque est. Nec viam bonam ac malam per se æstimamus, sed turba vestigiorum, in quibus nulla sunt redeuntium. Dices mihi: Quid agis Seneca? deseris partes. Certe Stoici vestri dicunt: Vsque ad vltimum vitæ finem in actu erimus, non desinemus communi bono operam dare, adiuuare singulos, opem ferre etiam inimicis, eniti manu. Nos sumus, qui nullis annis vacationem damus, & quod ait ille vir disertissimus, Canitiem galea premimus. Nos sumus, apud quos vsque eo nihil ante mortem otiosum est, vt, si res patitur, non sit ipsa mors otiosa. Quid nobis Epicuri præcepta, in ipsis Zenonis principiis, loqueris? Quin tu bene nauiter, si partium piget, transfugis potius, quam prodis? Hoc tibi in præsentia respondebo. Nunquid vis amplius, quam vt me similem ducibus meis præstem? Quid ergo est? non quo miserint me illi, sed quo duxerint, ibo.

CAP. XXIX Nunc probabo tibi, nec desciscere me a præceptis Stoicorum: nam ne ipsi quidem a suis desciuerunt: & tamen excusatissimus essem, etiamsi non præcepta illorum sequerer, sed exempla. Hoc quod dico, in duas diuidam partes. Primum, vt possit aliquis, vel a prima ætate, contemplationi veritatis totum se tradere, rationem viuendi quærere, atque exercere, secreto. Deinde, vt possit hoc aliquis emeritis iam stipendiis, profligatæ ætatis, iure optimo facere, & ad alios actus animum referre: virginum Vestalium more, quæ, annis inter officia diuisis, discunt facere sacra, & cum didicerunt, docent.

CAP. XXX. Hæc Stoicis quoque placere ostendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis Chrysippiue committere: sed quia res ipsa patitur me ire in illorum sententiam; quam si quis

quis semper vnius sequitur, non id curiæ, 1) sed iam factionis est. Vtinam quidem iam tenerentur omnia, & inoperta ac confessa veritas esset! nihil ex decretis mutaremus: nunc veritatem, cum eis ipsis qui docent, quærimus. Duæ maximæ in hac re dissident sectæ, Epicureorum & Stoicorum: sed vtraque ad otium diuersa via mittit. Epicurus ait: Non accedet ad Remp sapiens, nisi si quid interuenerit. Zenon ait: Accedat ad remp. nisi si quid impedierit. Alter otium ex proposito petit; alter ex caussa. Caussa autem illa late patet. si resp. corruptior est, quam vt adiuuari possit, si occupata est malis: non nitetur sapiens in superuacuum, nec se nihil profuturus impendet: si parum habebit auctoritatis aut virium: nec illum erit admissura resp. si valetudo illum impediet. Quomodo nauem quassam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: sic ad iter quod inhabile sciet, non accedet. Potest ergo & ille, cui omnia adhuc in integro sunt, antequam vllas experiatur tempestates, in tuto subsistere, & protinus commendare se nouis artibus: & illud beatum otium exigere, virtutum cultor, quæ exerceri etiam quietissimis possunt. Hoc nempe ab homine exigitur, vt prosit hominibus, si fieri potest, multis; si minus, paucis; si minus, proximis; si minus, sibi. Nam cum se utilem cæteris efficit, commune agit negotium. Quomodo qui se deteriorem facit, non sibi tantummodo nocet, sed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodesse potuisset: sic si quis bene de se meretur, hoc ipso aliis prodest, quod illis profuturum parat.

Cap. XXXI. Duas respublicas animo complectamur, alteram magnam, & vere publicam, qua dii atque homines continentur. in qua non ad hunc an-

1. *Non id curiæ*) non senatorem agit, sed factiosum.

gulum respicimus, aut ad illum, sed terminos ciuitatis nostræ cum sole metimur: alteram, cui nos adscripsit conditio nascendi. Hæc aut Atheniensium erit, aut Carthaginensium, aut alterius alicuius vrbis: quæ non ad omnes pertineat homines, sed ad certos. Quidam eodem tempore vtrique reip. dant operam, maiori minorique: quidam tantum minori: quidam tantum maiori. Huc maiori reip. & in otio deseruire possumus. imo vero nescio an in otio melius: vt quæramus, quid sit virtus, vna pluresue sint? natura an ars bonos viros faciat? vnum sit hoc, quod maria terrasque, & mari ac terris inserta complectitur, an multa eiusmodi corpora Deus sparserit? continua sit omnis & plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta, & solidis inane permixtum sit? Deus sedens opus suum spectet, an tractet? vtrumne extrinsecus illi circumfusus sit, an toti inditus? immortalis sit mundus, an inter caduca, & ad tempus nata, numerandus? Hæc qui contemplatur, quid Deo præstat? ne tanta eius opera sine teste sint. Solemus dicere, summum bonum esse, secundum naturam viuere: natura nos ad vtrumque genuit, & contemplationi rerum, & actioni.

Cap. XXXII. Nunc probemus, quod prius diximus. Quid porro? hoc non erit probatum, si se vnusquisque consuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noscendi, quam ad omnes fabulas excitetur? Nauigant quidam, & labores peregrinationis longissimæ vna mercede perpetiuntur, cognoscendi aliquid abditum remotumque. Hæc res ad spectacula populos contrahit, hæc cogit præclusa rimari, secretiora exquirere, antiquitates euoluere, mores barbararum audire gentium. Curiosum nobis natura ingenium dedit: & artis sibi ac pulchritudinis suæ conscia, spectatores nos tantis rerum spectaculis genuit, perditu-

ra

ra fructum sui, si tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta, tam nitida, & non vno genere formosa, solitudini ostenderet. Vt scias illam spectari voluisse, non tantum aspici, vide quem nobis locum dederit. In media nos sui parte constituit, & circuitspectum omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo hominem, sed etiam ad contemplationem factum, vt ab ortu sidera in occasum labentia prosequi posset, & vultum suum circumferre cum toto, sublime fecit illi caput, & collo flexibili imposuit. Deinde sena per diem sena per noctem signa produxit, nullam non partem sui explicuit: vt per hæc quæ obtulerat eius oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum. nec enim omnia, nec tanta visimus, quanta sunt: sed acies nostra aperit sibi inuestigando viam: & fundamenta veri iacit, vt inquisitio transeat ex apertis in obscura, & aliquid ipso mundo inueniat antiquius. Vnde ista sidera exierint? quis fuerit vniuersi status, antequam singula in partes discederent? quæ ratio mersa & confusa diduxerit? quis loca rebus assignauerit? suapte natura grauia descenderint, euolauerint leuia, an præter nisum pondusque corporum altior aliqua vis legem singulis dixerit? an illud verum sit, quo maxime probatur, hominem diuini spiritus esse, partem ac veluti scintillas quasdam sacrorum in terras desiluisse, atque alieno loco hæsisse? Cogitatio nostra cœli munimenta perrumpit, nec contenta est, id quod ostenditur, scire. Illud, inquit, scrutor, quod vltra mundum iacet, vtrumne profunda vastitas sit, an & hoc ipsum terminis suis cludatur? qualis sit habitus exclusis, informia & confusa sint, an in omnem partem tantumdem loci obtinentia, an & illa in aliquem cultum descripta sint? huic cohæreant mundo an longe ab hoc secesserint, & in vacuo voluentur? indiuidua sint, per quæ struitur omne id quod na-

natum futurumque est, an continua eorum materia sit, & per totum mutabilis? vtrum contraria inter se elementa sint, an non pugnent, sed per diuersa conspirent: Ad hæc quærenda natus, æstima, quam non multum acceperit temporis, etiam si illud totum sibi vindicet. cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentia patiatur excidere, licet horas suas auarissime seruet, & vsque in vltimæ ætatis humanæ terminos procedat, nec quidquam illi ex eo quod natura constituit, fortuna concutiat; tamen homo, ad immortalium cognitionem, nimis mortalis est. Ergo secundum naturam viuo, si totum me illi dedi, si illius admirator cultorque sum. Natura autem vtrumque facere me voluit, & agere, & contemplationi vacare. Vtrumque facio: quoniam ne contemplatio quidem sine actione est. Sed refert, inquis, an ad hanc voluptatis caussa accesserit, nihil aliud ex illa petens, quam assiduam contemplationem, sine exitu. est enim dulcis, & habet illecebras suas. Aduersus hoc tibi respondeo. æque refert, quo animo ciuilem agas vitam: an vt semper inquietus sis, nec vnquam sumas vllum tempus, quo ab humanis ad diuina respicias. Quomodo res appetere, sine vllo virtutum amore, & sine cultu ingenii, ac nudas edere operas, minime probabile est: 1) [misceri enim inter se ista, & conseri debent:] sic imperfectum ac languidum bonum est, in otium sine actu proiecta virtus, nunquam id quod didicit ostendens. Quis negat illam debere profectus suos in opere tentare? nec tantum quid faciendum sit cogitare, sed etiam aliquando manum exercere, & ea quæ meditata sunt, ad verum perducere? Quid si per ipsum sapientem non est mora, si non actor deest, sed agenda

1. *Minime probabile est*) minime approbandum est.

desunt: ecquid illi secum esse permittes? Quo animo ad otium sapiens secedit? vt sciat secum quoque ea acturum, per quae posteris prosit. Nos certe sumus, qui dicimus, & Zenonem & Chrysippum maiora egisse, quam si duxissent exercitus, gessissent honores, leges tulissent, quas non vni ciuitati, sed toti humano generi tulerunt. Quid ergo est, quare tale otium non conueniat bono viro, per quod futura saecula ordinet, nec apud paucos concionetur, sed apud omnes omnium gentium homines, quique sunt, quique erunt? Ad summam quaero, an ex praeceptis suis vixerint Cleanthes, & Chrysippus, & Zenon? non dubie respondebis, sic illos vixisse, quemadmodum dixerant esse viuendum. atqui nemo illorum rempublic. administrauit. Non fuit illis, inquis, aut ea fortuna, aut dignitas, quae admitti ad publicarum rerum tractationem solet. Sed iidem nihilominus non segnem egere vitam. inuenerunt, quemadmodum plus quies illorum hominibus prodesset, quam aliorum discursus & sudor. Ergo nihilominus hi multum egisse visi sunt, quamuis nihil publice agerent. Praeterea, tria genera sunt vitae, inter quae, quod sit optimum, quaeri solet: vnum voluptati vacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primum, deposita contentione depositoque odio, quod implacabile diuersa sequentibus indiximus, videamus, an haec omnia ad idem, sub alio titulo, perueniant. Nec ille, qui voluptatem probat, sine contemplatione est; nec ille, qui contemplationi inseruit, sine voluptate est; nec ille, cuius vita actioni destinata est, sine contemplatione est. Plurimum, inquis, discriminis est, vtrum aliqua res propositum, an propositi alterius accessio sit. Sane grande discrimen: tamen alterum sine altero non est. Nec ille sine actione contemplatur, nec hic sine contempla-

tione agit. Nec ille tertius, de quo male existimare consueuimus, voluptatem inertem probat, sed eam, quam ratione efficit firmam sibi. Ita & hæc ipsa voluptaria secta in actu est. Quid ni in actu sit, cum ipse dicat Epicurus, aliquando se recessurum a voluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut voluptati imminebit pœnitentia, aut dolor minor pro grauiore sumetur? Quo pertinet hoc dicere? vt appareat, contemplationem placere omnibus. Alii petunt illam: nobis 1) hæc statio est, non portus. Adiice nunc huc, quod e lege Chrysippi viuere otioso licet. non dico, vt otium patiatur, sed vt eligat. Negant nostri sapientem ad quamlibet remp. accessurum. Quid autem interest, quomodo sapiens ad otium veniat: vtrum quia resp. illi deest, an quia ipse reipublicæ? Si omnibus defutura resp. est (semper autem deerit fastidiose quærentibus) interrogo ad quam remp. sapiens accessurus sit? Ad Atheniensium, in qua Socrates damnatur, Aristoteles ne damnaretur, fugit? in qua opprimit inuidia virtutes? negabis mihi accessurum ad hanc remp. sapientem. Ad Carthaginiensium ergo remp. sapiens accedet, in qua assidua seditio, & optimo cuique infesta libertas est, summa æqui ac boni vilitas, aduersus hostes inhumana crudelitas, etiam aduersus suos hostilis? & hanc fugiet. Si percensere singulas voluero, nullam inueniam, quæ sapientem, aut quam sapiens pati possit. Quodsi non inuenitur illa resp. quam nobis fingimus, incipit omnibus esse otium necessarium: quia quod vnum præferri poterat otio, nusquam est. Si quis dicit

1. *Nobis*) Stoicis. Quibus accessio propositi est, non propositum. Si non liceat rempublicam gerere, quod primo volebam, ad me secedo & ago quod possum etiam otiosus, quod secundo volebam. Sic nauta qui portum petit, si excidat, statione contentus est. *Lips.*

cit optimum esse nauigare: deinde negat nauigandum in eo mari, in quo naufragia fieri soleant, & frequenter subitæ tempestates sint, quæ rectorem in contrarium rapiant: puto, hic me vetat nauem solvere, quamquam laudat nauigationem. *

L. ANNAEI SENECAE

AD ÆBVCIVM

Liberalem de Beneficiis

LIBER PRIMVS.

Argumentum & Ordo.

HOs libros inter Philosophiæ vltimos pono, etsi frontem antea tenuerunt. Sed res ita est, si tempus spectes: & scripti omnino sunt sub Nerone, post Claudii mortem. Argumentum certum, quod fine libri primi contemptim admodum de Claudio, & futile eius iudicium traducit: non facturus vnquam illo viuo. Libri boni sunt, sed mehercule in ordine & tractatu confusi: quem vix est vel adnitentem expedire. Tamen, vt possumus. Primus liber exordium habet & querelam de Ingratitudine, quæ crebra est, & inter vitia tamen magna. Ideo de Beneficiis se scripturum, Quæ vis eorum, & Proprietas sit? Hæc vsque ad Cap. V. *Tum definit, Beneficium non in materie, sed animo tribuentis esse: & ab eo pendendum. Diducit per exempla, & argumenta, vsque ad Cap.* XI. *Ibi duo membra dicendorum proponit, Quæ beneficia danda, & Quemadmodum? Prius exsequitur ad finem libri: alterum differt in sequentem.*

CAPVT

CAPVT I.

INter multos ac varios errores temere viuentium inconsulteque, nihil propemodum indignius, vir optime Liberalis, dixerim, quam quod beneficia nec dare scimus, nec accipere. Sequitur enim vt male collata, male debeantur. de quibus non redditis, sero querimur: ista enim perierant, cum darentur. Nec mirum est, inter plurima maximaque vitia nullum esse frequentius, quam ingrati animi. Id euenire ex pluribus causis video. prima, quod non eligimus dignos, quibus tribuamus: sed nomina facturi, 1) diligenter in patrimonium & vasa debitoris inquirimus: semina in solum effœtum & sterile non spargimus: beneficia sine vllo delectu magis proiicimus, quam damus. Nec facile dixerim, vtrum turpius sit inficiari, an repetere beneficium. id enim genus huius crediti est, ex quo tantum recipiendum sit, quantum vltro refertur: decoquere vero fœdissimum ob hoc ipsum, quia non opus est ad liberandum fidem facultatibus, sed animo, reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cum sit in ipsis crimen, qui ne confessione quidem grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia alias graues exprobratores exactoresque sumus; alias leues, & quos paullo post muneris sui pœniteat; alias queruli, & minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus, non tantum postquam dedimus beneficia, sed dum damus. Quis enim nostrum contentus fuit, aut leuiter rogari, aut semel? quis non, cum aliquid a se peti suspicatus est, frontem adduxit, vultum auertit, occupationes simulauit, longis sermonibus, & de indu-

1. *Nomina facturi*) *Nomina* titulos debitorum interpretatus Asconius. *Nomina ergo facere* est pecuniam collocare. *Lips.*

ſtria non inuenientibus exitum, occaſionem petendi abſtulit, & variis artibus properantes neceſſitates eluſit? In anguſto vero comprehenſus, aut diſtulit, id eſt, timide negauit, aut promiſit; ſed difficulter, ſed ſubductis ſuperciliis, ſed malignis & vix exeuntibus verbis? Nemo autem libenter debet, quod non accepit, ſed expreſſit. Gratus eſſe aduerſus eum quiſquam poteſt, qui beneficium aut ſuperbe abiecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt moleſtia careret, dedit? Errat, ſi quis ſperat reſponſurum ſibi, quem dilatione laſſauit, exſpectatione torſit. Eodem animo beneficium debetur, quo datur: & ideo non eſt negligenter dandum. Sibi enim quis debet, quod a neſciente accepit. Nec tarde quidem: quia cum in omni officio magni æſtimetur dantis voluntas, qui tarde fecit, diu noluit. Vtique non contumelioſe. nam cum ita natura comparatum ſit, vt altius iniuriæ quam merita deſcendant, & illa cito defluant, has tenax memoria cuſtodiat: quid exſpectat qui offendit, dum obligat? Satis aduerſus illum gratus eſt, ſi quis beneficio eius ignoſcit. Non eſt autem quod tardiores faciat, ad bene merendum, turba ingratorum. Nam primum (vt dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidem immortales ab hac tam effuſa neceſſitate ſacrilegi, negligentesque eorum, deterrent. Vtuntur natura ſua, & cuncta, interque illa ipſos munerum ſuorum malos interpretes, iuuant. Hos ſequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur: demus beneficia, non fœneremus. Dignus eſt decipi, qui de recipiendo cogitauit, cum daret. At male ceſſit. Et liberi, & coniuges ſpem feſellerunt: tamen & educamus, & ducimus, adeoque aduerſus experimenta pertinaces ſumus, vt bella victi, & naufragi maria repetamus. Quanto magis permanere in dandis beneficiis decet? quæ ſi quis non dat quia non

reci-

recipit, dedit vt reciperet, bonamque ingratorum facit caussam: quibus ita demum turpe est non reddere, si & licet. Quam multi indigni luce sunt? & tamen dies oritur. Quam multi, quod nati sunt, queruntur? tamen natura sobolem nouam gignit, ipsosque qui non fuisse mallent, esse patitur. Hoc & magni animi & boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, & post malos quoque 2) bonum quærere. Quid magnifici erat multis prodesse, si nemo deciperet? nunc est virtus, dare beneficia: non vtique reditura, quorum a viro egregio statim fructus perceptus est. Adeo quidem ista res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet, vt si spes mihi præcidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, quam non dare. Quia qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio. qui beneficium non reddit, magis peccat; qui non dat, citius.

CAPVT II.

Beneficia in vulgus cum largiri institueris,
Perdenda sunt multa, vt semel ponas bene.

In priore versu vtrumque reprehendas. nam nec in vulgus effundenda sunt; & nullius rei, minime beneficiorum, honesta largitio est. quibus si detraxeris iudicium, desinunt esse beneficia: in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens sensus mirificus est, qui vno bene posito beneficio, multorum amissorum damna solatur. Vide, oro te, ne hoc & verius sit, & magnitudini bene facientis aptius, vt illum hortemur ad dands, etiamsi nullum bene positurus est. Illud enim falsum est, Perdenda sunt multa. Nullum

2. *Et post malos quoque*) & postquam sæpe deceptus fuit a malis & ingratis, quærere tamen bonum, in quem merito beneficium conferatur.

perit.

perit. quia qui perdit, computauerat. Beneficiorum simplex ratio est: tantum erogatur. si reddet aliquid, lucrum est: si non reddet, damnum non est. Ego illud dedi, vt darem. nemo beneficia in kalendario scribit: nec auarus exactor ad horam & diem creditorem appellat. Nunquam illa vir bonus cogitat, nisi admonitus a reddente: alioquin in formam crediti transeunt. Turpis fœneratio est, beneficium expensum ferre. Qualiscumque priorum euentus est, perseuera in alios conferre. melius apud ingratos iacebunt: quos aut pudor, aut occasio, aut imitatio aliquando gratos poterit efficere. Ne cessaueris: opus tuum perage, & partes boni viri exsequere. Alium re, alium fide, alium gratia, alium consilio, alium præceptis salubribus adiuua.

CAP. III. Officia etiam feræ sentiunt: nec vllum tam immansuetum animal est, quod non cura mitiget, & in amorem sui vertat. Leonum ora a magistris impune tractantur: elephantorum feritatem vsque in seruile obsequium demeretur cibus. Adeo etiam quæ extra intellectum atque æstimationem beneficii sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis euincit. Ingratus est aduersus vnum beneficium? aduersus alterum non erit. duorum oblitus est? tertium etiam eorum quæ exciderunt, memoriam reducet. Is perdit, qui cito se perdidisse credit. At qui instat, & onerat priora sequentibus, etiam ex duro & immemori pectore gratiam extundit. Non audebit aduersus multa oculos attollere. quocunque se conuertit, memoriam suam fugiens, ibi te videat: beneficiis tuis illum cinge. Quorum quæ vis, quæue proprietas sit, dicam, si prius illa, quæ ad rem non pertinent, transilire mihi permiseris. Num dicam quare tres Gratiæ, & quare sorores sint, & quare manibus implexis, quare ridentes, iuuenes, & virgines, solutaque ac pelluci-

lucida veste? Alii quidem videri volunt vnam esse, quæ det beneficium: alteram, quæ accipiat, tertiam, quæ reddat. Alii tria beneficiorum genera, promerentium, reddentium, simul & accipientium reddentiumque. Sed vtrumlibet ex istis iudicauerim: quid ista nos iuuat scientia? Quid ille consertis manibus in se redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficii per manus transeuntis, nihilominus ad dantem reuertitur, & totius speciem perdit, si vsquam interruptus est: pulcherrimus, si cohæsit, & vices seruauit. Ideo ridentes 1): quia promerentium vultus hilares sunt, quales solent esse qui dant, vel accipiunt beneficia. Iuuenes: quia non debet beneficiorum memoria senescere. Virgines: quia incorrupta sunt, & sincera, & omnibus sancta. In quibus nihil esse alligati decet, nec adscripti: 2) solutis itaque tunicis vtuntur. Pellucidis autem; quia beneficia conspici volunt. Sit aliquis vsque eo Græcis emancipatus, vt hæc dicat necessaria: nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem iudicet pertinere, quæ nomina illis Hesiodus imposuerit. Aglaian maximam natu appellauit, mediam Euphrosynen, tertiam Thalian. Horum nominum interpretationem, & prout cuique visum est, deflectit, & ad rationem aliquam conatur perducere: cum Hesiodus puellis suis, quod voluit, nomen imposuerit. Itaque Homerus vni mutauit, Pasithean appellauit, & in matrimonium produxit, vt scias illas Vestales non esse. Inueniam alium poëtam, apud quem præcingantur, & spissis auro

1. *Ideo ridentes*) hæc & sequentia vsque ad *beneficia* ita ex emendatis Codicibus restituit Gronouius: *Ideo est aliqua amæni oris dignatio, sicut promerentium vultus hilari sunt.*

2. *Nihil esse alligati decet nec adscripti*) Sensus est: legem & conditionem iis non apponi, libera esse nec tabellis seruitutis adstringi. Sic *corpora adscripta dominis* Senec. l. 3. de ira cap. 20.

Plry-

Phrygianis 3) prodeant. Ergo & Mercurius vna ſtat: non quia beneficia oratio commendat,ſed quia pictori ita viſum eſt. Chryſippus quoque, penes quem ſubtile illud acumen eſt, & in imam penetrans veritatem, qui rei agendæ cauſſa loquitur, & verbis non vltra, quam ad intellectum ſatis eſt, vtitur, totum librum ſuum his ineptiis replet: ita vt de ratione dandi, accipiendi, reddendique beneficii pauca admodum dicat: nec his fabulas, ſed hæc fabulis inſerit. Nam præter iſta quæ Hecaton transſcribit, treis Chryſippus Gratias ait Iouis & Eurynomes filias eſſe: ætate autem minores quam Horas, ſed meliuſcula facie, & ideo Veneri datas comites. Matris quoque nomen ad rem iudicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia late patentis matrimonii 4) ſit, beneficia diuidere: tamquam matri poſt filias ſoleat nomen imponi; aut poëtæ vera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriæ loco audacia eſt: & cuicumque nomen non poteſt reddere, imponit: ita poëtæ non putant ad rem pertinere, verum dicere, ſed aut neceſſitate coacti, aut decore corrupti, id quæque vocari iubent, quod belle facit ad verſum. Nec illis fraudi eſt, ſi aliud quid in cenſum detulerunt: proximus enim poëta ſuum illa ferre nomen iubet. Hoc vt ſcias ita eſſe, ecce Thalia, de qua cum maxime agitur, apud Heſiodum Charis eſt; apud Homerum Muſa.

CAP. IV. Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia iſta, quæ ita extra rem ſunt, vt nec circa rem quidem ſint, relinquam. Tu modo nos tuere, ſi quis mihi obiiciet, quod Chryſippum

3. *Phrygianis*) veſtibus a Phrygibus qui teſte Plinio primi acu facere inuenerunt. *Lipſ.*

4. *matrimonii*) ea facie qua *patrimonium* hic *matrimonium* dici pertendunt, *Lipſ.*

in ordinem coëgerim, 1) magnum mehercule virum, ſed tamen Græcum, cuius acumen nimis tenue retunditur, & in ſe ſæpe replicatur: etiam cum agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc vero quod acumen eſt? De beneficiis dicendum eſt, & ordinanda res, quæ maxime ſocietatem humanam alligat: danda lex vitæ, ne ſub ſpecie benignitatis inconſulta facilitas placeat; ne liberalitatem, quam nec deeſſe oportet, nec ſuperfluere, hæc ipſa obſeruatio reſtringat, dum temperat: docendi ſunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum ipſis certamen proponere, eos quibus obligati ſunt, re animoque non tantum æquare, ſed vincere. quia qui referre gratiam debet, numquam conſequitur, niſi præceſſit. hi docendi ſunt nihil imputare: illi plus debere. Ad hanc honeſtiſſimam contentionem, beneficiis beneficia vincendi, ſic nos adhortatur Chryſippus, vt dicat, verendum eſſe, ne quia Charites Iouis filiæ ſunt, parum ſe grate gerere, ſacrilegium ſit, & tam bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliqnid eorum doce, per quæ beneficentior, gratiorque aduerſus bene merentes fiam, per quæ obligantium, obligatorumque animi certent, vt qui præſtiterint, obliuiſcantur, pertinax ſit memoria debentium. Iſtæ vero ineptiæ poëtis relinquantur: quibus aures oblectare propoſitum eſt, & dulcem fabulam nectere. At qui ingenia ſanare, & fidem in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, ſerio loquantur, & magnis viribus agant: niſi forte exiſtimas, leui ac fabuloſo ſermone, & anilibus argumen-

1. *In ordinem coëgerim*) **In magiſtratu qui eminet, nec eſt in vulgi ordine, in eum compellitur quaſi, ſi auctoritas eius ſpernitur.**

tis, prohiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum nouas tabulas. 2)

CAP. V. Sed quemadmodum superuacua transcurram, ita exponam necesse est, hoc primum nobis esse discendum quid accepto beneficio debamus. Debere enim dicit se alius pecuniam quam accepit, alius consulatum, alius sacerdotium, alius prouinciam. Ista autem sunt meritorum signa, non merita. Non potest beneficium manu tangi: animo geritur. multum interest inter materiam beneficii & beneficium. Itaque nec aurum, nec argentum, nec quidquam eorum quæ a proximis accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuentis voluntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur possidentque, solum notant: contra, illud quod in re carum atque pretiosum est, parui pendunt. Hæc quæ tenemus, quæ adspicimus, in quibus cupiditas nostra hæret, caduca sunt; auferre ea nobis & fortuna, & iniuria potest: beneficium vero, etiam amisso eo quod datum est, durat. Est enim recte factum, quod irritum nulla vis efficit. Amicum a piratis redemi: hunc alius hostis excepit, & in carcerem condidit. non beneficium, sed vsum beneficii mei sustulit. Ex naufragio alicui raptos, vel ex incendio liberos reddidi: hos vel morbus, vel aliqua fortuita iniuria eripuit: manet etiam sine illis, quod in illis datum est. Omnia itaque, quæ falsum beneficii nomen vsurpant, ministeria sunt, per quæ se voluntas amica explicat. Hoc quoque in aliis rebus euenit, vt alibi sit species rei,

---

2. *Nouas tabulas*) Sumtum a re nummaria, in qua *Noua tabula* χρεῶν ἀποκοπαὶ bonis glossis explicantur, i. e. resectio & expunctio debitorum. Cum enim pares rationes, & nulla reliqua, itur ad nouas tabulas conficiendas. Beneficiorum itaque nouæ tabulæ, obliuionem vel potius abolitionem beneficiorum, ne quid debeamus, notat. *Grut.*

aliubi ipsa res. Imperator aliquem torquibus, murali, & ciuica donat. quid habet per se corona pretiosum? quid prætexta? quid fasces? quid tribunal, & currus? nihil horum honor est, sed honoris insigne. Sic non est beneficium id quod sub oculos venit, sed beneficii vestigium & nota.

CAP. VI. Quid est ergo beneficium? Beneuola actio tribuens gaudium, capiensque tribuendo, in id quod facit prona, & sponte sua parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur, refert, sed qua mente. Quia beneficium non in eo quod fit aut datur, consistit, sed in ipso dantis aut facientis animo. Magnum autem esse inter ista discrimen, vel ex hoc intelligas licet, quod beneficium vtique bonum est: id autem quod fit aut datur, nec bonum nec malum est. Animus est, qui parua extollit, sordida illustrat, magna & in precio habita dehonestat: ipsa, quæ appetuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali refert, quo illa rector animus impellat, 1) a quo forma datur rebus. Non est ergo beneficium ipsum, quod numeratur, aut traditur. sicut nec in victimis quidem, licet optimæ sint, auroque præfulgeant, deorum est honos; sed pia ac recta voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac fritilla religiosi sunt; mali rursus non effugiunt impietatem, quamuis aras sanguine multo cruentauerint.

CAP. VII. Si beneficia in rebus, non in ipsa benefaciendi voluntate consisterent; eo maiora essent, quo maiora sunt, quæ accepimus. id autem falsum est. nonnunquam enim magis nos obligat, qui dedit parva magnifice: qui Regum æquauit opes animo: qui exiguum tribuit, sed libenter: qui paupertatis suæ

1. *Refert quo illa rector animus impellat*) legendum ex Mss. *refert quo ille rector impellat. Gronov.*

ob-

oblitus est, dum meam respicit: qui non voluntatem tantum iuuandi habuit, sed cupiditatem: qui accipere se putauit beneficium, cum daret: qui dedit tanquam recepturus, 1) recepit tanquam non dedisset: qui occasionem, qua prodesset, & occupauit & quæsiuit. Contra, ingrata sunt (vt dixi) licet re ac specie magna videantur, quæ danti aut extorquentur, aut excidunt: multoque gratius venit, quod facili, quam quod plena manu datur. Exiguum est quod in me contulit, sed amplius non potuit. At hic quod dedit, magnum est: sed dubitauit, sed distulit, sed cum daret, gemuit, sed superbe dedit, sed circumtulit 2) & placere non ei, cui præstabat, voluit. ambitioni dedit, non mihi.

CAP. VIII. Socrati cum multa multi pro suis quisque facultatibus offerrent: Æschines pauper auditor, Nihil, inquit, dignum te quod dare tibi possim, inuenio, & hoc vno modo pauperem me esse sentio. Itaque dono tibi quod vnum habeo, Me ipsum. Hoc munus rogo qualecumque est, boni consulas, cogitesque alios cum multum tibi darent, plus sibi reliquisse. Cui Socrates: Quid ni tu, inquit, mihi magnum munus dederis, nisi forte paruo te æstimas? Habebo itaque curæ, vt te meliorem tibi reddam quam accepi. Vicit Æschines hoc munere Alcibiadis parem diuitiis animum, & omnem iuuenum opulentorum munificentiam.

CAP. IX. Vides quomodo animus inueniat liberalitatis materiam, etiam inter angustias? Videtur mi-

1. *Tanquam recepturus*) ita probatissimi Codd. ferrique id etiam potest. Accipienda enim hæc verba sunt non ex more sapientis, quem nunquam computare vult Seneca, vt perfecte beneficus sit, sed ex more vulgi. Alii tamen legunt *tanquam non recepturus. Gronov.*

2. *Circumtulit*) ostentauit vt in pompa, *Lips.*

hi dixisse: Nihil egisti fortuna, quod me pauperem esse voluisti; expediam nihilominus dignum huic viro munus: & quia de tuo non possum, de meo dabo. Neque est quod existimes illum vilem sibi fuisse, qui pretium se sui fecit: ingeniosus adolescens inuenit, quemadmodum Socratem sibi daret. Non quanti quæque sint, sed a quali dentur, perspiciendum. * Callidus 1) non difficilem aditum præbet immodica cupientibus: spesque improbas, nihil re adiuturus, verbis fouet. At peior, opinor, qui lingua asper, vultu grauis, cum inuidia fortunam suam explicauit. Colunt enim, detestanturque felicem, &, si potuerint, eadem facturi odere facientem. * Coniugibus 2) alienis nec clam quidam, sed aperte ludibrio habitis, suas aliis permisere. Rusticus, inurbanus, ac mali moris, & inter matronas abominanda conditio est si quis coniugem in sella prostare 3) vetuit, & vulgo admissis inspectoribus vehi vndique perspicuam. Si quis nulla se amica fecit insignem, nec alienæ vxori annua præstat, hunc matronæ humilem, & sordidæ libidinis, & ancillariolum vocant. Hinc decentissimum sponsaliorum genus, adulterium: & in consensu vidui cœlibatus, 4) nemo vxorem duxit, nisi qui abduxit. 5) Iam rapta spargere, sparsa rapaci auaritia

1. *Callidus*) defectum odoror, & fuit de his qui donaturi fallunt. Alter, inquit, benigne respondet, & ducit, non donat. Alter aspere, & ostendit opes, non communicat. *Lips.*

2. *Coniugibus*) hic quoque desunt nonnulla. Est enim excursio in æui sui mores, sed cui alia occasio & caput fuit. Id.

3. *In sella prostare*) sella aperta vehi, quod contra sexus illius pudorem. *Grut. Lips.*

4. *In consensu vidui cœlibatus*) mutuo vtrinque consensu & fœdere, soluunt coniugium diuertendo: tum liberi scilicet iunguntur.

5. *Nisi qui abduxit*) nisi qui per diuortium, cuius autor fuit, eam a priori marito ante abduxit.

re-

recolligere certant: nihil pensi habere, paupertatem alienam contemnere, suam quam vllum aliud vereri malum: pacem iniuriis perturbare, imbecilliores vi ac metu premere. Nam prouincias spoliari, & nummarium tribunal, 6) audita vtrimque licitatione, alteri addici, non mirum: quando quæ emeris, vendere gentium ius est.

CAP. X. Sed longius nos impetus euehit, prouocante materia. Itaque sic finiamus, ne in nostro sæculo culpa subsidat. Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos querimur; hoc posteri nostri querentur, euersos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas & omne fas labi. At ista stant loco eodem, stabuntque, paullulum dumtaxat vltro aut citro mota, vt fluctus: quos æstus accedens longius extulit; recedens interiore littorum vestigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quam in alia peccabitur, abrumpetque frænos pudicitia: nunc conuiuiorum vigebit furor, & fœdissimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus corporum nimius & formæ cura, præ se ferens animi deformitatem: nunc in petulantiam & audaciam erumpet male dispensata libertas: nunc in crudelitatem priuatam ac publicam ibitur, bellorumque ciuilium insaniam, qua omne sanctum ac sacrum profanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepisse virtus erit. Non exspectant vno loco vitia: sed mobilia & inter se dissentientia tumultuantur, pellunt inuicem, fuganturque. Cæterum idem semper de nobis pronunciare debebimus, malos esse nos, malos fuisse, inuitus adiiciam, & futuros esse. Erunt homicidæ, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quod omnia ista ab ingrato animo sunt, sine quo vix vllum magnum facinus accreuit.

6. *Nummarium tribunal)* Intelliguntur indices iudiciumque nummis corruptum. *Gruter.*

Hoc tu caue, tanquam maximum crimen, ne admittas: ignosce tanquam leuissimo, si admissum est. Hæc est enim iniuriæ summa. Beneficium perdidisti. Saluum est tibi ex illo, quod est optimum: dedisti. Quemadmodum autem curandum, vt in eos potissimum beneficia conferamus, qui grate responsuri erunt: ita quædam, etiamsi de illis male sperabitur, faciemus, tribuemusque, non solum si iudicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse. Tanquam si filios alicui restituere potero, magno periculo liberatos, sine vllo meo, non dubitabo. Dignum, etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam: indignum, si eripere latronibus potero, clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.

CAP. XI. Sequitur vt dicamus, quæ beneficia danda sint, & quemadmodum. Primo demus necessaria, deinde vtilia, deinde iucunda, vtique mansura. Incipiendum est autem a necessariis. aliter enim ad animum peruenit, quod vitam continet: aliter quod exornat, aut instruit. Potest in eo aliquis fastidiosus esse æstimator, quo facile cariturus est, de quo dicere licet: Recipe, non desidero meo contentus sum. interim non reddere tantum libet quod acceperis, sed abiicere. Ex his quæ necessaria sunt, quædam primum obtinent locum, sine quibus non possumus viuere; quædam secundum, sine quibus non debemus; quædam tertium, sine quibus nolumus. Prima huius notæ sunt, hostium manibus eripi, & tyrannicæ iræ, & proscriptioni, & aliis periculis, quæ varia & incerta humanam vitam obsident. Quidquid horum discusserimus, quo maius ac terribilius erit, hoc maiorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis sint liberati malis: & lenocinium est muneris, antecedens metus. Nec tamen ideo debemus tardius

quem-

quemquam seruare, quam possumus: vt muneri nostro timor imponat pondus. Proxima ab his sunt, sine quibus possumus quidem viuere, sed vt mors potior sit: tanquam libertas, & pudicitia, & mens bona. Post hæc habebimus coniunctione, ac sanguine, vsuque, & consuetudine longa, cara: vt liberos, coniuges, penates, ceteraque quæ vsque eo animus sibi applicuit, vt ab illis, quam a vita diuelli grauius existimet. Subsequuntur vtilia, quorum varia & lata materia est. Hic erit pecunia non superfluens, sed ad sanum modum habendi parata: hic erit honor, & processus ad altiora tendentium. nec enim vtilius quidquam est, quam sibi vtilem fieri. Iam cetera ex abundanti veniunt, delicatos factura. In his sequemur, vt opportunitate grata sint, vt non vulgaria, quæque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc ætatem, aut hoc modo, quæ etiamsi natura pretiosa non sunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maxime voluptati futurum sit; quid frequenter occursurum habenti, vt toties nobiscum, quoties cum illo sit. Vtique cauebimus, ne munera superuacua mittamus: vt fæminæ aut seni arma venatoria, aut rustico libros, aut studiis ac litteris dedito retia. Æque ex contrario circumspiciemus, ne dum grata mittere volumus, suum cuique morbum exprobratura mittamus: sicut ebrioso vina, & valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit esse, non munus, in quo vitium accipientis agnoscitur.

Cap. XII. Si arbitrium dandi penes nos est, præcipue mansura quæremus vt quam minime mortale munus sit. Pauci enim sunt tam grati, vt quod acceperint, etiamsi non vident, cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipso munere incurrit: vbi ante oculos est, & obliuisci sui non sinit, sed auctorem suum ingerit & inculcat. Eo quidem magis duratura

 quæ-

quæramus; quia nunquam admonere debemus; ipsæ res euanescentem memoriam excitent. Libentius donabo argentum factum, quam signatum: libentius statuas, quam vestem, & quod vsus breuis deterat. Apud paucos post rem manet gratia: plures sunt, apud quos non diutius in animo sunt donata, quam in vsu. Ergo si fieri potest, consumi munus meum nolo: exstet, hæreat amico meo, conuiuat. Nemo tam stultus est, vt monendus sit, ne cui gladiatores aut venationem iam munere edito mittat, & vestimenta æstiva bruma, hiberna solstitio. Sit in beneficio sensus communis, tempus, locum, personas obseruet: quia momentis quædam grata & ingrata sunt. Quanto acceptius est, si id damus, quod quis non habet, quam cuius copia abundat? quod diu quærit, nec invenit, quam quod vbique visurus est? Munera non tam pretiosa, quam rara & exquisita sint, quæ etiam apud diuitem sui locum faciant: sicut gregalia quoque poma, etiam post paucos dies itura in fastidium, delectant, si prouenere maturius. Illa quoque non erunt sine honore, quæ aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alii.

CAP. XIII. Alexandro Macedoni, cum victor Orientis, animos supra humana tolleret, Corinthii per legatos gratulati sunt, & ciuitate illum sua donauerunt. Cum risisset Alexander hoc officii genus, vnus ex legatis: Nulli, inquit, ciuitatem vnquam dedimus alii, quam tibi & Herculi. Libens accepit non dilutum honorem, & legatos inuitatione aliaque humanitate prosecutus, cogitauit, non qui sibi ciuitatem darent, sed cui dedissent. Et homo gloriæ deditus, cuius nec naturam nec modum nouerat, Herculis Liberique vestigia sequens, ac ne ibi quidem resistens, vbi illa defecerant, ad socium honoris sui respexit a dantibus: tanquam cœlum,

quod

quod mente vaniſſima complectebatur, teneret, quia Herculi æquabatur. Quid enim illi ſimile habebat væſanus adoleſcens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil ſibi vicit: orbem terrarum tranſiuit, non concupiſcendo, ſed vindicando. Quid vinceret malorum hoſtis, bonorum vindex, terrarum mariſque pacator? At hic a pueritia latro, gentiumque vaſtator, tam hoſtium pernicies, quam amicorum, qui ſummum bonum duceret, terrori eſſe cunctis mortalibus; oblitus, non ferociſſima tantum, ſed ignauiſſima quoque animalia timeri, ob virus malum.

CAP. XIV. Ad propoſitum nunc reuertamur. Beneficium quod quibuslibet datur, nulli gratum eſt. Nemo ſe ſtabularii 1) aut cauponis hoſpitem iudicat, nec conuiuam dantis epulum, 2) vbi dici poteſt: Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod in illum, & vix bene notum ſibi, & in illum etiam inimicum ac turpiſſimum hominem. Nunquid enim me dignum iudicauit? minime: morbo ſuo 3) morem geſſit. Quod voles gratum eſſe, rarum effice: quis patitur ſibi imputari vulgaria? Nemo hæc ita interpretetur, tanquam reducam liberalitatem, & frænis arctioribus reprimam. Illa vero, in quantum libet, exeat: ſed eat, non erret. Licet ita largiri, vt vnusquisque, etiam ſi cum multis accepit, in populo ſe eſſe non putet. nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam ſperet ſe propius admiſſum. Dicat, Accepi idem quod ille, ſed vltro. Accepi quod ille:

1. *Stabularii*) diuerſitoris, πανδοχέως vt Gloſſæ exponunt.

2. *Epulum*) nempe publicum, nam in priuato aliud eſt, & obligamur. *Lipſ.*

3. *Morbo ſuo*) vitio & affectui. Sic Ep. 75. *Non eſt quod iſtam curam imputes mihi: morbo enim tuo daturus erat.* Gronov.

ſed

ſed ego intra breue tempus, cum ille diu meruiſſet. Sunt, qui idem habeant: ſed non eisdem verbis datum, non eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cum rogaſſet: ego, cum rogaret. Ille accepit: ſed facile redditurus, ſed cuius ſenectus & liberorum orbitas magna promittebat: mihi plus dedit, quamuis idem dederit, quia ſine ſpe recipiendi dedit. Quemadmodum meretrix ita inter multos ſe diuidit, vt nemo non aliquod ſignum familiaris animi ferat: ita qui beneficia ſua amabilia vult eſſe, excogitet, quomodo & multi obligentur, & tamen ſinguli habeant aliquid, quo ſe ceteris præferant. Ego vero beneficiis non obiiciam moras: quæ quo plura maioraque fuerint, plus afferent laudis. Adſit tamen iudicium. neque enim cordi eſſe cuiquam poſſunt, forte ac temere data. Quare ſi quis exiſtimat nos, cum iſta præcipimus, benignitatis fines introrſus referre, & illi minus laxum limitem aperire; ne perperam monitiones noſtras exaudit. Quam enim virtutem magis veneramur? cui magis ſtimulos addimus? quibusue tam conuenit hæc adhortatio, quam nobis, ſocietatem humani generis ſancientibus?

CAP. XV. Quid ergo eſt? Cum ſit nulla honeſta vis animi, etiamſi a recta voluntate incepit, niſi quam virtutem modus fecit, veto liberalitatem nepotari. 1) Tunc iuuat accepiſſe beneficium, & ſupinis 2) quidem manibus, vbi illud ratio ad dignos perducit: non quo libet caſus & conſilii indigens impetus differt: quod oſtentare libet, & inſcribere ſibi. 3) Beneficia tu vocas, quorum auctorem fateri pudet? At illa quanto gratiora ſunt, quantoque in partem interiorem ani-

1. *Nepotari*) nepotes imitari, profundere, dilapidare. *Lipſ.*
2. *Supinis*) expanſis promtisque. *id.*
3. *Inſcribere ſibi*) Se auctorem profiteri. *id.*

mi

mi nunquam exitura descendunt: cum delectant, cogitantem magis a quo, quam quid acceperis? Crispus Passienus solebat dicere, quorumdam se iudicium malle, quam beneficium: quorumdam beneficium malle, quam iudicium. & subiiciebat exempla: Malo, aiebat, diui Augusti iudicium: malo Claudii beneficium. Ego vero nullius puto expetendum esse beneficium, cuius vile iudicium est. Quid ergo? Non erat accipiendum a Claudio quod dabatur? erat: sed sicut a Fortuna, quam scires statim posse malam fieri. Quid ergo ista inter se mixta diuidimus? Non est beneficium, cui deest pars optima, datum esse iudicio. Alioquin pecunia ingens si non ratione, nec recta voluntate donata est, non magis beneficium est, quam thesaurus. Multa sunt autem, quæ oportet accipere, nec debere. 1)

1, *Nec debere*) nec pro iis obligari.

LIBER

LIBER SECVNDVS.

Argumentum & Ordo.

ASsumit & repetit alterum membrum, Quemadmodum beneficia danda? Varia dat præcepta: Vt Libenter, Cito, Sine dubitatione. Quædam Palam, quædam in Secreto. Sed omnia tamen sine superbia, aut iactatione. Deinde, Quæ nocitura, non dare, nec si petant: non item Turpia, & infamia futura. Denique Personæ æstimandæ, & qui dat, & qui accipit: Vt decora sint Vtrique. Pars altera libri, Ipse Accipiens quomodo se gerat? A quibus capiat, & Quomodo? inprimis Grate. Ex occasione, quid faciat ingratos, Superbia, Auaritia, Inuidia. Pluribus deinde de Gratitudine, eamque constare Voluntate, Vbi res deficit.

CAPVT I.

INspiciamus, Liberalis virorum optime, id quod ex priore parte adhuc superest, Quemadmodum dandum sit beneficium: cuius rei expeditissimam videor monstraturus viam. Sic demus, quomodo vellemus accipere. ante omnia libenter, cito, sine vlla dubitatione. Ingratum est beneficium, quod diu inter manus dantis hæsit, quod quis ægre dimittere visus est; & sic tanquam sibi eriperet. Etiamsi quid moræ interuenit, euitemus omni modo, ne deliberasse videamur. Proximus est a negante, qui dubitauit, nullamque iniit gratiam. Nam cum in beneficio iucundissima sit tribuentis voluntas, qui nolentem se tribuisse ipsa cunctatione testatus est, non dedit, sed aduersus ducentem 1) male retinuit. Multi

1. *Aduersus ducentem)* ab eo qui funem trahit alio male retinente. *Lips.*

ti autem sunt, quos liberales facit frontis infirmitas. Gratissima sunt beneficia, parata, facilia & occurrentia, vbi nulla mora fuit, nisi in accipientis verecundia. Optimum est, antecedere desiderium cuiusque: proximum sequi. Illud melius, occupare antequam rogemur: quia cum homini probo ad rogandum os concurrat, 2) & suffundatur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. Non tulit gratis, qui cum rogasset, accepit. Quoniam quidem, vt maioribus nostris, grauissimis viris, visum est, nulla res carius constat, quam quæ precibus empta est. Vota homines parcius facerent, si palam facienda essent. adeo etiam deos, quibus honestissime supplicamus, tacite malumus & intra nosmet ipsos precari.

CAP. II. Molestum verbum est, onerosum, & demisso vultu dicendum, Rogo. Huius facienda est gratia amico, & cuicumque, quem amicum sis promerendo facturus. Properet licet: sero beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo diuinanda cuiusque voluntas, & cum intellecta est, necessitate grauissima rogandi liberanda est. Illud beneficium iucundum, victurumque in animo scias, quod obuiam venit. Si non contingit præuenire, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur: sed certiores facti, statim promittamus, facturosque nos etiam antequam interpellaremur, ipsa festinatione approbemus. Quemadmodum in ægris opportunitas cibi salutaris est, & aqua tempestiue data remedii locum obtinuit: ita quamuis leue & vulgare beneficium sit, si præsto fuit, si proximam quamque horam non perdidit, multum sibi adiicit, gratiamque pretiosi, sed lenti &

2. *Os concurrat*) os concurrit cum contrahitur, quod plerumque fit vbi in magno pudore versamur.

diu

diu cogitati muneris vincit. Qui tam parate fecit, non est dubium, quin libenter faciat. Itaque lætus facit, & induit sibi animi sui vultum.

Cap. III. Ingentia quorumdam beneficia, silentium aut loquendi tarditas, imitata grauitatem & tristitiam, corrupit, cum promitterent vultu neganti-um. Quanto melius, adiicere bona verba rebus bonis, & prædicatione humana benignaque commendare quæ prestes? vt ille se castiget, quod tardior in rogando fuit. Adiicias licet familiarem querelam: Irascor tibi, quod cum aliquid desiderasses, non olim scire me voluisti, quod tam diligenter rogasti, quod quemquam adhibuisti. Ego vero gratulor mihi, quod experiri animum meum libuit: postea quidquid desiderabis, tuo iure exiges. Semel rusticitati tuæ ignoscitur. Sic efficies, vt animum tuum pluris æstimet, quam illud quidquid est, ad quod petendum venerat. Tunc est summa virtus tribuentis, tunc benignitas, vbi ille qui discessit dicet sibi: Magnum hodie lucrum feci. malo quod illum talem inueni, quam si multiplicatum hoc ad me alia via peruenisset. Huic eius animo nunquam parem referam gratiam.

Cap. IV. At plerique sunt, qui beneficia asperitate verborum & supercilio in odium adducunt, eo sermone vsi, ea superbia, vt impetrasse pœniteat. Aliæ deinde post rem promissam sequuntur moræ. nihil autem est acerbius, quam vbi quoque, quod impetrasti, rogandum est Repræsentanda sunt beneficia: quæ a quibusdam accipere difficilius est, quam impetrare. Hic rogandus est, vt admoneat; ille, vt consummet. Sic vnum munus per multorum teritur manus, ex quo gratiæ minimum apud promittentem remanet: quia auctori detrahit, quisquis post illum rogandus est. Hæc itaque curæ habebis, si grate æstimari quæ præstabis voles, vt beneficia tua illibata, vt inte-

integra ad eos, quibus promissa sunt, perueniant, sine vlla, quod aiunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat: nemo in eo quod daturus est, 1) gratiam suam facere potest, vt non tuam minuat.

CAP. V. Nihil æque amarum, quam diu pendere. Æquiore quidam animo ferunt præcidi spem suam, quam trahi. Plerisque autem hoc vitium est, ambitione praua differendi promissa, ne minor sit rogantium turba. Quales regiæ potentiæ ministri sunt, quos delectat superbiæ suæ longum spectaculum: minusque se iudicant posse, nisi diu multumque singulis, quid possint, ostenderint. Nihil confestim, nihil semel faciunt. iniuriæ illorum præcipites, lenta beneficia sunt. Quare verissimum existima, quod ille Comicus dixit:

- - - - - *Quid? tu non intelligis,*
Tantum te gratiæ demere, quantum moræ adiicis?

Inde illæ voces, quas ingenuus dolor exprimit: Fac, si quid facis: &, Nihil est tanti: Malo mihi iam neges. Vbi in tædium adductus animus incipit beneficium odisse, dum exspectat: potest ob id gratus esse? Quemadmodum acerbissima crudelitas est, quæ trahit pœnam: & misericordiæ genus est, cito occidere: (quia tormentum vltimum finem sui secum affert; quod antecedit tempus, maxima venturi supplicii pars est:) ita maior est muneris gratia, quo minus diu pependit. Est enim bonarum etiam rerum solicita exspectatio. & cum plurima beneficia remedium alicuius rei afferant; qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere tardius, beneficio suo manus affert. 1) Omnis benignitas properat: & proprium est libenter facientis, cito facere. Qui tarde, & diem de die extrahens profuit, non ex animo fecit.

1. *Est*) f. rectius *es.*
2. *Manus offert*) occidit, perdit.

cit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus, & argumentum amicæ voluntatis. tarde velle, nolentis est.

Cap. VI. In omni negotio, Liberalis, non minima portio est, quomodo quidque aut dicatur, aut fiat. multum celeritas fecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis est: sed infinitum interest, vtrum excusso lacerto torqueantur, an remissa manu effluant. gladius idem & stringit, & transforat: quam presso articulo 1) venerit, refert: idem est quod datur; sed interest quomodo detur. Quam dulce, quam pretiosum est, si gratias sibi agi non est passus, qui dedit: si dedisse, dum dat, oblitus est! nam corripere eum, cui cum maxime aliquid præstes, dementia est, & inferere contumeliam meritis. Itaque non sunt exasperanda beneficia, nec quidquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

Cap. VII. Fabius Verrucosus beneficium ab homine duro aspere datum, Panem lapidosum vocabat; quem esurienti accipere necessarium sit, esse acerbum. Tiberius Cæsar rogatus a nepote 1) M. Allio prætorio, vt æri alieno eius succurreret: edere illum sibi nomina creditorum iussit. Hoc non est donare, sed creditores conuocare. Cum edita essent, scripsit, nepoti iussisse se pecuniam solui. 2) adiecta contumeliosa admonitione, effecit, vt nec æs alienum haberet, 3)

1. *Quam presso articulo*) quam forti manu & adacta. *Lips.*

1. *Nepote*) putat Lipsius maiuscula littera insigniendum Nepote, & cognomen esse huius viri.

2. *Nepoti iussisse se pecuniam solui*) *Nepoti* iterum maiuscula littera, In eo vero scomma. Videbatur nomen edere, & vitium exprobrauit. *Nepotes enim ἄσωτοι.*

3. *Vt nec æs alienum haberet*) nam donauit.

nec

nec beneficium. 4) Liberauit illum a creditoribus, sibi non obligauit. Aliquid Tiberius secutus est. puto noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent. ista fortasse efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates pudore reprimendas: beneficium vero danti, tota alia sequenda est via.

CAP. VIII. Omni genere quod des, quo sit acceptius, adornandum est. Hoc vero 1) non est beneficium dare, deprehendere est. 2) Et vt in transitu de hac quoque parte dicam quid sentiam, ne Principi quidem satis decorum est, donare ignominiæ caussa. Tametsi inquietudinem 3) Tiberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot potesta, qui idem rogarent, inuenti sunt. quos omnes iussit reddere in senatu æris alieni caussas, & ita illis certas summas dedit. Non est illud liberalitas; censura est: non auxilium est; Principale tributum 4) est. Beneficium non est, cuius sine rubore meminisse non possum. Ad iudicem missus sum. vt impetrarem, caussam dixi.

CAP. IX. Præcipiunt itaque omnes auctores sapientiæ, quædam beneficia palam danda, quædam secreto. Palam, quæ consequi gloriosum est: vt militaria dona, & honores, & quidquid aliud notitia pulchrius fit. Rursus quæ non producunt, nec honestiorem faciunt, sed succurrunt infirmitati, egestati, ignominiæ, tacite danda sunt: vt nota sint solis, quibus prosunt. Interdum & ipse qui iuuatur, fallendus est: vt habeat, nec a quo acceperit, sciat.

4. *Nec beneficium*) nam exprobrauit.
1. *Hoc vero*) quod fecit Tiberius.
2. *Deprehendere est*) detegere vitia latentia & efferre.
3. *Inquietudinem*) cuius euitandæ caussa id fecisse Tiberium Cap. præc. dictum est.
4. *Tributum*) quia velut ab inuito, tribuitur non ex beneuolentia.

Cap. X. Arcesilaus, vt aiunt, amico pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, ægro autem, & ne hoc quidem confitenti deesse sibi in sumptum ad necessarios vsus, cum clam succurrendum iudicasset, puluino eius ignorantis sacculum subiecit, vt homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inueniret potius quam acciperet. Quid ergo? ille nesciet a quo acceperit? Primum nesciat, si hoc ipsum beneficii pars est, deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quæ intelligat & illius auctorem. Denique ille nesciat accepisse se: ego sciam me dedisse. Parum est, inquis. Parum, si fœnerare cogitas: sed si dare quo genere accipienti maxime profuturum erit, dabis, contentus eris te teste. Alioquin non benefacere delectat, sed videri benefecisse. Volo, inquis, sciat: debitorem quæris. Volo vtique sciat: quid, si illi vtilius est nescire? si honestius, si gratius? non in aliam partem abibis? Volo sciat: ita tu hominem non seruabis in tenebris? Non nego, quoties patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate: sin adiuuari illum & oportet, & pudet; si quod præstamus, offendit, nisi absconditur: beneficium in acta non mitto. Quidni? ego illi non sum indicaturus me dedisse: cum inter prima præcepta ac maxime necessaria sit, ne vnquam exprobrem, imo ne admoneam quidem? Hæc enim beneficii inter duos lex est. alter statim obliuisci debet dati, alter accepti numquam. Lacerat animum & premit frequens meritorum commemoratio.

Cap XI. Libet exclamare, quod ille triumuirali proscriptione seruatus a quodam Cæsaris amico exclamauit, cum superbiam eius ferre non posset: Redde me Cæsari. Quousque dices: Ego te seruaui, ego te eripui morti? istud, si meo arbitrio memini, vita est; si tuo, mors est. Nihil tibi debeo, si me seruasti,

vasti, vt haberes, quem ostenderes Quousque me circumducis? quousque obliuisci fortunæ meæ non finis? semel in triumpho ductus essem. Non est dicendum, quid tribuerimus, qui admonet, repetit. Non est instandum, non est memoria revocanda: nisi vt aliud dando, prioris admoneas. Ne aliis quidem narrare debemus. qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. Dicetur enim, quod illi vbique iactanti beneficium suum: Num negabis, inquit, te recepisse? & cum respondisset, Quando? Sæpe quidem, inquit, & multis locis id est, quoties & vbicumque narrasti. Quid opus est te loqui? quid alienum occupare officium? Est qui istud facere honestius possit: quo narrante, & hoc laudabitur, quod ipse non narras. Ingratum me iudicas, si istud te tacente, nemo sciturus? Quod adeo non est committendum, vt etiamsi quis coram nobis narrabit, ei respondendum sit: Dignissimus quidem ille est maioribus beneficiis, sed ego magis velle me scio omnia illi præstare, quam adhuc præstitisse. Et hæc ipsa non verniliter, 1) nec ea figura, qua quidam reiiciunt, quæ magis ad se volunt attrahere: deinde adiicienda omnis humanitas. Perdet agricola quod sparsit, si labores suos destituet in semine. Multa cura sata perducuntur ad segetem. nihil in fructum peruenit, quod non a primo vsque ad extremum æqualis cultura prosequitur: eadem beneficiorum est conditio. Nunquid vlla maiora possunt esse, quam quæ in liberos patres conferunt? Hæc tamen irrita sunt, si in infantia deserantur, nisi longa pietas munus suum nutriat. Eadem ceterorum beneficiorum conditio est: nisi illa adiuueris, perdes. parum est dedisse, fouenda sunt. Si gratos vis ha-

1. *Verniliter*) blande & cum adulatione, sine animi tui sensu.

bere quos obligas, non tantum des oportet beneficia, sed ames. Præcipue, vt dixi, parcamus auribus. admonitio tædium facit, exprobratio odium. Nihil æque in beneficio dando vitandum est, quam superbia. Quid opus arrogantia vultus? quid tumore verborum? ipsa res te extollit. Detrahenda est inanis iactatio: res loquantur, nobis tacentibus. Non tantum ingratum, sed inuisum est beneficium, superbe datum.

Cap. XII. C. Cæsar 1) dedit vitam Pompeio Penno, si dat, qui non aufert; deinde absoluto, & agenti gratias, porrexit osculandum sinistrum pedem. Qui excusant, & negant id insolentiæ caussa factum: aiunt socculum auratum, imo aureum margaritis distinctum, ostendere eum voluisse. Ita prorsus: quid hic contumeliosum est, si vir consularis aurum & margaritas osculatus est; & alioquin nullam partem in corpore eius electurus, quam purius oscularetur? 2) Homo natus in hoc, vt mores liberæ ciuitatis Persica seruitute mutaret, parum iudicauit, si senator senex, summissis honoribus, in conspectu principum supplex sibi, eo more iacuisset, quo victi hostes hostibus iacuere: inuenit aliquid infra genua, quo libertatem detruderet. Non hoc est remp. calcare? & quidem, [dicet aliquis, nam potest ad rem pertinere] sinistro pede? Parum enim fœde furioseque insolens fuerat, qui de capite consularis viri soccatus 3) audiebat, nisi in os senatoris ingessisset imperator epigros 4) suos.

Cap. XIII. O superbia magnæ fortunæ! O stul-

1. *Cæsar*) Caligulam intelligit.

2. *Quam purius oscularetur*) Notum enim C. Cæsari omne genus fœdæ libidinis tribui.

3. *Soccatus*) insolens hoc Romanis, qui in publicum calceati prodibant.

4. *Epigros*) clauos soccis suffixos.

tissi-

tiſſimum malum! vt a te nihil accipere iuuat? vt omne beneficium in iniuriam conuertis? vt te omnia nimia delectant? vt te omnia dedecent? quoque altius te ſubleuaſti, hoc depreſſior es, oſtendisque te non agnoſcere iſta bona, quibus tantum inflaris. Quidquid das, corrumpis. Libet itaque interrogare, quid tantopere te reſupinet, quid vultum habitumque oris peruertat, vt malis habere perſonam, 1) quam faciem? Iucunda ſunt, quæ humana fronte, certe leni, placidaque tribuuntur, quæ cum daret mihi ſuperior, non exſultauit ſupra me, ſed quam potuit, benigniſſimus fuit, deſcenditque in æquum, & detraxit muneri ſuo pompam. obſeruauit idoneum tempus, vt in occaſione potius, quam in neceſſitate ſuccurreret. Vno modo iſtis perſuadebimus, ne beneficia ſua inſolentia perdant, ſi oſtenderimus non ideo videri maiora, quo tumultuoſius data ſunt: ne ipſos quidem ob id cuiquam poſſe maiores videri. vanam eſſe ſuperbiæ magnitudinem, & quæ in odium etiam amanda perducat.

CAP. XIV. Sunt quædam nocitura impetrantibus: quæ non dare, ſed negare, beneficium eſt. Æſtimabimus itaque vtilitatem potius, quam voluntatem petentium. Sæpe enim noxia concupiſcimus, nec diſpicere quam pernicioſa ſint licet: quia iudicium interpellat affectus. ſed cum ſubſedit cupiditas, cum impetus ille flagrantis animi, qui conſilium fugat, cecidit; deteſtamur pernicioſos malorum munerum auctores. Vt frigidam ægris negamus, & lugentibus ac ſibi iratis ferrum, aut amantibus quidquid contra ſe vſurus ardor petit; ſic ea, quæ nocitura ſunt impenſe ac ſubmiſſe, nonnunquam etiam miſerabiliter rogantibus, perſeuerabimus non dare. Tum initia beneficiorum ſuorum ſpectare, tum etiam exitus decet:

1. *Perſonam*) Hiſtrioniam, & alienam.

& ea dare quæ non tantum accipere, sed etiam accepisse delectet. Multi sunt qui dicant: Scio hoc illi non profuturum, sed quid faciam? rogat, resistere precibus eius non possum. Viderit; de se, non de me, queretur. Falsum est: imo de te, & merito quidem: cum ad mentem bonam redierit, cum accessio illa quæ animum inflammabat, remiserit. Quidni eum oderit, a quo in damnum ac periculum suum adiutus est? Exorari in perniciem rogantium, sæua bonitas est. Quemadmodum pulcherrimum opus est, etiam inuitos nolentesque seruare: ita rogantibus pestifera largiri, blandum & affabile odium est. Beneficium demus, quod vsu magis ac magis placeat, quod nunquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulteræ sciam: ne in societate turpis facti aut consilii inueniar. Si potero, reuocabo: sin minus, non adiuuabo scelus. Siue illum ira, quo non debebat, impellit, siue ambitionis calor abducit a tutis: non a semet ipso vim sibi inferri patiar; non committam, vt possit quandoque dicere, Ille amando me occidit. Sæpe nihil interest inter amicorum munera, & hostium vota. Quidquid illi accidere optant; in id horum intempestiua indulgentia impellit, atque instruit. Quid autem turpius, quam (quod euenit frequentissime) vt nihil intersit inter odium, & beneficium?

CAP. XV. Nunquam, in turpitudinem nostram reditura, tribuamus. Cum summa amicitiæ sit, amicum sibi æquare; vtrique simul consulendum est. Dabo egenti: sed vt ipse non egeam. succurram perituro: sed vt ipse non peream. nisi si futurus ero magni hominis, aut magnæ rei merces. Nullum beneficium dabo, quod turpiter peterem. Nec exiguum dilatabo, nec magna pro paruis accipi patiar. Nam vt qui quod dedit, imputat, gratiam destruit: ita qui quantum

tum det, ostendit, munus suum commendat, non exprobrat. Respiciendæ sunt cuique facultates suæ, viresque; ne aut plus præstemus, quam possumus, aut minus. Æstimanda est eius persona, cui damus. quædam enim minora sunt, quam vt exire a magnis viris debeant: quædam accipiente maiora sunt. Vtriusque itaque personam confer: & ipsum, inter illas, quod donabis, examina, nunquid aut danti grave sit, aut paucum: nunquid rursus qui accepturus est, aut fastidiat, aut non capiat.

Cap. XVI. Vrbem cuidam Alexander donabat væsanus, & qui nihil animo non grande conciperet cum ille cui donabatur, se ipse mensus, tanti muneris inuidiam refugisset, dicens non conuenire fortunæ suæ: Non quæro, inquit, quid te accipere deceat, sed quid me dare. Animosa vox videtur, & regia: cum sit stultissima. Nihil enim per se quemquam decet: refert quid, cui, quando, quare, vbi, & cetera, sine quibus facti ratio non constabit. Tumidissimum animal! si illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur personarum ac dignitatum proportio: & cum sit vbique virtutis modus, æque peccat quod excedit, quam quod deficit. Liceat istud sane tibi, & te in tantum fortuna sustulerit, vt congiaria tua vrbes sint: quas quanto maioris animi fuit non capere, quam spargere? est tamen aliquis minor, quam vt in sinu eius condenda sit ciuitas.

Cap. XVII. Ab Antigono Cynicus petiit talentum. respondit, plus esse, quam quod Cynicus petere deberet. Repulsus petit denarium. respondit, minus esse, quam quod regem deceret dare. Turpissima est eiusmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum daret. in denario regem, in talento Cynicum respexit: cum posset & denarium tanquam Cynico dare, & talentum tanquam rex. Vt sit aliquid maius, quam quod Cyni-

cus accipiat; nihil tam exiguum eſt, quod non honeſte regis humanitas tribuat. * Si me interrogas, 1) probo. eſt enim intolerabilis res, poſcere nummos, & contemnere. Indixiſti pecuniæ odium: hoc profeſſus es. hanc perſonam induiſti: agenda eſt. Iniquiſſimum eſt, te pecuniam ſub gloria egeſtatis acquirere. Adſpicienda ergo non minus ſua cuique perſona eſt, quam eius, de quo iuuando quis cogitat. Volo Chryſippi noſtri vti ſimilitudine de pilæ luſu: quam cadere non eſt dubium, aut mittentis vitio, aut accipientis. Tunc curſum ſuum ſeruat, vbi inter manus vtriusque, apte ab vtroque & iactata & excepta verſatur. neceſſe eſt autem luſor bonus, aliter illam colluſori longo, aliter breui mittat. Eadem beneficii ratio eſt. niſi vtrique perſonæ, dantis & accipientis, aptatur: nec ab hoc exibit, nec ad illum perueniet, vt debet. Si cum exercitato & docto negotium eſt, audacius pilam mittemus. vtcumque enim venerit, manus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tirone & indocto: non tam rigide, nec tam excuſſe, ſed languidius, & in ipſam eius dirigentes manum, remiſſe occurremus. Idem faciendum eſt in beneficiis, quosdam doceamus, 2) & ſatis iudicemus, ſi conantur, 3) ſi audent, ſi volunt. Facimus autem plerumque ingratos, & vt ſint, fauemus: tanquam ita demum magna ſint beneficia noſtra, ſi gratia illis referri non potuit: vt malignis luſoribus propoſitum eſt, colluſorem traducere, 4) cum damno ſcilicet ipſius luſus, qui non poteſt, niſi conſentitur,

1. *Si me interrogas*) Videtur aliqua diſſertatiuncula fuiſſe quæ periit ſuper hoc facto. Subiicit nunc: ſi me quoque interrogas, ſum inter probantes. *Lipſ.*

2. *Doceamus*) capere beneficia.

3. *Conantur*) grati eſſe, bene excipere.

4. *Traducere*) ludibrio exponere.

ex-

extendi. Multi sunt tam prauæ naturæ, vt malint perdere, quæ præstiterunt, quam videri recepisse, superbi & imputatores. Quanto melius, quantoque humanius id agere, vt illi quoque partes suæ constent, & fauore; vt gratia sibi referri possit, benigne omnia interpretari; gratias agentem, non aliter quam si referat, audire; præbere se facilem, ad hoc, vt quem obligauit, etiam exsolui velit? Male audire solet fenerator, si acerbe exigit: æque si in recipiendo tardus ac difficilis moras quærit: beneficium tam recipiendum est, quam non exigendum. Optimus ille, qui dedit facile, nunquam exegit: reddi gauisus est, bona fide quid præstitisset, oblitus, qui accipientis animo recepit

CAP. XVIII. Quidam non tantum dant beneficium superbe, sed etiam accipiunt: quod non est committendum. Iam enim transeamus ad alteram partem, tractaturi quomodo se gerere homines in accipiendis beneficiis debeant. Quodcumque ex duobus constat officium, tantumdem ab vtroque exigit. Qualis pater esse debeat, cum inspexeris; scies non minus operis illic superesse, vt dispicias, qualem esse oporteat filium, sunt aliquæ partes mariti, sed non minores vxoris. Inuicem ista quantum exigunt, præstant, 1) & parem desiderant regulam: quæ, vt ait Hecaton, difficilis est. Omne enim honestum in arduo est, etiam quod vicinum honesto est. non enim tantum fieri debet, sed ratione fieri. Hac duce per totam vitam eundum est. minima maximaque ex huius consilio gerenda sunt: quomodo hæc suaserit, dandum. Hæc autem hoc primum censebit, non ab omnibus accipiendum. A quibus ergo accipiemus? Vt breuiter tibi respondeam: ab his, quibus dedisse

1. *Inuicem ista quantum exigunt præstant*) h. e. reciproca ista, mariti v. g. & vxoris, officia sunt & tantum vnaquæuis pars præstat, quantum sibi ab altera præstari cupit.

videa-

videamur. Num etiam maiore dilectu quærendus est, cui debeamus, quam cui præstemus? nam, vt non sequantur vlla incommoda (sequuntur autem plurima) graue tamen tormentum est debere, cui nolis. Contra, iucundissimum est ab eo accepisse beneficium, quem amare etiam post iniuriam possis, vbi amicitiam, alioqui iucundam, caussa fecit & iustam. Illud vero homini verecundo & probo miserrimum est, si eum amare oportet, quem non iuuat 2). Toties admoneam necesse est, non loqui me de sapientibus, quos quidquid oportet, & iuuat; qui animum in potestate habent, & legem sibi, quam volunt, dicunt, & quam dixerunt, seruant: sed de imperfectis hominibus honesta sequi volentibus, quorum affectus sæpe contumaciter parent. Itaque eligendus est, a quo beneficium accipiam. Et quidem diligentius quærendus beneficii quam pecuniæ creditor. Huic enim reddendum est, quantum accepi: & si reddidi, solutus sum ac liber. at illi plus soluendum est: & nihilominus etiam, relata gratia, cohæremus. debeo enim, cum reddidi, rursus incipere. * Monetque amicitia non recipere indignum. sic ne in beneficiorum quidem sacratissimum ius, ex quo amicitia oritur. Non semper, inquit, mihi licet dicere, Nolo: aliquando beneficium accipiendum est & inuito. Dat tyrannus crudelis & iracundus: qui munus suum fastidire te, iniuriam iudicaturus est. Non accipiam? Eodem loco pone latronem & piratam, quo regem, animum latronis ac piratæ habentem. quid faciam? parum dignus est, cui debeam. Cum eligendum dico cui debeas, vim maiorem & metum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum est tibi, si arbitrii tui est, vtrum velis, an non; id apud te ipse perpendes.

2. *Quem non iuuat*) sc. amare, quem non lubens volensque amet.

des. si necessitas tollit arbitrium; scies te non accipere, sed parere. Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis scire, an velim; effice, vt possim nolle. Vitam tamen tibi dedit. non refert quid sit, quod datur, nisi a volente volenti detur. Si seruasti me, non ideo seruator es. Venenum aliquando pro remedio fuit. non ideo numeratur inter salubria. Quædam prosunt, nec obligant.

Cap. XIX. Tuber quidam tyranni gladio diuisit, qui ad eum occidendum venerat: non ideo illi tyrannus gratias egit, quod rem quam medicorum munus reformidauerant, nocendo sanauit. Vides non esse magnum in ipsa re momentum? quoniam non videtur dedisse beneficium, qui malo animo profuit. Casus enim beneficium est, hominis iniuria. Leonem in amphitheatro spectauimus, qui vnum e bestiariis agnitum, cum quondam eius fuisset magister, protexit ab impetu bestiarum. Num ergo est beneficium, feræ auxilium? minime: quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram posui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, & illa: nec hic, nec illa beneficium. quia non est beneficium, accipere cogi. non est beneficium, debere, cui nolis. Ante des oportet mihi arbitrium mei; deinde beneficium.

Cap. XX. Disputari de M. Bruto solet, an debuerit accipere a D. Iulio vitam, cum occidendum eum iudicaret. Quam rationem in occidendo secutus sit, alias tractabimus. Mihi enim, cum vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer errasse, nec ex institutione Stoica se egisse: qui aut regis nomen extimuit, cum optimus ciuitatis status sub rege iusto sit; aut ibi sperauit libertatem futuram, vbi tam magnum

gnum præmium erat & imperandi,& seruiendi 1); aut existimauit ciuitatem in priorem formam posse reuocari, amissis pristinis moribus; futuramque ibi æqualitatem ciuilis iuris, & staturas suo loco leges, vbi viderat tot millia hominum pugnantia, non an seruirent, sed cui. Quanta vero illum aut rerum naturæ, aut vrbis suæ tenuit obliuio, qui vno interempto, defuturum credidit alium, qui idem vellet: cum Tarquinius esset inuentus, post tot reges ferro ac fulminibus occisos? Sed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in ius dandi beneficii iniuria venerat. Non enim seruauit is,qui non interfecit; nec beneficium dedit, sed missionem.

Cap. XXI. Illud magis venire in disputationem potest aliquam, quid faciendum sit captiuo, cui redemptionis pretium homo prostituti corporis & infamis ore promittit? Patiar me ab impuro seruari? seruatus deinde, quam illi gratiam referam? Viuam cum obscœno? non viuam cum redemptore. Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam: accipiam autem tanquam creditum, non tamquam beneficium. Soluam illi pecuniam: & si occasio fuerit seruandi, periclitantem seruabo: in amicitiam, quæ similes iungit, non descendam. nec seruatoris illum loco numerabo, sed feneratoris: cui sciam reddendum quod accepi. Est aliquis dignus, a quo beneficium accipiam: sed danti nociturum est. ideo non accipiam, quia ille paratus est mihi cum incommodo, aut etiam periculo suo prodesse. Defensurus est me reum: sed illo patrocinio regem sibi est facturus inimicum. Inimicus sim, si cum ille pro me periclitari velit:

1. *Et seruiendi*) ad ministros tyrannidis refer, qui euehebantur. *Lips.*

lit: ego, quod facilius eſt, non facio, vt ſine illo periclitер. Ineptum & friuolum hoc Hecaton ponit exemplum Arceſilai, quem ait a filio familias oblatam pecuniam non accepiſſe, ne ille patrem ſordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quod furtum non recipit? quod maluit non accipere, quam reddere? quæ eſt enim alienam rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus eſt, vtamur Græcini Iulii viri egregii, quem C. Cæſar occidit ob hoc vnum, quod melior vir erat, quam eſſe quemquam tyranno expediret. Is cum ab amicis conferentibus ad impenſam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam a Fabio Perſico miſſam non accepit. Et obiurgantibus his, qui non æſtimabant mittentes, ſed miſſa, quod repudiaſſet: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiam, a quo propinationem accepturus non ſim? Cumque illi Rebilus conſularis, homo eiuſdem infamiæ, maiorem ſummam miſiſſet; inſtaretque, vt accipi iuberet: Rogo, inquit, ignoſcas, nam & a Perſico non accepi. Vtrum hoc munera accipere eſt, an ſenatum legere?

CAP. XXII. Cum accipiendum iudicauerimus; hilares accipiamus, profitentes gaudium: & id danti manifeſtum ſit, vt fructum præſentem capiat. Iuſta enim cauſſa lætitiæ eſt, lætum amicum videre: iuſtior, feciſſe. Grate ad nos perueniſſe indicemus, effuſis affectibus: quod non ipſo tantum audiente, ſed vbique teſtemur. Qui grate beneficium accipit, primam eius penſionem ſoluit.

CAP. XXIII. Sunt quidam, qui nolunt niſi ſecreto accipere: teſtem beneficii & conſcium vitant: quos ſcias licet male cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia eſt muneris ſui, in quantum delectatura eſt eum, cui datur: ita accipienti adhiben-

hibenda concio 1) est. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtiue agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non est ista verecundia, sed infitiandi genus. Ingratus est, qui, remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina secum fieri, 2) nec interponi pararios, 3) nec signatores aduocari, nec chirographum dare: idem faciunt, qui dant operam, vt beneficium in ipsos collatum, quam ignotissimum sit. Verentur palam ferre, vt sua potius virtute, quam alieno adiutorio consecuti dicantur. Rariores in eorum officiis 4) sunt, quibus vitam, aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, grauiorem subeunt ingratorum.

CAP. XXIV. Alii pessime loquuntur de optime meritis. Tutius est quosdam offendere: quam demeruisse, argumentum nihil debentium, odio quærunt. Atqui nihil magis præstandum est, quam vt memoria nobis meritorum hæreat, quæ subinde reficienda est: quia nec referre potest gratiam, nisi qui meminit; & qui meminit, iam refert. Nec delicate accipiendum est, nec submisse & humiliter. Nam qui negligens est in accipiendo, cum omne beneficium recens placeat; quid faciet, cum prima eius voluptas refrixerit? Alius accepit fastidiose, tamquam qui dicat: Non quidem mihi opus est: sed quia tam valde vis, faciam tibi mei potestatem. Alius supine, vt dubium præstanti relinquat, an senserit: alius

1. *Concio*) populus & turba vt omnes sciant.

2. *Nolunt nomina secum fieri*) f. rectius *volunt* hoc sensu. Sicut quidam volunt pecuniam mutuam capere & debere, nec tamen solennia obligationum & cautionum adhibere: ita isti beneficiarii, qui accipere nec sciri. *Lips.*

3. *Pararios*) Sic olim vocabantur. quorum interuentu negotia conciliabantur.

4. *Officiis*) Salutatione, deductione & aliis quæ præstabant clientes.

vix labra diduxit, & ingratior, quam si tacuisset, fuis. Loquendum pro magnitudine rei impensius, & illa adiicienda: Plures quam putas, obligasti. Nemo enim non gaudet beneficium suum latius patere. Nescis quid mihi præstiteris: sed scire te oportet, quanto plus sit quam æstimas. Statim gratus est, qui se onerat. Nunquam tibi gratiam referre potero: illud certe non desinam vbique confiteri, me referre non posse.

Cap. XXV. Nullo magis Cæsarem Augustum demeruit, & ad alia impetranda facilem sibi reddidit Furnius, quam quod, cum Patri Antonianas partes secuto veniam impetrasset, dixit: Hanc vnam Cæsar habeo iniuriam tuam. effecisti vt viuerem, & morerer ingratus. Quid est tam grati animi, quam nullo modo sibi satisfacere? quam nec ad spem quidem exæquandi vnquam beneficii accedere? His atque eiusmodi vocibus id agamus, vt voluntas non lateat, sed aperiatur, & luceat. Verba cessent licet. si quemadmodum debemus affecti sumus, conscientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus est, statim dum accepit, de reddendo cogitat. Chrysippus quidem dicit, illum velut in certamen cursus compositum, & carceribus inclusum, opperiri debere suum tempus, ad quod velut dato signo prosiliat. Et quidem magna illi celeritate opus est, magna contentione, vt consequatur antecedentem.

Cap. XXVI. Videndum est nunc, quid maxime faciat ingratos. Aut nimius sui suspectus, & insitum mortalitati vitium, se suaque mirandi: aut auiditas, aut inuidia. Incipiamus a primo. Nemo non benignus est sui iudex. inde est, vt omnia meruisse se existimet, & in solutum 1) accipiat: nec satis

1) *Et in solutum)* id est quasi non datum sed debitum.

ſuo prætio ſe æſtimatum putet. Hoc mihi dedit: ſed quam ſero, ſed poſt quot labores? quanto conſequi plura potuiſſem, ſi illum, aut illum, aut me colere maluiſſem? non hoc ſperaueram. In turbam coniectus ſum, tam exiguo dignum me iudicauit. honeſtius præteriri fuit.

Cap. XXVII. Cn. Lentulus augur, diuitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerent (hic quater millies ſeſtertium ſuum vidit. proprie dixi: nihil enim amplius quam vidit) ingenii fuit tam ſterilis, quam puſilli animi. Cum eſſet auariſſimus, nummos citius emittebat, quam verba: tanta illi inopia erat ſermonis. Hic cum omnia incrementa ſua D. Auguſto deberet, ad quem attulerat paupertatem, ſub onere nobilitatis laborantem; princeps iam ciuitatis, & pecunia, & gratia, ſubinde de Auguſto ſolebat queri, dicens, à ſtudiis ſe abductum. Nihil tantum in ſe congeſtum eſſe, quantum perdidiſſet, relicta eloquentia. At illi inter alia hoc quoque diuus Auguſtus præſtiterat, quod illum deriſu ac labore irrito liberauerat. Non patitur auiditas quemquam eſſe gratum. nunquam enim improbæ ſpei, quod datur, ſatis eſt. Eo maiora cupimus, quo maiora venerunt: multoque concitatior eſt auaritia, in magnarum opum congeſtu collocata. vt flammæ infinito acrior vis eſt, quo ex maiore incendio emicuit. Æque ambitio non patitur quemquam in ea menſura honorum conquieſcere, quæ quondam eius fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: ſed queritur, quod non eſt ad præturam vsque perductus. nec hæc grata eſt, ſi deeſt conſulatus. ne hic quidem ſatiat, ſi vnus eſt. Vltra ſe cupiditas porrigit, & felicitatem ſuam non intelligit: quia non vnde venerit, reſpicit, ſed quo tendat. Omnibus his vehementius & im-

& importunius malum est inuidia, quæ nos inquietat, dum comparat.

Cap. XXVIII. Hoc mihi præstitit: sed illi plus, sed illi maturius: & deinde nullius caussam agit, contra omnes sibi fauet. Quanto est simplicius, quanto pudentius, beneficium acceptum augere: scire neminem tanti ab alio, quanti a se ipso æstimari? Plus accipere debui, sed illi facile non fuit plus dare. in multos diuidenda liberalitas erat. Hoc initium est, boni consulamus, & animum eius, grate excipiendo, euocemus. Parum fecit; sed sæpius faciet. illum mihi prætulit; & me multis, ille non est mihi par virtutibus, nec officiis: sed habuit suam Venerem. 1) Querendo non efficiam, vt maioribus dignus sim, sed vt datis indignus. Plura illis hominibus turpissimis data sunt. quid ad rem? quam raro fortuna iudicat? Quotidie querimur, malos esse felices. sæpe quæ agellos pessimi cuiusque transierat, optimorum virorum segetem grando percussit. Fert sortem suam quisque, vt in cæteris rebus, ita in amicitiis. Nullum est tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas possit: nullum tam angustum, quod non bonus interpres extendat: Nunquam deerunt caussæ querendi, si beneficia a deteriore parte spectaueris.

Cap. XXIX. Vide quam iniqui sint diuinorum munerum æstimatores, etiam quidam professi sapientiam. Queruntur, quod non magnitudine corporis æquemus elephantes; velocitate ceruos, leuitate aves, impetu tauros: quod solidior sit cutis beluis, decentior damis, densior vrsis, mollior fibris: quod sagacitate nos narium canes vincant, quod acie luminum aquilæ, spatio ætatis corui, multa animalia nandi facilitate. Et cum quædam ne coire quidem in idem natura patiatur, vt velocitatem corporum & vires:

1) *Suam Venerem*) suam gratiam, suum illicium.

res: ex diuersis ac diffidentibus bonis hominem non esse compositum, iniuriam vocant: & in negligentes nostri deos querimoniam iaciunt, quod non bona valetudo & virtus inexpugnabilis data sit, quod non futuri scientia. Vix sibi temperant, quin eousque impudentiæ prouehantur, vt naturam oderint, quod infra deos sumus, quod non in æquo illis stetimus. Quanto satius est ad contemplationem tot tantorumque beneficiorum reuerti, & agere gratias, quod nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt secundas sortiri, quod terrenis præfecerunt? Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum potestas penes nos est? Quidquid nobis negatum est, dari non potuit. Proinde quisquis es iniquus æstimator sortis humanæ, cogita quanta nobis tribuerit parens noster, quanto valentiora animalia sub iugum miserimus, quanto velociora consequamur: quam nihil sit mortale, non sub ictu nostro positum. Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento peruium est, sideribus velociorem, quorum post multa sæcula futuros cursus antecedit. tantum denique frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum super alias aceruatarum. Circumeas licet cuncta: & quia nihil totum inuenies, quod esse te malles, ex omnibus singula excerpas, quæ tibi dari velles. Bene æstimata naturæ indulgentia, confitearis necesse est, in deliciis te illi fuisse. Ita est: carissimos nos habuerunt dii immortales, habentque, & qui maximus tribui honos potuit, ab ipsis proximos collocauerunt. Magna accepimus, maiora non cepimus.

CAP. XXX. Hæc, mi Liberalis, necessaria credidi, vt dicerem, & quia loquendum aliquid de magnis beneficiis erat, cum de minutis loqueremur: & quia inde manat etiam in cetera, huius detestabilis vitii audacia. Cui enim respondebit grate, quod munus exi-

existimabit aut magnum, aut reddendum, qui summa beneficia spernit? Cui salutem, cui spiritum debebit, qui vitam accepisse se a diis negat, quam quotidie ab illis petit? Quicumque ergo gratos esse docet, & hominum caussam agit, & deorum: quibus nullius rei indigentibus, positis extra desiderium, referre nihilominus gratiam possumus. Non est, quod quisquam excusationem mentis ingratæ ab infirmitate atque inopia petat, & dicat: Quid enim faciam, & quomodo? quando superioribus, dominisque rerum omnium gratiam referam? Referre facile est, si auarus es, sine impendio: si iners, sine opera. Eodem quidem momento, quo obligatus es, si vis, cum quolibet paria fecisti: quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit.

CAP. XXXI. Hoc ex paradoxis Stoicæ sectæ minime mirabile, vt mea fert opinio, aut incredibile est, eum qui libenter accipit beneficium, reddidisse. Nam cum omnia ad animum referamus, fecit quisque quantum voluit. & cum pietas, fides, iustitia, omnis denique virtus intra se perfecta sit; etiamsi illi manum exerere non licuit, gratus quoque potest esse homo voluntate. Quotiens quod proposuit quisque consequitur, capit operis sui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? prodesse ei cui dat, & voluptati sibi esse. Si quod voluit, effecit, peruenitque ad me animus eius, ac mutuo gaudio affecit, tulit quod petiit. Non enim sibi inuicem aliquid reddi voluit: aut non fuit beneficium, sed negotiatio. Bene nauigauit, qui quem destinauit portum, tenuit: teli iactus certæ manus peregit officium, si petita percussit: beneficium qui dat, vult excipi grate. habet quod voluit, si bene acceptum est. Sed sperauit emolumentum aliquod. non fuit hoc beneficium, cuius proprium est, nihil de reditu cogitare. Quod

accipiebam, si eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin pessima optimæ rei conditio est; vt gratus sim, ad fortunam mittor. Si illa inuita respondere non possum, sufficit animus animo. Quid ergo? non quidquid potero, & faciam, & reddam? temporum rerumque occasionem sequar, & eius implere sinum cupiam, a quo aliquid accepi? sed malo loco beneficium est, nisi & excussis 1) manibus esse grato licet.

Cap. XXXII. Qui accepit, inquit, beneficium, licet animo benignissimo acceperit, non consummavit officium suum restat enim pars reddendi. Sicut in lusu est aliquid, pilam scite ac diligenter excipere; sed non dicitur bonus lusor, nisi qui apte & expedite remisit, quam exceperat. Exemplum hoc dissimile est, quare? quia huius rei laus in corporis motu est, & in agilitate, non in animo. explicari itaque totum debet, de quo oculis iudicatur. Nec tamen ideo non bonum lusorem dicam, qui pilam, vt oportebat, excepit, si per ipsum mora, quo minus remitteret, non fuit. Sed quamuis, inquit, arti ludentis nihil desit, quia partem quidem fecit, sed & partem quam non fecit, potest facere: ludus tamen ipse imperfectus est; qui consummatur vicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutius hoc refellere. existimemus ita esse: desit aliquid lusui, non lusori. sic & in hoc de quo disputamus, deest aliquid rei datæ: cui pars altera debetur; non animo, qui animum parem sibi nactus est, quantum in illo est, quod voluit, effecit.

Cap. XXXIII. Beneficium mihi dedit. accepi non aliter, quam ipse accipi voluit. Iam habet, quod petit, & quod vnum petit, ergo gratus sum. Post hæc vsus mei restat, & aliquod ex homine grato commodum. hæc

1. *Excussis*) vacuis. Non apertis solum, sed motis & excussis. *Lips.*

non

non imperfecti officii reliqua pars est; sed perfecti accessio. Facit Phidias statuam: alius est fructus artis, alius artificii. artis est, fecisse quod voluit: artificii, fecisse cum fructu. Perfecit opus suum Phidias, etiamsi non vendidit. Triplex est illi fructus operis sui. vnus conscientiæ: hunc absoluto opere percepit. alter famæ, tertius vtilitatis: quem allatura est, aut gratia, aut venditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficii fructus primus ille est, conscientiæ. Hunc percepit, qui quo voluit, munus suum pertulit. Secundus est famæ. tertius eorum, quæ præstari inuicem possunt. Itaque cum benigne acceptum est beneficium, qui dedit, gratiam quidem iam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium est, ipsum quidem bene accipiendo persolui.

Cap. XXXIV. Quid ergo? inquit, retulit gratiam, qui nihil fecit? Primum fecit bono animo bonum obtulit: & quod est amicitiæ, ex æquo. Post deinde aliter beneficium, aliter creditum soluitur. Non est quod exspectes, vt solutionem tibi ostendam: res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamuis primo contra opinionem pugnet tuam, si te commodaueris mihi, & cogitaueris res esse plures, quam verba. Ingens copia est rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis commodatisque. Pedem & nostrum dicimus, & lecti, & veli, & carminis: canem, & venaticum, & marinum, & sidus. Quia non sufficimus, vt singulis singula assignemus: quotiens opus est, mutuamur. Fortitudo est virtus, pericula iusta contemnens: aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem fortem virum, & seruum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parsimonia est scientia vitandi sumptus superuacuos: aut

ari re familiari moderate vtendi: parcissimum tamen hominem vocamus pusilli animi & contracti: cum infinitum interfit inter modum & angustias. Hæc alia sunt natura; sed effecit inopia sermonis, vt & hunc & illum parcum vocemus; vt & ille fortis dicatur cum ratione fortuita despiciens, & hic sine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium, est & actio, vt diximus, benefica, & ipsum quod datur per illam actionem; vt pecunia, vt domus, vt prætexta. Vnum vtrique nomen est; vis quidem ac potestas longe alia.

Cap. XXXV. Itaque attende. iam intelliges, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. illi beneficio quod actio perficit, relata gratia est, si illud beneuole excipimus: illud alterum quod re continetur, nondum reddidimus, sed volumus reddere. Voluntati voluntate satisfecimus, rei rem debemus. Itaque quamuis retulisse illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit; iubemus tamen aliquid simile ei quod accepit, reddere. A consuetudine quædam quæ dicimus, abhorrent; deinde alia via ad consuetudinem redeunt. Negamus iniuriam accipere sapientem: & tamen qui illum pugno percusserit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem stulti esse: & tamen eum qui rem aliquam stulto surripuerit, furti condemnabimus. Insanire omnes stultos dicimus: nec tamen omnes curamus elleboro. his ipsis quos vocamus insanos, & suffragium & iurisdictionem committimus. Sic dicimus eum qui beneficium bono animo accepit, gratiam retulisse: nihilominus illum in ære alieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cum retulerit. Exhortatio est illa, non infitiatio beneficii. Ne timeamus, neue intolerabili sarcina depressi deficiamus animo. Bona mihi donata sunt, & fama defensa, detractæ sordes, spiritus, & libertas potior spiritu; & quomodo referre gratiam

tiam potero? quando ille veniet dies, quo illi animum meum ostendam? hic ipse est, quo ille suum ostendit. Excipe beneficium, amplexare: gaude: non quod accipias, sed quod reddas, debiturusque sis. Non adibis tam magnæ rei periculum, vt casus ingratum facere te possit. Nullas tibi proponam difficultates, ne despondeas animo, ne laborum ac longæ seruitutis exspectatione deficias. non differo te: de præsentibus fiat. Nunquam eris gratus, nisi statim es. Quid ergo facies? non arma sumenda sunt: & fortasse erunt non maria emetienda: fortasse etiam ventis minantibus solues. vis reddere beneficium? benigne accipe, retulisti gratiam: non vt soluisse te putes, sed vt securior debeas.

Liber Tertivs.

Argumentum & Ordo.

Agit de Ingratis. Qui illi sint? & an puniendi, aut ad iudicem vocandi? Accurata disputatione negat: & addit, pœnam iis in Odio & Infamia esse, atque Animo ipso. Deinde ex occasione, an Dominus in seruum gratus esse debeat? an ab illo Beneficium accipiat? Adfirmat, & hoc vberius, quia creber tunc seruorum vsus. Adnectit, An filius patri det Beneficium? Disputat in vtramque, sed affirmantem affirmat.

Capvt I.

Non referre beneficiis gratiam, & est turpe, & apud omnes habetur, Æbuci Liberalis. Ideo de ingratis etiam ingrati queruntur: cum interim hoc omnibus hæreat, quod omnibus displicet: adeoque in contrarium itur, vt quosdam habeamus infestissimos non post beneficia tantum,

ſed propter beneficia. Hoc prauitate naturæ accidere quibusdam, non negauerim: pluribus, quia memoriam tempus interpoſitum ſubduxit. Nam quæ recentia apud illos viguerunt, ea interiecto ſpatio obſoleſcunt. De quibus fuiſſe mihi tecum diſputationem ſcio, cum tu illos non ingratos vocares, ſed oblitos: tanquam ea res ingratum excuſet, quæ facit. An quia hoc accidit alicui, non ſit ingratus: cum hoc non accidat, niſi ingrato? Multa ſunt genera ingratorum, vt furum, vt homicidarum: quorum vna culpa eſt, ceterum in partibus varietas magna. Ingratus eſt, qui beneficium accepiſſe ſe negat, quod accepit: ingratus eſt, qui diſſimulat: ingratus, qui non reddit: ingratiſſimus omnium, qui oblitus eſt. Illi enim ſi non ſoluunt, tamen debent: & exſtat apud illos veſtigium certe meritorum, intra malam conſcientiam concluſorum; & aliquando ad referendam gratiam conuerti ex aliqua cauſſa poſſunt, ſi illos pudor admonuerit, ſi ſubita honeſtæ rei cupiditas; qualis ſolet ad tempus etiam in malis pectoribus exſurgere; ſi inuitauerit facilis occaſio: hic nunquam fieri gratus poteſt, cui totum beneficium elapſum eſt. Et vtrum tu peiorem vocas, apud quem gratia beneficii intercidit, an apud quem etiam memoria? Vitioſi oculi ſunt qui lucem reformidant: cæci, qui non vident: & parentes ſuos non amare, impietas eſt: non agnoſcere, inſania. Quis tam ingratus eſt, quam qui quod in prima parte animi poſitum eſſe debuit, & ſemper occurrere, ita ſepoſuit & abiecit, vt in ignorantiam verteret? apparet illum non ſæpe de reddendo cogitaſſe, cui obrepſit obliuio.

CAP. II. Denique ad reddendam gratiam, & virtute opus eſt, & tempore, & facultate, & adſpirante fortuna. Qui meminit, ſine impendio gratus eſt. Hoc, quod non operam exigit, non opes, non felicitatem, qui non præſtat, nullum habet, quo lateat, patroci-

nium. Nunquam enim voluit gratus esse, qui beneficium tam longe proiecit, vt extra conspectum suum poneret. Quemadmodum quæ in vsu sunt, & manum quotidie tactumque patiuntur, nunquam periculum situs adeunt: illa quæ ad oculos non reuocantur, sed extra conuersationem, vt superuacua iacuerunt, sordes ipsa colligunt vetustate: ita quidquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriæ nunquam subducitur, quæ nihil perdit, nisi ad quod non sæpe respexit.

CAP. III. Præter hanc caussam, aliæ quoque sunt, quæ nobis merita nonnunquam maxima velant. Prima omnium ac potissima, quod nouis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus, inspicimus: non in id quod est, sed quod appetitur, intenti. Quidquid enim domi est, vile est. Sequitur autem, vt vbi quod acceperis, leue nouorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non sit in pretio. Amauimus aliquem & suspeximus, & fundatum ab illo statum nostrum professi sumus, quam diu nobis placebant ea quæ consecuti sumus: deinde irrumpit animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus est, vt mortalibus mos est, ex magnis maiora cupiendi: protinus excidit, quidquid ante apud nos beneficium vocabatur. nec ea intuemur, quæ nos aliis præposuere, sed ea sola quæ fortuna præcedentium ostentat. Non potest autem quisquam & inuidere, & gratias agere: quia inuidere, querentis & mœsti est: gratias agere gaudentis. Deinde, quia nemo nostrum nouit, nisi id tempus, quod cum maxime transit, ad præterita rari animum retorquent. Sic fit, vt præceptores eorumque beneficia intercidant: quia totam pueritiam reliquimus. sic fit, vt in adolescentiam nostram collata pereant: quia ipsa nunquam retractatur. Nemo quod fuit, tanquam in præterito, sed tanquam in perdito ponit: ideoque caduca memoria est, futuro imminentium.

CAP.

Cap. IV. Hoc loco reddendum est Epicuro testimonium 1) qui assidue queritur, quod aduersus præterita simus ingrati, quod quæcumque percepimus bona, non reducamus, 2) nec inter voluptates numeremus: cum certior nulla sit voluptas, quam quæ iam eripi non potest. Præsentia bona nondum tota in solido sunt, potest illa casus aliquis incidere: futura pendent, & incerta sunt: quod præteriit, inter tuta sepositum est. Quomodo ergo gratus quisquam esse aduersus beneficia potest, qui omnem vitam suam transilit præsentium intuitu, ac futurorum. Memoria gratum facit: memoriæ minimum tribuit, quisquis spei plurimum.

Cap. V. Quemadmodum, mi Liberalis, quædam res semel perceptæ hærent; quædam vt scias, non est satis didicisse: (intercidit enim eorum scientia, nisi continuetur) Geometriam dico, & sublimium cursum, & si qua alia propter subtilitatem lubrica sunt: ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere, quædam minora, sed numero pluria, & temporibus diuersa, effluunt. Quia (vt dixi) non subinde illa tractamus: nec libenter, quid cuique debeamus, recognoscimus. Audi voces petentium. nemo non victuram semper in animo suo memoriam dixit: nemo non deditum se & deuotum professus est, & si quod aliud humilius verbum, quo se oppigneraret, inuenit. Post exiguum tempus, iidem illi verba priora, quasi sordida & parum libera, euitant: perueniunt deinde eo, quo, vt ego existimo, pessimus quisque atque ingratissimus peruenit, vt obliuiscantur. Adeo enim ingratus est, qui oblitus est, vti gratus sit, cui beneficium in mentem venit.

1. *Testimonium*) iudicii & bonæ sententiæ.
2. *Reducamus*) in animum meditatione reuocemus.

CAP. VI. Hoc tam inuisum vitium, an impunitum esse debeat, quæritur: & an hæc lex, quæ in scholis exercetur, etiam in ciuitate ponenda sit, qua ingrati datur actio. Quæ videtur æqua omnibus. quid ni? cum vrbes quoque vrbibus, quæ præstitere exprobrent & in maiores collata, a posteris exigant. Nostri maiores, maximi, scilicet, viri, ab hostibus tantum res repetierunt: beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Macedonum 1) gente, non est in vlla data aduersus ingratum actio. Magnumque hoc argumentum, dandam non fuisse: quia aduersus maleficium omne consensimus. & homicidii, veneficii, parricidii, violatarum religionum, aliubi atque aliubi diuersa pœna est: sed vbique aliqua. Hoc frequentissimum crimen nusquam punitur, vbique improbatur. Neque absoluimus illud: sed cum difficilis esset incertæ rei æstimatio, tantum odio damnauimus, & inter ea reliquimus, quæ ad iudices deos mittimus.

CAP. VII. Rationes autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium, pars optima beneficii periit, si actio, sicut certæ pecuniæ, aut ex conducto & locato, datur. Hoc enim in illo speciosissimum est, quod dedimus vel perdituri: 1) quod totum permisimus accipientium arbitrio. Si appello, si ad iudicem voco, incipit non beneficium esse, sed creditum. Deinde, cum res honestissima sit, referre gratiam, desinit esse honesta, si necessaria est. non enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quam

1. *Macedonum*) *Medorum* substituit Lipsius, cum de iis tale quid commemoret Xenophon atque alii, quod de Macedonibus nemo dixit.

1. *Speciosissimum est quod dedimus vel perdituri*) pulcherrimum est quod dedimus, nulla spe commodi inde ad nos redituri.

eum

eum qui depositum reddidit, aut quod debebat, citra iudicem soluit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil pulchrius est, corrumpimus, gratum hominem & beneficium. Quid enim aut in hoc magnificum est, si beneficium non dat, sed commodat? aut in illo qui reddit, non quia vult, sed quia necesse est? Non est gloriosa res, gratum esse: nisi tutum est, ingratum fuisse. Adiice nunc, quod huic vni legi omnia fora vix sufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? omnes sua extollunt, omnes etiam minima, quæ in alios contulere, dilatant. Præterea quæcumque in cognitionem, cadunt, comprehendi possunt, & non dare infinitam licentiam iudici. Ideo melior videtur conditio caussæ bonæ, si ad iudicem, quam si ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit; huius libera, & nullis astricta vinculis religio, & detrahere aliquid potest, & adiicere, & sententiam suam non prout lex aut iustitia suadet, sed prout humanitas & misericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat iudicem alligatura, sed regno liberrimo positura. Quid sit enim beneficium, non constat: deinde quantumcumque sit, refert quam benigne illud interpretetur iudex. Quid sit ingratus, nulla lex monstrat. Sæpe & qui reddidit quod accepit, ingratus est: & qui non reddidit, gratus. De quibusdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam 1) potest: vbi fecisse, aut non fecisse pronunciandum est; vbi prolatis cautionibus, controversia tollitur. Vbi vero inter disputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capienda est: vbi id, de quo sola sapientia decernit, in controuersiam

1. *Dimittere tabellam*) effari & promulgare, sicut proferebant ex tabellis sententias iudices. *Grut.*

inci-

incidit, non poteſt ad hæc ſumi iudex ex turba ſelectorum, 2) quem cenſus in album, 3) & equeſtris hereditas 4) miſit.

CAP. VIII. Itaque non hæc parum idonea res viſa eſt, quæ deduceretur ad iudicem ſed nemo huic rei ſatis idoneus iudex inuentus eſt: quod non admiraberis, ſi excuſſeris, quid habiturus fuerit difficultatis, quisquis in eiusmodi reum exiſſet 1). Donauit aliquis magnam pecuniam: ſed diues, ſed non ſenſurus impendium. Donauit alius: ſed toto patrimonio ceſſurus. Summa eadem eſt: beneficium idem non eſt. Etiam nunc adiice. Hic pecuniam pro addicto 2) dependit; ſed cum illam domo protuliſſet, ille dedit eandem: ſed mutuam ſumpſit, aut rogauit, & ſe obligari ingenti merito paſſus eſt. Eodem exiſtimas loco eſſe illum, qui beneficium ex facili largitus eſt: & hunc, qui accepit, vt daret? Tempore quædam magna fiunt, non ſumma. Beneficium eſt donata poſſeſſio, cuius fertilitas laxare poſſit annonam; beneficium eſt, vnus in fame panis. Beneficium eſt, donare regiones, per quas multa flumina & nauigabilia decurrant: beneficium eſt, arentibus ſiti, & vix ſpiritum per ſiccas fauces ducentibus, monſtrare fontem. Quis inter ſe iſta comparabit? quis expendet? difficilis eſt ſententia, quæ non rem, ſed vim rei quærit. Eadem licet ſint, aliter data

2. *Selectorum*) commune nomen iis, qui ex omnibus decuriis quotannis ſorte ducti ſolent iudicare.

3. *Album*) tabula ſiue index vbi iudices ſcripti. *Lipſ.*

4. *Equeſtris hæreditas*) cenſus qui exigebatur vt inter equites quis referatur, qui erat quadraginta HS.

1. *Exiſſet*) forte lectus veniſſet ex vrna.

2. *Pro addicto*) Fuerunt addicti qui cum ſoluendo non eſſent, creditoribus addicebantur, nec ſeruitute eorum liberabantur, niſi debitis quocunque modo perſolutis.

non

non idem pendent 3). Dedit mihi hic beneficium: ſed non libenter, ſed dediſſe ſe queſtus eſt, ſed ſuperbius me quam ſolebat, aſpexit: ſed tam tarde dedit, vt plus præſtiturus fuerit, ſi cito negaſſet. Horum quomodo iudex inibit æſtimationem, cum ſermo, & dubitatio, & vultus meriti gratiam deſtruant?

CAP. IX. Quid quod quædam beneficia vocantur, quia nimis concupiſcuntur: quædam non ſunt ex hac vulgari nota, ſed maiora, etiamſi minus apparent? Beneficium vocas, dediſſe potentis populi ciuitatem, in quatuordecim deduxiſſe 1), & defendiſſe capitis reum: quid vtilia ſuaſiſſe? quid retinuiſſe, ne in ſcelus rueret? quid gladium excuſſiſſe morituro? quid efficacibus remediis refocilaſſe lugentem, & quos deſiderabat volentem ſequi, ad vitæ conſilium reduxiſſe? quid aſſediſſe ægro, & cum valetudo eius ac ſalus mentis conſtaret, excepiſſe idonea cibo tempora, & cadentes venas vino refeciſſe, & medicum adduxiſſe morienti? Hæc quis æſtimabit? quis diſſimilibus beneficiis iubebit beneficia penſari? Donauit tibi domum: ſed ego tuam ſupra te ruere prædixi. Dedit tibi patrimonium: ſed ego naufrago tabulam. Pugnauit pro te, & vulnera excepit: at ego vitam tibi ſilentio dedi. Cum aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile eſt.

CAP. X. Dies præterea beneficio reddendo non dicitur, ſicut pecuniæ creditæ. Itaque poteſt, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendetur ingratus? maxima beneficia probationem non habent: ſæpe intra tacitam duorum

3. *Non idem pendent*) non idem pondus pretiumque habent.
1. *In quatuordecim deduxiſſe*) id eſt equitem feciſſe. Rem a ſigno dat intelligi. Quia ſoli equites ſpectabant in quatuordecim, de qua equitum ſede vid. Torrent. ad Sueton. Neron. c. 11. Lipſ. de Amphit. c. 14.

con-

conſcientiam latent. An hoc inducimus, ut ne demus beneficia ſine teſte? Quam deinde pœnam ingratis conſtituamus? vnam omnibus, cum diſparia beneficia ſint? an inæqualem, & pro cuiusque beneficio maiorem, aut minorem? Age, intra pecuniam verſabitur taxatio: quid quod quædam beneficia vitæ ſunt, & maiora vita? His quæ pronunciabitur pœna? minor beneficio? iniqua eſt. par & capitalis? quid inhumanius, quam cruentos eſſe beneficiorum exitus?

CAP. XI. Quædam, inquit, priuilegia parentibus data ſunt. Quomodo horum extra ordinem habita ratio eſt, ſic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem ſacrauimus, quia expediebat liberos tolli: ſollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige. ipſe tecum, ſi deceptus es, querere, dignum adiuua. In liberis tollendis, nihil iudicio tollentium licet: tota res voti eſt. Itaque vt æquiore animo adirent aleam, danda illis aliqua poteſtas fuit. Deinde alia conditio eſt parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus daturique ſunt: nec eſt periculum, ne dediſſe ſe illis mentiantur. In cæteris quæri debet, non tantum an receperint, ſed an dederint. Horum in confeſſo merita ſunt: & quia vtile eſt iuuentuti regi, impoſuimus illi quaſi domeſticos magiſtratus, ſub quorum cuſtodia contineretur. Deinde omnium parentum vnum erat beneficium: itaque æſtimari ſemel potuit. alia diuerſa ſunt, diſſimilia, infinitis inter ſe interuallis diſtantia: itaque ſub nullam regulam cadere potuerunt, cum æquius eſſet omnia relinqui, quam omnia æquari.

CAP. XII. Quædam magno dantibus conſtant:

quædam accipientibus magna ſunt, ſed gratuita tribuentibus: quædam amicis data ſunt, quædam ignotis. Plus eſt, quamuis idem detur, ſi ei detur, quem noſſe a tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille ſolatia. Inuenies, qui nihil putet eſſe iucundius, nihil maius, quam habere in quo calamitas acquieſcat: inuenies rurſus, qui dignitati ſuæ, quam ſecuritati, conſuli malit: eſt qui plus ei debere ſe iudicet, per quem tutior eſt, quam ei per quem honeſtior. Proinde iſta maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex, aut ad hæc, aut ad illa, inclinatus animo. Præterea creditorem mihi ipſe eligo: beneficium ſæpe ab eo accipio, a quo nolo, & aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium inſcio, &, ſi ſciuiſſet, non accepturo, impoſitum eſt: non vocabis eum, qui vtcumque acceptum non reddidit?

Cap. XIII. Aliquis dedit mihi beneficium, ſed idem poſtea fecit iniuriam. Vtrum vno munere ad patientiam omnium iniuriarum adſtringor: an perinde erit, ac ſi gratiam retulerim, quia beneficium ſuum ipſe inſequenti iniuria reſcidit? Quomodo deinde æſtimabis, vtrum plus ſit quod accepit, an in quo læſus eſt? Dies me deficiet, omnes difficultates perſequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec inficiatores eorum afficiendo pœna. Sed illud quoque tibi e contrario occurrat. multo tardiores futurus ad accipienda beneficia, ſi periculum cauſſæ dicendæ adituri erunt, & innocentiam ſollicitiore habituri loco. Deinde, erimus per hoc ipſi quoque ad danda tardiores. nemo enim libenter dat inuitis: ſed quicumque ad benefaciendum bonitate inuitatus eſt, & ipſa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debituris niſi quod volent. Minuitur enim gloria eius officii, cui diligenter cautum eſt.

Cap.

CAP. XIV. Deinde, pauciora erunt beneficia, sed veriora. quid autem mali est, inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic constituerunt: vt circumspectius donaremus, circumspectius eligeremus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atque etiam cui des, considera: nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, si existimas succursurum tibi iudicem. Nulla lex te in integrum restituet: solam accipientis fidem specta. Hoc modo beneficia auctoritatem suam tenent, & magnifica sunt: pollues illa, si materiam litium feceris. Æquissima vox est, & ius gentium præ se ferens, Redde quod debes. Hæc turpissima est in beneficio, Redde. Quid reddet? Vitam, quam debet, dignitatem, securitatem, sanitatem? reddi maxima quæque non possunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti sit. Hoc est quod dicebam, interituram tantæ rei dignitatem, si beneficium mercem facimus. Non est inritandus animus ad auaritiam, ad querelas, ad discordiam: sua sponte in ista fertur. Quantum possumus, resistamus, & quærenti occasiones amputemus.

CAP. XV. Vtinam quidem persuadere possemus, vt pecunias creditas tantum a volentibus acciperent! vtinam nulla stipulatio emptorem venditori obligaret! nec pacta conuentaque impressis signis custodirentur! fides potius illa seruaret, & æquum colens animus! Sed necessaria optimis prætulerunt, & cogere fidem, quam spectare, malunt. Adhibentur ab vtraque parte testes. ille per tabulas plurium nomina, 1) interpositis parariis, 2) facit: ille

1. *Plurium nomina*) Ego acceperim quasi esset *plura nomina*, i. e. cum pluribus contrahit & nomina facit. Facit inquam nomina plurium, quos vel principales habet, vel sponsores. *Lips.* [illegible]

2. *Parariis*) interuentoribus, proxenetis.

 non

non est interrogatione 3) contentus, nisi reum 4) manu sua tenuit. O turpem humano generi fraudis ac nequitiæ publicæ confessionem! annulis nostris plus, quam animis creditur. In quid isti viri ornati adhibiti sunt? in quid inprimunt signa? nempe ne ille neget accepisse se quod accepit. Hos incorruptos viros, & vindices veritatis existimas? at his ipsis statim non aliter pecuniæ committentur. Ita non honestius erat a quibusdam fidem falli, quam ab omnibus perfidiam timeri? Hoc vnum deest auaritiæ, vt beneficia sine sponsore non demus. Generosi animi & magnifici est, iuuare & prodesse. qui dat beneficia, deos imitatur: qui repetit, feneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam sordidissimam redigimus?

CAP. XVI. Plures, inquit, ingrati erunt, si nulla aduersus ingratum datur actio. Imo potius, pauciores: quia maiore delectu dabuntur beneficia. Deinde, non expedit notum omnibus fieri, quam multi ingrati sint. pudorem enim rei tollet multitudo peccantium: & desinet esse probri loco commune maledictum. Nunquid iam vlla repudio erubescit, postquam illustres quædam ac nobiles fæminæ, non consulum numero, sed maritorum annos suos computant? & exeunt 1) matrimonii caussa, nubunt repudii? 2) Tam diu istud timebatur, quam diu rarum erat. quia vero nulla sine diuortio acta 3) sunt, quod sæpe au-

3. *Interrogatione*) stipulatione, quæ voce & verbis solennibus fiebat.

4. *Reum*) nisi reum promittendi suo chirographo tenuit. *Salmas.*

1. *Exeunt*) a viro quem habent: ab vno coniugio noui caussa, *Lips.*

2. *Nubunt repudii*) amare dictum: finis coniugii est iungi, hæ habent solui. *Lips.*

3. *Acta*) nam in acta referebantur, vt rata & legitima sint. *Lips.*

diebant, facere didicerunt. Nunquid iam vllus adulterii pudor eſt, poſtquam eo ventum eſt, vt nulla virum habeat, niſi vt adulterum irritet? argumentum eſt deformitatis, pudicitia. Quam inuenies tam miſeram, tam ſordidam, vt illi ſatis ſit vnum adulterorum par? niſi ſingulis diuiſit horas? & non ſufficit dies omnibus? niſi apud alium geſtata eſt, 4) apud alium manſit? Infrunita & antiqua eſt, quæ neſciat, matrimonium vocari, vnum 5) adulterium. Quemadmodum horum delictorum iam euanuit pudor, poſtquam res latius euagata eſt: ita ingratos plures efficies, & audaciores, ſi numerare ſe cœperint.

Cap. XVII. Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? quid malignus? quid auarus? quid impotens? quid crudelis? Impunita tu credis eſſe, quæ inuiſa ſunt? aut vllum ſupplicium grauius exiſtimas publico odio? Pœna eſt, quod non audet ab vllo beneficium accipere, quod non audet vlli dare, quod omnium deſignatur oculis, aut deſignari ſe iudicat: quod intellectum optimæ rei ac dulciſſimæ amiſit. An tu infelicem vocas, qui caret acie oculorum, cuius aures morbus obſtruxit: non vocas miſerum eum, qui ſenſum beneficiorum amiſit? Teſtes ingratorum omnium deos metuit, vrit illum & angit intercepti beneficii conſcientia: denique ſatis hæc ipſa pœna magna eſt, quod rei (vt dicebam) iucundiſſimæ fructum non percipit.

4. *Geſtata eſt*) notum inter exercitationes corporis non vtiles modo ſed & delicatas fuiſſe geſtationem. Erantque certa loca amœnitate conſpicua in quibus geſtabantur, ipſa quoque *geſtationes* dicta. Has qui maxime iucundas haberent eo ſe deferri curabant, vt ibi geſtarentur, nec patiebatur humanitas quenquam honeſtiorem nec inimicum excludi. Eſt ergo *apud alium geſtari* alius geſtatione vti, in alius vmbra vectari. Manere autem eſt pernoctare. *Grenov.*

5. *Vnum*) h. e. continuum.

At quem iuuat accepisse, æquali perpetuaque voluptate fruitur; & animum eius a quo accepit, non rem intuens, gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel. Comparari autem potest vtriusque vita. cum alter tristis sit & solicitus, qualis esse infitiator, ac fraudulentus solet; apud quem non parentum qui debet, honor est, non educatoris, non præceptorum. alter lætus, hilaris, occasionem referendæ gratiæ exspectans, & ex hoc ipso affectu gaudium grande percipiens; nec quærens quomodo decoquat, 1) sed quemadmodum plenius vberiusque respondeat; non solum parentibus & amicis, sed humilioribus quoque personis. Nam etiam si a seruo suo beneficium acceperit, æstimat non a quo, sed quid acceperit.

CAP. XVIII Quamquam quæritur a quibusdam, sicut ab Hecatone, an beneficium dare seruus domino possit? Sunt enim qui ita distinguant, Quædam beneficia esse, quædam officia, quædam ministeria. Beneficium esse, quod alienus det: alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare. Officium esse filii, vxoris, & earum personarum, quas necessitudo suscitat, & ferre opem iubet. Ministerium esse serui, quem conditio sua eo loco posuit, vt nihil eorum quæ præstat, imputet superiori. * Præterea 1) seruos qui negat dare aliquando domino beneficium, ignarus est iuris humani, refert enim cuius animi sit, qui præstat, non cuius status. Nulli præclusa virtus est, omnibus patet, omnes admittit, omnes inuitat, ingenuos, libertinos, seruos, reges, & exsules. non eligit domum, nec censum; nudo homine contenta est. Quid enim e-

1. *Decoquat*) fidem non soluat, rem creditori minuat & absumat. *Lips.*

1. *Præterea*) deest pars prior qua disputatur, an seruus Domino beneficium dare possit. Iam Seneca id affirmat & post vnam alteramue rationem hanc etiam addit, quæ sequitur.

rat tuti aduerſus repentina, quid animus magnum promitteret ſibi, ſi certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium ſeruus domino; nec regi quisquam ſuo, nec duci ſuo miles. Quid enim intereſt, quali quis teneatur imperio, ſi ſummo tenetur? Nam ſi ſeruo, quo minus in nomen meriti perueniat, neceſſitas obeſt, & patiendi vltima timor: idem iſtud obſtabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem: quoniam, ſub diſpari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regibus ſuis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Poteſt ſeruus iuſtus eſſe, poteſt fortis, poteſt magnanimus: ergo & beneficium dare poteſt. Nam & hoc virtutis eſt. adeoque dominis ſerui beneficia poſſunt dare, vt ipſos ſæpe beneficii ſui 2) fecerint. Non eſt dubium, an ſeruus beneficium dare poſſit cuilibet: quare ergo non & domino ſuo poſſit?

Cap. XIX. Quia non poteſt, inquit, creditor domini ſui fieri, ſi pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum ſuum obligat: peregrinantem ſequitur, ægro miniſtrat, & labore ſummo colit. Omnia tamen iſta, quæ alio præſtante beneficia dicerentur, præſtante ſeruo miniſteria ſunt. Beneficium enim id eſt, quod quis dedit, cum illi liceret & non dare: ſeruus autem non habet negandi poteſtatem: ita non præſtat, ſed paret, nec, id ſe feciſſe, iactat, quod non facere non potuit. Etiam ſub iſta lege vincam, & eo perducam ſeruum, vt in multa liber ſit. 1) Interim dic mihi, ſi tibi oſtendero aliquem ſeruum pro ſalute domini ſui, ſine reſpectu ſui dimicantem & confoſſum vulneribus, reliquias tamen ſanguinis ab ipſis vitalibus fundentem, & vt ille effugiendi tempus habeat, moram ſua morte quæ-

2. *Beneficii ſui*) ſic Sueton. in Tib. *per quosdam beneficii ſui centuriones. Lipſ.*

1. *Vt in multa liber ſit)* vt liber ſit ad agendum in multis.

rentem: hunc tu negabis beneficium dedisse, quia seruus est? Si tibi ostendero aliquem, vt secreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum, auertisse quantum potuerit, suspiciones quærentis, & impendisse spiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dedisse, quia seruus est? Vide ne eo magis sit, quo rarius est exemplum virtutis in seruis: eoque gratius, quod cum fere inuisa imperia sint, & omnis necessitas grauis, commune seruitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideo beneficium non est, quia a seruo profectum est: sed ideo maius, quia deterrere ab illo nec seruitus quidem potuit.

CAP. XX. Errat, si quis existimat seruitutem in totum hominem descendere: pars melior eius excepta est. Corpora obnoxia sunt, & adscripta dominis; mens quidem sui iuris, quæ adeo libera & vaga est, vt ne ab hoc quidem carcere cui inclusa est, teneri queat, quo minus impetu suo vtatur, & ingentia agat, & in infinitum comes cælestibus exeat. Corpus itaque est, quod domino fortuna tradidit. Hoc emit, hoc vendit; interior illa pars mancipio dari non potest. Ab hac quidquid venit, liberum est. non enim aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia serui parere coguntur: contra rempublicam imperata non facient, nulli sceleri manus commodabunt.

CAP. XXI. Quædam sunt quæ leges nec iubent, nec vetant facere: in his seruus materiam beneficii habet. Quamdiu præstatur, quod a seruis exigi solet, ministerium est: vbi plus quam quod seruo necesse est, beneficium. Vbi in affectum amici transit, desinit vocari ministerium. Est aliquid, quod dominus præstare seruo debeat, vt cibaria, vt vestiarium: nemo hoc dixit beneficium. At indulsit, liberalius educa-

vit,

vit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit: beneficium est. Idem, e contrario, fit in persona serui. Quidquid est quod seruilis officii formulam excedit, quod non ex imperio, sed ex voluntate præstatur, beneficium est: si modo tantum est, vt hoc vocari potuerit, quolibet alio præstante.

CAP. XXII. Seruus (vt placet Chrysippo) perpetuus mercenarius est. Quemadmodum ille beneficium dat, vbi plus præstat quam in quod operas locauit: sic seruus vbi benevolentia erga dominum fortunæ suæ modum transiit, & altius aliquid ausus, quod etiam felicius nato decori esset, & spem domini antecessit, beneficium est intra domum inuentum. An æquum tibi videtur, quibus, si minus debito faciant, irascimur; non haberi gratiam, si plus debito solitoque fecerint? Vis scire, quando non sit beneficium? vbi dici potest, Quid si nollet? 1) Vbi vero id præstitit, quod nolle licuit, voluisse laudandum est. Inter se contraria sunt, beneficium & iniuria. Potest dare beneficium domino, si a domino iniuriam accipere: atqui de iniuriis dominorum in seruos, qui audiat, 2) positus est, qui & sæuitiam & libidinem, & in præbendis ad victum necessariis auaritiam compescat. Quid ergo? Beneficium dominus a seruo accipit? imo homo ab homine. Denique quod in illius potestate fuit, fecit: beneficium domino dedit: ne a seruo acceperis, in tua potestate est. Quis autem tantus est, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa iam beneficiorum exempla referam, & dissimilia, & quædam inter se contraria. Dedit aliquis domino suo vitam, dedit mortem, seruauit periturum: & hoc si parum

1. *Quid si nollet?*) herile & minax verbum, cui adhæret & intelligi datur: *cogam*, *malo doctus faciet*. *Lips.*

2. *Qui audiat*) Præfectus vrbis, cuius erat dispicere de abusu potestatis herilis. *Lips.*

est, pereundo seruauit. alius mortem domini adiuuit, alius decepit. 3)

Cap. XXIII. Claudius Quadrigarius in duodeuicesimo annalium tradidit, cum obsideretur Grumentum, & iam ad summam desperationem ventum esset, duos seruos ad hostem transfugisse, & operæ pretium fecisse. Deinde vrbe capta, passim discurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua seruierant, præcucurrisse, & dominam suam ante se egisse: & quærentibus quænam esset, dominam, & quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci, professos esse. Eductam deinde extra muros, summa cura celasse, donec hostilis ira consideret. deinde, vt satiatus miles cito ad Romanos mores rediit: illos quoque ad suos redisse, & dominam sibi ipsos dedisse 1). Manumisit vtrumque euestigio illa: nec indignata est ab his se vitam accepisse, in quos vitæ necisque potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gratulari. Aliter enim seruata, munus notæ & vulgaris clementiæ habuisset: sic seruata, nobilis fabula, & exemplum duarum vrbium 2) fuit. In tanta confusione captæ ciuitatis, cum sibi quisque consuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerunt. At hi, vt ostenderent quo animo facta esset prior illa transitio, a victoribus ad captiuam transfugerunt, personam parricidarum ferentes. quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicauerunt, ne domina occideretur, videri dominam occidisse. Non est, mihi crede, non, dico, seruilis animi, egregium factum fama sceleris emisse.

3. *Decepit*) vt Domitii seruus inf. c. 24.

1. *Et dominam sibi ipsos dedisse*) h. e. in dominæ conseruatæ familiam rediisse.

2. *Duarum vrbium*) Romæ scilicet & Grumenti.

C. Vet-

C. Vettius, prætor Marſorum, ducebatur ad Romanum imperium 3). Seruus eius gladium militi ipſi, a quo trahebatur, eduxit, & primum dominum occidit: deinde, Tempus eſt, inquit, me & mihi conſulere: iam dominum manumiſi. atque ita ſe vno ictu transiecit. Da mihi quemquam, qui magnificentius dominum ſeruarit.

CAP. XXIV. Corfinium Cæſar obſidebat: tenebatur incluſus Domitius. Imperauit medico eidemque ſeruo ſuo, vt ſibi venenum daret. Cum tergiverſantem videret: Quid cunctaris, inquit, tanquam tua in poteſtate totum iſtud ſit? mortem rogo armatus. Tum ille promiſit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit; quo cum ſopitus eſſet, acceſſit ad filium eius: Iube me, inquit, adſeruari, dum ex euentu intelligas, an venenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, & ſeruatus a Cæſare eſt: prior tamen illum ſeruus ſeruauerat.

CAP. XXV. Bello ciuili, proſcriptum dominum ſeruus abſcondit: & cum anulos eius ſibi aptaſſet, ac veſtem induiſſet, ſpeculatoribus occurrit: nihil ſe deprecari, quo minus imperata peragerent, dixit: & deinde ceruicem porrexit. Quanti viri eſt, pro domino eo tempore mori velle, quo erat rara fides dominum mori nolle? in publica crudelitate mitem inueniri, in publica perfidia fidelem? cum præmia proditionis ingentia oſtendantur, præmium fidei, mortem concupiſcere?

CAP. XXVI. Noſtri ſæculi exempla non præteribo. Sub Tiberio Cæſare fuit accuſandi frequens & pæne publica rabies, quæ omni ciuili bello grauius togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorum

3. *Ducebatur ad Romanum imperium*) ducebatur ſcilicet ad mortem, ducebatur autem ad Romanum imperium h. e. iuſſu magiſtratus Romani.

ſer-

sermo, simplicitas iocantium. nihil erat tutum: omnis sæuiendi placebat occasio. Nec iam reorum exspectabatur euentus, cum esset vnus 1). Cœnabat Paulus prætorius in conuiuio quodam, imaginem Tiberii Cæsaris habens, ectypa, 2) & eminente gemma. Rem ineptissimam fecero, si nunc verba quæsiero, quemadmodum dicam illum matellam sumpsisse. Quod factum, simul & Maro, ex notis illius temporis vestigatoribus, notauit. At seruus eius cui nectebantur insidiæ, ei ebrio annulum extraxit. & cum Maro conuiuas testaretur, admotam esse imaginem obscœnis, & iam subscriptionem 3) componeret: ostendit in manu sua seruus annulum. Si quis hunc seruum vocat, & illum 4) conuiuam vocabit.

CAP. XXVII. Sub diuo Augusto nondum hominibus verba sua periculosa erant, iam molesta. Rufus, vir ordinis senatorii, inter cœnam optauerat ne Cæsar saluus rediret ex ea peregrinatione quam parabat: & adiecerat, Idem omnes & tauros & vitulos 1) optare. Fuerunt qui illa diligenter audirent. Vt primum diluxit, seruus qui cœnanti ad pedes steterat, narrat quæ inter cœnam ebrius dixisset. hortatur, vt Cæsarem occupet, atque ipse se deferat. Vsus consilio, descendenti Cæsari occurrit. & cum malam mentem 2) habuisse se pridie iurasset, id vt in se & fi-

1. *Vnus*) exitialis omnibus. & accusari damnari erat. *Lips.*

2. *Ectypa*) expressa & effigiata. *Lips.*

3. *Subscriptionem*) accusationem.

4. *Et illum*) Maronem, indignum eo nomine, qui credes & accusationes ibi machinabatur. *Lips.*

1. *Et tauros & vitulos*) iocose, Quia illis periculum ab immolatione, si saluus ille redisset. ob sacrificiorum pro felici reditu multitudinem.

2. *Malam mentem*) solennia verba in satisfactione. Tibullus: *& se iurabit mente fuisse mala. Lips.*

lios

lios suos recideret, optauit & Cæsarem, vt ignosceret sibi rediretque in gratiam secum, rogauit. Cum dixisset se Cæsar facere: Nemo, inquit, crederet te mecum in gratiam redisse, nisi aliquid mihi donaveris, petitque non fastidiendam a propitio summam; & impetrauit. Cæsar ait: Mea caussa 3) dabo operam ne vnquam tibi irascar. Honeste Cæsar, quod ignouit, quod liberalitatem clementiæ adiecit. Quicumque hoc audiuerit exemplum, necesse est Cæsarem laudet, sed cum seruum ante laudauerit. Num exspectas, vt tibi narrem manumissum, qui hoc fecerat? nec tamen gratis. pecuniam pro libertate eius Cæsar numerauerat.

CAP. XXVIII. Post tot exempla num est dubium, quin beneficium aliquando a seruo dominus accipiat? Quare potius persona rem minuat, quam personam res ipsa cohonestet? Eadem omnibus principia, eademque origo. nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium, & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ suæ longo ordine, ac multis stemmatum illigata flexuris, in parte prima ædium collocant: noti magis, quam nobiles sunt. Vnus omnium parens mundus est: siue per splendidos, siue per sordidos gradus, ad hunc prima cuiusque origo perducitur. Non est, quod te isti decipiant: qui cum maiores suos recensent, vbicumque illustre nomen defecit, illo deum infulciunt. Neminem despexeris, etiamsi circa illum obsoleta sunt nomina, & parum indulgente adiuta fortuna. Siue libertini ante vos habentur, siue serui, siue exterarum gentium homines: erigite audacter animos, & quidquid in medio sordidi iacet, transilite exspectat

3. *Mea caussa*) facete. Nam ego luere debeo tuam vicem. Qui lædunt mulctari solent, ego qui lædor.

vos in summo 1) magna nobilitas Quid superbia in tantam vanitatem attollimur, vt beneficia a seruis indignemur accipere, & sortem eorum spectemus, obliti meritorum? Seruum tu quemquam vocas, libidinis & gulæ seruus, & adulteræ, imo adulterarum commune mancipium? Seruum vocas quemnuam tu? Quo tandem ab istis gerulis raperis, cubile istud tuum circumferentibus? quo te penulati 2) isti in militum & quidem non vulgarem cultum subornati? quo inquam, te isti efferunt? ad ostium alicuius ostiarii, 3) ad hortos alicuius ne ordinarium quidem habentis officium. 4) Et deinde negas tibi beneficium a seruo tuo posse dari, cui osculum alieni serui beneficium est. Quæ est tanta animi discordia? eodem tempore seruos despicis, & colis. Imperiosus intra limen atque impotens, humilis foris: & tam contemptus, quam contemnens. Neque enim vlli magis abiiciunt animos, quam qui improbe tollunt: nullique ad calcandos alios paratiores, quam qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

Cap. XXIX Dicenda hæc fuerunt, ad contundendam insolentiam hominum ex fortuna pendentium, vindicandumque ius beneficii dandi a seruis, vt a filiis quoque vindicaretur. Quæritur enim, an aliquando liberi maiora beneficia dare parentibus suis possint, quam acceperint? Illud conceditur, multos filios maiores potentioresque exstitisse, quam parentes suos: æque & illud, meliores fuisse.

1. *In summo*) in prima origine.

2 *Penulati*) loquitur de lecticariis, quos ait militariter cultos, quia penula vestis etiam militaris. *Lips.*

3. *Ostiarii*) vilissimi serui, sed cui ob potentem dominum vel placentem dominam adularis *Lips.*

4. *Ne ordinarium quidem habentis officium*) Iterum de seruo & quidem vili; qui vicarius alterius esset. Nam ordinarii primi serui.

Quod

Quod si constat, potest fieri, vt meliora tribuerint: cum & fortuna illis maior esset, & melior voluntas. Quidquid, inquit, est, quod dat patrii filius, vtique minus est: quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet. Ita nunquam beneficio eius vincitur, cuius beneficium est ipsum, quod vincitur. Primum, quædam initium ab aliis trahunt, & tamen initiis suis maiora sunt. nec ideo aliquid non est maius eo a quo cœpit: quia non potuisset in tantum procedere, nisi cœpisset. Nulla non res principia sua magno gradu transit. Semina, omnium rerum caussa sunt: & tamen minimæ partes sunt eorum quæ gignunt. Adspice Rhenum, adspice Euphratem, omnes denique inclytos amnes: quid sunt, si illos illic vnde effluunt, æstimes? Quidquid est quo timentur. quo nominantur, in processu parauerunt. Tolle radicem, nemora non surgent; nec tanti montes vestientur. Adspice trabes, siue proceritatem æstimes, altissimas, siue crassitudinem spatiumque ramorum, latissime fusas: quantulum est his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis suis templa, & illa vrbis mœnia: tamen quæ in firmamentum totius operis iacta sunt, latent. Idem in ceteris euenit: principia sua semper sequens magnitudo obruit. Non potuissem quidquam consequi, nisi parentum beneficium antecessisset: sed non ideo quidquid consecutus sum, minus est eo., sine quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum quæ consilio ac manu gero facere potuissem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam ciuili ac militari industria merui. nunquid tamen ideo maximis operibus præferes nutricis officium? At quid interest, cum æque sine patris beneficio, quam sine nutricis, non potuerim ad vlteriora procedere?

CAP.

Cap. XXX. Quod si initio meo, quidquid iam possum, debeo: cogita non esse initium mei patrem, ne auum quidem. Semper enim erit vlterius aliquid, ex quo originis proximæ origo descendat. Atqui nemo dicet me plus debere ignotis, & vltra memoriam positis maioribus, quam patri: plus autem debeo, si hoc ipsum quod genuit me pater meus, maioribus debet. Quidquid præstiti patri, etiamsi magnum est, infra æstimationem paterni muneris est: quia non essem, si non genuisset. Isto modo, etiamsi quis patrem meum ægrum ac moriturum sanauerit, nihil præstare ei potero, quod non beneficio eius minus sit. non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. Sed vide, ne illud verius sit æstimari, an id quod potui, & id quod feci, meum sit, mearum virium, meæ voluntatis. Illud quod natus sum, per se intuere quale sit: animaduertes exiguum & incertum, & boni malique communem materiam. sine dubio primum ad omnia gradum: sed non ideo maiorem omnibus, quia primum. Seruaui patrem, & ad summam provexi dignitatem, & principem vrbis suæ feci: nec tantum rebus a me gestis nobilitaui, sed ipsi quoque gerendarum ingentem ac facilem, nec tutam minus, quam gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quidquid humanos ad se animos rapit, congessi: & cum supra omnes starem, infra illum steti. Dic nunc, Hoc ipsum, quod ista potuisti, patris munus est. Respondebo tibi, Est prorsus, si ad ista facienda nasci satis est. sed si ad bene viuendum minima portio est viuere, & id tribuisti, quod cum feris mihi & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam fœdissimis commune est; noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficiis, etiamsi non sine tuis oritur. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoque munus tuum vici, cum ego dederim sentienti, cum sentiens me

dare:

dare: cum vitam tibi non voluptatis meæ cauſſa, aut certe per voluptatem dederim: cum tanto maius ſit retinere ſpiritum, quam accipere, quanto leuius mori 1) ante mortis metum.

CAP. XXXI. Ego vitam dedi ſtatim illa vſuro: tu neſcituro, an viueret, ego vitam dedi, mortem timenti: tu vitam dediſti, vt mori poſſem ego vitam tibi dedi conſummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuiſti, onus alienum. 1) Vis ſcire, quam non ſit magnum beneficium, vitam ſic dare? expoſuiſſes; nempe iniuria erat genuiſſe. Quo quidem colligo minimum eſſe beneficium, patris matrisque concubitum, niſi acceſſerint alia, quæ proſequerentur hoc initium muneris, & aliis officiis ratum facerent. Non eſt bonum viuere, ſed bene viuere. At bene viuo: ſed potui & male. ita hoc tantum eſt tuum, quod viuo. Si vitam imputas mihi per ſe, nudam, egentem conſilii, & id vt magnum bonum iactas: cogita te mihi imputare muſcarum ac vermium bonum. Deinde, vt nihil aliud dicam, quam bonis artibus me ſtuduiſſe, vt curſum ad rectum iter vitæ dirigerem: in ipſo beneficio tuo, maius quam quod dederas, recepiſti. Tu enim me mihi rudem & imperitum dediſti; ego tibi filium, qualem genuiſſe gauderes.

CAP. XXXII. Aluit me pater. ſi idem præſto, plus reddo: quia non tantum ali ſe, ſed a filio ali gaudet, & maiorem ex animo meo, quam ex ipſa re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantum meum peruenerunt. Quid ſi quis in tantum proceſſit, vt aut eloquentia per gentes enoteſceret, aut

1. *Mori*) Sicut leuius eſt mori, priusquam timeas mori, nempe in infantia: Sic maius æſtimandum retinere aliquem in vita, cuius ſenſum iam habet, quam dare eam non ſentienti. *Lipſ.*

1. *Onus alienum*) ſcilicet matris, quæ in vtero geſtaret, aleret.

iustitia, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfunderet, famam, tenebrasque natalium suorum clara luce discuteret. non inæstimabile in parentes suos beneficium contulit? An quisquam Aristonem & Gryllum, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios, nosset? Sophroniscum Socrates exspirare non patitur. Ceteros enumerare longum est, qui viuunt ob nullam caussam aliam, quam quod illos liberorum eximia virtus tradidit posteris. Vtrum maius beneficium dedit M. Agrippæ pater, ne post Agrippam quidem notus: an patri dedit Agrippa, nauali corona insignis, vnicum 1) adeptus inter dona militaria decus? qui tot in vrbe maxima opera excitauit, quæ & priorem magnificentiam vincerent, & nulla postea vincerentur? Vtrum Octauius maius vllum beneficium dedit filio, an patri diuus Augustus, quamuis illum vmbra adoptiui patris abscondit? Quantam cepisset voluptatem, si illum, post debellata arma ciuilia, vidisset securæ paci præsidentem, non agnoscens bonum suum, nec satis credens, quoties respexisset ad se, potuisse illum virum in domo sua nasci? Quid nunc ceteros persequar, quos iam consumpsisset obliuio, nisi illos filiorum gloria e tenebris eruisset, & adhuc in luce retineret? Deinde non quærimus, num quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quam a patre acceperat: sed an possit aliquis maiora reddere. Etiamsi quæ retuli exempla, nondum satisfaciunt, nec beneficia parentum suorum supermicant: capit tamen hoc natura, quod nondum vlla ætas tulit. Si singula paternorum meritorum magnitudinem exuperare non possunt, plura in vnum congesta superabunt.

1. *Vnicum*) h. e. rarissimum, vtpote quod solus præter Agrippam M. Varro accepit. Plin. H. N. XVI. 4.

CAP. XXXIII. Seruauit in prælio patrem Scipio, & prætextatus in hostes equum concitauit: parum est, quod vt perueniret ad patrem, tot pericula maximos duces cum maxime prementia contempsit, tot oppositas difficultates: quod ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit; quod annos suos transiliuit. Adiice, vt idem patrem reum defendat, & conspirationi inimicorum potentium eripiat: vt alterum illi consulatum, ac tertium, aliosque honores etiam consularibus concupiscendos congerat, vt pauperi raptas belli iure opes tradat; & quod est militaribus viris speciosissimum, diuitem illum spoliis etiam hostilibus faciat. Si adhuc parum est, adiice vt prouincias & extraordinaria imperia continuet: adiice vt dirutis maximis vrbibus, Romani imperii sine æmulo ad ortus occasusque venturi defensor & conditor, maiorem nobilitatem nobili viro adiiciat. Dic Scipionis patrem: dubium est, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas & virtus, ipsi vrbi nescio vtrum maius præsidium afferens, an decus?

CAP. XXXIV. Deinde, si hoc parum est, finge aliquem tormenta patris discussisse, finge in se transtulisse. Licet tibi in quantum velis extendere beneficia filii, cum paternum munus & simplex sit, & facile. Sed danti voluntarium. 1) Quid necesse est?

1. *Sed danti voluntarium*) omnia plana, si sequamur Gronouium, hæc & sequentia ita restituentem *Sed & danti voluptarium, quod necesse est, ille multis dederit etiam quibus dedisse se nescit, in quo consortem habet, &c.* Nihil impedit, inquit, quo minus in immensum exaggeres beneficia, quæ a filio accipere potest pater. Cum interim paternum illud sit vnum, vulgare & obuium; præterea lusus & iocus danti, tum eiusmodi quod necessario (quotus enim quisque in vxore primum virum se experitur?) multis dederit, quos non agnoscit, & qui non solus dedit sed partem in eo consors tori vindicat. Hæc Gronov.

ille multis dederit, etiam quibus dedisse se nescit. In quo consortem habet, in quo spectauit legem patriam, 2) praemia patrum, 3) domus ac familiae perpetuitatem, omnia potius quam eum cui dabat: Quid si quis sapientiam consecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc disputabimus, an maius aliquid dederit, quam acceperat: cum vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantum vitam? Sed patris, inquit, beneficium est, quidquid facis, quidquid praestare illi potes. Et praeceptoris mei, quod institutis liberalibus profeci. Ipsos tamen, qui tradiderunt illa, transcendimus: vtique eos, qui prima elementa docuerunt. Et quamuis sine illis nemo quidquam assequi posset, non tamen quantumcumque qui assecutus est, infra illos est. multum, inter prima, ac maxima interest. nec ideo prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.

CAP. XXXV. Iam tempus est quaedam ex nostra (vt ita dicam) moneta 1) proferri. Qui id beneficium dedit, quo est aliud melius potest vinci: pater dedit filio vitam, est autem aliquid vita melius: ita pater vinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiamnum, qui dedit alicui vitam, si semel & iterum liberatus est mortis periculo, maius accepit beneficium, quam dedit: pater autem vitam dedit: potest ergo, si saepius periculo mortis liberatus a filio fuerit, maius beneficium accipere, quam dedit. Qui beneficium accepit, maius accepit, quo magis eo indiget; magis autem indiget vita qui viuit, quam qui natus non est, vt qui ne indigere quidem omnino possit: maius ergo benefici-

2. *Legem patriam*) de quo vt cogitaret non commodo accepturi, sed poenis coelibum lege irrogatis inductus est. *Gronov.*
3. *Praemia patrum*) quale ius trium liberorum.
1. *Ex nostra moneta*) hactenus enim dicta ex Stoicorum libris fuere desumta.

um

um accipit pater, si vitam a filio accepit, quam filius a patre, quod natus est. Patris beneficia vinci a filii beneficiis non possunt. quare? quia vitam accepit a patre: quam nisi accepisset, nulla dare beneficia potuisset. Hoc commune est patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui non potuissent enim referre gratiam, nisi vitam accepissent. Ergo nec medico in maius gratia referri potest. solet enim & medicus vitam dare: nec natæ, si naufragum sustulit. Atqui & horum & aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci possunt: ergo & patrum possunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficiis adiuuandum esset, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adiutorio egeret, maius dedi quam accepi; pater filio vitam dedit perituram, nisi multa accessissent, quæ illam tuerentur: filius patri si dedit vitam, dedit eam, quæ nullius desideraret auxilium, in hoc, vt permaneret: ergo maius beneficium accepit a filio pater, qui vitam accepit, quam ipse illi dederat.

CAP. XXXVI. Hæc non destruunt parentum venerationem, nec deteriores illis liberos faciunt, imo etiam meliores. natura enim gloriosa est virtus, & ante ire priores cupit. alacrior erit pietas, si ad reddenda beneficia cum vincendi spe venerit. Id si patribus idem volentibus 1) lætisque contigerit (quoniam pleraque sunt, in quibus nostro bono vincimur) vnde certamen tam optabile, vnde tantam felicitatem parentibus, vt fateantur se ipsos filiorum beneficiis impares? Nisi hoc ita iudicamus, excusationem damus liberis: & illos segniores ad referendam gratiam fa-

1. *Id si patribus idem volentibus*) legit Gronov: *Ipsis patribus id volentibus.* optimo sensu: ipsi, inquit, parentes maxime fuerint gauisi cum hac benefaciendo vicendi voluntate ad se venire liberos.

cimus, quibus stimulos adiicere debemus, & dicere, Hoc agite optimi iuuenes. posita est inter parentes ac liberos honesta contentio, dederint maiora, an receperint. Non ideo vicerunt, quia occupauerunt, sumite modo animum, qualem decet, & deficere nolite, vincetis optantes. 2) Nec desunt tam pulchro certamini duces, qui ad similia vos cohortentur, ac per vestigia sua ire ad victoriam, sæpe iam partam ex parentibus, iubeant.

CAP. XXXVII. Vicit Æneas patrem, ipse eius in infantia leue tutumque gestamen, grauem senio, per media hostium agmina, & per cadentis circa se vrbis ruinas ferens, cum complexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici vadentem sarcina premeret; tulit illum per ignes, & (quid non pietas potest?) pertulit, colendumque inter conditores Romani imperii posuit. Vicere Siculi iuuenes, cum Ætna maiore vi peragitata, in vrbes, in agros, in magnam insulæ partem effudisset incendium, vexerunt parentes suos. Discessisse creditum est ignes, & vtrimque flamma recedente limitem adapertum, per quem transcurrerent iuuenes dignissimi qui magna tuto auderent. Vicit Antigonus: qui cum ingenti prælio superasset hostem, præmium belli ad patrem transtulit, & imperium illi Cypri tradidit. Hoc est regnum, nulla regnare, cum possis. Vicit patrem, imperiosum quidem, T. Manlius: qui cum ad tempus relegatus esset a patre, ob adolescentiam brutam ac hebetem, ad tribunum plebis, qui patri suo dixerat diem, venit: petitoque tempore, quod ille dederat sperans fore proditorem parentis inuisi (& bene meruisse se de iuuene credebat, cuius exsilium pro grauissimo

1. *Vincetis optantes*) legit ex MSS. & distinguit Gronouius *vt vincatis, optantes*. Hoc sensu destituere & deficere nolite parentes qui ipsi optant vt vincatis.

cri-

crimine inter alia Manlio obiiciebat) nactus adolescens secretum, stringit occultatum sinu ferrum, &, Nisi iuras, inquit, te diem patri remissum, hoc te gladio transfodiam. In tua potestate est, vtro modo pater meus accusatorem non habeat. Iurauit tribunus: nec fefellit, & causam actionis remissæ concioni reddidit. Nulli alii licuit impune tribunum in ordinem redigere.

Cap. XXXVIII. Alia ex aliis exempla subeunt eorum, qui parentes suos periculis eripuerunt, qui ex infimo ad summum protulerunt, & e plebe aceruoque ignobili nunquam tacendos sæculis dederunt. Nulla vi verborum, nulla ingenii facultate exprimi potest, quantum opus sit, quam laudabile, quamque nunquam a memoria hominum exiturum, posse hoc dicere: Parentibus meis parui, cessi: imperio eorum, siue æquum, siue iniquum ac durum fuit, obsequentem submissumque me præbui: ad hoc vnum contumax fui, ne beneficiis vincerer. Certate obsecro vos, & fusi quoque restituite aciem. Felices, qui vicerint: felices, qui vincentur. Quid eo adolescente præclarius, qui sibi ipsi dicere poterit: (neque enim fas est alteri dicere) Patrem meum beneficiis vici? Quid eo fortunatius sene, qui omnibus vbique prædicabit, a filio suo se beneficiis victum? Quid autem est felicius, quam ibi cedere?

Liber Qvartvs.

Argumentum & Ordo.

Arguta fere tractat, sed vtilibus (vt semper) mixtis. Quærit, an Beneficium & Gratia per se expetenda? asserit, contra Epicureos, qui omnia fructu metiebantur. Inter alia hoc argumento, quod etiam dii dent Beneficia; quod ipsum contra illos negantes vbertim docet. Obiectiones deinde remouet, quæ vtilitatem versari in Beneficiis docere videantur. Tum ad Gratiam venit, & ostendit eam quoque referendam solius Honesti, non Vtilis, adspectu. Tum quærit, An, quem scias ingratum futurum, beneficium sit dandum? distinguit, & partim ait, partim negat.

Capvt I.

EX omnibus quæ tractauimus, Æbuci Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis (vt ait Salustius) cum cura dicendum, quam quod in manibus est: An beneficium dare, & inuicem gratiam referre, per se res expetendæ sint? Inueniuntur qui honesta in mercedem colant, quibusque non placeat virtus gratuita: quæ nihil habet in se magnificum, si quidquam vænale. Quid enim est turpius, quam aliquem computare quanti vir bonus sit: cum virtus nec lucro inuitet, nec absterreat damno, adeoque neminem spe ac pollicitatione corrumpat, vt contra in se impendere iubeat, ac sæpius in vltro-tributis sit? 1)

1. *In vltro-tributis sit*) Sunt impendia in publica opera & locationes, vt ea farta tecta redemtores tali pretio habeant. Hoc quia non capitur, vt in tributis, sed ipsa Resp. mancipibus vltro dat factum vt vltro-tributa dicerentur. Sententia igitur ex allusione: Virtus adeo lucrum & tributa non accipit, vt sæpius eroget, & fit quasi inter vltro-tributa.

Calcatis vtilitatibus ad illam eundum est, quocunque vocauit, quocunque misit, sine respectu rei familiaris: interdum etiam, sine vlla sanguinis sui parsimonia vadendum, nec vnquam imperium eius detrectandum. Quid consequar, inquit, si hoc grate fecero? quod feceris. Nihil tibi extra promittitur: si quid forte obuenerit commodi, inter accessiones numerabis. Rerum honestarum pretium, in ipsis est. Si honestum per se expetendum est, beneficium autem honestum est, non potest alia eius conditio esse, cum eadem natura sit. Per se autem expetendum esse honestum, sæpe & abunde probatum est.

CAP. II. In hac parte nobis pugna est cum Epicureorum delicata & vmbratica turba, in conuiuio suo philosophantium: apud quos virtus voluptatum ministra est. Illis paret, illis deseruit, illas supra se videt. Non est, inquit, voluptas sine virtute. Sed quare ante virtutem est? De ordine putas disputationem esse? de re tota, & de potestate eius ambigitur. non est virtus, si sequi potest. Primæ partes eius sunt: ducere debet, imperare, summo loco stare: tu illam iubes signum petere. 1) Quid, inquit, tua refert? & ego, sine virtute, nego beatam vitam posse constare. Ipsam voluptatem, quam sequor, cui me mancipaui, remota illa, improbo & damno. de hoc vno disputatur, vtrum virtus summi boni caussa sit, an ipsa summum bonum. Vt hoc vnum quæratur, ordinis tantum existimas mutationem? ista vero confusio est & manifesta cæcitas, primis postrema præferre. Non indignor, quod post voluptatem ponitur virtus, sed quod omnino cum voluptate confertur. Contemptrix eius & hostis est, & longissime ab illa resiliens, labori

1. *Signum petere*) a militia, in qua tribuni minoresque duces a summo imperatore signum, h. e. excubiarum tesseram petunt. *Lips.*

ac dolori familiarior, virilibus incommodis, quam isti effæminato bono.

Cap. III. Inferenda hæc, mi Liberalis, fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare, virtutis est, & turpissimum id caussa vllius alterius rei dare, quam vt datum sit. Nam si recipiendi spe tribueremus, locupletissimo cuique, non dignissimo, daremus: nunc vero diuiti importuno 1) pauperem præferimus, non est beneficium quod fortunam spectat. Præterea, si vt prodessemus, sola nos inuitaret vtilitas, minime beneficia distribuere deberent, qui facillime possent, locupletes, & potentes, & reges, aliena ope non indigentes. Dii vero tot munera, quæ sine intermissione diebus ac noctibus fundunt, non darent. in omnia enim illis natura sua sufficit, plenosque & tutos, & inuiolabiles præstat. Nulli ergo beneficium dabunt, si vna dandi caussa est, se intueri, ac commodum suum. Istud non beneficium, sed fœnus est; circumspicere, non vbi optime ponas, sed vbi quæstuosissime habeas, vnde facillime tollas. Quod cum longe a diis remotum sit, sequitur vt liberales sint. nam si vna beneficii dandi caussa sit dantis vtilitas, nulla autem ex nobis vtilitas deo speranda est, nulla deo dandi beneficii caussa est.

Cap. IV. Scio quid hoc loco respondeatur. Itaque non dat Deus beneficia, sed securus & negligens nostri, auersus a mundo, aliud agit, aut (quæ maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec magis illum benefisia, quam iniuriæ tangunt. Hoc qui dicit, 1) non exaudit precantium voces, & vndique sublatis in cælum manibus vota facientium, priuata ac publica. Quod profecto non fieret, nec in hunc

1. *Importuno*) h. e. improbo, superbo, intolerabili.

1. *Hoc qui dicit*) lege: *Hoc dicit*, sunt Senecæ verba mentem Epicuri explicaturi.

furo-

furorem omnes mortales consensissent, alloquendi surda numina, & inefficaces deos: nisi nossent illorum beneficia nunc vltro oblata, nunc orantibus data; magna, tempestiua, ingentes minas interuentu suo soluentia. Quis est autem tam miser, tam neglectus, quis tam duro fato, & in pœnam genitus, vt non tantam deorum munificentiam senserit? Ipsos illos complorantes sortem suam, & querulos circumspice. inuenies non ex toto beneficiorum cælestium expertes: neminem esse, ad quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manauerit. Parum est autem id, quod nascentibus ex æquo distribuitur? Vt quæ sequuntur, inæquali dispensata mensura; transeamus, parum dedit natura, cum se dedit?

Cap. V. Non dat Deus beneficia. Vnde ergo ista quæ possides? quæ das? quæ negas? quæ seruas? quæ rapis? vnde hæc innumerabilia, oculos, aureis, animum mulcentia? vnde illa luxuriam quoque instruens copia? Neque enim necessitatibus tantummodo nostris prouisum est: vsque in delicias amamur. Tot arbusta, non vno modo frugifera, tot herbæ salutares, tot varietates ciborum, per totum annum digestæ, vt inerti quoque fortuita terræ alimenta præberent. Iam animalia omnis generis, alia in sicco solidoque, alia in humido innascentia, alia per sublime dimissa: vt omnis rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina hæc amœnissimis flexibus campos cingentia, illa præbitura commerciis viam, vasto & nauigabili cursu vadentia: ex quibus quædam statis diebus mirabile incrementum trahunt, vt arida & feruenti subiecta cælo loca subita vis æstiui torrentis irriget. Quid medicatorum torrentium venæ? quid in ipsis littoribus aquarum calentium exundatio?

- - - - *Te Lari* 1) *maxime, teque*
Fluctibus, & fremitu assurgens Benace marino.

CAP. VI. Si pauca quis tibi donasset iugera, accepisse te diceres beneficium; immensa terrarum late patentium spatia negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuam (quoniam id tibi magnum videtur) impleuerit, beneficium vocabis: tot metalla defodit, tot flumina emisit in aera, 1) super quæ decurrunt sola aurum vehentia, 2) argenti, æris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cuius inuestigandi tibi facultatem dedit, ac latentium diuitiarum in summa terra signa disposuit: negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid resplendeat, & tectum nitidius, auro aut coloribus sparsum, non mediocre munus vocabis: ingens tibi domicilium, sine vllo incendii aut ruinæ metu struxit, in quo vides non tenues crustas, 3) & ipsa qua secantur lamina 4) graciliores, sed integras lapidis pretiosissimi moles, sed totas variæ distinctæque materiæ, cuius tu paruula frusta miraris, tectum vero aliter nocte, aliter interdiu fulgens: negas te vllum munus accepisse? Et cum ista quæ habes magno æstimes, quod est ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Vnde tibi istum quem trahis spiritum? vnde istam, per quam actus vitæ tuæ disponis, atque ordi-

1. *Te Lari*) hæc non cohærent. Et omnino aliquid deest; ac post flumina de lacubus cum dixisset, hæc Virgiliana deinde inseruit. *Lips.*

1. *In aera*) Lips. legi vult *arena*. Nil muto cum antea metalla *defossa* memorasset, iam iis opponit flumina & aurum in iis libero aere decurrentia.

2. *Super quæ decurrunt sola aurum vehentia*) sensus & constructio est; vehentia aurum super sola quæ irrigant & super quæ decurrunt.

3. *Crustas*) quibus parietes ornabantur.

4. *Lamina*) serra qua secantur. *Lips.*

nas,

nas, lucem? vnde ſanguinem, cuius curſu vitalis continetur calor? vnde iſta palatum tuum ſaporibus exquiſitis vltra ſatietatem laceſſentia? vnde hæc irritamenta iam laſſæ voluptatis? vnde iſta quies, in qua putreſcis, ac marces? Nonne ſi gratus es, dices,

...... Deus nobis hæc otia fecit:
Namque erit ille mihi ſemper Deus, illius aram
Sæpe tener noſtris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues, vt cernis, & ipſum
Ludere quæ vellem, calamo permiſit agreſti.

Ille Deus eſt, non qui paucas boues, ſed qui per totum orbem armenta dimiſit, qui gregibus vbique paſſim vagantibus pabulum præſtat, qui paſcua hibernis æſtiva ſubſtituit, qui non calamo tantum cantare, & agreſte atque inconditum carmen ad aliquam tamen obſeruationem modulari docuit, ſed tot artes, tot vocum varietates, tot ſonos, alios ſpiritu noſtro, alios externo, cantus edituros, commentus eſt. Neque enim noſtra iſta, quæ inuenimus, dixeris: non magis, quam quod creſcimus, quam quod ad conſtitutum temporum ſua corpori officia reſpondent. Nunc puerilium dentium lapſus, nunc ad 1) ſurgentem iam ætatem, & in robuſtiorem gradum tranſeuntem, pubertas, & vltimus ille dens vrgenti iuuentæ terminum ponens. Inſita ſunt nobis omnium ætatum, omniumque artium ſemina. magiſterque ex occulto Deus producit ingenia.

CAP. VII. Natura, inquit, hæc mihi præſtat. Non intelligis te, cum hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud eſt natura, quam Deus, & diuina ratio, toti mundo & partibus eius inſerta? Quoties

1. *Ad*) hic ſignificat tempus.

voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellare. & Iouem illum optimum ac maximum rite dices, & tonantem, & statorem: qui non (vt historici tradiderunt) ex eo quod post votum susceptum, acies Romanorum fugientium stetit, sed quod stant beneficio eius omnia, stator, stabilitorque est: hunc eumdem & fatum si dixeris, non mentieris. nam cum fatum nihil aliud sit, quam series implexa caussarum, ille est prima omnium caussa, ex qua ceteræ pendent. Quæcunque voles illi nomina proprie aptabis, vim aliquam effectumque cælestium rerum continentia. Tot appellationes eius possunt esse, quot munera.

CAP. VIII. Hunc & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium nostri 1) putant. Liberum patrem: quia omnium parens sit, quod ab eo primum inuenta seminum vis est, consultura per voluptatem. Herculem: quia vis eius inuicta sit, quandoque lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura. 2) Mercurium: quia ratio penes illum est, numerusque, & ordo, & scientia. Quocumque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. nihil ab illo vacat: opus suum ipse implet. Ergo nihil agis ingratissime mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturæ. quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura: sed idem est vtrumque, nec distat officio. Si quid a Seneca accepisses, Annæo te diceres debere, vel Lucio: non creditorem mutares, sed nomen. quoniam siue prænomen eius, siue nomen dixisses, siue cognomen, idem tamen ille esset. Sic hunc naturam vocas, fatum, fortunam: omnia eiusdem Dei nomi-

1. *Nostri*) i. e. Stoici qui placebant sibi in mythricis ad sensus Philosophicos trahendis

2. *In ignem recessura*) per stoicam mundi exustionem. Comparat cum Hercule, quia & is monte Oeta solutus in ignem. *Lips.*

na ſunt, varie vtentis ſua poteſtate. Et iuſtitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, vnius animi bona ſunt: quidquid horum tibi placuit, animus placet.

Cap. XI. Sed ne aliam diſputationem ex obliquo abeam, plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert, ſine ſpe recipiendi: quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quidquam conferre poſſumus. Ergo beneficium per ſe expetenda res eſt, vna ſpectatur in eo accipientis vtilitas: ad hanc accedamus, ſepoſitis commodis noſtris. Dicitis, inquit, diligenter eligendos quibus beneficia demus: quia nec agricolæ quidem ſemina arenis committant. Quod ſi verum eſt, noſtram vtilitatem in beneficiis dandis ſequimur, quemadmodum in arando ſerendoque. neque enim ſerere, per ſe res expetenda eſt. Præterea, 1) quæritis cui detis beneficium: quod non eſſet faciendum, ſi per ſe beneficium dare, expetenda res eſſet. quia enim 2) quocumque loco, & quocumque modo daretur, beneficium erat. Honeſtum 3) propter nullam aliam cauſſam, quam propter ipſum, ſequimur. Tamen etſi nihil aliud ſequendum eſt, quærimus quid faciamus, & quando, & quemadmodum: per hæc enim conſtat. Itaque cum eligo cui dem beneficium, id ago, vt beneficium ſit: quia ſi turpi datur, nec honeſtum eſſe poteſt, nec beneficium.

Cap. X. Depoſitum reddere, per ſe res expetenda eſt: nnn tamen ſemper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. aliquando nihil intereſt, vtrum infitier, an palam reddam. Intuebor vtilitatem eius, cui redditurus ſum, & nociturum illi depoſitum

1. *Præterea*) rectius *propterea*. *Gronov.*
2. *Quia enim*) idem eſt ac ſi ſimpliciter dixiſſet *quia*, ſic enim coniungere *quia enim* & *quianam* ſolent autores, *Gronov.*
3. *Honeſtum*) Hactenus obiectio, iam reſpondet Seneca.

ne-

negabo. Idem in beneficio faciam. videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim sine ratione faciendum est. non est autem beneficium, nisi quod ratione datur: quoniam ratio, omnis honesti comes est. Quam sæpe hominum, donationem suam inconsultam obiurgantium, hanc audiimus vocem, Mallem perdidisse, quam illi dedisse? Turpissimum genus damni est, inconsulta donatio: multoque grauius male dedisse beneficium, quam non recepisse. 1) Aliena enim culpa est, quod non recepimus: quod cui daremus non eligimus, nostra. In electione nihil minus, quam hoc quod tu existimas, spectabo, a quo recepturus sim. eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus sit. Sæpe autem & non redditurus, gratus est; & ingratus, qui reddidit. Ad animum tendit æstimatio mea. Ideo locupletem, sed indignum præteribo: pauperi viro bono dabo. Erit enim in summa inopia gratus: & cum omnia illi deerunt, supererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam. vni placere contentus, in hoc dabo, vt quod oportet faciam: quod oportet autem, non est sine electione: quæ qualis futura sit, interrogas?

CAP. XI. Eligam virum integrum, simplicem, memorem, gratum, alieni abstinentem, sui non auare tenacem, beneuolum. Hunc vero cum elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiam possit, ex sententia res gesta erit. Si vtilitas me & sordida computatio liberalem facit, si nulli prosum, nisi vt inuicem ille mihi prosit: non dabo beneficium proficiscenti in diuersas longinquasque regiones, non dabo absuturo semper, non dabo sic affecto vt spes ei nulla sit conualescendi, non dabo ipse deficiens, non enim habeo tempus recipiendi. Atqui vt scias, rem per se expe-

1, *Non recepisse*) gratiam pro eo.

ten-

tendam esse, benefacere; aduenis modo in nostrum delatis portum, & statim abituris, succurrimus. Ignoto naufrago nauem, qua reuehatur, & damus & instruimus. Discedit ille, vix satis noto salutis auctore, & nunquam amplius in conspectum nostrum reuersurus, debitores nobis deos delegat, precaturque illi pro se gratiam referant: interim nos iuuat sterilis beneficii conscientia. Quid cum ipso vitæ in fine constitimus, cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura diuidimus? quantum temporis consumitur, quamdiu secreto agitur, quantum & quibus demus? Quid enim interest, quibus demus, a nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis iudicia nostra torquemus, quam vbi remotis vtilitatibus, solum ante oculos honestum stetit: tamdiu officiorum mali iudices; quamdiu illa deprauat spes ac metus, ac inertissimum vitium, voluptas. Vbi mors interclusit omnia, & ad ferendam sententiam incorruptum iudicem 1) misit, quærimus dignissimos, quibus nostra tradamus: nec quidquam cura sanctiore componimus, quam quod ad nos non pertinet.

Cap. XII. Et mehercule tunc magna voluptas subit cogitantem, Hunc ego locupletiorem faciam: huius dignitati, adiectis opibus, aliquid splendoris affundam. Si non damus beneficia, nisi recepturi, intestatis moriendum sit. Dicitis, inquit, beneficium creditum insolubile 1) esse: creditum autem non est res per se expetenda. Cum creditum dicimus, imagine & translatione vtimur. Sic & legem, iusti iniustique regulam esse: & regula non est res per se

1. *Incorruptum iudicem*) rationem scilicet ab affectibus non corruptam.

1. *Insolubile*) ad cuius solutionem nemo vi legem adstringitur, crediti tamen alia ex parte rationem eo obtinente.

expetenda. Ad hæc verba demonſtrandæ rei cauſſa deſcendimus. Cum dico creditum, intelligitur tanquam creditum. Vis ſcire? adiicio inſolubile, cum creditum nullum non ſolui aut poſſit, aut debeat. Adeo beneficium vtilitatis cauſſa dandum non eſt, vt ſæpe, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum ſit. Sic latronibus circumuentum defendo, vt tuto tranſire permittatur: reum gratia laborantem tutor, & hominum potentium factionem in me converto, quas illi detraxero ſordes, ſub accuſatoribus iisdem fortaſſe ſumpturus, cum abire in partem alteram poſſim, & ſecurus ſpectare aliena certamina ſpondeo pro iudicato, & ſuſpenſum amici bonis libellum 1) deiicio, creditoribus eius me obligaturus: vt poſſim ſeruare proſcriptum, ipſe proſcriptionis periculum adeo. Nemo Tuſculanum aut Tiburtinum paraturus, ſalubritatis cauſſa, & æſtiui ſeceſſus, quoto anno 2) empturus ſit diſputat: cum emerit, tuendum eſt. Eadem in beneficiis ratio eſt. nam cum interrogaueris, quid reddat, reſpondebo, bonam conſcientiam. Quid reddit beneficium? dic tu mihi, quid reddat iuſtitia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia? ſi quidquam præter ipſas, ipſas non petis.

Cap. XIII. Mundus in quid vices ſuas abſoluit? in quid ſol diem extendit & contrahit? omnia iſta beneficia ſunt: fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium eſt, circumagere rerum ordinem, quomodo ſolis, loca mutare, ex quibus oriatur, in

1. *Libellum*) tabulam qua venum exponuntur bona eius, quem deiicere ſolebat defenſor vel ſponſor.

2. *Quoto anno*) leg. *quota annua.* Senſus eſt: non quærit quantos annuos reditus paraturus ſit emto tali prædio, nam ſeceſſus & ſalubritatis non redituum aut lucri cauſa emuntur. *Gronov.*

quæ

quæ cedat, & hæc salutaria nobis facere sine præmio: ita viri officium est inter alia, & beneficium dare. Quare ergo dat? ne non det, ne occasionem benefaciendi perdat. Vobis voluptas est, inertis otii facere 1) corpusculum, & securitatem sopitis simillimam appetere, & sub densa vmbra latitare, tenerrimisque cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem, & cibis potionibusque intra hortorum latebram corpora ignauia pallentia saginare: nobis voluptas est, dare beneficia vel laboriosa, dum aliorum labores leuent: vel periculosa, dum alios a periculis extrahant: vel rationes nostras aggrauatura, dum aliorum necessitates & angustias laxent. Quid mea interest, an recipiam beneficia? etiam cum recepero danda sunt. Beneficium, eius commodum spectat cui præstatur, non nostrum: alioquin nobis illud damus. Itaque multa, quæ summam vtilitatem aliis afferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator vrbibus prodest, medicus ægris, mango vænalibus: sed omnes isti, quia ad alienum commodum pro suo veniunt, nec obligant eos quibus prosunt.

CAP. XIV. Non est beneficium quod in quæstum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam: auctio est. Non dicam pudicam, quæ amatorem vt incenderet repulit: quæ aut legem, aut virum timuit, vt ait Ouidius,

Quæ, quia non licuit, non dedit, illa dedit.

Non immerito in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præstitit, & non sibi. eodem modo qui beneficium vt reciperet dedit, non dedit. Ergo & nos beneficium damus animalibus, quæ aut vsui, aut alimento futura nutrimus? beneficium damus arbustis quæ colimus, ne siccitate, aut immoti & neglecti soli duritia, laborent? Nemo ad agrum colendum

1. *Facere*) Lipsius legit: *iacere*.

ex æquo & bono venit, nec ad vllam rem, cuius extra ipsam fructus est. Ad beneficium dandum non adducit cogitatio auara, nec fordida, sed humana, liberalis, cupiens dare etiam cum dederit, & augere nouis ac recentibus vetera; vnum habens propositum, quanto ei cui præstat bono futura sit: alioquin humile est, sine laude, sine gloria, prodesse, quia expedit. Quid magnifici est, se amare, sibi parcere, sibi acquirere? ab omnibus istis vera beneficii dandi cupido auocat: ad detrimentum, iniecta manu, trahit, & vtilitates relinquit, ipso benefaciendi opere lætissima.

CAP. XV. Numquid dubium est, quin contraria sit beneficio iniuria? Quomodo iniuriam facere, per se vitanda ac fugienda res est: sic beneficium dare, per se expetenda. illic turpitudo, contra omnia præmia in scelus hortantia, valet: ad hoc inuitat honesti per se efficax species. Non mentiar, si dixero, neminem non amare beneficia sua, neminem non ita compositum animo, vt libentius eum videat, in quem multa congessit: cui non caussa sit iterum dandi beneficii, semel dedisse. quod non accideret, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quam sæpe dicentem audias? Non sustineo illum deserere, cui dedi vitam, quem e periculo eripui. Rogat me vt caussam suam contra homines gratiosos agam. Nolo: sed quid faciam? iam illi semel, iterumque affui. Non vides inesse isti rei propriam quamdam vim, quæ nos beneficia dare cogit? primum quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuisset præstandi, aliquid ei præstamus ob hoc, quia præstitimus. Adeoque nos ad beneficia non impellit vtilitas, vt & inutilia tueri ac fouere perseueremus, sola beneficii caritate: cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale, quam liberis prauis.

CAP. XVI. Iidem isti gratiam referre ipsos fatentur, non quia honestum est, sed quia vtile. quod non esse ita, minore opera probandum est. Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare, per se rem expetendam esse, iisdem etiam hoc colligemus. Fixum est illud, a quo in cetera probationes nostræ exeunt, honestum ob nullam aliam caussam, quam quia honestum sit, coli. Quis ergo contreuersiam facere audebit, an gratum esse, honestum sit? Quis non ingratum detestetur hominem, sibi ipsi inutilem? Quid autem cum tibi narratur de eo, qui aduersus summa beneficia amici sui ingratus est, quomodo id fers? vtrum tanquam rem turpem fecerit, an tanquam vtilem rem sibi & profuturam omiserit? Puto, nequam 1) hominem existimas: cui pœna, non cui curatore 2) opus sit. quod non accideret, nisi gratum esse, per se expetendum, honestumque esset. Alia fortasse minus dignitatem suam præferunt, & an sint honesta, interprete egent: hoc expositum est, pulchriusque, quam vt splendor eius dubie ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqualiter in omnium animos receptum, quam referre bene meritis gratiam?

CAP. XVII. Ad hoc, dic mihi, quæ caussa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus est. Ambitio? & quæ iactatio est soluisse, quod debebas? Metus? nullus ingrato. huic enim vni rei non posuimus legem, tanquam satis natura cauisset. Quomodo nulla lex amare parentes, indulgere libe-

1. *Nequam*) Videtur Seneca respexisse ad formulam illam, qua prodigi, dum bonorum suorum administratio iis interdicitur, *nequitia bona sua perdere* dicuntur apud Jul. Paul. lib. 3. tit. 6. sentent.

2. *Non cui curatore*) homines nequam qui sua disperdunt, bonis interdicti curatorem accipiunt. At hic de alia nequitia & quæ pœnam magis quam curam requirat. *Lips.*

ris iubet: superuacuum est enim, in quod imus impelli. quemadmodum nemo in amorem sui cohortandus est, quem adeo dum nascitur trahit: ita ne ad hoc quidem, vt honesta per se petat. Placent suapte natura: adeoque gratiosa virtus est, vt insitum sit etiam malis, probare meliora. Quis est, qui non beneficus videri velit? qui non inter scelera & iniurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipsis quæ impotentissime fecit, speciem aliquam induat recti? velit quoque & iis videri beneficium dedisse, quos læsit? Gratias itaque agi sibi ab his, quos afflixere, patiuntur: bonosque se ac liberales fingant, quia præstare non possunt. Quod non facerent, nisi illos honesti & per se expetendi amor cogeret moribus suis opinionem contrariam quærere, & nequitiam abdere, cuius fructus concupiscitur, ipsa vero odio pudorique est: nec quisquam tantum a naturali lege desciuit, & hominem exuit, vt animi caussa 1) malus sit. Dic enim cuilibet ex istis, qui rapto viuunt, an ad illa quæ latrociniis & furtis consequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui grassari & transeuntes percutere quæstus est, potius illa inuenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmiis, sine nequitia, frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quod virtus in omnium animos lumen suum permittit, etiam qui non sequuntur illam, vident.

Cap. XVIII. Vt scias, per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est ingratum esse: quoniam nihil æque concordiam humani generis dissociat ac distrahit, quam hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis iuuamur officiis? hoc vno instructior vita, contraque incursiones

1. *Animi causa*) pro iocum & frustra.

subi-

ſubitas munitior eſt, beneficiorum commercio. Fac nos ſingulos: quid ſumus? præda animalium & victimæ, ac imbecilliſſimus & facillimus ſanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam ſui ſatis virium eſt. Quæcumque vaga naſcuntur, & actura vitam ſegregem, armata ſunt: hominem imbellia cingit: non vnguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit: nudum & infirmum, ſocietas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium, validiſſimum facerent, rationem & ſocietatem. Itaque qui par eſſe nulli poſſet, ſi ſeduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: ſocietas terris genitum, in alienæ naturæ transmiſit imperium, & dominari etiam in mari iuſſit. Hæc morborum impetus arcuit, ſenectuti adminicula proſpexit, ſolatia contra dolores dedit: hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam aduocare. 1) Hanc tolle: & vnitatem generis humani, qua vita ſuſtinetur, ſcindes. tolletur autem, ſi efficies, vt ingratus animus non per ſe vitandus ſit, ſed quia aliud illi timendum eſt. Quam multi ſunt enim, quibus ingratis eſſe tuto licet? denique ingratum voco, quisquis metu gratus eſt.

CAP. XIX. Deos nemo ſanus timet. Furor eſt enim metuere ſalutaria: nec quisquam amat, quos timet. Tu denique, Epicure, Deum inermem facis, omnia illi tela, omnem detraxiſti potentiam; & ne cuiquam metuendus eſſet, proieciſti illum extra motum. 1) Hunc igitur inſeptum ingenti quodam & inexplicabili muro, diuiſumque a contactu & a conſpectu mortalium, non habes quare verearis: nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia eſt. In medio inter-

1. *Aduocare*) ſtare & cauſam agere.

1. *Motum*) vt pote qui plane otioſus degat. Lipſius tamen legit *metam*, & explicat mundi hoc ſpatium.

vallo huius & alterius cæli 2) desertus, sine animali, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra se circaque se cadentium euitat, non exaudiens vota, nec nostri curiosus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quam parentem: grato, vt opinor, animo: aut si non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi & istæ micæ 3) tuæ forte ac temere conglobauerunt, cur colis? Propter maiestatem, inquis, eius eximiam, singularemque naturam. Vt concedam tibi: nempe hoc facis nulla spe, nullo pretio inductus. Est ergo aliquid per se expetendum, cuius te ipsa dignitas ducit: id est honestum. Quid est autem honestius, quam gratum esse? huius virtutis materia tam late patet, quam vita.

Cap. XX. Sed inest, inquit, huic bono etiam vtilitas aliqua. cui enim virtuti non inest? 1) sed id propter se expeti dicitur, quod quamuis habeat aliqua extra se commoda, sepositis quoque illis ac remotis, placet. Prodest gratum esse: ero tamen gratus, etiam si noceat. Qui gratus est, quid sequitur? vt hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo si quis sibi offensas concitaturus est? si quis intelligit, adeo per hoc se nihil consecuturum, vt multa etiam ex reposito 2) acquisitoque perdenda sint: num libens in detrimenta descendet? Ingratus est, qui in referenda gratia secundum datum 3) videt, qui sperat cum reddit. Ingratum voco, qui ægro assidet, quia testamentum facturus est, cui de hereditate, aut

2. *Huius & alterius cæli*) plures enim mundos Epicurus statuebat, & in spatiis intermundanis deos suos collocabat.
3. *Micæ*) ita vertit atomos.
1. *Cui enim virtuti non inest*) respondit hæc Seneca obiicienti; concedo inquit vtilitatem hic esse, vt in omni virtute alia, sed propter vtilitatem tamen gratitudo non exercetur.
2. *Reposito*) quod iam habet, adeoque quasi reposuit.
3. *Secundum datum*) alterum nouumque donum. *Lips.*

de

de legato vacat cogitare. Faciat licet omnia, quæ facere bonus amicus & memor officii debet, si animo eius obuersatur spes, si lucri captator est, & hamum iacit: vt aues, quæ laceratione corporum aluntur, lassa morbo pecora, & casura e proximo speculantur; ita hic imminet morti, & circa cadauer volat.

CAP. XXI. Gratus animus ipsa virtute propositi sui capitur. Vis scire hoc ita esse, nec illum vtilitate corrumpi? Duo sunt genera grati hominis. dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit; hic fortasse ostentare se potest: habet quod iactet, quod proferat. dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet. Hic intra conscientiam clusus est. quæ illi contingere potest vtilitas ex affectu latenti? Atqui hic, etiam si vltra facere nihil potest, gratus est: amat, debet, referre gratiam cupit. Quidquid vltra desideras non ipsi deest. Artifex est etiam, cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt: nec minus canendi peritus, cuius vocem exaudiri fremitus obstrepentium non finit. Volo referre gratiam. post hoc aliquid superest mihi, 1) non vt gratus, sed vt solutus sim. Sæpe enim & qui gratiam retulit, ingratus est: & qui non retulit, gratus. Nam vt omnium aliarum virtutum, ita huius, ad animum tota æstimatio redit. hic si in officio est, quidquid defuit, fortuna peccat. Quomodo est disertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compressis manibus, vel & alligatis: quomodo gubernator etiam qui in sicco est, quia consummatæ scientiæ nihil deest, etiam si quid obstat quo minus se vtatur: ita gratus est, etiam qui vult tantum, nec habet huius voluntatis suæ vllum alium, quam se, testem. Imo amplius adiiciam. est aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur, quem mala interpres opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud

1. *Superest mihi*) faciendum.

ſequitur, quam ipſam conſcientiam? quæ etiam obruta delectat, quæ concioni ac famæ reclamat, & in ſe omnia reponit, & cum ingentem ex altera parte turbam contra ſentientium adſpexit, non numerat ſuffragia, ſed vna ſententia vincit. Si vero bonam fidem perfidiæ ſuppliciis affici videt, non deſcendit 2) e faſtigio, ſed ſupra pœnam ſuam conſiſtit.

Cap. XXII. Habeo, inquit, quod volui, quod petii. Non pœnitet, nec pœnitebit, nec vlla iniquitate me eo fortuna perducet, vt hanc vocem audiam, 1) Quid mihi volui? quid mihi nunc prodeſt bona voluntas? Prodeſt & in equuleo, prodeſt & in igne, qui ſi ſingulis membris admoueatur, & paullatim viuum corpus circumeat: licet ipſum corpus plenum bona conſcientia ſtillet: placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamuis dictum iam, reducatur. Quid eſt quare grati velimus eſſe, cum morimur? quare ſingulorum perpendamus officia? quare id agamus in omnem vitam noſtram memoria decernente, ne cuius officii videamur obliti? Nihil iam ſupereſt, quo ſpes porrigatur. in illo tamen cardine poſiti, abire e rebus humanis quam gratiſſimi volumus. Eſt videlicet magna in ipſo opere merces rei, & ad alliciendas mentes hominum ingens honeſti potentia: cuius pulchritudo animos circumfundit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris ſui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior eſt vita melioribus, amorque & ſecundum bonorum iudicium, ætasque ſecurior, quam innocentia, quam grata mens proſequitur. Fuiſſet enim iniquiſſima rerum natura, ſi hoc tantum bonum miſerum, & anceps, & ſterile feciſſet. Sed illud in-

2. *Non deſcendit*) non ſubmittit ſe, non deiicitur.
1. *Audiam*) potius *audiat*, ipſa ſcilicet fortuna.

tue-

tuere, an ad istam virtutem, quæ sæpe tuta ac facili aditur, etiam per saxa, & rupes, & feris ac serpentibus obsessum iter, fueris iturus.

CAP. XXIII. Non ideo per se non expetendum, cui aliquid extra quoque emolumenti adhæret, fere enim pulcherrima quæque, multis & aduenticiis comitata sunt dotibus: sed illas trahunt, ipsa præcedunt. Num dubium est, quin hoc humani generis domicilium, circuitus solis ac lunæ, vicibus suis temperet? quin alterius calore alantur corpora, terræ relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hiemis tristitia frangatur: alterius tepore efficaci & penetrabili rigetur maturitas 1) frugum? quin ad huius cursum fecunditas humana 2) respondeat? quin ille annum obseruabilem fecerit circumactu suo; hæc mensem, minoribus se spatiis flectens? Vt tamen detrahas ista, non erat ipse sol idoneum oculis spectaculum, dignusque adorari, si tantum præteriret? non erat digna suspectu luna, etiamsi otiosum sidus transcurreret? Ipse mundus quoties per noctem ignes suos fudit, & tantum stellarum innumerabilium refulsit, quem non intentum in se tenet? quis sibi illa, tunc cum miratur, prodesse cogitat? Adspice ista tacito superne cœlo labentia, quemadmodum velocitatem suam sub specie dantis atque immoti operis abscondant. Quantum ista nocte, quam tu in numerum ac discrimen dierum obseruas, agitur? quanta rerum turba sub hoc silentio euoluitur? quantam fatorum seriem certus limes 3) educit? Ista quæ tu non aliter,

1. *Maturitas*) nam tepido humore suo resoluit & quasi putrefacit luna, vt maturescant fruges. *Lips.*

2. *Fœcunditas humana*) nam ad lunares menses partuum ratio respondet. *Lips.*

3. *Certus limes*) Zodiacum dicit. per quem errantia sidera feruntur; & ex eorum positu hæc inferiora, ipsosque homines, ingenia & mores formari Chaldæi censuerunt. *Lips.*

quam

quam in decorem sparsa consideras, singula in opere sunt. Nec enim est, quod existimes septem sola discurrere, cetera hærere. paucorum motus comprehendimus; innumerabiles vero, longiusque a conspectu nostro seducti dii eunt 4), redeuntque. Et ex his qui oculos nostros patiuntur, plerique obscuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid ergo? non caperis tantæ molis aspectu, etiam si te non regat, non custodiat, non foueat, generetque, ac spiritu suo riget?

CAP. XXIV. Quemadmodum hæc cum primum vsum habeant, & necessaria vitaliaque sint, maiestas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus, & in primis grati animi, multum quidem præstat, sed non vult ob hoc diligi: amplius quiddam in se habet, nec satis ab eo intelligitur, a quo inter vtilia numeratur. Gratus est, quia expedit? ergo & quantum expedit. Non recipit sordidum virtus amatorem: soluto 1) ad illam sinu veniendum est. Ingratus hoc cogitat: Volebam gratiam referre, sed timeo impensam, timeo periculum, vereor offensam: faciam potius, quod expedit. Non potest eadem ratio & gratum facere, & ingratum. Vt diuersa illorum opera, ita inter se diuersa proposita sunt. Ille ingratus est, quamuis non oporteat, quia expedit: hic gratus est, quamuis non expediat, quia oportet.

CAP. XXV. Propositum est nobis secundum rerum naturam viuere, & deorum exemplum sequi: dii autem quodcumque faciunt, in eo quid præter ipsam faciendi rationem sequuntur? nisi forte existimas illos fructum operum suorum ex fumo extorum, & turis odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta distribuant, quantis terras fructibus impleant,

4. *Dii eunt*) stoicum est, qui sidera faciebant deos. *Lips.*
1. *Soluto*) aperto ad dandum parato. *Lips.*

quam

quam opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoueant, quantis imbribus repente deiectis solum molliant, venasque fontium arentes reintegrent, & infuso per occulta nutrimento renouent. Omnia ista sine mercede, sine vllo ad ipsos perueniente commodo, faciunt. Hæc quoque nostra ratio, si exemplari ab suo non aberrat, seruet, ne ad res honestas conducta veniat. Pudeat vllum venale esse beneficium: gratuitos habemus deos.

CAP. XXVI. Si deos, inquit, imitaris, da & ingratis beneficia. Nam & sceleratis sol oritur, & piratis patent maria. Hoc loco interrogant, an vir bonus daturus sit beneficium ingrato, sciens ingratum esse? Permitte mihi aliquid interloqui, ne interrogatione insidiosa capiamur. Duos ex constitutione Stoica accipe ingratos. alter ingratus, quia stultus est. Stultus, etiam malus est: qui malus est, nullo vitio caret: ergo & ingratus est. Sic omnes malos dicimus, intemperantes, auaros, luxuriosos, malignos: non quia ista omnia singulis magna & nota vitia sint, sed quia esse possint: & sunt, etiamsi latent. Alter est ingratus, qui a vulgo dicitur, in hoc vitium natura pronus & propensus. Illi ingrato, qui si hac culpa non caret, quomodo nulla caret, dabit beneficium vir bonus. nulli enim dare poterit, si tales homines submouerit. Huic ingrato, qui beneficiorum fraudator est, & in hanc partem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quam decoctori pecuniam credet, aut depositum committet ei, qui iam pluribus abnegauit. Timidus dicitur aliquis, quia stultus est: & hoc quidem malos sequitur, quos indiscreta & vniuersa vitia circumstant. dicitur timidus proprie, natura etiam ad inanes sonos pauidus. Stultus omnia vitia habet, sed non in omnia natura pronus

nus est. alius in auaritiam, alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinantur.

CAP. XXVII. Itaque errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus est? Quid ergo? Aristides, cui iustitia nomen dedit, iniustus est? Quid ergo? & Fabius, qui cunctando restituit rem, temerarius est? Quid ergo? Decius mortem timet? Mucius proditor est? Camillus desertor? Non hoc dicimus, sic omnia vitia esse in omnibus, quomodo in quibusdam singula eminent: sed malum ac stultum nullo vitio vacare. nec audacem quidem timoris absoluimus: ne prodigum quidem auaritia liberamus. Quomodo homo omnes sensus habet, nec ideo tamen omnes homines aciem habent lynceo similem: sic qui stultus est, non tam acria & concitata habet omnia, quam quidam quædam. Omnia in omnibus vitia sunt: sed non omnia in singulis exstant, Hunc natura ad auaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus, est: aut si nondum deditus, ita formatus, vt in hoc illum mores sui ferant. Itaque vt ad propositum reuertar, nemo non ingratus est, qui malus est: habet enim omnia nequitiæ semina: tamen proprie ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit. huic ergo beneficium non dabo. Quomodo male filiæ consulit, qui illam contumelioso & sæpe repudiato collocauit: quomodo malus paterfamilias habebitur, qui negotiorum gestorum damnato, patrimonii sui curam mandauerit: quomodo dementissime testabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum spoliatorem: sic pessime beneficia dare dicetur, quicumque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

CAP. XXVIII. Dii quoque, inquit, multa ingratis tribuunt. Sed illa bonis parauerant: contingunt autem etiam malis, quia separari non possunt. Satius est autem, prodesse etiam malis propter bonos, quam

quam bonis deesse propter malos. Ita, quæ refers, diem, solem, hiemis æstatisque cursus, & media veris autumnique temperamenta, imbres, & fontium haustus, ventorum statos flatus, pro vniuersis inuenerunt: excerpere singulos non potuerunt. Rex honores dignis dat, congiarium 1) & indignis: Frumentum publicum 2) tam fur quam periurus & adulter accipiunt, &, sine delectu morum, quisquis incisus 3) est. quicquid aliud est, quod tanquam ciui, non tanquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt. Deus quoque quædam munera in vniuersum humano generi dedit, a quibus excluditur nemo. nec enim poterat fieri, vt ventus bonis viris secundus esset, contrarius malis: commune autem bonum erat patere commercium maris, & regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum improborumque rura defluerent. Quædam in medio ponuntur. Tam bonis quam malis conduntur vrbes: monumenta ingeniorum, & ad indignos peruentura, publicauit editio: medicina etiam sceleratis opem monstrat, Compositiones remediorum salutarium nemo suppressit, ne sanarentur indigni. In his exige censuram, & personarum æstimationem, quæ separatim tanquam digno dantur: non in his, quæ promiscue turbam admittunt. Multum enim refert, vtrum aliquem non excludas, an eligas. Ius & furi dicitur: pace etiam homicidæ fruuntur: sua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percussores, & domi ferrum

1. *Congiarium*) quæuis donationes Publicæ ita dictæ, a congio, quæ liquidorum mensura, antiquitus enim in populum tot olei congii aut vini dari solebant.

2. *Publicum*) quod Romæ e publico in plebem renuiorem dabatur.

3. *Incisus*) inscriptus, insculptus in tabulis. Sic Plin. in Paneg. *Omnes tamen antequam te viderent recipi incidi iussisti &c. Lips.*

exer-

exercentes, murus ab hoste defendit: legum præsidio, qui plurimum in illas peccauerunt, proteguntur. Quædam non poterant cæteris contingere, nisi vniuersis darentur. Non est itaque quod de istis disputes, ad quæ publice inuitati sumus: illud quod iudicio meo ad aliquem peruenire debet, ei quem ingratum sciam, non dabo.

CAP. XXIX. Ergo, inquit, nec consilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec viam erranti monstrabis? an hæc quidem facies, sed nihil donabis? Distinguam istud: certe tentabo distinguere. Beneficium, est opera vtilis: sed non omnis opera vtilis, beneficium est. Quædam enim tam exigua sunt, vt beneficii nomen non occupent. Duæ res coire debent quæ beneficium efficiant. Primum, rei magnitudo. quædam enim sunt infra huius nominis mensuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem æris abiecti, aut ignis accendendi factam potestatem? & interdum ista plus prosunt, quam maxima: sed tamen vilitas sua illis, etiam vbi tempore facta sunt necessaria, detrahit pretium. Deinde quod potissimum est, oportet accedat: vt eius caussa faciam, ad quem volam peruenire beneficium: dignumque eum iudicem, & libens id tribuam, percipiensque ex munere meo gaudium. quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, sed negligenter tanquam parua: & non homini damus, sed humanitati.

CAP. XXX. Aliquando daturum me etiam indignis quædam non negauerim, in honorem aliorum: sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas industriis, sed nouis, prætulit. Non sine ratione, sacra est magnarum virtutum memoria: & esse plures bonos iuuat, si gratia bonorum non cum

ipsis

ipsis cadat. Ciceronem filium quæ res consulem fecit, nisi pater? Cinnam 1) nuper quæ res ad consulatum recepit ex hostium castris? quæ Sextum Pompeium, aliosque Pompeios, nisi vnius viri magnitudo? tanta quondam, vt satis alte omnes suos etiam ruina eius attolleret. Quid nuper Fabium Persicum, cuius osculum etiam impuri vitabant, sacerdotem non in vno collegio fecit, nisi Verrucosi, & Allobrogici, & illi trecenti, 2) qui hostium incursioni pro rep. vnam domum obiecerant? Hoc debemus virtutibus, vt non præsentes solum illas, sed etiam ablatas e conspectu colamus. Quomodo ille id egerunt, vt non in vnam ætatem prodessent, sed beneficia sua etiam post ipsas relinquerent: ita & nos non vna ætate grati sumus. Hic magnos viros genuit, dignus est beneficiis, qualiscumque est. dignos dedit. Hic egregiis maioribus ortus est: qualiscumque est, sub vmbra suorum lateat. Vt loca sordida repercussu solis illustrantur, ita inertes maiorum suorum luce resplendeant.

CAP. XXXI. Excusare hoc loco, mi Liberalis, deos volo. Interdum enim solemus dicere: Quid sibi voluit prouidentia, quæ Aridæum regno imposuit? Illi putas hoc datum? patri eius datum est, & fratri. Quare C. Cæsarem orbi terrarum præfecit, hominem humani sanguinis auidissimum, quem non aliter fluere in conspectu suo iubebat, quam si ore excepturus esset? Quid? ergo tu illi hoc datum existimas? patri eius Germanico datum, datum auo, proauoque, & ante hos aliis non minus claris viris, etiam si priuati paresque aliis vitam exegerunt. Quid tu, cum Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum suarum menstruum ore illum hiante exceptare? Nunquid enim ipse dissi-

1. *Cinnam*) qui Cn. Pompeii ex filia nepos.
2. *Trecenti*) Fabii ex quorum familia Fabius Persicus.

mulabat? nunquid purus videri volebat? Referam dictum tibi eius in se, quod circumferri memini, & ipso præsente laudari. Pollioni Asinio iacenti, obscœno verbo vsus, dixerat se facturum id quod pati malebat. & cum Pollionis attractiorem vidisset frontem: Quidquid, inquit, mali dixi, mihi & capiti meo. Hoc dictum suum ipse narrabat. Hominem tam palam obscænum, ad fasces, & ad tribunal admisisti? nempe dum veterem illum Scaurum, senatus principem cogitas, indigne fers sobolem eius iacere.

Cap. XXXII. Deos verisimile est 1), vt alios indulgentius tractent, propter parentes auosque, alios propter futuram nepotum pronepotumque, ac longe sequentium posterorum indolem. Nota est enim illis operis sui series. omniumque illis rerum per manus suas iturarum scientia in aperto semper est: nobis ex abdito subit. & quæ repentina putamus, illis prouisa veniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia maiores eorum non fuerunt, quia pro summo imperio habuerunt iustitiam, abstinentiam, quia non remp. sibi, sed se reip. dicauerunt. Regnent hi, quia vir bonus quidam proauus eorum fuit: qui animum supra fortunam gessit, qui in dissensione ciuili, quoniam ita expediebat reip. vinci quam vincere maluit. Referri illi gratia tam longo spatio non potuit. in illius respectum iste populo præsideat: non quia scit aut potest, sed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis est, adspectu fœdus, & ornamenta sua traducturus. 2) iam me homines accusabunt, cæcum & temerarium dicent, nescientem quo loco, quæ sum-

1. *Deos verisimile est*) Est Enallage optimis quibusque veterum vsurpata, pro: *Verosimile est deos tractare alios indulgentius. Gronov.*

2. *Traducturus*) derisui expositurus.

mis ac excellentissimis debentur, ponam. At ego scio, allii me istud dare, alii olim debitum soluere. Vnde isti norunt illum quemdam, gloriæ sequentis fugacissimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alii ex periculo redeunt? nunquam bonum suum a publico distinguentem? Vbi, inquis, iste, aut quis est? vnde? nescitis. apud me istæ expensorum acceptorumque rationes dispunguntur. 3) Ego quid cui debeam, scio. aliis post longam diem repono, aliis in antecessum: ac prout occasio, & reip. meæ facultas tulit.

CAP. XXXIII. Ingrato ergo aliquando quædam, sed non propter ipsum dabo. Quid si, inquit, nescis, vtrum gratus sit, an ingratus? exspectabis donec scias, an dandi beneficii tempus non amittes? Exspectare longum est. nam (vt Plato ait) difficilis humani animi coniectura est: non exspectare, temerarium est. Huic respondebimus, nunquam exspectare nos certissimam rerum comprehensionem: quoniam in arduo est veri exploratio; sed ea ire, qua ducit veri similitudo. Omne hac via procedit officium. sic serimus, sic nauigamus, sic militamus, sic vxores ducimus, sic liberos tollimus: cum omnium horum incertus sit euentus. Ad ea accedimus, de quibus bene sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur serenti prouentum, nauiganti portum, militanti victoriam, marito pudicam vxorem, patri pios liberos? Sequimur qua ratio,1) non qua veritas trahit. Exspecta, vt nisi bene cessura non facias, & nisi comperta veritate nihil moueris: relicto omni actu vita consistit. Dum verisimilia me in hoc aut illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem verisimile erit gratum esse.

3. *Dispunguntur*) A re nummaria verbum. Dispungit qui per puncta rationem init, confert pariatque. Expungit autem, qui paribus factis nomina dolet. *Lips.*

1. *Qua ratio*) quod rationi euenturum probabile videtur.

Cap. XXXIV. Multa, inquit, interuenient, per quæ & malus pro bono surrepat, & bonus pro malo displiceat: fallaces enim sunt rerum species, quibus credimus. Quis negat? sed nihil aliud inuenio, per quod cogitationem regam. His veritas mihi vestigiis sequenda est: certiora non habeo. Hæc vt quam diligentissime æstimem, operam dabo, nec cito illis assentiar. Sic enim in prælio potest accidere, vt telum meum in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta; & hosti, tanquam meo, parcam. sed hoc & raro accidet, & non vitio meo: cui propositum est hostem ferire, ciuem defendere. Si sciam ingratum esse, non dabo beneficium. At obrepsit, at imposuit. nulla hic culpa tribuentis est. quia tanquam grato dedi. Si promiseris, inquit, te daturum beneficium, & postea ingratum esse scieris, dabis, an non? Si facis, sciens peccas: das enim cui non debes. si negas, & hoc modo peccas: quia non das ei, cui promisisti. Constantia vestra hoc loco titubat, & illud superbum promissum, nunquam sapientem facti sui pœnitere, nec vnquam emendare quod fecerit, nec mutare consilium. Non mutat sapiens consilium, omnibus his manentibus quæ erant, cum sumeret. Ideo nunquam illum pœnitentia subit: quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quam quod factum est: nihil melius constitui, quam quod constitutum est. Ceterum ad omnia cum exceptione veniet, si nihil inciderit, quod impediat: ideo omnia illi succedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere, quia præsumit animo, posse aliquid interuenire, quod destinata prohibeat. Imprudentium ista fiducia est, fortunam sibi spondere: sapiens vtramque partem eius cogitat, scit quantum liceat errori, quam incerta sint humana, quam multa consiliis obstent. ancipitem rerum ac lubri-

bricam ſortem ſuſpenſus ſequitur, & conſiliis certis incertos euentus. Exceptio autem, ſine qua nihil deſtinat, nihil ingreditur, & hic illum tuetur.

Cap. XXXV. Promiſi beneficium, niſi ſi quid incidiſſet, quare non deberem dare. Quid enim, ſi quod illi pollicitus ſum, patria ſibi me dare iuſſerit? Si lex lata erit, ne id quiſquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiſeram? Promiſi tibi filiam in matrimonium. poſtea peregrinus 1) apparuiſti: non eſt mihi cum externo connubium. Eadem res me defendit, quæ vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconſtantiæ crimen audiam, ſi cum omnia eadem ſint, quæ erant promittente me, non præſtitero promiſſum. alioquin quidquid mutatur, libertatem facit de integro conſulendi, & me fide liberat. Promiſi aduocationem: poſtea apparuit per illam cauſſam præiudicium in patrem meum quæri. promiſi me peregre vna exiturum: ſed iter infeſtari latrociniis nunciatur. in rem præſentem 2) venturus fui: ſed æger filius, ſed puerpera vxor tenet. Omnia eſſe debent eadem, quæ fuerunt cum promitterem, vt promittentis fidem teneas. Quæ autem maior fieri mutatio poteſt, quam ſi te malum virum & ingratum comperi? quod tanquam digno dabam, indigno negabo, & iraſcendi quoque cauſſam habebo deceptus.

Cap. XXXVI. Inſpiciam tamen, & quantum ſit de quo agitur: dabit mihi conſilium promiſſæ rei modus. Si exiguum eſt, dabo: non quia dignus es, ſed quia promiſi. nec tanquam munus dabo, ſed verba mea redimam, & aurem mihi peruellam: 1) damno

1. *Peregrinus*) cum ius iuxta Leges Romanas matrimonium inire non licet.

2. *In rem præſentem*) coram adfuturus clienti patronus & aduocatus.

3. *Peruellam*) de cautione adhibenda meipſum monebo.

castigabo promittentis temeritatem. Ecce vt doleat, vt postea consideratius loquaris: quod dicere solemus, linguarium 2) dabo. Si maius erit, non committam (quemadmodum Mecænas ait) vt sestertio centies 3) obiurgandus sim. Inter sese enim vtrumque comparabo. Est aliquid, in eo quod promiseris, perseverare: est rursus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum sit, attendendum. si leve, conniueamus: si vero magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo semel excusare, quare negauerim, quam semper, quare dederim. Totum, inquam, in eo est, quanti promissi mei verba taxentur. Non tantum quod temere promisi, retinebo, sed quod non recte dedi, repetam. Demens est, qui fidem præstat errori.

CAP. XXXVII. Philippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cuius in multis expeditionibus vtilem expertus operam, subinde ex præda aliquid illi virtutis caussa donauerat, & hominem vænalis animæ crebris auctoramentis 1) accendebat. Hic naufragus in possessiones cuiusdam Macedonis expulsus est. quod vt nunciatum est, accucurrit, spiritum eius recollegit, in villam illum suam transtulit, lectulo suo cessit, affectum semianimemque recreauit, diebus triginta impensa sua curauit, refecit, viatico instruxit, subinde dicentem: Gratiam tibi referam. videre tantum mihi imperatorem meum contingat. Narrauit Philippo naufragium suum, auxilium tacuit, & protinus petiit, vt sibi prædia cuiusdam donaret. Ille quidam erat hospes eius, is ipse, a quo receptus

2. *Linguarium*) vt vasarium, hordearium, multa & quasi vectigal pro lingua depensum. *Muret.*

3. *Sestertio centies*) Argute Mecænas nolle se obiurgari tanto impendio, id est rebus ipsis, non verbis. *Lips.*

1. *Auctoramentis*) donis, præmiis.

erat,

erat, a quo sanatus. Multa interim reges, in bello præsertim, opertis oculis donant. non sufficit homo iustus vnus tot armatis cupiditatibus. non potest quisquam eodem tempore & bonum virum, & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum insatiabilia satiabuntur? quid habebunt, si suum quisque habuerit? hoc Philippus sibi dixit, cum illum induci in bona quæ petebat iussit. Expulsus bonis suis ille, non vt rusticus iniuriam tacitus tulit, contentus quod non & ipse donatus esset: sed Philippo epistolam strictam ac liberam scripsit: qua accepta ita exarsit, vt statim Pausaniæ mandaret, bona priori domino restitueret. ceterum improbissimo militi, ingratissimo hospiti, auidissimo naufrago, stigmata inscriberet, ingratum hospitem testantia. Dignus quidem fuit, cui non inscriberentur illæ litteræ, sed insculperentur, qui hospitem suum, nudo & naufrago similem, in id in quo iacuerat ipse litus expulerat. Sed videbimus, quis modus pœnæ seruandus fuerit: auferendum vtique fuit, quod summo scelere inuaserat. Quis autem pœna eius moueretur, qui id commiserat, propter quod nemo misereri miseros 1) posset?

Cap. XXXVIII. Dabit tibi Philippus quia promisit, etiamsi non debet, etiamsi iniuriam, etiamsi scelus facturus est, etiamsi vno facto præclusurus est naufragis litora? Non est leuitas, a cognito & damnato errore discedere: & ingenue fatendum est: Aliud putaui: deceptus sum. Hæc vero superbæ stultitiæ perseuerantia est: Quod semel dixi, qualecumque est, fixum ratumque sit. Non est turpe, cum re mutare consilium. Age, si Philippus possessorem illum eorum litorum reliquisset, quæ naufragio ceperat, non-

1. *Miserari miseros*) periculo scilicet maximo a miseris quos iuueris hac ratione imminente.

ne omnibus miseris aqua & igni interdixerat? Potius est, inquit, intra fines regni mei, te litteras istas oculis inscribendas, durissima fronte circumferre, ostende quam sacra res sit mensa hospitalis. præbe in facie tua legendum istud decretum, quo cauetur, ne miseros tecto iuuare capitale sit. Magis ista constitutio sic erit rata, quam si illam in æs incidissem.

CAP. XXXIX. Quare ergo, inquit. Zeno vester, cum quingentos denarios mutuos cuidam promisisset, & illum parum idoneum comperisset, amicis suadentibus ne daret, perseuerauit credere, quia promiserat? Primum alia conditio est in credito, alia in beneficio. Pecuniæ etiam male creditæ, exactio est. & appellare debitorem ad diem possum, & si foro cesserit, 1) portionem feram. beneficium & totum perit, & statim. Præterea hoc mali viri est, illud mali patrisfamiliæ. Deinde ne Zeno quidem si maior fuisset summa, credere perseuerasset. Quingenti denarii sunt. Illud quod dici solet, in morbo consumat. fuit tanti, non reuocare promissum suum. Ad cænam quia promisi, ibo, etiamsi frigus erit: non quidem, si niues cadent. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamuis non concoxerim: sed non, si febricitauero. Sponsum descendam, 2) quia promisi, sed non si spondere in incertum 3) iubebis, si fisco 4) obligabis. Subest, inquam, tacita exceptio, si potero, si debebo, si hæc ita erunt. Effice, vt idem status sit, cum exigitur, qui fuit cum promitterem. Destituere leuitas erit. si aliquid interuenit noui, quid miraris, cum conditio promit-

1. *Foro cesserit)* foro cedere dicebantur qui copiam sui in foro non faciebant, fraudendorum creditorum causa.
2. *Descendam)* in foro enim & ad tribunal publicum illæ sponsiones. *Lips.*
3. *In incertum)* Summa non expressa, quod cautiores merito fugiunt. *Lips.*
4. *Fisco)* cuius grauissimæ leges.

ten-

tentis mutata sit, mutatum esse consilium? eadem mihi omnia præsta: & idem sim. Vadimonium promittimus. tamen deserti non in omnes datur actio deserentes. vis maior excusat.

Cap. XL. Idem etiam illa in quæstione responsum existima, an omnimodo referenda sit gratia, & an beneficium vtique reddendum sit. Animum præstare gratum debeo: ceterum aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas eius cui debeo. Quid enim regi, quid pauper diuiti reddam? vtique cum quidam recipere beneficium, iniuriam iudicent, & beneficia subinde aliis beneficiis onerent. Quid amplius in horum personam possum, quam velle? nec enim ideo beneficium nouum reiicere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quam dabitur: & præbebo me amico meo exercendæ bonitatis suæ capacem materiam. Qui noua accipere non vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam. quid ad rem? non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas. Ille præstitit mihi, nempe cum occasionem haberet, cum facultatem. Vtrum bonus vir est, an malus? apud bonum virum, bonam caussam habeo. apud malum non ago. Ne illud quidem existimo faciendum, vt referre gratiam. etiam inuitis his quibus refertur, properemus, & instemus recedentibus. Non est referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, cum aliquod illis missum est munusculum, subinde aliud intempestiue remittunt, & nihil se debere testantur. Reiiciendi genus est, protinus aliud inuicem mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cum possim; quando? si plus mihi detracturus ero, quam illi collaturus: si ille non erit sensurus vllam accessionem recepto eo; quo reddito, mihi multum abscessurum erit. Qui festinat vtique red-

reddere, non habet animum grati hominis, sed debitoris. Et vt breuiter, qui nimis cito cupit soluere, inuitus debet: qui inuitus debet, ingratus est.

Liber Qvintvs.

Argumentum & Ordo.

Absolutis duabus pracipuis partibus, Quomodo dandum beneficium, Quomodo accipiendum: transire se dicit ad quadam non tam in ipsa materie, quam ex ipsa, & vicina ac connexa. Quastiunculas subserit, primo istam: An turpe Beneficiis vinci? negat vinci posse, & parem semper esse, qui grate meminit, qui cupit animo referre, si re non potest. Quastiuncula secunda: An aliquis sibi beneficium donet? item negat, & in vtramque tamen partem argutatur. Tertia quastiuncula: An aliquis Ingratus Stoice dici possit? ait, & docet. Quarta, An non omnes ingrati sint? minime, etsi plurimos fatetur. Deinde ex adtextu, Quousque, & an alius pro alio obligemur? vt filius pro patre, & talia. Distinctione respondet, & magis negat. Quinta quastiuncula; An triste beneficium, & inuito etiam dari possit? potest. Vltima denique: An repeti Beneficium possit?

CAPVT I.

In prioribus libris videbar consummasse propositum, cum tractassem, quemadmodum dandum esset beneficium, & quemadmodum accipiendum. hi enim sunt huius officii fines. Quidquid vltra moror, non seruio materiæ, sed indulgeo: quæ quo ducit, sequendum est, non quo inuitat. Subinde enim nascetur, quod lacessat aliqua dulcedine animum, magis non superuacuum, quam necessarium. Verum quia ita vis, perseueremus, peractis

quæ

quæ rem continebant, ſcrutari etiam ea quæ, ſi vis verum, connexa ſunt, non cohærentia: quæ quisquis diligenter inſpicit, nec facit operæ pretium, nec tamen perdit operam. Tibi autem homini natura optimo, & ad beneficia propenſo, Liberalis Æbuci, nulla eorum laudatio ſatisfacit. Neminem vnquam vidi tam benignum etiam leuiſſimorum officiorum æſtimatorem. Iam bonitas tua eousque prolapſa eſt, vt tibi dari putes beneficium, quod vlli datur, paratus es, ne quem beneficii pœniteat, pro ingratis dependere. Ipſe vsque eo abes ab omni iactatione, vsque eo ſtatim vis exonerare quos obligas, vt quidquid in aliquem confers, velis videri non præſtare, ſed reddere. Ideoque plenius ad te ſic data reuertuntur. nam fere ſequuntur beneficia non repoſcentem: & vt gloria fugientes magis ſequitur, ita fructus beneficiorum g[illegible]s reſpondet illis, per quos etiam eſſe ingratis lice[illegible] Per te vero non eſt mora, quo minus beneficia qui acceperunt, vltro repetant 1): nec recuſabis conferre alia, & ſuppreſſis diſſimulatisque plura ac maiora adiicere. Propoſitum optimi viri, & ingentis animi eſt, tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te iſta ratio decipiet. ſuccumbunt vitia virtutibus, ſi illa non cito odiſſe properaueris.

CAP. II. Illud vtique vnice tibi placet, velut magnifice dictum: Turpe eſt beneficiis vinci. Quod an ſit verum, non immerito quæri ſolet: longeque aliud eſt, quam mente concipis. Nunquam enim in rerum honeſtarum certamine ſuperari, turpe eſt: dummodo arma non proiicias, & victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum propoſitum easdem afferunt vires, easdem facultates, eandem fortunam:

1. *Repetant*) tanquam ciui aliquid debeatur, cum ipſi debeant.

quæ

quæ optimorum quoque conſiliorum, dumtaxat 1) exitus, temperat. Voluntas ipſa rectum petens, laudanda eſt, etiamſi illam alius gradu velociori anteceſſit. non vt in certaminibus, ad ſpectaculum editis, meliorem palma declarat: quamquam in illis quoque ſæpe deteriorem prætulit caſus. Vbi de officio agitur, quod vterque a ſua parte eſſe quam pleniſſimum cupit, ſi alter plus potuit, & ad manum habuit materiam ſufficientem animo ſuo, ſi illi, quantum conatus eſt, fortuna permiſit; alter autem voluntate par eſt, etiamſi minora quam accepit reddidit, aut omnino non reddidit, ſed vult reddere, & toto in hoc intentus eſt animo: hic non magis victus eſt, quam qui in armis moritur. quem occidere facilius hoſtis potuit, quam avertere. Quod turpe exiſtimas, id accidere viro bono non poteſt, vt vincatur. nunquam enim ſuccumbet, nunquam renunciabit, ad vltimum vſque [illegible] vitæ ſtabit paratus, & in hac ſtatione morietur: magna ſe accepiſſe præ ſe ferens, paria voluiſſe.

Cap. III. Lacedæmonii vetant ſuos pancratio 1) aut ceſtu decernere, vbi inferiorem oſtendit victi confeſſio. Curſor cretam 2) prior contingit: velocitate alium, non animo, anteceſſit. Luctator ter abiectus, perdidit palmam, non tradidit. Cum inuictos eſſe Lacedæmonii ciues ſuos magno æſtimarent, ab his certaminibus remouerunt, in quibus victorem facit non iudex: non per ſe ipſe exitus, ſed vox cedentis, & tradere iubentis. Hoc quod illi in ciuibus ſuis cuſtodiunt, virtus ac bona voluntas omnibus præſtat, ne vnquam vincantur; quoniam quidem etiam inter ſuperan-

1. *Dumtaxat*) ſaltem, ad minimum.

1. *Pancratio*) Pancratiaſtes eſt qui nudis manibus pugniſque nexus miſcet, imo & pedibus & toto corpore certat. vnde & nomen illi, cum ſc. viribus & omni robore pugnet. *Lipſ.*

2. *Cretam*) ita metam appellat. vide Ep. 104. *Lipſ.*

peran-

perantia animus inuictus est. Ideo nemo trecentos Fabios victos dicit, sed occisos. Et Regulus captus est a Pœnis, non victus; & quisquis alius sæuientis fortunæ vi ac pondere oppressus, non submittit animum. In beneficiis idem est. plura aliquis accepit, maiora, frequentiora: non tamen victus est. Beneficia fortasse beneficiis victa sunt, si inter se data & accepta computes: si dantem & accipientem comparaueris, quorum animi & per se æstimandi sunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, vt etiam cum alter multis vulneribus confossus est, alter leuiter quidem saucius, pares exisse dicantur, quamuis alter videatur inferior.

CAP. IV. Ergo nemo vinci potest beneficiis: si scit debere, si vult referre, si quod rebus non potest, animo æquat. Hic, quam diu in hoc permanet, quam diu tenet voluntatem, gratum animum signis approbat: quid interest, ab vtra parte munuscula plura numerentur? Tu multa dare potes; at ego tantum accipere possum. tecum stat fortuna: mecum bona voluntas. tamen tam par tibi sum, quam multis armatissimis nudi, aut leuiter armati. Nemo itaque beneficiis vincitur: quia tam gratus est quisque, quam voluit. Nam si turpe est beneficiis vinci, non oportet a præpotentibus viris accipere beneficium, quibus gratiam referre non possis. A principibus dico, a regibus: quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possent, pauca admodum & imparia datis recepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen potest opera nauari, & quorum illa excellens potentia per minorum consensum ministeriumque constat. Sunt quidam extra omnem subducti cupiditatem, qui vix vllis humanis desideriis continguntur: quibus nihil potest præstare ipsa fortuna. necesse est a Socrate beneficio vincar; necesse est a Diogene, qui per medias

dias Macedonum gazas nudus incessit, calcatis regiis opibus. O næ ille tunc merito & sibi & ceteris, quibus ad dispiciendam veritatem non erat offusa caligo, supra eum eminere visus est, infra quem omnia iacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc possidente Alexandro, plus enim erat, quod hic nollet accipere, quam quod ille posset dare.

CAP. V. Non est turpe, ab his vinci, neque enim minus fortis sum, si cum inuulnerabili me hoste committis: nec ideo ignis minus vrere potest, si in materiam incidit inuiolabilem flammis: nec ideo ferrum secandi vim perdidit, si non recipiens ictum lapis solidus, inuictæque aduersus dura naturæ, diuidendus est. Idem tibi de homine grato respondeo. Non turpiter vincitur beneficiis, si ab his obligatus est, ad quos aut fortunæ magnitudo, aut eximia virtus aditum redituris ad se beneficiis clausit. A parentibus fere vincimur. nam tam diu illos habemus, quam diu graues iudicamus, & quam diu beneficia illorum non intelligimus. Cum iam ætas aliquid prudentiæ collegit, & apparere cœpit, propter illa ipsas eos amari a nobis debere, propter quæ non amabantur, admonitiones, seueritatem, & inconsultæ adolescentiæ diligentem custodiam, rapiuntur nobis. Paucos vsque ad verum fructum a liberis percipiendum perduxit ætas: ceteri liberos onere senserunt. Non est tamen turpe, vinci beneficiis a parente. quid ni non sit turpe, cum a nullo turpe sit? Quibusdam enim & pares, & impares sumus. pares animo, quem solum illi exigunt, quem nos solum promittimus: impares fortuna, quæ si cui obstitit quo minus referret gratiam, non ideo illi tanquam victo erubescendum est. Non est turpe, non consequi, dummodo sequaris. Sæpe necesse est, ante alia beneficia petamus, quam priora reddidimus. Nec ideo non petimus, aut turpiter petimus,

mus, quia non reddituri debebimus; quia non per nos erit mora, quo minus gratissimi simus. Sed interueniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat. nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quæ non sunt in nostra potestate.

CAP. VI. Alexander Macedonum rex gloriari solebat, a nullo se beneficiis victum. Non est quod nimius animi Macedonas, & Græcos, & Caras, & Persas, & nationes districtas sine exercitu 1) suspiciat: ne hos sibi præstitisse regnum, a Thraciæ angulo porrectum vsque ad litus incogniti maris, iudicet. Eadem re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes, a quo vtique victus est. Quid ni victus sit illo die, quo homo supra mensuram humanæ superbiæ tumens, vidit aliquem, cui nec dare quidquam posset, nec eripere? Archelaus rex 2) Socratem rogauit, vt ad se veniret. dixisse Socrates traditur, Nolle se ad eum venire, a quo acciperet beneficia, cum reddere illi paria non posset. Primum, in ipsius potestate erat, non accipere: deinde ipse dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod vtique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum 3) Archelaus daturus erat aurum & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? & quid tantum erat accepturus, quantum dabat, si ostendisset 4) hominem vitæ ac mortis peritum, vtriusque fines 5) tenentem? Si regem, in luce media errantem, ad rerum naturam

1. *Et nationes districtas in exercitu*) leg. *sine nationes descriptas in exercitus. Gronov.*

2. *Rex*) Macedonum, de eo Diodorus L. 14.

3. *Etiamnum*) præterea *Gronov.*

4. *Ostendisset*) speciem & faciem huiusmodi hominis monstrasset.

5. *Fines*) quatenus & quomodo viuere & mori oporteret. *Lips.*

ad-

admisisset, vsque eo eius ignarum, vt quo die solis defectio fuit, regiam clauderet, & filium (quod in luctu ac rebus aduersis moris est) tonderet? Quantum fuisset beneficium, si timentem e latebris suis extraxisset, & bonum animum habere iussisset dicens: Non est ista solis defectio, sed duorum siderum coitus, cum luna humiliore currens via, infra ipsum solem, orbem suum posuit, & illum obiectu sui abscondit: quæ modo partes eius exiguas, si in transcursu strinxit, obducit; modo plus tegit, si maiorem partem sui obiecit; modo excludit totius aspectum, si recto libramento inter solem terrasque media successit? Sed iam ista sidera huc & illo diducet velocitas sua. iam recipient diem terræ, & hic ibit ordo per sæcula: quæ dispositos ac prædictos dies habent, quibus sol intercursu lunæ vetetur omnes radios effundere. Paullum exspecta. iam emerget, iam istam velut nubem relinquet, iam exsolutus impedimentis, lucem suam libere mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non posset, si illum docuisset regnare? parum scilicet magnum beneficium a Socrate accipiebat, si vllum dare potuisset Socrati? Quare ergo hoc Socrates dixit? Vir facetus, & cuius per figuras sermo procedere solitus erat, derisor omnium, maxime potentium, maluit illi nasute negare, quam contumaciter ac superbe. Dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur accipere quæ nollet: timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Dicet aliquis: Negasset, si nollet. Sed instigasset in se regem insolentem, & omnia sua magno æstimari volentem. Nihil ad rem pertinet, vtrum dare aliquid regi nolis, an accipere a rege: in æquo vtramque ponit repulsam. & superbo fastidiri acerbius est, quam non timeri. Vis scire, quid vere noluerit?

luerit? Noluit ire ad voluntariam seruitutem is, cuius libertatem ciuitas libera ferre non potuit.

Cap. VII. Satis (vt existimo) hanc partem tractauimus, an turpe esset beneficiis vinci: quod qui quærit, scit non solere homines sibi ipsos beneficium dare. manifestum enim fuisset, non esse turpe a seipsum vinci. Atqui apud Stoicos quosdam & de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare? an debeat referre sibi gratiam? quod vt videretur quærendum, illa fecerunt. Solemus dicere, Gratias mihi ago, &, De nullo queri possum alio, quam de me: Ego mihi irascor, &, Ego a me pœnas exigam, &, Odi me. multa præterea huiusmodi, per quæ vnusquisque de se, tanquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi possum: quare non & beneficia mihi dare possum? Præterea quæ si in alium contulissem, beneficia vocarentur: quare si in me contuli, non sint? Quodsi ab altero accepissem, deberem: quare si mihi ipse dedi, non debeam? Quare sim aduersus me ingratus, quod non minus turpe est, quam in se sordidum esse, & in se durum ac sæuum, & sui negligentem? Tam alieni corporis leno male audit, quam sui. Nempe reprehenditur assentator, & aliena subsequens verba, paratus ad falsa laudator: non minus placens sibi, & se suspiciens, &, vt ita dicam, assentator suus. Vitia non tantum cum foris peccant, inuisa sunt, sed cum in se retorquentur. Quem magis admiraberis, quam qui imperat sibi, quam qui se habet in potestate? Gentes facilius est barbaras, impatientesque alieni arbitrii, regere, quam animum suum continere, & tradere sibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quod ab illo didicit: quare Socrates sibi non agat, quod ipse se docuit? M. Cato ait: Quod tibi deest, a te ipso mutuare. quare donare mihi non possum, si commodare possum? Innumerabilia sunt,

in quibus consuetudo nos diuidit. 1) Dicere solemus: Sine loquar mecum: &, Ego mihi aurem peruellam Quæ si vera sunt, quemadmodum aliquis sibi irasci debet, sic & gratias agere: quomodo obiurgare se, sic & laudare: quomodo damno sibi esse, sic & lucro potest. Iniuria & beneficium, contraria sunt. si de aliquo dicimus, iniuriam sibi fecit: poterimus dicere, Beneficium sibi dedit.

CAP. VIII. Nemo sibi debet, natura prius est, vt quis debeat, deinde vt gratiam referat. debitor non est sine creditore, non magis quam maritus sine vxore, aut sine filio pater. Aliquis dare debet, vt aliquis accipiat: non est dare, nec recipere, in dexteram manum de sinistra transferre. Quomodo nemo se portat, quamuis corpus suum moueat & transferat: quomodo nemo, quamuis pro se dixerit, affuisse sibi dicitur, nec statuam sibi tanquam patrono ponit: quomodo si æger cum cura sua conualuit, mercedem a se non exigit: sic in omni negotio, etiam cum aliquid prodesse sibi fecerit, non tamen debebit referre gratiam sibi, quia non habebit, cui referat. Vt concedam aliquem dare sibi beneficium: dum dat, & recipit. vt concedam aliquem a se accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod aiunt) versura fit, 1) & velut lusorium 2) nomen statim transit. Neque enim alius dat quam qui accipit, sed vnus atque idem. Hoc verbum debere, non habet nisi inter duos locum: quomodo ergo in vno consistit, qui se obligando libe-

1. *Diuidit*) ex vno duos facit, vt de nobis tanquam de aliis loquamur.

1. *Versura fit*) versuram facere est creditorem mutare & fœnus fœnore dissoluere, domi autem fit cum a nobis ipsis ea mutuamur. *Lips.*

2 *Lusorium*) vero ac decretorio opponitur. Inane nec verum.

rat?

rat? Vt in orbe ac pila nihil eſt imum, nihil ſummum, nihil extremum, nihil primum, quia motu 3) ordo mutatur, & quæ ſequebantur præcedunt, & quæ occidebant oriuntur, omnia quomodocumque ierint, in idem reuertuntur: ita in homine exiſtima fieri, cum illum in multa mutaueris, vnus eſt. Cecidit ſe: iniuriarum cum quo agat, non habet. alligauit & clauſit: de vi non tenetur. beneficium ſibi dedit: protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quidquid illi auellitur, ad illam redit: nec perire quidquam poteſt, quod quo excidat non habet, ſed eodem reuoluitur vnde diſcedit. Quid ſimile, inquit, habet hoc exemplum propoſitæ quæſtioni? dicam. Puta te ingratum eſſe, non peribit beneficium: habet illud, qui dedit. puta te recipere nolle: apud te eſt, antequam redditur. Non potes quidquam amittere: quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra te ipſum orbis agitur. accipiendo das, dando accipis.

CAP. IX. Beneficium, inquit, ſibi dare oportet: ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falſum eſt, ex quo pendent ſequentia. Nemo enim ſibi beneficium dat, ſed naturæ ſuæ paret, a qua ad caritatem ſui compoſitus eſt: vnde illi ſumma cura eſt nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis eſt, qui ſibi donat: nec clemens, qui ſibi ignoſcit: nec miſericors, qui malis ſuis tangitur. Quod aliis præſtare liberalitas eſt, clementia, miſericordia; ſibi præſtare, natura eſt. Beneficium res voluntaria eſt: at prodeſſe ſibi, neceſſarium eſt. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior eſt. Quis vnquam laudatus eſt, quod ſibi ipſe fuiſſet auxilio? quod ſe eri-

3. *Quia motu*) legendum: *quia neque motu*, *Lipſ.* Verum neſcio an ſequentia id ferant.

puisset latronibus? nemo sibi beneficium dat, non magis quam hospitium: nemo sibi donat, non magis quam credit. Si dat sibi quisque beneficium, semper dat, sine intermissione dat: inire beneficiorum suorum non potest numerum. Quando ergo gratiam referet, cum per hoc ipsum, quo gratiam refert, beneficium det? Quomodò enim discernere poterit, vtrum det sibi beneficium, an reddat, cum intra eumdem hominem res geratur? Liberaui me periculo: beneficium mihi dedi. iterum me periculo libero: vterum do beneficium, an reddo? Deinde vt primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod sequitur, non concedam. nam etiamsi damus, non debemus. quare? quia statim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non est, quia sine vlla mora recipimus. Dat nemo, nisi alteri: debet nemo, nisi alteri: reddit nemo, nisi alteri. Id intra vnum non potest fieri, quod toties duos exigit.

CAP. X. Beneficium est, præstitisse aliquid vtiliter. verbum autem Præstitisse, ad alios spectat. Nunquid non demens videbitur, qui aliquid vendidisse sibi se dicet? quia venditio alienatio est, & rei suæ, iurisque in ea sui, in alium translatio. Atqui quemadmodum vendere, sic dare aliquid, a se dimittere est, & id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod si est, beneficium nemo sibi dedit: quia nemo dat sibi. Alioqui duo contraria in vno coëunt, vt idem sit dare, & accipere. Etiamnum multum interest, inter dare, & accipere. quid ni? cum ex diuerso ista verba posita sint. atqui si quis sibi beneficium det, nihil interest inter dare & accipere. Paullo ante dicebam, quædam ad alios pertinere, & sic esse formata, vt tota significatio illorum discedat a nobis. Frater

ter sum, sed alterius. nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui. quis est enim par sibi? Quod comparatur, sine altero non intelligitur: quod iungitur, sine altero non est. Si & quod datur, sine altero non est: & beneficium sine altero non est. Id ex ipso vocabulo apparet, in quo hoc continetur, benefecisse. Nemo autem sibi benefacit; non magis quam sibi fauet, quam suarum partium est. Diutius hoc & pluribus exemplis licet prosequi. quidni? cum inter ea sit habendum beneficium, quæ secundam personam desiderant. Quædam cum sint honesta, pulcherrima, summæ virtutis, nisi cum altero non habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis bona, fides colitur. num quis ergo dicitur sibi fidem præstitisse.

CAP. XI. Venio nunc ad vltimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere, sicut qui soluit pecuniam: nihil autem impendit, qui gratiam sibi refert, non magis quam consequitur, qui beneficium a se accepit. Beneficium & gratiæ relatio, vltro citroque ire debent: intra vnum hominem non est vicissitudo. Qui ergo gratiam refert, inuicem prodest ei, a quo consecutus est aliquid: qui sibi gratiam refert, cui prodest? sibi. Et quis non alio loco relationem gratiæ, alio beneficium cogitat? Qui gratiam sibi refert, sibi prodest. & quis vnquam ingratus hoc noluit facere? imo quis non ingratus fuit, vt hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiam referre debemus. Dicimus autem, Ago gratias mihi, quod illam vxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi societatem. Cum hoc dicimus, laudamus nos: & vt factum nostrum comprobemus, gratias agentium verbis abutimur. Beneficium est quod potest, & cum datum est, non reddi: qui sibi beneficium dat, non potest non recipere, quod de-

 dit:

dit: ergo non est beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc est probabile, & suspiciendum, quod alteri vt aliquis prodesset, vtilitatis interim suæ oblitus est: quod alteri dedit, ablaturus sibi. hoc non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare, socialis res est, aliquem conciliat, aliquem obligat: sibi dare, non est socialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in spem inducit, vt dicat: Hic homo colendus est. illi beneficium dedit: dabit & mihi. Beneficium est, quod quis non sua caussa dat, sed eius cui dat, is qui sibi beneficium dat, sua caussa dat: non est ergo beneficium.

CAP. XII. Videor tibi iam illud, quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abesse ab eo qui operæ pretium facit: imo totam operam bona fide perdere? Exspecta etiam, hoc verius dices, simul ac te ad has latebras perduxero: a quibus cum euaseris, nihil amplius assecutus eris, quam vt eas difficultates effugeris, in quas licuit non descendere. Quid enim boni est, nodos operose soluere, quos ipse vt solueres, feceris? Sed quemadmodum quædam in oblectamentum ac iocum sic inligantur, vt eorum solutio imperito difficilis sit: quæ ille qui implicuit, sine vllo negotio separat: quia commissuras eorum & moras 1) nouit: & nihilominus illa habent aliquam voluptatem: tentant enim acumen animorum & intentionem excitant: ita hæc quæ videntur callida & insidiosa, securitatem, ac segnitiem ingenii auferunt: quibus modo campus in quo vagentur, sternendus est, modo creperi aliquid & confragosi obiiciendum, per quod erepant, & sollicite vestigium faciant. Dicitur nemo ingratus esse. id sic colligitur. Beneficium est quod prodest: prodesse autem nemo homini malo potest, vt dicitis Stoici:

1. *Moras*) nexus & complicationes.

er-

ergo beneficium non accipit malus: itaque nec ingratus est. Etiamnum, beneficium honesta & probabilis res est. Apud malum nulli honestæ rei aut probabili locus est: ergo nec beneficio: quod si accipere non potest, nec reddere quidem debet. & ideo non fit ingratus. Etiamnum, vt dicitis: Bonus vir omnia recte facit, si omnia recte facit, ingratus esse non potest. Bonus beneficium reddit, malus non accipit. quod si est, nec bonus quisquam ingratus est, nec malus. ita ingratus in rerum natura est nomen, & hoc inane. Vnum est apud nos bonum, honestum. id peruenire ad malum non potest: desinet enim malus esse, si ad illum virtus intrauerit. Quamdiu autem malus est, nemo illi dare beneficium potest: quia bona malaque dissentiunt, nec in vnum eunt. Ideo nemo illi prodest? quia quidquid ad illum peruenit, id prauo vsu corrumpit. Quemadmodum stomachus morbo vitiatus, & colligens bilem: quoscumque accepit cibos mutat, & omne alimentum in caussam doloris trahit: ita animus cæcus, quidquid illi commiseris, id onus suum, & perniciem, & occasionem miseriæ facit. Felicissimis itaque opulentissimisque plurimum æstus subest, minusque se inueniunt, quo in maiorem materiam inciderunt, quo fluctuarentur. Ergo nihil potest ad malos peruenire, quod prosit: imo nihil quod non noceat. Quæcumque enim illis contigerunt, in naturam suam vertunt, & extra speciosa, profuturaque si meliori darentur, illis pestifera sunt. Ideo nec beneficium dare possunt: quoniam nemo potest quod non habet, dare: hic benefaciendi voluntate caret.

CAP. XIII. Sed quamuis hæc ita sint, accipere tamen malus potest, quæ beneficiis similia sint: quibus non redditis, ingratus erit. Sunt animi bona, sunt corporis, sunt fortunæ. Illa animi bona, a stulto ac malo submouentur: ad hæc admittitur, quæ & acci-

pere poteſt, & debet reddere: & ſi non reddit, ingratus eſt. Nec hoc ex noſtra conſtitutione tantum. Peripatetici quoque, qui felicitatis humanæ longe lateque terminos ponunt, aiunt, minuta beneficia peruentura ad malos. hæc qui non reddit, ingratus eſt. Nobis itaque beneficia eſſe non placet, quæ non ſunt animum factura meliorem: commoda tamen illa eſſe, & expetenda, non negamus. Hæc & viro bono dare malus poteſt, & accipere a bono; vt pecuniam, veſtem, honores, & vitam, quæ ſi non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum vocas, eo non reddito, quod negas eſſe beneficium? Quædam etiamſi vera non ſint, propter ſimilitudinem eodem vocabulo comprehenſa ſunt. Sic pyxidem, & argenteam & auream dicimus. ſic illiteratum, non ex toto rudem, ſed ad litteras altiores non perductum. ſic qui male veſtitum & pannoſum vidit, nudum ſe vidiſſe dicit. Beneficia iſta non ſunt: habent tamen beneficii ſpeciem. Quomodo iſta ſunt tanquam beneficia: ſic & ille tanquam ingratus eſt, non ingratus. Falſum eſt. quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui accipit. Ita & qui veri beneficii ſpecie fefellit, tam ingratus eſt, quam veneficus, qui ſoporem, 1) cum venenum crederet, miſcuit.

CAP. XIV. Cleanthes vehementius agit. Licet, inquit, beneficium non ſit quod accipit, ipſe tamen ingratus eſt: quia non fuit redditurus, etiam ſi accepiſſet. Sic latro eſt, etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum iam armatus eſt, & habet ſpoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit. Ipſum quod accepit, beneficium non erat, ſed vocabatur. Sacrilegi dant pœnas, quamuis nemo vsque ad deos ma-

1, *Soporem*) medicamentum ſoporiferum.

nus porrigat. Quomodo, inquit, aduerſus malum ingratus eſt quisquam, cum malo dari beneficium non poſſit? Ea ſcilicet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos bona ſunt: quorum ſi malis copia eſt, ipſe quoque in ſimili materia gratus eſſe debebit: & illa qualiacunque ſunt, cum pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Æs alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percuſſum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod vſum numeratæ pecuniæ præſtat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exſolue.

CAP. XV. Quid ſint beneficia, an & in hanc ſordidam humilemque materiam deduci magnitudo nominis clari debeat, ad vos non pertinet: in alios quæritur verum. 1) Vos ad ſpeciem veri componite animum: & dum honeſtum dicitis, quidquid eſt id, quod nomine honeſti iactatur, id colite. Quomodo, inquit, nemo per vos ingratus eſt, ſic rurſus omnes ingrati ſunt. Nam (vt dicitis) omnes ſtulti mali ſunt: qui autem habet vitium vnum, habet omnia: omnes autem ſtulti & mali ſunt. omnes ergo ingrati ſunt. Quid ergo? non ſunt? 2) non vndique humano generi conuicium fit? non publica querela eſt, beneficia periſſe, & pauciſſimos eſſe, qui de benemerentibus non inuicem peſſime mereantur? Nec eſt quod hanc tantum noſtram murmurationem putes, pro peſſimo prauoque numerantium, quidquid citra recti formulam cecidit. Ecce neſcio qui non ex philoſophorum domo clamat, ex medio conuentu populos gentesque damnatura vox mittitur,

1. *In alios &c.*) Sententia eſt: Vos e turba ſtulti fruſtra de vero beneficio quæritis, eius non capaces: ad ſpeciem & imaginem eius ite, veritas aliis quæritur. *Lipſ.*

2. *Quid ergo? non ſunt?*) reſpondet Seneca ad Obiectionem concedendo.

.... Non hospes ab hospite tutus,
Non socer a genero. fratrum quoque gratia rara est:
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.

Hoc iam amplius est. beneficia in scelus versa sunt: & sanguini eorum non parcitur, pro quibus sanguis fundendus est. Gladio ac venenis beneficia sequimur: ipsi patriae manus afferre, & fascibus suis illam premere, potentia ac dignitas est. Humili se ac depresso loco putat stare, quisquis non supra rempublicam stetit, Accepti ab illa exercitus in ipsam conuertuntur, & imperatoria concio est. Pugnate contra coniuges, pugnate contra liberos, aras, focos, penates, armis incessite. Qui ne triumphaturi quidem intrare vrbem iniussu senatus deberetis, quibusque exercitum victorem reducentibus curia extra muros 3) praeberetur: nunc ciuibus caesis, perfusi cruore cognato, vrbem subrectis intrate vexillis. Obmutescat inter militaria signa libertas, & ille victor, pacatorque gentium populus remotis procul bellis, omni terrore compresso, intra muros obsessus, aquilas suas horreat.

Cap. XVI. Ingratus est Coriolanus: sero & post sceleris poenitentiam pius, posuit arma, sed in medio parricidio posuit. Ingratus Catilina, parum est illi capere patriam, nisi euerterit, nisi Allobrogum in illam cohortes immiserit, & trans alpes accitus hostis, vetera & ingenita odia satiauerit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis 1) duces Romani persoluerint. Ingratus C. Marius,

3. *Extra muros*) Nimirum triumphaturo intrare vrbem cum imperio nefas. Ideoque senatus ei primum dabatur extra vrbem, qui rebus expositis fiebat auctor, eiusque auctoritate populus iubebat triumphantem intrare.

1. *Gallicis bustis*) ita dictus locus Romae vbi caesi conditique a Camillo Galli, *Lips.*

rius, ad consulatum a caliga 2) perductus: qui nisi Cimbricis cædibus Romana funera æquauerit, nisi ciuilis exitii & trucidationis non tantum dederit signum, 3) sed ipse signum 4) fuerit, parum mutatam ac repositam in priorem locum fortunam suam sentiet. Ingratus L Sulla: qui patriam durioribus remediis quam pericula erant, sanauit. qui cum a Prænestina arce, vsque ad Collinam portam, per sanguinem humanum incessisset, alia edidit in vrbe prælia, alias cædes: legiones duas, quod crudele est, post victoriam; quod nefas, post fidem, in angulo 5) congestas contrucidauit, & proscriptionem commentus est: dii magni? vt qui ciuem Romanum occidisset, impunitatem, & pecuniam, tantum non ciuicam acciperet. Ingratus Cn. Pompeius: qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus inuaserat, hanc gratiam reipublicæ reddidit, vt in possessionem eius alios quoque induceret, quasi potentiæ suæ detracturus inuidiam, si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset: dum extraordinaria concupiscit imperia, dum prouincias, vt eligat, distribuit, dum ita triumuiris remp. diuidit, vt tamen in sua domo duæ partes essent, eo redegit populum Rom. vt saluus esse non posset, nisi beneficio seruitutis. Ingratus ipse Pompeii hostis ac victor, qui a Gallia Germaniaque bellum in vrbem circumegit, & ille plebicola, ille popularis, castra in circo Flaminio posuit, propius quam Porsenæ fue-

2. *a caliga*) innuit fuisse primum gregarium militem qui caligas gestabant. *Id.*

3. *Dederit signum*) in militia; cum tesseram eundi Romam & trucidandi dedit. *Id.*

4. *Ipse signum*) Quia tacitum signum gestu & a se dabat, vt interficerentur quibuscunque manus osculum negasset. vid. Florus L. 3. Plutarch. in Mario.

5. *In angulo*) In ouili quod erat in campo Martio.

ant.

rant. Temperauit quidem ius crudelitatemque victoriæ. quod dicere folebat, præstitit: neminem occidit nisi armatum. Quid ergo est? Ceteri arma cruentius exercuerunt, satiati tamen aliquando abiecerunt: hic gladium cito condidit, nunquam posuit. Ingratus Antonius in dictatorem suum, 6) quem iure cæsum pronuntiauit, interfectoresque eius in prouincias & imperia dimisit, patriam vero proscriptionibus, incursionibus, bellis laceratam, post tot mala, destinauit ne Romanis quidem 7) regibus: vt quæ Achæis, Rhodiis, & plerisque vrbibus claris ius integrum, libertatemque cum immunitate reddiderat, ipsa tributum spadonibus penderet.

Cap. XVII. Deficiet dies, enumerantem ingratos, vsque in vltima patriæ exitia. Æque immensum erit, si percurrere cœpero, ipsa respublica quam ingrata in optimos ac deuotissimos sibi fuerit: quamque non minus sæpe peccauerit, quam in ipsum peccatum est. Camillum in exsilium misit; Scipionem dimisit. exsulauit post Catilinam Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factum quidquid victor Catilina fecisset. Rutilius innocentiæ pretium tulit in Asia latere: Catoni populus Romanus præturam negauit, consulatum pernegauit. Ingrati publice sumus. Se quisque interroget: nemo non aliquem queritur ingratum. Atqui non potest fieri, vt omnes querantur, nisi querendum est de omnibus. Omnes ergo ingrati sunt. Tantum? & cupidi omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adiice, & ambitiosi omnes sunt & impii omnes. Sed non est quod irascaris. ignosce illis; omnes insaniunt.

6. *In dictatorem suum*) Cæsarem, cuius erat magister equitum.
7. *Ne Romanis quidem*) suæ scilicet Cleopatræ.

Nolo

Nolo te ad incerta reuocare, vt dicam, 1) Quam ingrata vide sit iuuentus. Quis non patri suo supremum diem, vt innocens sit, optat? vt moderatus, exspectat? vt pius, cogitat? Quotus quisque vxoris optimæ mortem timet, vt non & computet? Cui, rogo, cui litigatori defenso, tam magni beneficii, vltra res proximas, 2) memoria durauit? Illud in confesso est. quis sine querela moritur? quis extremo die dicere audet:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi?

quis non recusans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati est, non esse contentum præterito tempore. Semper pauci dies erunt, si illos numeraueris. Cogita, non esse summum bonum in tempore, quantumcumque est, boni consule. Vt prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam mora non fit beatior vita, sed longior. Quanto satius est, gratum aduersus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, sed suos benigne æstimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum iudicauit Deus? hoc satis est. Potuit plus? sed hoc quoque beneficium est. Grati simus aduersus deos, grati aduersus homines grati aduersus eos, qui nobis aliquid præstiterunt; grati etiam aduersus eos qui nostris præstiterunt.

CAP. XVIII. In infinitum, inquit, me obligas, cum dicis, & nostris. itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, vt dicis, & patri eius dat. Primum vnde, quo, 1) quæro. Deinde illud vtique mihi

1. *Vt dicam*) vt habeam multa dicendi materiam.

2. *Res proximas*) *Res* simpliciter lites & actus rerum notant. Ita *res prolatæ* dicuntur cum feriæ forum habent. Iam sententia est: nemo litigator meminit patrocinii post vnas ferias, non extendit memoriam vltra actum proximum rerum. *Lips.*

1. *Vnde, quo*) Vnde incipis, quousque progrederis, *Lips.*

de-

determinari volo, si & patri beneficium datur, nunquid & fratri? nunquid & patruo? nunquid auo? nunquid vxori, & socero? Dic mihi, vbi debeam desinere: quousque personarum seriem sequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dedero: si domum tuam ardentem restrinxero, aut ne concidat excepero, tibi beneficium non dabo? Si seruum tuum seruauero, tibi imputabo: si filium tuum seruauero, non habebis beneficium meum?

Cap. XXI. Dissimilia ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, sed mihi: & qui domum meam, quo minus ruat, fulcit, præstat mihi. ipsa enim domus sine sensu est. Debitorem me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, sed me demereri vult. Idem de seruo dicam. mei mancipii res est, mihi seruatur: ideo ego pro illo debeo. Filius ipse beneficii capax est. itaque ille accipit: ego beneficio lætor. contingor, non obligor; Velim tamen, tu qui debere non putas respondeas mihi: filii bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? felicior futurus est, si saluum habuerit filium: infelicior, si amiserit? Quid ergo? qui & felicior fit a me, & infelicitatis maximæ periculo liberatur, non accipit beneficium? Non, inquit, quædam enim in alios conferuntur, sed ad nos vsque permanant. ab eo autem exigi quidque debet, In quem confertur: sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quamuis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium est, cuius commodum non & proximos tangat, nonnunquam etiam longius positos. Non quæritur, quo beneficium ab eo cui datum est, transferatur, sed vbi primo collocetur. a reo tibi ipso & a capite repetitio est. Quid ergo? oro te, non dicis, filium mihi donasti, & si hic perisset, victurus non fui? pro eius vita beneficium non debes, cuius vitam

tuæ

tuæ præfers? Etiamnum cum filium tuum seruaui, ad genua procumbis, diis vota soluis, tanquam ipse servatus. Illæ voces exeunt tibi: Nihil interest, mea 1) an me seruaueris. duos seruasti: imo me magis. Quare ista dicis, si non accipis beneficium? quia & si filius meus pecuniam mutuam sumpserit, creditori numerabo, non tamen ideo ego debuero. quia etsi filius meus in adulterio deprehensus erit, erubescam, non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio, non quia sum, sed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At peruenit ad me summa ex incolumitate eius voluptas, summa vtilitas, & orbitatis grauissimum vulnus effugi. Non quæritur nunc, an profueris mihi, sed an beneficium dederis. prodest enim & animal, & lapis, & herba: nec tamen beneficium dant, quod nunquam datur, nisi a volente. Tu autem non vis patri, sed filio dare: & interim, ne nosti quidem patrem. Itaque cum dixetis, patri ergo beneficium non dedi, filium eius seruando? contra oppone, Patri ergo beneficium dedi, quem non noui, quem non cogitaui? Et quid quod aliquando eueniet, vt patrem oderis, filium serues: beneficium ei videberis dedisse, cui tunc inimicissimus eras, cum dares? Sed vt dialogorum altercatione seposita, tanquam iurisconsultus respondeam, mens spectanda est dantis. Beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut si in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: sed pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam si fruitur. Si tamen occasionem habuerit, volet & ipse præstare aliquid: non tanquam soluendi necessitatem habeat, sed tanquam incipiendi caussam. Repeti a patre beneficium non debet: si quid pro hoc benigne facit, iustus, non gratus est. Nam illud finiri non potest: si patri do be-

1. *Mea*) i. e. filium in quo omnia mea sita, *Gronov*.

nefi-

neficium, & matri, & auo, & auunculo, & liberis, & affinibus, & amicis, & seruis & patriæ. Vbi ergo beneficium incipit stare? Sorites enim ille inexplicabilis subit: cui difficile est modum imponere, quia paullatim surrepit & non desinit serpere. Illud solet quæri: Fratres duo dissident. si alterum seruo, an dem beneficium ei qui fratrem inuisum non periisse moleste laturus est? Non est dubium, quin beneficium sit etiam inuito prodesse: sicut non dedit beneficium, qui inuitus profuit.

CAP. XX. Beneficium, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia tristem frontem & asperam habent, quemadmodnm secare & vrere vt sanes, & vinculis coërcere. Non est spectandum an doleat quis beneficio accepto: sed an gaudere debeat. Non est malus denarius, quem barbarus & ignarus formæ publicæ reiecit. Beneficium & odit, & accepit: si modo id prodest, si is qui dabat, vt prodesset dedit. nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrarium verte. Odit fratrem suum, quem illi expedit habere. hunc ego occidi. non est beneficium, quamuis ille dicat esse, & gaudeat. Insidiosissime nocet, cui gratiæ aguntur pro iniuria. Video. Prodest aliqua res, & ideo beneficium est: nocet, & ideo non est beneficium. Ecce, quod nec prosit, nec noceat, dabo: & tamen beneficium est. Patrem alicuius in solitudine exanimem inueni, corpus eius sepeliui. nec ipsi profui (quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio, quid enim per hoc commodi accessit illi? Dicam quid consecutus sit: officio sollenni & necessario per me functus est. Præstiti patri eius, quod ipse præstare voluisset, necnon & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiæ & humanitati dedi, vt quodlibet cadauer absconderem:

sed

ſed ſi corpus agnoui, ſi filio tunc hoc præſtare me cogitaui. At ſi terram ignoto mortuo inieci, nullum habeo huius officii debitorem, in publicum humanus. Dicet aliquis, Quid tantopere quæris, cui dederis beneficium, tanquam repetiturus aliquando? Sunt qui nunquam iudicant eſſe repetendum, & has cauſſas afferunt. Indignus, etiam repetenti non reddet: dignus, ipſe per ſe referet. Præterea ſi bono viro dediſti, exſpecta: ne iniuriam illi facias appellando, tanquam non fuiſſet ſua ſponte redditurus. ſi malo viro dediſti, plectere. Beneficium verbo 1) ne corruperis, creditum faciendo. Præterea, lex quod non iuſſit repeti, vetuit. Vera ſunt iſta. quam diu me nihil vrget, quam diu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium quam repetam: ſed ſi de ſalute liberorum agitur, ſi in periculum vxor deducitur, ſi patriæ ſalus ac libertas mittit me etiam quo ire nollem, imperabo pudori meo, & teſtabor omnia me feciſſe, ne opus eſſet mihi auxilio hominis ingrati. nouiſſime recipiendi beneficii neceſſitas, repetendi verecundiam vincet. Deinde, cum bono viro beneficium do, ſic do, tanquam numquam repetiturus, niſi neceſſe fuerit.

CAP. XXI. Sed lex, inquit, non permittendo exigere, vetuit. Multa legem non habent, nec actionem: ad quæ conſuetudo vitæ humanæ, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex iubet amicorum ſecreta non eloqui nulla lex fidem etiam inimico præſtare. Quæ lex ad id præſtandum nos quod alicui promiſimus, alligat? Querar tamen cum eo qui arcanum ſermonem non continuerit, & fidem datam, nec ſeruatam, indignabor. Sed ex beneficio, inquit,

1. *Verbo*) ipſo illo repetendi: quod exactionem & ex debito ſonat. *Lipſ.*

creditum facis. Minime. non enim exigo, sed repeto: & ne repeto quidem, sed admoneo. Ne vltima quoque necessitas, in hoc aget, vt ad eum veniam, cum quo diu mihi luctandum sit. 1) Qui tam ingratus est, vt illi non sit satis admoneri, eum transibo, nec dignum iudicabo, qui gratus esse cogatur. Quomodo fenerator quosdam debitores non appellat, quos scit decoxisse, & in quorum pudorem nihil superest, quod pereat: sic ego quosdam ingratos palam ac pertinaciter præteribo, nec ab vllo beneficium repetam, nisi a quo non ablaturus ero, sed recepturus.

Cap. XXII. Multi sunt, qui nec negare sciant, quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni sunt quam grati, nec tam mali quam ingrati, segnes & tardi, lenta nomina, non mala. Hos ego non appellabo, sed commonefaciam, & ad officium aliud agentes educam. qui statim mihi sic respondebunt: Ignosce, non mehercule sciui hoc te desiderare, alioquin vltro obtulissem. Rogo ne me ingratum existimes. memini quid mihi præstiteris. Hos ego quare dubitem, & sibi meliores & mihi facere? Quemcumque potuero, peccare prohibebo, multo magis amicum, & ne peccet, & ne in me potissimum peccet. Alterum illi beneficium do, si illum ingratum esse non patior: nec dure illi exprobrabo quæ præstiti, sed quam potero mollissime, vt potestatem referendæ gratiæ faciam, renouabo memoriam eius, & petam beneficium: ipse me repetere intelliget. Aliquando vtar verbis durioribus, si emendari illum sperauero posse. nam deploratum propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam.

1. *Luctandum sit*) vi quasi adhibita gratitudinis testificatio extorquenda.

Quodsi

Quod si admonitionis quoque suggillationem 1) ingratis remittimus, segniores ad reddenda beneficia faciemus. Quosdam vero sanabiles & qui fieri boni possunt, si quid illos momorderit, perire patiemur admonitione sublata? qua & pater filium aliquando correxit, & vxor maritum aberrantem ad se reduxit, & amicus languentem amici fidem erexit.

Cap. XXIII. Quidam vt expergiscantur, non feriendi, sed commouendi sunt: eodem modo quorumdam ad referendam gratiam fides non cessat, sed languet: hanc peruellamus. Noli munus tuum in iniuriam vertere. iniuria est enim, si in hoc non repetis, vt ingratus sim. Quid si ignoro, quid desideres? quid si occupationibus districtus, & in alia vocatus, occasionem non obseruaui? ostende mihi quid possim, quid velis. Quare desperas, antequam tentas? quare properas & beneficium, & amicum, perdere? Vnde scis, nolim, an ignorem; animus, an facultas desit mihi? experire. Admonebo ergo, non amare, non palam, sine conuicio: sic, vt se redisse 1) in memoriam, non reduci putet.

Cap. XXIV. Caussam dicebat apud diuum Iulium ex veteranis quidam, paullo violentior aduersus vicinos suos, & caussa premebatur. Meministi, inquit, Imperator, in Hispania talum te torsisse, circa Sucronem? Cum Cæsar meminisse se dixisset: Meministin' idem, inquit, sub quadam arbore minimum vmbræ spargente, cum velles residere feruentissimo sole, & esset asperrimus locus, in quo ex rupibus acutis vnica illa arbor eruperat, quemdam ex commilitonibus penulam suam substrauisse? Cum dixisset Cæsar: Quidni meminerim? & quidem siti confectus, quia impe-

1. *Suggillationem)* a corpore sumtum. Est nota & liuor e verbere. *Lips.*

1. *Vt se redisse)* sua sponte, non monitionibus ad actum reduci.

ditus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, nisi commilito, homo fortis ac strenuus, aquam mihi in galea sua attulisset. Potes ergo, inquit, Imperator, agnoscere illum hominem, aut illam galeam? Cæsar ait, se non posse galeam agnoscere, hominem pulchre posse: & adiecit, puto ob hoc iratus, quod se a cognitione media 2) ad veterem fabulam adduceret: Tu vtiqve ille non es. Merito, inquit, Cæsar, me non agnoscis. nam cum hoc factum est, integer eram. postea ad Mundam in acie oculus mihi effossus est, & in capite lecta ossa. 3) Nec galeam illam si videres, agnosceres: machæra enim Hispana diuisa est. Vetuit illi exhiberi negotium Cæsar: & agellos, in quibus vicinalis via, 4) caussa rixæ ac litium fuerat, militi suo donauit.

CAP. XXV. Quid ergo? non repeteret beneficium ab Imperatore, cuius memoriam multitudo rerum confuderat? quem fortuna ingens, exercitus disponentem, non patiebatur singulis militibus occurrere? Non est hoc repetere beneficium, sed resumere bono loco positum, & paratum: ad quod tamen vt sumatur, manus porrigenda est. Repetam itaque, quia hoc aut necessitate facturus ero, aut illius caussa, a quo repetam. Tiberius Cæsar inter initia dicenti cuidam, Meministi, antequam plures notas familiaritatis veteris proferret, Non memini, inquit, quid fuerim. Ab hoc quidni non esset repetendum beneficium? optanda erat obliuio. Auersabatur omnium amicorum & æqualium notitiam, & illam solam præsentem fortunam suam adspici, illam solam cogitari ac

2. *A cognitione media*) in cognoscenda causa totum occupatum a media cognitione, hoc est ex parte iam confecta.

3. *Lecta ossa*) telo scilicet fracto capite.

4. *Vicinalis via*) Vicinalis via est quæ vel ex vico vel in vicum ducit.

nar-

narrari volebat: inquisitorem habebat, veterem amicum. Magis tempestiue repetendum est beneficium, quam petendum. Adhibenda verborum moderatio, vt nec ingratus dissimularet. Tacendum & exspectandum si inter sapientes viueremus· & tamen sapientibus quoque indicare melius fuisset, quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum notitiam nulla res effugit, rogamus: & illos vota non exorant, sed admonent. Diis quoque, inquam, Homericus ille sacerdos 1) allegat officia, & aras religiose cultas, quo obsequentes faciat: & parent. 2) Moneri velle ac posse, secunda virtus 3) est. Huc illuc frænis leniter motis flectendus est paucis animus 4) sui rector optimus. Proximi sunt, qui admoniti in viam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine vsu, quam lumen a diis immissum ad ministeria sua euocat. Instrumenta cessent, nisi illa in opus suum artifex mouerit. Inest interim animis voluntas bona: sed torpet, modo deliciis ac situ, modo officii inscitia. Hanc vtilem facere debemus: nec irati relinquere in vitio, sed vt magistri puerorum discentium patienter ferre offensationes memoriæ labentis. Quæ, quemadmodum sæpe subiecto vno aut altero verbo, ad contextum reddendæ orationis adducta est, sic ad referendam gratiam admonitione reuocanda est.

1. *Sacerdos)* Chryses apud Homerum Il. *a*.
2. *Parent)* h. e. precibus locum faciunt.
3. *Secunda virtus)* prima nimirum & potior est meminisse ipsum nemine monente.
4. *Paucis animus)* animus qui paucis est sui rector optimus.

LIBER SEXTUS.

Argumentum & Ordo.

ITerum Quaestiunculae, Chrysippeo quodam more. Prima, An beneficium eripi possit? varie differit, claudit tamen vsum eius eripi posse, non ipsum. Secunda, An debeamus ei, qui vel inuitus profuit, vel ignarus? negat. Tertia, An ei, qui sua caussa nobis profuit? si tantum sua, abnuit: si & mea, admittit. Exempla & argutias miscet. Quarta, An fas incommodi aliquid alteri optare, vt gratiam possis referre? non est, & damnat. Aliam viam aperit referendae gratiae etiam felicibus, etiam Regibus, per consilia, monita, doctrinam.

CAPUT I.

QUaedam, Liberalis virorum optime, exercendi tantum ingenii caussa quaeruntur, & semper extra vitam iacent: 1) quaedam & dum quaeruntur, oblectamento sunt, & quaesita vsui. Omnium tibi copiam faciam. tu illa, vtcumque tibi visum erit, aut peragi iubeto, aut ad explicandum ludorum ordinem induci. 2) His quoque, si abire protinus iusseris, nonnihil actum erit. nam etiam quod discere superuacuum est, prodest cognoscere. Ex vultu igitur tuo pendebo, prout ille suaserit mihi: alia detinebo diutius, alia expellam, & capite agam. 3)

1. *Extra vitam iacent)* vsum vitae non praestant.

2. *Induci)* ostendi tantum, non peragi & pertractando absolui, quemadmodum in theatris, antequam ludos auspicarentur, actores populo ostentui & velut in pompa inducebantur.

3. *Capite agam)* capite prehensa eiiciam, alludit rursum ad actores ostentui inductos, & si displicuerint expellendos. *Lips.*

CAP. II. An beneficium eripi poſſit, quæſitum eſt Quidam negant poſſe. non enim res eſt, ſed actio. quomodo aliud eſt munus, aliud ipſa donatio: aliud qui nauigat, aliud nauigatio. Et quamuis æger non ſit ſine morbo, non tamen idem eſt æger & morbus: ita aliud eſt beneficium ipſum, aliud quod ad vnumquemque noſtrum beneficio peruenit. Illud incorporale eſt, irritum non fit: materia vero illius huc & illuc iactatur, & dominum mutat. Itaque cum eripis, ipſa rerum natura reuocare quod dedit non poteſt. Beneficia ſua interrumpit, non reſcindit. Qui moritur, tamen vixit: qui amiſit oculos, tamen vidit. Quæ ad nos peruenerunt, ne ſint effici poteſt: ne fuerint, non poteſt. pars autem beneficii & quidem certiſſima eſt, quæ fuit. Nonnunquam vſu beneficii longiore prohibemur, beneficium quidem ipſum non eraditur. Licet omnes in hoc vires ſuas natura aduocet, retro illi agere ſe non licet. Poteſt eripi domus, & pecunia: & mancipium, & quicquid eſt, in quo hæſit beneficii nomen: ipſum vero ſtabile & immotum eſt. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

CAP. III. Egregie mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poëtam, cum fortunam ſuam tranſeuntem alio videbat, & ſibi nihil relictum, præter ius mortis, id quoque, ſi cito occupauerit, 1) exclamare: Hoc habeo, quodcumque dedi. O quantum habere potuit, ſi voluiſſet! Hæ ſunt diuitiæ certæ, in quacumque ſortis humanæ leuitate, vno loco permanſuræ: quæ quo maiores fuerint, hoc minorem habebunt inuidiam. Quid tanquam tuo parcis? Procurator es. Omnia iſta quæ vos tumidos, & ſupra humana elatos, obliuiſci cogunt veſtræ fragilitatis, quæ ferreis

1. *Si cito occupauerit*) nam ſi expectauerit donec in victoris poteſtatem deuenerit, ne id quidem ipſi integrum.

claustris custoditis armati, quæ ex alieno sanguine rapta vestro defenditis; propter quæ classes cruentaturas maria deducitis, propter quæ quassatis vrbes, ignari, quantum telorum in aduersos 1) fortuna comparet; propter quæ ruptis toties affinitatis, amicitiæ, collegii fœderibus, inter contendentes duos terrarum orbis elisus est; non sunt vestra. in depositi caussa sunt, iam iamque ad alium dominum spectantia, aut hostis ista, aut hostilis animi successor, inuadet. Quæris quomodo illa tua facias? dona dando. Consule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem possessionem para: honestiores illas non solum, sed tutiores facturus. illud quod suspicis, quo te diuitem ac potentem putas quamdiu possides, sub nomine sordido iacet. Domus est, seruus est, nummi sunt: cum donasti, beneficium est.

Cap. IV. Fateris, inquit, nos aliquando beneficium non debere ei, a quo accepimus: ergo ereptum est. Multa sunt propter quæ beneficium debere desinimus; non quia ablatum, sed quia corruptum est. Aliquis reum me defendit: sed vxorem meam per vim stupro violauit. Non abstulit beneficium, sed opponendo illi parem iniuriam, soluit me debito: & si plus læsit, quam ante profuerat, non tantum gratia exstinguitur, sed vlciscendi querendique libertas fit, vbi in comparatione beneficii præponderauit iniuria ita non aufertur beneficium, sed vincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam scelerati patres sunt, vt illos auersari & eiurare ius fasque sit? Nunquid ergo illi abstulerunt, quæ dederant? minime: sed impietas sequentium temporum, commendationem omnis prioris officii sustulit. Non beneficium tollitur, sed beneficii gratia: & efficitur, non ne habeam, sed ne debe-

1. *In aduersos*) h. e. in ipsos obsidentes. *Lips.*

am. Tanquam pecuniam aliquis mihi credidit: sed domum meam incendit. pensatum est creditum damno: nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo & hic. qui aliquid benigne aduersus me fecit, aliquid liberaliter, sed postea multa superbe, contumeliose, crudeliter: eo loco me posuit, vt perinde liber aduersus eum sim, quasi non accepissem. vim beneficiis suis attulit. Colonum suum non tenet, 1) quamuis tabellis 2) manentibus, qui segetem eius proculcauit, qui succidit arbusta: non quia recepit quod pepigerat, sed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori suo creditor sæpe damnatur, vbi plus ex alia caussa abstulit, quam ex crediti petit. Non tantum inter creditorem & debitorem iudex sedet qui dicat, Pecuniam credidisti. Quid ergo? pecus abegisti, seruum eius occidisti, argentum, quod non emeras, possides: æstimatione facta, debitor discede, qui creditor veneras. Inter beneficia quoque & iniurias ratio confertur. Sæpe, inquam, beneficium manet, nec debetur, si secuta est dantem pœnitentia, si miserum se dixit, quod dedisset, si cum daret, suspirauit, vultum adduxit, perdere se credit; non donare: si sua caussa, aut certe non mea dedit: si non desiit insultare, gloriari, & vbique iactare, & acerbum munus suum facere. Manet itaque beneficium, quamuis non debeatur: sicuti quædam pecuniæ, de quibus ius creditori non dicitur, debentur, sed non exiguntur.

CAP. V. Dedisti beneficium: iniuriam postea fecisti: & beneficio gratia debetur, & iniuriæ vltio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi pœnam: alter ab altero absoluitur. Cum dicimus, Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod accepera-

1. *Non tenet*) sibi obstrictum.
2. *Tabellis*) fundi elocati.

mus reddidisse: sed aliud pro illo. Reddere enim est, rem pro re dare. Quid ni? cum omnis solutio non idem reddat, sed tantumdem. Nam & pecuniam dicimus reddidisse, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, sed delegatione & verbis perfecta solutio sit. Videris mihi dicere: Perdis operam. Quorsum enim pertinet scire me, an maneat quod non debetur? Iurisconsultorum istæ acutæ ineptiæ sunt, qui hereditatem negant vsucapi 1) posse: sed ea quæ in hæreditate sunt: tanquam quidquam aliud sit hereditas, quam ea quæ in hereditate sunt. Illud mihi potius distingue, quod potest ad rem pertinere, cum idem homo beneficium mihi dedit, & postea fecit iniuriam, vtrum & beneficium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus separatim respondere: an alterum alteri contribuere 2), & nihil negotii habere, vt beneficium iniuria tollatur, beneficio iniuria. Illud enim video in foro fieri. quid in vestra schola iuris sit, vos sciatis. Separantur actiones, & de eo quod agimus, de eodem nobiscum agitur. Non confunditur formula 3), si qui apud me pecuniam deposuerit, idem mihi postea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depositi.

Cap. VI. Quæ proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur. Vtraque sua via it: depositum habet actionem propriam, tam mehercule quam furtum. Beneficium nulli legi subiectum est: me arbitro vtitur. licet me comparare inter se quantum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit: tum pro-

1. *Vsucapi*) temporum successu atque vtendo alterius fieri. *Lips*

2. *Contribuere*) vnire, miscere, *Id.*

3. *Formula*) actio siue eius titulus. *Id.*

nun-

nunciare, vtrum plus debeatur mihi, an debeam. In illis 1) nihil est nostræ potestatis: eundum est, qua ducimur. In beneficio tota potestas mea est: ego itaque iudico illa, non separo, nec diduco, sed iniurias ac beneficia ad eundem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare & odisse, queri & gratias agere: quod natura non recipit. Potius comparatione facta inter se beneficii & iniuriæ, videbo an etiam vltro 2) mihi debeatur. Quomodo si quis scriptis nostris, alios superne imprimat 3) versus, priores litteras non tollit, sed abscondit: sic beneficium superueniens iniuria apparere non patitur.

CAP. VII. Vultus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, & attrahit frontem, quasi longius exeam. Videris mihi dicere:

Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum.
Littus ama. - - - -

Non possum magis 1). Itaque si huic satisfactum existimas, illo transeamus, an ei debeatur aliquid qui nobis inuitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nisi propositio deberet esse confusior, vt distinctio statim subsecuta ostenderet vtrumque quæri, an ei deberemus, qui nobis, dum non vult, profuit; & an ei, qui dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifestius est, quam vt vlla in hoc verba impendenda sint. Et hæc quæstio facile expedietur, & si qua similis huic moueri potest, si totiens illo cogitationem nostram conuerterimus. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primum ali-

1. *In illis)* quæ scilicet legibus continentur.
2. *Vltro)* h. e. insuper, amplius etiam. *Lips.*
3. *Imprimat)* in ceratis nimirum tabellis. *Id.*
1. *Non possum magis)* Respondet Seneca Liberali, cum quo tanquam præsente hic disputare se fingit: non possum breuius dicere, & littus magis legere.

qua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamuis aut magna nauigia patiantur, & ad subuehendas copias largo ac perenni alueo currant, aut piscosa & amœna pinguibus aruis interfluant: nec quisquam Nilo beneficium debere se iudicat, non magis quam odium, si immodicus superfluxit, tardeque decessit: nec ventus beneficium dat, licet lenis & secundus adspiret: nec vtilis & salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tantum prodesse, sed velle. Ideo nec mutis animalibus quidquam debetur: & quam multos e periculo velocitas equi rapuit? nec arboribus: & quam multos æstu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem interest, vtrum mihi qui nescit, profuerit, an qui scire non potuit? cum vtrique velle defuerit. Quid autem interest, vtrum me iubeas naui, aut vehiculo, aut lanceæ debere beneficium: an ei qui æque quam ista propositum benefaciendi nullum habuit, sed profuit casu?

CAP. VIII. Beneficium aliquis nesciens accipit, nemo a nesciente. Quomodo multos fortuita sanant, nec ideo remedia sunt, & in flumen alicui cecidisse frigore magno, caussa sanitatis fuit: quomodo quorumdam flagellis quartana discussa est, & metus repentinus animum in aliam curam auertendo suspectas horas 1) fefellit: nec ideo quidquam horum, etiamsi saluti fuit, salutare 2) est: sic quidam nobis prosunt, dum nolunt, imo quia nolunt; non tamen ideo illis beneficium debemus, quod perniciosa illorum consilia fortuna deflexit in melius. An existimas me debere ei quidquum, cuius manus, cum me peteret

1. *Suspectas horas*) quibus febrim accessuram suspicio erat.

2. *Salutare*) sua vi & natura, sed *συμβεβηκότως* & quod aiunt ex accidente. *Lips.*

per-

percussit hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset? Sæpe hostis dum aperte peierat, etiam veris testibus abrogauit fidem, & reum velut factione circumuentum miserabilem reddidit. Quosdam ipsa, quæ præmebat, potentia eripuit: & iudices quem damnaturi erant caussa 3), damnare gratia noluerunt. Non tamen hi reo beneficium dederunt, quamuis profuerint. quia telum quo missum sit, non quo peruenerit, quæritur & beneficium ab iniuria distinguit, non euentus, sed animus. Aduersarius meus: dum contraria dicit, & iudicem superbia offendit, & in vnum testem temere dimittit 4), caussam meam erexit. Non quæro an pro me errauerit, quia contra me voluit.

Cap. IX. Nempe vt gratus sim, velle debeo idem facere quod ille, vt beneficium dare, debuit. Numquid est iniquius homine, qui eum odit, a quo in turba calcatus, aut respersus, aut quo nollet, impulsus est? Atqui quid est aliud, quod illum querelæ eximat, cum in re sit iniuria, quam nescisse quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit. & amicum & inimicum voluntas facit. Quam multos militiæ morbus eripuit? quosdam ne ad ruinam domus suæ occurrerent, inimicus vadimonio tenuit: ne in piratarum manus peruenirent, quidam naufragio consecuti sunt. Nec his tamen beneficium debemus: quoniam extra sensum officii casus est: 1) nec inimico cuius nos lis seruauit,

3. *Caussa*) i. e. ob caussam, sic mox *gratia* i. e. ob gratiam. Est enim hic vsus sexti casus antiquis vsitatus. Sic Cic. ad Attic. L. 6. Ep. I. *Lepta tua epistola gaudio exultat. Gronov.*

4. *In vnum testem temere dimittit*) Causam temere in vno teste collocat, cum plures habere potuisset *Lips.*

1. *Extra sensum officii casus est*) hoc est: casus non intelligit se officium facere.

dum

dum vexat ac detinet. Non eſt beneficium, niſi quod a bona voluntate proficiſcitur, niſi illud agnoſcit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum neſcit: nihil illi debeo. profuit cum vellet nocere: imitabor ipſum,

CAP. X. Ad primum illum 1) reuertamur. Vt gratiam referam, aliquid facere me vis: ipſe vt beneficium mihi daret, nihil fecit. Vt ad alterum tranſeamus, vis me huic gratiam referre, vt quod a nolente accepi, volens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in beneficium delapſus eſt? Vt beneficium tibi debeam, parum eſt voluiſſe te dare: vt non debeam, ſatis eſt, noluiſſe. Beneficium enim voluntas nuda non efficit: ſed quod beneficium non eſſet, ſi optimæ ac pleniſſimæ voluntati fortuna deeſſet, id æque beneficium non eſt, niſi fortunam voluntas anteceſſit. Non enim profuiſſe te mihi oportet, vt ob hoc tibi obliger, ſed ex deſtinato profuiſſe.

CAP. XI. Cleanthes exemplo eiusmodi vtitur: Ad quærendum, inquit, & accerſendum ex academia Platonem, duos pueros miſi. alter totam porticum perſcrutatus eſt, alia quoque loca in quibus illum inveniri poſſe ſperabat, percucurrit, & domum non minus laſſus quam irritus rediit: alter apud proximum circulatorem reſedit, & dum vagus atque erro vernaculis 1) congregatur & ludit, tranſeuntem Platonem, quem non quæſierat, inuenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in ſe erat, quod iuſſus eſt fecit: hunc feliciter inertem, caſtigabimus. Voluntas eſt, quæ apud nos ponit officium: cuius vi-

1. *Ad primum illum*) nam tria genera quibus non obligamur etſi bene fecerint. Primi qui nihil a ſe contulerunt: alteri qui nolentes iuuerunt: tertii qui nocere volentes. *Lipſ.*

1. *Vernaculis*) ſeruis eiuſdem populi aut vrbis.

de

de quæ conditio sit, vt me debito obstringat. Parum est illi velle, nisi profuit: parum est profuisse, nisi voluit. Puta enim aliquem donare voluisse, nec donasse. animum quidem eius habeo, sed beneficium non habeo: quod consummat & res, & animus. Quemadmodum ei qui voluit mihi quidem pecuniam credere, sed non dedit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem ero, sed non obligatus. Et volam illi aliquid præstare: nam & ille voluit mihi.ceterum si benigniore fortuna vsus præstitero, beneficium dedero, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre: hinc initium a me fiet numerandi.

CAP. XII. Intelligo iam quid velis quærere. non opus est te dicere: vultus tuus loquitur. Si quis sua caussa nobis profuit, eine, inquis, debetur aliquid? hoc enim sæpe te conquerentem audio. quod quædam quæ homines sibi præstant, aliis imputant. Dicam, mi Liberalis: sed prius hanc quæstiunculam diuidam, & rem æquam ab iniqua separabo. Multum enim interest, vtrum aliquis beneficium nobis det sua caussa, an nostra: an sua & nostra. Ille qui totus ad se spectat, & nobis prodest, quia aliter sibi prodesse non potest: eo loco mihi est, quo qui pecori suo hibernum & æstiuum pabulum prospicit; eo loco, quo qui captiuos suos, vt commodius væneant, pascit, & opimos boues saginat ac defricat; quo lanista, qui familiam suam summa cura exercet, atque ornat. Multum (vt ait Cleanthes) a beneficio distat negotiatio.

CAP. XIII. Rursus non sum tam iniquus. vt nihil ei debeam, qui cum mihi vtilis esset, fuit & sibi. Non enim exigo, vt sine respectu sui mihi consulat, imo etiam opto, vt beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit; dummodo id qui dabat, duos in-

tuens

tuens dederit, & inter me seque diuiserit: Licet id ipse ex maiore parte possideat, si modo me in consortium admisit, si duos cogitauit: ingratus sum, non solum iniustus, nisi gaudeo hoc illi profuisse, quod proderat mihi. Summæ malignitatis est, non vocare beneficium, nisi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi, qui beneficium dat sua caussa, respondebo. Vsus me, quare potius te mihi profuisse dices, quam me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non posse me magistratum, quam si decem captos ciues ex magno captiuorum numero redemero: nihil debebis mihi, cum te seruitute ac vinculis liberauero? atqui mea id caussa faciam Aduersus hoc respondeo. Aliquid istic tua caussa facis, aliquid mea. Tua, quod redimis: tibi enim ad vtilitatem tuam satis est quoslibet redemisse. Itaque debeo, non quod redimis me, sed quod eligis. poteras enim & alterius redemptione idem consequi, quod mea. Vtilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus profuturum. Præfers me aliis: hoc totum mea caussa facis. Itaque si prætorem te factura esset decem captiuorum redemptio, decem autem soli captiui essemus, nemo quidquam tibi deberet ex nobis: quia nihil haberes, quod cuiquam imputares, a tua vtilitate seductum 1). Non sum inuidus beneficii interpres, nec desidero illud mihi tantum dari, sed & tibi.

CAP. XIV. Quid ergo, inquit, si in sortem nomina vestra coniici iussissem, & tuum nomen inter redimendos exisset, nihil deberes mihi? imo deberem, sed exiguum. Quid sit hoc, dicam. Aliquid istic mea caussa facis, quod me ad fortunam redemptionis admittis. quod nomen meum exiit, sorti debeo: quod exire potuit, tibi. Aditum mihi ad bene-

1. *Seductum*) quod cum tua vtilitate coniunctum non sit.

neficium tuum dedisti, cuius maiorem partem fortunæ debeo: sed hoc ipsum tibi, quod fortunæ debere potui. Illos ex toto præteribo, quorum mercenarium beneficium est: quod qui dat, non computat cui, sed quanti daturus sit, quod vndique in se conuersum est. 1) Vendit mihi aliquis frumentum. viuere non possum, nisi emero: sed non debeo vitam, quia emi. Nec quam necessarium fuerit, æstimo, sine quo victurus non fui: sed quam ingratum, quod non habuissem, nisi emissem. in quo inuehendo mercator non cogitauit quantum auxilii allaturus esset mihi, sed quantum lucri sibi. Quod emi, non debeo.

CAP. XV. Isto modo, inquit, ne medico quidquam debere te, nisi mercedulam dices: nec præceptori, quia aliquid numeraueris, atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reuentia est. Adversus hoc respondetur, quædam pluris esse, quam emuntur. Emis a medico rem inæstimabilem, vitam ac valetudinem bonam: a bonarum artium præceptore studia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operæ soluitur, quod deseruiunt, quod a rebus suis auocati nobis vacant. mercedem non meriti, sed occupationis suæ ferunt. Aliud tamen dici potest verius, quod statim ponam, si prius quomodo istud refelli possit, ostendero. Quædam, inquit, pluris sunt quam vænierunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro illis, quamuis empta sint, debes. Primum, quid interest quanti sint, cum de pretio inter ementem & vendentem conuenerit? Deinde non emi illud suo pretio, sed tuo. 1). Pluris est, inquit, quam væniit. Sed pluris vænire non potuit:

1. *In se conuersum est*) Vnum se spectat, foras & ad alios non tendit. *Lips.*

1. *Sed tuo*) quanti tu æstimasti.

pretium autem cuiusque rei pro tempore est. 2) Cum bene ista laudaueris: tanti sunt, quanto pluris vænire non possunt. præterea nihil venditori debet, qui bene emit. Deinde etiam si pluris ista sunt, non tamen vllum istic tuum munus est, vt non ex vsu effectuue, sed ex consuetudine & annona æstimetur. Quod tu pretium ponis traiicienti maria, & per medios fluctus, cum e terræ conspectu recessit, certam secanti viam, & prospicienti futuras tempestates, & securis omnibus iubenti subito vela stringi, armamenta demitti, paratos ad incursum procellæ & repentinum impetum stare? huic tamen tantæ rei præmium vectura persoluit. Quanti æstimas in solitudine hospitium, in imbre tectum, in frigore balneum, aut ignem? scio tamen quanti ista consecuturus diuersorium subeam. Quantum nobis præstat, qui labentem domum suscipit? & agentem ex imo rimas insulam, 3) incredibili arte suspendit? certo tamen & leui pretio fultura conducitur. Murus nos ab hostibus tutos, & a subitis latronum incursionibus præstat. notum est tamen, illas turres, pro securitate publica propugnacula habituras, excitaturus faber, quid in diem mereat.

Cap. XVI. Infinitum erit, si latius exempla conquiram, quibus appareat, paruo magna constare. Quid ergo? quare & medico & præceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex medico ac præceptore in amicum transeunt, & nos non arte quam vendunt, obligant, sed benigna & familiari voluntate. Itaque medico, si nihil amplius quam manum tangit, & me inter eos, quos perambulat, ponit, sine vllo affectu facienda vitandaue præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non tam-

2. *Pro tempore est*) Atque ideo variat, vt iudicia & cupiditas hominum, siue & copia aut inopia mercium fuit.

3. *Insulam*) *συνοικίαν*.

quam

quam amicum vidit, ſed tanquam imperatorem. 1) Ne præceptorem quidem habeo cur venerer, ſi me in grege diſcipulorum habuit, ſi non putauit dignum propria & peculiari cura, ſi nunquam in me direxit animum: & cum in medium effunderet, quæ ſciebat, non didici, ſed excepi. Quid ergo eſt, quare iſtis debeamus multum? non quia pluris eſt quod vendiderunt quam emimus, ſed quia nobis ipſis aliquid præſtiterunt. Ille magis pependit, 2) quam medico neceſſe eſt: pro me, non pro fama artis, extimuit: non fuit contentus remedia monſtrare, ſed admouit. Inter ſolicitos aſſedit, ad ſuſpecta tempora occurrit: nullum miniſterium oneri illi, nullum faſtidio fuit. Gemitus meos non ſecurus audiuit, in turba multorum inuocantium, ego illi potiſſima curatio fui. tantum aliis vacauit, quantum mea valetudo permiſerat. Huic ego non tanquam medico, ſed tanquam amico, obligatus ſum. Alter rurſus in docendo, & laborem & tædium tulit, præter illa quæ a præcipientibus in commune dicuntur, aliqua inſtillauit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modo laudibus fecit animum, modo admonitionibus diſcuſſit deſidiam. Tum ingenium latens & pigrum, iniecta (vt ita dicam) manu, extraxit; nec quæ ſciebat, maligne diſpenſauit, quo diutius eſſet neceſſarius, ſed cupiit, ſi poſſet, vniuerſa trans-

1. *Imperatorem*) ſcilicet ægri dicebantur imperare Medicis quos aduocabant & annua mercede obſtrictos habebant. Sic Alfenus leg. 26. Medicus quod putaret multo plures Imperantes ſibi habiturum. Ita *Lipſius.* Hoc tamen diſplicet Salmaſio, qui Medicum ægros perambulantem Salutatori comparari putat, matutino officio Imperatorem videnti & alios Principes quibus cliens eſt.

2. *Pependit*) animo anxius in curando.

fundere. Ingratus ſum niſi illum inter gratiſſimas neceſſitudines diligo.

Cap. XVII. Sordidiſſimorum quoque artificiorum inſtitoribus ſupra conſtitutum aliquid adiecimus, 1) ſi nobis opera illorum enixior viſa eſt: & gubernatori, & opifici viliſſimæ mercis, & in diem ſe locanti corollarium 2) aſperſimus. In optimis vero artibus quæ vitam aut conſeruant, aut excolunt, qui nihil ſe plus exiſtimat debere quam pepigit, ingratus eſt. Adiice, quod talium ſtudiorum traditio miſcet amicos. 3) hoc cum factum eſt, tam medico quam præceptori pretium operæ ſoluitur, animi debetur.

Cap. XVIII. Plato cum flumen naue tranſiſſet, nec ab illo quidquam portitor exegiſſet, honori hoc ſuo datum credens, dixiſſet poſitum illi eſſe apud Platonem officium. Deinde paullo poſt, cum alium atque alium gratis eadem transueheret ſedulitate, negavit illi iam apud Platonem poſitum officium. Nam vt tibi debeam aliquid, pro eo quod præſtas, debes non tantum mihi præſtare, ſed tanquam mihi. non potes ob id quemquam appellare, quod ſpargis in populum. Quid ergo? nihil tibi debebitur pro hoc? tanquam ab vno, nihil. cum omnibus ſoluam, quod cum omnibus debeo.

Cap. XIX. Negas, inquit, vllum dare beneficium eum, qui me gratuita naue per flumen Padum tulit? nego. aliquid boni facit, beneficium non dat. Facit enim ſua cauſſa, aut vtique non mea. Ad ſummam, ne ipſe quidem ſe mihi beneficium iudicat dare: ſed aut reip. aut viciniæ, aut ambitioni ſuæ præ-

1. *Adiecimus*) nos Domini ſcilicet, qui tabernæ præpoſuimus, dedimus aliquid ſupra mercedem quam pacti eramus. *Lipſ.*

2. *Corollarium*) auctarium *ἐπίμετρον*.

3. *Miſcet amicos*) Inter ſe iungit, amicitiam conciliat.

ſtat

ſtat: & pro hoc aliud quoddam commodum exſpectat, quam quod a ſingulis recepturus eſt. Quid ergo, inquit, ſi Princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, ſi immunitatem Hiſpanis, nihil hoc nomine ſinguli debebunt? Quid ni debeant? debebunt autem non tanquam proprium beneficium, ſed tanquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo vniuerſis proderat, noluit mihi proprie ciuitatem dare: nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me ſibi non ſubſtituit, cum facturus eſſet quod fecit? Primum, cum cogitauit Gallis omnibus prodeſſe, & mihi cogitauit prodeſſe. eram enim Gallus: & me, etiam ſi non mea, publica tamen nota comprehendit. Deinde ergo quoque illi non tanquam proprium debebo, ſed tanquam commune vnus e populo: non tanquam pro me ſoluam, ſed tanquam pro patria conferam.

Cap. XX. Si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor aut candidatus, aut reus: 1) ad exſoluendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic iſtius muneris quod vniuerſis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, ſed non propter me: & mihi quidem, ſed neſciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum ſciam, quia ad me quoque circuitu longo peruenit. Propter me factum debet

1. *Aut candidatus aut reus)* candidati æs ſuum & alienum profiteri ſolebant. vt liqueret cenſum ſenatorium eos habere. Idem facere quoque cogebantur rei, ſi pecuniaria res ageretur. Videndum enim erat quid in ſuo ære, quid in alieno haberent, vnde ſæpe in culpam aut innocentiam argumenta. Imo & opus deducere æs alienum, vt litis æſtimatio deinde ſolueretur. Forte tamen & hoc modo poterit explicari: Neque extra iudicium neque in iudicio fatebor me illius debitorem; extra iudicium cum in candida mea ero; ſiue in ſordida reus. *Lipſ.*

esse, quod me obliget. Isto, inquit, modo, nec Lunæ nec Soli quidquam debes. non enim propter te mouentur. Sed cum in hoc moueantur, vt vniuersa conseruent, & pro me mouentur: vniuersorum enim pars sum. Adiice nunc, quod nostra, & horum conditio, dissimilis est. Nam qui mihi prodest, vt per me prosit & sibi, non dedit beneficium: quia me instrumentum vtilitatis suæ fecit. Sol autem & Luna etiam si nobis prosunt sua caussa, non in hoc tamen prosunt, vt per nos prosint sibi. quid enim nos illis conferre possumus?

CAP. XXI. Sciam, inquit, Solem ac Lunam nobis velle prodesse, si nolle potuerint, illis autem non licet non moueri. ad summam, consistant, & opus suum intermittant. Hoc vide quot modis refellatur. Non ideo minus vult, qui non potest nolle. imo maximum argumentum est firmæ voluntatis, ne mutari quidem posse. Vir bonus non potest non facere, quod facit: non enim erit bonus, nisi fecerit. ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit quod debet. non potest autem non facere, quod debet. Præterea multum interest, vtrum dicas. Non potest hoc non facere, quia cogitur: an, Non potest nolle. Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficium, sed cogenti. Si necesse est illi velle ob hoc, quia nihil habet melius quod velit, ipse se cogit. Ita quod tanquam coacto non deberem, tanquam cogenti debeo. Desinant, inquit, velle. Hoc loco tibi occurrat, Quis tam demens est, vt eam neget voluntatem esse, cui non est periculum desinendi, vertendique se in contrarium: cum ex diuerso nemo æque videri debeat velle, quam cuius voluntas vsque eo certa est, vt æterna sit? An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

CAP.

Cap. XXII. Agedum, inquit, si possunt, resistant. Hoc dicis, Omnia ista ingentibus interuallis diducta, & in custodiam vniuersi disposita, stationes suas deserant, subita confusione rerum sidera sideribus incurrant, & rupta rerum concordia in ruinam diuina labantur, contextusque velocitatis citatissimæ, in tot sæcula promissas vices in medio itinere destituat, & quæ nunc eunt alternis redeuntque opportunis libramentis, mundum ex æquo temperantia, repentino concrementur incendio, & ex tanta varietate soluantur, atque eant in vnum omnia. Ignis cuncta possideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda vorago tot deos 1) sorbeat. Est tanti, vt tu coarguaris, ista concidere? Prosunt tibi etiam inuito, euntque ista tua caussa: etiamsi maior illis alia, ac prior caussa est.

Cap. XXIII. Adiice nunc, quod non externa cogunt deos, sed sua illis in legem æterna voluntas est. statuerunt, quæ non mutarent. Itaque non possunt videri facturi aliquid, quamuis nolint: quia quidquid desinere non possunt, 1) perseuerare voluerunt: nec vnquam primi consilii deos pœnitet. Sine dubio stare illis 2) & desciscere in contrarium, non licet: sed non ob aliud, quam quia vis sua illos in proposito tenet; nec imbecillitate permanent, sed quia non libet ab optimis aberrare, & sic ire decretum est. In prima autem illa constitutione, cum vniuersa dispone-

1. *Tot deos*) Nam Chrysippus & Cleanthes, vt Plutarchus ait, cœlum, terram, aerem, mare diis compleuerunt, & neminem tamen ex tam multis immortalem reliquerunt excepto vno Ioue.

1. *Desinere non possunt*) efficere vt desinat & destruatur. Modo non valde dissimili *artem desinere* Cicero dixit Famil. VII. 1.

2. *Stare illis*) quiescere, & otium agere. Intelligit autem per deos sidera & stellas.

rent, etiam nostra viderunt, rationemque hominis habuerunt. Itaque non possunt videri sua tantum caussa decurrere, & explicare opus suum: quia pars operis sumus & nos. Debemus ergo & Soli, & Lunæ, & cæteris cœlestibus beneficium: quia etiamsi potiora illis sunt, in quæ 3) oriuntur, nos tamen in maiora ituri 4) iuuant. Adiice, quod ex destinato iuuant. ideoque obligati sumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus, sed hæc quæ accipimus, accepturos scierunt; & quamquam maius illis propositum sit, maiorque actus sui fructus, quam seruare mortalia: tamen in nostras quoque vtilitates a principio rerum præmissa mens est, & is ordo mundo datus, vt appareat curam nostri non inter vltima habitam. Debemus parentibus nostris pietatem. & multi non vt gignerent, coierunt. Dii non possunt videri nescisse, quid effecturi essent, cum omnibus alimenta protinus, & auxilia prouiderint: nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa generabant. Cogitauit enim nos ante natura, quam fecit: nec tam leue opus sumus, vt illi potuerimus excidere. Vide quantum nobis permiserit, quam non intra homines, 5) humani imperii conditio sit. vide in quantum corporibus vagari liceat, quæ non coërcuit fine terrarum, sed omnem in partem sui misit. 6) vide, animi quantum audeant, quemadmodum soli aut nouerint deos, aut quærant, & mente in altum data diuina comitentur. Scias, non esse hominem tumultuarium & incogitatum

3. *In quæ*) quorum gratia.

4. *In maiora ituri*) maiorum rerum caussa periodos suas peracturi.

5. *Non intra homines*) non intra humani generis limites imperium hominum se continet, sed ad animantia quoque & ceteras res creatas extenditur.

6. *Omnem in partem sui misit*) aquam nimirum quam nauibus sulcamus, aërem quem oculis peruagamur.

opus.

opus. Inter maxima rerum ſuarum, natura nihil habet quo magis glorietur, aut certe cui glorietur. Quantus iſte furor eſt, controuerſiam diis muneris ſui facere? Quomodo aduerſus eos hic erit gratus, quibus gratia referri ſine impendio 7) non poteſt: qui negat ab his accepiſſe ſe, a quibus cum maxime accipit; qui & ſemper daturi ſunt, & nunquam recepturi? Quanta autem peruerſitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam infitianti benignus eſt: & continuationem ipſam, ſeriemque beneficiorum, argumentum vocare neceſſario dantis? Nolo. ſibi habeat. quis illum rogat? & omnes alias impudentis animi voces his adſtrue. Non ideo de te minus meretur is, cuius liberalitas ad te etiam dum negas peruenit: cuiusque beneficiorum, vel hoc maximum, quod etiam querenti daturus eſt.

CAP. XXIV. Non vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam parentes ad ſalubrium rerum patientiam cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti cura fouent: & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura conſtringunt: & mox liberalia ſtudia inculcant, adhibito timore nolentibus. Ad vltimum, audacem iuuentam frugalitati, pudori, moribus bonis, ſi parum ſequitur, coactam applicant. Adoloſcentibus quoque, ac iam potentibus ſui, ſi remedia metu aut intemperantia reiiciunt, vis adhibetur ac ſeruitus. Itaque beneficiorum maxima ſunt, quæ a parentibus accipimus, dum aut neſcimus, aut nolumus.

CAP. XXV. His ingratis, & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, ſed ne debeant, ſimiles ſunt ex diuerſo nimis grati: qui aliquid incommodi precari ſo-

7. *Sine impendio*) ſine re quam det vel faciat; homines enim hominibus ſine impendio grati eſſe non poſſunt.

lent his quibus obligati ſunt, aliquid aduerſi, in quo affectum memorem accepti beneficii approbent. An hoc recte faciant, & pia voluntate, quæritur: quorum animus ſimillimus eſt prauo amore flagrantibus, qui amicæ ſuæ optant exſilium, vt deſertam fugientemque comitentur: optant inopiam, vt magis deſideranti donent: optant morbum, vt aſſideant: & quidquid inimicus optaret, amantes vouent. Fere idem itaque exitus eſt odii, & amoris inſani. Tale quiddam & his accidit, qui amicis incommoda optant, quæ detrahant, & ad beneficium iniuria veniunt: cum ſatius ſit vel ceſſare, quam per ſcelus officio locum quærere. Quid ſi gubernator à diis tempeſtates infeſtiſſimas, & procellas petat, vt gratior ars ſua periculo fiat? quid ſi imperator deos oret, vt magna vis hoſtium circumfuſa caſtris, foſſas ſubito impetu compleat, & vallum trepidante exercitu conuellat, & in ipſis portis infeſta ſigna conſtituat, quo maiore cum gloria rebus lapſis profligatiſque ſuccurrat? Omnes iſti beneficia ſua deteſtabili via ducunt, qui deos contra eum aduocant, cui ipſi affuturi ſunt, & ante illos ſterni, quam erigi volunt. Inhumana iſta peruerſe grati animi natura eſt, contra eum optare, cui honeſte deeſſe non poſſis.

Cap. XXVI. Non nocet illi votum meum, inquit, quia ſimul opto & periculum, & remedium. Hoc dicis, non nihil te peccare, ſed minus quam ſi ſine remedio periculum optares. Nequitia eſt, vt extrahas, mergere; euertere, vt ſuſcites; vt emittas, includere. Non eſt beneficium, iniuriæ finis: nec vnquam id detraxiſſe meritum eſt, quod ipſe, qui detraxit, intulerat. Non vulneres me malo, quam ſanes. potes inire gratiam, ſi, quia vulneratus ſum, ſanas: non, ſi vulneras, vt ſanandus ſim. Nunquam

cica-

cicatrix, nisi collata vulneri, 1) placuit: quod ita cogisse gaudemus, vt non fuisse mallemus. Si hoc ei optares, cuius nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum; quanto inhumanius ei optas, cui beneficium debes?

CAP. XXVII. Simul, inquit, vt possim ferre illi opem, precor. Primum, vt te in media parte voti tui occupem, 1) iam ingratus es. nondum audio quid illi velis præstare: scio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi & metum, & maius aliquod imprecaris malum optas vt ope indigeat: hoc contra illum est. optas vt tua indigeat ope: hoc pro te est. non succurrere vis illi, sed soluere. Qui sic properat, ipse solui vult, 2) non soluere. Ita quod vnum in voto tuo honestum videri poterat, ipsum turpe & ingratum est, nolle debere. optas enim, non vt tu facultatem habeas referendæ gratiæ, sed vt ille necessitatem implorandæ. Superiorem te facis, & quod nefas est, bene meritum ad pedes tuos mittis. quando satius est, honesta voluntate debere, quam per malam rationem soluere? Si infitiareris quod acceperas, minus peccares: nihil enim nisi quod dederat, amitteret: nunc vis illum subiici tibi iactura rerum suarum, & status mutatione in id deuocari, vt infrá beneficia sua iaceat. Gratum te putabo? coram eo, cui prodesse vis, opta. Votum tu istud vocas, quod inter gratum & inimicum potest diuidi? quod non dubites aduersarium & hostem fecisse, si extrema taceantur 3)? Hostes

1. *Collata vulneri)* quod scilicet malum erat maius quam cicatrix.

1. *In media parte voti tui occupem)* voto nondum plene prolato præueniam. *Lips.*

2. *Solui vult)* obligatione, ipsi molesta, qua benefactori obstrictus est.

3. *Si extrema taceantur* auxilium nimirum quod ei ferre cupis.

quo-

quoque optauerunt capere quasdam vrbes, vt seruarent: & vincere quosdam, vt ignoscerent. nec ideo non hostilia vota: in quibus, quod mitissimum est, post crudelitatem venit. Denique qualia esse iudicas vota, quæ nemo tibi minus volet, quam is pro quo fiunt, succedere? pessime cum eo agis, cui vis a diis noceri, a te succurri: inique cum ipsis diis. Illis enim durissimas partes imponis, tibi humanas. vt tu prosis, dii nocebunt? Si accusatorem submitteres, quem deinde remoueres, si aliqua illum lite implicares, quam subinde discuteres, nemo de tuo scelere dubitaret: quid interest, vtrum istud fraude tentetur, an voto? nisi quod potentiores illi aduersarios quæris. Non est quod dicas: Quam enim illi iniuriam facio? Votum tuum aut superuacuum est, aut iniuriosum: imo iniuriosum, etiamsi irritum. Quidquid non efficis, Dei munus est: iniuria vero, quidquid optas. Sat est. tibi non aliter debemus irasci, quam si feceris.

CAP. XXVIII. Si vota, inquit, valuissent, & in hoc valuissent, vt tutus esses. Primum, certum mihi optas periculum sub incerto auxilio. deinde vtrumque certum puta: quod nocet, prius est. Præterea, tu conditionem voti tui nosti: me tempestas occupauit, portus ac præsidii dubium. Quantum existimas tormentum, etiamsi accepero, eguisse? etiamsi seruatus fuero, trepidasse? etiamsi absolutus fuero, caussam dixisse? Nullius metus tam gratus est finis, vt non gratior fit solida & inconcussa securitas. Opta, vt reddere mihi beneficium possis, cum opus erit, non vt opus sit. Si esset in tua potestate quod optas, ipse fecisses.

CAP. XXIX. Quanto hoc honestius votum est? Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, nunquam desideret. Sequatur illum materia, qua tam benigne vtitur largiendo iuuandoque, vt nunquam illi sit dandorum beneficiorum inopia, datorum

pœ-

pœnitentia. Naturam per se pronam ad humanitatem, ad misericordiam, & clementiam, irritet ac prouocet turba gratorum: quos illi & habere contingat, nec experiri necesse fit 1). Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo placandus. tam æquali in eum fortuna indulgentia perseueret, vt nemo in illum possit esse, nisi conscientia gratus. Quanto hæc iustiora vota sunt, quæ te in nullam occasionem differunt, sed gratum statim faciunt? Quid enim prohibet referre gratiam prosperis rebus? quam multa sunt, per quæ quidquid debemus, reddere etiam felicibus possumus? fidele consilium, assidua conuersatio, sermo comis,

fidele consilium, assidua conuersatio, sermo comis,

& sine adulatione iucundus; aures, si deliberare velit, diligentes; tutæ, si credere; conuictus familiaritas. Neminem tam alte secunda posuerunt, vt non illi eo magis amicus desit, quia nihil absit.

CAP. XXX. Ista tristis, & omni voto submouenda occasio, ac procul repellenda. vt gratus esse possis, iratis diis opus est? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quod melius cum eo agitur, cui ingratus es? Propone animo tuo carcerem, vincula, sordes, seruitutem, bellum, egestatem: hæc sunt occasiones tui voti. si quis tecum contraxit, per ista dimittitur 1). Quin potius eum potentem esse velis, cui plurimum debes, & beatum? Quid enim (vt dixi) vetat, te referre etiam summa felicitate præditis gratiam? cuius plena tibi occurret & varia materia. Quid? tu nescis debitum etiam locupletibus solui? Nec te inuitum distringam: Omnia sane excluserit opulenta felicitas: monstrabo tibi, cuius rei inopia laborent ma-

1. *Nec experiri necesse sit*) quod fieri nequit nisi fors eius deterior facta ad beneficia ab iis recipienda idoneus fuit.

1. *Per ista dimittitur*) si quis vinculo aliquo tecum hæret, per hæc liberatur, ista enim ei optas vt soluere aut solui possis. *Lips.*

gna

gna fastigia, quid omnia possidentibus desit. Scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsaque consuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet a consensu concentuque falsorum. Non vides quemadmodum illos in præceps agat exstincta libertas, & fides in obsequium seruile submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetque, sed adulandi certamen est, & vnum amicorum omnium officium, vna contentio, quis blandissime fallat? Ignorauere vires suas, & dum se tam magnos, quam audiunt, credunt, attraxere superuacua, & in discrimen rerum omnium peruentura bella: vtilem & necessariam rupere concordiam. secuti iram, quam nemo reuocabat, multorum sanguinem hauserunt, fusuri nouissime suum, dum vindicant inexplorata pro certis, flectique non minus existimant turpe quam vinci, & perpetua credunt, quæ in summum perducta maxime nutant. Ingentia super se ac suos regna fregerunt, nec intellexerunt, in illa scena, & vanis & cito diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipsos nihil non aduersi exspectare debuisse, ex quo nihil veri audire potuerunt.

CAP. XXXI. Cum bellum Græciæ indiceret Xerxes, animum tumentum, oblitumque quam caducis confideret, nemo non impulit. Alius aiebat, non laturos nuncium belli, & ad primam aduentus famam, terga versuros: alius, nihil esse dubii, quin illa mole non vinci solum Græcia, sed obrui posset: magis verendum, ne vacuas desertasque vrbes inuenirent, & profugis hostibus vastæ solitudines relinquerentur, non habituris, vbi tantas vires exercere possent. Alius, illi vix rerum naturam sufficere, angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestribus copiis campestria, vix patere cælum satis ad emittenda

omni

omni manu tela. Cum in hunc modum multa vndique iactarentur, quæ hominem nimia æstimatione sui furentem concitarent, Demaratus Lacedæmonius solus dixit, ipsam illam qua sibi placeret multitudinem, indigestam & grauem, metuendam esse ducenti: non enim vires, sed pondus habere: immodica numquam regi posse; nec diu durare, quidquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte Lacones obiecti, dabunt tibi sui experimentum. Tot ista gentium millia trecenti morabuntur, hærebunt in vestigio fixi, & commissas sibi angustias tuebuntur, & corporibus obstruent. tota illos Asia non mouebit loco. tantas minas belli, & pæne totius generis humani ruentis impetum, paucissimi sustinebunt. Cum te mutatis legibus suis 1) natura transmiserit, 2) in semita hærebis, & æstimabis futura damna, cum putaueris quanti Thermopylarum angusta constiterint. Scies te fugari posse, cum scieris posse retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis, velut torrentis modo ablati, cuius cum magno terrore prima vis defluit: deinde hinc atque illinc coorientur, & tuis te viribus prement. Verum est quod dicitur, maiorem belli apparatum esse, quam qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituis. Sed hæc res contra nos est: ob hoc ipsum te Græcia vincet, quia non capit. vti toto te non potes. Præterea, quæ vna rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labantia. Multo ante vinceris, quam victum esse te sentias. Ceterum non est, quod exercitum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus eius duci quoque ignotus est. Nihil tam magnum est,

1. *Mutatis legibus suis*) e terra enim mare, ex mari terram fecit, vt est apud Herodotum. *Lips.*

2. *Transmiserit*) in Græciam constrato Hellesponto. *Lips.*

quod

quod perire non possit: cui nascitur in perniciem, vt alia quiescant, ex ipsa magnitudine, sua caussa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat. Diuina atque humana impellentem, & mutantem quidquid obstiterat, trecenti stare iusserunt; stratusque per totam passim Græciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerxes pudore, quam damno miserior. Demarato gratias egit, quod solus sibi verum dixisset, & permisit petere quod vellet: petit ille, vt Sardes maximam Asiæ ciuitatem curru vectus intraret, rectam capite tiaram gerens. id solis datum regibus. Dignus fuerat præmio, antequam peteret: sed quam miserabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui non dicebat sibi 3)?

Cap. XXXII. Diuus Augustus filiam vltra impudicitiæ maledictum impudicam relegauit, & flagitia Principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus ciuitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in stupra placuisse, quotidianum ad Marsyam 1) concursum: cum ex adultera in quæstuariam versa, ius omnis licentiæ sub ignoto adultero 2) peteret. Hæc tam vindicanda Principi quam tacenda (quia quarumdam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parum potens iræ publicauerat. Deinde cum, interposito tempore, in locum iræ subisset verecundia, gemens, quod non illa silentio pressisset, quæ tamdiu nescierat, donec loqui turpe esset; sæpe exclamauit: Horum mihi nihil accidisset,

3. *Non dicebat sibi*) h. e. non in commodum suum dicebat, exterus quippe, ad quem nihil Xerxis res pertinebant. *Lips.*

1. *Ad Marsyam*) cuius statua in foro erat & ad eum tribunal. *Lips.*

2. *Ignoto adultero*) qui nec ipsam, quem nec ipsa nosset *Id.*

dissset,

diffet, si aut Agrippa, aut Mecænas vixiffet. Adeo tot habenti millia hominum, duos reparare difficile eft. Cæfæ funt legiones; & protinus fcriptæ. fracta claffis; & intra paucos dies natauit noua. fæuitum eft in opera publica ignibus, furrexerunt meliora confumptis: tota vita, Agrippæ & Mecænatis vocauit locus. Quid putem? defuiffe fimiles qui affumerentur, an ipfius vitium fuiffe, qui maluit queri, quam quærere? Non eft quod exiftimemus, Agrippam & Mecænatem folitos illi vera dicere: qui fi vixiffent, inter diffimulantes fuiffent. Regalis ingenii mos eft, in præfentium contumeliam, amiffa laudare, & his virtutem dare vera dicendi, a quibus iam audiendi periculum non eft.

CAP. XXXIII. Sed vt me ad propofitum reducam, vides quam facile fit, gratiam referre felicibus, & in fummo humanarum opum pofitis. Dic illis non quod volunt audire, fed quod audiffe femper volent: plenas aures adulationibus, aliquando vera vox intret: da confilium vtile. Quæris, quid felici præftare poffis? effice, ne felicitati fuæ credat: vt fciat illam multis & fidis manibus continendam. Parum in illum contuleris, fi illi femel ftultam fiduciam permanfuræ femper potentiæ excufferis, docuerisque mobilia effe quæ dedit cafus, & maiore curfu fugere quam veniunt: nec his portionibus, quibus ad fumma peruentum eft, retro iri, fed fæpe inter fortunam maximam & vltimam nihil intereffe: Nefcis quantum fit pretium amicitiæ: fi non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantum, fed fæculis raram: quæ non alitubi magis deeft, quam vbi creditur abundare. Quid? iftos tu libros, 1) quos vix nomen-

1. *Iftos tu libros*) amicos & clientes nominatim atque ordine in libros digerebant nomenclatores, vt meminiffe & nominare poffent, ac domino fuggerere. *Lipf.*

clarorum complectitur aut memoria, aut manus, amicorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui agmine magno ianuam pulsant, qui in primas & secundas admissiones 2) digeruntur. Consuetudo ista vetus est regibus, regesque simulantibus, populum amicorum describere. Est proprium superbiæ, magno æstimare introitum ac tactum sui liminis, & pro honore dare, vt ostio suo propius assideas, vt gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt.

CAP. XXXIV. Apud nos primi omnium C. Gracchus & mox Liuius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios in secretum 1) recipere, alios cum pluribus, 2) alios vniuersos. 3) Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt & secundos, nunquam veros. Amicum vocas, cuius disponitur 4) salutatio? aut potest huius tibi patere fides, qui per fores maligne 5) apertas non intrat, sed illabitur? Huic peruenire vsque ad distringendam libertatem 6) licet, cuius vulgare & publicum verbum & promiscuum ignotis, Aue, non nisi suo ordine emittitur? Ad quemcumque itaque istorum veneris, quorum salutatio vrbem concutit, scito etiam si animaduerteris obsessos ingenti frequentia vicos, & commeantium in vtramque partem cateruis itinera compressa, tamen venire te in locum hominibus plenum, amicis vacuum. In pe-

2. *In primas & secundas admissiones)* Solent pro dignitatum discrimine amicos aut clientes diuidere. Honestiores primos ad salutationem admittere, tum alios tertiosque. *Id.*

1. *In secretum)* in cubiculum interius. *Lips.*

2. *Cum pluribus)* in aliud atrio proximum. *Id.*

3. *Vniuersos)* in ipso atrio vbi communiter salutabant. *Id.*

4. *Disponitur)* loco suo & vice. *Id.*

5. *Maligne)* ægre & fastidiose ab ostiario superbo. *Id.*

6. *Distringendam libertatem)* soluendam, laxandam libertatem: quam metus ac reuerentia retinet & veluti clausam habet. *Id.*

ctore

ctore amicus, non in atrio quæritur. illo recipiendus est, illic retinendus, & in sensus recondendus. Hoc doce, gratus es. Male de te existimas, si inutilis es, nisi afflicto; si rebus bonis supervacuus. Quemadmodum te & in dubiis, & in aduersis, & in lætis sapienter geris, vt dubia prudenter tractes, aduersa fortiter, læta moderate: ita in omnia vtilem te amico exhibere potes. Aduersa eius si nec deserueris, nec optaueris, multa nihilominus, vt non optes, in tanta varietate, quæ tibi materiam exercendæ fidei præbeant, incident. Quemadmodum qui optat diuitias alicui in hoc, vt illarum partem ipse ferat, quamuis pro illo videatur optare, sibi prospicit: sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adiutorio suo fideque discutiat: quod est ingrati, se illi perfert, & tanti æstimat illum miserum esse, vt ipse gratus sit, ob hoc ipsum ingratus. Exonerare enim se vult, & vt graui sarcina liberare. Multum interest, vtrum properes referre gratiam, vt reddas beneficium; an ne debeas. Qui reddere vult, illius se commodo aptabit, & idoneum illi venire tempus volet: qui nihil aliud quam ipse liberari vult, quomodocumque ad hoc cupiet peruenire, quod est pessimæ voluntatis.

CAP. XXXV. Ista, inquam, nimia festinatio ingrati est. id apertius exprimere non possum, quam si repetiuero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere videris, Quando isto carebo? quocumque modo mihi laborandum est, ne isti obligatus sim. Si optares vt illi solueres de suo, multum abesse videreris a grato; hoc quod optas, iniquius est. Exsecraris enim illum, & caput sanctum tibi, dira imprecatione defigis. Nemo, vt existimo, de immanitate animi tui dubitaret, si aperte illi paupertatem, si captiuitatem, si famem ac metum im-

precareris. Aliquid intereſt, vtrum vox iſta voti ſit tui? 1) Sanus aliquid horum opta. I nunc, & hoc eſſe grati puta, quod ne ingratus quidem faceret, qui modo non vsque in odium, ſed tantum ad infitiationem beneficii perueniret.

Cap. XXXVI. Quis pium dicet Æneam, ſi patriam capi voluerit, vt captiuitate patrem eripiat? Quis Siculos iuuenes, 1) vt bona liberis exempla monſtrarent, ſi optauerunt vt Ætna immenſa ignium vi ſupra ſolitum ardens & incenſa præcipitet, datura ipſis occaſionem exhibendæ pietatis: ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, ſi Punicum bellum vt finiret, aluit: nihil Deciis, quod morte patriam ſeruauerunt, ſi prius optauerant, vt deuotioni fortiſſimæ locum vltima rerum neceſſitas faceret. Grauiſſima infamia eſt medici, opus quærere. Multi quos auxerant morbos, & incitauerant, vt maiore gloria ſanarent, non potuerunt diſcutere, aut cum magna miſerorum vexatione vicerunt.

Cap. XXXVII. Calliſtratum 1) aiunt, ita certe Hecaton auctor eſt, cum in exſilium iret, in quod multos ſimul cum illo ſeditioſa ciuitas & intemperanter libera expulerat, optante quodam, vt Athenienſibus neceſſitas reſtituendi exſules eſſet, abominatum talem reditum. Rutilius 2) noſter animoſius. cum quidam illum conſolaretur, & diceret inſtare arma ciuilia: breui futurum, vt omnes exſules reuerteren-

1. *Vtrum vox iſta voti ſit tui*) h. e. vtrum iſta an hæc voti tui ſit formula, an his an aliis verbis illud conceperis. *Gronov.*

1. *Siculos iuuenes*) de quibus Lib. 3. extremo.

1. *Calliſtratum*) Oratorem eximium qui Demoſthenem actione ſua de Oropo ad eloquentiæ ſtudia excitauit; exſilii & damnationis eius ipſe Demoſthenes Orat. adu. Polyclem meminit. *Lipſ.*

2. *Rutilius*) de quo ſupra Lib. V. c. 17.

tur: Quid tibi, inquit, mali feci, vt mihi peiorem reditum, quam exitum optares? Malo, vt patria exsilio meo erubescat, quam reditu mœreat. Non est istud exilium, cuius neminem non magis, quam damnatum, pudet. Quemadmodum illi seruauerunt bonorum ciuium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos iniquo malo affici, quam omnes publico: ita non servat grati hominis affectum, qui bene de se merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipse submoueat: qui etiamsi bene cogitat, male precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium exstinxisse quod feceris.

Cap. XXXVIII. In quibusdam ciuitatibus, impium votum sceelris vicem tenuit. Demades certe Athenis, eum qui necessaria funeribus venditabat, damnauit, cum probasset magnum lucrem optasse: quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Quæri tamen solet, an merito damnatus sit. Fortasse optauit, non vt multis venderet, sed vt care: vt paruo sibi constarent, quæ venditurus esset. Cum constet negotiatio ex empto & vendito, quare votum eius in vnam partem trahis, cum lucrum ex vtraque sit? Præterea omnes licet, qui in ista negotiatione sunt, damnes: omnes enim idem volunt, id est, intra se optant. Magnam hominum partem damnabis. cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat, si gloriam. agricolam annonæ caritas erigit. eloquentiæ exoptat pretium litium numerus. 1) medicis grauis annus in quæstu est. institores delicatarum mercium, iuuentus corrupta locupletat. nulla tempestate, nullo igne lædantur tecta:

1. *Eloquentiæ exoptat pretium litium numerus*) forte rectius cum *Lipsio* legeres *eloquentia & numerum.*

iacebit opera fabrilis. Vnius votum deprehensum est, omnium simile est. An tu Arruntium, & Aterium, & ceteros qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere, quae designatores 2) & libitinarios, vota? illi tamen quorum mortes optent, nesciunt: hi familiarissimum quemque, ex quo propter amicitiam spei plurimum est, mori cupiunt. Illorum damno 3) nemo viuit: hos quisquis differt, 4) exhaurit. 5) Optant ergo, non tantum vt accipiant, quod turpi seruitute meruerunt, sed etiam vt tributo graui liberentur. Non est itaque dubium, quin hi magis quod damnatum est in vno, optent: quibus quisquis morte profuturus est, vita nocet. Omnium tamen istorum tam nota sunt vota, quam impunita. Denique se quisque consulat, & in secretum pectoris sui redeat, & inspiciat quid tacitus optauerit. quam multa sunt vota, quae etiam sibi fateri pudet! quam pauca, quae facere coram teste possimus!

Cap. XXXIX. Sed non quidquid reprehendendum, etiam damnandum 1) est: sicut hoc votum amici, quod in manibus est, male vtentis bona voluntate, & in id vitium incidentis, quod euitat. nam dum gratum animum festinat ostendere, ingratus est. Hoc ait, in potestatem meam recidat, gratiam meam desideret, sine me saluus, honestus, tutus esse non possit. tam miser sit, vt illi beneficii loco sit, quidquid redditur. Haec diis audientibus. Circumueniant illum domesticae

2. *Designatores*) qui funera comitabantur, disponebant, ordinabant. *Lips.*

3. *Damno*) nihil enim iis tollitur etsi non additur. *Id.*

4. *Differt*) spem illorum morte non cito implet. *Id.*

5. *Exhaurit*) quia munera assidue mittunt iis quorum hereditati inhiant, & vt tributa pendunt. *Id.*

1. *Damnandum*) poena sententia iudicis irrogata, vt Demadi euenit.

insi-

insidiæ, quas ego possim solus opprimere. instet potens inimicus & grauis, infesta turba nec inermis, & creditor vrgeat & accusator.

CAP. XL. Vide quam sis æquus, horum optares nihil, si tibi beneficium non dedisset. Vt alia taceam, quæ grauiora committis, pessima pro optimis referendo, hoc certe delinquis, quod non exspectas suum cuiusque rei tempus: quod æque peccat, qui non sequitur, quam qui antecedit. Quomodo non semper beneficium recipiendum est, sic non vtique reddendum. Si mihi non desideranti redderes, ingratus esses: quanto ingratior es, qui desiderare me cogis? Exspecta. quare subsidere apud te munus meum non vis? quare obligatum moleste fers? quare, quasi cum acerbo fœneratore, signare rationem parem 1) properas? Quid mihi negotium quæris? quid in me deos immittis? quomodo exigeres, qui sic reddis?

CAP. XLI. Ante omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia secure debere, & occasiones reddendorum obseruare, non manu facere: hanc ipsam cupiditatem primo quoque tempore liberandi se, meminerimus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod inuitus debet: & quod apud se non vult esse, onus iudicat esse, non munus. Quanto melius ac iustius, in promptu habere merita amicorum: & offerre, non ingerere, nec obæratum se iudicare? quoniam beneficium commune vinculum est, & inter se duos alligat. Dic, Nihil moror, quo minus tuum reuertatur ad te: opto hilaris accipias. si necessitas alterutri nostrum imminet, fatoque quodam datum

1. *Signare rationem parem*) Signantur rationes cum finiuntur, cum bene dispunctæ & pares factæ comprobantur. *Lips.*

est, vt aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui solet. Ego paratus sum: Nulla mora in Turno. ostendam hunc animum, cum primum tempus aduenerit: interim dii testes sunt.

CAP. XLII. Soleo, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quasi manu prendere, verentis & aestuantis, ne in vllo officio sis tardior. Non decet gratum animum solicitudo; contra, summa fiducia sui: & ex conscientia veri amoris, dimissa omnis anxietas. Tam cum vitio est, recipere quod non debes, quam non dare quod debes. 1) hoc beneficii primum dati sit ius, vt recipiendi tempus eligat, qui dedit. At vereor, ne homines de me sequius loquantur. Male agit, qui famae, non conscientiae gratus est. Duos istius rei iudices habes: te, quem non potes fallere; & illum, quem potes. Quid ergo, si nulla interuenerit occasio? semper debebo? Debebis: sed palam debebis, sed libenter debebis, sed cum magna voluptate apud te depositum intueberis. Poenitet accepti beneficii, quem nondum redditi piget. quare qui tibi dignus visus est, a quo acciperes, indignus videatur, cui debeas?

CAP. XLIII. In magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, plurium sinum ac domum replere: cum ista interdum non magnus animus faciat, sed magna fortuna. Nesciunt, quanto maius ac difficilius interim sit capere, quam fundere. Nam vt nihil alteri detraham, quoniam vtrumque vbi ex virtute fit, par est; non minoris est animi beneficium debere, quam dare. eo quidem operosius hoc quam illud, quo maiore diligenti custo-

1. *Quam non dare quod debes)* his omissis cetera ita disponit Gronouius: *Interim conuicium est recipe quod debeo. Hoc primum beneficii dati ius sit, vt tempus eligat qui dedit.*

diun-

diuntur accepta, quam dantur. Itaque non est trepidandum, quam cito reponamus, nec procurrendum intempestiue: quia æque delinquit, qui ad referendam gratiam suo tempore cessat, quam qui alieno properat. Positum est illi apud me. nec illius nomine, nec meo timeo. bene illi cautum est. non potest hoc beneficium perdere, nisi mecum: imo ne mecum quidem. Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Præstet se in vtrumque facilem: si vult recipere beneficium, referamus, reddamusque læti. Illud apud nos custodiri mauult, quid thesaurum eius eruimus? quid custodiam recusamus? dignus est, cui vtrum volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tanquam non ducere, sed sequi debeat.

LIBER SEPTIMVS.

Argumentum & Ordo.

Similia prioribus, Quæstiunculæ, & subtilibus vtilia tamen mixta. Illud principio serium, coercendam curiositatem, & nimiam sciendi cupidinem: animum potius ad mores & Virtutem, id est, Sapientiam mittendum. Ex Verbi deinde occasione Quæstio, An aliquis donare Sapienti possit, cum eius sint omnia? ait posse, quia animo quidem, non Vsu tamen omnia possidet. Altera, An qui tentauit reddere beneficium, reddiderit: ita, sed tamen iterum iterumque conandum docet. Tertia, An quod a Viro bono acceperis, eidem iam malo reddes? Reddes, sed cum cautione, ne illa quibus male, & in suam alienamue noxam Vtatur. Quarta, Numquid obliuisci daterem beneficii sui

sui oporteat? Non omnino & posse tenere memoria ait, imo & interdum exigere. Vltima, Quomodo ferendi ingrati? placido animo, mansueto, magno.

CAPVT I.

BOnum, mi Liberalis, habeas animum volo:

In manibus terra. 1) *Non hic te carmine longo,*
Atque per ambages & longa exorsa tenebo.

Reliqua hic liber cogit 2): & exhausta materia, circumspicio, non quid dicam, sed quid non dixerim. Boni tamen consules quidquid superest, cùm tibi superfuerit. 3) Si voluissem lenocinari mihi, 4) debuit paullatim opus crescere, & ea pars in finem reseruari, quam quilibet etiam satiatus appeteret. Sed quidquid maximè necessarium erat, in primum statim congessi: nunc si quid effugit, recolligo. Nec mehercule, si me interrogas, nimis ad rem existimo pertinere, vbi dicta sint quæ regunt mores, persequi cetera, non in remedium animi, sed in exercitationem ingenii inuenta. Egregie enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus, etamsi maximis compararetur, solet: Plus prodesse, si pauca præcepta sapientiæ teneas, sed illa in promptu tibi & in vsu sint, quam si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus lucta-

1. *In manibus terra*) i. e. tam propinque vt manibus iam contingamus: quod vulgo dicunt in portu nauigare.
2. *Reliqua hic liber cogit*) reliqua de beneficiis dicenda hic liber complectitur.
3. *Cum tibi superfuerit*) otium scilicet istis impendendum.
4. *Lenocinari mihi*) gratiosum venustumque me reddere. Lips.

tor

tor est, non qui omnes numeros 5) nexusque perdidicit, quorum vsus sub aduersario 6) rarus est, sed qui in vno se aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus exspectat: nec enim refert, quam multa sciat, si scit quantum victoriæ satis est: sic in hoc studio multa delectant, pauca vincunt. Licet nescias, quæ ratio Oceanum effundat ac reuocet 7): quare septimus quisque annus ætati signum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto spectantibus, non seruet proportionem suam, sed vltima in angustias coëant, & columnarum nouissime interualla iungantur: quid sit, quod geminorum conceptum separet, partum iungat, vtrum vnus concubitus spargatur in duos, an toties concepti sint, cur pariter natis fata diuersa sint maximisque rerum spatiis distent, quorum inter ortus minimum interest. Non multum tibi nocebit transisse, quæ nec licet scire, nec prodest. Inuoluta veritas in alto latet. Nec de malignitate naturæ queri possumus: quia nullius rei difficilis inuentio est, nisi cujus hic vnus inuentæ fructus est, inuenisse. Quidquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit. Si animus fortuita contempsit, si se supra metum sustulit, nec auida spe infinita complectitur, sed didicit a se petere diuitias: si deorum hominumque formidinem eiecit, & scit non multum esse ab homine timendum, a Deo nihil: si contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, 8) eo perductus est, vt illi liqueat, mortem

5. *Numeros*) palæstræ verbum in motibus illis & formatione flexuque membrorum. *Lips.*

6. *Sub adversario*) in ipsa pugna, licet sub doctore & in ludo frequentior sit.

7. *Effundat ac reuocet*) fluxum & refluxum eius efficiat.

8. *Torquetur vita, dum ornatur*) omnia enim quæ ad fastum spectant plus molestiæ quam commodi afferunt.

nul-

nullius mali esse materiam, multorum finem: si animum virtuti consecrauit, & quacumque vocat illa, planum 2) putat: si sociale animal, & in commune genitus, mundum vt vnam omnium domum spectat, & conscientiam suam diis aperuit, semperque tanquam in publico viuit: si se magis veritus quam alios, subductus ille tempestatibus, in solido ac sereno stetit: consummauit scientiam vtilem, atque necessariam. reliqua oblectamenta otii sunt. Licet enim iam in tutum retracto animo, ad hæc quoque excurrere, cultum, non robur, ingeniis afferentia.

CAP. II. Hæc Demetrius noster vtraque manu tenere proficientem iubet, hæc nusquam dimittere, imo affigere & partem sui facere, eoque quotidiana meditatione perduci, vt sua sponte occurrant salutaria, & vbique ac statim desiderata præsto sint: & sine mora vlla veniat illa turpis honestique distinctio, sciatque nec malum esse vllum nisi turpe, nec bonum nisi honestum. Hac regula vitæ opera distribuat: ad hanc legem & agat cuncta, & exigat: miserrimosque mortalium iudicet, in quantiscumque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipse sibi: Voluptas fragilis est, breuis, fastidio obiecta: quo auidius hausta est, citius in contrarium recidens, cuius subinde necesse est aut pœniteat, aut pudeat. In qua nihil est magnificum, aut quod naturam hominis, diis proximi, deceat. res humilis, membrorum turpium ac vilium ministerio veniens, exitu fœda. Ista est voluptas & homine & viro digna, non implere corpus, nec saginare, nec cupiditates irritare, quarum tutissima est quies: sed perturbatione carere,

2. *Planum*) non difficile, vt libenter & facile sequi possit.

& ea

& ea quam hominum 1) inter se rixantium ambitus concutit, & ea quæ intolerabilis ex alto venit, vbi de diis famæ creditum est, vitiisque illos nostris 2) æstimauimus. Hanc voluptatem æqualem, intrepidam, nunquam sensuram sui tædium, percipit hic quem deformamus cum maxime; qui, vt ita dicam, diuini iuris atque humani peritus, præsentibus gaudet, ex futuro non pendet. nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est. Magnis itaque curis exemptus, & distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit, nec se mittit in dubium, suo contentus. Nec illum existimes paruo esse contentum. omnia illius sunt non sic, quemadmodum Alexandri fuerunt: cui, quamquam in littore maris rubri steterat, plus deerat quam qua venerat. illius ne ea quidem erant, quæ tenebat, aut vicerat, cum in Oceano Onesicritus præmissus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Non satis apparebat inopem esse, qui extra naturæ terminos arma proferret? qui se in profundum, inexploratum & immensum, auiditate cæca prorsus immitteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? tantum illi deest, quantum cupit.

Cap. III. Nec hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi Herculisque vestigia felix temeritas egit, sed omnium quos fortuna irritauit implendo. 1) Cyrum & Cambysen, & totum regni Persici stemma percense. quem inuenies, cui modum imperii satie-

1. *Et ea quam hominum*) duplicem perturbationem hic facit: a terra & a cœlo. Illam quæ ex opibus, honoribus, spe metuque rerum humanarum. Istam quæ a superstitione & praua de iis opinione. *Lips.*

2. *Vitiisque illos nostris*) quia nos vltionis cupidi, quia nos malefacientibus reponimus, & plura talium affectuum. *Id.*

1. *Irritauit Implendo*) cupidinem magis eliciuit indulgendo.

tas

tas fecerit? qui non vitam in aliqua vlterius proceden-di cogitatione finierit? Nec id mirum est, quicquid cupiditati contigit, penitus hauritur & conditur: nec interest quantum eo quod inexplebile est, congeras. Vnus est sapiens, cuius omnia sunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metanda in ripis hostilibus castra, non opportunis castellis disponenda præsidia, non opus est legione, nec equestribus turmis. Quemadmodum dii immortales regnum inermes regunt, & illis rerum suarum ex edito tranquilloque tutela est: ita hic officia sua, quamuis latissime pateant, sine tumultu obit: & omne humanum genus, potentissimus eius optimusque, infra se videt. Derideas licet: ingentis spiritus res est, cum Orientem Occidentemque lustraueris animo, quo etiam remota & solitudinibus interclusa penetrantur, cum tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissime fundit, aspexeris, emittere hanc Dei vocem: Hæc omnia mea sunt. Sic fit, vt nihil cupiat: quia nihil est extra omnia.

CAP. IV. Hoc ipsum, inquis, volui. teneo te: volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua sponte decidisti, expliceris. Dic mihi, quemadmodum potest aliquis donare sapienti, si omnia sapientis sunt? nam id quoque quod illi donat, ipsius est. Itaque non potest dari beneficium sapienti: cui quidquid datur, de suo datur. atqui dicitis, sapienti posse donari. Idem autem me scito, & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis esse communia: ergo nemo quidquam amico donare potest: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid & sapientis esse, & eius qui possidet, cui datum & assignatum est. Iure ciuili omnia regis sunt; & tamen illa quorum ad regem pertinet vniuersa possessio, in singulos dominos descripta sunt, & vnaquæque res habet possessorem

suum,

ſuum. Itaque dare regi & domum, & mancipium, & pecuniam poſſumus: nec donare illi de ſuo dicimur. Ad reges enim poteſtas omnium pertinet, ad ſingulos proprietas. Fines Athenienſium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter ſe vicini priuata terminatione diſtinguunt. & totus ager huius aut illius reipublicæ eſt: pars deinde ſuo domino quoque cenſetur. ideoque donare agros noſtros reip. poſſumus, quamvis illius eſſe dicantur: quia aliter illius ſunt, aliter mei. Nunquid dubium eſt, quin ſeruus cum peculio, domini ſit? dat tamen domino ſuo munus. Non enim ideo nihil habet ſeruus, quia non eſt habiturus, ſi dominus illum habere noluerit: nec ideo non eſt munus, cum volens dedit, quia potuit eripi, etiamſi noluiſſet. * Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia ſapientis eſſe, inter nos conuenit) illud quod quæritur colligendum eſt, quomodo liberalitatis materia aduerſus eum ſuperſit, cuius vniuerſa eſſe conceſſimus. omnia patris ſunt, quæ in liberorum manu ſunt: quis tamen neſcit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum ſunt: tamen & diis poſuimus donum, & ſtipem iecimus. Non ideo quod habeo, meum non eſt, ſi tuum eſt: poteſt enim idem eſſe meum & tuum. Is, inquit, cuius proſtitutæ ſunt, leno eſt: omnia autem ſapientis ſunt, inter omnia autem & proſtitutæ ſunt. ergo & pro-

* *Quemadmodum probemus*) Gronouius nihil hic mutandum putat niſi quod omiſſa ante *quemadmodum* negatio ſit reſtituenda. Legit igitur: *non quemadmodum* &c. hoc ſenſu: Non nunc eſt colligendum eſſe omnia ſapientis, neque oſtendendum quibus rebus id conficere ſoleamus; (hoc enim & tu ſumis & ego ſentio) ſed colligendum eſt illud quod quæritur, quomodo poſſit illi dari, cuius nihil non eſſe inter ambos conuenit. Eſt igitur *non quemadmodum probemus omnia* ἀποσιώπησις & ſermo interruptus conueniensque promtæ diſputationi. & ad hoc *omnia* ex parentheſi reuocandum *ſapientis eſſe*.

ſti-

ſtitutæ ſapientis ſunt: leno autem eſt, cuius proſtitutæ ſunt: ergo ſapiens eſt leno. Sic illum vetant emere. dicunt enim: Nemo rem ſuam emit: omnia autem ſapientis ſunt: ergo ſapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum ſumere, quia nemo vſuram pro pecunia ſua pendat. Innumerabilia ſunt, per quæ cauillantur, cum pulcherrime, quid a nobis dicatur, intelligant.

Cap. V. Enim ſic omnia ſapientis eſſe dico, vt nilominus proprium quisque in rebus ſuis dominium habeat: quemadmodum ſub optimo rege omnia rex imperio poſſidet, ſinguli dominio. Tempus iſtius probandæ rei veniet. interim hoc huic quæſtioni ſat eſt, id quod aliter ſapientis, aliter meum eſt, me poſſe donare ſapienti. Nec mirum eſt, aliquid ei cuius eſt totum, poſſe donari. Conduxi domum a te: in hac aliquid tuum, aliquid meum. res tua eſt: vſus rei tuæ, meus eſt. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente, quamuis tua in poſſeſſione naſcantur; & ſi annona carior fuerit, aut fames,

Heu fruſtra magnum alterius ſpectabis aceruum,

in tuo natum, in tuo poſitum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum, quamquam ſis dominus, intrabis: nec ſeruum tuum, mercenarium meum abduces: & cum abs te rhedam conduxero, beneficium accipies, ſi tibi in vehiculo tuo ſedere permiſero. Vides ergo poſſe fieri, vt aliquis accipiendo quod ſuum eſt, munus accipiat.

Cap. VI. In omnibus iſtis quæ modo retuli, vterque eiusdem rei dominus eſt. quomodo? quia alter rei dominus eſt, alter vſus. Libros dicimus eſſe Ciceronis: eosdem Dorus librarius ſuos vocat: & vtrumque verum eſt. alter illos tanquam auctor ſibi, alter tanquam emptor aſſerit; ac recte vtriusque di-

cuntur esse. Vtriusque enim sunt: sed non eodem modo. sic potest T. Liuius a Doro accipere, aut emere libros suos. Possum donare sapienti, quod viritim meum est, 1) licet illius sint omnia. Nam cum regio more cuncta conscientia possideat, singularum autem rerum in vnumquemque proprietas sit sparsa: & accipere munus, & debere & emere, & cunducere potest. Cæsar omnia habet, fiscus eius priuata tantum, ac sua: & vniuersa in imperio eius sunt, in patrimonio propria. Quid eius sit, quid non sit, sine diminutione imperii quæritur. nam id quoque quod tanquam alienum abiudicatur, aliter illius est. Sic sapiens vniuersa animo possidet, iure ac dominio sua.

CAP. VII. Bion modo omnes sacrilegos argumentis esse colligit, modo neminem. Cum omnes de saxo 1) deiecturus est, dicit: Quisquis id quod deorum est, sustulit & consumpsit, atque in vsum suum vertit, sacrilegus est: omnia autem deorum sunt: quod quisque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia sunt: ergo quisquis tollit aliquid, sacrilegus est. Deinde cum effringi templa, & expilari impune Capitolium iubet: dicit, Nullum sacrilegium esse. quia quicquid sublatum est ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum est. Hic respondetur: Omnia quidem deorum esse, sed non omnia diis dicata. In his obseruari sacrilegium, quæ religio numini adscripsit. Sic & totum mundum deorum esse immortalium templum, solum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum: & tamen a sacris profana discerni, & non omnia licere in angulo, cui nomen

1. *Viritim meum est*) in me singulariter transcriptum, sic infra c. 8.

1. *De saxo*) Tarpeio, ritu Romano, nam id supplicium in magnis sceleribus. *Lips.*

fani impositum est, quæ sub cœlo & conspectu siderum licent. Iniuriam sacrilegus Deo quidem non potest facere: quem extra ictum sua diuinitas posuit: sed punitur, quia tanquam Deo fecit. Opinio illum nostra, ac sua obligat pœnæ. Quomodo ergo sacrilegus videtur, qui aliquid aufert sacri, etiamsi quocumque transtulit, quod surripuerat, intra terminos est mundi: sic & sapienti furtum potest fieri. Aufertur enim illi non ex his quæ vniuersa habet, sed ex his quibus dominus inscriptus est, quæ viritim 1) ei seruiunt. Illam alteram possessionem agnoscet, hanc nolet habere, etsi poterit: emittetque illam vocem, quam Romanus Imperator 2) emisit, cum illi ob virtutem & bene gestam Rempub. tantum agri decerneretur, quantum arando vno die circuire potuisset: Non est, inquit, vobis eo opus ciue, cui plus opus sit, quam vni ciui. Quanto maioris viri putas, respuisse hoc munus, quam meruisse? multi enim fines aliis abstulerunt, sibi nemo constituit.

CAP. VIII. Ergo cum animum sapientis intuemur potentem omnium, & per vniuersa dimissum, omnia illius esse dicimus, cum ad hoc ius quotidianum 1), si ita res tulerit capite 2) censebitur. Multum interest, possessio eius animi magnitudine æstimetur, an censu hæc vniuersa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem,

1. *Viritim*) sic supra cap VI.

2. *Imperator*) M. Curius, vt ex Plinio & Valerio Maximo patet.

1 *Quotidianum*) quo vtimur, & quo meum tuum dicimus. *Lips*

2. *Capite*) statu & conditione sua. Respicit autem ad censuales tabulas, in quibus viritim singuli & eorum opes descriptæ. *Id.*

Chry-

Chryſippum, Zenonem, & ceteros magnos quidem viros, maiores tamen, quia in laudem vetuſtorum inuidia non obſtat. Paullo ante Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura noſtris tuliſſe temporibus, vt oſtenderet, nec illum a nobis corrumpi, nec nos ab vllo corrigi poſſe: virum exactæ (licet neget ipſe) ſapientiæ: firmæque in his quæ propoſuit conſtantiæ: eloquentiæ vero eius, quæ res fortiſſimas deceat, non concinnatæ, nec in verba ſollicitæ, ſed ingenti animo, prout impetus tulit, res ſuas proſequentis. Huic non dubito, quin prouidentia & talem vitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum ſæculo noſtro, aut conuicium 3) deeſſet.

CAP. IX. Demetrio ſi res noſtras aliquis deorum poſſidendas velit tradere ſub lege certa, ne liceat donare, affirmauerim repudiaturum, dicturumque: Ego vero me ad iſtud inextricabile pondus non alligo, nec in altam fæcem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quæ nec daturus quidem acciperem: 1) quoniam multa video, quæ me donare non deceat. 2) Volo ſub conſpectu meo ponere, quæ gentium oculos regumque præſtringunt? volo intueri pretia ſanguinis, animarumque veſtrarum? Prima mihi luxuriæ ſpolia propone: ſiue illa vis per ordinem expandere, ſiue (vt eſt melius) in vnum aceruum dare. Video elaboratam ſcrupuloſa diſtinctione teſtudinem, & fœdiſſimorum pigerrimorumque animalium teſtas, ingentibus pretiis emptas, in quibus ipſa illa quæ placet va-

3. *Conuicium*) dum corrigi ab ipſo noluit.

1. *Nec daturus quidem acciperem*) non acciperem ſi dare aliis ac diſtribuere liceret.

2. *Non deceat*) luxuriæ nimirum, libidinis & aliorum vitiorum inſtrumenta.

rietas, subditis medicamentis, 3) in similitudinem veri coloratur. Video istic mensas, & aestimatum lignum senatoris censu, eo pretiosius, quo illud in plures nodos, arboris infelicitas torsit. Video istic crystallina, quorum accendit fragilitas pretium. omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipso quo fugare debet periculo, crescit. Video murrhina 4) pocula. parum scilicet luxuria magno furit, nisi quod vomant, capacibus gemmis inter se propinarent. Video vniones, non singulos singulis auribus comparatos: iam enim exercitatae aures oneri ferendo sunt: iunguntur inter se, & insuper alii bini superponuntur. 5) non satis muliebris insania viros subiecerat, nisi bina ac terna patrimonia 6) auribus singulis pependissent. Video sericas vestes, si vestes vocandae sunt, in quibus nihil est quo defendi aut corpus, aut denique pudor possit: quibus sumptis, mulier parum liquido, nudam se non esse, iurabit. Haec ingenti summa, ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, vt matronae nostrae, ne adulteris quidem plus sui in cubiculo, quam in publico ostendant.

Cap. X. Quid agis auaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum est? omnia ista quae retuli, in maiore honore pretioque sunt. Nunc volo tuas oper recognoscere, laminas vtriusque 1) materiae, ad quas cupiditas nostra caligat. At mehercule terra;

---

3. *Subditis medicamentis*) arte enim effectum, vt testudo ligni speciem prae se ferret. vid. Plin. H. N. XVI, 43. idque effectum subditis testudinis segmentis tenuibus coloribus qui perlucerent. *Lips.*

4. *Murrhina*) de quibus Plinius H. N. XXXVII, 2.

5. *Alii binis superp.*) id tribaccam vocat Petronius.

6. *Patrimonia*) tantum enim horum vnionum erat pretium, vt singula patrimonia singuli aequarent.

1. *Vtriusque*) auri & argenti.

qua

quæ quidquid vtile futurum nobis erat protulit, ista defodit & merſit, & vt noxioſis rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrum ex iisdem tenebris eſſe prolatum, quibus aurum & argentum: ne aut inſtrumentum in cædes mutuas deeſſet, aut pretium. Et adhuc iſta aliquam materiam habent: eſt in quo errorem oculorum animus ſubſequi poſſit: video iſtic diplomata, 2) & ſyngraphas, 3) & cautiones, 4) vacua habendi ſimulacra, vmbras quasdam auaritiæ laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim iſta ſunt? quid fœnus, & kalendarium, 5) & vſura, niſi humanæ cupiditatis extra naturam 6) quæſita nomina? Poſſum de rerum natura queri, quod aurum argentumque non interius abſconderit, quod non illis maius, quam quod detrahi poſſet, pondus iniecerit. Quid ſunt iſtæ tabulæ, quid computationes, & vænale tempus, 7) & ſanguinolentæ centeſimæ? 8) voluntaria mala ex conſtitutione noſtra pendentia, in quibus nihil eſt, quod ſubiici oculis, quod teneri manu poſſit, inanis auaritiæ ſomnia. O miſerum, ſi quem delectat ſui patrimonii liber magnus, & vaſta ſpatia terrarum colenda per vinctos, & immenſi greges pecorum per prouincias ac regna paſcendi, & familia bellicoſis nationibus maior, & ædificia priuata

2. *Diplomata*) principalium donatium.

3. *Syngraphas*) priuatorum nominum.

4. *Cautiones*) obligationes ſub chirographo.

5. *Kalendarium*) liber fœnebris, in quo vſuræ deſcriptæ per kalendas. *Lipſ.*

6. *Extra naturam*) non natura enim ſed auaritia inuenit. *Id.*

7. *Vænale tempus*) vſura enim datur ob tempus & moram, qua debitor credito fruitur. *Id.*

8. *Centeſimæ*) duriſſimæ vſuræ, quæ centeſimo menſe ſortem æquant, h. e. duodeni annui nummi e centum. Olim nimirum per kalendas ſiue menſes numerabant. Id.

laxitatem vrbium magnarum vincentia! Cum bene ista, per quæ diuitias suas disposuit ac fudit, circumspexerit, superbumque se fecerit, si quidquid habet, ei quod cupit comparet, pauper est. Dimitte me, & illis diuitiis meis redde. Ego regnum sapientiæ noui, magnum, securum, ego sic omnia habeo, vt omnium sint.

CAP. XI. Itaque cum C. Cæsar illi ducenta 1) donaret, ridens reiecit, ne dignam quidem summam iudicans, qua non accepta gloriaretur. Dii deæque, quam pusillo illum animo aut honorare voluit, aut corrumpere! Reddendum egregio viro testimonium est. Ingentem rem 2) ab illo dici audiui, cum miraretur Caii dementiam, quod se putasset tanti posse mutari. Si tentare, inquit, me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.

CAP. XII. Sapienti ergo donari aliquid potest, etiam si sapientis omnia sunt: æque nihil prohibet, cum omnia amicis dicamus esse communia, aliquid amico donari. Non enim mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, vt pars mea sit, pars illius: sed quomodo patri matrique communes liberi sunt: quibus cum duo sunt, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Primum omnium iam efficiam, vt quisquis est iste, qui me in societatem vocat, sciat se nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc consortium solum inter sapientes est, inter quos amicitia est. ceteri non magis amici sunt, quam socii. Deinde pluribus modis communia sunt. Equestria omnium equitum Romanorum sunt, in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupaui. hoc si cui cessi, quamuis illi communi recesserim, tamen aliquid

1. *Ducenta*) quinque millia Philippicorum. *Lips.*
2. *Rem*) i. e. sententiam, breue dictum ingeniosum, ingens, h. e. ingentis animi signum.

quid dedisse videor Quædam quorumdam sub certa conditione sunt. habeo in equestribus locum, non vt vendam,non vt locem,non vt habitem: in hoc tantum, vt spectem Propterea non mentiar,si dicam me habere in equestribus locum; sed cum in theatrum veni,si plena sunt equestria,& iure habeo locum illic, quia sedere mihi licet: & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune est, occupatus est. Idem inter amicos puta fieri. Quidquid habet amicus, commune est nobis: sed illius proprium est, qui tenet vti, illo nolente, non possum. Derides me, inquis: Si quod amici est, meum est, liceat mihi vendere. Non licet. nam nec equestria: & tamen communia tibi cum ceteris equitibus sunt. Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius. Tuum enim est, etiam quod sub lege certa tuum est. Accepi, sed certe non minus habes 1)

CAP XIII. Ne te traham longius, 1) Beneficium maius esse non potest: ea per quæ beneficium datur, possunt esse maiora; & plura, in quæ se vndique beneuolentia effundat, & sic sibi indulgeat, quemadmodum amantes solent: quorum plura oscula, & complexus arctiones, non augent amorem, sed exercent. Hæc quoque, quæ venit quæstio, profligata est in prioribus: itaque breuiter perstringetur. Possunt enim in hanc, quæ data sunt aliis, argumenta transferri. Quæritur, an qui omnia fecit, vt beneficium redderet, reddiderit. Vt scias, inquit, illum non reddidisse, omnia fecit, vt redderet. Apparet

1. *Sed certe non minus habes)* lege: *sed ceteri non minus. Gronov.*

1. *Nec te traham longius)* manca hæc sunt. Alia enim disputatio, an scilicet beneficia beneficiis sint maiora? quod negat ex Stoicorum decreto Seneca. *Lips.*

Nn 4 ergo,

ergo, non esse id factum, cuius faciendi occasionem non habuit. Et creditori suo pecuniam non soluit is, qui vt solueret, vbique quæsiuit, nec inuenit. Quædam eius conditionis sunt, vt effectum præstare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, vt efficerent. Si omnia fecit vt sanaret, peregit medicus partes suas. etiam damnato reo, oratori constat eloquentiæ officium, si omni iure vsus est. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, si & prudentia, & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit, vt beneficium redderet: obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano assidere, felici succurrere: gratiam retulit, etiam si tu beneficium non recepisti. Præterea, huic intentus semper, & huius rei tempus operiens, qui in hoc multum curæ, multum sedulitatis impendit, plus laborauit, quam cui cito referre gratiam contigit.

Cap. XIV. Debitoris exemplum dissimile est: cui parum est pecuniam quæsisse, nisi soluit: Illic enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem gratis 1) occidere patiatur; hic benignissimus, qui cum te viderit concursantem & sollicitum atque anxium, dicat: Mitte hanc de pectore curam. Desine tibi molestus instare. omnia a te habeo. Iniuriam mihi facis, si me quidquam amplius desiderare iudicas. Plenissime ad me peruenit animus tuus. Dic, inquit, mihi, 2) si reddidisse beneficium diceres illum,

1. *Gratis*) sine vsura.

2. *Dic, inquit, mihi*) Obiectio est. Sensus hic: Si ille qui omni conatu reddere beneficium studuit, sed reddere non potuit, satisfecisse officio putandus est, ac gratiam retulisse, nullum discrimen erit inter eum qui reddidit & non reddidit,

si gra-

si gratiam retulisset. Eodem ergo loco est, qui reddidit, & qui non reddidit. Contra, nunc illud pone, 3) si oblitus esset accepti beneficii, si ne tentasset quidem gratus esse, negares illum gratiam retulisse; At hic diebus noctibusque se lassauit, & omnibus aliis renunciauit officiis, huic vni imminens, & operatus, ne qua se fugeret occasio. Eodem ergo loco erunt, ille qui curam referendæ gratiæ abiecit, & hic qui nunquam ab illa recessit? iniquus es, si rem a me exigis, cum videas animum non defuisse. Ad summam, puta, cum captus esses, me pecuniam mutuatum, rebus meis in securitatem creditoris oppositis, nauigasse hieme iam sæua, per infesta latrociniis littora, emensum quidquid periculi afferre potest etiam pacatum mare; peragratis omnibus solitudinibus, cum quos nemo non fugiebat ego quærerem, tandem ad piratas perueni; & iam te alius redemerat. negabis me gratiam retulisse? etiamne si in illa nauigatione pecuniam, quam saluti tuæ contraxeram, naufragus perdidi? etiamne si in vincula quæ detrahere tibi volui, ipse incidi? Negabis me retulisse gratiam? At mehercle Athenienses, Harmodium & Aristogitonem, tyrannicidas vocant 4): & Mucii manus in hostili ara relicta, instar occisi Porsenæ fuit: & semper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propositi operis, enituit. Plus præstitit, qui fugientes occasiones secutus est, & alia atque alia captauit, per

3. *Contra nunc illud pone*) Respondet obiectioni per similem quæstionem. atque adeo quæstioni quæstionem opponit. Nullum quoque discrimen inter beneficii male memorem, & omnia facientem vt illud rependat fore indicans, si retulisse gratiam non censeatur qui referre voluit.

4. *Tyrannicidas vocant*) qui conati tantum fuerant opus, non perfecerunt. Hippias enim tyrannus triennio post ipsorum conatus imperauit.

quæ referre gratiam posset, quam quem, sine vllo sudore, gratum prima fecit occasio.

CAP. XV. Duas, inquit, res ille tibi præstitit, voluntatem, & rem: tu quoque illi duas debes. Merito istud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otiosam: huic vero, qui & vult, & conatur, & nihil intentatum relinquit, non potes dicere. vtrumque enim præstat, quantum in se est. Deinde, non semper numero numerus æquandus est, aliquando vna res pro duabus valet. Itaque in locum rei succedit tam propensa voluntas, & cupida reddendi. Quod animus sine re, ad referendam gratiam non valet: nemo aduersus deos gratus est, in quos voluntas sola confertur. Diis, inquit, nihil aliud præstare possumus. Sed si huic quoque, cui referre gratiam debeo, nihil aliud præstare possum: quid est, quare non eo aduersus hominem gratus sim, quo nihil amplius in deos confero?

CAP. XVI. Si tamen quid sentiam quæris, & vis signare 1) responsum: hic beneficium recepisse se iudicet: ille se sciat non reddidisse. Hic illum dimittat: ille se teneat. hic dicat, Habeo: ille respondeat, Debeo. In omni quæstione propositum sit nobis bonum publicum. præcludendæ sunt excusationes ingratis, ad quas refugere possint, & sub quibus infitiationem suam tegere. Omnia feci? fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes iudicas maiores nostros fuisse, vt non intelligerent iniquissimum esse, eodem loco haberi eum qui pecuniam, quam a creditore acceperat, libidine aut alea absumpsit, & eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore, alie-

1. *Signare*) Pro more Ictorum qui sub Augusto aut circa obtinui qui auctoritatis & fidei caussa responsa subscripto nomine signabant. *Lips.*

na

na cum suis perdidit? nullam excusationem recepe-runt, vt homines scirent fidem vtique præstandam. Satius enim erat a paucis etiam iustam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari. Omnia fecisti vt redderes. Hoc illi satis sit: tibi parum. Nam quemadmodum ille, si enixam & sedulam operam transire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus est: ita tu ingratus es, nisi ei qui voluntatem bonam in solutum accepit, eo libentius debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec testeris: 1) occasiones reddendi nihilominus quæras. Redde illi, quia repetit; huic, quia remittit: illi, quia malus: huic, quia non malus. Ideoque non est, quod ad te hanc quæstionem iudices pertinere: an quod beneficium quis a sapiente acceperit, reddere debeat, si ille desiit esse sapiens, & in malum versus est. Redderes enim & depositum, quod a sapiente accepisses; & etiam malo redderes creditum; quid est, cur non & beneficium? Quia mutatus est ille, te mutat? Quid? si quid a sano accepisses, ægro non redderes: cum plus semper imbecillo amico debeamus? & hic æger est animo: adiuuetur, feratur. stultitia, morbus est animi. Distinguendum hoc, quo magis intelligatur, existimo.

CAP. XVI Duo sunt beneficia. vnum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest: hoc est absolutum & verum beneficium. alterum, vulgare, plebeium, cuius inter nos imperitos commercium est. De hoc non est dubium, quin illi qualiscumque est debeam reddere, siue homicida, siue fur, siue adulter euasit. Habent scelera leges suas. melius istos iudex, quam ingratus, emendat. nemo te malum, quia est, fa-

1. *Non rapias hoc nec testeris*) non auide arripias hoc, nec testes aduoca, qui te fecisse quod poteras adeoque obligatione solutum esse testentur.

ciat.

ciat. Malo beneficium proiiciam, bono reddam, huic, quia debeo; illi, ne debeam.

CAP. XVIII. De altero beneficii genere dubitatur, quod si accipere non potui nisi sapiens, ne reddere quidem nisi sapienti possum. Puta enim me reddere. ille non potest recipere: non est iam huius rei capax. scientiam vtendi perdidit. Quid si me remittere manco pilam iubeas? stultum est dare alicui, quod accipere non possit. Vt respondere ab vltimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit: reddam, etiam si recipere non poterit. Obligare enim non possum, nisi accipientem: liberari tantum, si reddo, possum. Ille vti illo non poterit? viderit, penes illum erit culpa, non penes me.

CAP. XIX Reddere est, inquit, accepturo tradidisse. Quid enim si cui vinum debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro; reddidisse te dices, aut reddere voles, quod dum redditur, inter duos pereat? Reddere, est id quod debeas, ei cuius est, volenti dare. hoc vnum mihi præstandum est. Vt quidem habeat, quod a me accepit, iam vlterioris est curæ. Non tutelam illi, sed fidem debeo: multoque satius est, illum non habere, quam me non reddere. Et creditori statim in macellum 1) laturo, quod acceperit, reddam. etiam si mihi adulteram, cui numerem, delegauerit, soluam: & si nummos quos accipiet, in sinum suum discinctus fundet, dabo. Reddendum enim mihi est, non seruandum, cum reddidero, aut tuendum. Beneficii accepti, non redditi custodiam debeo. Dum apud me est, saluum sit. ceterum licet accipientis manibus effluat, dandum est reposcenti. Reddam bono, cum expediet; malo,

1. *In macellum*) nepoti alicui qui pecuniam apud macellarios ganeæ suæ caussa relinquet. *Lips.*

cum

cum petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepisti, non illi potes reddere. Accepisti enim a sapiente: stulto reddis. Non. reddo illi, quale nunc potest accipere: nec per me fit quod deterius, sed per illum. id quod accepi, reddam. Cui, si ad sapientiam redierit, reddam quale accepi: dum in malis est, reddam quale ab illo potest accipi. Quid, inquit, si non tantum malus factus est, sed ferus, sed immanis, qualis Apollodorus 2), aut Phalaris: & huic beneficium, quod acceperas, reddes? Mutationem sapientis tantam natura non patitur. nam in pessima ab optimis lapsus, necesse est etiam in malo vestigia boni teneat. Nunquam in tantum virtus exstinguitur, vt non certiores animo notas imprimat, quam vt illas eradat vlla mutatio. Feræ inter nos educatæ, cum in siluas eruperunt, aliquid mansuetudinis pristinæ retinent: tantumque a placidissimis absunt, quantum a veris feris & nunquam humanam manum passis. Nemo in summam nequitiam incidit, qui vnquam hæsit sapientiæ. altius infectus est, quam vt ex toto elui, & transire in colorem alium possit. Deinde interrogo, vtrum iste ferus sit animo tantum, an & in perniciem publicam excurrat? Proposuisti enim mihi Apollodorum & Phalarin tyrannum, quorum si naturam habet intra se malus, quidni ego isti beneficium suum reddam, ne quid mihi cum eo sit iuris amplius? Si vero sanguine humano non tantum gaudet sed pascitur, sed & suppliciis omnium ætatum crudelitatem insatiabilem exercet, nec ira, sed auiditate quadam sæuiendi furit, si in ore 3) parentem filios iugulat, si non contentus simplici morte, distorquet, nec vrit solum perituros, sed excoquit, si arx eius cruore semper recenti madet: parum est huic beneficium non reddere.

2. *Apollodorus*) cuius & mentio L. 2. de ira c. 4.
3. *In ore*) coram & ipsis intuentibus parentibus.

Quid

Quidquid erat, quo mihi cohæreret, intercisa iuris humani societas abscidit. Si præstitisset quidem mihi aliquid, sed arma patriæ meæ inferret: quidquid meruerat, perdidisset, & referre illi gratiam scelus haberetur. si non patriam meam impugnat, sed suæ grauis est, & sepositus a mea gente, suam exagitat: abscidit nihilominus illum tanta prauitas animi. etiam si non inimicum, inuisum mihi efficit: priorque mihi ac potior eius officii ratio est, quod humano generi, quam quod vni homini debeo.

CAP. XX. Sed quamuis hoc ita sit, & ex eo tempore omnia mihi in illum sint libera, ex quo, corrumpendo fas omne, vt nihil in eum nefas esset, effecerit: illum mihi seruandum modum credam, vt si beneficium illi meum neque vires maiores daturum est in exitium commune, nec confirmaturum quas habet, id autem erit, quod illi reddi sine pernicie publica possit, reddam. Seruabo filium eius infantem quid hoc beneficium obest cuiquam eorum, quos crudelitas eius lacerat? pecuniam quæ satellitem stipendio teneat, non subministrabo. Si marmora & vestes desiderauerit, nihil oberit cuiquam id quo luxuria eius instruitur: militem & arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scenæ, & scorta, & quæ feritatem eius emolliant, libens offeram. Cui triremes & æratas 1) non mitterem, lusorias & cubiculatas, 2) & alia ludibria regum in mari lasciuientium mittam. Et si ex toto eius sanitas desperata fuerit,

1. *Aeratas*) rostratas siue bellicas.

2. *Cubiculatas*) grandes, ad regum diuersoria membris suis instructas instar alicuius domus. *Thalamegos* Græca voce: descriptas aliquot prodigiosas in Athenæo habes. *Lips.*

eadem manu3) beneficium omnibus dabo, illi reddam: quando ingeniis talibus vitæ exitus remedium eſt: optimumque eſt obire ei, qui ad ſe nunquam rediturus eſt. Sed hæc rara nequitia eſt, & ſemper portenti loco habita, ſicut hiatus terræ, & de cauernis maris ignium eruptio. Itaque ab illa recedamus: de his loquamur vitiis, quæ deteſtamur ſine horrore. Huic homini malo, quem inuenire in quolibet foro poſſum, quem ſinguli 4) timent reddam beneficium, quod accepi. Non oportet mihi nequitiam eius prodeſſe: quod meum non eſt, redeat ad dominum bonus ſit an malus. Quam diligenter iſtud excuterem, ſi non redderem, ſed darem? Hic locus fabulam poſcit.

Cap. XXI. Pythagoricus quidam emerat a ſutore phæcaſia, 1) rem magnam, non præſentibus nummis. Poſt aliquot dies venit ad tabernam, redditurus: & cum clauſam diu pulſaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? ſutor ille quem quæris, elatus, combuſtus eſt. Quod nobis fortaſſe moleſtum eſt, qui in æternum noſtros amittimus: tibi minime, qui ſcis futurum, vt renaſcatur. iocatus in Pythagoricum. At philoſophus noſter treis aut quatuor denarios (non inuita manu) domum retulit: ſubinde concutiens. Deinde cum reprehendiſſet hanc ſuam non reddendi tacitam voluptatem, intelligens arriſiſſe ſibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam,

3. *Eadem manu*) id eſt interficiam eum vel hac manu. Et hoc ipſum erit reddere ei beneficium vniuerſis dare. Quomodo? quia tolli eum e vita qua tam male vtitur eius intereſt, item plurium, quibus iniurias infert. *Lipſ.*

4. *Singuli*) & priuati non tota reſpublica & vniuerſum genus humanum vt alterum illum.

1. *Phæcaſia*) genus calceamenti Græcanici, cuius apud Plutarchum, Appianum, Heſychium & alios mentio eſt. *Lipſ.*

& ait:

& ait: Ille tibi viuit, redde, quod debes. Deinde per clostrum, qua se commissura laxauerat, quatuor denarios in tabernam inseruit, ac misit, pœnas 2) a se exigens improbæ cupiditatis, ne alieno assuesceret.

CAP. XXII. Quod debes, quære cui reddas: & si nemo poscet, ipse te appella. Malus an bonus sit, ad te non pertinet. Redde, & accusa, non oblitus, quemadmodum inter vos officia diuisa sunt, illi obliuio imperata est, tibi meminisse mandauimus. Errat tamen, si quis existimat, cum dicimus eum qui beneficium dedit, obliuisci oportere, excutere nos illi memoriam rei præsertim honestissimæ. quædam præcipimus vltra modum, vt ad verum & suum redeant. Cum dicimus, Meminisse non debet: hoc volumus intelligi, prædicare non debet, nec iactare, nec grauis esse. Quidam enim beneficium quod dederunt, omnibus circulis narrant. hoc sobrii loquuntur, hoc ebrii non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Vt hæc nimia & exprobratrix memoria subsideret, obliuisci eum qui dedit, iussimus: & plus imperando quam præstari poterat, silentium suasimus.

CAP. XXIII. Quoties parum fiduciæ est in his quibus imperas, amplius est exigendum quam satis est, vt præstetur quantum satis est. In hoc omnis hyperbole extenditur, vt ad verum mendacio veniat. Itaque qui dixit,

Qui candore niues anteirent, cursibus auras:

quod non poterat fieri, dixit: vt crederetur quantum plurimum posset. Et qui dixit,

His immobilior scopulis, violentior amne:

2. *Pœnas)* dum forte denario vno plus soluit quam debebat.

nimii-

nemini hoc quidem se persuasarum putauit, aliquem tam immobilem esse, quam scopulum. Nunquam tantum sperat hyperbola, quantum audet: sed incredibilia affirmat, vt ad credibilia perueniat. Cum dicimus, Qui beneficium dedit, obliuiscatur: hoc dicimus, similis sit oblito: memoria eius non appareat, nec incurrat. 1) Cum dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: sæpe enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitione. Quid ergo? occasionem ignoranti non ostendam? necessitates illi meas non detegam, quare nescisse se aut mentiatur, aut doleat? Interueniat aliquando admonitio, sed verecunda, quæ non poscat, nec in ius vocet.

CAP. XXIV. Socrates amicis audientibus: Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Neminem poposcit, omnes admonuit. a quo acciperet, ambitus fuit. Quid ni esset? Quantulum enim erat, quod Socrates accipiebat? at multum erat, eum fuisse, a quo Socrates acciperet. Num illos castigare mollius potuit? Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Post hoc quisquis properauerit, sero dat. iam Socrati defuit. Propter acerbos exactores: repetere prohibemus: non vt nunquam fiat, sed vt parce.

CAP. XXV. Aristippus aliquando delectatus vnguento: Male, inquit, istis effeminatis eueniat, qui rem tam bellam infamauerunt. Idem dicendum est: Male istis improbis & importunis beneficiorum

1. *Incurrat*) vbique se ingerat

ſuorum quadruplatoribus 1) eueniat, qui tam bellam rem, admonitionem inter amicos, ſuſtulerunt. Ego tamen vtar hoc iure amicitiæ, & beneficium ab eo repetam, a quo petiſſem: qui alterius beneficii loco accepturus eſt, potuiſſe reddere. Nunquam, ne querens quidem, dicam:

- - - Eiectum litore egentem
Excepi, & regni demens in parte locaui.

Non eſt iſta admonitio, non: conuitium eſt. Hoc eſt in odium beneficia perducere: hoc & efficere, vt ingratum eſſe, aut liceat, aut iuuet. Satis, abundeque eſt, ſubmiſſis & familiaribus verbis, memoriam reuocare:

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum, - - - .

Ille inuicem dicat: Quid ni merueris? eiectum litore egentem excepiſti.

CAP. XXVI. Sed nihil, inquit, proficimus: diſſimulat, oblitus eſt. quid facere debeam? Quæris rem maxime neceſſariam, & in qua hanc materiam conſummari decet, quemadmodum ingrati ferendi ſint? Placido animo, manſueto, magno. Nunquam te tam inhumanus, & immemor, & ingratus, offendat, vt non tamen dediſſe delectet. Nunquam in has voces iniuria impellat: Vellem non feciſſe. Be-

1. *Quadruplatoribus*] quadruplatores ſunt accuſatores lucri cauſa, & ſectantes quartam ex lege. quia ii intenti in prædam ſimul & accuſabant & poſcebant. vocat argute *beneficiorum quadruplatores* qui importune exigunt, & niſi affatim reponas accuſant. *Lipſ.*

ne-

neficii tui tibi etiam infelicitas placeat. Semper illum pœnitebit, si te ne nunc quidem pœnitet. Non est, quod indigneris tamquam aliquid noui acciderit: magis mirari deberes si non accidisset. Alium labor, alium impensa deterret: alium periculum, alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepisse: alium ignorantia officii, alium pigritia, alium occupatio. Adspice, quemadmodum immensæ hominum cupiditates hient semper, & poscant: non miraberis ibi neminem reddere, vbi nemo satis accipit. Quis est istorum tam firmæ mentis ac solidæ, vt tuto apud eum beneficia deponas? Alius libidine insanit, alius abdomini seruit, alius lucri totus est, cuius summam non vias 1) spectat: alius inuidia laborat, alius cæca ambitione, & in gladios ruente. Adiice torporem mentis ac senium, & huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumultusque perpetuos. adiice æstimationem sui nimiam & tumorem, ob quæ contemnendus est, 2) insolentem. Quid contumaciam in peruersa nitentium, quid leuitatem semper alio transilientem loquar? Huc accedat temeritas præceps, & nunquam fidele consilium daturus timor, & mille errores, quibus voluimur: audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum, & publicum malum, incertissimis fidere, fastidire possessa, optare quæ consequi posse spes non fuit.

CAP. XXVII. Inter affectus inquietissimos, rem quietissimam, fidem, quæris? Si tibi vitæ nostræ vera imago succurret, videberis tibi videre captæ cum maxime ciuitatis faciem, in qua omisso pudoris recti-

1. *Non vias*) siue iure istud veniat siue iniuria

2. *Ob quæ contemnendus est*) in illis ipsis insolescentem, ob quæ despiciendus erat maxime. *Lips.*

que respectu, vires in consilio sunt, velut signo ad permiscenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur: soluta legibus scelera sunt: nec religio quidem, quæ inter arma hostilia supplices texit, vllum impedimentum est ruentium in prædam. Hic ex priuato, hic ex publico hic, ex profano, hic sacro rapit: hic effringit, hic transilit, hic non contentus angusto itinere, ipsa quibus arcetur, euertit, & in lucrum ruina venit. Hic sine cæde populatur, hic spolia cruenta manu gestat. nemo non fert aliquid ex altero. In hac auiditate generis humani, næ tu nimis fortunæ communis oblitus es, qui quæris inter rapientes referentem. 1) Si indignaris ingratos esse: indignare luxuriosos, indignare auaros, indignare impudicos, indignare ægros deformes, senes pallidos. Est istud graue vitium, est intolerabile, & quod dissociet homines, quod concordiam, qua imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissipet: sed vsque eo vulgare est, vt illud nec qui queritur quidem effugerit.

CAP. XXVIII. Cogita tecum, an quibuscumque debuisti, gratiam retuleris, an nullum vnquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quæ puero data sunt, ante adolescentiam elapsa: quæ in iuuenem collata sunt, non perdurasse in senectutem. Quædam perdidimus, quædam proiecimus, quædam e conspectu nostro paullatim exierunt: a quibusdam oculos auertimus. Vt excusem tibi imbecillitatem tuam, in primis fragilis est memoria, & rerum turbæ non sufficit. necesse est quantum recipit, emittat, & antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est, vt minima apud te nutricis esset auctoritas: quia beneficium eius longius

1. *Referentem*) aufferre enim omnes volunt, referre & reddere nemo. *Lips.*

ætas

ætas sequens posuit. sic factum est, vt præceptoris tibi non esset vlla veneratio: sic euenit, vt circa consularia occupato comitia, aut sacerdotiorum candidato, quæsturæ suffragator 1) excideret. Fortasse vitium, de quo quereris, si te diligenter excusseris, in sinu inuenies. Inique publico irasceris crimini, stulte tuo. 2) vt absoluaris, ignosce. Meliorem illum facies ferendo, vtique peiorem exprobrando. non est quod frontem eius indures: sine, si quid est pudoris residui, seruet. Sæpe dubiam 3) verecundiam vox conuitiantis clarior rupit. nemo id esse, quod iam videtur, timet. deprehensus pudor 4) amittitur.

CAP. XXIX. Perdidi beneficium. Numquid quæ consecrauimus, 1) perdidisse nos dicimus? Inter consecrata beneficium est, etiam si male respondit, bene conlatum. Non est ille, qualem sperauimus, ei dissimiles. damnum tunc factum, nunc apparuit. Ingratus non sine nostro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amissi beneficii, non bene dati signum est. Quantum possumus, caussam eius apud nos agamus: fortasse non potuit, fortasse ignorauit: fortasse facturus est. Quædam nomina bona, lentus ac sapiens creditor fecit, qui sustinuit, ac mora fouit. Idem nobis faciendum: nutriamus fidem languidam.

1. *Suffragator*) qui suffragio suo vt quæstor fieres effecit.
2. *Stulte tuo*) quis enim seipsum accusat?
3. *Dubiam*) nondum penitus proiectam.
4. *Deprehensus pudor*) enallage. id est cum is quem pudet deprehensus fuerit. *Lips.*
1. *Consecrauimus*) in templo diis suspendimus.

CAP. XXX. Perdidi beneficium. Stulte, non nosti detrimenti tui tempora. perdidisti, sed cum dares: nunc palam factum est. Etiam in his quae videntur in perdito, moderatio plurimum profuit. Vt corporum, ita animorum molliter vitia tractanda sunt. saepe quod explicauit mora, 1) pertinacia trahentis abruptum est. Quid opus est maledictis? quid querelis? quid insectatione? quare illum liberas 2)? quare dimittis? Si ingratus est, iam nihil debet. Quae ratio est, exacerbare eum, in quem magna contuleris, vt ex amico dubio fiat non dubius inimicus, & patrocinium sibi nostra infamia quaerat. Nec desit qui dicat: Nescio quid est, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit. subest aliquid. Nemo non superioris dignitatem quaerendo, etiam si non inquinauit, aspersit: nec quisquam fingere contentus est leuia, cum magnitudine 3) mendacii fidem quaerat.

CAP. XXXI. Quanto illa melior via, qua seruatur illi species amicitiae, & si reuerti ad sanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quisqam tam duri infestique aduersus diligenda animi est, vt etiam vi tractus bonos non amet: quibus hoc quoque coepit debere, quod impune non soluit. Ad illa itaque cogitationes tuas flecte. Non est mihi relata gratia. quid faciam? quod dii omni-

1. *Quod explicauit mora*) a nodo aut alia re impedita ductum simile, qui mora & patientia soluitur, pertinacia rumpitur.

2. *Liberas*) obligatione soluis, dum iam pronuncias ingratum.

3. *Magnitudine*) quis enim opinionem excedentia sine omni fundamento fingat?

um

um rerum optimi auctores: qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseuerant. Alius illis obiicit negligentiam nostri, alius iniquitatem: alius illos extra mundum suum proiicit, & ignauos, hebetesque sine luce, sine vllo opere destituit. Alius solem, cui debemus, quod inter laborem quietemque tempus diuisimus, quod non tenebris immersi confusionem æternæ noctis effugimus, quod annum cursu suo temperat, & corpora alit, sata euocat, percoquit fructus, saxum aliquod, 1) aut fortuitorum ignium globum, & quiduis potius quam deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis suorum infantium arrident, non cessant dii beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus: sed æquali tenore bona sua per gentes populosque distribuunt, vnam potentiam sortiti, prodesse. Spargunt opportunis imbribus terras, maria flatu mouent, siderum cursu notant tempora, hiemes æstatesque interuentu lenioris spiritus molliunt: errorem labentium animorum placidi ac propitii ferunt. Imitemur illos. demus, etiam si multa in irritum data sint: demus nihilominus aliis, demus ipsis, apud quos iactura facta est. Neminem ab excitanda domo ruina deterruit: & cum penates ignis absumpsit, fundamenta tepente adhuc area ponimus, & vrbes haustas sæpius eodem solo condimus. Adeo ad bonas spes pertinax animus est. Terra marique humana opera cessarent, nisi male cadentia iterum tentare libuisset.

CAP. XXXII. Ingratus est. non mihi fecit iniuriam, sed sibi: ego beneficio meo, cum darem,

1. *Saxum aliquod)* vt Anaxagoras.

vſus ſum. nec ideo pigrius dabo, ſed diligentius. quod in hoc perdidi, ab aliis recipiam. Sed huic ipſi beneficium dabo iterum, & tanquam bonus agricola, cura cultuque ſterilitatem ſoli vincam. Periit mihi beneficium: iſte omnibus 1). Non eſt magni animi, dare & perdere: hoc eſt magni animi, perdere & dare.

1 *Iſte omnibus*) quia deſperatus eſt.

FINIS TOMI PRIMI.

L. AN-

